ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA
UNIVERSALĂ
BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 8

iacobiți – Konev

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb

Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele,
Florența Simion (articole despre România)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Mărunțiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Florentina Rahira
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 8. iacobiți – Konev – ISBN 978-973-675-776-1

I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)

81'374.2=135.1
030=135.1

iacobiţi

În istoria britanică, nume purtat de susţinătorii regelui exilat, Iacob II din dinastia Stuart, şi ai descendenţilor acestuia de după Revoluţia Glorioasă din 1688. Mişcarea, la care au luat parte anglicanii şi catolicii din Partidul Conservator (Tory), a fost foarte puternică în Scoţia, Ţara Galilor şi Irlanda. Iacobiţii, îndeosebi cei din timpul lui William III şi al reginei Ana, puteau conferi un alt titlu în schimbul coroanei şi au avut loc astfel câteva tentative de a-i readuce la putere pe membrii dinastiei Stuart. În 1689, Iacob II a debarcat în Irlanda, dar armata sa a fost învinsă în Bătălia de la Boyne. În timpul revoltei din 1715, condusă de John Erskine, al şaselea conte de Mar (1675–1732), iacobiţii au încercat să obţină coroana pentru Bătrânul Pretendent, Iacob Eduard Stuart. În timpul revoltei din 1745, Tânărul Pretendent, Carol Eduard Stuart, a preluat puterea în Scoţia, dar armata iacobită a fost zdrobită în Bătălia de la Culloden (1746).

Iacocca, Lee *născut* **Lido Anthony**

(n. 15.10.1924, Allentown, Pennsylvania, SUA)

Om de afaceri din industria automobilelor. Iniţial a lucrat ca inginer la Ford Motor Co., după care a fost transferat la departamentul de vânzări, unde s-a făcut remarcat datorită promovării cu succes a modelului Mustang, o maşină sport cu un preţ rezonabil. A fost avansat foarte repede, ajungând preşedinte al companiei Ford în 1970. Cu toate acestea, a fost concediat de Henry Ford II în 1978 din cauza comportamentului său nesăbuit. Un an mai târziu, a fost angajat de compania Chrysler Corp., aflată în pragul falimentului. În 1980, el a reuşit să convingă Congresul să acorde corporaţiei Chrysler un împrumut de 1,5 miliarde de dolari, ocupându-se personal de concedieri, reduceri de salarii şi de închiderea unor fabrici pentru eficientizarea companiei. A susţinut eforturile corporaţiei de a fabrica maşini cu un consum redus de combustibil şi a condus o campanie publicitară agresivă. În câţiva ani, Chrysler a înregistrat profituri record, iar Iacocca a devenit o celebritate naţională în urma publicării autobiografiei intitulate *Iacocca* (1984), devenită bestseller. S-a pensionat în 1992.

Iacov

Patriarh evreu, fiu al lui Isaac, nepot al lui Avraam şi, conform tradiţiei, părintele poporului lui Israel. Povestea sa este relatată în cartea Genezei. Frate geamăn cu Esau, născut la câteva minute după acesta, l-a înşelat pe Isaac pentru a obţine binecuvântarea acestuia şi dreptul de prim născut. În călătoria spre Canaan, s-a luptat o noapte întreagă cu un înger care l-a binecuvântat şi i-a dat numele Israel. Iacov a avut 13 copii, dintre care doisprezece au întemeiat triburile lui Israel. Fiul său preferat, Iosif, a fost vândut ca sclav în Egipt de către fraţii săi, dar familia s-a reîntregit ulterior, când foametea i-a obligat pe fraţi să meargă în Egipt în căutare de grâne.

iad *sau* **infern**

Locul unde multe religii consideră că ajung sufletele păcătoşilor după moarte sau starea în care se află sufletele celor osândiţi la pedeapsă, după ce mor. În majoritatea religiilor străvechi, acesta era considerat şi un spaţiu care separă binele de rău sau viii de morţi (de ex., mohorâtul tărâm subpământean al lui Hades, în religia grecilor, sau lumea rece şi întunecată a lui Niflheim sau Hel, în mitologia scandinavă). Teoria conform căreia iadul este ultimul sălaş al celor damnaţi, după judecata finală, se întâlneşte în zoroastrism, iudaism, creştinism şi islam. Conceptul evreiesc al Gheenei ca loc infernal, unde sunt pedepsiţi cei păcătoşi, constituie premisa reprezentării creştine a iadului, ca tărâm în flăcări al lui Satan şi al îngerilor săi decăzuţi, un loc de osândă al celor care mor fără a se căi pentru păcatele săvârşite. În hinduism, iadul este doar o etapă a călătoriei sufletului care trece prin fazele reîncarnării. Diversele ramuri ale budismului au concepţii diferite despre iad, care includ de obicei ideea de pedeapsă sau purgatoriu. În jainism, iadul este văzut ca un purgatoriu în care păcătoşii sunt chinuiţi de demoni până ce răul din vieţile lor dispare.

Iagellonilor, dinastia ~

Familie de monarhi din Polonia, Lituania, Boemia şi Ungaria, devenită una dintre cele mai puternice din Europa Centrală şi de E în sec. XV–XVI. A fost întemeiată de Jogaila, mare duce de Lituania, devenit Vladislav (Wladislaw) II Iagello al Poloniei după căsătoria cu regina Jadwiga (1373?–1399), în 1386. Vladislav III (1424–1444) a extins linia dinastică, preluând şi tronul Ungariei (1440). A fost urmat de Cazimir IV, care şi-a înscăunat fiul pe tronurile Boemiei (1471) şi Ungariei. În timpul domniei fiilor lui Cazimir, Ioan Albert (1459–1501) şi Alexandru (1461–1506), Iagellonii din Polonia şi-au pierdut multe prerogative în favoarea nobilimii. Succesor al lui Alexandru în 1506,

Sigismund I a consolidat monarhia și a secularizat teritoriile stăpânite de cavalerii teutoni, formând ducatul Prusiei (1525), vasal al Poloniei. În 1526, prin moartea regelui Ludovic II, supremația dinastiei Iagellonilor în Boemia și Ungaria a luat sfârșit. În 1561, Sigismund II August a anexat Livonia Poloniei, dar moartea sa și absența unui urmaș au dus la sfârșitul dinastiei Iagellonilor (1572).

Iagoda, Ghenrih (Grigorievici)

(1891, Lodz, Polonia, Imperiul Rus - 15.03.1938, Moscova, Rusia, URSS)

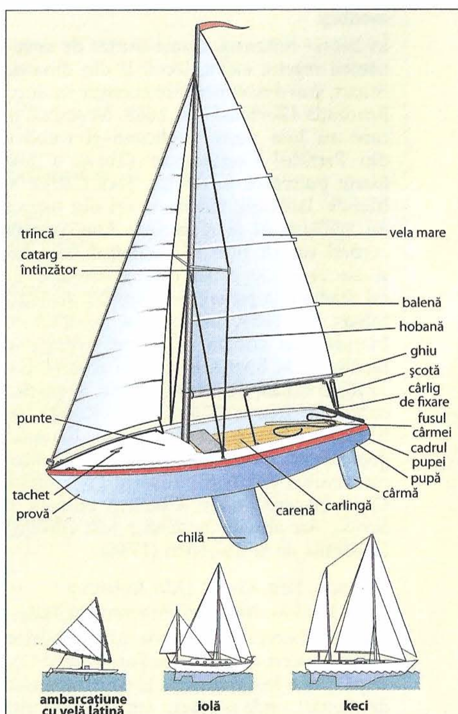
Om politic sovietic, liderul poliției secrete CeKa (1920–1924) și a succesoarei acesteia OGPU (1924–1934) și un apropiat al lui Iosif Stalin; a înființat lagărele de muncă sovietice din 1930 și a devenit membru al Comitetului Central al Partidului Comunist în 1934. Ca șef al Comisariatului Afacerilor Interne, cunoscut ca NKVD, a organizat primul proces de epurare (1936). În 1937 a fost înlocuit din funcția de șef al poliției de Nikolai Ejov și a devenit el însuși victimă a nenumăratelor epurări. Fiind acuzat de conspirație împotriva Uniunii Sovietice, a fost condamnat la pedeapsa capitală în urma celui de-al treilea proces de epurare (1938) și executat.

iaht

Navă cu pânze sau cu motor, folosită pentru curse sau călătorii de agrement. Până la mijlocul sec. XIX, iahturile aveau designul goeletelor și al cuterelor. Designul iahturilor s-a schimbat considerabil încă din 1851, după succesul vasului *America* în cursa pentru Cupa Americii. În sec. XX, îndeosebi după Al Doilea Război Mondial, navele mai mici și navele de croazieră au devenit mai des întâlnite. *Vezi și* iahting.

iahting

Activitate sportivă sau de agrement care constă în întreceri de iahturi ori bărci cu pânze sau în simpla lor navigare. Un iaht modern (*în olandeză, jaghtschip*, ambarcațiune pentru urmărire) este o ambarcațiune cu pânze folosită pentru întreceri. Familia regală olandeză a fost cea care a inițiat, în sec. XVII, această modalitate de petrecere a timpului liber, iar Carol II a importat această formă de agrement în Anglia. Primele curse de iahting au fost organizate pe Tamisa la mijlocul sec. XVIII. În America de Nord, iahtingul a apărut odată cu sosirea olandezilor în New York, în sec. XVII. Primele cluburi de iahting din Statele Unite au fost fondate la mijlocul sec. XIX. Cursele cu iahturi se organizează fie pe un traseu cu puncte fixe de destinație, fie „în buclă", și au fost incluse printre sporturile olimpice începând cu 1900. Cupa Americii este competiția cea mai renumită de iahting.

Principalele părţi ale unui velier cu un singur arbore. Un singur arbore (sau catarg), o coloană masivă de lemn sau metal, este fixat de carlinga centrală a navei, în poziţie verticală sau uşor înclinată spre pupa, având rolul să susţină, la veliere, vergile şi velele. Catargul e susţinut de butuci şi sarturi. Puterea vântului este exploatată de vela mare, principala (randa), fixată de arbore şi de ghiu (bară de lemn sau de metal fixată, orizontal sau înclinat, de catarg şi destinată să prindă marginea de jos a velei), consolidată de balene (lamele pe marginea de cădere a velei, care o împiedică să fluture) şi ţinută în asietă de membrii echipajului, folosind şcota (saula sau parâma destinată să manevreze ghiul sau colţul de jos al velei, fixându-le spre pupa într-o poziţie favorabilă faţă de vânt). O velă triunghiulară (foc) deplasează vântul spre vela principală, mărind, de asemenea, suprafaţa de velatură. O chilă grea translatează mare parte din forţa laterală de propulsie a vântului în mişcare de înaintare, contracarând, de asemenea, tendinţa ambarcaţiunii de a se legăna (ruliu). Ambarcaţiunea este ghidată de la pupă printr-o cârmă, acţionată din cocpit (carlingă) printr-o eche. Un alt tip de ambarcaţiune cu un singur arbore este cea cu velă latină, triunghiulară, ataşată la o vergă lungă, fixată în partea superioară a unui catarg scurt. O iolă este un tip de ambarcaţiune cu doi arbori, cu artimonul montat la extremitatea pupei (etamboul cârmei). Pe un keci (ambarcaţiune tot cu doi arbori şi vele aurice), catargul este poziţionat diferit.

Iakovlev, Aleksandr N(ikolaevici)

(n. 02.12.1923, Iaroslavl, URSS)

Economist sovietic. S-a înrolat în Armata Sovietică, a luptat în Al Doilea Război Mondial și s-a înscris în Partidul Comunist în 1944. A deținut diferite

funcții administrative în partid și a condus Departamentul de propagandă între 1965–1973. A fost ambasadorul Uniunii Sovietice în Canada între 1973–1983, apoi a devenit adjunctul lui Mihail Gorbaciov. În calitate de membru al Biroului Politic între 1987–1990, a fost factorul principal în dezvoltarea politicilor lui Gorbaciov, glasnost și perestroika.

iakuți *sau* saha

Populație siberiană, care vorbește o limbă turcică. Majoritatea erau seminomazi și se ocupau cu creșterea vitelor și a cailor. Pe timpul iernii, locuiau în colibe din bușteni, acoperite cu pământ, iar vara în iurte, lângă pășuni și surse de fân pentru iarnă. Prin asimilare, mulți iakuți din S au devenit fermieri, în timp ce iakuții din N se ocupă cu creșterea renilor, activitate învățată de la nomazii evenci. Iakuții s-au remarcat prin prelucrarea fierului (fierarilor le-au fost, adesea, atribuite puteri supranaturale) și prin olărit. Artele tradiționale, cum ar fi prelucrarea fildeșului și sculpturile în lemn, sunt practicate și astăzi. Iakuții sunt în jur de 380 000. *Vezi și* popoare siberiene.

Ialomița

Râu în SE României, afluent de malul stâng al Dunării, cu o lungime de 417 km și un bazin hidrografic cu suprafața de 10 350 kmp. Izvorăște din apropierea vârfului Omu din Munții Bucegi. Pe cursul său superior formează sectoare de chei, cum ar fi Cheile Urșilor, Zănoagei, Peșterii. Străbate zona subcarpatică, după care își schimbă cursul pe direcția SE și apoi E. Trece prin orașele Târgoviște și Slobozia. Cel mai important afluent este Prahova.

Ialomița

Județ situat în SE României, pe cursurile inferioare ale Ialomiței și Dunării. Suprafața: 4 453 kmp; 303 947 loc. (2001). Centrul administrativ: Slobozia. Relieful este în exclusivitate de câmpie, cuprinzând mai multe subunități ale Câmpiei Române. Ca vechi ținut de câmpie, Ialomița apare menționat documentar pentru prima oară în 1387. În Evul Mediu, regiunea a fost străbătută de importante drumuri comerciale, pe unul dintre acestea găsindu-se Târgul de Floci, veche așezare medievală astăzi dispărută, cel mai mare port și centru al comerțului cu lână, cu pește și vite. În sec. XVI–XVIII, Ialomița apare consemnată printre cele 12 județe existente în Țara Românească. Economia are un profil agrar-industrial. Centrele industriale mai importante sunt Slobozia și Urziceni. Agricultura este bazată pe cultura cerealelor, a plantelor tehnice și nutrețului.

Ialta *sau* Yalta

Oraș, 82 000 loc. (2001), situat în S Crimeii, Ucraina, și port la Marea Neagră. Colonizarea regiunii datează din timpuri preistorice, dar Ialta modernă a început să se dezvolte la începutul sec. XIX și a devenit oraș în 1838. Iernile blânde și priveliștea oferită de mare și de munți au transformat Ialta într-unul dintre cele mai populare locuri de vacanță și în cea mai bună stațiune balneoclimaterică din Ucraina. În 1945, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, a găzduit întâlnirea liderilor Aliaților, în cadrul Conferinței de la Ialta.

Ialta, Conferința de la ~

(4–11 februarie 1945)

Conferință la care au luat parte conducătorii celor trei puteri aliate, pentru a plănui înfrângerea definitivă a Germaniei în Al Doilea Război Mondial. Franklin Roosevelt, Winston Churchill și Iosif Stalin au stabilit mai multe obiective: ocuparea postbelică, dezarmarea și reconstrucția Germaniei, sprijinirea poporului german, pedepsirea crimelor de război, analiza situației popoarelor din Europa de E înfrânte sau eliberate, votarea în viitorul Consiliu de Securitate al Națiunilor Unite, precum și despăgubirile de război plătite de Germania. După capitularea Germaniei, Stalin a acceptat să intre în război împotriva Japoniei. După moartea lui Roosevelt, două luni mai târziu, Stalin nu a mai permis organizarea de alegeri libere în Europa de E. *Vezi și* Conferința de la Postdam, Conferința de la Teheran.

Iamal

Peninsulă între Marea Kara și golful Obi, în NV Siberiei (zona central-vestică a Rusiei). Se întinde pe o suprafață de 700 km, având o lățime maximă de 240 km și o suprafață de 122 000 kmp. Pe coasta sa vestică se găsesc importante resurse de gaze naturale.

Iancu, Avram

(1824, Vidra, Alba, Transilvania, azi România – 1872, înmormântat la Țebea)

Revoluționar român, unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848 din Transilvania. Fiu al unei familii de țărani din Munții Apuseni, a studiat dreptul la Cluj și s-a numărat printre intelectualii din Transilvania care au militat pentru eliberarea socială și națională a românilor, la momentul declașării revoluției. A fost unul dintre inițiatorii și organizatorii adunărilor de la Blaj (30 aprilie, 15–17 mai și 15–23 septembrie,

Avram Iancu,
pictură de Barbu Iscovescu, 1849

1848). La fel ca alți revoluționari români care se apropiau de concepția politică a lui Nicolae Bălcescu, Iancu considera necesară unirea forțelor revoluționare românești și a celor maghiare în lupta împotriva absolutismului habsburgic. El condiționa această unire de satisfacerea revendicărilor sociale și naționale ale românilor. De aceea, întârzierea aplicării în Transilvania a legii privind desființarea iobăgiei, refuzul guvernului revoluționar maghiar de a acorda românilor libertăți naționale și decizia Dietei din Cluj de unire a Transilvaniei cu Ungaria au dus la dezbinarea celor două forțe revoluționare. Ca urmare, țăranii români, organizați și conduși de Avram Iancu, supranumit Craiul Munților sau Crăișorul, s-au constituit în cete de luptă armată împotriva trupelor maghiare, pentru rezolvarea întocmai a acelor revendicări. După eșuarea tentativelor de conciliere cu revoluționarii maghiari și după înăbușirea revoluției de către trupele rusești și austriece, s-a retras în mijlocul moților. Este înmormântat la Țebea, sub un arbore secular numit „Gorunul lui Horea".

Iancu de Hunedoara

(m. 1456, Zemun, azi Serbia)

Nobil român din familia Huniazilor. S-a manifestat ca un mare comandant de oști în lupta împotriva turcilor, ocupând succesiv funcțiile de ban al Severinului (din 1438), voievod al Transilvaniei (din 1441) și guvernator-regent al Ungariei (1446). Urmărind consecvent o politică de alianțe militare pentru a rezista împotriva expansiunii turcești, a adunat în jurul Ungariei forțe importante din țările vecine, inclusiv din Moldova și Țara Românească. După o victorie asupra turcilor pe râul Ialomița (1442), a suferit înfrângeri la Varna (1444) și Kosovopolje (1448). Nu a putut fructifica politic victoria de la Belgrad (1456) împotriva sultanului Mahomed II, căci a murit de ciumă în tabăra de la Zemun.

Iancu de Hunedoara

Ianus

Zeu roman al intrărilor și al arcadelor, din al cărui nume derivă și luna ianuarie. Reprezentat adesea sub forma unui cap cu două fețe, Ianus simboliza divinitatea începuturilor. La Roma era venerat încă din timpuri străvechi, în oraș existând mai multe porți ceremoniale numite *iani*, folosite ca intrări sau ieșiri simbolice. Cea mai cunoscută era Ianus Geminus, ale cărei uși duble erau deschise în vreme de război și închise pe timp de pace, la Roma. Pe 9 ianuarie se sărbătorea festivalul lui Ianus, numit Agonium.

Zeul Ianus fără barbă; monedă romană; Biblioteca Națională, Paris

LAROUSSE

Iao, valea ~ *sau* valea Wailuku

Canion situat pe versantul de E al masivului Puu Kukui, din NV insulei hawaiene Maui, SUA. Format prin eroziune, se întinde pe o lungime de 8 km și are o adâncime de 1 200 m. Din această vale se înalță piscul Iao, un monolit vulcanic cu o altitudine de 686 m.

iarba-câmpului *sau* iarba-vântului

Plantă erbacee anuală sau perenă din genul *Agrostis*, familia *Gramineae*, specifică regiunilor reci și temperate, dar întâlnită și la mare altitudine, în zonele tropicale sau subtropicale. În SUA se găsesc cel puțin 40 de specii – unele sunt buruieni, altele sunt folosite ca furaje sau pentru gazon. Au tulpină subțire și frunze netede. Multe dintre ele se răspândesc prin stoloni târâtori. Iarba-câmpului-gigantică (*A. gigantea*) este o iarbă de fân și de pășune. Speciile cățărătoare (*A. stolonifera*, cu varietatea *Palustris*) și cele coloniale (*A. tenuis*) sunt ierburi preferate pentru peluze: pe terenurile de

R.G. DOORD – AGENȚIA FOTOGRAFICĂ DE ISTORIE NATURALĂ/EB INC.

iarba-câmpului-târâtoare (*Agrostis stolonifera* varietatea *palustris*)

golf și de bowling se plantează tulpinile multiple ale ambelor specii, fiind ulterior tunse cu grijă pentru a se realiza un gazon fin, compact, spongios.

iarbă

Nume generic dat plantelor erbacee de dimensiuni mici, de culoare verde, care alcătuiesc familia *Poaceae* (sau *Gramineae*), *Cyperaceae* (rogoz) și *Juncaceae* (papură). Aproximativ 8 000–10 000 de specii din familia gramineelor pot fi considerate ierburi. Au cea mai mare importanță economică dintre toate plantele cu flori, datorită semințelor lor nutritive și rolului pe care îl au în formarea solului. Sunt cele mai răspândite plante, însumând totodată cel mai mare număr de soiuri. Printre cereale se numără grâul, porumbul, orezul, secara, ovăzul, orzul și meiul. Iarba e folosită ca furaj pentru animalele erbivore și poate intra în componența materialelor de construcție, a mobilei și a diverselor ustensile. Multe specii de păsări sau animale își construiesc adăposturi din firele de iarbă. Unele soiuri sunt cultivate ca plante ornamentale (de ex. gazonul este plantat pe pajiști, în grădini sau pe terenuri de sport) sau cu rol de protejare a solului, împiedicând eroziunea. Majoritatea au tulpini rotunde, segmentate, goale în interior, numite pai. Au frunze în formă de sabie și rădăcini fibroase și ramificate.

iarbă-deasă *sau* firuță

Denumire comună pentru multele specii anuale și perene de iarbă, aparținând genului *Poa*, din familia *Poaceae* sau *Gramineae*. Se cunosc în jur de 250 de specii în climatele temperate și reci, dintre care peste 50 de specii se găsesc în Statele Unite. Majoritatea au spicele mici, nețepoase, dispuse în mănunchiuri. La unele specii, vârful frunzelor este în formă de barcă. Iarba-deasă-de-Kentucky (*P. pratensis*), cea mai cunoscută specie americană de iarbă-deasă, este o iarbă larg răspândită pe câmpiile și pajiștile din N Americii, având frunze albastre-verzui. Uneori crește și de-a lungul drumurilor. Iarba-albastră-de-Texas (*P. arachnifera*), iarba-oilor (*P. fendleriana*) și iarba-câmpului (*P. arrida*) sunt folosite ca furaje. Specia anuală de iarbă-deasă (*P. annua*) este o plantă de talie mică, de culoare verde-deschis, și este considerată dăunătoare pentru culturile agricole.

iarba-fluturelui

Plantă din America de Nord (*Asclepias tuberosa*) din familia aliorului; viguroasă, perenă, rugos-păroasă, cu rădăcini lungi dispuse orizontal. Tulpina dreaptă, frunzoasă și ușor ramificată, are o înălțime de 0,3–0,9 m. Înflorește spre mijlocul verii. Florile, de un portocaliu aprins, sunt grupate în inflorescențe de tip buchet. Spre deosebire de majoritatea speciilor din aceeași familie, aceasta secretă o cantitate mică de lichid lăptos. Crește în câmpiile aride și este adesea cultivată în grădinile sălbatice sau ca plantă de bordură.

iarbă-neagră

(*Calluna vulgaris*)

Arbust pitic, cu frunze mici, veșnic verzi, din familia *Ericaceae*, foarte răspândit în V Europei, în Asia, în America de Nord și în Groenlanda. Este principala formă de vegetație care crește în numeroase zone necultivate din N și V Europei. Se deosebește de alte plante din aceeași familie prin lobii caliciului (*vezi* floare), care ascund petalele; la adevăratele ericacee, petalele acoperă caliciul. Are rădăcini purpurii, lăstari verzi cu frunze apropiate și țepi subțiri; are flori în formă de clopoțel, grupate în spice. Din tulpinile mai mari se pot face mături, din cele mai mici se fac mănunchiuri pentru fabricarea periilor, iar din lăstari se pot împleti coșuri.

iarba-rănii

Denumire comună pentru câteva specii de plante otrăvitoare din genurile *Astragalus* și *Oxytropis*, familia *Fabaceae* (*vezi* leguminoasă), originară din preriile din N părții centrale și din V Americii de Nord. Aceste plante mici (până la 45 cm înălțime) prezintă frunze mai mult sau mai puțin păroase, ca de ferigă, și flori grupate în spice sau asemănătoare cu cele ale mazării. Reprezintă un pericol pentru animalele care le pasc, deoarece conțin o toxină care afectează controlul musculaturii, producând agitație, tulburări de vedere și uneori chiar moarte. Deoarece nu sunt bune la gust, turmele le mănâncă doar atunci când lipsesc celelalte furaje. Putrezind, eliberează toxine în sol, iar acestea sunt uneori absorbite de către plante furajere care altfel ar fi fost inofensive.

iarbă-rea *sau* iarba-dracului

Denumire comună pentru plantele perene dintre cele 500 de specii care formează genul *Vernonia* (familia *Asteraceae*). Speciile erbacee mici (nelemnoase) sunt răspândite în toată lumea; arbuștii și arborii cresc în special în regiunile tropicale. Plantele au frunze zimțate, lanceolate, dispuse alternativ de-a lungul lujerului; inflorescențele în formă de disc (capitul) sunt formate

numai din flori tubulare; sub capitul se află un inel de bractee. Unele specii care înfloresc toamna sunt cultivate ca plante decorative de bordură, grație frumoaselor inflorescențe albe, purpurii sau roz.

iarba-ursului

Două specii de plante din America de Nord, care alcătuiesc clasa *Xerophyllum* din familia *Liliaceae*. Specia din V SUA, *X. tenax* (cunoscută și ca iarba-elanului, iarba-indiencei sau crinul-de-foc), este o plantă perenă ce crește în regiunile muntoase. Este netedă, de culoare verde-închis, cu tulpină viguroasă, neramificată. Frunzele liniare au marginile crestate la bază. Înflorește o dată la cinci sau șapte ani, dezvoltând în vârful tulpinii un mănunchi gros de flori mici, albe și catifelate. Moțul-curcanului (*X. asphodeloides*), din S Americii de Nord, este o plantă similară ce crește în ținuturile aride, cu pini. În S și SV SUA numele de iarba-ursului este atribuit numeroaselor specii de yucca și camas (*Camassia scilloides*), precum și plantei cu aspect de aloe numită *Dasylirion texanum*.

iarnă nucleară

Distrugere a mediului înconjurător care, susțin oamenii de știință, ar putea apărea ca urmare a unui război nuclear. Cauzele principale, în mod ipotetic, ar putea fi imensele mingi de foc create în urma exploziei focoaselor nucleare, care ar da naștere unor incendii imense (furtuni de foc). Fum, funingine și praf s-ar ridica la altitudini mari și, conduse de vânt, ar putea forma un strat uniform care ar acoperi toată emisfera nordică. Norii astfel formați ar putea bloca aproape toată lumina Soarelui și temperatura de la suprafața Pământului ar scădea foarte mult în câteva săptămâni. Semiîntunericul, gerul puternic, temperaturile de îngheț, combinate cu dozele mari de radiații ar întrerupe fotosinteza plantelor și astfel s-ar distruge vegetația și fauna Pământului. Alți oameni de știință pun la îndoială aceste rezultate, considerând că, deși un asemenea război ar fi devastator, nivelul pagubelor pe care el le-ar putea provoca asupra vieții de pe Pământ este discutabil.

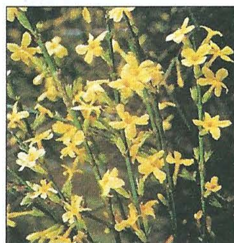
Iaroslav *cunoscut ca* Iaroslav cel Înțelept

(980 d.Hr.,/?/ - 02.02.1054,/?/)

Mare cneaz al Kievului (1019–1054). Fiu al lui Vladimir I; l-a împiedicat pe fratele său, Sviatopolk Necredinciosul, să devină conducător al Kievului. A consolidat statul prin reforme administrative, campanii militare și coduri de legi și a încurajat răspândirea creștinismului. A construit cetăți și biserici în stil bizantin, printre care și catedrala Sf. Sofia din Kiev. A recucerit Galiția de la poloni și a extins teritoriile Kievului în regiunea baltică, dar a fost învins în campania militară împotriva Constantinopolului (1043).

iasomie

Denumire comună pentru cele cca 300 de specii tropicale și subtropicale de plante lemnoase, arbuști urcători, cu flori puternic mirositoare, care compun genul *Jasminum* din familia măslinului (*Olea europea*). Extractul de iasomie, folosit în industria parfumurilor și în aromoterapie, este obținut din florile albe ale iasomiei obișnuite, numită și iasomia-poetului (*J. officinale*), originară din Iran. Din florile uscate ale iasomiei-arabe (*J. sambac*) se prepară ceai. Aceeași denumire este însă dată și altor plante cu flori puternic mirositoare, din alte familii.

iasomie-de-iarnă sau iasomie-cu-flori-galbene (*Jasminum nudiflorum*); înflorește în februarie

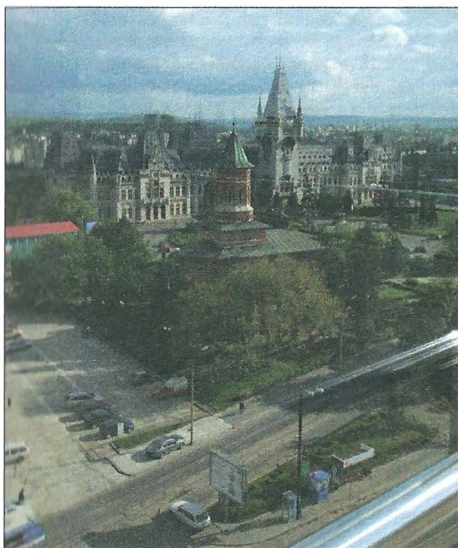
VALERIE FINNIS

Iason

Personaj din mitologia greacă, conducător al faimoasei expediții a argonauților. Fiu al lui Aison, regele tesalian din Iolcos, a fost crescut de centaurul Chiron. Fratele vitreg al tatălui său, Pelias, a cucerit regatul Iolcos și lui Iason i s-a promis dreptul de moștenire a tronului, dacă aduce Lâna de Aur. După o călătorie plină de peripeții, a reușit să obțină lâna cu ajutorul Medeei. S-a căsătorit cu aceasta și s-au reîntors în Iolcos, unde Medeea l-a ucis pe Pelias. Prigoniți de fiul lui Pelias, ei s-au refugiat în regatul lui Creon, din Corint. După ce Iason a părăsit-o pe Medeea pentru fiica lui Creon, Medeea și-a ucis proprii copii, pe care îi avea din căsătoria cu Iason.

Iași

Municipiu, 348 705 loc. (2001), și reședința județului cu același nume, situat în NE României, pe râul Bahlui. Atestată documentar în 1387, sub numele de Jasskii Torg (Târgul Iașilor), localitatea apare menționată ca oraș în 1415. Începând cu 1434, domnii Moldovei și-au stabilit aici reședința. Capitală a Moldovei timp de 300 de ani (1564–1859), a fost capitală provizorie a României în timpul Primului Război Mondial. Este nod feroviar și rutier

Iași
FOTO M. POTÂRNICHE

și are aeroport. Este un important centru industrial, centru cultural de primă mărime și centru universitar. Printre obiectivele turistice se numără Muzeul Unirii, biserica Sf. Nicolae-Domnesc (sec. XV, ctitorie a lui Ștefan cel Mare), mănăstirea Galata, biserica mănăstirii Trei Ierarhi (sec. XVII, ctitorie a lui Vasile Lupu).

Iași

Județ situat în extremitatea de NE a României, în bazinele mijlocii ale Prutului și Siretului. Suprafața: 5 476 kmp. Relieful aparține în întregime Podișului Moldovei. În sec. XIV au apărut și s-au dezvoltat numeroase orașe și târguri, iar comerțul și meșteșugurile au luat amploare. În 1716, Dimitrie Cantemir menționa ținutul Iașilor ca unitate administrativă distinctă. Economia este bazată pe activități industriale și pe viticultură. Obiectivele turistice numără biserici (sec. XV–XVI), palatul lui Alexandru Ioan Cuza de la Ruginoasa, stațiunea arheologică neolitică de la Cucuteni, rezervația paleontologică de la dealul Repedea.

Iași, Tratatul de la ~

(9 ianuarie 1792)

Pact semnat în România, la Iași, după încheierea Războiului ruso-turc în urma căruia a fost instaurată dominația rusă în Marea Neagră, prin extinderea frontierei rusești până la Nistru. Prin acest tratat, Basarabia, Moldova și Valahia au fost retrocedate turcilor.

iaurt

Aliment preparat din lapte fermentat, de regulă aromat, cunoscut și consumat în toată lumea. În mod obișnuit este fabricat prin adăugarea bacteriilor *Streptococcus* și *Lactobacillus* în laptele nefiert. Cultura este produsă prin prelevarea unei cantități dintr-un iaurt deja preparat. În tehnologia modernă de fabricare a iaurtului, se prepară un amestec de lapte sterilizat concentrat și lapte praf, care este apoi inoculat cu cele două bacterii; câteodată se adaugă bacteria *L. acidophilus* sau o drojdie de fermentare a laptelui. Produsul este incubat patru sau cinci ore la 43–44°C, până devine lapte bătut. Se pot adăuga diverse arome și îndulcitori.

Ibadan

Oraș, 3 080 000 loc. (2002), din SV Nigeriei. Situat la NE de Lagos, este cel de-al doilea oraș ca mărime din Nigeria. Orașul modern s-a dezvoltat dintr-o așezare a armatelor populațiilor yoruba, venite din Ife, Ijebu și Oya în 1829. A fost cucerit de englezi în 1893. Este un centru comercial însemnat și are șase parcuri, printre care și grădina Agodi. Este și un important centru educațional, aici aflându-se Universitatea din Ibadan (1948), colegii tehnice și pedagogice, precum și alte instituții specializate de învățământ. Orașul găzduiește două stadioane și o serie de studiouri TV.

Ibagué

Oraș, 412 820 loc. (2003), din centrul Columbiei, situat în partea de E a Cordilierei Centrale a Munților Anzi. A fost întemeiat în 1550, pe locul unui sat indian, dar mutat ulterior pe teritoriul actual, din pricina atacurilor indienilor. În 1854 a fost, pentru scurt timp, capitala țării. Amplasat pe drumul ce unește orașele Armenia și Bogotá, a devenit un centru comercial aglomerat. Aici se află Universitatea Tolima.

Ibáñez (del Campo), Carlos

(03.11.1877, Chillán, Chile – 28.04.1960, Santiago)

Militar (1927–1931) și președinte chilian (1952–1958). După o carieră militară de 30 de ani, a contribuit la înlăturarea de la putere a președintelui Arturo Alessandri Palma, în 1924, și a condus efectiv țara până în 1931. Cu sprijinul armatei, i-a exilat sau întemnițat pe toți oponenții săi. În ciuda ajutorului financiar acordat de SUA, nu a reușit să redreseze industria nitraților.

Odată cu declanșarea colapsului economic, nemulțumirea față de regimul dictatorial al lui Ibáñez a fost exprimată în mod public, acesta fiind nevoit să fugă din țară. După două încercări nereușite de a redobândi puterea cu ajutorul fasciștilor chilieni, a câștigat alegerile prezidențiale din 1952, fiind susținut de clasa muncitoare oprimată. S-a dovedit a fi, în ciuda așteptărilor, un conducător democratic. *Vezi și* Juan Perón.

Ibárruri (Gómez), (Isidora) Dolores *cunoscută ca* La Pasionaria

(*în spaniolă*, floarea pasiunii)
(09.12.1895, Gallarta, lângă Bilbao, Spania - 12.11.1989, Madrid)

Reprezentantă de seamă a Partidului Comunist Spaniol. A fost fiica unui miner sărac și a dovedit tendințe radicale încă din tinerețe. În 1918 a publicat un articol sub pseudonimul Floarea pasiunii (Pasionaria). În 1920 s-a înscris în nou-înființatul Partid Comunist Spaniol. Deși avea o carieră controversată, a fost aleasă deputat în parlamentul republican. A devenit faimoasă în timpul Războiului Civil din Spania (1936), prin discursurile virulente și pline de patos pe care le ținea în stradă. Ea a impus strigătul de luptă al republicanilor, „No pasarán!" (*în spaniolă*, Pe aici nu se trece!). După victoria lui Francisco Franco (1939), s-a refugiat în Uniunea Sovietică până la moartea acestuia. A revenit în Spania în 1977, după intrarea partidului în legalitate. Deși a fost realeasă în Parlament, s-a retras de pe scena politică din pricina sănătății precare. A rămas însă președinta de onoare a partidului.

iberi

Populație preistorică situată pe coastele de S și E ale Spaniei actuale. Au rămas neinfluențați de migrațiile triburilor celtice către N și centrul Spaniei, la începutul sec. VIII î.Hr. Au suportat însă influența coloniilor comerciale întemeiate de greci și de fenicieni. Se presupune că triburile de pe coasta de E au format orașe-stat independente, pe când cele din S s-au organizat în monarhii. Economia lor se baza pe agricultură, minerit și prelucrarea metalelor. Limba lor, care nu era indo-europeană (ci, probabil, caucaziană), a supraviețuit și după ce au fost asimilați de către romani.

Iberică, Peninsula ~ *sau* Iberia

Peninsulă din SV Europei, pe al cărei teritoriu se află Spania și Portugalia. Denumirea provine de la vechii locuitori, pe care grecii i-au numit iberi, probabil după numele fluviului Ebru (Iberus), cel de-al doilea, ca lungime, din peninsulă. În NE, Munții Pirinei formează o barieră naturală care separă peninsula de restul Europei, iar la S, strâmtoarea Gibraltar o desparte de Africa de N. Coastele de V și de N au deschidere spre Oceanul Atlantic, iar cea de E, spre Marea Mediterană. În Portugalia se află Cape da Roca, cel mai vestic punct al Europei continentale.

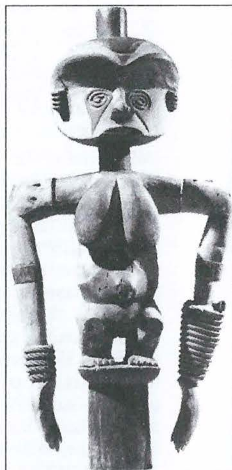
Iberville, Pierre Le Moyne d'

(botezat 20.07.1661, Ville-Marie de Montréal, Canada - 09.07.1706, Havana, Cuba, Imperiul Spaniol)

Colonist și explorator francez de origine canadiană. A organizat mai multe atacuri împotriva posturilor englezești de comerț cu blănuri din golful Hudson, fiind el însuși fiul unui negustor de blănuri din Montréal. A condus câteva expediții împotriva locuitorilor așezărilor britanice, fapt ce a determinat, în 1697, extinderea teritoriilor aflate sub controlul Noii Franțe. S-a aventurat apoi înspre S, în încercarea de a fortifica delta fluviului Mississippi și de a asigura controlul teritoriilor cucerite de René-Robert La Salle. Colonia pe care a înființat-o, în apropierea golfului Biloxi (1699), și forturile pe care le-a ridicat mai jos de teritoriul orașului New Orleans de astăzi (1700) și pe râul Mobile (1702) au marcat începutul colonizării în Louisiana.

ibibio

Populație din SE Nigeriei, care vorbește ibibio, o limbă benue-congo, din familia niger-congo. Populația ibibio însumează trei milioane de persoane, având ca ocupație de bază cultivarea pădurilor ecuatoriale. Șefii clanurilor familiale sunt păstrători ai obiectelor ancestrale de cult. Societățile secrete reprezintă o trăsătură foarte importantă a culturii ibibio. Populația este, de asemenea, renumită pentru sculpturile închinate strămoșilor (*ekpu*).

Sculptură din lemn amplasată pe o mască de dansator aparținând populației ibibio, din Nigeria, aflată la Muzeul Metropolitan de Artă, New York

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, COLECȚIA MEMORIALĂ MICHAEL C. ROCKEFELLER, DĂRUITĂ DE MATTHEW J. MELLON

ibis

Denumire comună pentru cele 20 de specii de păsări acvatice (subfamilia

Threskiornithinae) de talie medie, din aceeași familie cu lopătarul. Ibișii trăiesc în toate regiunile cu climă caldă, exceptând insulele din Pacificul de S. Se scaldă în apele de mică adâncime ale lagunelor, în lacuri, în golfuri și în mlaștinile cu apă mică, folosindu-și ciocurile lungi și curbate în jos pentru a se hrăni cu pești de mici dimensiuni și cu moluște moi. Înălțimea lor variază între 55 și 75 cm, în funcție de specie. Ibișii zboară ținându-și gâtul și picioarele întinse, alternând zborul ramat cu cel planat. De obicei, trăiesc în colonii mari.

Ibiza

Cea de-a treia insulă ca mărime din arhipelagul spaniol al insulelor Baleare, situată în V Mediteranei, la SV de Mallorca. Suprafața: 572 kmp; 34 826 loc. (2001). Centrul administrativ: Ibiza. În Antichitate a fost o colonie înfloritoare, locuită de fenicieni și de cartaginezi. Astăzi, pe insulă se găsesc multe situri arheologice remarcabile. Relieful este deluros, iar coastele abrupte din N au înălțimi ce depășesc 245 m. A devenit o stațiune turistică populară, îndeosebi datorită plajelor și climatului cald din timpul iernii.

Iblis

Denumire dată diavolului în islam. Iblis a fost unul dintre îngerii lui Dumnezeu care au refuzat să-l preamărească pe Adam, după ce acesta a fost creat. El și adepții săi au fost alungați din rai și își așteaptă pedeapsa la Judecata de Apoi. Până atunci, lui Iblis i s-a îngăduit să ispitească la rele pe oricine, cu excepția drept-credincioșilor. Legenda spune că Iblis a fost cel care i-a ispitit pe Adam și Eva în grădina Edenului, împingându-i astfel în păcat. A constituit, multă vreme, un subiect de dispută între teologii islamici, din pricina referirilor ambigue din Coran, unde acesta este identificat fie cu un înger, fie cu un djinn.

IBM Corp. /International Business Machines Corp./

Unul dintre cei mai mari producători de computere din SUA, cu sediul central în Armonk, New York. Compania a fost fondată în 1911, sub denumirea Computing - Tabulating - Recording Co., prin fuziunea a trei companii ce fabricau produse de birotică. Numele actual a fost dat în 1924 de președintele companiei la acea dată, Thomas J. Watson, Sr. Acesta a transformat-o într-unul dintre cei mai mari producători americani de tabulatori cu cartele perforate. În 1933, IBM a cumpărat o companie care fabrica mașini de scris electrice și, în scurt timp, a acoperit o mare parte din piața de desfacere. La începutul anilor 1950, compania a intrat pe piața computerelor și a făcut investiții majore în dezvoltarea acestei industrii, în anii 1960 asigurând deja 70% din producția de computere din întreaga lume. Inițial, compania era specializată în fabricarea serverelor, dar în 1981 a realizat primul computer personal, IBM PC. În scurt timp, a devenit lider pe piață, dar competiția acerbă a determinat scăderea sectorului de piață acoperit și a condus la restrângerea companiei în anii 1990. În 1995, IBM a cumpărat compania producătoare de software Lotus Development Corp.

Ibn al-'Arabi

(28.07.1165, Murcia, Valencia, azi Spania - 16.11.1240, Damasc, azi Siria)

Mistic și teolog islamic. A făcut numeroase călătorii prin Spania, țara sa de origine, și prin Africa de N, în căutarea maeștrilor sufiți. În 1198 a pornit în pelerinaj prin Orientul Apropiat, vizitând Mecca, Egiptul și Anatolia. În 1223 s-a stabilit în Damasc. Cunoscut și apreciat ca mentor spiritual, și-a petrecut restul vieții meditând, propovăduindu-și învățăturile și scriind. Opera sa cea mai importantă, *Revelațiile de la Mecca* (Al-Futuhat al-Makkiyya), este o enciclopedie personală despre toate științele ezoterice ale islamului și despre propria viață interioară. A scris și una dintre cele mai importante lucrări din filozofia mistică islamică, *Stâlpii înțelepciunii* (Fusus al-Hikam, 1229).

Ibn Aqil

(1040, Bagdad - 1119,/?/)

Teolog islamic. În timpul în care a deprins învățăturile școlii hanbali (*vezi* Ahmad ibn Hanbal), una dintre cele mai conservatoare școli ale religiei islamice, și-a indignat profesorii prin insistența cu care a cerut integrarea ideilor teologice liberale în învățăturile tradiționale. A încercat să interpreteze religia pe baza raționamentelor logice; a fost influențat de învățăturile lui al-Hallaj. În 1066 a fost numit profesor la moscheea al-Mansur din Bagdad, dar s-a retras din cauza persecuțiilor teologilor conservatori. În 1072 a fost obligat să-și nege în public propriile convingeri.

Ibn Battutah *nume complet* Abu Abd Allah Muhammad ibn Abd Allah al-Lawati al-Tanji ibn Battutah

(24.02.1304, Tanger, Maroc - 1368/1369, Maroc)

Renumit pelerin și scriitor arab din Evul Mediu. A făcut studii juridice și literare

în Tanger. După un pelerinaj la Mecca (1325), a hotărât să viziteze cât mai multe locuri din lume, jurând „să nu meargă pe același drum de două ori". Timp de 27 de ani, a călătorit prin Africa, Asia și Europa, parcurgând o distanță de 120 000 km. Întors acasă, și-a dictat memoriile, iar volumul *Rihlah* a devenit una dintre cele mai cunoscute cărți de călătorie din lume.

Ibn Gabirol *nume complet* **Solomon Ben Yehuda ibn Gabirol** *în latină* **Avicebron**

(1022?, Málaga, califatul Córdoba - 1058/1070?, Valencia, regatul Valenciei)

Poet și filozof evreu. A studiat deopotrivă literatura evreiască și pe cea arabă. A devenit cunoscut la vârsta de 16 ani, datorită imnurilor religioase compuse în ebraică, iar ulterior a devenit poetul de curte al vizirului din Granada. Este unul dintre reprezentanții de seamă ai poeziei ebraice care s-a dezvoltat în Spania maură, lăsând posterității peste 200 de creații poetice laice și încă 200 de poeme religioase. Printre alte lucrări se numără câteva scrieri importante despre filozofia neoplatoniciană și un volum de proverbe în limba arabă.

Ibn Hazm *nume complet* **Abu Muhammad Ali ibn Ahmad ibn Said ibn Hazm**

(07.11.994 d.Hr., Córdoba, califatul Córdoba - 15.08.1064, Manta Lisham, lângă Sevilla)

Filozof și teolog musulman. A fost întemnițat din pricina sprijinului acordat Omeiazilor, al căror califat s-a destrămat într-un război civil. În calitate de conducător al școlii de jurisprudență Zahiri, îi învăța pe adepții săi că legea trebuie să aibă la bază interpretarea literală a Coranului și a tradiției. A fost adesea criticat pentru convingerile sale, iar cărțile i-au fost arse în public. Avea totodată și cunoștințe temeinice de logică, literatură și istorie. A scris peste 400 de lucrări, dintre care, însă, s-au păstrat mai puțin de 40.

Ibn Ishaq *nume complet* **Muhammad ibn Ishaq ibn Yasar ibn Khiyar**

(704 d.Hr.?, Medina, Arabia - 767 d.Hr., Bagdad)

Biograf arab al profetului Mahomed. Tatăl și doi dintre unchii săi au adunat informații despre viața lui Mahomed și i le-au trimis la Medina. În scurtă vreme, Ibn Ishaq a devenit renumit. A studiat la Alexandria, apoi s-a mutat în Irak. A cunoscut foarte multe persoane care i-au oferit informații pentru lucrarea sa, devenită o capodoperă și, totodată, cea mai cunoscută lucrare biografică despre Mahomed. Din păcate, tot ce s-a păstrat astăzi este un text revizuit, aparținându-i lui Ibn Hisham.

Ibn Jannah *sau* **rabinul Jonah**

(990 d.Hr.?, Córdoba, Califatul Córdoba - 1050?, Zaragosa, Spania)

Cărturar spaniol, cunoscut gramatician și lexicograf al limbii ebraice. Medic și credincios evreu, este considerat fondatorul studiilor despre sintaxa limbii ebraice. A stabilit regulile de exegeză biblică și a clarificat multe paragrafe dificile. Cea mai importantă lucrare a sa este *Cartea cercetărilor exacte* (Kitab al-tanqih), o gramatică ebraică însoțită de un lexicon. A scris numai în limba arabă și a făcut multe comparații între vocabularul limbii ebraice și cel al limbii arabe.

Ibn Khaldun *nume complet* **Abu Zayd Abd al-Rahman ibn Khaldun**

(27.05.1332, Tunis, Tunisia - 17.03.1406, Cairo, Egipt)

Renumit istoric arab. A lucrat la curtea mai multor conducători din orașul natal, din Fez și din Granada. În 1375, după retragerea din politică, a scris cea mai importantă operă a sa, *Introducere în istorie* (Muqaddimah), în care analizează organizarea socială și natura schimbărilor sociale, dezvoltând astfel unul dintre primele sisteme laice ale filozofiei istoriei. A scris și o istorie completă a musulmanilor din Africa de N, numită *Cartea exemplelor instructive* (Kitab al-ibar). În 1382 s-a mutat la Cairo, unde a fost profesor de drept și cadiu. În 1400, fiind prizonier în Damasc în timpul asediului lui Timur, a negociat eliberarea populației civile, înainte de jefuirea orașului. Este considerat cel mai mare istoric arab al Evului Mediu.

Ibn Saud *nume complet* **Abd al-Aziz ibn Abd al-Rahman ibn Faysal Al Saud**

(cca 1880, Riyadh, Peninsula Arabică - 09.11.1953, Arabia Saudită)

Întemeietorul Arabiei Saudite moderne. Între 1780–1880, dinastia Sauditilor controla cea mai mare parte a Peninsulei Arabe. Pe când era copil, familia sa a fost alungată de la putere de către rivalii din dinastia Rashid. La vârsta de 21 de ani, Ibn Saud a condus o campanie curajoasă împotriva Rashizilor, recucerind Riyadh, capitala saudită. Doi ani mai târziu, a fost alungat de la putere, dar și-a reorganizat armata și a continuat lupta, folosindu-se de doctrina islamică wahhabi, pentru a atrage triburile nomade de partea sa, formându-se astfel gruparea militară și religioasă Ikhwan. În 1922 și-a învins rivalii și a devenit stăpân peste un teritoriu de două ori mai mare decât cel condus anterior. În

Ibn Saud
CAMERA PRESS

1924 a cucerit Hijaz (*vezi* Sharif Husayn ibn Ali). În 1932 a înființat, în mod oficial, regatul Arabiei Saudite, pe care l-a condus ca monarh absolut. A semnat primul contract petrolier în 1933, dar a rămas fără fonduri până în anii 1950, când a început să facă avere din tranzacțiile cu țiței. Fiii săi i-au succedat la tron.

Ibn Taymiya

(1263, Harrîn, Mesopotamia - 26.09.1328, Cairo, Egipt)

Teolog musulman. Și-a făcut studiile la Damasc, unde a devenit adept al pietismului. A încercat să reintroducă interpretarea literală a Coranului și a tradiției sunnite, căutând să elimine obiceiurile pe care le considera contrare legii, cum ar fi venerarea sfinților. Din pricina convingerilor sale, socotite ofensatoare la adresa autorităților religioase, a fost întemnițat de mai multe ori în Cairo. Și-a petrecut ultimii 15 ani în Damasc, unde a întemeiat o școală și a câștigat mulți adepți. A murit în închisoare. Scrierile sale stau la baza mișcării wahhabite, inițiată de Muhammad ibn Abd al-Wahhab.

Ibn Tibbon, Judah ben Saul

(1120, Granada, Spania - 1190?, Marsilia, Franța)

Doctor și traducător evreu. Persecuțiile împotriva evreilor l-au obligat să părăsească Spania, în 1150. S-a stabilit în S Franței, unde a început să practice medicina. A contribuit la răspândirea culturii arabe și grecești în Europa medievală, prin traducerea unor opere filozofice scrise de evreii vorbitori de limbă arabă. Fiul și nepotul său au fost, de asemenea, renumiți cărturari și traducători.

Ibn Tulun

Moschee de mari dimensiuni, formată dintr-un ansamblu de construcții maiestuoase din cărămidă roșie, ridicată în Cairo, între 876 și 879 d.Hr., de către Ahmad ibn Tulun (835–884 d.Hr.), guvernatorul musulman al Egiptului și al Siriei. Zidurile moscheii au creneluri (*vezi* parapet) modelate decorativ, iar cele trei curți sunt străjuite de arcadele bolților mari, susținute de piloni masivi. Sculptura în stuc a arcadelor este foarte complexă. Spațiul principal este împărțit de piloni în cinci nave laterale, ornamentate inițial cu lambriuri din lemn sculptat. A fost complet restaurată, fiind considerată monument istoric încă din 1890.

Ibrahim Pașa

(1789, Kavalla, Rumelia - 10.11.1848, Cairo, Egipt)

General egiptean. A contribuit la organizarea noii armate egiptene și a devenit cunoscut în Siria datorită înfrângerii armatei otomane, în urma căreia a anexat Siria și Adana, Egiptului. În 1833 a fost numit guvernator-general al celor două teritorii. Administrația sa a fost relativ luminată; a înființat un consiliu consultativ și a abolit feudalismul. Sultanul Mahmud II (d. 1808–1839) a trimis o armată otomană în încercarea de a recuceri Siria. Ibrahim, însă, a obținut cea mai importantă victorie a sa în 1839, când flota otomană a părăsit Egiptul. Pentru a împiedica destrămarea Imperiului Otoman, puterile europene au obligat Egiptul să cedeze teritoriile ocupate. Ibrahim a devenit vicerege al Egiptului în 1848, cu puțin timp înainte de moarte.

Ibrăileanu, Garabet

(23.05.1871, Târgu Frumos, România - 10.06.1936, București)

Critic și istoric literar român. A făcut facultatea la Iași, obținând licența în științe istorico-filozofice în 1895. Profesor la Facultatea de Litere din Iași (1908–1934). Și-a susținut doctoratul în 1912 cu teza *Opera literară a dlui Vlahuță*, considerată de George Călinescu, în *Compendiul de istorie a literaturii române*, o schiță a principiilor estetice ale lui Ibrăileanu de mai târziu. A colaborat la *Munca, Adevărul* și *Critică socială, Evenimentul literar* sau *Noua revistă română* a lui Constantin Rădulescu-Motru. În 1906 devine secretar general de redacție al revistei *Viața Românească*, în fruntea căreia se va afla pînă când, după mutarea redacției la București (1933), Mihai Ralea va deveni director cu partea ideologică și politică, iar George Călinescu, director literar-artistic. Revista avea obiective naționaliste și poporaniste, adunând în paginile ei și la ședințele cenaclului literar nume de prestigiu. A publicat mai multe volume de critică și teorie literară. *Literatura și societatea* este un eseu apărut ca prefață a tezei de doctorat, dar s-a impus ca operă de sine stătătoare. Teza esențială a acestui studiu este o adaptare a teoriei selecției naturale, susținând că autorii sunt selectați de gustul public, iar genurile ar fi expresia unor temperamente intelectuale și afective. Inadaptarea autorilor de geniu

explică, astfel, „peripețiile" și greutatea receptării lor, la fel cum autorii conformiști își datorează succesul oportunismului lor. *Spiritul critic în cultura românească* (1909) este una dintre cel mai importante sinteze critice asupra genezei culturale românești, reprezentând o aplicare de amploare a teoriei specificului național în domeniul literaturii și receptării estetice. A scris și literatură, debutând cu poezii de factură eminesciană în paginile revistei *Școala Nouă*. A publicat și un volum de cugetări numit *Privind viața*. În 1911 a scris *Amintiri din copilărie și adolescență*, apărute postum (1937) în ziarul *Adevărul*. Pagini din aceste confesiuni epistolare făcute Mariei Stere constituie materia primă a romanului *Adela* (1933), care i-a adus Premiul Național pentru proză.

Ibsen, Henrik (Johan)

(20.03.1828, Skien, Norvegia - 23.05.1906, Kristiania, fostă Christiania, azi Oslo)

Important dramaturg norvegian de la sfârșitul sec. XIX, care a introdus în teatrul european o nouă metodă de investigație morală, aplicată unei descrieri riguros realiste a clasei de mijloc și caracterizată prin economie de acțiune, dialoguri pătrunzătoare și o logică riguroasă.

Ibsen s-a născut la Skien, un orășel de exploatări forestiere din sudul Norvegiei. Tatăl său a fost un negustor respectat în comunitatea locală până în 1836, când a suferit rușinea de a da faliment, care avea să-l urmărească tot restul vieții. Religiozitatea solitară și mohorâtă în care și-a găsit refugiu soția sa n-a făcut decât să-i alimenteze lamentațiile permanente pe tema sărăciei în care căzuse familia. Nenorocirea era fără scăpare, așa încât tânărul Henrik a plecat de acasă cât a putut de repede. La numai 15 ani s-a stabilit la Grimstad, un cătun de cca 800 de locuitori, aflat la 110 km în josul coastei; acolo s-a întreținut cu greu, ca ucenic de farmacist, studiind în același timp noaptea pentru a intra la universitate. În această perioadă, Ibsen a profitat de puținele momente de relaxare pentru a scrie o piesă de teatru.

Catilina (1850) a fost inspirată de textele latinești pe care le avea de studiat pentru examenele de admitere la universitate. Deși este o piesă slabă, ea dovedește talentul de dramaturg al autorului și tratează teme care aveau să-l preocupe toată viața – eroul revoltat și iubita sa nefastă. În 1850, Ibsen s-a mutat la Christiania (revenit, în 1925, la mai vechea denumire Oslo), s-a pregătit acolo pentru examenele de admitere și s-a instalat în cartierul studențesc – deși fără să urmeze cursurile universității. Chemarea teatrului era prea puternică, așa încât, la numai 23 de ani, Ibsen a ajuns director și dramaturg oficial al unui nou teatru deschis în orașul Bergen, post pentru care trebuia să scrie o piesă nouă în fiecare an.

Era o ocazie excelentă pentru un tânăr doritor să scrie teatru, dar Ibsen s-a confruntat de la bun început cu o serie de probleme extrem de dificile, cărora nu era pregătit să le facă față. Pentru norvegieni, vechile saga islandeze reprezentau tradiția eroică și austeră a unei literaturi de o măreție unică; dar scena pe care un asemenea material ar fi trebuit resuscitat era dominată pe atunci de dramele familiale ale dramaturgului francez Eugène Scribe și de actorii, tradițiile interpretative și limba Danemarcei. Din aceste materiale, tânărul Ibsen trebuia să creeze „o dramă națională".

Mai întâi la Bergen și apoi la Teatrul Norvegian din Christiania (între 1857 și 1862), Ibsen a încercat să compună texte dramatice decente din asemenea ingrediente contradictorii. Rezultatul – piese care nu-l reprezentau și care au fost prost primite de public. Ibsen a regizat însă foarte mult în această perioadă. Era prea inhibat pentru a fi un bun regizor, dar și prea inteligent ca să nu adune destulă experiență teatrală din această îndeletnicire. După ce s-a stabilit la Christiania și s-a căsătorit cu Suzannah Thorensen în 1858, Ibsen a început să dea dovadă de un spirit de independență și de o autoritate care-i lipsiseră până atunci.

Două dintre ultimele piese scrise pentru scena norvegiană conțineau germenii unei noi energii spirituale. *Comedia iubirii* (Kjaerlighedens komedie, 1862), o satiră a iluziilor romantice, a fost extrem de prost primită, dar aborda cu seriozitate tema antiidealismului, care avea ulterior să-l caracterizeze pe autor; iar *Pretendenții la coroană* (Kongsemneme, 1863) discută acea misterioasă forță interioară care face dintr-un om un bărbat adevărat, un rege sau un mare dramaturg. Această piesă era, de fapt, drama națională după care Ibsen bâjbâise atât și avea curând să fie recunoscută ca atare. Dar era deja prea târziu; deși piesa fusese bună, teatrul din Christiania ajunsese în pragul falimentului, iar cariera de dramaturg a lui Ibsen părea să se fi încheiat.

Dar „decesul" teatrului său a însemnat pentru Ibsen eliberarea forțelor sale creatoare. Fără să mai trebuiască să țină cont

de părerea unui public pe care-l considera meschin și antiliberal, fără să-i mai pese de tradiții dramatice pe care le găsea găunoase și bombastice, Ibsen putea acum să scrie pentru sine. Decis să plece în străinătate, a cerut o mică bursă din partea statului norvegian. A primit o parte din ea și, în aprilie 1864, a plecat în Italia. Timp de 27 de ani a trăit peste hotare, în principal la Roma, Dresda și München, făcând scurte vizite în Norvegia numai de două ori, în 1874 și 1885. Din motive pe care le-a sintetizat uneori drept „îngustime de minte", țara sa natală îi lăsase un gust foarte amar.

Ibsen a luat cu el în exil fragmentele unui lung poem semidramatic care avea să se numească *Brand*. Personajul central este un pastor de țară care își urmează vocația religioasă cu o onestitate biciuitoare, care refuză nu doar orice formă de compromis, ci și orice urmă de căldură și compasiune omenească. „Totul sau nimic" îi cere Dumnezeul său și asta le cere și el altora. Brand este un erou, dar și un monstru moral, a cărui inimă e sfâșiată de suferința pe care principiile îl obligă să o provoace familiei. El nu ezită niciodată, nu încetează nici o clipă să-i domine pe indivizii mărunți, leneși și inconsecvenți din jurul său. Și totuși, în scena finală, în care Brand stă singur față în față cu Dumnezeul său, o voce tunătoare venită dintr-o avalanșă proclamă, odată cu nimicirea fizică a pastorului, și repudierea întregii lui vieți morale: „El este Dumnezeul dragostei", afirmă vocea din înalturi. Piesa este, așadar, nu doar o denunțare a îngustimii de spirit, ci și o tragedie a spiritului care reușește să o depășească. Poemul înfățișează cititorilor nu doar o alegere, ci un impas, căci alternativa eroică este în egală măsură distructivă (și autodistructivă). În Norvegia, *Brand* a avut un imens succes de public, deși (și, în parte, pentru că) semnificația sa este atât de tulburătoare.

Lui *Brand* (1866) i-a urmat, cu egală hotărâre, *Peer Gynt* (1867), o altă dramă în distihuri rimate, care dădea însă la iveală o viziune fundamental opusă asupra naturii umane. Dacă Brand este un tiran moral, Peer Gynt este un fel de saltimbanc poznaș, un oportunist exuberant și egocentric, lipsit de principii și de orice țel în viață și care se lasă dus de curent, dar este, totuși, un ștrengar fermecător și îndrăgit de oameni. Poezia pasionată și ironică din *Peer Gynt* a făcut ca protagonistul acestei piese să-l eclipseze pe Brand în conștiința publicului larg, dar cele două personaje sunt tipuri interdependente și antitetice care, sub diferite înfățișări, apar în majoritatea operelor clasice ale lui Ibsen. Asemenea lui Don Quijote și Sancho Panza, ei sunt arhetipuri universale și personaje de neuitat.

Henrik Ibsen, 1870
BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII, OSLO

Prin aceste două drame în versuri, Ibsen câștigase bătălia cu lumea. A urmat o pauză în care a încercat să-și clarifice viitorul. Avea de mult în minte o dramă filozofico-istorică despre împăratul roman Iulian Apostatul, pe care a încheiat-o în 1873, sub titlul *Împărat și galilean* (Kejser og Galilaeer), dar sub forma unei piese în zece acte, prea difuză și discursivă pentru scenă. Au urmat o satiră modernă, *Liga tineretului* (De unges forbund, 1869) și apoi, după numeroase variante preliminare, o satiră în proză despre viața politică a orășelelor provinciale, *Stâlpii societății* (Samfundets støtter, 1877). Dar Ibsen nu-și găsise încă propria voce; atunci când acest lucru s-a întâmplat, efectul a fost nu o critică sau o reformă a vieții sociale, ci pur și simplu aruncarea în aer a convențiilor sociale. Explozia s-a produs odată cu *O casă de păpuși* (Et dukkehjem, 1879).

Piesa are în centru o familie absolut obișnuită – directorul de bancă Torvald Helmer, soția sa Nora și cei trei copii ai lor. Torvald se crede stâlpul moral al familiei, iar Nora își asumă rolul frumoasei fără minte, ca să-l flateze. În acest mediu închis, aproape sufocant, pătrund câțiva intruși necruțători, dintre care unul amenință să dea în vileag o înșelătorie pe care Nora a comis-o mai demult (fără știrea soțului ei) pentru a obține un împrumut care să-i salveze viața lui Torvald. Când acesta află în sfârșit periculosul secret, furia îl face să-și repudieze soția, din teamă pentru propria reputație. Profund deziluzionată de soțul ei, pe care îl consideră acum un mare ipocrit, Nora se declară independentă față de el și de copii și, în scena finală, îi părăsește, trântind ușa după ea.

Publicul vremii a fost scandalizat de refuzul lui Ibsen de a furniza dramei un „sfârșit fericit", oricât de fals sau de neverosimil. Dar nu aceasta era metoda autorului; piesa abordează tema cunoașterii de sine și a fidelității față de ceea ce ești. Torvald, care s-a crezut tot timpul o ființă morală solidă, se dovedește un ipocrit și un laș; iar soția

sa nu doar idealizează moralitatea, ci este o personalitate nefastă, la fel ca Brand.

Cadrul în care se desfășoară acțiunea din *O casă de păpuși* este comun până la derizoriu. Intriga exploatează cu o precizie chirurgicală procedeul numit „expoziţiune analitică". Un plan secret (înșelătoria săvârșită de Nora) e aproape de încheiere (ea poate termina acum să plătească împrumutul), dar, înainte ca ultimul pas să fie făcut, o fărâmă de adevăr trebuie mărturisită și, ca urmare, întreaga farsă iese la iveală. Este o schemă dramatică simplă și foarte eficace, pe care Ibsen a folosit-o adeseori și care i-a adus succes internațional.

Următoarea piesă, *Strigoii* (Gengangere, 1881), a produs și mai multă oroare decât cea anterioară, pentru că înfățișa consecințele teribile ale ascunderii unor adevăruri și mai urâte. În aparență, piesa tratează subiectul bolilor venerice congenitale, dar, la un nivel mai profund, demonstrează cititorului capacitatea corupției morale înrădăcinate de a submina chiar și cel mai puternic idealism. Chiar și după ce libidinosul căpitan Alving ajunge în mormânt, strigoiul său continuă să bântuie viețile celorlalți. Monumentul mincinos pe care i l-a ridicat onorabila sa văduvă se face scrum chiar în timp ce fiul lui înnebunește din cauza sifilisului, iar destinul fiicei sale nelegitime se îndreaptă inexorabil către viața de bordel. Piesa este un studiu sumbru al degradării morale care se lățește într-o familie sub pavăza ideilor timid respectabile ale doamnei Alving.

O piesă care trata problema sifilisului după o alta în care o soție își abandonează familia i-a pecetluit lui Ibsen reputația de bătrân răutăcios, totuși teatrele progresiste din Anglia și de pe continentul european au început să-i monteze piesele. Deseori avea puțină audiență, însă publicul îi era fidel și lua piesele dramaturgului norvegian foarte în serios. Același lucru îl făceau însă și criticii convenționali, care l-au denunțat pe Ibsen ca pe un individ care își bătea joc de tot ce-i sfânt. Răspunsul acestuia a luat forma unui contraatac dramatic direct. Doctorul Stockmann, eroul piesei *Un dușman al poporului* (En folkefiende, 1882), este un purtător de cuvânt al autorului. Cadru medical însărcinat să inspecteze băile publice de care depinde prosperitatea orășelului său, el descoperă că apa este infestată. Stockmann face publică știrea, deși oficialitățile și o serie de orășeni încearcă să-l împiedice. Cum el insistă totuși să spună adevărul, este declarat oficial „inamic al poporului". Deși aparent o victimă, doctorul Stockmann, ca toți căutătorii de adevăr ai lui Ibsen de după idealistul Brand, dă dovadă de un comportament profund (auto)distructiv. (Acuzele sale, până la urmă, sunt catastrofale pentru oraș; numai că, urmărind doar adevărul, lui nu-i pasă de asta.) Următoarea piesă a lui Ibsen va face din această notă minoră tema dominantă a dramei.

În *Rața sălbatică* (Vildanden, 1884), Ibsen inversează complet perspectiva, înfățișându-ne un maniac al adevărului distructiv și gratuit, a cărui pasiune obsesivă pentru adevăr provoacă nefericirea unei familii inocente și neajutorate. Cu ajutorul câtorva iluzii comode, Hjalmar Ekdal și mica sa familie duc o existență oarecum jalnică, dar în esență mulțumită. În viața lor sărmană pătrunde un îngâmfat „căutător al adevărului", Gregers Werle. Acesta spulberă fundamentele morale (așa iluzorii cum sunt ele) pe care se clădește viața membrilor familiei, lăsându-i deznădăjduiți și zguduiți de povara unei culpe prea greu de purtat. Harababura provocată în familia Ekdal este mai degrabă jalnică decât tragică; dar desfășurarea evenimentelor capătă un soi de poezie întunecată care este nouă în creația lui Ibsen.

Fiecare dintre dramele moderne descrise mai sus se naște prin extensie sau prin inversare din cea anterioară; ele formează un lanț. Ultima în serie este *Rosmersholm* (1886), în care variante ale sfântului inflexibil (Brand) și ale șarlatanului profund uman în esența lui năzuiesc încă o dată să-și definească personalitatea, dar de data aceasta la un nivel de sensibilitate morală care dă piesei un aer aparte de tulburătoare seninătate. Fostul pastor Johannes Rosmer este eroul pur, căruia i se opune aventuriera Rebecca West. Amândoi sunt bântuiți de duhul fostei soții a pastorului, care s-a sinucis – aflăm – influențată subtil de Rebecca West și deprimată de nobila indiferență a soțului său față de sex. Ibsen pune aici în față alegerea între libertatea îndrăzneață, fără restricții, și tradițiile înțepenite, conservatoare ale casei Rosmer. Și totuși, pe măsură ce pastorul se lasă convins de spiritul emancipat al Rebeccăi, ea însăși este atinsă de viziunea lui rigidă și cuviincioasă asupra vieții. Fiecare este influențat de celălalt și, din motive diferite, dar complementare, se atrag unul pe altul către iazul fatal în care s-a înecat soția lui Rosmer. Piesa se încheie cu o dublă sinucidere în care și Rosmer, și Rebecca, fiecare din motivele celuilalt, își asumă pedeapsa meritată.

Cariera dramatică a lui Ibsen nu s-a încheiat în nici un caz cu *Rosmersholm*, dar după această piesă el a adoptat o scriere de autoanaliză, mai simbolică, destul de diferită de stilul pieselor care-i aduseseră reputația internațională. Printre dramele sale târzii se numără *Femeia mării* (Fruen fra havet, 1888), *Hedda Gabler* (1890), *Constructorul Solness* (Bygmester Solness, 1892), *Micul Eyolf* (Lille Eyolf, 1894), *John Gabriel Borkman* (1896) și *Când noi, morții, ne trezim* (Naar vi døde vaagner, 1899). Două dintre acestea, *Hedda Gabler* și *Constructorul Solness*, sunt animate de prezența unui personaj feminin demonic prin idealismul său și distructiv, asemănător cu cel din *Catilina*. Un alt personaj excesiv din ultimele piese este bătrânul artist care își dă seama cu amărăciune că puterile îl părăsesc. În aceste drame finale apar adeseori sentimente personale și confesiuni; ele sunt poate rezultatul deciziei lui Ibsen de a reveni, în 1891, în Norvegia sau poate al unei serii de flirturi fascinante, angoasate, pe care dramaturgul le-a avut cu femei tinere în anii senectuții. Întors în Norvegia, Ibsen a continuat să scrie piese până când un atac cerebral în 1900 și un al doilea în anul următor l-au țintuit la pat. A murit în Kristiania în 1906.

Ibsen aparține acelei categorii de autori moderni timpurii care ar putea fi numiți marii neliniștitori – Feodor Dostoievski, Friedrich Nietzsche, William Blake. A scris în general piese despre oameni prozaici, obișnuiți, dar din viețile cărora a extras învățături de o directețe devastatoare și de o remarcabilă subtilitate, marcate uneori de momente de mare frumusețe, obligându-și astfel publicul să-și reexamineze cu dureroasă onestitate fundamentele morale ale vieții. În a doua jumătate a sec. XIX, Ibsen a transformat teatrul european din spectacolul gratuit și distractiv care devenise cu timpul în ceea ce fusese el cu multă vreme în urmă la greci – un instrument de pronunțare a unor judecăți ultime asupra sufletului.

ibuprofen

Analgezic din clasa AINS (antiinflamatoare nonsteroidiene), foarte eficient împotriva dismenoreei, a durerilor de dinți și a durerilor reumato-artritice. Reduce febra și inflamația prin inhibarea sintezei de prostaglandine. Poate produce iritații ale tractului gastrointestinal și nu este recomandat persoanelor alergice la aspirină sau celor care iau anticoagulante. Printre cele mai cunoscute denumiri comerciale sunt: Advil, Motrin și Nuprin. *Vezi și* acetaminofen.

Icar

Vezi Dedal

Ichikawa, Kon

(n. 20.11.1915, Ise, Japonia)

Regizor japonez. După ce a lucrat o perioadă în departamentul de animație al studioului de filme Toho, a debutat ca regizor cu filmul *Copila templului Dojo* (Musume Dojoji, 1946). A introdus în cinematografia japoneză comedia sofisticată de tip occidental în filme ca *Femeia care a atins picioarele* (Ashi ni sawatta onna, 1952) și *Domnul Pû* (Pû-san, 1953). Renumele internațional a venit odată cu filmele antirăzboi *Harpa birmaneză* (Biruma no Tategoto, 1956) și *Focuri pe câmpie* (Nobi, 1959), precum și cu documentarul *Olimpiada de la Tokyo* (Tokyo orimpikku, 1965). Printre alte filme importante în regia sa se numără *Enjo* (1958), *Inamicul meu, marea* (Taiheiyo hitori-botchi, 1963) și *Răzbunarea actorului* (Yukinojô henge, 1963).

icoană

În ortodoxismul răsăritean, reprezentare a unor sfinți sau a unor scene religioase, prin picturi murale, mozaicuri sau picturi pe lemn. Ca urmare a controversei iconoclaste din sec. VIII–IX d.Hr., au fost dezbătute pe larg funcția și semnificația religioasă a icoanelor (*vezi* iconoclasm), iar Bisericile Ortodoxe Răsăritene au formulat o doctrină oficială care încuraja cultul icoanelor și susținea că, din moment ce Dumnezeu s-a întrupat în ființa lui Iisus, luând astfel formă materială, atunci este permis ca El și ceilalți sfinți să fie reprezentanți în opere de artă. Icoanele care îi întruchipează de obicei pe Iisus și pe Fecioara Maria, dar și pe sfinți, sunt considerate obiecte de cult și instrumente de educație religioasă.

Buna Vestire, imagine de pe spatele unei icoane bizantine pictate pe ambele fațete; începutul sec. XIV; Muzeul Skoplije, Skoplje, Macedonia

ARHIVA FOTO HIRMER, MÜNCHEN

iconoclasm

Curent religios ce avea ca doctrină fundamentală interzicerea și distrugerea imaginilor religioase. În creștinism și în islam, iconoclasmul avea la bază interdicția iudaică, formulată în Vechiul Testament, de a făuri așa-numitele „chipuri de lut“, asociate cu idolatria. Portretizarea lui Hristos și

a sfinților nu a fost acceptată de Biserică în creștinismul timpuriu. Însă, spre sfârșitul sec. VI d.Hr., icoanele au devenit obiect de cult în creștinism, adepții venerării lor subliniind natura simbolică a imaginilor. În 726 d.Hr., refuzul împăratului bizantin Leon III de a accepta icoanele a dus la controversa iconoclastă. Aceasta a continuat în Biserica Răsăriteană mai bine de un secol, după care icoanele au fost din nou acceptate. Statuile, portretele sfinților și figurinele religioase erau foarte răspândite și în Biserica Romano-Catolică, cu toate că unele culte protestante au respins venerarea lor. Religia islamică interzice și astăzi cultul oricărei imagini, iconoclasmul fiind unul dintre motivele care stau la baza conflictelor dintre musulmanii și hindușii din India.

iconostas

Perete din piatră, lemn sau metal, ce separă altarul de naos (navă din bisericile creștine ortodoxe, de tradiție bizantină). Are uși împărătești în centru și două intrări laterale. Este acoperit cu icoane; în partea stângă se află întotdeauna icoana Nașterii (Fecioara și Pruncul), iar în partea dreaptă este reprezentată a doua venire a lui Hristos. Icoanele celor patru evangheliști, Buna Vestire și Cina cea de Taină sunt înfățișate pe ușile împărătești.

icter

Exces de pigmenți ai bilei (bilirubină) în sânge și în țesuturi, provocând colorarea pielii, a conjunctivei și a mucoaselor în nuanțe de la galben la portocaliu și chiar verzui. Bilirubina conjugată poate fi produsă în exces sau eliminată în mod anormal de ficat (icterul hepatic) ori poate fi produsă în cantități mai mari decât posibilitatea de conjugare (icter prehepatic). Icterul poate fi provocat și de obstrucția căilor biliare (icter de obstrucție, posthepatic). Printre cauze se numără anemia, pneumonia, precum și afecțiuni ale ficatului (de ex. infecțiile sau ciroza). Creșterea bilirubinei nu este însoțită de complicații severe, dar icterul poate fi simptomul unei boli hepatice grave.

icterid

Denumire comună pentru numeroasele specii de păsări cântătoare (din familia *Icteridae*) cu penaj negru strălucitor și coadă lungă. Își folosesc ciocul puternic și ascuțit ca să prindă insecte, să caute viermișori în pământ și să omoare vertebrate mici, cum ar fi pești și pui de pasăre. Specia cea mai comună, *Quiscalus quiscula*, trăiește în America de Nord și are o lungime de cca 30 cm. Masculii celor două specii din genul *Cassidus* (cu coadă rotunjită și cu coadă mare) au coada lungă, carenată. Aceste specii trăiesc în zonele aride din SV SUA până în Perú și în mlaștinile sărate din New Jersey până în Texas, unde sunt numite stăncuțe.

icterid sau mierlă-cioară (*Quiscalus quiscula*)
THASE DANIEL

Ida

Munte din Turcia, situat în vecinătatea locului unde se afla, în Antichitate, cetatea Troia. Era considerat un loc sacru, unde Paris le-a judecat pe zeițele rivale și de unde a fost răpit Ganymede. Se spune că din cel mai înalt punct al masivului (cca 1 800 m), zeii ar fi privit desfășurarea războiului troian. Ida este și numele celui mai înalt masiv din partea central-vestică a insulei Creta, atingând o înălțime de 2 456 m. Și acesta este considerat un loc sacru, adăpostind peștera în care a crescut Zeus.

Idaho

Stat situat în NV SUA. Suprafața: 216 413 kmp; 1 293 953 loc. (2000). Centrul administrativ: Boise. Se învecinează cu Canada și cu statele americane Montana, Wyoming, Utah, Nevada, Oregon și Washington. Relieful este dominat de Munții Stâncoși, care se întind de la granița cu Canada, prin partea central-sudică a statului Idaho, de-a lungul graniței cu Wyoming. Cea mai întinsă depresiune se află în jurul râului Snake, care străbate canionul Hells (cel mai adânc defileu din America de Nord). Zona era locuită inițial de amerindieni, iar din 1805 a început să fie explorată în timpul expediției Lewis și Clark. A făcut parte din mult disputatul Ținut Oregon, care a fost cedat SUA prin tratatul din 1846, când Marea Britanie a renunțat la pretențiile teritoriale. Descoperirea aurului, în 1860, a dus la o colonizare în masă. Ținutul a devenit Teritoriul Idaho în 1863, iar în 1890 a fost acceptat în Uniune ca al 43-lea stat. Organizația Mondială a Muncitorilor din Industrie a fost implicată, între 1890 și 1910, în mai multe proteste muncitorești. Spre sfârșitul sec. XX, agricultura și industria statului Idaho s-au dezvoltat, iar pitorescul naturii a atras numeroși turiști.

Idaho, Universitatea din ~

Instituție publică de învățământ superior, cu sediul în orașul Moscow, din Idaho, și cu filiale în Coeur d'Alene, Boise și Idaho Twin Falls. Oferă o mare varietate de cursuri și este cel mai important centru de educație din stat în privința studiilor postuniversitare. A fost înființată în 1889, pe un teren oferit de guvern. S-a remarcat prin programele de învățământ din domeniul ecologiei, al resurselor naturale și al managementului acestora. Are cca 11 000 de studenți.

idealism

În cadrul metafizicii, concepție potrivit căreia spiritul sau gândirea joacă un rol fundamental în ce privește constituția lumii și modul în care omul își interpretează experiența. Conform idealismului, lumea sau realitatea există, în primul rând, prin spirit sau conștiință, iar abstracțiunea și legitatea sunt mai importante decât obiectele senzoriale sau, cel puțin, tot ceea ce există devine accesibil cunoașterii îndeosebi prin dimensiunea intelectului – adică prin sfera ideilor. Idealismul metafizic afirmă caracterul ideal al realității; idealismul epistemologic susține că, în procesul de cunoaștere, intelectul nu poate să își surprindă decât propriul conținut. Astfel, idealismul metafizic se opune materialismului, iar idealismul epistemologic se opune realismului. Idealismul absolut (*vezi* Georg Wilhelm Friedrich Hegel) are la bază următoarele principii: (1) lumea cotidiană a lucrurilor și persoanelor nu este lumea așa cum este ea de fapt, ci doar o aparență, încadrându-se în sfera unor categorii neverificate critic; (2) cea mai bună reprezentare a lumii o constituie cea realizată în termenii unei rațiuni conștiente de sine; (3) gândirea este raportul dintre fiecare experiență particulară și întregul infinit, a cărui expresie este; (4) adevărul constă mai degrabă în relația de coerență dintre idei, decât în corespondența dintre concepte și realitățile externe (*vezi* coerentism). *Vezi și* George Berkeley.

Idelsohn, Abraham (Zevi)

(14.07.1882, Felixberg, Letonia, Imperiul Rus – 14.08.1938, Johannesburg)

Muzicolog leton. A studiat în Germania; a fost angajat pe post de cantor la sinagogă (din 1903). S-a mutat la Johannesburg, în Israel, apoi în SUA. După ce a suferit un atac cerebral în 1934, a revenit în Johannesburg. Faimoasele sale studii comparate asupra muzicii evreiești din diferite zone au ajuns la concluzia că tradiția nu s-a schimbat aproape deloc în timp. El sugera astfel legătura dintre linia melodică evreiască și originile muzicii gregoriene. A compus prima operă ebraică, *Yiftah* (1922), și cântecul *Hava nagila*.

identitatea indistinctelor

Principiu enunțat de G.W. Leibniz, prin care se neagă posibilitatea ca două obiecte să fie distincte numeric, atâta timp cât proprietățile lor relaționale sunt comune (o proprietate relațională este acea proprietate care presupune o relație cu un alt obiect). Cu alte cuvinte, dacă x nu este identic cu y, atunci există o proprietate nonrelațională P, astfel încât P ține de x și nu de y, sau P ține de y și nu de x. Prin echivalență, dacă x și y au în comun toate proprietățile nonrelaționale, atunci x este identic cu y. Reciproca, adică principiul indistincției identicelor (cunoscut și sub numele de legea lui Leibniz) afirmă că, dacă x este identic cu y, atunci orice proprietate nonrelațională a lui x este și o proprietate a lui y și invers. În logica noțională, principiul imperceptibilității identicelor este axiomatic și are statut de lege logică.

ideologie

Sistem de idei care încearcă în același timp să explice și să schimbe lumea. Termenul a fost pus în circulație în 1796 de scriitorul francez Antoine-Louis-Claude, conte Destutt de Tracy (1754–1836). Astfel denumea el „știința ideilor". Anumite idei ale sale s-au dovedit a fi elemente ideologice autentice; de ex. o teorie destul de amplă a societății, un program politic, precum și anticiparea confruntărilor generate de introducerea unui asemenea program (care necesită existența unor adepți fervenți) și prestigiul intelectual. Ideile lui Destutt de Tracy au fost adoptate în perioada Directoratului de către guvernul francez, care dorea înființarea unei societăți democratice, raționale și științifice. Primul care a dat termenului o conotație negativă a fost Napoleon, prin disprețul arătat celor pe care îi numea *idéologues* (*în franceză*, ideologi). Ideologia este deseori comparată în mod favorabil cu pragmatismul. Importanța ideologiei este dovedită prin faptul că, în mod frecvent, puterea este exercitată în baza unor idei sau convingeri care să o susțină.

idilă *sau* poem pastoral

Termen literar cu mai multe sensuri. Poate fi un scurt poem descriptiv, în care se prezintă viața pastorală sau rurală

(*vezi* eglogă) sau o operă literară descriptivă (în versuri sau în proză) în care este înfăţişată viaţa rustică ori scene pastorale sau din care se degajă o atmosferă de linişte şi împăcare. Idila a cunoscut numeroase forme, de la eglogă la poemul narativ de mari dimensiuni, ce poate avea tematică epică, romantică sau tragică (cum ar fi *Idilele regelui* de Alfred Tennyson).

idiş

Limbă a evreilor aşkenazi şi a descendenţilor acestora (*vezi* aşkenazi), scrisă în alfabetul ebraic. Limba idiş s-a desprins din dialectele de SE ale germanei, vorbite în centrul şi E Europei, începând cu sec. XII; a fost puternic influenţată de ebraică şi aramaică, de unde a preluat între 12 şi 20% din lexic. Izolarea de vorbitorii de germană pură din E Europei şi contactul direct cu limbile slave (îndeosebi cu polona şi ucraineana) au dus la o diferenţiere între dialectele idiş din V şi E. Încă din sec. XVIII, majoritatea evreilor din Europa Centrală au renunţat la idiş în favoarea limbii germane. Dialectele idiş din E se diferenţiază considerabil prin pronunţia vocalelor; există dialecte centrale, nord-estice şi sud-estice. Deşi a fost limbă literară înfloritoare în sec. XIX şi la începutul sec. XX, a decăzut în mod dramatic din pricina migrării masive, a asimilării şi a genocidului nazist. Astăzi, limba idiş mai este vorbită de doar cca trei milioane de oameni în toată lumea.

Iditarod, Cursa ~

Întrecere anuală cu sănii trase de câini. Se desfăşoară în luna martie, pe ruta ce leagă localităţile Anchorage şi Nome, Alaska, SUA. Prima întrecere de acest fel a avut loc în 1967 şi s-a desfăşurat pe o distanţă de doar 90 km. Din 1973 însă, urmează traseul actual (1 855 km), pe o rută poştală din 1910. Întrecerea aminteşte şi de misiunea de urgenţă din 1925, când, în timpul unei epidemii de difterie, au fost aduse la Nome ajutoare medicale. Durează între 9 şi 14 zile. *Vezi şi* cursă de sănii cu câini.

idol

Imagine sau statuie a unei divinităţi, considerată obiect de cult. În iudaism, orice asemenea reprezentare a lui Dumnezeu este strict interzisă, fiind considerată întruchiparea unui „chip cioplit". Această interdicţie se regăseşte şi în islam. În creştinism au fost acceptate picturile sau sculpturile înfăţişându-i pe Iisus, pe Fecioara Maria, pe sfinţi şi, uneori, chiar pe Dumnezeu. Dar această religie s-a confruntat cu riscul ca asemenea reprezentări să fie venerate ca idoli de către persoanele superstiţioase. În jainism, hinduism şi budism se întâlnesc frecvent imagini ale zeităţilor şi ale sfinţilor. Ele constituie, adesea, obiecte de cult. În hinduism, printr-un act de devoţiune, o statuie se poate substitui zeului însuşi, urmând să-şi piardă acest statut odată ce actul de devoţiune ia sfârşit (*vezi* Durga-puja; puja).

Idris I *nume complet* Sidi Muhammad Idris al-Mahdi al-Sanusi

(13.03.1890, Jarabub, Cyrenaica, Libia - 25.05.1983, Cairo, Egipt)

Rege al Libiei (1951–1969). I-a succedat tatălui său la tron în 1902, în calitate de conducător al provinciei Cyrenaica, dar nu a domnit efectiv decât din 1916. Negocierile purtate cu Italia, care deţinea teritoriul libian de coastă, s-au încheiat cu un acord prin care era recunoscută autoritatea lui Idris I (1917) şi prin care se înfiinţa un parlament (1919). Refuzul acestuia de a-şi dezarma susţinătorii tribali i-a determinat însă pe italieni să invadeze Tripolitania în 1922. Idris a fost exilat până după Al Doilea Război Mondial (1939–1945). În 1949, Cyrenaica şi alte două provincii libiene s-au unit şi au format o monarhie constituţională, sub conducerea lui Idris. Independenţa a fost declarată în 1951. În 1969, Idris I a fost înlăturat de la putere printr-o lovitură militară pusă la cale de colonelul Muammar al-Gaddafi. A murit în exil, în Egipt.

Idrisizilor, dinastia ~

Dinastie musulmană arabă care a stăpânit teritoriile berbere din Maroc, între 788 şi 921 d.Hr. Întemeietorul său, Idris I, urmaş al lui Ali, a instituit tradiţia sorgintei divine în Maroc, descendenţa din neamul lui Mahomed fiind considerată principiul ascensiunii monarhice. Fiul său, Idris II (803–828 d.Hr.), a fondat oraşul Fez (actualmente Fès) în 808 d.Hr. A fost prima dinastie din care au făcut parte atât berberi, cât şi arabi. Aceasta s-a stins în urma întemeierii unor principate rivale, lăsând loc unei alte dinastii berbere, dinastia Almoravizilor.

iederă

Denumire comună pentru cele cinci specii de plante lemnoase, veşnic verzi, căţărătoare (rareori grupate în tufişuri), care formează genul *Hedera*, familia *Araliaceae*, la fel ca şi ginsengul. Creşte ca plantă

târâtoare care acoperă solul ori ca plantă agățătoare pe pereți din piatră sau ziduri. Termenul se referă, în special, la iedera englezească (*H. helix*), care are rădăcini aeriene cu discuri aderente ce cresc pe tulpină. Frunzele acesteia sunt rezistente, de culoare verde-închis, au între trei și cinci lobi și cresc în jos, orizontal față de tulpină. Din categoria plantelor neînrudite, dar care sunt totuși numite iederă, fac parte și iedera-de-Boston (*Parthenocissus* sau *Ampelopsis tricuspidata*), o plantă cățărătoare din familia vitaceelor, ale cărei frunze devin roșiatice toamna, și iedera-otrăvitoare.

iederă-otrăvitoare

Denumire comună pentru cele două specii de plante lemnoase, cățărătoare sau de arbuști, cu fructe albe, originare din America de Nord, din aceeași familie cu scumpia și cu malionul. În E continentului nord-american e foarte răspândită specia *Toxicodendron radicans*. Cea din V, numită și stejar-otrăvitor, este mai rară. Ambele specii aparțin genului *Rhus*. Otrăvitoare la atingere, planta provoacă inflamații și vezicule la nivelul pielii. Poate fi identificată după frunzele compuse, alcătuite din trei foliole în formă de mitenă. Substanța toxică produsă de plantă (urushiol) poate contamina hainele, pantofii, uneltele, uneori fiind luată chiar de pe sol. De asemenea, toxina poate fi transmisă de către animale sau prin fumul plantelor care ard. Deoarece substanța toxică nu este volatilă, otrăvirea poate rezulta în urma purtării hainelor chiar la un an după ce acestea au intrat în contact cu planta.

Iederă-otrăvitoare (*Toxicodendron radicans*)

WALTER CHANDOHA

Iefta

Judecător în Israelul antic. Potrivit *Cărții Judecătorilor*, era fiul lui Galaad și al unei prostituate. Fiii legitimi ai tatălui său l-au alungat, iar el a intrat într-o bandă de tâlhari. Când galaadiții au fost atacați de armata amoniților, ei l-au rugat pe Iefta să-i ajute. Acesta a acceptat, conducându-și frații vitregi la victorie. Îi promisese însă lui Dumnezeu că-i va sacrifica prima ființă care-i va ieși în cale, atunci când va ieși din casă. Fiica sa a fost prima care i-a apărut în față. Episodul biblic consemnat în *Cartea Judecătorilor* este un simbol al credinței poporului israelit.

Iehova, Martorii lui ~

Organizație religioasă internațională, fondată în 1872, la Pittsburgh, Pennsylvania, SUA, de către Charles T. Russell. La început, mișcarea se numea Asociația Internațională a Studenților Bibliei, dar numele a fost schimbat de succesorul lui Russell, Joseph Franklin Rutherford (1869–1942). Martorii lui Iehova este o grupare milenaristă, iar membrii acesteia pun accentul pe pasajele apocaliptice ale Bibliei (în special *Cartea lui Daniel* și *Apocalipsa*). Ei refuză să satisfacă stagiul militar și să salute steagul, atitudini din pricina cărora au intrat în conflict cu autoritățile din întreaga lume. De asemenea, sunt recunoscuți pentru refuzul de a primi transfuzii de sânge. Își promovează religia și atrag noi membri mergând din ușă în ușă. Consideră că toate gesturile și credințele lor sunt susținute de litera Scripturii. Scopul lor este întemeierea împărăției lui Dumnezeu pe pământ. Ei afirmă că Iisus – considerat mai degrabă prima creație a lui Dumnezeu decât una dintre entitățile Sfintei Treimi – este instrumentul lui Dumnezeu în acest plan. Organizația are sediul central în Brooklyn, New York. Principalele lor publicații, *Turnul de Veghe* (Watchtower) și *Treziți-vă!* (Awake!), apar în peste 80 de limbi. *Vezi și* milenarism.

ienibahar *sau* piper-de-Jamaica

Arbore veșnic verde tropical (*Pimenta dioica*) din familia *Myrtaceae*, originar din America Centrală continentală și insulară și apreciat pentru boabele sale, sursa unui condiment foarte aromat. Denumirea englezească *allspice*, toate aromele, reflectă faptul că gustul boabelor uscate se aseamănă cu o combinație de cuișoare, scorțișoară și nucșoară. Este un condiment folosit frecvent pentru produsele de panificație. Același nume este folosit și pentru alți câțiva arbuști aromatici, printre care piperul-de-Carolina (*Calycanthus praecox*), piperul-japonez (*Chimonanthus praecox*) și piperul-sălbatic sau benzoin.

ienicer

Soldat din corpul de elită al armatei Imperiului Otoman (de la sfârșitul sec. XIV până la începutul sec. XIX). La început, ienicerii erau recrutați din rândul prizonierilor de război, iar mai târziu dintre tinerii creștini din Balcani, convertiți la islam. Deși aceștia erau plătiți pentru serviciile lor, erau considerați a fi sclavi ai sultanului. În general, erau organizați în corpuri de infanterie, menite să înlocuiască trupele de cavalerie turcești

(spahii), care nu erau întotdeauna demne de încredere. Printre regulile inițiale stricte, ulterior abandonate, se număra și celibatul. În 1826, ienicerii au preferat să se revolte decât să accepte occidentalizarea armatei. Revolta lor a fost înăbușită violent și cei mai mulți au fost uciși.

ienupăr

Denumire comună pentru cele 60–70 de specii perene de arbuști sau arbori aromatici, care formează genul *Juniperus,* din familia chiparosului (*Cypresaceae*). Sunt răspândiți în toată emisfera nordică. Frunzele tinere seamănă cu niște ace; cele mature au dimensiuni mai mari și sunt dispuse în perechi sau în spirale de câte trei. Ienupărul obișnuit (*J. communis*) este un arbust târâtor cu boabe puternic mirositoare și aromate. Acestea sunt folosite la condimentarea mâncărurilor și a băuturilor alcoolice, în special a ginului. Din lemnul parfumat al cedrului roșu din E SUA (*J. virginiana*) se fac mobile, garduri și creioane. *J. horizontalis* este o specie agățătoare, foarte populară în SUA, unde este considerată plantă ornamentală. În ceea ce privește ienupărul mediteraneean fenician (*J. phoenicea*), lemnul acestuia este folosit spre ardere, pe post de tămâie.

ienupăr-pitic (*Juniperus communis*)

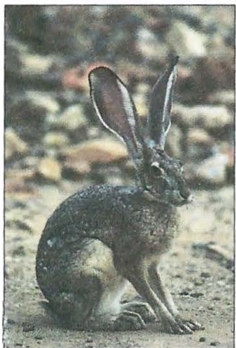
INGMAR HOLMASEN

iepure-american

Denumire comună pentru numeroasele specii de iepuri mari, comuni în America de Nord (de ex. *Lepus townsendii, L. californicus*). Au pavilioanele urechilor și membrele posterioare foarte lungi. Sunt foarte răspândiți, dar trăiesc îndeosebi în prerie și în zonele de câmpie din V.

© G.C. KELLEY/PHOTO RESEARCHERS, GORDON LANGSBURY/BRUCE COLEMAN LTD.

iepure-de-California (*Lepus californicus*)

iepure-cu-șoșoni

(*Lepus americanus*)

Specie de iepure ce trăiește în N Americii de Nord. Își schimbă culoarea blănii în funcție de anotimp, nuanțele variind de la maroniu sau cenușiu în timpul verii, până la un alb pur în timpul iernii. Membrele posterioare sunt acoperite cu blană deasă. Labele celor patru membre sunt mari în raport cu mărimea corpului. Aceste caracteristici îi permit să se deplaseze fără probleme prin zăpadă.

iepure-de-câmp

Mamifer din familia *Leporidae* care se deplasează prin salturi. Puii, spre deosebire de cei ai iepurilor-de-vizuină, se nasc acoperiți de păr, pot deschide ochii și sunt destul de dezvoltați ca să se poată deplasa la doar câteva minute după ce s-au născut. Iepurele-de-câmp comun (*Lepus europaeus*) este originar din centrul și S Europei, din Orientul Mijlociu și Africa. A fost aclimatizat și în Australia, unde a devenit dăunător. În America de Nord sunt foarte răspândite speciile de iepure-american și iepure-cu-șoșoni. Membrele posterioare sunt bine dezvoltate, iar pavilioanele urechilor sunt mai lungi decât capul. Lungimea lor variază de la 40 la 70 cm, fără coadă. Cei din zonele de N au culoarea albă în timpul iernii, în timp ce vara sunt de un gri-cafeniu; în alte regiuni sunt, în general, gri-cafenii tot anul. Sunt mamifere erbivore.

iepure-cu-coada-de-bumbac (*Sylvilagus floridanus*)

JANE BURTON/BRUCE COLEMAN INC., STEVE & DAVE MASLOWSKI

iepure-de-vizuină

Mamifer de mici dimensiuni din familia *Leporidae*, care roade și se deplasează prin salturi. Are pavilioanele urechilor și membrele posterioare lungi, coada scurtă și incisivi cu creștere continuă. Majoritatea speciilor sunt de culoare cenușie sau brună. Cresc în lungime până la 25–45 cm și cântăresc între 0,5 și 2 kg. Se hrănesc mai ales cu iarbă. Rata de reproducere este foarte ridicată. Spre deosebire de iepurele-de-câmp, cel de vizuină se naște orb, golaș și lipsit de apărare. Cele mai multe specii sunt nocturne. În general sunt solitari și se adăpostesc în vizuini. Iepurele-de-vizuină european sau din Asia (*Oryctolagus cuniculus*) trăiește în labirinturi formate din mai multe vizuini. Această specie este strămoșul tuturor raselor domestice. Cele 13 specii nord-americane, denumite iepuri-cu-coada-de-bumbac (genul *Sylvilagus*), au partea ventrală a cozii de culoare albă.

ierbar

Colecție de plante uscate, presate între coli de hârtie, identificate de specialiști

și sistematizate în funcție de denumirea științifică, de locul unde au fost culese, de modul de cultivare etc. Speciile de plante sunt clasificate în familii și genuri pentru ca ierbarul să fie cât mai ușor de consultat. Ierbarele, la fel ca și grădinile botanice și parcurile dendrologice, reprezintă „dicționarele" lumii vegetale, lucrări de referință pentru denumirea plantelor necunoscute.

Ieremia

(cca 650 î.Hr., Anatoth, Iuda - cca 570 î.Hr., Egipt)

Profet și reformator ebraic, autor al *Cărții lui Ieremia* din Vechiul Testament. Născut într-o familie de preoți, într-un sat aflat în apropiere de Ierusalim, a început să predice pe la anul 627 î.Hr. Își acuza concetățenii de fățărnicie și necredință și le cerea să se întoarcă pe calea cea dreaptă. A prezis cu exactitate distrugerea regatului lui Iuda de către babilonieni. După ce Ierusalimul a fost cucerit, în 586 î.Hr., iar majoritatea populației a plecat în exil, el a rămas sub protecția noului guvernator. Când acesta a fost asasinat, Ieremia a fost dus de evrei în Egipt, de teama represaliilor, și a rămas acolo până la moarte. Cea mai importantă profeție a sa vestește o nouă alianță pe care Dumnezeu o va face cu Israel.

Ieremia, frescă de Michelangelo; Capela Sixtină, Roma, cca 1512

ALINARI/ART RESOURCE/EB INC.

Ierihon *în arabă* Ariha

Oraș, 14 674 loc. (1997) situat pe malul de V al râului Iordan. Locuit încă din 9000 î.Hr. Conform tradiției biblice, a fost primul oraș atacat de israeliții conduși de Iosua, după traversarea Iordanului. A fost reconstruit, în același loc, de mai multe ori, după abandonări sau distrugeri succesive. Cucerit de englezi în 1918, a devenit parte a teritoriilor britanice din Palestina. În 1950 a fost anexat Iordaniei; pe teritoriul său au fost înființate două tabere uriașe pentru refugiații arabi din Israel. În timpul Războiului de Șase Zile (1967), orașul a fost ocupat de trupele israeliene, iar refugiații s-au împrăștiat. În 1994 a fost cedat guvernării palestiniene în urma acordului de autoguvernare încheiat între israelieni și palestinieni.

Ieronim, Sfântul ~

(cca 347 d.Hr., Stridon, Dalmația - 419/420 d.Hr., Bethlehem, Palestina)

Preot și traducător. Născut într-o familie de creștini bogați, a fost educat acasă și la Roma. A fost botezat în jurul anului 366 d.Hr. Și-a petrecut următorii 20 de ani călătorind. A dus o viață de sihastru, în deșertul Chalcis, vreme de doi ani. Din 377 d.Hr. și până în 379 d.Hr., a locuit în Antiohia, unde a studiat textele biblice și a tradus lucrările lui Origene și ale lui Eusebiu. A locuit la Roma între 382 d.Hr. și 385 d.Hr., dar controversele teologice și opoziția față de concepțiile sale ascetice l-au determinat să plece în Țara Sfântă. S-a stabilit la Bethlehem, unde a trăit până la moarte. Este considerat cel mai învățat dintre Sfinții Părinți. A scris numeroase comentarii biblice și tratate de teologie despre pelagianism și alte erezii. În 406 d.Hr. a încheiat traducerea Vechiului Testament și a Bibliei din ebraică în latină. Versiunea latină a Bibliei lui Ieronim este cunoscută sub numele de Vulgata.

Ierunca, Virgil *născut* Virgil Untaru

(16.08.1920, Lădești, Vâlcea, România - 28.09.2006, Paris, Franța)

Critic literar, publicist și poet român. A urmat studiile liceale la Râmnicu Vâlcea și la București, apoi a obținut licența în litere și filozofie la Universitatea din București (1943). În paralel cu studiile universitare a fost redactor la ziarul *Timpul* și apoi la *Ecoul*. A fost unul dintre animatorii revistei *Albatros*, a editat revista *Agora* (1946), împreună cu Ion Caraion, și a fost colaborator la numeroase alte publicații printre care *Revista Fundațiilor Regale*, *Vremea*, *Viața Românească*. În urma obținerii unei burse din partea guvernului francez (1946), a ales exilul, stabilindu-se în Franța, unde a desfășurat o intensă activitate culturală. A fost redactor cultural în cadrul emisiunilor pentru străinătate ale Radiodifuziunii Franceze și redactor politic al emisiunii în limba română (1952–1975), iar din 1975 a fost cercetător la Centrul Național de Cercetare Științifică, secția filozofie, și colaborator al postului de radio Europa Liberă. A fost

Virgil Ierunca

redactor la principalele reviste românești din exil: *Luceafărul*, *Caiete de Dor*, *România muncitoare*, *Limite*, *Ethos*, precum și colaborator la altele (printre care *Românul*, *America*, *Lumea Liberă*). A publicat articole despre cultura românească în diferite dicționare și enciclopedii din Franța și Germania: *Encyclopédie de la Pléiade* (1957, 1968); *Histoire générale des littératures* (1961); *Dictionnaire des Littératures* (1968); *Lexicon der Weltliteratur im 20 Jahrhundert* (1968); *Dictionnaire du surréalisme et ses environs* (1982). Printre lucrările sale importante se numără *Lege, teroare și rezistență în România* (Loi, terreur et resistence en Roumanie, 1960), *Românește* (1964 la Paris și 1991 la București), *Pitești* (1981 la Madrid), apărută și sub titlul *Fenomenul Pitești* (1990, la București), *Subiect și predicat* (1993), *Dimpotrivă*, (1994), *Semnul mirării* (1995), *Trecut-au anii. Fragmente de jurnal* (2000), *Poeme de exil* (2001). A fost distins cu medalia Iuliu Maniu pentru activitatea sa democratică și anticomunistă și cu Diploma de Onoare a Academiei Româno-Americane de Artă și Știință (1987) pentru activitatea literară.

ieruncă

Denumire comună pentru cele trei sau patru specii de cocoș-sălbatic (genul *Lagopus*) din regiunile reci. Coloritul se schimbă de la alb iarna, la cenușiu sau brun, primăvara și vara. Ghearele sunt acoperite cu pene aspre. Ierunca-alpină (*L. mutus*) este răspândită pe tot cuprinsul Insulelor Britanice, în Europa și America de Nord, unde este numită ieruncă-polară-de-stâncă. Ieruncile supraviețuiesc iernii din Arctica și pe vârfurile munților, hrănindu-se cu frunzele tufelor și scormonind după licheni și frunze; se îngroapă în zăpadă și dorm. Masculii încep ritualul de împerechere în grup primăvara devreme, apoi se separă și curtează individual femelele în teritorii învecinate.

ieruncă-gulerată

Specie nord-americană (*Bonasa umbellus*) de ieruncă, uneori incorect numită potârniche. Se hrănește mai ales cu grăunțe, fructe, semințe și muguri, dar și cu insecte și animale mici. Lungimea maximă este de 40–50 cm. Picioarele sunt acoperite cu pene în partea de jos, iar pe coada în formă de evantai are o dungă neagră. Pe gât, masculii au un guler format din pene negre, dispuse vertical.

Ierusalim *în ebraică* Yerushalayim *în arabă* Al-Quds

Oraș, 704 900 loc. (2005), capitala Israelului. Se află aproape în inima teritoriului Palestinei antice, între Cisiordania (West Bank) și Israel. Orașul vechi este o fortificație străjuită de ziduri, specifică așezărilor din Orientul Mijlociu. Orașul nou constă într-o aglomerație urbană de blocuri-turn și case. Este considerat un loc sfânt atât de evrei, ca loc în care s-a aflat Templul lui Solomon, cât și de creștini, datorită legăturii cu viața și moartea lui Iisus, sau de musulmani, prin Mi'raj (ridicarea la ceruri a lui Mahomed). Printre locurile sfinte pentru evrei se numără Zidul Plângerii (Zidul de Vest), iar printre cele ale musulmanilor se află Domul Stâncii. În 1000 î.Hr., regele David a făcut din oraș capitala Israelului. În sec. VI î.Hr., a fost distrus de babilonieni, iar ulterior s-a bucurat de scurte perioade de independență. În sec. I și II d.Hr. a fost devastat de romani, care i-au izgonit pe evrei. Din 638 d.Hr. a fost stăpânit de diferite dinastii musulmane, cu excepția unor scurte perioade din timpul cruciadelor când s-a aflat sub controlul creștinilor. Până în 1917, orașul a fost sub stăpânirea Imperiului Otoman, apoi a devenit capitala Palestinei sub tutelă britanică. A reprezentat un subiect de dispută în aspirațiile naționale sioniste și palestiniene. În urma Războiului arabo-palestinian din 1948, Israelul a cerut ca orașul să devină capitala statului și a cucerit orașul în timpul Războiului de Șase Zile, din 1967. Statutul său de capitală a rămas o problemă controversată: comunitatea internațională a ezitat să-l recunoască până la rezolvarea definitivă a drepturilor teritoriale la nivel regional.

Ierusalim, Sinodul Apostolic de la ~

Întâlnire a apostolilor creștini, care a avut loc la Ierusalim, în cca 50 d.Hr. Atunci, creștinilor care nu erau de origine evreiască li s-a permis să nu se supună legii mozaice, care prevedea practicarea circumciziei. Sinodul a fost condus de Sf. Apostol Petru și de Sf. Iacob. S-a făcut astfel un pas în separarea creștinismului timpuriu de iudaism.

Ierusalim, Templul din ~

Nume dat celor două temple care reprezentau centrul de venerare și de identitate națională în Israelul antic. Când David a cucerit Ierusalimul, a adus în oraș Chivotul Legământului. Locul ales pentru înălțarea templului a fost Muntele Moria sau Muntele Templului, unde se credea că și-ar fi ridicat Avraam altarul pentru a-l jertfi pe Isaac. Primul templu a fost construit în timpul domniei fiului lui David, Solomon, și a fost terminat în 957 î.Hr. Era format

din trei încăperi: vestibulul, camera principală pentru serviciile religioase și Sfânta Sfintelor. În timpul domniei lui Iosia, templul era singurul loc din Israel unde se practicau sacrificiile. A fost distrus în timpul cuceririi babiloniene din 586 î.Hr. Când iudeii s-au întors din exil, în 538 î.Hr., au construit al doilea templu (terminat în 515 î.Hr.). Profanarea săvârșită de Antioh IV în 167 î.Hr. a dus la izbucnirea răscoalei Macabeilor; apoi lăcașul a fost curățat și sfințit. În 54 î.Hr., Marcus Licinius Crassus a jefuit templul. A fost reconstruit și extins în timpul lui Irod cel Mare. Lucrările de reconstrucție au durat 46 de ani. Revolta iudeilor din 66 d.Hr. i-a determinat pe romani să distrugă lăcașul de cult în 70 d.Hr. Tot ce a mai rămas este o parte din Zidul Plângerii, devenit loc de pelerinaj. Pe Muntele Templului se ridică astăzi moscheea musulmană al-Aqsa și Domul Stâncii.

Ierusalim, Universitatea Ebraică din ~

Universitate independentă din Ierusalim, fondată în 1925. Cea mai importantă universitate din Israel, atrage mulți studenți evrei din străinătate, precum și studenți arabi. Are facultăți de științe umaniste, științe exacte, științe sociale, drept, agricultură, stomatologie și medicină; institute pedagogice, de asistență socială, de farmacie, de economie, științe aplicate și tehnologie și un institut de studii postuniversitare de biblioteconomie.

ieșire de urgență

Mijloc de ieșire rapidă dintr-o clădire, destinat în primul rând evacuării în caz de incendiu. Regulamentul construcțiilor prevede o astfel de ieșire de siguranță, în vederea salvării dintr-un incendiu. Aceasta pornește de la o ușă de acces care duce, printr-un șir de coridoare, scări și uși, spre o curte exterioară sau în stradă. Termenul se referă de obicei la balcoane deschise, din fier sau oțel, cu scări abrupte, situate în afara clădirii. Astfel mai este denumită și o anexă specifică clădirilor mai vechi. Alte ieșiri de urgență sunt balcoanele ce duc spre clădirile vecine sau jgheaburile, întâlnite frecvent în cazul spitalelor.

Iezechiel

(cca sec. VI î.Hr.)

Preot și profet din vechiul Israel, erou și coautor al *Cărții lui Iezechiel* din Vechiul Testament. A început să proorocească evreilor din Palestina, cam prin 592 î.Hr., prevestind judecata lui Dumnezeu venită asupra poporului păcătos. A fost martor al cuceririi Ierusalimului de către Babilon și și-a văzut prietenii israeliți luați prizonieri. A promis reînvierea Israelului, în faimoasa sa viziune a unei văi pline de oase în care reînvie și se recompun trupurile oamenilor. A prezis existența unei comunități teocrate, în jurul templului reconstruit din Ierusalim.

iezuit

Membru al unui ordin religios al Bisericii Romano-Catolice, numit Societatea lui Iisus. Plănuit în 1534, de către Sf. Ignațiu de Loyola, la Universitatea din Paris, ordinul a fost aprobat de papa Paul III în 1540. S-a renunțat la multe practici specifice vieții religioase medievale, precum autopenitența, postul și purtarea unor uniforme, dar a fost impusă mobilizarea militară și adaptabilitatea. Autoritatea centrală hotărâse ca perioada de noviciat să dureze mulți ani, înaintea jurămintelor de obediență necondiționată față de papă. Iezuiții au participat la activități misionare de propovăduire și educare, implicându-se activ în Contrareformă. În 1556, la moartea lui Ignațiu, erau deja răspândiți în toată lumea. Succesul activităților întreprinse de ei și protecția papei au stârnit ostilitatea adversarilor politici și religioși. La insistențele Franței, Spaniei și Portugaliei, papa Clement XIV a abolit ordinul în 1773. A fost însă reînființat de Pius VII, în 1814. De atunci, iezuiții reprezintă ordinul religios masculin cu cei mai mulți membri.

Ifat

Stat musulman (1285–1415), situat în Ethiopia centrală. A fost întemeiat în regiunea fertilă a podișurilor și s-a dezvoltat datorită cuceririlor făcute de Walashma, un conducător din sec. XIII. A fost o zonă-tampon între regatul păgân al Damotului și cel creștin din Ethiopia. În 1328 a fost cucerit de regele etiopian Amda Tseyon și a devenit stat vasal al Ethiopiei. În 1415, în urma unei serii de revolte, statul a fost anexat Ethiopiei.

Ifigenia

În mitologia greacă, fiica cea mare a lui Agamemnon și a Clitemnestrei, soră a Electrei și a lui Oreste. Când flota aheilor s-a oprit în Aulida, tatăl ei a sacrificat-o în cinstea zeiței Artemis, pentru ca vânturile să ducă navele spre Troia. Mama ei i-a răzbunat moartea ucigându-l pe Agamemnon. Povestea Ifigeniei apare în operele lui Eschil, Sofocle și Euripide.

Conform acestuia din urmă, ea nu a murit, ci a fost salvată de Artemis. Ifigenia s-a dus în Taurida, unde a devenit preoteasă. Nu l-a lăsat pe Oreste să moară, nici să înnebunească, după ce acesta își ucisese mama și se adăpostise în Taurida.

Ifni

Regiune din SV statului Maroc. Situată pe coasta Atlanticului, se întinde pe o suprafață de 1 500 kmp. În 1476, Diego Garcia de Herrera, guvernatorul Canarelor, a transformat acest teritoriu într-o colonie spaniolă de comercianți, pescari și negustori de sclavi. Abandonată în 1524 din cauza bolilor și a ostilității maurilor, regiunea a făcut, în 1860, obiectul unei negocieri teritoriale între Maroc și Spania. Ocupația spaniolă propriu-zisă a reînceput în 1934. Zona a fost inclusă în teritoriile spaniole din V Africii în 1946. În 1969, regiunea Ifni a fost cedată Marocului.

igbo *sau* ibo

Populație din SE Nigeriei, care vorbește diverse dialecte de igbo, o limbă benue-congo din familia idiomurilor niger-congo. Înainte de venirea colonizatorilor europeni, populația igbo trăia în comunități locale autonome. În a doua parte a sec. XX însă, au început să apară manifestări ale identității lor etnice. În timpul conflictelor din 1966, mulți igbo din N Nigeriei au fost uciși sau mutați în teritoriile din E țării. În 1967, regiunea estică a încercat să se despartă de Nigeria, pentru a pune bazele unei națiuni independente, Biafra. Atunci, sute de mii de igbo au fost uciși sau au murit de foame. În prezent, populația igbo numără cca 18,6 milioane de membri. Mulți sunt țărani; datorită comerțului, meșteșugurilor și prestării unor servicii, o bună parte a populației e reprezentată de funcționari civili și oameni de afaceri.

IG Farben

Cel mai mare trust de produse chimico-farmaceutice din lume, fondat în Germania și desființat de Aliați, după Al Doilea Război Mondial. S-a format prin fuziunea unor companii germane care fabricau produse chimice, farmaceutice și vopsele (*Farben*). Cei mai importanți membri ai trustului erau companiile cunoscute astăzi sub numele de: BASF AG, Bayer AG, Hoechst AG, Agfa-Gevaert Group și Cassella AG. În 1916, acestea au constituit o asociație liberă și au fuzionat oficial în 1925, stabilindu-și sediul central la Frankfurt. IG Farben a luat o amploare internațională la sfârșitul anilor 1920 și în anii 1930. În Al Doilea Război Mondial, trustul a înființat o fabrică de ulei și cauciuc sintetic la Auschwitz, pentru a profita de prizonierii din lagărul de concentrare. Aceștia erau obligați să muncească asemeni unor sclavi, asupra lor făcându-se numeroase experimente cu medicamente. După război, unii dintre conducătorii companiei au fost condamnați pentru crime de război; trustul IG Farben s-a separat în trei companii independente.

igienă mintală

Știință a întreținerii sănătății mintale și a prevenirii bolilor. Își propune să-i ajute pe oameni să-și folosească cât mai mult din potențialul mental. În acest scop, se încearcă reabilitarea persoanelor afectate, prevenirea bolilor mintale și sprijinirea în situații de stres. Prin aceste demersuri este evidențiată legătura dintre sănătatea mintală, presiunile sociale și tulburările sociale. În cadrul comunității, sunt vizate probleme ce variază de la dependența de droguri până la prevenirea sinuciderilor. De-a lungul secolelor, modurile de tratare a bolnavilor au trecut prin mai multe etape: de la neglijare, maltratare și izolare, până la tratamentul activ și integrarea în comunitate. Încercarea de a evita bolile mintale presupune și îngrijire prenatală, programe de prevenire a abuzurilor asupra copiilor și consiliere a victimelor. Printre metodele de tratament se numără psihoterapia, terapia medicamentoasă și terapia de grup. Cele mai mari eforturi se fac în încercarea de a înlătura stigmatul asociat bolii mintale și de a-i încuraja pe cei afectați să urmeze un tratament.

iglu

Locuință temporară, semisferică, construită din blocuri de gheață și zăpadă. Inuiții canadieni sau groenlandezi (eschimoși) o folosesc ca adăpost pe timpul iernii sau în perioadele de vânătoare. Blocurile tăiate din zăpada compactă și fină sunt dispuse circular, suprafețele de deasupra fiind șlefuite în unghiuri înclinate, pentru a forma primul inel al unei spirale. Se adaugă apoi alte blocuri, până când se formează o semisferă, cu un orificiu de aerisire în vârf.

ignamă

Plantă din genul *Dioscorea* (familia *Dioscoreaceae* sau familia ignamei), originară din regiunile tropicale. Câteva specii sunt cultivate pentru hrană în V Africii și Noua Guinee, unde este principalul produs agricol. Rădăcinile sunt tuberculi comestibili, al căror gust variază de la dulce până la amar. Unele nu au gust, fiind consumate

numai după ce sunt preparate. Sunt legume bogate în amidon, fiind adesea fierte și apoi curățate; de asemenea, pot fi prăjite sau coapte. Adevăratele igname sunt diferite de cartoful-dulce, deși în SUA denumirile sunt sinonime. *Dioscorea mexicana* conține o substanță chimică prin al cărei consum se poate opri ovulația femeilor și este folosită ca bază pentru pilulele anticoncepționale. Așa-zisa păstaie de ignamă este leguma numită jicama.

Ignarro, Louis J(oseph)

(n. 31.05.1941, Brooklyn, New York, SUA)

Farmacolog american. A obținut titlul de doctor la Universitatea din Minnesota. Împreună cu Robert F. Furchgott și Ferid Murad, Ignarro a primit Premiul Nobel în 1998. Cei trei au descoperit că oxidul nitric se comportă ca o moleculă activă în sistemul cardiovascular. Ignarro a ajuns la concluzia că acest factor, pe care Furchgott l-a numit „factor de relaxare derivat din endoteliu", este oxidiul nitric. Această descoperire a evidențiat un întreg mecanism nou prin care vasele de sânge din organism se relaxează și se dilată. A fost prima dată când s-a afirmat că un gaz funcționează ca o moleculă activă într-un organism viu. Principiul ce stă la baza fabricării viagrei, medicament folosit în tratarea impotenței, se bazează pe această descoperire.

Ignatie Teoforul, episcop al Antiohiei, Sfântul ~

(m. 107 d.Hr.?, Roma)

Martir din perioada creștinismului timpuriu. Era probabil de origine siriană. Se pare că înainte de a se converti la creștinism fusese un păgân care persecuta creștinii. A fost succesorul Sf. Apostol Petru, ca arhiepiscop al Antiohiei. Sub domnia lui Traian, autoritățile romane l-au arestat pe Ignatius și l-au trimis la Roma, unde a fost judecat și executat. În timpul călătoriei spre Roma a scris o serie de scrisori, încercând să-și încurajeze confrații creștini să reziste în fața persecuțiilor la care erau supuși. Scrisorile sale condamnă două tipuri de eretici: iudaizatorii, care cereau creștinilor să urmeze legea ebraică, și dochetiștii, care afirmau că Iisus Hristos s-a născut doar pentru a suferi și a muri pe cruce.

Ignatiev, Nikolai (Pavlovici), Conte ~

(29.01.1832, Sankt Petersburg, Rusia - 1908, Krupoderniţî, gubernia Kiev, Rusia)

Politician și diplomat rus, din timpul domniei lui Aleksandru II. În 1860 a încheiat un tratat cu China, prin care i se permitea Rusiei să construiască orașul Vladivostok și să devină o mare putere în partea de N a Pacificului. A fost numit șef al departamentului asiatic din Ministerul de Externe; a câștigat jurisdicția pentru relațiile Rusiei cu Imperiul Otoman, iar în 1864 a fost numit ambasador la Istanbul. Susținător al panslavismului, a încurajat Serbia și Bulgaria să se revolte, dar acțiunea lor nu a avut succes. În 1878, după victoria Rusiei în Războiul ruso-turc, a negociat termenii tratatului favorabil de la San Stefano. Ulterior, puterile occidentale l-au înlocuit cu Tratatul de la Berlin, prin care Rusia pierdea multe avantaje. Contele Ignatiev a fost obligat să demisioneze.

Ignațiu de Loyola, Sfântul ~ *născut* Iñigo de Oñaz Y Loyola

(1491, Loyola, Castilia, Spania - 31.07.1556, Roma, azi Italia; canonizat pe 12.03.1622; sărbătorit pe 31 iulie)

Fondator spaniol al Societății lui Iisus (iezuiți). Deși nobil prin obârșie, și-a început cariera ca soldat. În timpul convalescenței ca urmare a rănilor provocate de o ghiulea franceză, în 1521, a avut o revelație religioasă. A făcut un pelerinaj la Ierusalim, a început studii religioase în Spania și Franța. La Paris, i-a adunat în jurul său pe însoțitorii (printre care Sf. Francisc Xavier) care aveau să i se alăture în fondarea ordinului iezuiților. A devenit preot în 1537. În 1539 a înființat Societatea lui Iisus. Noul ordin a primit aprobare papală în 1540, iar Loyola a fost conducătorul grupării până la moarte, moment în care ordinul avea ramuri în Spania, Italia, Germania, Franța, Portugalia, India și Brazilia. Și-a descris viziunea mistică a rugăciunii în lucrarea *Exerciții spirituale*. În ultimii ani ai vieții, a pus bazele unui sistem de școli iezuite.

ignifugare

Folosire, în construcții, a materialelor refractare, pentru a împiedica prăbușirea structurii și pentru a permite ieșirea de urgență a locatarilor în caz de incendiu. Rata de refractare a diverselor materiale și construcții este stabilită prin teste de laborator, fiind în general specificată ca numărul de ore în care un material sau un ansamblu rezistă la expunerea la foc. Regulamentele de construcție prevăd aplicarea materialelor de tipul cimentului (sau a izolatorilor) la structurile de rezistență din oțel, folosirea materialelor ignifuge (de ex. blocuri de ciment) la zonele din jurul ieșirilor, stabilirea ritmului de extindere a flăcărilor la materialele de finisare (cum ar fi covoarele și tapetul) și folosirea betonului armat și a lemnului de esență tare.

iguană

Denumire comună pentru cele 13 specii de șopârle din familia *Iguanidae*. Cea mai cunoscută este iguana comună (*Iguana iguana*), răspândită din Mexic până în Brazilia. Lungimea maximă este de 1,8 m. Trăiește în copaci, în special pe arborii ale căror crengi atârnă deasupra apelor; acolo se refugiază când este deranjată. Are o culoare verzuie, cu dungi maronii care formează inele regulate pe coadă. Se hrănește în special cu frunze și fructe ușor de mestecat, iar uneori și cu păsări mici sau crustacee. Printre speciile care trăiesc în SV SUA și în Mexic, se numără chuckwalla (*Sauromalus obesus*) și iguana-de-deșert (*Dipsosaurus dorsalis*).

Iguazú *sau* **Iguaçu**
anterior **Cascada Victoria**

Cascadă de pe râul Iguazú, situată la granița dintre Argentina și Brazilia. Cascada, în formă de potcoavă, a fost descoperită de Álvar Núñez Cabeza de Vaca, în 1541. Are o înălțime de 82 m și o lățime de 4 km (de patru ori mai lată decât cascada Niagara). Este împărțită în 275 de căderi de apă sau cataracte. Frumusețea peisajului și împrejurimile sunt protejate prin două parcuri naționale diferite – Parcul Național Iguaçu din Brazilia și Parcul Național Iguazú din Argentina, ambele înființate la începutul sec. XX.

Cascada Iguazú de pe râul Iguazú, la granița dintre Argentina și Brazilia

Iguazú *sau* **Iguaçu**

Curs de apă din S Braziliei și NE Argentinei. Se îndreaptă spre V, pe o lungime de 1 320 km, înainte de a se uni cu un alt curs de apă, Paraná, în locul în care se întâlnesc Argentina, Brazilia și Paraguay. Deși unele porțiuni ale sale sunt navigabile, râul este cunoscut în special pentru cascada Iguazú. În apropierea cascadei, o parte a râului se prăbușește într-un abis numit Garganta del Diablo (Gâtlejul Diavolului), care este descris drept „un ocean care se aruncă în prăpastie".

iguvine, tăblițe ~

Set de șapte tăblițe din bronz, inscripționate în limba oscă. Au fost descoperite în 1444, la Iguvium (actualul Gubbio, Italia). Unele sunt scrise cu semne din alfabetul osc, iar altele cu caractere latine. Datează probabil din sec. III–I î.Hr. Inscripțiile de pe tăblițe amintesc de liturghiile și de ritualurile sacre și de regulamentele Frăției Atiedii, o comunitate a preoților. Ele au o mare importanță pentru studiul vechilor limbi italice și al religiei respective.

Iisus Hristos *cunoscut și drept* **Iisus din Galileea** *sau* **Iisus din Nazaret**
(cca 6–4 î.Hr., Bethlehem - cca 30 d.Hr., Ierusalim)

Fondatorul creștinismului, una dintre cele mai mari religii ale lumii, și întruparea lui Dumnezeu, în credința creștină. Învățăturile și faptele sale sunt relatate în Noul Testament, care este, în mod esențial, un document teologic ce face foarte dificilă descoperirea lui „Iisus cel din istorie". Totuși, contururile de bază ale carierei și mesajului său pot fi prezentate dacă sunt privite în contextul iudaismului din sec. I d.Hr. și, mai ales, în cel al eshatologiei evreiești.

Numele și titlul

În general, vechii evrei aveau un singur nume și, dacă era absolut nevoie, se adăuga la acesta numele tatălui ori al locului de origine. De aceea, în timpul vieții, Iisus a fost numit Iisus, fiul lui Iosif (Luca 4:22, Ioan 1:45, 6:42), Iisus din Nazaret (Faptele Apostolilor 10:38) sau Iisus Nazarineanul (Marcu 1:24, Luca 24:19). După moarte, a început să fie numit Iisus Hristos. Inițial Hristos nu era un nume, ci un titlu, provenit din cuvântul grecesc *christos*, care traduce termenul evreiesc *meshiah* (Mesia), însemnând „unsul, alesul". Titlul sugerează că adepții lui Iisus credeau că el este fiul uns al regelui David, pe care unii evrei îl așteptau ca să-i redea Israelului strălucirea. Anumite pasaje, cum ar fi Faptele Apostolilor 2:36, demonstrează că unii dintre primii scriitori creștini știau că Hristos este de fapt un titlu, însă în multe locuri din Noul Testament, printre care scrisorile lui Pavel, numele și titlul se combină și sunt folosite împreună, având funcția de nume al lui Iisus: Iisus Hristos sau Hristos Iisus (Romani 1:1, 3:24).

În alte locuri, Pavel folosește doar termenul Hristos, ca nume al lui Iisus (de ex., în Romani 5:6).

Scurtă prezentare a vieții

Deși se născuse la Bethlehem, potrivit Evangheliilor lui Matei și Luca, Iisus era un galileean din Nazaret, un sat din apropiere de Sepphoris, unul dintre cele două mari orașe din Galileea (celălalt fiind Tiberiada). Era fiul lui Iosif și al Mariei, născut cu puțin timp înainte de moartea lui Irod cel Mare (Matei 2, Luca 1:5), în 4 î.Hr. Însă, după cum se spune în Evangheliile lui Matei și Luca, Iosif era tatăl său doar după lege. Ei relatează că Maria era fecioară în momentul conceperii lui Iisus și că ea „s-a aflat având în pântece de la Duhul Sfânt" (Matei 1:18, cf. Luca 1:35). Se spune că Iosif era tâmplar (teslar, în Matei 13:55), adică un meșteșugar, și potrivit lui Marcu 6:3, Iisus a devenit și el tot tâmplar.

În Luca se afirmă (2:41-52) că, în copilărie, Iisus a dat dovadă de precocitate la învățătură, însă, în afară de această relatare, nu mai există alta privitoare la copilăria lui sau la adolescență. Pe când avea cam 30 de ani, s-a dus la profetul Ioan Botezătorul ca să-l boteze și, la puțin timp după acest moment, a devenit și el un predicator și vindecător itinerant (Marcu 1:2-28). Acest lucru s-a întâmplat pe când Iisus avea puțin peste 30 de ani; cariera lui publică a fost scurtă, întinzându-se probabil pe mai puțin de un an, în timpul căruia a atras foarte mult atenția asupra sa. La un moment dat, cândva între 29 d.Hr. și 33 d.Hr. – mai degrabă 30 d.Hr. – a mers la Ierusalim pentru a sărbători Paștele evreiesc. Potrivit Evangheliilor, și-a făcut în oraș o intrare triumfătoare și plină de semnificații eshatologice. Pe când se afla acolo a fost arestat, judecat și ucis. Ucenicii lui au început să devină convinși că el încă trăiește și că li se înfățișase. Ei i-au convins și pe alții să creadă în Iisus, fapt ce a dus în cele din urmă la apariția unei noi religii, creștinismul.

Palestina iudaică în timpul lui Iisus

Situația politică În vremea lui Iisus, Palestina făcea parte din Imperiul Roman, care controla în diferite moduri numeroasele sale teritorii. În Orient (partea estică a Asiei Minor, Siria, Palestina și Egiptul), teritoriile pe care le deținea erau guvernate fie de regi, fie de „prieteni și aliați" ai Romei (numiți adesea regi „clienți" sau, mai disprețuitor, regi „marionete") sau de guvernatori sprijiniți de o armată romană. La momentul nașterii lui Iisus, toată Palestina iudaică, la fel ca și unele regiuni înconjurătoare locuite de populații neevreiești, era condusă de Irod cel Mare, abilul „prieten și aliat" al Romei. Pentru Roma, Palestina nu avea importanță în sine, ci întrucât se afla între Siria și Egipt, două dintre cele mai valoroase provincii romane. Roma avea legiuni în ambele țări, însă nu și în Palestina. Din punctul de vedere al politicii imperiale, era necesar ca Palestina să fie un teritoriu fidel și pașnic, pentru a nu submina interesele mai mari ale Romei. Mult timp, acest scop a fost îndeplinit prin faptul că lui Irod i s-a permis să rămână rege în Iudeea (37–4 î.Hr.) și să-și guverneze regatul cum dorește, atâta timp cât reușea să-l mențină stabil și fidel Romei.

La moartea lui Irod, petrecută puțin după nașterea lui Iisus, regatul lui a fost împărțit în cinci. Majoritatea regiunilor neevreiești au fost separate de cele evreiești, care, la rândul lor, au fost împărțite între doi dintre fiii lui Irod: Irod Arhelau, care a primit Iudeea și Idumeea, și Irod Antipa, care a primit Galileea și Pera. (În Noul Testament, Antipa este uneori numit Irod, în mod ambiguu; de ex., în Luca 23:6-12; se pare că fiii lui Irod și-au luat acest titlu, la fel cum urmașii lui Iulius Caesar erau de obicei numiți Caesar). Amândoi fiii au primit titluri inferioare celui de rege: Arhelau era etnarh; Antipa era tetrarh. Regiunile neevreiești (cu excepția Samariei) au fost fost împărțite între un al treilea fiu, Filip, sora lui Irod, Salomeea, și provincia Siria. Dar în 6 d.Hr., împăratul Augustus l-a detronat pe Arhelau, de care nu era mulțumit, și a transformat Iudeea, Idumeea și Samaria dintr-un regat client într-o „provincie imperială", trimițând acolo un prefect pentru a guverna provincia. Acesta, un nobil roman (numit ulterior procurator), era sprijinit de o mică armată romană, de cca 3 000 de oameni. Soldații nu erau originari din Italia, ci din orașele neevreiești învecinate, mai ales Cesareea și Sebasta; numai ofițerii erau din Italia. În perioada când a predicat Iisus, prefectul roman era Pilat din Pont (d. 26–36 d.Hr.).

Deși, oficial, trebuia să guverneze Iudeea, Samaria și Idumeea, prefectul nu guverna în mod direct această zonă, ci se baza pe conducătorii locali. Prefectul și armata locuiau în orașul Cesareea de pe coasta Mediteranei, cu populație predominant neevreiască, aflat la cca două zile de mers de Ierusalim. Ei se duceau la Ierusalim numai pentru a asigura liniștea

în timpul sărbătorilor de pelerinaj – Paștele, Sărbătoarea Săptămânilor (Șavuot) și a Corturilor (Sukkoth) –, când mulțimile și ideile patriotice se combinau adeseori, provocând răzmerițe și revolte. În tot restul timpului, Ierusalimul era condus de marele preot. Asistat de un conciliu, acestuia îi revenea dificila sarcină de a face legătura între prefectul roman, aflat la distanță, și populația locală, care îi respingea pe străini și voia să se elibereze de sub dominația lor. Din punct de vedere politic, sarcina marelui preot era să mențină ordinea și să supravegheze plata impozitelor. Caiafa, mare preot în timpul lui Iisus, a deținut această funcție din 18 d.Hr. până în 36 d.Hr., mai mult decât oricare altul în perioada romană, fapt ce sugerează că era un diplomat abil. Cum el și Pilat guvernau împreună de cca zece ani, probabil că parteneriatul lor era unul de succes.

În timpul cât Iisus a predicat, Galileea era condusă de tetrarhul Antipa, care avea suveranitate asupra teritoriului său, cu condiția să rămână fidel Romei și să mențină pacea și stabilitatea între granițele sale. La rândul ei, Iudeea (inclusiv Ierusalimul) era guvernată nominal de către Pilat, însă conducerea de facto a Ierusalimului se afla în mâinile lui Caiafa și ale conciliului său.

Relațiile dintre teritoriile evreiești și regiunile neevreiești Galileea și Iudeea, cele două teritorii evreiești principale din Palestina, erau înconjurate de zone neevreiești (de ex., Cesareea, Dora și Ptolemais pe coasta Mării Mediterane; Cesareea Philippi, la nord de Galileea; Hippus și Gadara, la est de Galileea). De asemenea, existau și două orașe neevreiești (Scythopolis și Sebasta) în teritoriul evreiesc, pe malul apusean al fluviului Iordan. Apropierea dintre regiunile locuite de iudei și cele neevreiești arată că între aceștia existau diferite schimburi, mai ales comerciale, fapt ce explică de ce Irod Antipa avea *telones* (termen latin tradus uneori prin „strângători de impozite", dar însemnând mai degrabă „vameși") în satele din partea stăpânită de el la Marea Galileii. Exista și un oarecare schimb de populații: în orașele neevreiești, precum Scythopolis, locuiau și evrei, după cum și în orașele iudeilor locuiau neevrei (cel puțin acesta este cazul orașului Tiberias). Probabil că negustorii evrei cunoșteau greaca, însă limba evreilor din Palestina era aramaica (o limbă semitică strâns înrudită cu ebraica). Pe de altă parte însă, evreii au rezistat influențelor păgâne și au exclus din orașele lor templele închinate zeilor Greciei și ai Romei, ca și instituțiile de educație grecești, efebia și gimnaziul, întrecerile de gladiatori și alte instituții tipice pentru populațiile neevreiești. Relațiile dintre acestea și evrei erau adesea încordate în regiunile pe care cei din urmă le considerau ale lor, prin urmare zonele cu populație majoritar evreiască erau de obicei guvernate separat de celelalte. Domnia lui Irod cel Mare a reprezentat o excepție de la această regulă, dar chiar și el a tratat în mod diferite părțile evreiești și cele neevreiești ale regatului său, încurajând răspândirea culturii greco-romane în zonele neevreiești, fără să introducă însă decât aspecte minore ale acesteia în cele locuite de evrei.

Hristos pe tron, Pantocrator (Atotstăpânitorul), cu literele explicative IC XC, abreviere simbolică de la Iesus Cristus; mozaic din sec. XII, Capela Palatină, Palermo

FARRELL GREHAN/PHOTO RESEARCHERS

În sec. I d.Hr., Roma nu era interesată să-i facă pe evreii din Palestina sau din alte părți ale imperiului să adopte cultura greco-romană. Diferite decrete date de Iulius Caesar, Augustus, Senatul roman și de alte consilii ale orașelor le-au permis evreilor să-și păstreze obiceiurile, chiar dacă acestea se opuneau culturii greco-romane. De exemplu, în semn de respect față de faptul că evreii țineau sabatul, Roma i-a scutit de serviciul militar. În plus, romanii nu au colonizat Palestina evreiască. Augustus a întemeiat colonii în alte regiuni (sudul Franței, Spania, Africa de Nord și Asia Minor), însă, înainte de prima revoltă a evreilor (din 66–74 d.Hr.), Roma nu avea nici o colonie evreiască în Palestina. Cei din alte neamuri nu fuseseră mai deloc atrași să se stabilească în orașele evreiești, căci acolo nu puteau nici să-și venereze zeii, nici să îndeplinească alte activități specifice. Populațiile neevreiești care trăiau în Tiberias și în alte orașe evreiești se pare că proveneau din orașele neevreiești din vecinătate și mulți dintre ei erau sirieni, care vorbeau probabil aramaica, dar și greaca.

Condițiile economice În Antichitate, majoritatea oamenilor își produceau singuri hrana sau veșmintele ori ambele și nu-și permiteau prea multe obiecte de lux. Majoritatea agricultorilor și păstorilor evrei din Palestina produceau destul cât

să-și întrețină familiile, să-și plătească impozitele, să facă sacrificii în timpul sărbătorilor anuale și să-și lase pământul necultivat în anii sabatici, când era interzis lucrul pământului. Mai ales Galileea era o regiune relativ bogată, întrucât pământul și clima permiteau să se obțină recolte bogate și să se crească multe oi. Deși nu e foarte sigur că în sec. I d.Hr. Galileea era atât de bogată pe cât avea să devină către sfârșitul Imperiului Roman și în perioada bizantină, vestigiile arheologice din sec. III, IV și V d.Hr. confirmă totuși plauzibilitatea relatărilor din sec. I d.Hr. privitoare la prosperitatea regiunii. Evident, nu toți locuitorii ei erau proprietari de pământ, însă dinastia lui Irod a avut grijă să desfășoare lucrări publice de mare anvergură, la care munceau mii de oameni. Unii erau foarte săraci, dar numărul lor nu a atins niciodată un nivel alarmant din punct de vedere social. La celălalt capăt al spectrului economic, aproape că nu se putea vorbi de averi mari acumulate de vreun evreu palestinian, precum alți negustori din orașele portuare; existau totuși și aristocrați evrei care dețineau întinderi mari de pământ și case mari, după cum se puteau îmbogăți și negustorii care aprovizionau Templul (furnizând, de ex., tămâie și materiale textile). Prăpastia dintre bogați și săraci era evidentă în Palestina, în defavoarea celor din urmă, însă dacă o comparăm cu ce se întâmpla în restul lumii, nu era, de fapt, prea mare.

Religia evreilor în secolul I d.Hr.

Iudaismul, așa cum a devenit cunoscută religia evreilor în sec. I d.Hr, se baza pe religia antică a israeliților, din care se îndepărtaseră multe dintre caracteristicile canaanite, adăugându-se în schimb trăsături importante provenite din Babilon și Persia. Evreii se deosebeau de alte neamuri din Antichitate deoarece credeau în existența unui Dumnezeu unic. Ca și alte populații, ei îl venerau pe Dumnezeu aducându-i sacrificii animale în templu; spre deosebire însă de acestea, ei nu aveau decât un templu, situat în Ierusalim. Sanctuarul templului evreilor avea două încăperi, ca multe alte temple din lumea antică, însă cea de-a doua încăpere era goală. Nu exista în interiorul ei nici un idol care să-l reprezinte pe Dumnezeul lui Israel. Evreii credeau, de asemenea, că fuseseră special aleși de Dumnezeul universului ca să-l slujească și să se supună legilor lui. Deși se țineau deoparte de alte popoare, ei credeau că Dumnezeu i-a ales să fie „o lumină pentru păgâni" și să-i facă să accepte că Dumnezeul lui Israel era singurul Dumnezeu.

O parte importantă a Scripturii ebraice era Tora, numită și Pentateuhul, cuprinzând cinci cărți (Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii și Deuteronomul) despre care se credea că Dumnezeu i le-a dat lui Moise. Pentru evrei și urmașii lor spirituali, aceste cărți conțin legea lui Dumnezeu, ce reglementează multe aspecte ale vieții de zi cu zi, precum: cerința ca bărbații să fie circumciși; regimul alimentar; zilele obligatorii de odihnă pentru oameni și animale deopotrivă (Sabatul și zilele de sărbătoare); pelerinajele și sacrificiile obligatorii; răsplata și ispășirea; impuritatea și purificările necesare înainte de intrarea în Templu. În plus, legea prevede atât reguli, cât și principii de comportament față de alți oameni; de ex., impune folosirea cântarelor și a măsurătorilor corecte, precum și „iubirea" (adică buna purtare) atât pentru evrei, cât și pentru străini (Leviticul 19:34). Legile religioase referitoare la cult (sacrificiu, purificare, îngăduința de a intra în Templu etc.) se asemănau cu cele ale altor popoare antice. Însă, dacă în majoritatea celorlalte culturi legile divine aveau în vedere doar problemele religioase, iudaismul se deosebea prin faptul că legile sale reglementau nu numai cultul religios, ci și viața cotidiană, făcând din toate aspectele vieții o problemă care privea divinitatea.

Atât credința, cât și practica aveau puternice rădăcini în cele cinci cărți ale lui Moise, foarte puțin modificate de-a lungul timpului, care erau respectate de evreii din toate colțurile lumii, din Mesopotamia până în Peninsula Italică și mai departe. Trăsăturile comune ale credinței și practicii evreiești sunt reflectate în decretele date în diferite regiuni ale lumii antice, prin care evreilor li se permitea să-și păstreze tradițiile, precum monoteismul, odihna și adunarea de Sabat, sprijinirea Templului și normele alimentare. Evident, apăreau și variații față de fiecare temă principală. De exemplu, în Palestina ebraică existau trei facțiuni religioase – mici, însă importante –, care se deosebeau unele de altele din mai multe puncte de vedere: fariseii (cca 6 000 de persoane, în timpul lui Irod), esenienii (cam 4 000 de persoane) și saducheii („o mână de oameni", potrivit lui Flavius Josephus, în *Antichități iudaice* 18.17). Fariseii, un grup destul de mare de laici care aveau reputația că interpretează legea în modul cel mai precis, credeau în învierea morților. Ei se bazau

și pe „tradițiile părinților", necuprinse în Biblie, unele dintre ele înăsprind legile, iar altele îmblânzindu-le. Esenienii erau o grupare mai radicală, cu reguli foarte stricte. O ramură a acestui grup trăia la Qumran, pe malul Mării Moarte; aceștia sunt autorii Manuscriselor de la Marea Moartă. La un anumit moment al istoriei lor, probabil că esenienii au fost un grup preoțesc (în unele dintre documentele de la Qumran, preoții zadochiți ocupă un rol foarte important); totuși, nu se știe prea bine care era compoziția grupului lor în vremea lui Iisus. Mulți preoți aristocrați, ca și unii laici importanți, erau saduchei. Aceștia respingeau „tradițiile părinților" în care credeau fariseii și își păstrau anumite păreri teologice demodate; și, lucrul cel mai cunoscut, nu credeau în reînviere, credință ce se răspândise de puțin timp printre evrei, venind din Persia, și care era acceptată de majoritatea populației în sec. I d.Hr.

Majoritatea evreilor se bazau pe credința și practica expusă în cele cinci cărți ale lui Moise (modificate foarte puțin, odată cu trecerea timpului) și respingeau pozițiile radicale ale celor trei facțiuni. Fariseii erau respectați datorită pietății și învățăturii lor și probabil că exercitaseră o mare influență asupra credinței și practicilor. Esenienii erau un grup extremist, iar cei care trăiau la Qumran se despărțiseră de iudaismul oficial. Felul în care ei interpretau Biblia îi făcuse să respingă preoții și Templul pe perioada cât trăiseră la Ierusalim și așteptau momentul în care aveau să preia controlul asupra Orașului Sfânt. Însă, dacă una dintre aceste facțiuni avea putere, aceasta era a saducheilor. Mai exact, preoții aristocrați și o mână de laici cu mare influență dețineau puterea și autoritatea în Ierusalim; cei mai mulți aristocrați aparținând uneia dintre aceste facțiuni erau saduchei. În *Faptele Apostolilor* (5:17), grupul din jurul marelui preot Caiafa era unul de saduchei, fapt ce amintește de relatările istoricului Flavius Josephus, fariseu și nobil evreu din clasa preoțească.

Deși majoritatea evreilor nu făceau parte din nici o grupare, studierea lor dezvăluie diferențele substanțiale din cadrul general al iudaismului. Un alt indicator al acestei varietăți era diversitatea vizionarilor iudei; printre ei se aflau vindecători charismatici și care făceau miracole, precum Honi, desenatorul de cercuri, și Hanina ben Dosa; înțelepți care duceau o viață ca de pustnici, precum Bannus; profeți eshatologici, ca Ioan Botezătorul; profeți așa-zis mesianici, ca Theudas și Egipteanul; și vizionari apocaliptici, ale căror învățături se regăsesc în Cartea apocrifă a lui Enoh.

Majoritatea evreilor întrețineau o anumită formă de speranță în viitor; în general, sperau ca Dumnezeu să intervină în istorie și să-i redea Israelului pacea, libertatea și prosperitatea. Doar unii evrei credeau că Dumnezeu avea să trimită un descendent al lui David care să fie Mesia și să-i alunge pe romani. Grupul de la Qumran credea că avea să urmeze un mare război cu Roma, pe care îl vor câștiga, și că loviturile cele mai mari le va da arhanghelul Mihail, iar apoi chiar Dumnezeu. În mod semnificativ, Mesia nu joacă nici un rol în acest război. Unii dintre evrei erau gata să ridice oricând armele împotriva Romei, deoarece considerau că, dacă ei aveau să înceapă lupta, Dumnezeu avea să fie de partea lor. Alții erau împăciuitori, sperând în eliberarea lor de către divinitate, fără să aibă o viziune mai clară asupra viitorului, însă nedorind deloc să lupte. Indiferent ce anume aștepta fiecare, în Palestina foarte puțini evrei erau mulțumiți de conducerea lui Antipa, Pilat și Caiafa. Evreii, care se considerau poporul ales al lui Dumnezeu, simțeau că trebuie să se elibereze atât de dominația străină, cât și de conducătorii lor cu ambiții prea pământești.

În ultimă instanță, atât trăsăturile diferite, cât și cele comune sunt importante pentru a înțelege iudaismul palestinian din vremea lui Iisus. Evreii erau de aceeași părere în multe aspecte de bază ale religiei și modului lor de viață și nu voiau să renunțe la legământul cu Dumnezeu de dragul amăgirilor cultelor păgâne; însă, în ce privește amănuntele, apăreau și dezacorduri între ei, unele chiar violente. Și, cum Dumnezeu era implicat în toate aspectele vieții, grupuri și conducători rivali considerau că sunt singurii de partea lui Dumnezeu, în ciuda adversarilor lui.

Unicele surse substanțiale pentru viața și mesajul lui Iisus sunt Evangheliile din Noul Testament, prima în ordine cronologică fiind cea a lui Marcu (scrisă în perioada 60–80 d.Hr.), urmată de cele ale lui Matei, Luca și Ioan (scrisă în perioada 75–90 d.Hr.). Alte mărturii mai pot fi găsite și în epistolele lui Pavel, scrise la începutul anilor 50 d.Hr., cele mai vechi texte creștine care au ajuns până la noi. Dar mai există și alte surse ce pot oferi informații. Izvoarele necanonice, în special Evangheliile apocrife, conțin multe maxime atribuite lui Iisus, precum și povestiri despre el care sunt

considerate uneori „autentice". Printre aceste apocrife se numără Evanghelia după Iuda, un text gnostic datând din sec. II d.Hr., în care Iuda este văzut ca un colaborator important al lui Iisus, nu drept cel care l-a trădat. Dar și Evanghelia după Toma, un alt text important, datând de la mijlocul sec. II d.Hr., a atras foarte multă atenție. Este o Evanghelie a „pildelor" (conținând 114 maxime atribuite lui Iisus, fără text narativ), având fundamentul în gnosticism, o mișcare filozofică și religioasă din sec. II d.Hr. care punea accentul pe puterea mântuitoare a cunoașterii ezoterice la care se ajunge prin revelație divină. Pentru Toma, salvarea constă în autocunoaștere, iar prin botez se săvârșește întoarcerea la starea primordială – bărbatul și femeia într-o ființă unică, asemenea lui Adam înainte de crearea Evei (pilda 23). Revenirea spirituală la starea respectivă presupunea ca goliciunea necesară acesteia să nu fie umbrită de rușine; un pasaj (pilda 37) ne poate face să bănuim că primii adepți creștini ai Evangheliei lui Toma își scoteau veșmintele și le călcau în picioare ca parte a inițierii botezului. Există câteva lucruri care leagă această concepție asupra lumii de cea a lui Pavel și a Evangheliei după Ioan, însă teologia generală a Evangheliei după Toma este atât de îndepărtată de învățăturile lui Iisus, așa cum se regăsesc în Evangheliile lui Matei, Marcu și Luca – în care eshatologia evreiască ocupă un loc central –, încât nu este considerată o sursă importantă pentru studierea lui Iisus. Evident, se poate ca pildele consemnate în Toma ori în alte scrieri apocrife să fie chiar ale lui Iisus, însă e destul de puțin probabil ca sursele necanonice să contribuie esențial la conturarea portretului personajului istoric Iisus. La fel ca în cazul Evangheliei după Toma, tradițiile din alte Evanghelii apocrife diferă adesea în totalitate de mărturiile din cele canonice și sunt încorporate în documente în general considerate necreditabile.

În sursele romane și evreiești din sec. I d.Hr. există câteva referiri la Iisus. Documentele demonstrează că, la câțiva ani după moartea lui Iisus, romanii știau că un individ numit Chrestus (o mică deformare a numelui Hristos) era responsabil de tulburările din sânul comunității evreiești din Roma (Suetonius, *Viața divinului Claudius*, 25, 4). După 20 de ani, dacă îl credem pe Tacit, creștinii din Roma deveniseră destul de vizibili, încât să fie persecutați de Nero, și se știa că sunt adepții lui Christus, pe care Pilat îl executase (*Anale*, 15.44). Totuși, lucrurile care se cunoșteau despre Iisus depindeau de ceea ce se știa despre creștinismul timpuriu și nu oferă date independente despre Iisus. Flavius Josephus i-a dedicat un paragraf lui Iisus (în *Antichități iudaice*, 18, 63 și urm.), ca și lui Theudas, Egipteanul și altor conducători charismatici (*Istoria războiului cu evreii*, 2-258-263; *Antichități iudaice*, 20, 97-99, 167-172), dar copiștii creștini l-au modificat foarte mult, astfel încât nu se mai pot discerne remarcile originale ale autorului.

În epistolele lui Pavel se găsesc dovezi de încredere, dar prea puține. Tema esențială, aceea că Iisus a fost crucificat și s-a ridicat din morți, apare cu pregnanță mai ales în I Corinteni 15, în care Pavel amintește o tradiție timpurie referitoare la moartea lui Iisus și la faptul că ulterior li s-a arătat adepților săi. Crucificarea și Învierea au fost acceptate de toți creștinii din prima generație. Pavel citează și câteva dintre spusele lui Iisus: interzicerea divorțului și a recăsătoririi (I Corinteni 7:10-11), cuvintele referitoare la pâine și la vin rostite de Iisus la Cina cea de Taină (I Corinteni 11:3-25) și prezicerea venirii iminente a Mântuitorului din ceruri (I Tesaloniceni 4:15-17).

Date ceva mai cuprinzătoare despre Iisus se găsesc în Evangheliile din Noul Testament, cu toate că nu au valoare egală de reconstituire a vieții și învățăturilor lui. Evangheliile lui Matei, Marcu și Luca sunt atât de asemănătoare, încât pot fi studiate împreună, aranjate în coloane într-un tabel sinoptic. De aici le vine denumirea de Evanghelii sinoptice. Pe de altă parte, Evanghelia după Ioan este foarte diferită de celelalte, având în comun cu ele doar liniile generale (de exemplu, informațiile referitoare la faptul că Iisus a trăit în Palestina, a predicat, a vindecat, a fost crucificat și a înviat). Potrivit Evangheliilor sinoptice, se pare că perioada în care Iisus a predicat a durat ceva mai puțin de un an, căci se menționează un singur Paște; la Ioan, apar mențiuni la trei sărbători de Paști, ceea ce ne face să presupunem că a predicat mai mult de doi ani. În toate cele patru Evanghelii, Iisus face miracole și mai ales vindecă; totuși, dacă în cele sinoptice sunt foarte multe relatări despre exorcisme, la Ioan nu apare nici unul. Însă diferențele cele mai mari se manifestă în metodele și conținutul învățăturilor lui Iisus. În Evangheliile sinoptice, el vorbește despre împărăția lui Dumnezeu în scurte aforisme și parabole, făcând apel la comparații și la

alte figuri de stil, plecând de la viața cotidiană a agricultorilor și țăranilor. La el se referă de foarte puține ori și îi refuză pe cei care îi cer să facă un „semn" prin care să-și demonstreze autoritatea (Marcu, 8:11-12). În schimb, în Evanghelia după Ioan, Iisus recurge la discursuri lungi și metaforice, al căror subiect este el însuși. Miracolele lui sunt descrise ca „semne" care întăresc veridicitatea afirmațiilor sale.

Învățații au ales în unanimitate versiunea prezentată în Evangheliile sinoptice despre viața lui Iisus. Verdictul lor cu privire la miracole este același, deși nu-l susțin cu aceeași fermitate: după toate probabilitățile, Iisus era cunoscut ca exorcist, fapt ce rezultă din acuzația că alungă demonii cu demonul demonilor (Marcu, 3:22-27). Alegerea între schema narativă din Evangheliile sinoptice și cea din Evanghelia după Ioan este mai puțin clară. Pe lângă faptul că afirmă că Iisus a predicat mai mult timp decât se spune în celelalte, Evanghelia după Ioan vorbește și despre mai multe călătorii la Ierusalim. În Evangheliile sinoptice este menționată una singură. Ambele scheme sunt plauzibile, numai că o perioadă de activitate întinsă pe mai bine de doi ani lasă fără răspuns mai multe întrebări decât una de câteva luni. Este un fapt îndeobște acceptat că Iisus și ucenicii săi mergeau dintr-un loc în altul; că ei călătoreau prin Galileea și regiunile învecinate; și că Iisus a predicat și a săvârșit vindecări în multe orașe și târguri, ca și în ținuturile rurale și pe țărmurile Mării Galileii. Însă unde își petreceau iernile? Cine îi întreținea? În nici o Evanghelie nu se vorbește despre felul cum trăiau (cu toate că Luca 8:1-3 face aluzie la câteva discipole femei), dar această omisiune sare și mai mult în ochi la Ioan, unde perioada mai mare de timp în care a predicat presupune nevoia de adăpost pentru iarnă, deși nu se face referire la nimic de acest fel. Aceste considerații, ca și altele asemănătoare, nu sunt cruciale, dar înclină oarecum balanța în favoarea ideii unei perioade mai scurte în care a predicat, așa cum apare în Evangheliile sinoptice.

Prin urmare, Evangheliile sinoptice sunt sursa de bază pentru cunoașterea personajului istoric Iisus. Însă ele nu sunt deloc echivalentul unei biografii academice a unui personaj istoric recent, ci reprezintă documente teologice care oferă informații pe care autorii lor le-au considerat necesare pentru dezvoltarea religioasă a comunităților creștine în care își desfășurau activitatea. Amănuntele legate de viața cotidiană a lui Iisus lipsesc aproape cu desăvârșire, ca și unele probleme importante, precum educația primită, călătoriile și alte experiențe care au contribuit la formarea sa. Trăsătura generală este cea a „platitudinii": emoțiile, motivațiile și persoanele sunt foarte rar menționate. Există totuși și câteva excepții, care demonstrează cât de puține lucruri știm. Petru șovăie (Matei 14:28-31; Marcu 14:66-72); Iacov și Ioan cer să aibă parte de un tratament preferențial în împărăția ce va să vină (Marcu 10:35-40); iar Pilat suferă din cauză că trebuie să ia hotărârea de a-l executa pe Iisus (Matei 27:15-23; Luca 23:2-25). Pe de altă parte, fariseii și cărturarii lansează periodic acuzații asupra lui Iisus, apoi dispar, fără să existe prea multe indicații referitoare la ce sperau ei să realizeze prin aceste acuzații. În Evanghelii, chiar și Iisus este un personaj mai degrabă fără adâncime psihologică. Uneori este furios, alteori plin de milă (Marcu 3:5, 6:34), dar nu putem spune mai mult de atât. Acesta este un aspect frustrant al evangheliilor. Lucrurile stau altfel cu Sfântul Pavel, ale cărui epistole sunt mai palpabile și autorevelatoare. Forța personalității sale reiese din scrisori, dar puterea personalității lui Iisus trebuie căutată dincolo de Evanghelii.

În Evanghelii se găsesc scurte pasaje de sine stătătoare, numite pericope (de la un cuvânt grecesc ce înseamnă „tăiat în cerc"), referitoare la Iisus. Studiile ulterioare au dezvăluit că autorii Evangheliilor sinoptice au plasat aceste pericope în diferite locuri, schimbându-le contextul, pentru a se potrivi cu scopurile lor – de ex., le-au organizat în funcție de subiectul pe care îl prezentau. În capitolele 8 și 9 din Matei se găsesc zece pericope referitoare la vindecări, intercalate cu alte câteva pasaje. Cele mai multe pericope se găsesc în Evangheliile după Marcu și după Luca, dar sunt plasate diferit. Matei a plasat toate relatările despre vindecări într-un singur loc; Marcu și Luca le-au răspândit, dar fiecare în felul său. Cum autorii Evangheliilor au reorganizat materialul pentru a servi propriilor scopuri, trebuie să presupunem că primii învățători creștini organizau în scopuri didactice povestirile despre Iisus. Iar aceasta înseamnă că nu se cunoaște succesiunea evenimentelor din timpul cât Iisus a predicat.

Mai mult decât atât, evangheliștii și alți predicatori creștini timpurii au și dat o anumită formă informațiilor despre Iisus. În timpul transmiterii lor, elementele narative faptice care înconjurau fiecare

pildă sau eveniment s-au redus progresiv, rămânând doar o unitate centrală, care era aplicată la diferite situații prin adăugarea unor introduceri și concluzii noi. De exemplu, atât Matei, cât și Luca prezintă parabola oii rătăcite. În Matei 18:12-14, ea le este spusă discipolilor, sensul fiind acela că și ei, ca și bunul păstor, ar trebui să meargă după cei care au rătăcit calea. În schimb, în Luca 15:4-7, aceeași narațiune este adresată fariseilor, de data aceasta pentru a-i sfătui să nu fie revoltați că Iisus a atras și păcătoși pocăiți. Ambele aplicații ale parabolei erau folositoare în predici și de aceea au fost păstrate. Dar rămâne necunoscut contextul în care Iisus a rostit această parabolă. Un alt exemplu este cel al maximei „Iubiți pe vrăjmașii voștri“ (Matei 5:44). Din punct de vedere omiletic, aceasta ar putea fi utilizată în multe circumstanțe, ceea ce o face foarte folositoare pentru predici și învățături. Însă, din punct de vedere istoric, nu se știe la cine s-a referit Iisus când a rostit aceste cuvinte. Faptul că nu cunoaștem bine contextul original face dificilă interpretarea exactă a pasajelor individuale.

Mai mult, nu toate spusele și faptele din Evangheliile sinoptice sunt relatări ale lucrurilor pe care Iisus chiar le-a spus ori le-a făcut. Primii creștini, care credeau că Iisus trăiește în cer, i se adresau în rugăciuni, iar el le răspundea uneori (II Corinteni 12:8-9; cf. I Corinteni 2:13). Primii creștini nu făceau diferența între „Iisus cel din istorie“ și „Domnul din ceruri“, cum fac majoritatea contemporanilor noștri, iar unele cuvinte pe care le auzeau în timp ce se rugau au ajuns, cu siguranță, în Evanghelii ca vorbe rostite de Iisus în timpul vieții.

Cum atât contextul originar al spuselor și faptelor lui Iisus, cât și pasajele din Evanghelii care merg până la personajul istoric Iisus rămân necunoscute, există mari dificultăți atunci când încercăm să reconstruim figura personajului istoric Iisus. Cea mai serioasă dintre acestea este lipsa contextului imediat și trebuie să admitem că, din multe puncte de vedere, nu putem atinge precizia și nuanțele în descrierea învățăturilor și a perioadei în care Iisus a predicat.

Totuși, există și teste de autenticitate care fac posibilă strângerea de informații generale valabile despre învățăturile lui Iisus. Unul dintre cele mai importante dintre acestea este „atestarea multiplă“: un pasaj care apare în două sau mai multe surse independente are șanse să fie autentic. Un prim exemplu ar fi cel al interzicerii divorțului, care apare în epistolele lui Pavel, precum și în două forme diferite în Evangheliile sinoptice. Forma scurtă, centrată pe recăsătorirea după divorț, se găsește în Matei 5:31-32 și în Luca 16:18. Forma lungă, care e mult mai tranșantă în interzicerea divorțului, apare în Matei 19:1-12 și Marcu 10:1-12. Versiunea lui Pavel (I Corinteni 7:10-11) este mai aproape de forma scurtă. Datorită acestor excelente atestări, e aproape indiscutabil că Iisus se opunea divorțului și mai ales recăsătoriei după un divorț, cu toate că analiza celor cinci pasaje nu indică foarte clar ceea ce a spus.

Al doilea test este cel al textelor „în răspăr“: un pasaj care pare să fie contrar uneia dintre temele sau unuia dintre conceptele principale exprimate într-o Evanghelie sau în mai multe pare să fie autentic, deoarece nu e plauzibil ca primii creștini să fi inventat un material cu care nu erau de acord. Un bun exemplu este portretul lui Ioan Botezătorul făcut în Evanghelia după Matei. Se pare că autorul s-a simțit stânjenit de faptul că Iisus a fost botezat de Ioan ca să se pocăiască (de ce ar fi avut nevoie Iisus de așa ceva?). De aceea, l-a pus pe Ioan să protesteze și să susțină că, de fapt, Iisus ar trebui să-l boteze pe el (Matei 3:13-17; această obiecție nu apare la Marcu sau Luca). Versetele respective din Evanghelia lui Matei pornesc de la presupunerea că Ioan l-a recunoscut pe Iisus ca fiind mai mare decât el, însă, ulterior, tot în Matei se spune că Ioan i-a trimis un mesaj din închisoare lui Iisus, întrebându-l dacă el este „Cel ce vine“ (Matei 11:2-6). Aceste pasaje fac sigură presupunerea că Ioan l-a botezat pe Iisus și foarte probabil faptul că Ioan l-a întrebat pe Iisus cine este. Protestele lui Ioan împotriva botezării lui Iisus par a fi creația lui Matei. Păstrând acest pasaj, dar intrând în același timp în dispută cu el, Matei validează autenticitatea tradiției după care Ioan l-a botezat pe Iisus, iar apoi a întrebat care este adevărata lui identitate.

Acestea sunt doar câteva exemple de teste ce pot confirma autenticitatea pasajelor din Evanghelii. Totuși, în multe situații, criteriile respective nu se aplică, deoarece există multe secțiuni care nici nu trec testele, nici nu pică la ele. Gruparea pasajelor în categorii speciale – probabil, improbabil, posibil, dar neconfirmat – este un exercițiu util, însă nu ne ajută să ajungem prea departe în încercarea de a face

un portret realist al lui Iisus ca personaj istoric. E nevoie de mult mai mult decât de studierea minuțioasă a Evangheliilor, deși aceasta este o sarcină esențială.

Contextul carierei lui Iisus

Se pot strânge informații istorice pertinente despre Iisus prin stabilirea contextului global al predicilor sale publice. Așa cum s-a precizat anterior, cariera lui a început odată cu botezarea de către Ioan, un profet eshatologic, iar înțelegerea eshatologiei este un element esențial pentru interpretarea lumii în care a trăit Iisus. Deși eshatologia este doctrina lucrurilor din urmă, evreii care sperau în mântuirea ce avea să vină nu așteptau sfârșitul lumii. Ei credeau în schimb că Dumnezeu avea să intervină în istorie și să facă o lume perfectă; cu alte cuvinte, evreii aveau să trăiască pe Pământul Sfânt eliberați de stăpânirea străină, în pace și prosperitate. Mulți evrei, printre care și Ioan, credeau că judecata din urmă va preceda această epocă de aur, iar el le predica oamenilor să se pocăiască, în așteptarea acestui fapt iminent (Matei 3:1-12; Luca 3:3-9). Cum Iisus a acceptat să fie botezat de Ioan, probabil că era de acord cu mesajul acestuia, măcar în parte. După moartea și Învierea lui Iisus, adepții săi credeau că el se va întoarce în curând și va aduce împărăția lui Dumnezeu. Expresia cea mai evidentă a acestei credințe se află la Pavel, care în prima lui epistolă spune că Domnul se va întoarce înainte ca majoritatea celor care trăiau pe atunci să moară (I Tesaloniceni 4:13-18). Deoarece Iisus și-a început cariera fiind botezat de către un profet eshatologic și cum, după crucificarea lui, adepții săi așteptau ca el să se întoarcă și să-i salveze (I Tesaloniceni 1:9-10; I Corinteni 15:20-28), e foarte probabil ca și el să fi împărtășit concepțiile fundamentale ale eshatologiei evreiești.

Numeroase aspecte din cariera lui Iisus duc la ideea că el aștepta intervenția divină. Una dintre credințele cele mai răspândite în eshatologia evreiască era aceea potrivit căreia Dumnezeu avea să refacă cele 12 triburi ale lui Israel, inclusiv cele zece triburi pierdute. Faptul că și Iisus credea în acest lucru este indicat de chemarea celor 12 apostoli, care e posibil să fi reprezentat cele 12 triburi (Matei 19:28). Mai mult decât atât, el a proclamat venirea împărăției lui Dumnezeu; a profețit distrugerea Templului (Marcu 13:2) și probabil reconstruirea lui „nefăcut de mână" (Marcu 14:58); a intrat în Ierusalim pe un măgar, simbol al regalității sale (Marcu 11:4-8; Matei 21:1-11; *vezi* Zaharia 9:9 pentru acest simbol); și a participat la o ultimă cină împreună cu discipolii, în timpul căreia a spus că „de acum nu voi mai bea din rodul viței până în ziua aceea când îl voi bea nou în împărăția lui Dumnezeu" (Marcu 14:25). Nu e de mirare că, după moartea sa, discipolii au format o comunitate restrânsă care aștepta ca Iisus să se întoarcă și să facă să apară o împărăție în care lumea avea să fie transformată.

Din această perspectivă, Iisus poate fi considerat un profet eshatologic, care, din punct de vedere istoric, poate fi introdus în aceeași categorie cu Ioan Botezătorul și alți profeți evrei din sec. I d.Hr., precum Theudas. Iisus, la fel ca Ioan, credea în judecata ce va veni, însă el a pus accentul mai degrabă pe includere decât pe condamnare și a primit „vameșii și desfrânatele" (sau păcătoșii) în împărăția lui Dumnezeu ce avea să vie (Matei 11:18-19; 21:31-32). În plus, învățăturile lui erau complexe, aveau multiple fațete și nu se limitau la speranțele eshatologice.

Aspecte esențiale ale învățăturii lui Iisus

Împărăția lui Dumnezeu Deși Evangheliile afirmă că Iisus a proclamat împărăția eshatologică a lui Dumnezeu, ele prezintă versiuni diferite ale concepției sale despre această împărăție. Una dintre ele este că împărăția lui Dumnezeu se află în cer și că oamenii pot pătrunde în ea după moarte (Marcu 9:47). Cum puterea lui Dumnezeu este omniprezentă, uneori poate că Iisus a înțeles „împărăția" în sensul prezenței Domnului, așa cum reiese, în mod evident, în special din cuvintele și faptele lui. Parabola potrivit căreia împărăția este ca aluatul care face să crească toată pâinea (Matei 13:33) sugerează că Iisus considera probabil că împărăția lui Dumnezeu începuse deja în prezent. Totuși, aceste moduri diferite de a concepe împărăția nu predomină în învățăturile lui Iisus, așa cum apar în Evangheliile sinoptice. Afirmațiile referitoare la împărăția cerească sau la această împărăție ca fiind deja prezentă în parte pe pământ nu neagă natura eshatologică a mesajului lui Iisus. Esența învățăturii sale este că împărăția va veni pe pământ în toată puterea și gloria, într-un timp în care voia lui Dumnezeu se va face „precum în cer, și pe pământ" (Matei 6:10). Iisus a murit înainte ca cerul să se coboare pe pământ, iar acest fapt, combinat cu aparițiile lui după Înviere, i-a făcut pe adepți să-i aștepte întoarcerea într-un viitor apropiat, în care va anunța împărăția și va domni cu ajutorul lui Dumnezeu.

Se pare că Iisus însuși a prezis apariția unui personaj celest, pe care l-a numit „Fiul Omului", care avea să vină plutind pe norii slavei și să-i ia cu el pe cei aleși. Biblia ebraică socotește că această învățătură este fundamentată în două feluri. În primul rând, numeroși profeți au așteptat „ziua Domnului", când cei răi vor fi pedepsiți sau nimiciți, iar cei buni cruțați, accentul fiind însă pus pe pedeapsă (Amos 5:12-20; Sofonie 1; Ioil 1:15; 2:1; Avdie versetul 15). În al doilea rând, Daniel 7 descrie diferite împărății, reprezentate prin patru animale fantastice, fiecare fiind nimicit. Apoi, potrivit lui Daniel, Fiul Omului, reprezentând poporul lui Israel, se urcă la Dumnezeu și primește „stăpânirea, slava și împărăția" (Daniel 7:14), iar apoi lui Israel i se dă suprema stăpânire (Daniel 7:27). Aceste pasaje par să-l fi inspirat pe Iisus să descrie venirea Fiului Omului din cer ca semn al începutului judecății ce va să vină și al mântuirii lui Israel. Tema apare în numeroase locuri în Evangheliile sinoptice.

Merită să ne aplecăm și asupra felului în care descrie Pavel împărăția ce va veni (pasajele în italice indică asemănările cele mai mari cu pasajele din Evanghelii): „Căci aceasta vă spunem, după cuvântul Domnului, că *noi cei vii*, care vom fi rămas până la venirea Domnului, nu vom lua înainte celor adormiți, pentru că Însuși Domnul, *întru poruncă, la glasul arhanghelului și întru trâmbița lui Dumnezeu, Se va pogorî din cer*, și cei morți întru Hristos vor învia întâi. *După aceea, noi cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți, împreună cu ei, în nori*, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh, și așa pururea vom fi cu Domnul." (I Tesaloniceni 4:15-17)

Pavel a înlocuit „Fiul Omului" cu „Domnul". Nu se știe dacă Iisus se referea la sine însuși sau la altcineva atunci când a folosit termenul Fiul Omului în acest context (în Matei 8:20 s-a referit într-adevăr la persoana sa ca Fiu al Omului, în sensul de „ființă umană"). Totuși, în timpul lui Pavel, creștinii nu făceau astfel de deosebiri, interpretând sintagma Fiul Omului ca referitoare la Iisus cel înviat.

Credința lui Iisus că Fiul Omului va veni curând să anunțe împărăția este confirmată ca autentică în numeroase atestări. Este și „în răspăr" față de Evanghelia după Luca, fiindcă autorul ei a încercat să minimalizeze eshatologia (de ex., Luca 17:21 și Faptele Apostolilor, scrise de același autor). În plus, Pavel, ale cărui epistole sunt anterioare Evangheliilor, credea că majoritatea celor care trăiau pe atunci vor fi încă în viață la întoarcerea lui Iisus, în timp ce Evangheliile sinoptice afirmă că „unii dintre cei ce stau aici nu vor gusta moartea". Trecerea de la „majoritatea" la „unii" demonstrează poate că speranțele începuseră să pălească la vremea când au fost scrise Evangheliile.

Intrarea în împărăție Unele pasaje sugerează că a-l urma pe Iisus era un lucru foarte de dorit pentru cei care voiau să intre în împărăția ce avea să vină. Iisus le-a spus unora să lase tot ce aveau și să-l urmeze (Marcu 1:16-20; 10:17-31) și le-a făgăduit că răsplata lor va fi mare în ceruri. Totuși, nu se poate afirma cert că Iisus considera loialitatea față de el ca o condiție preliminară pentru intrarea în împărăție. Adesea, el doar le cerea tuturor să-și îndrepte atenția asupra împărăției, nu asupra averilor materiale (Matei 6:19-21; 6:25-34; Luca 12:13-21). Cea mai mare parte a învățăturilor din Evangheliile sinoptice se referă la Dumnezeu și la importanța întoarcerii la El. Astfel, într-o parabolă, „fiul risipitor" se întoarce la „tată", care pare că-l reprezintă pe Dumnezeu (Luca 15:11-32).

Probabil credința în Dumnezeu și faptul de a-i iubi pe oameni (Matei 25:34-40) erau de ajuns pentru intrarea în împărăție. Aceasta pare să fie sugerată de studiul copiilor, al celor asemănători cu copiii, al săracilor, al celor umili și de jos și al păcătoșilor, pe care Iisus i-a chemat și i-a apărat în mod special. „Lăsați copiii să vină la Mine și nu-i opriți, căci a unora ca aceștia este împărăția lui Dumnezeu" (Marcu 10:14). În plus, în împărăția ce are să vină, cei din urmă vor fi cei dintâi (Marcu 10:31); cei care se înalță pe ei se vor smeri (Luca 14:7-11); cei care renunță la tot și îl urmează pe Iisus vor primi „însutit" (Marcu 10:30); iar păcătoșii, reprezentați prin vameși și prostituate, vor fi și ei primiți în împărăție (Matei 21:31). Fericirile, așa cum au fost schițate în Predica de pe Munte, scot în mod special în evidență grija pe care o avea Iisus pentru cei săraci și umili, care vor fi fericiți (Luca 6:20; Matei 5:3-5). Aceasta provine în parte și din simpatia pe care o simțea față de cei din aceeași clasă socio-economică sau chiar de mai jos. Un fapt semnificativ este că Iisus și discipolii săi nu proveneau chiar din straturile cele mai de jos ale societății. Tatăl lui era meșteșugar, însă nu era un nevoiaș, iar unii dintre discipoli proveneau din familii care aveau bărci de pescuit și case (Marcu 1:19, 29). Nu erau bogați, însă nici lucrători cu ziua, cerșetori sau fără adăpost, ca aceia către care se îndrepta toată simpatia lui Iisus.

Mesajul lui avea o dimensiune socială din două puncte de vedere. El considera că în împărăția ce va veni aveau să existe relații sociale, nu doar o mulțime de spirite fără trup plutind prin nori. De asemenea, credea și că toți cei nefericiți în lumea aceasta aveau să fie recompensați într-un fel în lumea ce va veni (Matei 5:3-11; Luca 6:20-23). Se poate ca promisiunile referitoare la case și pământuri din Matei 19:29 și Marcu 10:29-30 să fie doar metafore, dar e la fel de posibil și ca Iisus să fi avut în minte o societate viitoare în care proprietatea urma să fie în continuare importantă, chiar dacă avea să fie redistribuită.

Chemarea adresată de Iisus păcătoșilor, de care e vorba în Luca 5:32, înseamnă că el le-a cerut să se pocăiască, însă cuvântul căință nu apare nici în Matei 9:13, nici în Marcu 2:17. Mesajul lui Iisus e foarte posibil să fi fost mai radical decât un simplu apel la căință, propunere cu care oricine ar fi fost de acord. El voia ca păcătoșii să-l accepte pe el și mesajul lui, promițându-le că vor intra în împărăție dacă vor face astfel. Cu siguranță că această acceptare presupunea o reformă morală, însă probabil că Iisus nu voia să spună că ei trebuiau să se conformeze foarte strict regulilor corecte ale societății evreiești, care cerea ca banii și bunurile obținute pe cale necinstită să fie înapoiate, să se adauge o amendă de o cincime din prețul celor luate și să se facă și o jertfă pentru vină la Templu (Leviticul 6:1-7). Iisus i-a chemat în schimb să vină cu el și să se poarte ca ucenicii lui. Evident că el spera ca tot mai mulți oameni să fie ca el (să-i accepte pe păcătoși, să-i iubească până și pe dușmani), nu neapărat să se alăture micului grup de adepți ai săi. Deși Iisus i-a chemat anume pe unii să-l urmeze, nu pare să fi considerat că era absolut necesar ca oamenii să aibă credință personală în el și să-i fie devotați (deși credința în el a devenit cerința de bază în creștinismul timpuriu).

Indiferent dacă a cerut sau nu așa ceva, cu siguranță că Iisus a dat o mare importanță misiunii și persoanei sale. Preocuparea creștinilor față de titluri (credea el sau nu că e Mesia, Fiul lui Dumnezeu, Fiul ceresc al Omului, fiul lui David sau rege?) pune în umbră această problemă. Iisus își spune uneori Fiul Omului, deși s-ar putea să nu se fi referit la Fiul ceresc al Omului, iar dacă ne gândim la două pasaje anume (Matei 16:16; Marcu 14:61-62), se pare că a acceptat indirect titlurile Mesia (sau Hristos) și Fiu al lui Dumnezeu. În ambele cazuri, pasajele paralele (Marcu 8:29; Luca 9:20; 22:67-70; Matei 26:63-64) afirmă cu ceva mai puțină forță acest lucru. Oricum, se pare că Iisus nu a fost prea interesat de aceste titluri. El îi chema pe oameni să-l urmeze și să-și închine cu totul viața Domnului, dar nu le cerea să-l numească într-un fel anume. Chiar dacă ar fi fost interesat de titluri, dovada acestui fapt e atât de nesemnificativă, că nu se poate ști ce însemnau aceste titluri pentru el sau pentru alții. Totuși, dacă este examinată această dovadă nesigură, apare o imagine mai clară a acestei concepții despre sine: Iisus credea că este ultimul trimis al lui Dumnezeu, că el și discipolii săi aveau să domnească în împărăția ce avea să vină și că oamenii care îi primeau mesajul aveau să fie incluși în aceasta. Probabil că el credea și că intrarea în împărăție avea să le fie îngăduită celor care își iubeau aproapele și care erau umili în inimă.

Învățăturile lui Iisus și legea evreiască

Legea evreiască se află în centrul multor pasaje din Evanghelii. Potrivit unuia, evident cu precădere în Predica de pe Munte (Matei 5-7), Iisus și-a sfătuit adepții să respecte legea fără șovăială (Matei 5:17-48). În alte locuri, el nu se ține strâns de lege și chiar încalcă anumite opinii curente referitoare la unele aspecte ale ei, mai ales în privința sabatului (de ex., în Marcu 3:1-5). E posibil ca ambele aspecte să fie adevărate, ca el să fi fost extrem de strict în privința căsătoriei și a divorțului (Matei 5:31-32; Marcu 10:2-12), dar mai puțin sever în ce privea sabatul. Studiul lui Iisus și al legii este, ca orice studiu al legii, extrem de tehnic. În general, disputele referitoare la lege din Evanghelii rămân în parametrii celor din cadrul iudaismului din sec. I d.Hr. Unii se opuneau micilor vindecări din ziua de sabat (așa cum le făcea Iisus), în timp ce alții le aprobau. Tot astfel, saducheii considerau că fariseii nu țineau cu prea multă strictețe sabatul. În sec. I d.Hr., în iudaism existau și multe dispute referitoare la curățenie. În timp ce unii evrei se spălau pe mâini înainte să mănânce (Marcu 7:5), alții nu făceau acest lucru; totuși, conflictul acesta nu era nici pe departe la fel de grav ca acela dintre șamaiți și hileliți (cele două grupări din interiorul fariseismului), privitor la curățenia menstruală. E demn de menționat că Iisus nu se opunea legilor despre curățenie. Din contră, în Marcu 1:40-44 se spune că a acceptat legile mozaice referitoare la curățarea leproșilor (Leviticul 14).

Însă, într-o afirmație din Evanghelii, Iisus pare că se opune legii evreiești, așa cum era înțeleasă de toată lumea. Evreii nu consumau carnea carnivorelor, a rozătoarelor, nu mâncau insecte și nevăstuici, nici carne de porc și scoici (Leviticul 11; Deuteronomul 14), ultimele două alimente interzise deosebindu-i de alte popoare. În Marcu 7:19, Iisus a afirmat că „bucatele [sunt] toate curate". Dacă într-adevăr a spus așa ceva, el s-a opus direct legii pe care Dumnezeu i-a dat-o lui Moise. Totuși, afirmația respectivă pare să-i aparțină lui Marcu și nu se regăsește în pasajul paralel din Matei 15. Mai mult, se pare că Petru a auzit prima dată despre acest lucru după moartea lui Iisus, dintr-o revelație divină (Faptele Apostolilor 10:9-16). În acest caz, e posibil ca Iisus să nu se fi opus direct nici unui aspect al legii sfinte.

Însă probabil a intrat în controverse legate de lege, în care s-a apărat citând precedente din scripturi, ceea ce implică faptul că nu s-a ridicat împotriva legii (Marcu 2:23-28). E posibil ca dorința lui de a lua singur hotărâri în privința legii să fi fost privită cu suspiciune. De obicei, dezbaterile pe tema legii aveau loc între tabere sau școli adverse, iar indivizii care hotărau singuri în ce fel să respecte legile erau socotiți printre cei care tulburau ordinea publică. Cu alte cuvinte, Iisus era autonom; el interpreta legea potrivit propriilor lui reguli și hotăra în ce fel să se apere de critici. Fără îndoială, era singura persoană din iudaismul antic care avea o concepție proprie, acționând potrivit percepției proprii despre voința lui Dumnezeu, și din acest punct de vedere era mai mult decât deranjant, iar un astfel de comportament nu putea să nu trezească suspiciuni.

Etica

Pe lângă învățăturile despre împărăția cerurilor și lege, Iisus a predicat și puritatea morală. El cerea un devotament complet față de Dumnezeu, punându-l deasupra devotamentului față de sine și chiar față de familie (Marcu 3:31-26; Matei 10:35-37), și afirma că oamenii trebuie să renunțe la tot pentru a obține lucrul cel mai prețios (Matei 13:44-46). Potrivit Evangheliei după Matei (5:21-26 și 5:27-30), Iisus considera că respectarea legii nu trebuia să se facă doar la nivel exterior, ci și în mod lăuntric: ura și pofta trupească sunt la fel de rele ca și crima și adulterul. Iisus este înfățișat, mai ales în Evanghelia după Matei (5:17-48), ca un perfecționist moral. Acest fapt se potrivește foarte bine cu proclamarea împărăției eshatologice a lui Dumnezeu, deoarece Iisus credea, ca și adeptul său Pavel, și el tot un perfecționist moral, că intervenția divină era foarte aproape, iar oamenii trebuiau să fie „fără pată" doar pentru scurt timp (I Tesaloniceni 5:23). Problema viziunii perfecționiste într-o societate care continua să existe este evidentă în tradițiile ulterioare privitoare la divorț. Pavel a citat interzicerea sa de către Iisus, după care a făcut o excepție – aceea că, dacă un creștin era căsătorit cu o persoană necredincioasă, iar aceasta dorea divorțul, creștinul ar fi trebuit să-l accepte – lucru despre care a afirmat explicit că e doar părerea sa, nu a Domnului (I Corinteni 7:10-16). În mod similar, Matei i-a înfățișat pe discipoli reacționând la interzicerea divorțului de către Iisus prin propunerea potrivit căreia, dacă nu se poate divorța, ar fi mai bine să se evite căsătoria (Matei 19:10). Imposibilitatea atingerii perfecțiunii pe tot timpul vieții îi face pe unii interpreți moderni să considere că Iisus a vrut ca aceste sfaturi să fie doar un ideal, nu niște porunci. Totuși, mai degrabă se pare că Iisus, ca profet eshatologic, a considerat că perfecțiunea e cât se poate de posibilă în scurta perioadă de timp ce mai rămăsese până la venirea Fiului Omului.

Miracole

Iisus nu era doar un profet și învățător moral, ci și un vindecător și făcător de miracole. În sec. I d.Hr., vindecătorii și făcătorii de minuni erau destul de cunoscuți, deși nu prea răspândiți, și nu erau considerați ființe supranaturale. Chiar și Iisus a afirmat că și alții puteau face miracole, precum exorcizările, indiferent dacă îi erau sau nu adepți (Matei 12:27; Marcu 9:38-41; 6:7). De aceea, semnificația acestui aspect extrem de important al vieții sale este adesea greșit înțeleasă. Pe vremea lui Iisus, era un lucru acceptat că oamenii puteau să vindece și să facă miracole asupra naturii, cum ar fi să provoace ploaia. Problema era ce putere, ori spirit, îi ajuta să facă aceasta. Unii dintre adversarii lui Iisus l-au acuzat că alungă demonii cu ajutorul căpeteniei demonilor (Marcu 3:19-22; Matei 12:24; Luca 11:15). El le-a răspuns că a avut în ajutor spiritul lui Dumnezeu (Matei 12:28; Luca 11:20). Evident, mulți nu l-au crezut, însă aceasta era problema pe vremea lui Iisus – nu dacă el, ca și alți câțiva, putea să facă minuni, ci cu ce putere le făcea. Pe atunci, miracolele nu erau dovadă nici a divinității, nici a calității de Mesia și puteau fi cel mult folosite ca să valideze un mesaj individual sau un mod de viață.

Controverse și primejdii în Galileea

Mulțimi și autonomie

Reputația de vindecător a lui Iisus a avut o singură consecință istorică importantă: el atrăgea mulțimile, așa cum se arată în primele capitole din Evanghelia după Marcu (de ex. 1:28, 45; 2:2). Procedând astfel, Iisus își putea transmite mesajul mai multor oameni, dar risca și să atragă indivizi care erau interesați de el din motive pur egoiste și care nu voiau decât să fie vindecați. În plus, mulțimile erau periculoase din punct de vedere politic. Unul dintre motivele pentru care Irod Antipa l-a executat pe Ioan Botezătorul a fost că profetul atrăgea atât de mulți oameni, încât Antipa s-a temut de o răzmeriță (Flavius Josephus, *Antichități iudaice*, 18.116-119).

Mesajul lui Iisus nu era neapărat periculos din punct de vedere social, însă implicațiile revoluționare ale promisiunii sale referitoare la răsturnarea statutului social în viitor puteau probabil să-i neliniștească pe unii, iar promisiunea făcută de Iisus păcătoșilor îi deranja probabil pe cei scrupuloși. Totuși, dacă n-ar fi atras mulțimile, aceste aspecte ale mesajului său nu ar fi contat prea mult. El nu lovea în inima religiei iudaice: nu nega alegerea lui Avraam și obligativitatea circumciderii; nici nu se ridica împotriva lui Moise și a legii. Cu toate acestea, în perioada în care a predicat în Galileea, unii l-au privit cu ostilitate și suspiciune, pe de o parte din cauza mulțimilor care-l urmau și, pe de alta, din cauza autonomiei sale. Era imposibil să se știe ce putea face o persoană autonomă, iar acest lucru putea fi periculos, mai ales dacă avea și adepți.

Cărturari și farisei

În sec. I d.Hr., cărturarii (scribii) și fariseii erau două mari grupuri distincte, deși se poate presupune că unii cărturari erau farisei. Cărturarii cunoșteau legea și puteau întocmi documente legale (acte de căsătorie, de divorț, de împrumut, de moștenire, de ipotecă, de vânzări de pământ și altele asemenea). În fiecare sat se afla cel puțin un cărturar. Fariseii erau membrii unui grup care credea în înviere și în respectarea tradițiilor legii consemnate nu în Biblie, ci în „tradițiile părinților". Ca și cărturarii, erau experți bine-cunoscuți în ale legii: de aici provine suprapunerea parțială a membrilor celor două grupuri. Însă, din tradițiile rabinice ulterioare, se pare că majoritatea fariseilor erau mici proprietari de pământ și negustori, nu cărturari (scribi) profesioniști.

Potrivit lui Marcu, principalii adversari ai lui Iisus în Galileea erau cărturarii, însă, la Matei, aceștia sunt fariseii. Cele două afirmații, aparent conflictuale, sunt ușor de reconciliat: probabil că aceia care cunoșteau legea evreiască și tradiția îl cântăriseră cu atenție pe Iisus și e posibil ca atât cărturarii, cât și fariseii să-i fi pus la încercare învățătura și comportamentul, așa cum se arată în Evanghelii (de ex., Marcu 2:6, 16; 3:22; Matei 9:11; 12:2). Într-un pasaj se afirmă că fariseii (Marcu adaugă că împreună cu oamenii lui Irod) au plănuit să-l piardă pe Iisus (Matei 12:14; Marcu 3:6). Dacă relatarea acestui complot e corectă, se pare totuși că el nu a avut nici o importanță, căci fariseii nu au jucat un rol semnificativ în evenimentele care au dus la moartea lui Iisus. La Marcu și Luca ei nu au nici un rol, iar Matei îi menționează o singură dată (Matei 27:62).

Probabil că unii dintre locuitorii Galileii nu aveau încredere în Iisus, iar cunoscătorii legii contestau probabil felul în care el interpreta legea, însă nu a fost niciodată acuzat oficial de vreo ofensă serioasă adusă legii și opoziția din Galileea nu a dus la moartea lui. Iisus s-a aflat în pericol de moarte abia după ce s-a dus la Ierusalim pentru ceea ce avea să fie ultima dată.

Ultima săptămână din viața lui Iisus

Prin 30 d.Hr., Iisus și discipolii lui au plecat din Galileea la Ierusalim, ca să sărbătorească Paștele. Probabil că s-au dus acolo cu o săptămână înaintea sărbătorii, așa cum făceau zeci de mii de evrei (al căror număr ajungea probabil până la 200 000 sau 300 000), ca să fie purificați de „atingerea de om mort", așa cum se cerea în Numeri 9:10-12 și 19:1-22. În Evanghelii nu se vorbește despre purificare, dar se spune că Iisus s-a aflat lângă Templu în zilele dinaintea Paștelui. El a intrat în Ierusalim pe spinarea unui măgar, având probabil intenția de a aminti spusele din Zaharia 9:9, pe care Matei (21:5) îl citează: „Împăratul tău vine la tine blând și șezând pe asină". Acest lucru a provocat o demonstrație de bucurie a adepților săi, care l-au aclamat pe Iisus numindu-l fie „Fiul lui David" (Matei 21:9), fie „Cel ce vine întru numele Domnului" (Marcu 11:9). Matei vorbește de „mulțimi", ceea ce sugerează că se aflau mulți oameni acolo, însă probabil că demonstrația a fost de mică amploare. De Paști, Ierusalimul era un loc periculos și atât Caiafa, care guverna orașul, cât și prefectul Pilat, în fața căruia răspundea marele preot, știau prea bine că sărbătorile

erau momente propice pentru răzmerițe. Ostașii lui Pilat patrulau pe acoperișurile și porticurile Templului. Probabil că o demonstrație de mare amploare ar fi dus imediat la arestarea lui Iisus, însă, deoarece el a mai trăit câteva zile, e mai plauzibil să presupunem că nu l-a întâmpinat decât un grup relativ mic.

Iisus a petrecut ceva timp predicând și discutând (Marcu 1); în plus, le-a spus discipolilor că Templul avea să fie distrus (Marcu 13:1-2). Într-una din zilele de purificare dinaintea sacrificiului și a mesei de Paști, el a întreprins acțiunea simbolică de cel mai mare dramatism. A intrat în împrejmuirea Templului, în locul unde cei veniți să se închine schimbau banii ca să plătească impozitul anual, de două drahme, datorat Templului sau cumpărau porumbei ca să-i sacrifice pentru iertarea încălcărilor din neglijență ale legii ori ca ofrande de purificare după nașterea unui copil. Iisus a răsturnat câteva mese (Marcu 11:15-17), ceea ce i-a făcut pe „arhierei și cărturari" („și fruntașii poporului", adaugă Luca) să pună la cale executarea lui (Marcu 11:18; Luca 19:47; cf. Marcu 14:1-2).

Ceva mai târziu, discipolii au găsit o cameră unde să mănânce Paștele și unul dintre ei a adus un animal și l-a sacrificat la Templu (Marcu 14:12-16; versetul 16 notează doar „au pregătit Paștile"). Însă Iuda Iscarioteanul, unul dintre cei 12, l-a trădat pe Iisus, dându-l pe mâna autorităților. La cină, Iisus a binecuvântat pâinea și vinul, spunând că pâinea este „trupul meu", iar vinul „sângele meu, al Legii" (Marcu 14:2-25) sau „legea cea nouă, întru sângele meu" (Luca 22:20 și I Corinteni 11:25). El a afirmat și că n-avea să mai bea vin până când se va afla împreună cu discipolii săi în împărăția Tatălui (Matei 26:29).

După cină, Iisus și-a dus discipolii pe Muntele Măslinilor ca să se roage. Pe când se afla acolo, Iuda i-a condus pe oamenii înarmați trimiși de arhierei să-l aresteze (Marcu 14:43-52). Aceștia l-au dus pe Iisus la Caiafa, care chemase câțiva dintre consilierii lui (numiți colectiv Sinedriul). Iisus a fost acuzat la început că a amenințat să distrugă Templul, însă această acuzație nu era fondată. Apoi Caiafa l-a întrebat dacă este „Hristosul, Fiul lui Dumnezeu". Potrivit lui Marcu (14:61-62), Iisus a răspuns „da" și apoi a prezis venirea Fiului Omului. Potrivit lui Matei (26:63-64), el ar fi spus: „Tu ai zis. Și [insistând emfatic] vă spun încă: De acum veți vedea pe Fiul Omului", fapt ce ne face să presupunem că răspunsul ar fi fost negativ. După Luca, el ar fi fost și mai ambiguu: „dacă vă voi spune, nu veți crede" și „voi ziceți că eu sunt" (22:67-70).

Oricare ar fi fost răspunsul, Caiafa hotărâse deja, în mod evident, că Iisus trebuie să moară. El a strigat „a hulit" și și-a sfâșiat hainele, un semn dramatic al doliului, pe care Biblia îl oprește pe marele preot să-l facă (Leviticul 21:10). Gestul a fost eficient, iar membrii Sinedriului s-au pus de acord că Iisus trebuie să fie dus la Pilat, cu recomandarea să fie executat.

E destul de îndoielnic că titlurile Mesia și Fiul lui Dumnezeu ar fi fost într-adevăr problema, căci în iudaismul din sec. I d.Hr. ele nu aveau un sens clar. Când Marcu, reluat de Matei și Luca, prezintă scena, atunci când eșuează încercarea de a-l da morții pe Iisus pentru că amenințase Templul, Caiafa declară pur și simplu că este hulire orice ar fi spus Iisus (și noi nu suntem siguri pe spusele lui). Probabil că acest lucru a convins Sinedriul să ceară executarea lui Iisus. Totuși, se pare că printre acuzațiile împotriva lui Iisus pe care Caiafa i le-a transmis lui Pilat (Marcu 15:1-2, 26) se afla și aceea că Iisus s-a proclamat „regele iudeilor".

Deși lui Pilat nu-i păsa de arcanele legii evreiești sau de presupusa hulire proferată de Iisus, e foarte probabil că a văzut în el un potențial agitator și din acest motiv a ordonat să fie executat. Evangheliile după Matei, Luca și Ioan îl consideră pe Pilat un personaj mai degrabă pozitiv și îl prezintă tulburat de hotărâre, cedând însă insistențelor evreilor (Matei 27:11-26; Luca 21:1-25; Ioan 18:28-40). De exemplu, la Luca, Pilat afirmă de trei ori că nu-i găsește nici o vină lui Iisus. Pasajul respectiv sugerează că Biserica timpurie, care trebuia să-și facă un loc în Imperiul Roman, nu voia ca Iisus să pară vinovat cu adevărat în ochii romanilor. Din alte surse, se știe că Pilat era aspru, crud și că îi plăceau execuțiile absurde (Filon din Alexandria, *Despre ambasada la Gaius*, 300–302 d.Hr.). În cele din urmă, el a fost demis pentru că a executat un grup de samariteni (Flavius Josephus, *Antichități iudaice*, 18, 85-89) și probabil că l-a trimis pe Iisus la moarte fără nici o mustrare de conștiință pentru hotărârea luată.

Iisus, crucificat pentru că s-ar fi pretins „regele iudeilor" (Marcu 15:26 și, în paralel, Matei 27:3; Luca 23:38; Ioan 19:19), a fost batjocorit pe cruce și pentru că s-ar fi lăudat că distruge și reconstruiește Templul

(Marcu 15:29). Aceste două acuzații ne ajută să înțelegem decizia de a-l executa. Atacul minor al lui Iisus din Templu și prezicerea distrugerii acestuia par să fi dus la arestarea lui. Cu siguranță, el gândea de fapt că Dumnezeu va distruge Templul ca parte a noii lui împărății, reconstruindu-l probabil chiar El (Marcu 14:58). Manuscrisul Templului de la Marea Moartă cuprinde o speranță similară. Caiafa și sfătuitorii lui l-au înțeles probabil destul de bine pe Iisus: ei știau că el e un profet, nu un specialist în demolări, și că discipolii săi n-ar fi putut produce pagube serioase Templului nici dacă ar fi putut să-i atace zidurile înarmați cu târnăcoape și ciocane. Însă un individ care vorbea despre distrugerea Templului și care răsturna mesele din incinta acestuia era, fără îndoială, periculos. Astfel de acte puteau ușor aprinde spiritele într-un oraș care, în perioada sărbătorii, era expus răzmerițelor ce puteau duce la moartea a multe mii de evrei. Probabil Caiafa a gândit așa cum spune despre el Ioan 11:50, și anume că „este mai de folos să moară un om pentru popor, decât să piară tot neamul". Sub stăpânirea romană, marele preot avea responsabilitatea păstrării păcii, iar el și oamenii lui au acționat în consecință.

Acuzația că Iisus s-ar fi proclamat „regele iudeilor" era și ea de ajuns ca să ducă la execuția lui. Nu există nici o dovadă că Iisus ar fi spus vreodată „Eu sunt regele", însă faptul că a predicat „împărăția lui Dumnezeu" era incendiar. Această afirmație putea fi interpretată în multe feluri, dar cu siguranță nu însemna că Roma avea să continue să dețină controlul în Iudeea. Mulți erau nemulțumiți de guvernarea romanilor, iar aceștia nu întârziau să-i trimită pe lumea cealaltă pe cei care-și strigau prea tare nemulțumirile. Cu toate acestea, Pilat nu considerase că Iisus și adepții lui reprezentau o amenințare armată. Dacă aceasta ar fi fost părerea lui, atunci i-ar fi executat și pe discipoli, fie în același timp cu el, fie atunci când aceștia s-ar fi întors la Ierusalim pentru a-și începe noua misiune. În schimb, prefectul s-a mulțumit să-l prindă pe charismaticul lor conducător și l-a dat pe Iisus pe mâna soldaților lui, ca să-l execute. Aceștia l-au dus, împreună cu doi tâlhari, în afara zidurilor Ierusalimului și l-au crucificat.

Deși Caiafa nu credea că Iisus ar fi putut distruge Templul, iar Pilat nu considera că ar putea organiza o revoltă serioasă, discursurile lui incendiare reprezentau o problemă. Mai mult decât atât, Iisus avea susținători, orașul era ticsit de pelerini care sărbătoreau ieșirea din Egipt și eliberarea poporului lui Israel din robia străină, iar Iisus comisese un act minor de violență într-un loc sacru. Era periculos, iar execuția lui e perfect inteligibilă în acest context istoric; cu alte cuvinte, el a fost executat întrucât era ceea ce era, adică un profet eshatologic. Caiafa și consilierii lui și-au îndeplinit datoria de a menține pacea și de a înăbuși orice semne de răzmeriță. Probabil că și Pilat a acționat la fel din motive asemănătoare. N-avem de ce să credem că liderii respectivi s-au frământat prea mult din cauza hotărârii luate; ei nu-și făceau decât datoria.

Proclamarea venirii împărăției de către Iisus și aparentele lui amenințări la adresa Templului se bazau pe concepția că împărăția era foarte aproape și că el și discipolii aveau să se bucure curând de ea. Probabil că el a așteptat intervenția divină până la sfârșit, căci printre ultimele sale cuvinte a fost și strigătul „Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?" (Marcu 15:34).

Învierea

Ceea ce s-a întâmplat apoi a schimbat cursul istoriei într-un mod foarte deosebit de cel la care se pare că se așteptase Iisus. Unii dintre adepții lui au susținut că l-au văzut după ce murise. Nu se cunosc prea bine amănuntele, deoarece sursele nu concordă în privința celor care l-au văzut și a locului unde a fost văzut (ultimele capitole din Matei, Luca și Ioan; începutul Faptelor Apostolilor; și prima Epistolă a lui Pavel către Corinteni, 15:5-8). Potrivit lui Matei, un înger i-a arătat mormântul gol Mariei Magdalena și „celeilalte Maria" și le-a sfătuit să le spună discipolilor să se ducă în Galileea. Pe când încă se aflau în Ierusalim, cele două Marii l-au văzut pe Iisus, care le-a spus același lucru; el le-a mai apărut o dată discipolilor în Galileea. Relatarea lui Matei este implicită în Marcu 14:28 și 16:7, deși Evanghelia după Marcu nu conține o povestire a Învierii, sfârșindu-se cu mormântul gol (Marcu 16:8). Totuși, potrivit lui Luca, în timp ce discipolii au rămas la Ierusalim, femeile (Maria Magdalena, Ioana, Maria, mama lui Iacov, și „celelalte femei") au găsit mormântul gol. „Doi bărbați în veșminte strălucitoare" le-au spus că Iisus s-a sculat. Ulterior, Iisus le-a apărut celor doi discipoli pe drumul către Emaus (lângă Ierusalim), apoi lui Petru și pe urmă discipolilor. Ioan (inclusiv în capitolul 21, de obicei considerat un apendice) menționează apariții

ale lui în Galileea și la Ierusalim. În Faptele Apostolilor apar mai multe apariții decât în Evanghelia după Luca, deși sunt scrise de același autor, dar, ca și în Luca, el plasează toate aceste apariții în Ierusalim sau în apropiere. Lista menționată de către Pavel a oamenilor cărora le-a apărut Iisus nu se potrivește foarte exact cu celelalte relatări (I Corinteni 15:5-8).

Din cauza probelor nesigure, e greu de spus ce s-a întâmplat cu adevărat. Două elemente sunt importante: sursele nu îl descriu pe Iisus cel înviat ca pe un cadavru resuscitat, ca pe un om grav rănit care merge clătinându-se, nici ca pe o stafie. La Luca, primii doi discipoli care l-au văzut pe Iisus au mers împreună cu el câteva ore bune, fără să-l recunoască (24:13-32). Luca relatează și că Iisus ar fi putut dispărea și reapărea după cum voia (24:31, 36). Pentru Pavel, trupurile credincioșilor creștini vor fi transformate, ca să fie ca al Domnului, iar trupul reînviat nu va fi de „carne și sânge" (I Corinteni 15:42-53). Potrivit acestor doi autori, Iisus era transformat substanțial, însă nu era o fantomă. Luca afirmă explicit acest lucru (24:37-39), iar Pavel folosește insistent cuvântul trup ca parte a sintagmei trup duhovnicesc, mai degrabă decât spirit ori duh. Luca și Pavel nu sunt în totală concordanță, din moment ce Luca îi atribuie „carne și oase" lui Iisus cel înviat (24:39). Totuși, și relatarea lui Luca presupune o transformare. Cu alte cuvinte, autorii încercau să explice un lucru pentru care nu posedau un vocabular precis, așa cum arată clar sintagma „trup duhovnicesc" folosită de Pavel.

E greu să acuzi aceste surse ori pe primii credincioși de înșelăciune voită. Probabil că un complot urzit cu scopul de a încuraja credința în Înviere ar fi produs o narațiune mai credibilă. În schimb, s-ar zice că a existat un fel de întrecere: „L-am văzut", „și eu", „femeile l-au văzut primele", „ba nu, eu l-am văzut; ele nu l-au văzut deloc" și tot așa. În plus, unii dintre cei care au fost martorii Învierii și-ar fi dat și viața pentru această credință. Iar acest lucru face și el improbabilă înșelăciunea.

Incertitudinile sunt enorme, însă, dat fiind relatările cuprinse în aceste surse, este imposibil să se ajungă la o certitudine. Noi putem afirma despre experiențele Învierii pe care le-au avut ucenicii cam ce ne permit sursele să spunem despre viața și mesajul lui Iisus: le cunoaștem destul de bine în general, cu toate că multe amănunte sunt nesigure sau îndoielnice.

Imaginea lui Hristos în Biserica timpurie: Crezul apostolic

Încă dinainte ca Evangheliile să fi fost scrise, creștinii reflectau la ce însemna ceea ce fusese Iisus și la ceea ce spusese și făcuse el. De aceea, este greșit să presupunem că o astfel de reflecție este o concrescență târzie pe mesajul simplu al Evangheliilor. Dimpotrivă, primele comunități creștine au avut ca scop încă de la început mărturisirea și cultul. Formele de mărturisire și de cult sunt și formele narațiunilor din Evanghelii. De aici rezultă că, pentru a înțelege relatările din Biblie privitoare la Iisus, trebuie să luăm în considerație ce credea Biserica timpurie despre el. Din acest punct de vedere, este necesar să amintim că nu există nici o diferență între „Iisus ca personaj istoric" și „Hristosul credinței" și că singurul mod în care putem să ajungem la ultimul este prin mijlocirea primului. Prin urmare, cristologia, doctrina referitoare la Hristos, s-a născut odată cu creștinismul.

Pentru a înțelege ce credea Biserica timpurie despre Hristos, este necesar să ne întoarcem la scrierile cuprinse în Noul Testament, în care credința și-a găsit încarnarea. Ea era întrupată și în scurte mărturisiri, numite crezuri, însă acestea nu au ajuns până la noi în forma originală. Ne-au rămas fragmente din aceste mărturisiri sau crezuri răspândite în diferite cărți din Noul Testament, părți mici în alte documente creștine timpurii, precum și forme ulterioare ale lor, care au pătruns în teologia și în liturghia creștină. Așa-numitul Crez apostolic sau Crez roman vechi este una dintre aceste forme ulterioare. El nu a ajuns la forma actuală decât destul de târziu; cercetătorii încă nu știu cu siguranță cât de târziu. Dar primele sale forme sunt foarte timpurii, unele datând poate chiar din sec. I d.Hr. Iar mărturisirea de credință în privința lui Iisus reprezintă probabil nucleul cel mai vechi, în jurul căruia s-a adăugat și elaborat textul ulterior. Deoarece a permis astfel de elaborări ulterioare, putem spune că în Crezul apostolic, în toate expresiile și formulările sale, avem un rezumat foarte bun a ceea ce credea Biserica timpurie despre Iisus. Crezurile erau pentru creștini un mod de a expune ce înțelegeau ei prin actele lor de venerație. Când puneau verbul „cred" sau „credem" la începutul a ceea ce mărturiseau despre Dumnezeu sau Iisus, ei înțelegeau prin aceasta că declarațiile lor se bazează pe credință, nu pe observație.

Preexistența

Declarația „cred" indica și că Hristos era demn de venerație și de credință, aflându-se astfel pe aceeași treaptă cu Dumnezeu. La o dată timpurie, probabil cam pe vremea când Pavel scria cuvintele din Epistola către Filipeni 2:6-11, teologia creștină a început să deosebească trei etape în cariera lui Iisus Hristos: existența sa, împreună cu Tatăl, înainte de toți vecii; întruparea și umilirea lui în „zilele trupului Său" (Evrei 5:7); și glorificarea sa, începând cu Învierea și până în veacul vecilor.

Cea mai cunoscută afirmație despre preexistența lui Hristos se află în versetele de la începutul Evangheliei Sf. Ioan. Acolo, Hristos este considerat întruparea cuvântului (Logosul) prin care Dumnezeu a făcut toate lucrurile la începutul creației, Logos ce se afla în relație cu Dumnezeu încă dinainte de creație. Sursele acestei doctrine au fost căutate în filozofia greacă antică, dar și în cea târzie, precum și în gândirea evreiască a lui Filon din Alexandria și a rabinilor din Palestina. Indiferent care ar fi sursa ei, doctrina Logosului la Ioan se deosebește prin faptul că identifică Logosul cu un personaj istoric real. Și alte texte din Noul Testament ilustrează credința primilor creștini în preexistența lui Hristos. Capitolele introductive din Epistola către Coloseni și din cea către Evrei îl prezintă pe Hristos drept cel existent înainte de toate, din care toate lucrurile s-au făcut și care, de aceea, se deosebește de ordinea creată a lucrurilor, atât în termeni de timp, cât și de întâietate; prepoziția „înainte" din Coloseni 1:17 pare că se referă atât la prioritatea lui temporală, cât și la demnitatea lui superioară. Totuși, primii creștini îl venerau pe Iisus, considerându-l de natură divină, înainte ca orice reflecție teologică despre natura preexistenței lui să fi putut să-și găsească expresia în termeni și concepte. Probabil că Filipeni 2:6-11 este un citat dintr-un imn folosit pentru venerarea sa. Reflecția teologică i-a dus la concluzia că, dacă era legitim ca Iisus să fie venerat în cadrul unei religii ce continua să se considere monoteistă, atunci însemna că el existase împreună cu Tatăl „înainte de toți vecii".

Iisus Hristos

Când textul Crezului și-a găsit expresia finală, Mântuitorul era numit îndeobște Iisus Hristos. Evident, la început, doar Iisus era numele lui, însemnând „Iahve salvează" ori „Iahve va salva" (Matei 1:21), în timp ce Hristos era traducerea în greacă a titlului Mesia. În unele pasaje din Noul Testament, Hristos este încă folosit ca titlu (Luca 24:26 și II Ioan 7), însă, din felul în care apare de obicei la Sf. Pavel, se pare că titlul s-a transformat foarte repede în nume propriu. Majoritatea celor care nu erau evrei l-au considerat astfel, de aceea primii credincioși au fost foarte repede desemnați sub denumirea de „creștini" (Faptele Apostolilor 11:26). În termenii cei mai stricți, termenul Iisus era rezervat primilor ani ai Domnului, dar, din surse liturgice precum Filipeni 2:10, se pare că era învestit cu o solemnitate mai mare decât numele Hristos. La foarte puțini ani de la începuturile mișcării creștine, denumirile Iisus, Hristos, Iisus Hristos și Hristos Iisus erau aproape interschimbabile, după cum indică variantele textuale din Noul Testament. Abia în perioada modernă a devenit un fapt obișnuit să se facă o distincție clară între ele, pentru a se putea face diferența (care uneori pare de-a dreptul arbitrară) între Iisus ca personaj istoric și Hristos al credinței, iar această distincție se face doar în unele cercuri. Teologii și adepții a numeroase biserici recurg încă la sintagme precum „viața lui Hristos", deoarece Hristos este în mod esențial un nume. E greu să ne închipuim cum ar putea fi altfel, din moment ce implicațiile titlului din Vechiul Testament au devenit secundare în folosirea sa – proces evident încă din Noul Testament.

Fiul unic al lui Dumnezeu

Declarația că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu este una dintre cele mai universale din Noul Testament, majoritatea cărților referindu-se la el în acest fel. Evangheliile nu-l prezintă folosind titlul pentru el, deși afirmații precum cea din Matei 11:27 se apropie de acest lucru. Există anumite momente în care Evangheliile par să fie un ecou al implicațiilor mai generale ale calității de fiu divin în Vechiul Testament ca o prerogativă a Israelului ori a adevăratului credincios. Totuși, de obicei, este evident că evangheliștii sau Pavel foloseau termenul cu o conotație specială, onorifică. Evangheliștii au legat această onoare de relatarea botezului (Matei 3:17) și a Schimbării la Față (Matei 17:5) a lui Iisus, iar Pavel de credința în Înviere (Romani 1:4). Pornind de la această legătură, unii au afirmat că „Fiul lui Dumnezeu" din Noul Testament nu se referă niciodată la preexistența lui Iisus. Însă este clar că la Ioan și la Pavel această implicație este prezentă, deși nu este încă atât de evidentă cum va deveni ceva mai târziu. Faptul

care a făcut ca implicația preexistenței să devină mai pregnantă în folosirea ulterioară de către creștini a termenului „Fiul lui Dumnezeu" este clarificarea doctrinei Treimii, în care Fiul este numele dat celei de A Doua Persoane eterne (Matei 28:19). Așa cum arată Evangheliile, aplicarea numelui „Fiul lui Dumnezeu" lui Iisus era considerată ofensatoare de către evrei, probabil deoarece părea să aibă iz de politeism păgân. În plus, denumirea făcea totul mult prea inteligibil pentru politeiști, așa cum sugerează primele erezii. Fiind nevoită să înfrunte atât evreii, cât și grecii, Biserica apostolească a mărturisit că Iisus Hristos era „Fiul unic al lui Dumnezeu", „Unul-Născut", plasându-se astfel în opoziție atât cu evreii, care susțineau că Eternul nu poate avea fii, cât și cu miturile grecești ale procreației divine.

Domnul nostru

După cum indică pasajul din Romani 1:4, sintagma „Iisus Hristos, Domnul nostru" era unul dintre modurile în care Biserica apostolească exprima felul în care înțelegea ceea ce fusese și făcuse el. Luca a pus chiar acest titlu în cuvintele spuse de îngerul care anunța Nașterea lui Iisus (Luca 2:11). Din felul în care apelativul Domnul (*Kyrios*) a fost utilizat în sec. I d.Hr. se pot deduce mai multe implicații ale folosirii sale de către creștini pentru a-l desemna pe Hristos. Creștinii înțelegeau prin aceasta că nu există mai multe ființe divine conducătoare în univers, ci numai un singur *Kyrios* (1 Corinteni 8:5-6). Ei considerau că împăratul roman nu era deloc domn, deși adoratorii săi așa îl numeau, și că doar Hristos era Domnul (Apocalipsa 17:14). Și mai considerau că Iahve, Dumnezeul legământului din Vechiul Testament, al cărui nume era pentru ei „Domnul" venise în chipul lui Iisus Hristos ca să facă un nou legământ (Romani 10:12-13). Astfel, ca și „Fiul lui Dumnezeu", numele Kyrios era îndreptat către ambele părți ale audienței cărora Biserica primitivă le adresa vestirea sa. Uneori el era folosit mai ales pentru Hristos cel înviat și plin de glorie, ca în Faptele Apostolilor 2:36, dar în alte pasaje, cu ecouri din Vechiul Testament, se insista mai ales pe preexistența sa (Matei 22:44). Treptat, la fel ca și titlul „Hristos", formula „Domnul nostru" a devenit o manieră obișnuită de a vorbi despre Iisus Hristos, chiar dacă vorbitorii nu mai voiau să pună neapărat accentul asupra stăpânirii sale asupra lumii.

Întrupare și umilire

Zămislit de la Sfântul Duh, născut din Maria Fecioara Forme mai timpurii ale Crezului par să fi înțeles „întrupat de la Duhul Sfânt [și] din Maria Fecioara". Afirmația de bază din această sintagmă este că Fiul lui Dumnezeu, Cuvântul, s-a făcut om sau, după cum spune Evanghelia după Ioan, „trup" (Ioan 1:14). Preexistența și întruparea se presupun una pe alta în ideea creștinilor despre Iisus Hristos. Așadar, Noul Testament presupune preexistența sa când vorbește despre faptul că el s-a făcut om; iar când vorbește despre el ca preexistent, îi atribuie preexistența lui, pe care îl descrie ca devenit trup. Probabil că referirea la Fecioara Maria făcută în Crez avea scopul să pună în evidență inițial funcția ei de garant al adevăratei umanități a lui Hristos, însă Crezul avea și scopul de a revela originea supranaturală a umanității Lui. Deși e adevărat că nici Pavel, nici Ioan nu fac referire la acest lucru, învățăturile despre imaculata concepție a lui Iisus, care par că se bazează pe Isaia 7:14, erau destul de răspândite în sec. I d.Hr. pentru a putea fi incluse în Evangheliile lui Luca și Matei, precum și în crezurile ce datează din sec. I d.Hr. Astfel, afirmația din Crez este o parafrază la Luca 1:35. În Noul Testament, Sfântul Duh participă atât la botezul (Matei 3:16), cât și la Învierea (Romani 1:4) lui Iisus.

A pătimit sub Ponțiu Pilat, a murit și a fost îngropat Pentru cineva care a citit Evangheliile, cel mai șocant aspect din Crez este probabil faptul că nu se face referire la ceea ce constituie partea cea mai întinsă din Evanghelii, și anume povestea vieții lui Iisus și învățăturile sale. În această privință, există o paralelă directă între Crez și scrisorile din Noul Testament, în special cele ale lui Pavel. Dacă ne gândim la spațiul acordat relatării Patimilor, se pare că inclusiv cei patru evangheliști erau interesați mai degrabă de aceste câteva zile din viața lui Iisus decât de orice altceva spusese ori făcuse el. Motivul este de căutat în credința ce subîntinde atât Noul Testament, cât și Crezul, și anume că Patimile, moartea și Învierea lui Iisus sunt evenimentele prin care Dumnezeu a înfăptuit lucrarea de mântuire a omenirii. Punctul culminant al Evangheliilor se află în aceste evenimente, iar celelalte scrieri trimit tot la ele. În scrisori, ele sunt aplicate la situațiile concrete din Biserica timpurie. Din felul în care Pavel vorbește despre cruce (Filipeni 2:6-11) și de „noaptea în

care [Iisus] a fost vândut" (I Corinteni 11:23) se poate deduce că, încă înainte ca Evangheliile să fi fost scrise, Biserica celebra faptele legate de ceea ce avea să fie numit Săptămâna Patimilor ori Săptămâna Mare. O parte din arta creștină timpurie era dedicată înfățișării acestor întâmplări, alt indiciu al importanței acestor evenimente în viața cultică și religioasă a primilor creștini. Cum ne-a adus crucea mântuirea? Răspunsurile pe care Noul Testament și Biserica timpurie îl dau la această întrebare presupun existența mai multor metafore: Hristos s-a oferit pe sine ca sacrificiu lui Dumnezeu; moartea lui a dus la răscumpărarea oamenilor; suferința lui are valoare de exemplu pentru noi, atunci când suntem supuși suferințelor; el este al doilea Adam, care a făurit o nouă omenire; moartea lui ne arată cât de mult ne iubește Dumnezeu; și multe altele. Fiecare teorie importantă a ispășirii din istoria teologică creștină a fost anticipată de una sau de alta dintre aceste metafore. Noul Testament le-a folosit pe toate pentru a simboliza ceva ce ar putea fi descris numai în mod simbolic, și anume că „Dumnezeu era în Hristos, împăcând lumea cu Sine însuși, nesocotindu-le greșelile lor" (II Corinteni 5:19).

S-a coborât în locuința morților Probabil că acest enunț a fost ultimul adăugat în Crez. Principala lui sursă din Noul Testament este descrierea din I Petru 3:18-0, a lui Hristos care le predică duhurilor ținute în închisoare. Inițial, coborârea în iad a fost probabil identificată cu moartea lui Iisus, atunci când a intrat, prin moarte, în lumea de dincolo. Însă, înainte să fie inclusă în Crez, coborârea în iad era înțeleasă în sensul că Iisus mersese acolo ca să elibereze sufletele drepților din Vechiul Testament din locul pe care teologia catolică apuseană a ajuns ulterior să-l numească *limbus patrum*. Unii dintre Părinții Bisericii au interpretat coborârea în iad ca o declarație a triumfului lui Hristos asupra puterilor infernale. Totuși, deși a câștigat o importanță tot mai mare, doctrina coborârii în iad nu a ajuns, pe cât se pare, parte integrală din predica apostolică despre Hristos.

Glorificarea

A treia zi a înviat din morți Scriitorii Noului Testament nu au pus nicicând la îndoială Învierea lui Iisus, ci au afirmat-o și au asumat-o continuu. Cu ea începe ultimul stadiu din istoria lui Iisus Hristos, care continuă și azi, și anume înălțarea sa în glorie. Ei au folosit Învierea ca bază pentru trei tipuri de afirmații. Învierea lui Iisus era felul în care Dumnezeu a dat mărturie despre Fiul său, „Care a fost rânduit Fiu al lui Dumnezeu întru putere, după Duhul sfințeniei, prin învierea Lui din morți" (Romani 1:4); tema aceasta apare cu pregnanță și în Faptele Apostolilor. Învierea se afla și la temelia speranței creștine în viața după moarte (I Tesaloniceni 4:14), căci, fără ea, această speranță ar fi fost zadarnică (I Corinteni 15:12-20). Învierea lui Iisus reprezenta, de asemenea, terenul propice pentru sfaturile ca oamenii să dea dovadă de „înnoirea vieții" (Romani 6:4) și să „caute cele de sus" (Coloseni 3:1). Nici unul dintre scriitorii Noului Testament nu se îndoia de faptul că Învierea avusese cu adevărat loc. Însă cuvintele lui Pavel din I Corinteni 15 și răspunsul la solia lui către atenieni, relatat în Faptele Apostolilor 17:32, arată că unii dintre cei care auzeau mesajul creștin aveau oarece îndoieli și se și străduiau să raționalizeze Învierea. Diferențele dintre Evanghelii și dintre Evanghelii și Pavel sugerează că încă de la început au existat mai multe tradiții în privința amănuntelor Învierii. Însă aceste diferențe aveau doar scopul de a arăta cât de universală era credința în Înviere, în ciuda acestor tradiții diferite.

S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui atotputernic Înălțarea este relatată în Luca și în Faptele Apostolilor, însă și alte pasaje din Noul Testament se pot referi la ea, de ex. Efeseni 4:8-10. Însă mulți interpreți consideră că, pentru Sf. Pavel, Învierea și Înălțarea erau unul și același lucru. Ei susțin că, din acest motiv, Sf. Pavel vorbește de faptul că lui i-a apărut Hristos cel înălțat, în același timp în care le-a apărut și altora (I Corinteni 15:5-8), în ciuda faptului că, în cronologia Crezului, Înălțarea s-a petrecut între aceste apariții. Șederea la dreapta Tatălui pare să fie o interpretare creștină a Psalmului 109:1. Aceasta implica ridicarea - sau, pe măsură ce doctrina preexistenței devenea mai clară, readucerea - lui Hristos la locul de onoare lângă Dumnezeu. Împreună, Înălțarea și șederea erau un mod de a vorbi despre prezența lui Hristos împreună cu Tatăl în timpul petrecut între Înviere și A Doua Venire. Din Efeseni 4:8-16 reiese clar că acest mod de a vorbi era evident în discordanță cu o altă doctrină creștină, credința că Hristos era încă prezent în și cu Biserica lui. De fapt, era unicul mod de a prezenta această doctrină în concordanță cu cea a Învierii.

Are să vină din nou să judece vii și morții Partea cristologică a Crezului se încheie cu doctrina celei de A Doua Veniri: prima a fost în trup, a doua va fi în slavă. Printre savanții moderni s-au aprins multe controverse pe marginea rolului deținut de această doctrină în Biserica timpurie. Cei care susțin că Iisus aștepta în mod greșit sfârșitul apropiat al acestei lumi l-au considerat adesea pe Pavel ca primul dintre cei care au început să găsească o justificare pentru amânarea sfârșitului, iar Evanghelia după Ioan a mers și mai departe pe această cale. Cei care cred că iminența sfârșitului este un aspect continuu al istoriei umane, așa cum a considerat Iisus, susțin și că fraza respectivă din Crez este o declarație despre această iminență, fără să poată fi însă presupusă o dată anume. Din Noul Testament se deduce că atât speranța în A Doua Venire, cât și credința în prezența continuă a lui Hristos erau parte integrantă din concepția Bisericii apostolești și la aceasta pare să se refere Crezul. Sintagma „viii și morții" este un rezumat al unor pasaje precum I Corinteni 15: 51-5 și I Tesaloniceni 4:15-17.

Pentru a completa mărturisirea de credință a Crezului privitoare la slava lui Hristos, Crezul niceo-constantinopolitan a adăugat sintagma: „a Cărui împărăție nu va avea sfârșit". Este o declarație că întoarcerea lui Hristos ca judecător va inaugura deplina lui împărăție pe Pământ. Acestea erau speranțele Bisericii apostolești, întemeiate pe ceea ce se știa și se credea despre Iisus Hristos.

Dogma referitoare la Hristos în sinoadele antice

Caracteristicile principale ale învățăturilor creștine oficiale despre persoana lui Hristos fuseseră trasate de Noul Testament și de vechile crezuri. Dar ceea ce se afla acolo într-o formă incipientă a devenit o profesiune de credință a doctrinei creștine în momentul în care a fost formulată ca o dogmă. Primele patru sinoade ecumenice au fost preocupate, într-un fel sau altul, de formularea dogmei referitoare la Hristos – relația lui cu Tatăl și relația decurgând din natura sa, atât divină, cât și umană. O astfel de formulare devenise necesară întrucât printre creștini apăruseră învățături care păreau să amenințe ceea ce credea și mărturisea Biserica despre Hristos. Însă atât dogma, cât și ereziile împotriva cărora se manifesta aceasta sunt parte a istoriei lui Iisus Hristos.

Sinoadele de la Niceea și Constantinopol

Primele erezii Încă de la începuturile sale, creștinismul s-a confruntat cu cei care interpretau într-un mod neortodox persoana și misiunea lui Iisus. Atât Noul Testament, cât și primele mărturisiri de credință ale Bisericii s-au referit la aceste interpretări, cărora li s-au opus neîncetat. Pe măsură ce mișcarea creștină câștiga tot mai mulți adepți printre cei care nu erau evrei, ea trebuia să-l explice pe Hristos confruntându-se cu noi și noi provocări.

Aceste interpretări greșite puneau în discuție atât umanitatea, cât și divinitatea lui Iisus. Dorința de a apăra umanitatea îi făcuse pe unii creștini să susțină că Iisus din Nazaret, un om obișnuit, fusese adoptat ca Fiu al lui Dumnezeu când fusese botezat sau după Învierea sa; această mișcare a primit numele de adopționism. Gnosticii și alții, numiți docetiști, doreau să-l apere de intruziunea materiei, pe care ei o considerau malefică, și de aceea credeau că Iisus avea doar un trup aparent, nu unul real. Însă marea controversă referitoare la persoana lui Hristos avea ca subiect relația lui cu Tatăl. Unele mișcări timpurii afirmau cu atâta forță identitatea lui cu Tatăl, încât persoana sa individuală dispăruse de-a dreptul, el fiind considerat doar o manifestare a Dumnezeului unic. Din cauza acestei idei, potrivit căreia Hristos era un „mod" al automanifestării divine, cei care o susțineau erau numiți „modaliști" ori, după numele unuia dintre primii ei adepți, „sabellianiști". Alți interpreți ai persoanei lui Hristos în relație cu Dumnezeu se îndreptau către cealaltă extremă. Ei insistau cu atâta înverșunare pe deosebirea dintre El și Tatăl, încât îl subordonau Tatălui. Mulți reprezentanți timpurii ai doctrinei Logosului erau numiți, prin urmare, subordonaționiști, și un efect al ideilor lor a fost acela că ideea însăși de Logos a devenit suspectă în unele cercuri. Prin urmare, era mare nevoie de un cadru conceptual care să articuleze doctrina că Iisus era una cu Tatăl și, în același timp, diferit de Tatăl, răspunzând astfel la întrebarea (pusă de Adolf von Harnack): „Este oare divinitatea cea care a apărut pe pământ, reunindu-i pe oameni cu Dumnezeu, divinitatea supremă care stăpânește cerurile și pământul, sau este un semizeu?"

Niceea Această întrebare s-a impus cu forța în Biserică prin intermediul ereziilor lui Arie. El considera că Logosul fusese primul creat, chemat la ființă de Dumnezeu, ca să fie agentul sau instrumentul prin

care avea să facă toate creaturile. Prin urmare, Hristos ar fi fost mai puțin decât Dumnezeu, dar mai mult decât un om; era divin, dar nu era Dumnezeu. Pentru a răspunde provocării arianismului, care amenința să divizeze Biserica, împăratul Constantin a convocat în 325 d.Hr., la puțin timp după convertirea lui, primul sinod ecumenic al Bisericii creștine, la Niceea. Opiniile personale ale episcopilor care au luat parte la el erau cum nu se poate mai diferite, însă tânărul prezbiter Atanasie, devenit ulterior episcop al Alexandriei, a formulat ideea care a fost îmbrățișată de toți cei prezenți. Sinodul de la Niceea a stabilit că Iisus fusese „născut, nu făcut", prin urmare că nu era o creatură, ci creator. Tot atunci s-a afirmat că el este „de o ființă cu Tatăl" (*în greacă, homoousios to patri*). Sinodul și-a prezentat astfel foarte clar poziția de bază, îmbrățișând teoria subordonaționismului, deși era posibil să existe, și chiar existau dispute privitoare la diferite amănunte. Nu era însă la fel de clar în ce fel se deosebea de modalism poziția Sinodului de la Niceea și cea a lui Atanasie. Acesta din urmă a afirmat că numai Fiul s-a întrupat ca Iisus Hristos, nu Tatăl și nici Sfântul Duh. Dar, ca să poată susține acest lucru, avea nevoie de o terminologie mai adecvată în ce privește persoanele din Sfânta Treime. Prin urmare, declarația de la Niceea referitoare la persoana lui Iisus a clarificat mai mult doctrina Treimii, iar această clarificare a făcut posibilă o declarație mai cuprinzătoare referitoare la doctrina despre persoana lui Iisus.

Constantinopol Sinodul de la Niceea nu a pus capăt controverselor; dimpotrivă, a dat un nou avânt părților. Controversele doctrinare erau agravate de rivalitățile dintre episcopi și teologi, precum și de intruziunea politicii imperiale care a început să se manifeste la Niceea. În urma controverselor de după sinodul de la Niceea, a fost expusă exhaustiv doctrina Treimii, de care era nevoie pentru a apăra declarația de la Niceea de acuzațiile că ar fi eșuat în încercarea de a face adecvat distincția între Tatăl și Fiul. Această declarație, ratificată la Sinodul de la Constantinopol din 381 d.Hr., dar abandonată ulterior, a adoptat ca oficială terminologia propusă de susținătorii ortodoxiei niceene, la mijlocul sec. IV d.Hr.: o singură esență divină, trei persoane divine (*mia ousia, treis hypostaseis*). Cele trei persoane – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh – sunt diferite una de alta, însă egale ca veșnicie și putere. Astfel, acum devenise posibil să se susțină, ca la Niceea, că Hristos este „de o ființă cu Tatăl", fără a mai exista bănuiala de modalism. Această doctrină, deși părea să facă problematică unitatea lui Dumnezeu, oferea totuși un răspuns la prima dintre cele două probleme cu care se confrunta Biserica în ce privește doctrina despre persoana lui Hristos – problema relației lui Hristos cu Tatăl. Devenise necesar acum să se clarifice și cea de a doua problemă – a relației dintre natura divină și cea umană a lui Hristos.

Sinoadele din Efes și Calcedon Excluzând diferite poziții extreme din cercul oficial, formularea doctrinei Treimii, în sec. IV d.Hr., a fixat cursul dezbaterilor care au urmat referitoare la persoana lui Hristos. Ea a furnizat și terminologia acestor dezbateri, căci teologii din sec. V d.Hr. au putut să descrie relația dintre divin și uman în Hristos, prin analogie cu relația dintre Tatăl și Fiul în cadrul Treimii. Termenul găsit pentru a exprima această relație în Hristos era *physis*, natură sau fire. Existau trei persoane divine într-o unică esență divină; aceasta era consecința controverselor din sec. IV d.Hr. Dar în persoana lui Iisus Hristos existau două firi, una dumnezeiască, iar cealaltă omenească. Teologii din sec. V și VI d.Hr. au polemizat despre relația dintre aceste două firi. Ideile abstracte dezbătute în cadrul acestor controverse, unele dintre ele aproape de neînțeles pentru o minte modernă, nu trebuie să pună însă în umbră faptul că era în joc o problemă de bază a credinței creștine: cum se poate afirma că Iisus Hristos participă în același timp la relația de identitate cu Dumnezeu și la frăția cu omenirea?

Facțiunile În jumătatea de secol care a urmat sinoadelor de la Constantinopol, în doctrina despre persoana lui Iisus au fost evidențiate mai multe puncte importante; în mod caracteristic, ele sunt de obicei definite după episcopatele care le-au îmbrățișat. Unul dintre modurile de a vorbi despre Iisus era specific episcopatului din Alexandria. Acesta punea accentul pe caracterul divin a tot ceea ce fusese și făcuse Iisus Hristos, însă adversarii îl acuzau că face să se piardă umanitatea lui Hristos în divinitatea sa. Modul de gândire și limbajul folosite în Antiohia, pe de altă parte, puneau accentul pe adevărata umanitate a lui Hristos; dar opozanții susțineau că, făcând aceasta, Hristos era divizat în două persoane, fiecare având un sine propriu, deși se manifestau în armonie una cu celalaltă. Teologia apuseană nu era atât de abstractă cum erau cele două variante

prezentate. Ideea sa esențială era legată de preocuparea practică pentru mântuirea umanității și de rezolvarea cât mai pașnică a conflictului, fără sacrificarea preocupării respective. Chiar mai mult decât în sec. IV d.Hr., în acțiunile sinodale se manifestau continuu și considerații legate de politica imperială, iar, în provincii precum Egiptul, ele erau însoțite și de temeri că, la un moment dat, Constantinopolul ar putea ajunge să le domine. De aceea, o hotărâre privitoare la relația dintre natura divină și cea umană în Hristos putea fi în același timp o hotărâre referitoare la situația politică. Totuși, rezultatele la care au ajuns sinoadele din sec. V d.Hr. pot fi și sunt considerate norme ale Bisericii, chiar la mult timp după ce implicațiile lor politice au dispărut.

Conflictul dintre Alexandria și Antiohia a ajuns la un punct culminant când Nestorie, patriarhul Constantinopolului, a abandonat folosirea titlului „Maica Domnului" sau, mai literal, „Purtătoarea de Dumnezeu" (*Theotokos*), pentru Fecioara Maria, insistând că ea este doar „Purtătoarea de Hristos". Datorită acestei insistențe, accentul pus de episcopatul din Antiohia pe diferența dintre cele două naturi ale lui Hristos s-a făcut auzit în toată Biserica. Teologii alexandrini au răspuns prin acuzația că Nestorie diviza persoana lui Hristos, pe care ei și-o reprezentau atât de inextricabil unită, încât, cu celebrele cuvinte ale lui Chiril, exista „o unică natură a Logosului întrupat". El înțelegea prin aceasta că existase o singură natură, cea dumnezeiască, înainte de Întrupare, însă că după Întrupare există două naturi indisolubil prezente în aceeași persoană; natura omenească a lui Iisus nu avusese niciodată o existență independentă. În anumite momente, Chiril părea să afirme că există „o unică natură a Logosului întrupat", chiar și după Întrupare, însă în formulările mai precise el evita acest limbaj. Sinodul din Efes din 431 d.Hr. a făcut parte dintr-o serie de întâlniri organizate de o parte sau de alta, cu scopul de a pune capăt acestui conflict. S-a ajuns la o înțelegere abia în timpul Sinodului din Calcedon, din 451 d.Hr.

Acordul de la Calcedon La bazele acestui acord se afla modul în care cei din Apus înțelegeau cele două naturi ale lui Hristos, așa cum fusese formulat în *Tomul* (Tomus) de către papa Leon I al Romei. Sinodul de la Calcedon a stabilit: „noi învățăm și mărturisim cu toții pe Unul și același Fiu, pe Domnul nostru Iisus Hristos, desăvârșit în Dumnezeire și desăvârșit în umanitate [...] în două firi, în chip neamestecat și neschimbat și neîmpărțit și nedespărțit [...] deosebirea firilor nefiind nicidecum distrusă prin unire, păstrându-se mai ales însușirea fiecăreia și întâlnindu-se împreună într-o singură persoană și un singur ipostas". În această formulă și-au găsit expresia, considerată ortodoxă, cele două idei ale episcopiilor din Alexandria și Antiohia; erau afirmate astfel atât unitatea persoanei, cât și deosebirea dintre cele două firi. Astfel, decizia Sinodului de la Calcedon a devenit declarația de bază a doctrinei referitoare la persoana lui Hristos pentru cea mai mare parte a Bisericii. Biserica apuseană și-a concentrat în continuare atenția asupra doctrinei lucrărilor lui Hristos. Cât privește Biserica răsăriteană, cei din Alexandria și cei din Antiohia au continuat să poarte controversele care precedaseră Sinodul de la Calcedon, însă după aceea au existat dispute și în privința felului în care avea să fie interpretată decizia de la Calcedon. Controversa dintre monofiziți și monoteliți reprezenta o încercare de a clarifica interpretarea dată la Calcedon, iar rezultatul a fost că extremiștii direcției din Alexandria au fost până la urmă condamnați, așa cum se întâmplase și cu extremismul nestorian din Antiohia.

Tot din aceste dezbateri teologice provine și o interpretare a persoanei lui Hristos care afirma atât că e una cu Dumnezeu, cât și că e una cu omenirea, reținând însă în continuare unitatea persoanei sale. Un fapt interesant este că liturghiile Bisericii au menținut această interpretare într-o vreme când teologii luptau încă pentru claritate, iar soluția finală a constat într-o reafirmare de o precizie științifică a ceea ce era prezent *in nuce* în cultul liturgic al Bisericii. În formularea sinodului de la Calcedon, această soluție și-a găsit, în sfârșit, cadrul conceptual și vocabularul de care avea nevoie pentru a deveni valabilă din punct de vedere intelectual. Așadar, pe de o parte, ideea formulată la Calcedon a fost cea în care creștinii crezuseră încă de la început; iar pe de altă parte, aceasta reprezenta o dezvoltare pornind din stadiile mai timpurii ale gândirii creștine.

Interpretarea lui Hristos în credința și gândirea apuseană

După ce se hotărâse care aveau să fie învățăturile oficiale ale Bisericii despre persoana lui Hristos, rămăsese încă necesar să se clarifice doctrina lucrării lui Hristos. În timp ce problema anterioară fusese discutată

mai ales în Răsărit – deși, după cum am văzut, adăugiri importante fuseseră făcute de teologii apuseni –, Biserica apuseană a dat răspunsurile cele mai amănunțite la întrebarea: știut fiind ce a fost Iisus Hristos, cum vom descrie ce este ceea ce a făcut?

Doctrine referitoare la persoana și lucrarea lui Hristos

Gândirea medievală

Cel mai reprezentativ purtător de cuvânt al Bisericii apusene care a răspuns la această întrebare a fost Sfântul Augustin. Înțelegerea profundă de care a dat dovadă în ce privește semnificația păcatului omenesc se combina cu evidențierea umanității lui Iisus Hristos ca asigurare a mântuirii omului, evidențiere pe care a exprimat-o în multe feluri. Omenescul din Iisus demonstra în ce mod îi ridica Dumnezeu pe cei umili; era legătura între natura fizică a ființelor umane și natura spirituală a lui Dumnezeu; era sacrificiul pe care omenirea i-l oferea lui Dumnezeu; era întemeierea unei noi omeniri, recreată în Hristos, tot astfel cum vechea omenire fusese creată în Adam. În toate aceste feluri, ca și în multe altele, Augustin a încercat să descrie importanța Întrupării pentru mântuirea omului. Combinând accentul pus pe umanitatea lui Hristos ca Mântuitor cu o doctrină a Treimii care, deși era în linia oficială, era totuși foarte creatoare și originală, Augustin a marcat nepieritor credința și teologia occidentală, care, prin Anselm și alți gânditori, a continuat să caute limbajul potrivit prin care să descrie felul în care Dumnezeu a produs reconcilierea în Iisus Hristos.

În secolele în care s-a format dogma creștină, această reconciliere a fost descrisă în multe feluri, majoritatea având unele precedente în discursul biblic. Una dintre cele mai pregnante imagini ale reconcilierii a fost cea care se raporta la metafora biblică a răscumpărării: Satana ținea omenirea prizonieră a păcatului și corupției, iar moartea lui Hristos era răscumpărarea plătită diavolului ca preț al eliberării oamenilor. O metaforă înrudită cu aceasta era cea a victoriei lui Hristos: el se angajase într-o luptă pe viață și pe moarte cu Satana pentru omenire, iar învingătorul avea să fie stăpânul acesteia; deși crucificarea părea să reprezinte înfrângerea lui Hristos de către dușman, Învierea lui a înfrânt puterea diavolului și i-a dat victoria lui Hristos, acordând omenirii darul nemuririi. Din Vechiul Testament și Epistola către evrei vine imaginea lui Hristos ca victimă sacrificială oferită lui Dumnezeu pentru a-i potoli mânia divină. Din taina ispășirii provine ideea, cel mai bine dezvoltată la Sf. Anselm, că moartea lui Hristos este o ispășire indirectă, făcută pentru omenire. Ca și Noul Testament, și Părinții Bisericii puteau să-i povățuiască pe cei care-i ascultau să învețe din moartea lui Iisus cum să sufere cu răbdare. De asemenea, ei puteau și să afirme că suferința și moartea lui Hristos sunt ilustrarea supremă a marii iubiri pe care Dumnezeu o poartă omenirii. De aceea, la fel ca în Noul Testament, și în tradiția Bisericii existau multe figuri de limbaj prin care era reprezentat miracolul reunirii dintre om și Dumnezeu, înfăptuită în Hristosul Iisus, omul-Dumnezeu.

Aceste figuri de limbaj aveau în comun dorința de a face două lucruri dintr-o dată: pe de o parte, de a pune în evidență faptul că această reuniune este acțiunea lui Dumnezeu, iar pe de altă parte, de a apăra participarea omului la această acțiune. Unele teorii erau atât de „obiective“ în accentul pe care-l puneau pe inițiativa divină, încât oamenii aproape că păreau a fi doar niște pioni în negoțul dintre Hristosul Dumnezeu și Diavol. Alte teorii se concentrau atât de „subiectiv“ pe implicarea omului și pe reacția sa, încât scopul complet al mântuirii aproape că dispărea. Creștinismul occidental a găsit până la urmă în Anselm de Canterbury un teolog care a putut să adune elemente din mai multe teorii, pentru a elabora doctrina Ispășirii, prezentată în tratatul *De ce s-a făcut Dumnezeu om* (Cur Deus homo?). Potrivit acestei doctrine, păcatul era o profanare a onoarei lui Dumnezeu. Dumnezeu îi dădea viață omului dacă acesta ispășea pentru această profanare; însă, cu cât trăia mai mult, cu atât mai rea devenea situația lui personală. Prin urmare, doar o viață care să fie în întregime omenească, având totuși virtuți nesfârșite, putea fi de ajuns ca să răscumpere onoarea profanată a lui Dumnezeu, în numele întregii omeniri. Aceasta a fost viața lui Iisus Hristos, pe care Dumnezeu, în mila sa, l-a trimis pentru a da satisfacție justiției sale. Cum el era cu adevărat om, omenirea putea să se bucure de ispășirea sa; cum era cu adevărat Dumnezeu, viața și moartea sa puteau fi valabile pentru toți oamenii. Acceptând roadele vieții și morții sale, omenirea putea să se bucure de roadele ispășirii Sale. Cu câteva modificări minore, doctrina ispășirii a lui Anselm a fost îmbrățișată de teologia Bisericii latine, situându-se astfel atât la temeliile Bisericii Romano-Catolice, cât și

la baza ideilor protestante oficiale despre lucrarea lui Iisus. Acceptarea ei se datorează mai multor factori, unul dintre cei mai importanți fiind felul în care concordă cu liturghia și arta apuseană. În Biserica occidentală, crucifixul a devenit astfel simbolul tradițional, întărind și fiind la rândul său întărit de teoria compensatorie a Ispășirii.

Astfel, teologia scolastică nu a schimbat modurile tradiționale de a vorbi despre persoana sau lucrarea lui Hristos atât de mult precum, de exemplu, felul în care au discutat unii dintre Părinții Bisericii despre prezența trupului și sângelui lui Iisus în împărtășanie (euharistie). Contribuția cea mai importantă a perioadei scolastice la concepția creștină despre Iisus Hristos pare să constea în felul în care a reușit să combine elementele teologice și mistice. Pe lângă dezvoltarea dogmei cristologice, iar uneori aparent în competiție cu aceasta, exista și o dezvoltare a viziunii despre Hristos care căuta uniunea personală cu el, pe lângă concepția corectă despre el. O astfel de idee despre Hristos a apărut uneori în scrierile lui Augustin, însă la teologi ca Bernard de Clairvaux și-a găsit expresia cea mai cuprinzătoare și armonizarea cea mai adecvată cu concepțile dogmatice. Relația dintre firea dumnezeiască și cea omenească ale lui Hristos, așa cum era formulată în dogmele vechi, le oferea misticilor scara de care aveau nevoie pentru a ascende, prin omul Iisus, până la Fiul veșnic al lui Dumnezeu, iar prin el, la unirea mistică cu Sfânta Treime; acest lucru fusese anticipat în teologia mistică a unora dintre Părinții greci ai Bisericii. În același timp, dogma salva misticismul de excesele panteiste de care altfel ar fi fost atras; căci doctrina despre cele două firi însemna că umanitatea Domnului nu era un element opțional în pietatea creștină, fie ea mistică sau nu, ci reprezenta însăși presupoziția sa indispensabilă și obiectul ei continuu de venerație, în uniune cu dumnezeirea lui Hristos. De altfel, o altă contribuție la dezvoltarea teologiei medievale a fost accentul tot mai mare pus de Sf. Francisc din Assisi și de adepții săi pe viața de om a lui Iisus. Comunitățile franciscane cultivau o versiune mai practică și mai etică a devoțiunii mistice, deosebită de misticismul speculativ și contemplativ. Scopul lor a devenit imitarea lui Hristos, printr-o viață de umilință și de ascultare. Odată cu aceasta, s-a născut o nouă apreciere a adevăratei umanități a lui Hristos, pe care dogma o afirma, dar pe care teologii erau în primejdie să o reducă doar la un simplu concept dogmatic. După cum au sugerat Henry Thode și alții, această nouă concepție se reflectă în felul în care pictori ca Giotto au început să-l înfățișeze pe Iisus, în opoziție cu predecesorii lor apuseni și mai ales cu imaginea stilizată a lui Hristos din icoanele bizantine.

Reforma și protestantismul clasic

Atitudinea reformatorilor față de concepția tradițională referitoare la persoana și lucrările lui Hristos era una conservatoare. Insistând asupra motivelor religioase și politice care îi făceau să nu se îndepărteze de linia dreaptă a credinței, ei au schimbat foarte puțin dogma cristologică. Martin Luther și Jean Calvin au dat un nou înțeles dogmei, atunci când au pus-o în legătură cu doctrina justificării prin grația datorată credinței. Din cauza interpretării pe care o dădea păcatului ca un prizonierat al voinței, Luther a revigorat metafora patristică a ispășirii ca victorie a lui Hristos; un lucru caracteristic pentru el este faptul că a scris imnuri atât pentru Crăciun, cât și pentru Paște, însă nu pentru Postul Mare. Noua atenție de care a început să se bucure Biblia odată cu Reforma a trezit interesul pentru primele momente ale vieții lui Iisus, iar ideea Reformei privind „grația unică" și suveranitatea lui Dumnezeu chiar și în actele sale de grație a făcut din dumnezeirea lui Hristos o problemă de continuă importanță.

În ideile pe care le propaga Huldrych Zwingli despre Cina cea de Taină, Luther a considerat că vede o amenințare la adresa doctrinei corecte despre Hristos; de aceea, el a denunțat cu vehemență conceptele respective. Pe măsură ce controversele se adânceau, Luther a început să interpreteze vechea dogmă a dublei naturi ca având sensul că omniprezența naturii divine i-a fost transmisă naturii umane a lui Hristos și că, din acest motiv, Hristos este prezent peste tot și în orice moment, atât ca om, cât și ca Dumnezeu. Deși Calvin a respins atât teoriile lui Luther, cât și pe ale lui Zwingli, el era convins că vechea dogmă cristologică era adevărată pentru martorii biblici și, de aceea, nu permitea nici o abatere de la ea. Toate acestea stau mărturie pentru semnificația pe care dogma „Iisus Hristos, adevăratul Dumnezeu, născut din Tatăl în vecie, dar și om, născut din Fecioara Maria", pentru a prelua formula lui Luther, a avut-o în credința și teologia tuturor reformatorilor.

Până la un punct, teologia reformatorilor avea scopul de a pune laolaltă diferitele fațete ale descrierilor biblice și patristice

ale lui Iisus Hristos. Astfel s-a întâmplat cu doctrina celor trei ipostaze ale lui Iisus, sistematizate de Calvin și mult mai bine dezvoltate de protestantismul ortodox: profet, preot și rege – fiecare simbolizând împlinirea profețiilor din Vechiul Testament și reprezentând câte un aspect din existența neîntreruptă a Bisericii. Ca profet, Hristos împlinea și ridica pe un nivel superior tradiția profetică a Vechiului Testament, în timp ce-și ducea la îndeplinire și existența ca profet, trimis să predice Cuvântul. Ca preot, Hristos punea capăt sistemului sacrificial al Vechiului Testament, căci el era atât preotul, cât și victima, continuând să funcționeze ca intercesor împreună și cu Biserica. Ca rege, Hristos era regele indicat de Vechiul Testament, întinzându-și stăpânirea printre oameni peste cei pe care îi alesese. În privința fiecăreia dintre aceste trei ipostaze, protestanții se deosebeau între ei, din punctul de vedere al pozițiilor teologice, etice sau liturgice. Însă tripla ipostază a ajutat teologia protestantă să ia în considerație complexitatea imaginilor biblice și patristice ale lui Hristos, într-un mod imposibil de atins de către teoriile simplificatoare. Aceasta este, poate, contribuția esențială a reformatorilor la formularea teologică a doctrinei persoanei sau lucrării lui Hristos.

Dezbaterea cristologică în gândirea creștină modernă

Doar câțiva teologi protestanți de la mijlocul sec. XX erau dispuși să subscrie la vechea dogmă a dublei naturi a lui Hristos la fel de necondiționat pe cât o făcuseră reformatorii, întrucât din momentul Reformei până la teologia modernă intervenise o dezbatere despre cristologie care a schimbat perspectiva majorității teologilor protestanți și a categoriilor lor. În sec. XX, clivajul dintre teologia reformatorilor și cea a multor protestanți moderni a devenit mai mare decât cel dintre teologia reformatorilor și cea a adversarilor lor romano-catolici.

Originile dezbaterii

Primele critici la adresa dogmei tradiționale au apărut în timpul Reformei, venind nu de la reformatori, ci de la „aripa stângă a Reformei", de la Michael Servetus (1511/?/–1553) și de la socinieni. Aceștia își îndreptau criticile împotriva prezenței conceptelor și dogmelor nebiblice în cadrul dogmei și voiau să păstreze adevărata umanitate a lui Iisus ca exemplu moral. Critica aceasta era plină de contradicții, cum ar fi faptul că Servetus continua să-l numească pe Iisus „Fiul lui Dumnezeu" și obiceiul socinienilor de a-l venera și a-i adresa rugăciuni. Însă mișcarea respectivă este o ilustrare a tendinței, devenită tot mai puternică în timpul Iluminismului, de a folosi protestele Reformei împotriva catolicismului și ca bază pentru protestele împotriva dogmei tradiționale. Deși această tendință nu a primit cine știe ce sprijin în sec. XVI, din cauză că reformatorii nu se depărtau de dogmă, criticile aduse ulterior cristologiei oficiale au putut folosi „principiul protestant" împotriva dogmei celor două naturi, pe motiv că era o aplicare consecventă a ceea ce făcuseră reformatorii. Printre laicii protestanți, imnurile religioase și cateheza din Bisericile protestante au continuat să susțină dogma tradițională. Doctrina ispășirii prin intermediul morții lui Iisus a fost rareori exprimată în teologia și spiritualitatea romano-catolică într-un mod atât de amplu ca în imnurile și catehismele din luteranism și Bisericile reformate. În perioada pietistă din Bisericile protestante, această loialitate față de învățăturile tradiționale se combina cu o punere tot mai mare în evidență a laturii omenești a lui Iisus, exprimată și în imnurile timpului.

Astfel, când teologii au început să critice ideile tradiționale despre persoana și lucrarea lui Hristos, ei au întâlnit opoziție din partea oamenilor obișnuiți. Albert Schweitzer consideră că atitudinea critică s-a dezvoltat pornind de la lucrările lui H.S. Reimarus (1694–1768), însă Reimarus era un reprezentant al felului în care Iluminismul trata concepțiile tradiționale despre Iisus. Cărțile Bibliei aveau să fie studiate la fel ca orice altă carte, iar viața lui Iisus avea să fie conturată pornind de la ele, printr-o analiză critică și prin evaluarea mărturiilor relatate de Evanghelii. Iluminismul se află la baza interesului modern față de viața lui Iisus și mai ales față de problema relativei credibilități ale mărturiilor din Evanghelii. Unii istorici au sugerat că ținta principală a criticilor iluministe nu a fost dogma dublei naturi, ci doctrina Ispășirii prin intermediul morții lui Iisus. Gândirea liderilor iluminiști nu s-a rupt însă brusc de ideile tradiționale, ci a renunțat foarte treptat să mai creadă în miracole precum Nașterea din Fecioară, Învierea sau A Doua Venire. Principala lor importanță pentru istoria doctrinei lui Hristos constă în faptul că au făcut ca studiul istoric al surselor pentru viața lui Iisus să devină un element indispensabil al cristologiei.

Secolul XIX

Deși Iluminismul din sec. XVIII a reprezentat începutul rupturii cu învățăturile tradiționale despre Iisus Hristos, aceasta a fost preluată abia în sec. XIX de teologii și savanții din multe țări creștine – și chiar, pentru scurt timp, de moderniștii din Biserica Romano-Catolică. Două lucrări din sec. XIX au exercitat o mare influență, prin felul în care au respins cristologia tradițională. Una este *Viața lui Iisus* (Das Leben Jesu), de David Friedrich Strauss, apărută în 1835; cealaltă, numită tot *Viața lui Iisus* (Vie de Jésus), a fost publicată de Ernest Renan în 1863. Lucrarea lui Strauss era mai centrată pe dezvoltarea ideilor creștine – pe care le-a numit „mituri" – despre Iisus, ca bază pentru imaginea pe care o întâlnim în Evanghelii; Renan, pe de altă parte, s-a aplecat spre cariera lui Iisus prin intermediul studierii relației dintre trăirile lui psihice și mediul său de viață. Ambele opere au cunoscut o largă circulație, fiind traduse în mai multe limbi. Ele au adoptat afirmația iluministă potrivit căreia sursele vieții lui Iisus trebuiau studiate ca orice alte surse și, pe baza acestora, au elaborat o biografie în sensul modern al acestui cuvânt. Pe lângă lucrările lui Strauss și Renan, sec. XIX a fost martorul apariției a numeroase cărți despre viața și învățăturile lui Iisus. Fiecare nouă ipoteză referitoare la problema Evangheliilor sinoptice implica o altă reconstruire a vieții și mesajului lui Iisus.

Supoziția fundamentală de la care plecau majoritatea acestor lucrări despre viața și învățăturile lui Iisus era distincția dintre „Iisus din istorie" și „Hristos al credinței". Un alt mod preferat de a pune în lumină această distincție era să se vorbească despre religia lui Iisus în antiteză cu religia despre Iisus. Aceasta implica faptul că Iisus era un om ca toți oamenii, dar cu o conștiință foarte mare a prezenței și puterii lui Dumnezeu. Apoi, dogma Bisericii confundase această conștiință cu afirmația metafizică potrivit căreia Iisus este Fiul lui Dumnezeu, distorsionând astfel simplitatea inițială a mesajului său. Unii critici au mers atât de departe, încât au pus la îndoială realitatea istorică a unora dintre spusele și faptele atribuite lui Iisus de către Evanghelii.

Acest efort a prins rădăcini, în parte, din preocuparea generală a savanților din sec. XIX pentru istorie, însă reflecta și supozițiile religioase și etice ale teologilor. Mulți dintre ei erau influențați de teoriile morale ale lui Immanuel Kant, atunci când evaluau ce era permanent în învățăturile lui Iisus, precum și de teoriile istorice ale lui Hegel, în felul cum au pus în legătură mesajul original al lui Iisus cu interpretările creștine făcute de generațiile ulterioare de creștini. Ideea evoluției și a cauzalității naturale, asociată cu știința sec. XIX, a jucat, de asemenea, un rol în explicațiile naturale ale miracolelor biblice. Iar istoricii dogmei, culminând cu Adolf von Harnack (1851–1930), au folosit demonstrația despre dependența cristologiei antice de sursele necreștine pentru conceptele și terminologia sa, în scopul de a-și întări afirmația că, de fapt, creștinismul trebuia să-l abandoneze pe Hristos din dogmă pentru „esența creștinismului" din învățăturile lui Iisus despre paternitatea lui Dumnezeu și frăția oamenilor.

Secolul XX

La începutul sec. XX, autoritățile cele mai competente în Noul Testament încercau încă să înțeleagă esența creștinismului și a lui Iisus cel istoric. Dar, în primele decenii ale sec. XX, aceasta a dus la o concluzie revoluționară în privința scrierilor lui Iisus, și anume că el crezuse că sfârșitul lumii va veni la puțin timp după moartea sa și că învățăturile sale, așa cum sunt prezentate în Biblie, trimiteau către o „etică interimară", pe care comunitatea mesianică ar fi trebuit s-o îmbrățișeze în timpul scurt rămas până la sfârșit. Efortul de a aplica aceste învățături la viața modernă a fost criticat ca o modernizare primejdioasă. Teza „eshatologiei întemeiate" din mesajul lui Iisus a fost îmbrățișată de Johannes von Weiss (1863–1914) și a avut parte de o largă circulație datorită lucrărilor lui Albert Schweitzer. Anii din preajma Primului Război Mondial au fost martorii dezvoltării unei noi teorii despre compunerea Evangheliilor. Datorită originii sale, teoria respectivă este numită adesea critica formei (*în germană, Formgeschichte*). Ea pune accentul pe formele narațiunilor evanghelice – parabole, ziceri, povestiri despre miracole, relatări ale Patimilor etc. – ca indicație a tradiției orale din comunitatea creștină ce a produs narațiunile respective. Dacă atenția savanților anteriori se axase pe autenticitatea învățăturilor lui Iisus, așa cum au fost transmise în Evanghelii, noua teorie nu era la fel de sigură că poate să separe forma autentică de elementele incluse ulterior în Evanghelii, deși diferiți susținători ai lor au sugerat câteva criterii pentru a putea face această separare. Studiile de critică

a formei au făcut ca viața lui Iisus să fie imposibilă în vechiul sens biografic, la fel cum eshatologia întemeiată declarase că e imposibil să se enunțe o etică universală pornind de la învățăturile lui Iisus. Unii dintre adepții criticii formei au dat dovadă de un scepticism extrem la adresa oricărei informații istorice despre viața lui Iisus, însă lucrările unui Martin Dibelius sau chiar Rudolf Bultmann au demonstrat că scepticismul respectiv nu este garantat de concluziile acestui studiu.

Influențată de astfel de tendințe în studiul Noului Testament, teologia protestantă s-a angajat, la mijlocul sec. XX, în reinterpretarea cristologiei din Biserica timpurie. Unele Biserici protestante au continuat să repete formulele vechii dogme, însă, chiar și în cazul lor, studiul critic al documentelor din Noul Testament începea să ducă la apariția dubiilor privitoare la formulele dogmei. Confruntările dintre Bisericile evanghelice din Germania lui Adolf Hitler i-au făcut pe mulți teologi să conștientizeze din nou puterea de a susține credința pe care o avea vechea dogmă despre persoana lui Hristos, iar unii dintre ei au început să fie înclinați să trateze dogma cu mai puțină severitate. Însă chiar și aceștia au înțeles că formularea dogmei respective în categoriile statice ale persoanei, esenței și naturii este un mod inadecvat pentru felul în care Biblia pune accentul mai degrabă pe acțiuni și evenimente, decât pe stări ale ființei. Karl Barth în tradiția reformată, Lionel Thornton în cea anglicană și Karl Heim în luteranism sunt teologii cu autoritate care au încercat să reinterpreteze cristologia clasică. Fără să cedeze nimic din loialitatea lor față de dogma Bisericii, teologii romano-catolici, precum Karl Adam și Karl Rahner, s-au străduit să prezinte dogma într-o formă care să fie plină de înțeles pentru cei moderni. Doctrina lucrării lui Hristos s-a bucurat de mai puțină atenție decât doctrina persoanei lui Hristos. În mare parte din mișcarea protestantă, faptul că sec. XIX s-a concentrat asupra învățăturilor lui Iisus a făcut dificilă abordarea altui subiect în afară de lucrarea sa ca profet. De cea mai puțină atenție s-a bucurat poziția sa de preot; și de aceea, în ciuda unor eforturi, precum cele al lui Gustaf Aulén, de a reinterpreta metafora ispășirii ca victoria lui Hristos asupra dușmanilor săi, teologia protestantă de la mijlocul sec. XX căuta încă o doctrină a ispășirii care să se potrivească intuițiilor nou cucerite despre doctrina persoanei lui Hristos.

Astfel, într-un mod straniu, figura lui Iisus Hristos a devenit pentru creștinism atât un element de unire, cât și unul de dezbinare. Toți creștinii sunt uniți de credința față de el, chiar dacă își exprimă această credință în moduri doctrinare și liturgice foarte diferite. Însă doctrina și liturghia ajung și să dezbine comunitățile creștine. Nu afirmațiile oficiale despre Iisus Hristos au diferit foarte mult între majoritatea comunităților. Ceea ce a devenit un punct extrem de sensibil de învrăjbire este nivelul până la care poate merge cercetarea istorică și critică permisă acolo unde apare persoana lui Hristos. În ciuda afirmațiilor și confesiunilor lor oficiale, majoritatea confesiunilor protestante au indicat în a doua jumătate a sec. XX că ar tolera o astfel de cercetare, însă diferențele între ele se manifestă în nivelul până la care au prescris că acceptă cercetarea. Pe de altă parte, excluderea modernismului de către Biserica Romano-Catolică în perioada 1907–1910 a definit limitele dincolo de care folosirea de către teologi a metodelor critice de cercetare devine eretică. Dar în interiorul acestor limite, savanții romano-catolici s-au angajat într-un studiu critic și literar considerabil, în același timp în care teologii protestanți critici deveneau mult mai deschiși față de formulele cristologice tradiționale.

Iisus Hristos, Nașterea lui ~

Doctrină fundamentală creștin-ortodoxă conform căreia Iisus nu a avut tată natural, fiind conceput de către Fecioara Maria prin puterea Sfântului Duh. Bazată pe povestirile din *Evanghelia lui Matei și a lui Luca*, doctrina a fost universal acceptată în Biserica Creștină în sec. II d.Hr. Această doctrină rămâne un principiu de bază în romano-catolicism, în ortodoxism, în majoritatea Bisericilor Protestante și în islam. Un corolar al acestei dogme este doctrina virginității perpetue a Fecioarei Maria, acceptată de Biserica Ortodoxă și de cea Romano-Catolică, precum și de câțiva teologi luterani și anglicani. *Vezi și* Imaculata concepție.

Ihara Saikaku *sau* Ibara Saikaku *cunoscut ca* Saikaku *sau* Hirayama Togo

(1642, Osaka, Japonia - 09.09.1693, Osaka)

Poet și scriitor japonez, reprezentativ pentru sec. XVII, când literatura japoneză s-a aflat într-o fază de revigorare. A devenit faimos pentru ușurința cu care compunea haikuuri (poeme în versuri albe) umoristice. Se spune că era capabil să compună chiar 23 500 de asemenea texte într-o singură zi.

Este foarte cunoscut pentru romanele *Viața unui bărbat îndrăgostit* (1682) și *Cinci femei care au iubit dragostea* (1686). Acestea conțin descrieri picante ale aventurilor amoroase și afacerilor specifice clasei negustorilor și lumii prostituatelor.

Ii Naosuke

(29.11.1815, Hikone, Japonia – 24.03.1860, Edo, azi Tokyo)

Daimyo și om de stat japonez, ultimul care a încercat să reinstaureze shogunatul. A răspuns favorabil solicitării formulate de comandorul Matthew Perry, prin care acesta cerea Japoniei să renunțe la politica multiseculară de izolare. Shogunatul Tokugawa a semnat Convenția Perry și două porturi japoneze au fost deschise astfel navelor americane. Țara a fost expusă influențelor occidentale și au început negocierile comerciale cu Townsend Harris. Printr-o strategie neobișnuită, shogunatul a încercat să obțină acordul împăratului pentru semnarea acestui tratat. Când facțiunile care se opuneau tratatului au blocat aprobarea acestuia, Naosuke, în calitate de conducător al guvernării shogunatului, a autorizat semnarea. Acest fapt i-a înfuriat pe mulți daimyo. Pentru că Naosuke i-a redus la tăcere, a fost decapitat de asasinii plătiți de aceștia. *Vezi și* Restaurația Meiji.

Ijssel

Râu din Olanda. Este un braț important al Rinului. Părăsește regiunea Rinului Inferior (Neder Rijn) la SE de Arnhem, curgând spre NE, pe o distanță de 113 km, după care se varsă în Ijsselmeer. Cele mai importante orașe de pe cursul său sunt Zutphen, Deventer și Zwolle.

Ijsselmeer *sau* Ijssel

Lac de mică adâncime, cu apă dulce, din regiunea central-nordică a Olandei. Alimentat de râul Ijssel, s-a format prin construirea unui baraj pe cursul de S al fostului Zuider Zee, care îl separă atât de Wadden Zee, cât și de Marea Nordului. Suprafața sa totală inițială de 3 440 kmp a fost redusă prin asanare, ceea ce a dus la creșterea suprafeței Olandei cu 1 620 kmp. Reglată prin ecluze, apa sărată a fost înlocuită cu apa dulce a râului Ijssel, fiind astfel posibilă amenajarea de crescătorii de țipari.

ijtihād

Aspect din dreptul islamic care se referă la analiza problemelor nereglementate prin prevederile Coranului ale tradiției Hadith sau prin cele de tip scolastic, numite *ijma*. În comunitățile înțelepților din islamul timpuriu, fiecare jurist avea dreptul să-și exprime în mod personal ideile, dar dezvoltarea școlilor juridice i-a determinat pe musulmanii sunniți să declare că principalele probleme juridice au fost rezolvate în sec. X. Musulmanii șiiți au recunoscut întotdeauna prevederile ijtihād, iar juriștii specializați în astfel de analize se bucură de o mare autoritate în domeniu. Dorind să se alinieze cerințelor lumii moderne, sunniții au încercat, în sec. XX, să reintroducă ijtihādul.

Ike no Taiga *născut* Matajiro

(06.06.1723, Kyoto, Japonia – 1776, Kyoto)

Pictor japonez. A început să studieze caligrafia și operele clasicilor chinezi în copilărie. S-a numărat printre cei care au impus stilul de pictură *bunjin-ga* (*vezi* literați), inițial un stil chinezesc. Tablourile sale înfățișează în special peisaje și portrete. În această tematică se înscriu paravanele intitulate *Cei cinci sute de discipoli ai lui Buddha*, din seria de ilustrații pentru colecția *Zece avantaje și zece plăceri* (Juben jugicho, 1771), album bazat pe poemele lui Li Liweng, din dinastia Qing (1644–1911). Ike a fost unul dintre cei mai importanți caligrafi ai perioadei Edo.

ikebana

Artă japoneză de aranjamente florale. A fost introdusă în Japonia în sec. VI d.Hr. de către misionarii budiști chinezi care oficializaseră ritualul ofrandelor florale aduse lui Buddha. Prima școală de aranjamente florale din Japonia a fost înființată la începutul sec. VII d.Hr. Arta se bazează pe armonia construcției simple, liniare și pe aprecierea frumuseții subtile a florilor și materialelor naturale (ramuri, trunchiuri de copac). Până în prezent, s-au dezvoltat câteva școli importante, cu istorii diferite și teorii diverse asupra stilului artistic. În forma sa desăvârșită, ikebana este o manifestare a spiritului și ideilor filozofice. Cu toate acestea, astăzi este practicată în special de fetele ajunse la vârsta măritișului și de doamnele în vârstă, sugerând rafinament în educație.

Ikhwan

(*în arabă*, frăție)

Frăție militară și religioasă, care l-a susținut pe Ibn Saud în unificarea triburilor din peninsula Arabia. Fondată în 1912; membrii ei s-au stabilit în coloniile din jurul oazelor, cu scopul de a slăbi loialitatea tribală și de a-i determina pe beduini să abandoneze viața nomadă. Au devenit adepții principiilor islamice arhitradiționaliste formulate de Ibn Abd al-Wahhab. Din 1919 au repurtat

multe victorii în Arabia și în Irak; printre cuceririle lor se numără Mecca și Medina. În jurul lui 1926, frăția Ikhwan a devenit incontrolabilă, presându-l pe Ibn Saud să accepte introducerea unor obiecte moderne, cum ar fi telefonul și automobilele. Ei au pus la cale o revoltă sângeroasă care nu a fost înăbușită decât în 1930, când au intervenit englezii. Membrii rămași credincioși au fost, în cele din urmă, incluși în Garda Națională.

Ikhwan al-Safa

Societate secretă arabă, fondată la Basra, în Irak, în sec. X. Convingerile membrilor erau foarte diferite de cele ale islamului ortodox. Ideologia lor se baza pe elemente de neoplatonism, gnosticism, astrologie și științe oculte. Această frăție este cunoscută mai ales pentru elaborarea unei enciclopedii filozofice și religioase, intitulată *Epistolele Frăției Purității și a Prietenilor Credincioși* (Rasa'il Ikhwan al-safa'). Aceasta încerca să ofere iluminarea ce ar fi purificat sufletul și ar fi adus fericirea în viața viitoare.

ikki

Răscoale țărănești din Japonia. Au avut loc în epoca de tranziție a shogunatului Ashikaga spre shogunatul Tokugawa. Deși nivelul de trai al orășenilor a crescut în perioada Edo, cel al țăranilor săraci s-a înrăutățit. Taxele excesiv de mari și foametea i-au determinat să recurgă mai întâi la demonstrații pașnice, apoi la acțiuni violente. În urma acestora, uneori li s-au mai luat din poveri, însă conducătorii răscoalelor au plătit cu viața pentru îndrăzneala lor.

Île de Gorée *sau* Insula Gorée

Insulă în Senegal. Locuită inițial de populația lebu, a fost ocupată, succesiv, de portughezi (mijlocul sec. XVI), apoi de olandezi, iar în 1677 a intrat sub stăpânirea francezilor. Până în 1848, a fost un punct important în negoțul cu sclavi din Atlantic. Se presupune că milioane de africani au tranzitat insula; mulți au murit aici. S-a aflat sub control francez până la proclamarea independenței Senegalului (1960). Dezvoltarea recentă a orașelor continentale St.-Louis și Dakar a dus la pierderea importanței economice a insulei. În prezent, face parte din Patrimoniul Mondial UNESCO. În muzeul de pe insulă sunt expuse diverse obiecte lucrate de sclavi.

ileită

Inflamație cronică a unei părți din intestinul subțire sau gros (în sens restrâns, a ileonului). O formă mai gravă, ileita regională (boala Crohn), afectează atât intestinul subțire, cât și cel gros. Printre simptomele ileitei se numără diareea intermitentă sau cronică, uneori cu sânge, și durerile abdominale, ce pot fi însoțite de febră, pierdere în greutate și anemie. În cazul maladiei Crohn, aceste simptome duc la înrăutățirea progresivă a stării generale. Pot să apară ocluzii sau aderențe între ansele intestinale. În etiologia ileitei simple pot fi implicați mai mulți factori. Această formă are o evoluție de scurtă durată, majoritatea pacienților revenindu-și complet. În boala Crohn, care poate fi rezultatul unei deficiențe imunitare, remisiile și recidivele pot alterna timp de mai mulți ani, provocând hipertrofia peretelui intestinal, îngustarea lumenului și apariția unor ulcerații. Aceste aspecte specifice sunt vizibile la radiografii. Tratamentul medicamentos poate ameliora simptomele, dar nu are efect curativ. În multe situații se impune enterectomia parțială (extirparea unei părți din intestin).

ileon

Ultimul și cel mai lung segment al intestinului subțire. Locul în care se realizează absorbția vitaminei B_{12} (*vezi* vitamina B) și reabsorbția a 90% din sărurile ce intră în componența bilei. Are o lungime de cca 4 m, de la jejun (cel de-al doilea segment al intestinului subțire) până la valvula ileocecală, unde se unește cu intestinul gros. Afecțiunile ileonului generează carență de vitamină B_{12} și diaree (deoarece sărurile biliare trec în intestinul gros și au un efect osmotic asupra apei).

Ilfov

Județ, situat în partea de S-SE a României, în zona central-estică a Câmpiei Române și în hinterlandul municipiului București. Suprafața: 276 534 loc. (2001), 1 593 km. Centrul administrativ: București. Relieful este în exclusivitate de câmpie, aparținând Câmpiei Vlăsiei și Câmpiei Bucureștilor, subunități ale Câmpiei Române. În Evul Mediu, printre așezările cu populație stabilă apare consemnat în hrisoave Snagovul, legat de mănăstirea Snagov. În sec. XVII–XVIII sunt întemeiate noi mănăstiri (Cernica, Căldărușani) și sunt construite palate domnești la Afumați (1696), Mogoșoaia (1702) și Pantelimon (1736). Prima mențiune documentară despre județul Ilfov apare în 1482. Teritoriul actual al județului Ilfov este rezultatul ultimei modificări teritoriale majore din 1968. Economia are un profil industrial-agrar, puternic influențat de prezența municipiului București. Obiectivele turistice sunt

legate de prezența unor păduri și lacuri de agrement (Snagov, Cernica, Pasărea, Căldărușani), dar și a unor mănăstiri sau monumente de arhitectură ca palatul Mogoșoaia și palatul Știrbei, din Buftea.

Iliamna

Cel mai mare lac din Alaska și cel de-al doilea lac cu apă dulce (ca mărime) din SUA. Are o lungime de 129 km, o lățime de 40 km și se întinde pe o suprafață de 2 600 kmp. Este situat în V estuarului Cook, în SV Alaskăi. Se întinde spre SV, către golful Bristol și Marea Bering. În NE lacului se înalță vulcanul activ Iliamna (3 053 m). A fost numit astfel de indienii tanaina, care credeau că în apele sale trăia un pește gigantic, închis la culoare, care putea rupe o canoe cu mușcătura sa.

Ilice

Denumire comună pentru cele cca 400 de specii de arbuști și arbori decorativi, cu fructe roșii sau negre, din genul *Ilex* (familia *Aquifoliaceae*). Printre acestea se numără și cunoscutele ilice de Crăciun. Ilicea-englezească (*Ilex aquifolium*) are frunze lucioase, cu marginile spinoase, închise la culoare, veșnic verzi. Ilicea-americană (*Ilex opaca*) are frunze alungite, cu spini. Ambele au, în general, fructe roșii. În cadrul acestor două specii există varietăți lipsite de spini, care produc fructe galbene.

Ilice-americană (*Ilex opaca*)

Ilie *în ebraică* Eliyyahu

(sec. IX î.Hr.)

Profet ebraic. Biblia relatează cum Ilie a blamat cultele străine și a învins 450 de profeți ai lui Baal, într-o confruntare pe Muntele Carmel. Și-a atras astfel mânia regelui Ahab și a soției acestuia, Izabela, fiind silit să fugă în sălbăticie. După ce un vârtej l-a ridicat la cer, în urma sa a rămas ca succesor Elisei. Insistența cu care a susținut că numai Dumnezeul lui Israel are dreptul de a purta numele de divinitate reprezintă expresia unui monoteism pe deplin conștientizat. Ilie este recunoscut ca profet și în islam.

Iliescu, Ion

(n. 03.03.1930, Oltenița, România)

Om politic român, promotor al stângii social-democrate, figură dominantă a politicii românești după Revoluția română din 1989, primul președinte al României ales în mod democratic (mai 1990). Fiu al unui membru ilegalist al partidului comunist, și-a desăvârșit studiile universitare la Moscova (1950–1955) și, ulterior, a ocupat nenumărate funcții superioare în ierarhia comunistă. A fost, printre altele, ministru al tineretului (1967–1971), membru în conducerea Uniunii Tineretului Comunist, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român (1971) responsabil cu propaganda. În urma unor disensiuni cu Nicolae Ceaușescu, a fost numit secretar de partid în județul Timiș, iar apoi prim-secretar la Iași, pentru ca, în 1984, să fie exclus din rândurile nomenclaturii, devenind directorul Editurii Tehnice (1984–1989). Până în 1989 a fost considerat, de către unii, ca posibil succesor al lui Ceaușescu. Revoluția anticomunistă din decembrie 1989 l-a proiectat în prim-planul vieții politice, mai întâi ca membru fondator și președinte al Frontului Salvării Naționale (1989), urmând transformările acestuia în Frontul Democrat al Salvării Naționale (1992), apoi în Partidul Democrației Sociale din România (1993) și, în final, în Partidul Social Democrat (2001). A fost președinte ales al României (1990–1992, 1992–1996, 2000–2004) și senator PSD (1996–2000, 2004–). Deși este o personalitate politică de necontestat în România, atât biografia sa politică, cât și politicile majore implementate în anii în care a condus destinele țării sale au făcut obiectul multor controverse.

Ion Iliescu

Ilirice, Provinciile ~

Fost teritoriu de pe Coasta Dalmată. Prin victoriile din 1809, când francezii au obligat Austria să cedeze Franței o parte din teritoriile sale slave din S, Napoleon a unificat Carniola, Carinthia de V, Görz, Istria și o parte din Croația, Dalmația și Ragusa. Astfel s-au format Provinciile Ilirice, pe care le-a inclus în imperiul său. În 1814, când dominația franceză a luat sfârșit, ele au fost anexate Imperiului Austriac.

Illinois

Stat din partea central-vestică a SUA. Suprafața: 146 076 kmp; 12 419 293 loc.

(2000). Centrul administrativ: Springfield. Fluviul Mississippi formează granița de V, râurile Ohio și Wabash pe cea de SE, iar râul Illinois traversează statul. La granița de NE se află Chicago, cel de-al treilea oraș ca mărime din SUA. Așezările indiene datează din 8000 î.Hr. Prin 1300, cultura Mississippi avea centrul la Cahokia. Toate triburile care locuiau în regiune în timpul colonizării europene făceau parte din neamul algonkin. Exploratorii francezi Jacques Marquette și Louis Jolliet au ajuns în regiune în 1673. Teritoriul s-a aflat sub stăpânire franceză până în 1763, când a fost cedat Marii Britanii, după Războiul francez și indian. A devenit parte a Teritoriilor de NV în 1783 și parte a Indianei în 1800. Teritoriul Illinois a fost înființat în 1809 și în 1818 a devenit al 21-lea stat american. Deși era divizat politic în timpul Războiului Civil American, Illinois a rămas în Uniune. În sec. XX, rivalitatea dintre republicani și democrați și votul electoral important au transformat statul într-un câmp de luptă al campaniilor electorale pentru alegerile prezidențiale. Este un important centru industrial, reunind și mari producători de mecanisme și mașini neelectrice. Aici își au sediul multe companii de asigurări.

Illinois

Râu din NE statului Illinois. Este format prin unirea cursurilor de apă Des Plaines și Kankakee, din Illinois. Curge spre SV, de-a lungul statului, și se varsă în fluviul Mississippi, după ce parcurge o distanță de 440 km. Are un bazin hidrografic de 65 000 kmp, uneori extinzându-se în largi acumulări de apă, cum ar fi lacul Peoria.

Illinois, Universitatea din ~

Sistem de educație superioară, coordonat de stat, format dintr-un campus central, situat în Urbana-Camping (fondat în 1867), și un al doilea campus în Chicago. Ambele sunt construite pe terenul statului; cuprind instituții de învățământ și cercetare care oferă o mare diversitate de discipline absolvenților de liceu, licențiaților și învățământului profesional. Universitatea include și facultățile de drept și medicină. În campusul central se află instituții precum Laboratorul de Cercetări Aviatice și Centrul Național pentru Aplicații Supercomputerizate. În campusul din Chicago se află Școala de Asistență Socială Jane Addams. Ca mărime, biblioteca principală este a treia instituție de profil din SUA. Numărul studenților este de cca 62 000.

Illinois Central Gulf Railroad Co. (IC)

Companie de căi ferate din SUA formată prin fuziunea dintre Illinois Central Railroad Co. și Gulf, Mobile and Ohio Railroad Co. Grupul Illinois Central a fost inaugurat în 1851, prima linie legând Galena de Cairo, Illinois. O linie ferată secundară spre Chicago a fost construită ca parte a unei achiziții de teren oferit de guvernul federal. În cele din urmă, compania a absorbit mai mult de 100 de căi ferate mai mici din Vestul Mijlociu spre S, către Golful Mexic. Din 1972, după fuziunea cu Gulf, Mobile și Ohio, compania operează în 13 state. În 1985 a fost vândută linia care leagă Chicago de Iowa și Nebraska. Compania IC administrează trenurile de marfă și de pasageri pentru Amtrak. Este o ramură a IC Industries Inc., un trust de valori mobiliare înființat în 1962, care a fuzionat cu Canadian National (CN) în 1999.

Illustrated London News

Revistă ilustrată de știri și de cultură, publicată la Londra. Fondată în 1842 ca săptămânal, în 1971 a fost transformată în publicație lunară. Este una dintre primele publicații în care au apărut diverse tipuri de grafică și prima revistă londoneză ilustrată, în care au apărut numeroase gravuri și litografii. A rămas însă în istorie ca prima publicație în care au apărut fotografii. În 1912 a folosit, pentru prima oară în domeniu, rotogravura, publicând o secțiune integrată de text și imagine. Deși la început a acordat o mare atenție vieții sociale engleze, ulterior și-a extins sfera de interes, incluzând știri cu caracter general și activități culturale.

Illyria

Teritoriu străvechi din NV Peninsulei Balcanice. În sec. X î.Hr., regiunea era locuită de iliri, o populație indo-europeană, care practica pirateria, atacând navele romane. După mai multe războaie cu Roma, au fost învinși în 168 î.Hr. Astfel s-a format provincia romană Illyricum. După divizarea Imperiului Roman, în 395 d.Hr., teritoriul iliric situat la E de râul Drina a devenit parte a Imperiului Roman de Răsărit. La începutul sec. VI d.Hr., Illyria a fost ocupată de slavi. Între sec. VIII și XI, numele i-a fost schimbat în Arbëri și apoi în Albania.

Ilm al-hadith

Analiză consacrată verificării prestigiului deținut de Hadith, inițiată de tradiționaliștii musulmani în sec. IX. Multe dintre mărturiile referitoare la faptele și vorbele lui Mahomed, care au format tradiția Hadith,

au fost considerate falsuri sau cu o autenticitate îndoielnică. Înțelepții stabileau veridicitatea lor cercetând *isnad* și dezvăluind identitatea celui care a notat mărturia.

Ilmen

Lac din NV Rusiei. Este situat în centrul câmpiei Ilmen, o depresiune glaciară traversată de 50 de râuri. Printre acestea sunt și Msta, Pola și Lovat, care se varsă în lac. La rândul său, lacul este izvorul râului Volhov. Suprafața sa, cuprinsă între 733 kmp și 2 090 kmp, variază în funcție de debitul afluenților. Lacul este navigabil pe timpul verii și are o adâncime medie de 10 m.

ilmenit

Mineral, oxid de fier și de titan ($FeTiO_3$), cu aspect metalic, negru, de mare densitate. Prezintă principala sursă de titan. Este răspândit ca diseminații și în filoane în gabrouri, diorite sau anortosite, așa cum se găsește în Québec (Canada), în statul New York (SUA) și în Norvegia. Depozite mari se află în Munții de Fier din Wyoming, SUA, și în Munții Ilmen din Rusia, de unde i se trage și numele. Cantități mai mici se găsesc în zăcămintele filoniene de cupru, pegmatite, „nisipuri negre" și în unele depozite aluvionare.

Iloilo

Oraș, 365 820 loc. (2000), situat pe insula filipineză Panay. Prima așezare prespaniolă era foarte întinsă, dar portul a avut dimensiuni mici până în 1855, când a fost deschis comerțului exterior. Un timp, a rivalizat cu orașul Cebu, care era cel mai important port din insulele Visayan. Localitatea este un mare port pescăresc, fiind cunoscută pentru fabricile producătoare de mătase neprelucrată și de fibră de ananas.

Ilorin

Oraș, 476 000 loc. (1996), din V Nigeriei. Este situat pe malurile unui afluent minor al fluviului Niger. Întemeiat de populația yoruba, la sfârșitul sec. XVIII, a fost capitala regatului Yoruba în jurul lui 1800. În 1897 a trecut sub stăpânire britanică. Este înconjurat de ziduri de lut, iar locuitorii sunt, în mare parte, musulmani yoruba. Ilorin este centru industrial, comercial și educațional.

iloți *sau* hiloți

Băștinași din Laconia și Mesenia, cuceriți și stăpâniți de Sparta. Erau sclavi aflați în proprietatea statului care lucrau pământul pentru a le asigura cele necesare traiului stăpânitorilor spartani, pe care îi depășeau numeric. Stăpânii lor nu puteau să-i elibereze sau să-i vândă. Spartanii trăiau cu teama că iloții se vor răscula; de aceea, pentru a-i putea ține sub control, le declarau război în fiecare an. Pe timp de război, iloții își urmau stăpânii în campaniile militare, ca soldați sau ca vâslași în flotă. Iloții din Mesenia au fost eliberați în jurul lui 370 î.Hr., iar cei din Laconia abia în sec. II î.Hr.

iluminare

Folosire a surselor artificiale de lumină. Este un element important în domeniul arhitecturii și al designului interior. În locuințe se folosesc mai ales lămpi incandescente sau fluorescente sau aplice mobile conectate la prize. Iluminarea din clădirile nerezidențiale este predominant fluorescentă. Becurile cu vapori de sodiu sub presiune înaltă (*vezi* lampă cu descărcare electrică), cu o mai mare eficiență, au aplicații industriale. Lămpile cu halogen se folosesc industrial, în locuințe sau în aplicațiile fotografice. În funcție de dispozitivele în care sunt fixate, becurile produc o varietate de efecte de iluminare. Cele incandescente, amplasate în globuri de sticlă translucide, creează efecte difuze; în aplicele cu reflectoare îngropate în tavan ele pot lumina uniform pereții sau podeaua. Cele fluorescente sunt, de obicei, îngropate sau au formă dreptunghiulară, cu lentilă prismatică. Există însă și tipuri de iluminare, cum este cea indirectă din nișe sau tavane luminoase, în care becuri speciale sunt plasate deasupra unor suprafețe translucide. Lămpile cu vapori de mercur și vapori de sodiu sub presiune înaltă sunt amplasate în reflectoarele simple, pentru spații industriale, în dispozitive verticale de iluminare stradală și în dispozitive de iluminare indirectă cu aplicații comerciale.

Iluminism

Mișcare intelectuală europeană din sec. XVII–XVIII, în care ideile de Dumnezeu, rațiune, natură și ființa umană s-au contopit într-un sistem de gândire ce a stat la baza revoluțiilor artistice, filozofice și politice. Acestea s-au caracterizat printr-o mare încredere în virtuțile și puterea rațiunii. Orice formă de autoritate religioasă sau științifică era supusă analizei și interpretării. În știință și matematică, metodele inducției și deducției au făcut posibilă fondarea unei noi cosmologii. Căutarea unei religii bazate pe rațiune a avut drept consecință apariția deismului; absolutizarea rațiunii în domeniul religiei a dus la formarea unor curente radicale, precum

scepticismul, ateismul sau materialismul. Unii reprezentanţi ai Iluminismului (cum ar fi John Locke şi Thomas Hobbes) au construit sisteme teoretice moderne în psihologie şi etică, precum şi teorii politice radicale. Locke, Jeremy Betham, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu, Voltaire şi Thomas Jefferson au contribuit la dezvoltarea unor teorii critice asupra statului autoritar, încercând să schiţeze un alt tip de organizare socială, bazată pe drepturile naturale, nu pe cele dobândite prin naştere. Specifică Iluminismului este ideea conform căreia istoria umană reprezintă o ilustrare a progresului.

Ilumquh

Zeu al lunii, în mitologia arabă. Considerat superior zeului soarelui sau celui al planetei Venus, era protectorul oraşelor şi patronul capitalelor din S Arabiei. Templele sale erau loc de pelerinaj, credincioşii aşteptând îndrumarea divină din partea oracolelor. A avut diferite nume şi supranume, printre care Wadd, Amm şi Sin.

iluviere

Acumulare de material dizolvat sau în suspensie, într-o anumită zonă sau strat al solurilor, ca urmare a mobilizării sale dintr-un alt strat. De obicei, argila, fierul şi humusul sunt spălate de apă şi formează un strat cu densitate şi culoare diferite. Aceste depozite iluviale sunt importante pentru studierea compoziţiei şi clasificarea solurilor.

Imaculata Concepţie

Doctrină creştină conform căreia Maria nu a fost atinsă de păcatului originar. Printre primii susţinători ai dogmei se numără Sf. Iustin şi Sf. Irineu. În categoria celor care s-au opus acestei dogme intră Sf. Bonaventura şi Sf. Toma d'Aquino. În 1439, Conciliul de la Basel a stabilit că această convingere poate fi acceptată de credinţa catolică, iar în 1709 papa Clement XI a declarat ziua Imaculatei Concepţii sărbătoare religioasă. În 1854, papa Pius IX a emis o bulă papală prin care a transformat această credinţă în dogmă bisericească oficială. *Vezi* Naşterea lui Iisus Hristos.

imagism

Curent literar specific poeziei engleze şi americane. Se caracteriza printr-un limbaj ce sugera imagini poetice concrete, subiecte moderne, libertate prozodică şi evitarea temelor romantice sau mistice. S-a dezvoltat din simbolism; printre fondatori se află Ezra Pound – care, inspirat de critica lui T.E. Hulme (1883–1917), şi-a formulat crezul artistic în jurul anului 1912 – şi Hilda Doolittle. În 1914, Amy Lowell a devenit lidera grupului. Imagismul a influenţat lucrările lui Conrad Aiken, T.S. Eliot, Marianne Moore, D. H. Lawrence, Wallace Stevens şi alţii.

imam

Şef al unei comunităţi musulmane. În islamul sunnit, imamul era una şi aceeaşi persoană cu califul, fiind considerat succesorul politic al lui Mahomed. Sunniţii considerau că imamul este un om obişnuit, supus greşelii, dar care trebuie să fie ascultat, întrucât susţine legile şi ritualurile religioase. În islamul şiit, imamul reprezenta o autoritate religioasă absolută, fiind depozitarul unei înţelegeri unice a Coranului, numit prin voinţă divină şi deci absolvit de păcate. Odată cu dispariţia istorică a ultimului imam, a apărut credinţa în venirea imamului ascuns, care este asociat cu Mahdi. Termenul imam îi desemnează, totodată, şi pe musulmanii care conduc rugăciunile în moschei, fiind un titlu onorific.

Imeni Ismail Samani *anterior* Piscul Comunismului *sau* Piscul Stalin

Pisc în V regiunii muntoase Pamir, în NE Tadjikistanului. Face parte din lanţul Akademia Nauk şi are înălţimea de 7 495 m, fiind cel mai înalt vârf muntos din acest lanţ şi din Tadjikistan. A fost excaladat pentru prima oară în 1933 de o echipă rusească.

Imhotep *în greacă* Imouthes

(sec. XXVII î.Hr., Memfis, Egipt)

Înţelept şi astrolog egiptean, venerat ulterior ca zeu al medicinei. În Grecia, el a fost identificat cu Asclepios. Imhotep era vizirul faraonului Djoser (Zoser). A fost un medic renumit, dar şi arhitectul piramidei în trepte de la Saqqara, lângă Memfis. Când a fost zeificat, în vremea cuceririi persane din 525 î.Hr., se spunea că era fiul lui Ptah şi al zeiţei războiului, Sekhmet. Cultul lui Imhotep a atins apogeul în perioada greco-romană, când oamenii bolnavi dormeau în templele sale, în speranţa că zeul le va arăta în vis leacul de care aveau nevoie.

imn

Cântec religios creştin, intonat de obicei de către congregaţie, alcătuit din strofe cu rimă şi măsură. Termenul provine din *hymnos* (*în greacă*, cântec de slavă). În toate civilizaţiile există cântece în onoarea lui

Dumnezeu sau a zeilor. Imnologia creștină derivă din intonarea psalmilor în Templul din Ierusalim. Primul imn creștin cunoscut datează din 200 d.Hr. Imnurile dețineau un rol important în liturghia bizantină, încă de la începutul ei. În Biserica Catolică au fost intonate de către congregații, până în Evul Mediu, când această funcție a fost preluată de coruri, dar în timpul Reformei s-a revenit la intonarea lor de către congregație. Martin Luther și adepții săi au creat multe imnuri, în vreme ce calviniștii preferau să compună muzică pentru psalmi. Compozițiile lui Isaac Watts și John Wesley sunt lucrări de referință în imnologia engleză. Contrareforma a dus la compunerea multor imnuri romano-catolice, iar în anii 1960, după Conciliul Vatican II, Biserica Romano-Catolică a reintrodus intonarea imnurilor de către congregație. În Anglia, imnul era o compoziție corală cântată în serviciul religios și repetată, alternativ, de două coruri sau de două voci. Genul s-a dezvoltat la jumătatea sec. XVI, ca versiune anglicană a motetului catolic, scris în latină. Imnul este compus pentru un cor neacompaniat instrumental, dar poate să fie interpretat și de unul sau mai mulți soliști, cu acompaniament instrumental. Adesea, cele două variante presupun o interpretare antifonică sau o alternare a celor două părți dintr-un cor. W. Byrd, T. Tallis, H. Purcell și Georg Friedrich Händel au scris astfel de compoziții, rămase celebre.

imortele

Plante care-și păstrează forma și culoarea chiar și după ce se usucă. Sunt folosite, de obicei, la realizarea buchetelor de flori uscate și în alte aranjamente florale. Cele mai cunoscute specii sunt cele din familia *Compositae*, din genul *Helichrysum*, originare din Africa de N, din Creta și din unele regiuni ale Asiei mediteraneene, cultivate ulterior și în Europa. Foarte răspândite sunt florile-de-paie (*H. bracteatum*) din Australia. Multe ierburi cu inflorescențe decorative și țepi sunt considerate imortele.

JAMES F. ROWAN

Impala masculi (*Aepyceros melampus*) în Parcul Național din Nairobi, Kenya

impala

Antilopă grațioasă (*Aepyceros melampus*) foarte agilă. Trăiește în turme mari, în apropierea surselor de apă din savanele și regiunile împădurite din centrul și S Africii. Impala sunt renumite pentru capacitatea lor de a face salturi care, atunci când animalul este în pericol, ating 9 m lungime și 3 m înălțime. Cu o constituție fizică atletică, impala poate avea o înălțime la greabăn de 75–100 cm. Coloritul variază de la galben-auriu la brun-roșcat; partea ventrală este albă, iar pe fiecare coapsă au câte o dungă neagră. Masculii au coarne lungi, în formă de liră.

impatiens *sau* nu-mă-atinge

Denumire comună pentru plante aparținând celor cca 900 de specii de erbacee din genul *Impatiens* (familia *Balsaminae*). Sunt numite astfel deoarece capsula cu semințe se deschide brusc, la cea mai mică atingere. Balsamina-de-grădină (*I. balsamina*), originară din regiunile tropicale ale Asiei, este foarte răspândită și apreciată în SUA. Florile sunt neregulate, se pot dezvolta separat sau în buchet și pot avea toate culorile, în afară de albastru. În E Americii de Nord se întâlnesc speciile *I. biflora* sau *I. carpensis*. Majoritatea acestor plante au tulpini fragile și goale pe dinăuntru și au nevoie de multă umezeală. Printre soiurile înrudite se numără mușcata și condurașul.

impedanță electrică

Opoziție a unui circuit la curentul electric. Include atât rezistența, cât și reactanța. Rezistența rezultă din coliziunile dintre particulele încărcate transportatoare de curent și structura internă a conductorului. Reactanța reprezintă o opoziție adițională la mișcarea sarcinii electrice ce rezultă din schimbările de câmp magnetic și electric, în circuite de curent alternativ. Impedanța în circuite de curent continuu reprezintă de fapt rezistența. Mărimea impedanței Z a unui circuit este egală cu valoarea maximă a diferenței de potențial sau tensiunea U, de-a lungul circuitului, împărțită la valoarea maximă a curentului I de-a lungul circuitului sau, mai simplu, $Z = U/I$. Unitatea de măsură a impedanței se numește ohm.

imperativ categoric

Concept întâlnit în filozofia morală a lui Immanuel Kant. Desemnează o acțiune ca fiind necesară în chip necondiționat (de ex., „Nu ai voie să ucizi!"). Este opusul imperativului care prezintă acțiunea ca fiind necesară, în condițiile în care agentul dorește altceva (de ex. „Plătește-ți datoriile la timp, dacă vrei să obții o ipotecă!"). Kant a susținut că există doar un singur imperativ categoric, din care derivă toate celelalte imperative morale specifice. El a fost enunțat astfel, printr-o formulă celebră: „Acționează doar potrivit acelei maxime în legătură cu care poți, în același timp, să vrei

ca ea să devină lege universală". *Vezi și* etică deontologică.

Imperial Chemical Industries PLC (ICI)

Mare corporație britanică, producătoare de substanțe și produse chimice. A fost fondată în 1926, sub numele de Imperial Chemical Industries Ltd., prin fuziunea a patru mari companii de profil din Marea Britanie. În perioada interbelică, ICI a fost unul dintre rivalii concernului IG Farben. În prezent, fabrică produse chimice industriale, vopsele și explozibile. În 1993, producătorii de medicamente, pesticide și substanțe chimice speciale s-au reunit într-o altă corporație – Zeneca Group PLC. Sediul central al ICI se află în Londra.

Imperial Valley

Depresiune care se întinde din SE Californiei până în Mexic. Face parte din deșertul Colorado. În 1901, odată cu inaugurarea Canalului Imperial, zona a început să fie intens irigată cu apă din fluviul Colorado. Inundațiile dintre 1905 și 1907 au distrus canalele de irigație și au format Marea Salton. Valea este în prezent udată de lacul barajului Hoover și de canalul All American. Canalele se întind pe o lungime de 4 800 km, iar terenurile agricole pe 200 000 ha.

imperialism

Politică statală, strategie sau adeziune față de extinderea puterii și a teritoriului controlat, în special prin anexarea directă a unor teritorii sau prin obținerea supremației politice și economice asupra altor zone. Deoarece implică întotdeauna folosirea puterii (prin forță militară sau printr-o formă mai subtilă de control), imperialismul este considerat imoral. Termenul a fost folosit mai ales în sec. XX, pentru a denunța și discredita politica externă a altui stat. Economiștii au dezbătut problema imperialismului, întrebându-se dacă acesta este profitabil și cine beneficiază de pe urma sa. Niccolò Machiavelli și Adolf Hitler au susținut că națiunile înzestrate cu trăsături superioare sunt destinate să conducă celelalte popoare. Din perspectivă strategică, imperialismul este motivat ca o necesitate de siguranță. După Al Doilea Război Mondial, imperialismul caracterizat prin cuceriri directe a fost înlocuit de imperialismul politic, economic sau cultural. *Vezi și* colonialism, sferă de influență.

Imperiu, Al Doilea

(1852-1870)

Perioadă în care Franța s-a aflat sub conducerea împăratului Napoleon III (primul imperiu fiind cel al lui Napoleon). În primii ani (1852–1859), imperiul a fost unul autoritarist, dar s-a bucurat de o creștere economică și a urmat o politică externă favorabilă. Reformele liberale au fost introduse treptat, după 1859, însă unele măsuri, precum tratatul privind scăderea tarifelor vamale cu Marea Britanie, i-au nemulțumit pe oamenii de afaceri francezi, iar liberalizarea politică a dus la creșterea opoziției față de guvern. În 1870 a fost larg susținută o nouă constituție, care instaura un regim cvasiparlamentar, dar înfrângerea Franței în războiul franco-prusac, în bătălia de la Sedan, a fost urmată de o revoltă în Paris, pe 4 septembrie 1870. Aceasta a dus la răsturnarea guvernului, la abdicarea lui Napoleon III și la sfârșitul celui de-Al Doilea Imperiu.

impetigo *sau (popular)* bube-dulci

Boală de piele care se manifestă printr-o inflamație cauzată de o infecție bacteriană. Se caracterizează prin apariția unor vezicule cu lichid, care ulterior se usucă, formând o crustă. Fiind provocată de un stafilococ sau de un streptococ, este foarte contagioasă în rândul nou-născuților. Răspândirea ei este favorizată de lipsa igienei, de aglomerație, de vremea umedă și caldă. Forma simplă poate fi tratată prin aplicarea pe vezicule a unui antibiotic cu spectru larg de acțiune. Cazurile mai complicate, mai ales la bebeluși, necesită un tratament sistematic cu antibiotice.

impetigo

Modificări superficiale ale pielii cauzate de anumite ciuperci (*vezi* fungi) care trăiesc pe piele, hrănindu-se cu cheratină. Reacțiile pielii variază de la exfoliere și erupție până la distrugerea pronunțată a stratului de cheratină (în funcție de zona corpului și tipul de ciupercă), de obicei sub formă de inel. Modificările cutanate într-un moment al evoluției sunt foarte asemănătoare, indiferent de agentul cauzal. Astfel, putem vorbi de impetigo vulgar – cel determinat de bacterii strepot/ stafila – și impetigo micotic. Include micoza piciorului și infecții pe corp, mâini, unghii, barbă și scalp. Deși acest tip de infecție este foarte contagios, răspândirea celorlalte tipuri depinde de factori de susceptibilitate și de predispoziție (de ex. transpirația excesivă). Se tratează cu medicamente aplicate direct pe piele sau luate pe cale orală. Expunerea limitată la raze ultraviolet poate fi benefică.

Imphal

Oraș, 217 275 loc. (2001), centrul administrativ al statului Manipur din NE Indiei.

Situat la E-NE de Kolkata (Calcutta), orașul se află în valea râului Manipur, la o altitudine de 760 m. Înainte ca regiunea să intre sub stăpânire britanică, a fost reședința regilor din Manipur. În 1944 a devenit locul unde trupele aliate anglo-indiene au învins trupele japoneze, pe frontul din Birmania. Imphal este centru comercial, cunoscut pentru produsele textile, din alamă și din bronz.

implicaţie

Relație logică, stabilită între două propoziții aflate în raport de antecedență și, respectiv, consecvență, din cadrul unei propoziții condiționale adevărate. Logicienii clasifică implicația în două tipuri: materială și strictă. Propoziția p implică material propoziția q dacă și numai dacă condiționala materială $p \supset q$ (a se citi „dacă p atunci q") este adevărată. O propoziție de forma $p \supset q$ este falsă ori de câte ori p este adevărată, iar q este falsă; este adevărată în alte trei cazuri (și anume: p adevărată și q adevărată; p falsă și q adevărată; p falsă și q falsă). Prin urmare, ori de câte ori p este falsă, p implică q este, în mod automat, adevărată. Aceasta este o particularitate care face implicația materială inadecvată pentru interpretarea semnificației propozițiilor condiționale. Pe de altă parte, propoziția p implică strict propoziția q dacă și numai dacă este imposibil ca p să fie adevărată, fără ca q să fie și ea adevărată (de ex. dacă conjuncția dintre p și *non-q* este imposibilă).

impotenţă

Incapacitate de a atinge și de a menține starea de erecție a penisului; în consecință, incapacitatea de a participa la actul sexual. Impotența erectilă (incapacitatea de a atinge starea de erecție) poate avea cauze fizice (cum ar fi alcoolismul, bolile endocrine) sau psihologice (de ex. anxietatea, ostilitatea față de partener). Impotența ejaculatorie (incapacitatea de a atinge orgasmul prin ejaculare, chiar dacă erecția se menține mai multă vreme) are aproape întotdeauna o cauză emoțională. *Vezi și* viagra.

impozit

Contribuție financiară percepută de stat de la persoane fizice sau juridice. Impozitele constituie obligații generale ale contribuabililor și nu se acordă nici un beneficiu în schimbul lor. Taxele, pe de altă parte, sunt plăți efectuate în favoarea bugetului de către acele persoane fizice sau juridice care beneficiază de anumite servicii prestate de către organele de stat. Impozitul pe proprietate și cel pe vânzări erau cunoscute deja în Roma antică. Taxele vamale au fost susținute (mai mult decât impozitele) ca sursă de venituri. În economia modernă, există o tendință de renunțare la taxele vamale în favoarea celor internaționale, care aduc majoritatea veniturilor. Impozitele au trei funcții: acoperă cheltuielile guvernamentale, asigură creșterea economică stabilă și micșorează inegalitățile din distribuirea veniturilor și a bogăției. Au fost stabilite și din alte motive, cum ar fi încurajarea sau descurajarea anumitor activități (de ex. fumatul). Impozitele pot fi directe și indirecte. Primele sunt cele pe care contribuabilul nu le poate transfera altcuiva; sunt mai ales impozite generale și se bazează pe capacitatea oamenilor de a plăti în funcție de venit sau de avere. De acest tip sunt: impozitul pe venit, impozitele pe salariul net, taxele succesorale (de ex. taxa de moștenire și taxa pe avere) și impozitele pe cadouri. Impozitele indirecte sunt cele care pot fi transferate total sau parțial altei persoane decât cea care este responsabilă de plată în mod legal. În această categorie intră accizele, impozitul pe circulația mărfurilor și taxa pe valoare adăugată. Impozitele mai pot fi clasificate în funcție de efectul pe care îl au în distribuirea veniturilor. Impozitul proporțional este acela care impune relativ aceeași sarcină tuturor contribuabililor, spre deosebire de impozitele progresive și de cele regresive.

impozit pe capital

Impozit direct, perceput simultan pe resursele de capital ale tuturor persoanelor care posedă bunuri impozabile peste valoarea minimă și achitat cel puțin parțial din resursele de capital. Are ca scop asimilarea unei părți substanțiale a bunurilor celor impozitați, astfel încât guvernul să poată face față unei crize ori să poată redistribui bunurile. Impozitele pe capital au fost introduse în multe țări europene după cele două războaie mondiale.

impozit pe proprietate

Taxă impusă pe proprietatea imobiliară (terenuri și clădiri) și pe proprietatea mobiliară (de ex. automobile, bijuterii și mobilă). În unele țări, se poate extinde la echipamentele unei ferme, la echipamentele unei firme și la inventare, după cum aici pot fi incluse și bunuri intangibile, cum ar fi acțiuni bursiere și obligațiuni. Impozitele pe proprietate nu sunt, de obicei, încasate de către guvernul național, ci de conducerile locale sau statale și reprezintă sursele majore de venit din taxe. În lumea antică,

impozitele pe proprietate au existat mai întâi ca taxe pe teren și apoi ca impozite pe gospodării, animale etc. Administrarea unui impozit pe proprietate implică identificarea proprietății ce va fi impozitată, determinarea valorii ei, determinarea ratei de impozitare adecvată și colectarea sumei respective de bani. Deși uneori constituie o povară pentru cei săraci, impozitele pe proprietate tind, în general, să distribuie beneficiile bogăției de la grupurile cu venit mare la cele cu venit mic (cei din prima categorie plătind taxe mai mari, care sunt orientate spre școli și spre alte servicii folosite de cei din a doua categorie). *Vezi și* impozit pe capital; venit; impozit pe venitul societăților; impozit progresiv; impozit regresiv.

impozit pe venit

Impozit impus de o autoritate publică persoanelor fizice sau juridice aflate în jurisdicția sa în cazul în care acestea se bucură de anumite servicii prestate de aceste autorități publice în ceea ce privește veniturile obținute. În statele cu un sector privat dezvoltat, impozitul pe venit este prima sursă de venituri guvernamentale. Acest gen de impozit este cunoscut sub denumirea de impozit pe venituri personale. În 1799, în Marea Britanie s-a instituit un impozit pe venit pentru a finanța războaiele împotriva lui Napoleon. În SUA, primul impozit pe venit a intrat în vigoare în timpul Războiului Civil. În 1881, Curtea Supremă a considerat-o constituțională, dar în 1894 o altă taxă pe venit a fost declarată neconstituțională. În 1913, impozitul pe veniturile personale a devenit permanent prin al 16-lea Amendament al Constituției. Impozitarea veniturilor personale este considerată justă, pornindu-se de la premisa că venitul individual este cel mai bun indice pentru a evidența capacitatea unei persoane de a sprijini statul. Multe impozite pe venitul personal au fost instituite pornind de la ideea că, dacă statutul financiar al persoanelor este diferit, implicit și responsabilitatea lor financiară trebuie să fie diferită. Astfel, impozitele din SUA sunt impozite progresive, fiind mai mari pentru cei care au un venit substanțial. Excepțiile de la plata impozitului pe venitul individual se aplică în cazuri cum ar fi dobânda plătită pentru creditul ipotecar, cheltuielile medicale neprevăzute, contribuțiile filantropice, venitul de stat și local și impozitele pe proprietate. Obligațiile au fost facilitate prin reținerea impozitelor din plăți și salarii. *Vezi și* impozit pe capital; impozit pe proprietate; impozit pe venitul societăților; impozit regresiv; taxă pe valoare adăugată.

impozit pe venitul societăților

Impozit impus de autorități salariaților unei societăți comerciale. Aproape toate țările stabilesc impozite pe profitul net al societăților comerciale. Majoritatea sunt rate fixe. În țările industrializate, există impozite de 50%, dar societăților comerciale mai mici li se percep impozite mai mici. Impozitul pe venitul colectiv a fost adoptat de guvernul Statelor Unite în 1909. *Vezi și* impozit pe venit.

impozit progresiv

Impozit impus a cărui valoare crește odată cu sporirea cantității supuse impozitării. Are scopul de a colecta un impozit pe venit mai mare de la cei înstăriți. Astfel, cei care pot să plătească mai mult ar trebui să suporte o parte mai mare din sarcina impozitului. Impozitele pe venit progresive pot să ofere scutire de impozitare pentru veniturile sub o anumită sumă sau pot stabili rate mai mari, în mod progresiv, pentru veniturile din ce în ce mai mari. Un impozit poate fi progresiv și datorită rabaturilor. Impozitele progresive sunt o forță stabilizatoare în perioade de inflație sau de recesiune, deoarece câștigurile provenite din impozite variază mai mult decât proporțional cu o creștere sau cu o descreștere a venitului. De exemplu, într-o economie inflaționistă, cu cât prețurile și veniturile cresc, se impozitează un procent mai mare din veniturile plătitorilor. Guvernul va avea astfel câștiguri mai mari și va controla mai mult economia. Un efect secundar al acestui sistem este că plătitorii de impozite cu venituri mai mici își mențin mai greu echilibrul financiar dacă inflația este mare. Pentru a se ajunge la un compromis, mulți economiști recomandă indexarea; de obicei, unele țări își echilibrează ratele impozitelor anuale pe timp de inflație în funcție de indicele de preț al consumatorului. *Vezi și* impozit regresiv.

impozit regresiv

Impozit calculat la o cotă care descrește proporțional cu creșterea bazei de impozitare. Regresivitatea impozitelor este considerată inechitabilă, deoarece persoanele cu venituri mici alocă impozitelor un procent mai mare din venituri decât cele cu venituri mari. Taxele de consum și accizele sunt considerate, de regulă, regresive, datorită cotei unice de impunere care li se aplică. Accizele pe tutun, pe produse petroliere

și pe alcool (care reprezintă surse majore de venit pentru stat) sunt impozitele cele mai regresive. În efortul de a limita regresivitatea impozitelor, unele state din SUA au recurș la scutirea de accize a produselor alimentare și a medicamentelor. Impozitul pe proprietate este considerat regresiv, deoarece persoanele cu venituri mici plătesc un procent mai mare din venituri pentru locuință decât persoanele bogate. *Vezi* impozit progresiv.

impozit unic

Taxă pe terenuri stabilită ca sursă unică de venit pentru guvern, înlocuind toate celelalte impozite. Henry George a propus taxa unică în cartea sa *Progres și sărăcie* (Progress and Poverty, 1879). Proiectul a câștigat o mulțime de susținători în deceniile următoare, dar nu a fost niciodată pus în practică. Principalul argument în favoarea acestuia era reprezentat de faptul că, de vreme ce pământul reprezintă o resursă fixă, venitul obținut pentru acesta reprezintă un produs al creșterii economice și nu al efortului individual, prin urmare poate fi taxat în mod corect pentru a susține financiar guvernul. Cei care nu au fost de acord afirmau că impozitul unic nu ia în considerație puterea individuală de a plăti, pentru că nu există nici o corelare între proprietatea de teren și venitul total sau averea totală.

impozite producătoare de capital

Impozite impuse pe câștigurile realizate prin vânzare sau schimburi de fonduri de capital. Deși câștigurile de capital sunt impozitate în SUA de la apariția impozitului pe venituri, unele câștiguri au un impozit mai mic decât veniturile obișnuite ori sunt chiar scutite de impozitare. Acest tratament preferențial este menit să încurajeze investițiile, stimulând astfel creșterea economică. Teoretic, scăderea impozitelor încurajează investitorii să-și riște capitalul în noi întreprinderi. Unii critici sunt de părere că tratamentul preferențial perturbă ritmul investițiilor, pentru că venitul mediu este transformat în câștiguri de capital cu scopul de a evita plata impozitelor. *Vezi și* impozit pe venitul societăților.

impresionism

Curent important, mai întâi în pictură și apoi în muzică, apărut și dezvoltat, în principal, în Franța la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Pictura impresionistă include lucrări produse între cca 1867 și 1886 de un grup de artiști care aveau abordări și tehnici comune. Cea mai vizibilă caracteristică a impresionismului în pictură este încercarea de a reproduce obiectiv și cu acuratețe realitatea vizuală, în funcție de efecte efemere de lumină și de culoare. În muzică, impresionismul a încercat să transmită o idee sau un afect printr-o revărsare de sunete, fără a respecta o structură formală strictă.

Pictura

Cei mai importanți pictori impresioniști au fost Claude Monet, Pierre Auguste Renoir, Camille Pissarro, Alfred Sisley, Berthe Morisot, Armand Guillaumin și Frédéric Bazille. Aceștia au lucrat împreună, s-au influențat reciproc și au organizat expoziții colective. Edgar Degas și Paul Cézanne au pictat și ei în stil impresionist pentru o vreme, la începutul anilor 1870. Pictorul Édouard Manet, deja consacrat la vremea respectivă și a cărui operă i-a influențat foarte mult pe Monet și pe alți membri ai grupului în anii 1860, a adoptat el însuși tehnicile impresioniste prin 1873.

Impresioniștii au respins încă de la începuturile carierei lor învățământul academic și felul în care acesta insista asupra subiectelor istorice sau mitologice cu semnificații literare ori anecdotice. Ei au refuzat, de asemenea, stilul convențional, imaginativ sau idealizant al picturii academice. La sfârșitul anilor 1860, arta lui Manet reflecta o estetică nouă – ce avea să devină una dintre sursele principale de inspirație ale impresioniștilor –, în care importanța subiectului era diminuată și atenția se muta asupra modului în care artistul lucra cu culoarea, cu nuanțele și texturile ca scopuri în sine. În această pictură, subiectul se transformase într-un instrument care facilita compunerea cu măiestrie a unor suprafețe de culoare, iar adâncimea perspectivei a fost minimă, pentru ca privitorul să-și poată concentra atenția asupra schemelor și relațiilor de la suprafață reflectate de tablou, nu asupra iluzoriului spațiu tridimensional pe care acesta îl crea. Cam în aceeași perioadă, Monet a fost influențat de pictorii inovatori Eugène Boudin și Johan Barthold Jongkind, care reproduceau stări pasagere ale mării și cerului prin intermediul unor metode de aplicare a vopselei ce întrebuințau culori puternice și texturi foarte diferite. Impresioniștii au adoptat, de asemenea, obiceiul lui Boudin de a picta exclusiv în aer liber, privind întreaga scenă, refuzând să finiseze tabloul în atelier, din schițe, așa cum se făcea în mod obișnuit.

La sfârșitul anilor 1860, Monet, Pissarro, Renoir și alții au început să picteze peisaje

și suprafețe de ape în care încercau să înregistreze cu un ochi calm culorile și formele obiectelor, așa cum apăreau ele în lumina naturală la un moment dat. Ei au abandonat paleta tradițională folosită la peisaje - care consta în nuanțe palide de verde, maro și gri -, și au adoptat o cromatică mai luminoasă, mai caldă și mai strălucitoare. Au început să picteze jocul luminii deasupra apei și culorile reflectate de suprafața ei vălurită, încercând să reproducă efectele diverse și mișcătoare de lumină și umbră și variațiile luminii directe sau reflectate pe care le observau. În încercarea de a reda impresiile vizuale imediate așa cum se înregistrează ele pe retină, impresioniștii au renunțat la nuanțele de negru și de gri, considerând că acestea trădează realitatea, și au folosit în schimb culori complementare. Mai important, ei au învățat să construiască obiecte din puncte și trăsături de pensulă în culori pure, aflate în armonie sau în contrast, evocând astfel strălucirea de curcubeu risipit și variațiile de nuanțe produse de lumina soarelui și de reflectările sale. În tablourile lor, formele și-au pierdut contururile clare și s-au dematerializat, scânteietoare și vibrante, în încercarea de reconstituire a modului în care era perceput vizual cadrul natural. Și, în fine, compozițiile formale tradiționale au fost abandonate în favoarea unei dispuneri mai relaxate și mai puțin artificiale a obiectelor în interiorul tabloului. Impresioniștii și-au lărgit treptat aria de cuprindere, pictând peisaje, copaci, case și chiar scene urbane și gări.

În 1874, grupul a organizat prima expoziție colectivă, independent de Salonul oficial al Academiei Franceze, care le refuzase cu consecvență majoritatea lucrărilor. Tabloul lui Monet *Impresie: răsărit de soare* (1872, Muzeul Marmottan, Paris), le-a adus numele, inițial peiorativ, de „impresioniști", creat de jurnalistul Louis Leroy în 1874 în revista satirică *Le Charivari*. Artiștii înșiși au adoptat acest nume ca pe o descriere a intenției lor de a transmite cu acuratețe „impresiile" primite din exterior. Au urmat mai multe expoziții, ultima în 1886. Între timp, impresioniștii au continuat să-și dezvolte stilurile individuale, afirmând însă toți în lucrările lor principiile libertății față de tehnică, abordarea personală, neconvențională a subiectului și reproducerea fidelă a naturii.

Către mijlocul anilor 1880, grupul impresioniștilor a început să se destrame, căci fiecare pictor și-a urmat tot mai mult propriile interese și crezuri artistice. În timpul scurtei sale existențe, impresionismul a produs o adevărată revoluție în istoria artei, furnizând un reper tehnic fundamental pentru artiști postimpresioniști precum Cézanne, Degas, Paul Gauguin, Vincent van Gogh și Georges Seurat și eliberându-i pe toți pictorii occidentali care au urmat de tehnicile și abordările tradiționale.

Muzica

Claude Debussy a fost dintotdeauna considerat principalul compozitor impresionist. Deși influențat de atitudinea estetică generală a pictorilor impresioniști, el nu a încercat totuși să aplice în compoziție tehnici muzicale analoge celor din pictură. Mai mult, caracteristicile muzicii lui Debussy diferă atât de mult de la prima la ultima sa compoziție, încât chiar și impresia generală de impresionism trebuie probabil limitată doar la cea mai mare parte a compozițiilor scrise între cca 1892 și 1903 și la anumite lucrări mai târzii care se aseamănă foarte mult cu acestea. Astfel, creații impresioniste pot fi socotite opera *Pelléas și Mélisande* (Pelléas et Mélisande, pusă în scenă pentru prima oară în 1902), compoziția orchestrală *Nori* (Nuages, una dintre *Nocturne*, încheiată în 1899) și compoziția pentru pian *Pânze* (Voiles, unul dintre cele *Douăsprezece preludii*, cartea I, 1910). Impresioniști sunt considerați și compozitorii Maurice Ravel, Frederick Delius, Ottorino Respighi, Karol Szymanowski și Charles Griffes.

Se crede adesea că impresionismul muzical denotă o subtilă fragilitate, o pasivitate amorfă și o muzică vagă de atmosferă. Ar fi mai corect să spunem că se deosebește prin reținere și discreție, printr-un caracter static și o coloratură surprinzătoare, rezultată din fascinația compozitorilor față de sunetele pure în sine, ca expresii misterioase ale frumuseții. Tehnic vorbind, aceste trăsături derivă deseori dintr-o folosire statică a armoniei, dintr-o tonalitate ambiguă, dintr-o lipsă de contraste formale și de inițiativă ritmică și dintr-o estompare a graniței dintre melodie și acompaniament. Deși impresionismul este considerat un curent care se depărtează de excesele romantismului, sursele multora dintre caracteristicile sale se pot găsi în lucrările unor compozitori considerați precursori romantici ai expresionismului - de exemplu, Franz Liszt, Richard Wagner și Aleksandr Scriabin.

impresionism

În muzicologie, termen folosit pentru a descrie muzica în stilul lui Claude Debussy, la sfârșitul sec. XIX. Folosit în analogie cu pictura franceză contemporană

vremii, termenul referitor la muzică (ce i-a displăcut lui Debussy) este, într-un fel, mai vag decât cel din pictură. Printre elementele considerate impresioniste au fost incluse armonia statică, accentuarea timbrului instrumentelor prin care se creează jocuri sclipitoare de „culori", melodiile fără dirijare, ornamentarea de suprafață care înlocuiește sau ascunde melodia și evitarea formelor muzicale tradiționale. Impresionismul poate fi considerat o reacție împotriva retoricii romantismului, care a distrus evoluția normelor progresiilor armonice. Un alt compozitor raliat impresionismului este Maurice Ravel. Pasaje impresioniste pot fi regăsite și mai devreme, în muzica lui Frédéric Chopin, Franz Liszt și Richard Wagner, dar și în operele unor compozitori mai recenți, precum Charles E. Ives, Béla Bartók și George Gershwin.

imprimantă

Dispozitiv electronic periferic care preia fișiere de text sau imagini de la un computer și le transferă pe un suport precum hârtia sau filmul. Poate fi conectată direct la un computer, sau indirect, printr-o rețea. Există două tipuri de imprimante: cu impact (în care suportul de imprimare este lovit fizic) și fără impact. Majoritatea imprimantelor cu impact au în componență o matrice punctată ce are un număr de ace pe capul de tipar, care se ridică pentru a imprima un caracter. Imprimantele fără impact se clasifică în trei categorii principale: imprimante cu laser (care folosesc o rază laser pentru a imprima tonerul pe o anumită zonă a hârtiei), imprimante cu jet de cerneală (care pulverizează un jet de cerneală lichidă) și imprimante termice (care folosesc temperatura ridicată pentru a tipări o imagine pe o hârtie tratată special). Alte caracteristici importante ale imprimantelor sunt: rezoluția (măsurată în puncte pe inch), viteza (numărul de pagini tipărite pe minut), culoarea (color sau alb-negru) și memoria de stocare (ce determină viteza cu care poate fi tipărit un fișier).

imprimare

Formă de artă ce constă în realizarea unor imagini, de obicei pe hârtie, dar și pe materiale textile, pergamente, plastic sau pe alte suporturi, prin diferite tehnici de multiplicare, sub directa supraveghere a unui artist sau cu directa participare a acestuia. Asemenea tipăriri rafinate sunt considerate opere de artă originale, chiar dacă pot avea copii multiple. Principalele tehnici utilizate sunt reliefarea, gravarea și imprimarea pe suprafață (de ex. litografiere și întipărire cu șablon). Această formă de artă este foarte veche și s-a dezvoltat în paralel cu celelalte arte. Una dintre primele gravuri a fost realizată în sec. XV, de către germanul Martin Schongauer. În sec. XVI, Albrecht Dürer a creat gravuri remarcabile, iar în sec. XVII, Rembrandt a realizat gravuri deosebite. În Japonia, procedeul a apărut în sec. XVII, în școlile *ukiyo-e* de gravură în lemn; artiști reprezentativi au fost Hokusai și Hiroshige. În sec. XVIII, s-au remarcat artiști renumiți, precum William Hogarth, Francisco Goya și Giambattista Piranesi. În sec. XIX este notabilă opera lui Honoré Daumier și a impresioniștilor francezi. În sec. XX s-au experimentat noi stiluri, printre care gravare, gravură, mezzotinto, gravură în lemn; au apărut direcții noi, printre care expresionismul, suprarealismul, arta pop, minimalismul și neoexpresionismul.

imprinting *sau* imprimare

Formă de învățare prin care un animal foarte tânăr își fixează atenția asupra primului obiect cu care are o experiență vizuală, auditivă sau tactilă și pe care, ulterior, îl urmează. În natură, acest obiect este aproape întotdeauna unul dintre părinții animalului. În experimente, s-au folosit nu numai animale, ci și obiecte. Fenomenul a fost studiat pe larg doar la păsări. O formă comparabilă de imprinting se manifestă la multe mamifere, la unele insecte sau la unii pești. Puii de rață sau de găină, la care imprintingul are loc în câteva ore, își pierd receptivitatea la stimulii de imprinting în 30 de ore de la eclozare.

improvizație

Creație muzicală realizată în timp real. Presupune, de obicei, o scurtă pregătire prealabilă, în special când există mai mulți interpreți. Cu toate că în muzica occidentală transcrierea melodiilor s-a aflat mereu în prim-plan, improvizația a avut și ea mereu un loc, începând chiar de la primele creații pentru orgă. Există multe forme de improvizație, precum compunerea unei melodii de dans peste o linie de bas, ornamentarea elaborată, adăugată unei secțiuni repetate dintr-o arie, variațiile pe claviatură în cântecele populare, cadențele de concert și fanteziile libere solo. După un declin în sec. XIX, improvizația a revenit în muzica de concert, în compoziții experimentale și în interpretările „autentice" ale muzicii mai vechi. Cea mai importantă formă de improvizație este jazzul.

impuls

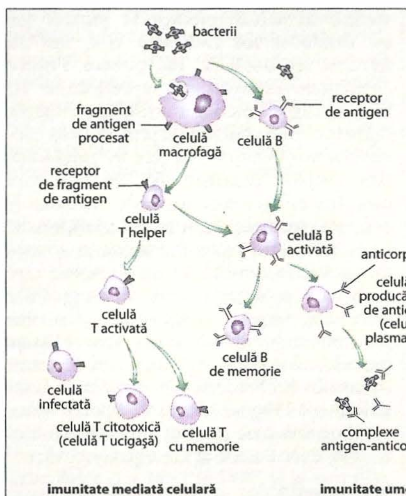
Produs dintre masa unei particule și viteza ei. Conform celei de-a doua legi a dinamicii, descoperită de Newton, viteza de variație a impulsului este direct proporțională cu forța ce acționează asupra particulei. Albert Einstein a demonstrat că masa unei particule crește pe măsură ce viteza ei se apropie de viteza luminii. La vitezele care sunt luate în considerație în mecanica clasică, efectul vitezei asupra masei poate fi neglijat, iar variațiile de impuls sunt doar rezultatul variațiilor de viteză. Dacă o forță constantă acționează asupra unei particule pentru un timp dat, produsul dintre forță și timp, adică impulsul forței, este egal cu variația de impuls. În cazul unui corp rigid, momentul este suma impulsurilor fiecărei particule din acel corp. *Vezi și* moment cinetic.

imunitate

În drept, scutire sau exonerare de răspundere. Conform tratatelor internaționale, un reprezentant diplomatic nu trebuie să dea socoteală în fața legilor locale, nici civile, nici penale. În multe țări, judecătorii, parlamentarii și reprezentanții guvernamentali, inclusiv șeful statului, se bucură de imunitate limitată sau absolută. Astfel, ei sunt scutiți de răspunderea personală în fața unor acte reprobabile sau neglijențe generate de exercitarea îndatoririlor publice. Un procuror poate acorda imunitate juridică unui martor suspectat de implicare în activități infracționale, dacă acesta este dispus să depună mărturie împotriva altor suspecți.

imunitate

În medicină, capacitate a organismului de a opri evoluția infecțiilor prin distrugerea microbilor sau a unor paraziți. Imunitatea se bazează pe funcționarea normală a sistemului imunitar al organismului. În cazul imunității naturale (sau înnăscute), mecanismele imunitare prezente la naștere acționează împotriva unei mari varietăți de microbi, indiferent dacă aceștia au mai fost întâlniți sau nu. Reacțiile imunitare dobândite, dezvoltate pentru a acționa împotriva unui anumit microb sau a substanțelor produse de el, sunt stimulate prin prezența anterioară în organism a microbului respectiv. Infectarea cu un anumit agent patogen, prin intermediul vaccinurilor, generează acest tip de imunitate. Printre mecanismele imunitare înnăscute se numără barierele fizice (cum ar fi pielea) și cele chimice (de tipul enzimelor bactericide din salivă).

Imunitatea dobândită depinde de activitatea limfocitelor T și B (ce
și B). O parte a imunității dobândite, denumită imunitate umorală,
producerea de anticorpi de către celulele B. Cealaltă parte, denun
imunitate mediată celulară, implică acțiunea celulelor T. Când un
(cum ar fi o bacterie sau o toxină) pătrunde în organism, el este a
și înglobat de macrofage, care îl supun unei procesări în urma că
resturi de antigen sunt dispuse pe suprafața celulară. Limfocitele
helper (celule T auxiliare, cooperante), recunoscând aceste fragm
de antigen, inițiază maturizarea și proliferarea altor celule T. Limf
citotoxice T killer (celulele ucigașe) se dezvoltă și atacă celulele s
sau infectate. Celulele B, stimulate de prezența antigenului și act
de celulele T helper, se divid și formează celule producătoare de a
(plasmocite). Anticorpii eliberați se leagă de antigen, marcând cel
trebuie distrusă. Celulele T helper induc, de asemenea, dezvoltare
limfocite T și B, denumite celule cu memorie, necesare pentru en
răspunsului imun la o eventuală reinfectare cu același agent pato

Microbii care trec de barierele naturale întâlnesc substanțe (de ex. interferonul) care le inhibă creșterea sau reproducerea. Fagocitele (celule devoratoare de particule) înconjoară și distrug microbii, iar limfocitele T citotoxice distrug membrana exterioară a microbului. Imunitatea înnăscută nu conferă organismului rezistență imunitară de lungă durată. Imunitatea dobândită se bazează pe recunoașterea antigenilor de către celulele B și T și este activată când mecanismele imunitare înnăscute nu mai pot stopa invazia agenților patogeni. Celulele Nk (ucigașe înnăscute), numite și limfocite T citotoxice, distrug celulele străine sau infectate. În prezența antigenilor, celulele T helper activează limfocitele B, care devin celule ce secretă anticorpi sau plasmocite. Anticorpii produși de plasmocite se leagă de celulele purtătoare de antigeni, marcându-le pentru distrugere. Imunitatea dobândită depinde de supraviețuirea pe termen lung a „memoriei" celulelor T și B, care pot prolifera rapid atunci când apare

o infecție cu același agent patogen. *Vezi și* imunodeficiență; imunologie; leucocite; sistem reticuloendotelial.

Imunodeficiență

Deficiență a imunității care diminuează capacitatea organismului de a rezista infecțiilor. Sistemul imunitar poate să nu funcționeze normal din mai multe cauze. Afecțiunile imunitare determinate de o deficiență genetică se manifestă imediat după naștere. Altele pot fi dobândite la orice vârstă, prin infecții (de ex. SIDA) sau prin imunosupresie. Structurile imunitare care pot fi afectate sunt limfocitele, leucocitele, anticorpii și complementul. Imunodeficiența combinată severă (IDCS), determinată de mai multe anomalii genetice, poate afecta toate aceste structuri. În funcție de cauză, tratamentul imunodeficienței se poate realiza prin administrarea de imunoglobuline, transplant de măduvă osoasă sau alte mijloace terapeutice care pot conduce la ameliorarea bolii.

imunologie

Știință care se ocupă cu studiul mijloacelor de apărare a organismului împotriva microorganismelor ce provoacă boli, precum și cu cercetarea tulburărilor care apar în funcționarea acestui sistem. În 1796, Edward Jenner a folosit un vaccin împotriva variolei. De atunci, imunologia s-a dezvoltat prin înțelegerea detaliată și complexă a rolului microorganismelor în apariția unor boli și a formării, mobilizării, acțiunii și interacțiunii anticorpilor și a antigenelor. Include tratarea alergiilor, imunosupresia după transplanturile de organe (pentru a preveni respingerea) și studiul bolilor autoimunitare și al imunodeficienței. În ultimele două cazuri, cercetarea a fost stimulată de apariția maladiei SIDA.

imunosupresie

Suprimare a imunității prin intermediul medicamentelor, realizată, de obicei, pentru a preveni reacția de respingere în cazul unui transplant de organ. Scopul său este de a permite organismului primitorului să accepte definitiv organul, fără efecte secundare neplăcute. În anumite situații, doza poate fi redusă sau oprită, fără a cauza respingerea organului. Printre alte aplicații se numără tratamentul anumitor boli autoimune și prevenirea eritroblastozei fetale. Principalul dezavantaj constă în apariția unui risc ridicat de infectare pe durata tratamentului sau în dezvoltarea unui limfom în cazul imunosupresiei pe termen lung.

Inari

În mitologia japoneză, zeu protector al culturilor de orez și al prosperității. Era venerat mai ales de negustori și comercianți. I se mai atribuia însă și patronarea făuritorilor de săbii, precum și protejarea bordelurilor și a circarilor. Inari era reprezentat în diverse moduri, ca un bătrân bărbos călărind o vulpe sau ca o femeie cu părul lung cărând snopi de orez. Vulpea este uneori considerată mesagerul zeului. Cel mai cunoscut templu al său este Fushimi Inari de lângă Kyoto.

Inari, statuetă din lemn, perioada Tokugawa (1603–1867); Muzeul Guimet, Paris

MUZEUL GUIMET, PARIS

incași

Grup de indieni sud-americani care au stăpânit un teritoriu ce se întindea de-a lungul coastei Pacificului și a podișurilor andine, din N actualului Ecuador și până în centrul statului Chile. Potrivit tradiției (incașii nu au lăsat documente scrise), fondatorul dinastiei Inca și-a condus tribul spre Cuzco, care a devenit orașul-capitală. Expansiunea incașilor a început în timpul celui de-al patrulea împărat. În vremea celui de-al optulea conducător, s-a dus o politică permanentă de cuceriri, prin stabilirea unor garnizoane pe teritoriile cucerite. Imperiul a cunoscut cea mai mare întindere, de la N la S, în timpul lui Tupac Inca Yupanqui. La începutul sec. XVI, incașii stăpâneau 12 milioane de supuși. Ei au construit o vastă rețea de drumuri, care, în cele din urmă, a ușurat cucerirea spaniolă din 1532. Arhitectura incașă era foarte dezvoltată, iar ruinele sistemelor de irigație, ale palatelor, templelor și fortificațiilor pot fi văzute și astăzi în Anzi. Societatea incașă era puternic stratificată, fiind caracterizată de o birocrație de tip aristocratic. Din Panteonul lor, venerat printr-o religie de stat foarte bine organizată, făceau parte un zeu al Soarelui, un zeu al creației și un zeu al

MUZEUL AMERICAN DE ISTORIE NATURALĂ, NEW YORK

Figurină incașă de argint reprezentând o alpaca, 1400–1200 î.Hr.; Muzeul American de Istorie Naturală, New York

ploii. Descendenții incașilor sunt țăranii din Anzi, care vorbesc limba quechua (*vezi* quechua). În Perú, 45% din populație descinde din incași. Ei sunt în special țărani agricultori și crescători de animale și trăiesc în comunități foarte unite. Catolicismul lor este amestecat cu credințele în spirite și divinități păgâne. *Vezi și* civilizația andină; Atahualpa; aymara; chimu; Francisco Pizarro.

incendiere

Infracțiune de a incendia intenționat și nejustificat o proprietate, adesea în scopul comiterii unei fraude (de ex. față de o companie de asigurări). În aproape toate țările, cu excepția Marii Britanii, incendiatorul poate fi acuzat de omor, dacă incendiul se soldează cu victime omenești. Germania și unele state americane impun și penalități bănești, dacă incendierea a fost comisă în scopul ascunderii sau distrugerii unor probe ale altor infracțiuni. Incendiul cauzat de un accident sau din neatenție nu intră în această categorie, dar persoanele care nu țin seama de consecințele acțiunilor lor pot fi acuzate de incendiere.

incest

Relație sexuală între persoane cărora le este interzis să se căsătorească, prin lege sau tradiție, din cauza legăturilor de rudenie dintre ele. Tabuul incestului este universal, deși este impus în forme diferite, în diverse societăți. De obicei, cu cât legătura genetică dintre doi oameni este mai puternică, cu atât mai puternic este și tabuul care interzice sau descurajează relațiile sexuale între aceștia. Anumiți sociobiologi consideră că interdicția incestului a apărut datorită faptului că populațiile endogame și-au diminuat astfel capacitatea de reproducere și au generat baze genetice favorabile dezvoltării afecțiunilor ereditare. În schimb, unii antropologi culturali afirmă că interdicția incestului și regulile de exogamie îi determină pe bărbați să-și caute partenere sexuale și maritale în afara grupului, stabilind astfel alianțe utile. Alte teorii evidențiază nevoia de a controla geloziile sexuale din cadrul familiei sau de a-i pregăti pe copii să-și cenzureze comportamentul în societatea adultă. Nici una dintre explicații nu este satisfăcătoare, făcându-i pe unii să se întrebe dacă incestul trebuie considerat un subiect unitar. Majoritatea cazurilor de incest care ajung în fața instanțelor de judecată se referă la relațiile sexuale dintre tați și fiicele lor (*vezi* abuz asupra copiilor).

inch

Unitate de măsură egală cu 1/36 dintr-un yard. În 1959 a fost oficial definită ca echivalând cu 2,54 cm (*vezi* metru). David I al Scoției (cca 1150) a definit un inch drept lățimea de la baza unghiei degetului mare al unui bărbat; în general, lățimea degetelor mari a trei oameni de talii diferite – mică, medie și mare – se adunau și apoi suma se împărțea la trei. În timpul domniei lui Eduard II, un inch era definit ca „lungimea a trei boabe de orz, uscate și rotunde, puse cap la cap". În alte perioade, a fost definit și ca suma lungimilor a 12 semințe de mac. *Vezi și* picior; sistem internațional al unităților de măsură; măsurare; sistem metric.

inchiziție

Procedură juridică specifică Evului Mediu, care își propusese să combată erezia și vrăjitoria. Mai târziu, în perioada modernă timpurie, desemna o instituție juridică de tip romano-catolic. *Inquisitio*, termen de origine latină care însemna anchetă sau judecată, reprezenta o procedură legală ce presupunea adunarea de probe și desfășurarea unui proces penal. A fost înființată de papa Grigore IX, în 1231, ca reacție la răspândirea unor erezii și cu scopul de a-i descuraja pe cathari și pe valdensi. Cei bănuiți de erezie erau arestați, interogați de inchizitori și judecați; folosirea torturii pentru a obține mărturisirea a fost autorizată de papa Inocențiu IV, în 1252. Natura pedepselor varia de la rugăciune și post, până la întemnițare. Ereticii condamnați care refuzau să se pocăiască puteau fi executați de autoritățile laice. Inchiziția papală din Evul Mediu a acționat mai ales în N Italiei și în S Franței. Inchiziția spaniolă a fost întemeiată de papa Sixtus IV în 1478. Ulterior, papa a încercat să limiteze atribuțiile acestei instituții, dar s-a lovit de opoziția coroanei spaniole. Sentințele se pronunțau într-o ceremonie publică numită autodafe (act de credință), care a devenit un ritual complex; marele inchizitor Thomás de Torquemada a dispus arderea pe rug a 2 000 de eretici. Inchiziția spaniolă a fost introdusă în colonii precum Mexic și Perú, dar și în Sicilia (1517) sau în Țările de Jos (1522). În Spania a fost desființată abia în sec. XIX.

Inchon *anterior* Jinsen *sau* Chemulpo

Oraș, 2 476 000 loc. (2000), port la mare, în Coreea de Sud, în apropiere de Seul. În sec. XV era un târg pescăresc, apoi, în 1883 a devenit port coreean; s-a dezvoltat ca centru comercial internațional înainte de ocupația japoneză (1910–1945). În timpul

Războiului din Coreea, în oraș au debarcat trupele ONU (1950). În prezent, are statut de oraș special (provincial). Industria locală se bazează pe producția de fier, oțel, sticlă, produse chimice și lemn.

incinerare

Distrugere a unui cadavru prin ardere. În Antichitate, incinerarea avea loc pe un rug, în fața privitorilor. Era practicată de greci (care considerau că este potrivită pentru eroi și morții de război) și de romani (la care a devenit un simbol al statutului social). Scandinavii păgâni își incinerau și ei morții. În India, obiceiul este străvechi. În unele țări asiatice, doar anumiți oameni puteau fi incinerați (de ex. marii preoți budiști din Tibet). În Europa, incinerarea a devenit foarte rară (după 1000), întrucât creștinismul se opune acestei practici, făcând excepție doar în timpul epidemiilor de boli contagioase, precum ciuma. În cele din urmă, la sfârșitul sec. XIX, a fost acceptată atât de Biserica Catolică, cât și de cea Protestantă. Astăzi, în unele țări europene, majoritatea cadavrelor sunt incinerate. În SUA este o practică mai puțin răspândită. În zilele noastre, cadavrul este așezat într-o cameră cu temperatură foarte mare, care provoacă arderea corpului și transformarea sa în cenușă; cenușa poate fi împrăștiată, îngropată sau păstrată într-o urnă.

incitare

În dreptul penal, act de a cere cuiva, de a convinge sau de a direcționa pe cineva să comită o infracțiune. Persoana care se face vinovată de un astfel de act devine complice la infracțiunea respectivă. Termenul se referă și la luarea de mită sau la activitatea unei prostituate, care oferă relații sexuale în schimbul banilor.

inconștient *sau* subconștient

În psihanaliză, parte a sistemului psihic pe care omul nu o conștientizează, dar care se poate manifesta prin greșeli de vorbire (acte ratate), vise sau simptome nevrotice (*vezi* nevroză). Existența activităților mentale inconștiente a fost demonstrată pentru prima dată de Sigmund Freud și astăzi reprezintă un foarte cunoscut principiu al psihiatriei. Se susține că la originea multor simptome nevrotice se află conflictele îndepărtate din conștient prin reprimare și menținute în inconștient prin diverse mecanisme de apărare. Cercetări recente din domeniul biopsihologiei au pus în lumină relația dintre procesele care se desfășoară la nivelul creierului și nivelurile conștientului la care sunt stocate amintirile.

incontinență

Incapacitate de a controla excreția. Începerea și oprirea urinării se bazează pe funcționarea normală a mușchilor pelvieni, abdominali, a diafragmei și a nervilor senzitivi și motori. Sistemul nervos al bebelușilor nu este dezvoltat suficient pentru a controla urinarea. La alte vârste, incontinența poate semnala unele afecțiuni (de ex., persistența tubului neural ce provoacă vezica neurogenă), paralizia mușchilor aparatului urinar, distensia cronică a vezicii urinare sau anumite malformații urogenitale. Slăbirea mușchilor pelvieni poate provoca pierderi mici de urină în timpul tusei sau în timpul strănutului (incontinența de efort). Defecarea necontrolată poate fi provocată de leziuni ale măduvei spinării sau de alte traumatisme, de vârsta foarte înaintată, de frica paroxistică sau de diareea gravă. *Vezi și* enurezis.

incub și sucub

Demoni (masculini și feminini) care încearcă să aibă raporturi sexuale cu oamenii, în timp ce aceștia dorm. În Evul Mediu, unii europeni credeau că din unirea cu un incub se nasc vrăjitoarele, demonii și oamenii cu malformații. Se spunea că tatăl vrăjitorului Merlin ar fi fost un incub.

Inculeț, Ion

(1884, Răzeni, Lăpușna, Basarabia, Imperiul Rus - 18.10.1940, București)

Om politic român. Militant pentru unirea Basarabiei cu România, membru al Academiei Române. A fost președinte al Sfatului Țării, organismul politic care a decis, în 1918, unirea Basarabiei cu România. Membru al guvernului român, în mai multe rânduri, ca secretar de stat, ministru de interne (1933–1936) și vicepreședinte al guvernului (1936–1937).

inculpare

În dreptul penal, punere sub acuzare, oficial și în scris, în cazul comiterii unei infracțiuni. Acțiunea este validată de un mare juriu și transmisă unei instanțe pentru judecarea acuzatului. În SUA, inculparea este una dintre cele trei forme principale de acuzare în cazul infracțiunii. Celelalte sunt aducerea la cunoștință (un document scris, asemănător inculpării, elaborat și prezentat instanței de un procuror) și plângerea făcută de partea vătămată sau de un ofițer de poliție (pentru infracțiunile mărunte). Inculparea poate conține mai multe capete de acuzare.

incunabul

Carte tipărită înainte de 1501. Data, deşi acceptată, este arbitrară şi nu are nici o legătură cu dezvoltarea artei tiparului. Termenul a fost probabil folosit în cca 1650, pentru a desemna primele tipărituri. Numărul total al ediţiilor produse de tiparniţele europene din sec. XV este estimat la peste 35 000, excepţie făcând literatura efemeră (de ex. foile volante, baladele sau imnurile religioase) care s-au pierdut sau au supravieţuit numai fragmentar.

Ind *sau* Indus *sau* Sindh

Fluviu în S Asiei, care traversează masivul Himalaya. Este unul dintre cele mai lungi cursuri de apă din lume (2 900 km). Debitul său anual (207 miliarde mc) este de două ori mai mare decât al Nilului. Izvorăşte din SV Tibetului şi curge spre NV prin văile munţilor Himalaya. După ce traversează graniţa de V a Kashmirului, continuă spre NV prin teritorii aflate sub administraţie indiană şi pakistaneză şi apoi coteşte spre S şi intră pe teritoriul Pakistanului. Alimentat de afluenţii din regiunea Punjab, precum râurile Jhelum, Chenab, Ravi, Beas şi Sutlej, fluviul se lărgeşte şi curge mai lin. Încă din Antichitate a reprezentat o sursă de apă pentru irigarea câmpiilor de pe valea Indului.

Independence

Oraş, 113 288 loc. (2000), din V statului Missouri, SUA. Fondat în 1827. A fost punctul de plecare pentru două reţele de cale ferată: Santa Fe şi Oregon. În timpul goanei după aur (din California), era punctul de întâlnire a vagoanelor de tren. Reşedinţă a unei comunităţi mormone, între 1831 şi 1833, oraşul este în prezent sediul central al Bisericii Reformate a lui Iisus Hristos şi a Tuturor Sfinţilor. A fost ocupat de trupele unioniste în timpul Războiului Civil American şi a devenit scena a două confruntări cu armata confederaţilor. Este oraşul natal al preşedintelui Harry Truman şi, ca urmare, biblioteca şi muzeul de aici îi poartă numele.

index de culoare

În petrologia magmatică, sumă a procentelor volumetrice ale mineralelor colorate sau negre dintr-o rocă. Cele mai întâlnite minerale deschise la culoare sunt feldspaţii, feldspatoizii şi cuarţul; mineralele închise la culoare care apar în cantităţi mari sunt olivina, piroxenii, amfibolii, biotitul, granatul, turmalina, oxizii de fier, sulfurile şi metalele.

Index librorum prohibitorum

(*în latină*, indexul cărţilor interzise)

Listă de cărţi interzise în trecut de autorităţile religioase ale Bisericii Romano-Catolice, invocându-se faptul că reprezentau un pericol pentru credinţa şi morala catolică. Întocmit de cenzori oficiali, indexul nu a fost niciodată un catalog complet de lecturi interzise; conţinea numai titlurile lucrărilor în privinţa cărora autorităţile ecleziastice luaseră măsuri. De multă vreme biserica socotea că unele cărţi ar putea duce credincioşii pe drumul ispitei, însă prima listă de cărţi interzise, numită *Index*, a apărut în 1559. Publicarea listei a încetat abia în 1966, când aceasta a căpătat statut de document istoric.

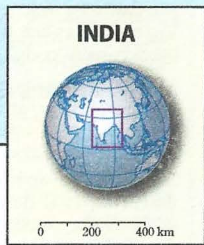
indexare

Stabilire a unui indice de mărire a salariilor, proporţional cu creşterea preţurilor pe piaţa internă. În politica fiscală, indexarea este folosită ca mijloc de a compensa efectele inflaţiei sau deflaţiei în plata asigurărilor sociale şi a impozitelor, măsurându-se valoarea reală a banilor într-un punct de referinţă, de obicei un indice de preţ. În timpul perioadelor de inflaţie, dacă nu ar exista indexarea, beneficiarii fondurilor de ajutor social ar avea de suferit, deoarece beneficiile lor ar rămâne la o cotă fixă, în timp ce preţurile ar creşte. În anumite ţări, indexarea este utilizată ca metodă de contrabalansare a „trecerii la un alt nivel de impozitare", care se manifestă în orice sistem de impozite progresive, când inflaţia determină încadrarea plătitorilor de taxe în categorii superioare de taxare. Indexarea se poate referi şi la relaţionarea nivelului de salarizare a instrumentelor financiare cu un indice de preţ. PIB-ul (*vezi* produs intern brut) deflaţionist este folosit pentru adaptarea la inflaţie, cu scopul de a măsura creşterea economică reală.

India *denumire oficială* Republica India *în hindusă* Bharat

Stat din S Asiei. Suprafaţa: 3 166 414 kmp. Populaţia: 1 047 671 000 loc. (2002). Capitala: New Delhi. Se întinde spre golful Bengal la SE şi spre Marea Arabiei către SV. În India se întâlneşte o mare varietate etnică, locuitorii fiind descendenţi ai invadatorilor sau ai celor care au populat continentul din timpuri străvechi. Limbile oficiale sunt hindi şi engleza. Se vorbesc, de asemenea, multe alte limbi, precum bengali, kaşmira, marathi şi urdu sau limbi dravidiene. Există sute de idiomuri din alte familii de limbi. Religii: hinduism,

Ⓐ Admin. de Pakistan; pretinsă de India
Ⓑ Admin. de India
Ⓒ Admin. de China; pretinsă de India
Ⓓ Admin. de India; pretinsă de China

budism, jainism, sikhism, islam, creştinism. Moneda naţională: rupia. India este alcătuită din trei mari regiuni geografice: Munţii Himalaya, care formează graniţa de N, câmpia gangetică şi a Indului (formată din sedimentele aluvionare ale celor trei mari bazine hidrografice ale cursurilor de apă din care face parte şi Gangele) şi regiunea de S, în care se află podişul Deccan. În agricultură, predominante sunt culturile de orez, grâu, bumbac, trestie de zahăr, cocotieri, mirodenii, iută, tutun, ceai, cafea şi arborii de cauciuc. Sectorul industrial este foarte diversificat şi include atât industria grea, cât şi fabricarea unor produse de înaltă tehnologie. Este o republică cu două foruri legislative. Preşedintele este şeful statului, iar prim-ministrul conduce guvernul. India este locuită de mii de ani. Agricultura se practică din mileniul VII î.Hr., iar civilizaţia urbană de pe valea Indului a apărut prin 2600 î.Hr. Budismul şi jainismul au apărut în sec. VI î.Hr., ca reacţie faţă de societatea împărţită în caste creată de hinduism şi de religia vedică, amândouă promovând societatea bazată pe caste. Prin 1000 d.Hr. ţara a început să fie invadată de musulmani. În 1206 a fost întemeiat sultanatul Delhi, care a rezistat mult timp. În 1526 s-a format dinastia mogulilor. Călătoria lui Vasco da Gama spre India (1498) a marcat începutul unor secole de rivalitate comercială între portughezi, olandezi, englezi şi francezi.

În urma cuceririlor britanice din sec. XVIII și XIX, a fost înființată Compania Britanică a Indiilor de Est. În 1858 a început administrarea directă a Imperiului Britanic. În 1947, Mohandas K. Gandhi a contribuit la înlăturarea dominației britanice. Jawaharlal Nehru a devenit astfel prim-ministru, iar guvernarea sa, apoi a fiicei sale, Indira Gandhi, și a nepotului său, Rajiv Gandhi, s-a întins, cu mici întreruperi de câțiva ani, până în 1991. În 1947, subcontinentul a fost împărțit în două state: India, cu populație majoritar hindusă, și Pakistan, cu populație majoritar musulmană. O confruntare ulterioară cu Pakistanul a dus la formarea Republicii Bangladesh, în 1971. În 1980 și 1990, sikhii au încercat să întemeieze un stat independent în Punjab. Conflicte etnice și religioase au avut loc și în alte regiuni ale țării. Regiunea Kashmir, din NV, a fost mereu o sursă de tensiuni.

indian, drept ~

Practici și instituții juridice din India. Dreptul indian se bazează pe mai multe surse, inclusiv pe tradiția vechilor Vede. În general, se referă la problemele de ordin social, cum ar fi căsătoria și succesiunea. Invazia arabă din sec. XVIII a determinat introducerea dreptului islamic (*vezi* sharia) în anumite regiuni, în special în N. Dreptul englez a fost impus în teritoriile aflate sub dominație britanică. Portughezii și francezii și-au folosit propriile sisteme juridice în regiunile pe care le controlau. De la proclamarea independenței (1947), India a încercat să aplice un cod civil unitar și să modernizeze codul penal.

Indian, Marele Deşert ~

Vezi deșertul Thar

Indian, Oceanul ~

Întindere de apă sărată, mărginită la V de Africa, la E de Australia, la N de Asia și la S de Antarctica. Cu o suprafață de 73 440 000 kmp, acoperă aproape o șeptime din suprafața Terrei, fiind cel mai mic dintre cele trei mari oceane ale lumii (*vezi* Oceanul Atlantic, Oceanul Pacific). Are maxim 7 450 m adâncime în groapa Java. Cuprinde Marea Roșie, Marea Arabiei, Golful Persic, Marea Andaman, golful Bengal și Marea Barieră de Corali. Cele mai mari insule și grupuri de insule sunt Madagascar, Sri Lanka și insulele Mascarene.

Indian, Teritoriul ~

Teritoriu din V SUA, din care făceau parte majoritatea regiunilor din Oklahoma de astăzi. Triburile choctaw, creek, seminole, cherokee și chickasaw au fost mutate cu forța în această zonă între 1830 și 1843. Printr-un document din 1834 s-a stabilit că acesta reprezenta teritoriul amerindienilor. În 1866, jumătatea vestică a fost cedată Statelor Unite. Coloniștii albi au avut acces în zonă din 1889, iar regiunea a devenit Teritoriul Oklahoma în 1890. În 1907, cele două teritorii au fost unite și incluse în Uniune, sub numele de statul Oklahoma.

indian american *sau* american nativ

Vezi amerindian

Indiana

Stat din partea central-vestică a SUA. Suprafața: 93 994 kmp; 6 080 485 loc. (2000). Centrul administrativ: Indianapolis. Are ca graniță de SE râul Wabash, iar în V râul Ohio. La început, statul Indiana a fost locuit de amerindienii vorbitori de limbă algonkin, cum ar fi miami, potawatomi și delaware. În 1679, zona a fost explorată de René-Robert la Salle și, în consecință, considerată teritoriu francez. În 1763 a devenit teritoriu britanic. În 1800 era deja teritoriu american, după ce fusese cedat SUA în 1783. În 1811, trupele americane au câștigat o victorie decisivă împotriva indienilor, în Bătălia de la Tippecanoe. Din 1816, după ce a intrat în Uniune ca al 19-lea stat, a început să se înregistreze o creștere demografică. După 1850 începe să se dezvolte agricultura; odată cu sfârșitul Războiului Civil American, apare și industrializarea. În sec. XX, producția de oțel (*vezi* Gary) a devenit cel mai important sector economic.

Indiana, Dunele din ~

Parc național și rezervație, la S de lacul Michigan, în N statului Indiana. Fondat în 1925, cuprinde 883 ha de țărm, mlaștină, dune și păduri. La Big Blowout, în E parcului, brizele lacustre adună nisipul peste o zonă împădurită, dând naștere unui „cimitir de copaci". Dunele pot atinge 60 m în înălțime. Rezervația națională de pe țărmul lacului (înființată în 1966) înconjoară parcul din trei părți. Într-o zonă cu suprafața de 5 205 ha, se află plaje și ravene împădurite.

Indiana, Robert *născut* Robert Clark

(n. 13.09.1928, New Castle, Indiana, SUA)

Pictor, sculptor și grafician american. A studiat la Institutul de Artă din Chicago. S-a stabilit la New York; a devenit unul dintre reprezentanții curentului pop-art. Este foarte apreciat pentru picturile și

grafica în care înfățișează forme geometrice viu colorate și inscripționate cu litere. În 1964 a colaborat cu Andy Warhol la realizarea filmului *Eat*, fiind însărcinat să realizeze un logo *EAT* pentru pavilionul newyorkez al Târgului Internațional din acel an, organizat în metropola americană. Cea mai faimoasă realizare a sa, *LOVE*, pictată pentru prima dată pe pânză în 1956, a devenit un simbol universal al generației hippie.

Indiana, Universitatea din ~

Instituție de învățământ superior, în regim de stat, formată din campusul central din Bloomington (fondat în 1820) și din alte câteva campusuri și școli înființate în cooperare cu Universitatea Purdue. Toate facultățile din cadrul universității oferă cursuri pentru absolvenții de liceu, majoritatea organizează cursuri de master, iar la Bloomington și Indianapolis se pot urma și studii de doctorat. Facultatea de Medicină se află la Indianapolis, iar Dreptul și Academia de Studii Economice se află la Bloomington. Tot aici se află un foarte important centru de studii de etnologie din SUA. Din universitate face parte și Institutul Kinsey de cercetare a sexualității și a reproducerii omului. Universitatea numără 86 000 de studenți.

Indianapolis

Oraș, 791 926 loc. (2000), centrul administrativ al statului Indiana. Situat pe malurile râului White, în apropiere de centrul statului, a fost fondat în 1821 și a devenit capitală în 1825. Este nod rutier, feroviar și aerian; reprezintă o importantă piață de cereale și este un centru industrial în care se fabrică produse farmaceutice, mașini-unelte și echipament electric și de transport. Cursa anuală de automobile Indianapolis 500 este un eveniment internațional. Orașul găzduiește Muzeul Piloților Celebri de la Arena Vitezei și câteva colegii și universități.

Indianapolis 500

Cursă de automobile din SUA, organizată anual, din 1911, la Arena Vitezei din Indianapolis. Pista este ovală și înclinată, lungă de 4 km și având un cot la fiecare sfert de milă. Indy 500 este o întrecere de 805 km, la care participă cei mai buni piloți din lume. Aceștia folosesc mașini de Formula 1 (mașini cu roți detașabile, cabină deschisă și motor în spate). Este organizată, de obicei, în apropiere de Ziua Eroilor. Fiind o întrecere renumită de circuit, atrage foarte mulți spectatori (cca 300 000) și oferă premii substanțiale (peste 1,5 milioane de dolari).

indiană, arhitectură ~

Tradiție în construcția clădirilor, specifică subcontinentului indian. Datează cel puțin din mileniul II î.Hr. Arhitectura indiană este, în special, religioasă. Primele clădiri cu specific arhitectural indian au fost templele budiste și hinduse făcute la început din lemn, iar ulterior, din cărămidă. Prin sec. IV î.Hr., piatra a început să fie foarte folosită ca material de construcție; în consecință, oamenii au dobândit – în timp – o mare abilitate în sculptarea ei și în ridicarea construcțiilor. S-au construit astfel stupe, temple făcute în peșteri sau mănăstiri săpate în stâncă. În perioada Gupta (sec. IV–VI d.Hr.), arhitectura templelor a înregistrat un progres rapid, acestea fiind adesea decorate cu basoreliefuri complexe. Structura arhitectonică specifică N Indiei – respectiv templul cu un turn încărcat cu decorațiuni (*vezi* sikhara) – a atins apogeul stilistic în sec. VII–XI. Expansiunea islamului în India (sec. XI–XII), a determinat introducerea altor forme arhitecturale (de ex. domul și minaretul) și decorații tipic musulmane. Mai multe capodopere (precum Taj Mahal) au fost construite în timpul dinastiei mogulilor (sec. XVI–XVIII) (*vezi* arhitectură mogulă). În timpul colonizării europene și al dominației britanice a fost introdus stilul arhitectural european.

indiană, filozofie ~

Sistem filozofic dezvoltat pe subcontinentul indian; include atât sistemele ortodoxe (*astika*), din care fac parte nyaya, vaisheshika, samkhya, yoga, mimamsa și școlile de filozofie vedanta, cât și cele neortodoxe (*nastika*), cum ar fi budismul sau jainismul. Istoria filozofiei indiene poate fi împărțită în trei perioade: prelogică (în Antichitate), logică (sec. I–XI) și ultralogică (sec. XI–XVIII). Ceea ce Dasgupta numește „era prelogică" include perioadele premauryană și mauryană (cca 321–185 î.Hr.) ale istoriei indiene. Etapa logică începe în perioada Kusana (sec. I–II d.Hr.) și atinge apogeul în perioada Gupta (sec. III–V) și în perioada imperială Kanauj (sec. VII).

indiană, muzică ~

Muzică specifică subcontinentului indian. Deși India acoperă un teritoriu mare și o diversitate culturală, tradiția muzicală are un caracter unitar. Datorită progreselor făcute în teoria muzicii indiene încă de timpuriu, tradiția s-a caracterizat prin continuitate, fiind influențată de budism. Prima

dovadă documentară este o carte despre teatru, care datează din sec. V d.Hr. și conține capitole referitoare la muzică și dans. Sistemul de 22 de diviziuni ale octavei, din care derivă două game fundamentale de șapte tonuri, exista deja la acea vreme. Orice ton dintr-o pereche de două putea fi considerat un prim ton, rezultând astfel 14 game. Tratatul evidențiază și trăsăturile specifice fiecărei game. La baza muzicii indiene stă conceptul de tonalitate denumit *raga*. În muzica indiană, ritmul și construcția gamelor sunt progresive. În timp ce ritmul din muzica occidentală depinde în mare măsură de metru, ritmul indian este format din acumularea unor elemente mici, menite să construiască structuri mai mari, concept foarte întâlnit la compozitorii occidentali din sec. XX. Modelul ritmic fundamental este *tala*. Muzica indiană este monodică, fiind formată dintr-o singură melodie, acompaniată de un cimpoi; toba poate constitui, teoretic, o altă voce. Deși este, în principiu, o formă de divertisment, muzica indiană este totuși legată de religia hindusă. Cu toate că are un fundament teoretic și folosește notații, muzica s-a transmis pe cale orală, de la maestru la ucenic. Vocea are un rol central. Printre instrumentele indiene cu coarde se numără sitarul, sarodul, tambura și vina. Cel mai important instrument de percuție pare să fie tabla. Instrumentele de suflat sunt mai puțin importante.

indiană, răscoala ~ *sau* răscoala sipailor
(1857-1858)

Revoltă de amploare împotriva dominației britanice în India. A fost inițiată de trupele indiene (sipai) aflate în slujba Companiei Britanice a Indiilor de Est. Răscoala a început când sipaii au refuzat să smulgă capetele noilor cartușe de pușcă, întrucât acestea erau unse cu un amestec de grăsime (de porc) considerat impur din punct de vedere religios. Au fost încătușați și întemnițați; înfuriați, camarazii lor i-au împușcat pe ofițerii britanici și au pornit în marș spre Delhi. Au urmat lupte crâncene, soldate cu înfrângerea indienilor. Consecința imediată a fost desființarea Companiei Indiilor de Est și instaurarea administrării directe de către guvernul britanic, care a adoptat o politică de comunicare cu indienii. Britanicii au impus câteva măsuri sociale care au creat controverse în comunitatea hindusă (de ex., adoptarea unei legi prin care femeile hinduse aveau voie să se recăsătorească). Ulterior, aceste măsuri au fost abrogate.

indiană, sculptură ~

Tradiție, forme și stiluri sculpturale ale civilizațiilor de pe subcontinentul indian. Adevărurile hinduismului, budismului și jainismului au fost promovate prin intermediul unor reprezentări invariabile ale unor forme umane. Individualitatea a fost suprimată în încercarea de a crea forme perfecte și definitive, esențiale, spre deosebire de modelele umane. Tradiția datează din perioada civilizației induse, între 2500 și 1800 î.Hr., când se modelau mici figurine de teracotă. Stilurile și tradițiile au progresat și s-au diversificat de-a lungul secolelor, dar între sec. IX și X d.Hr. sculptura a atins un nivel care nu a mai cunoscut schimbări majore până în prezent. Începând cu sec. X, au fost realizate numeroase sculpturi destinate decorațiilor arhitecturale. *Vezi și* sculptură Amaravati; sculptură Bharhut; arta Mathura; artele din Asia de Sud; bronz indian vestic.

indicator economic

Statistică folosită la determinarea stării economice generale sau la prognozarea acesteia pentru viitor. Indicatorul principal are tendința de a se ridica sau de a coborî înainte ca economia generală să suporte schimbări (de ex. autorizațiile de construcție, prețul obișnuit al acțiunilor și inventarul de afaceri). Indicatorii coincidenți se modifică simultan cu economia; indicatorii decalați își schimbă direcția după ce se produce o schimbare de direcție în economie.

indice de preț

Măsură ce indică schimbările produse într-un set de prețuri. Constă dintr-o serie de numere aranjate astfel încât o comparație a valorilor pentru oricare două perioade sau locuri va indica schimbarea prețului de la o perioadă la alta sau diferențele de preț, în funcție de zone. Indicii de preț au fost introduși pentru a măsura schimbările în coșul zilnic de consum, cu scopul de a determina creșterile de salarii necesare pentru a menține un standard de viață constant. Există două tipuri de indici. Tipul de indici Laspeyres definește coșul zilnic într-o perioadă standard, apoi utilizează prețurile produselor pentru a examina schimbarea acestora în timp și spațiu. În forma sa cea mai simplă, acest indice reprezintă doar raportul dintre prețul actual al bunurilor și cel din perioada de referință. Cei mai cunoscuți doi indici de acest tip sunt indicele de preț al consumatorului (IPC) și indicele de preț al producătorului (IPP). IPC măsoară schimbările prețurilor

la produsele comercializate cu amănuntul, care se încadrează în una dintre cele trei categorii: alimente, îmbrăcăminte și locuință. IPP (numit cândva indice de preț în comerțul cu ridicata) măsoară schimbările de preț practicate de producători și de angrosiști. Indicii de tip Paasche definesc coșul zilnic pentru perioada curentă, apoi folosesc prețurile produselor corespunzătoare din perioade anterioare. Cel mai cunoscut indice de acest tip este produsul intern brut (PIB), corector de inflație; acesta este folosit în SUA în contabilitatea veniturilor naționale, pentru a face diferențierea dintre sumele în dolari la cursul istoric indexat și cele în dolari la cursul curent.

indice de răcire eoliană

Indice de temperatură a aerului, care este resimțită la nivelul epidermei ca având un efect de răcire similar cu acela rezultat prin combinarea unor valori de temperatură și de viteză a vântului. Cu cât viteza vântului crește, indicele de temperatură descrește; de ex. o temperatură a aerului de -1,1°C combinată cu o viteză a vântului de 32,2 km/h produce o răcire eoliană de -8°C. Indicele de răcire eoliană este anunțat odată cu temperatura aerului în buletinele meteo, pentru a descrie temperatura reală.

indiene, sisteme de scriere ~

Ansamblu de câteva zeci de tipuri de scriere folosite atât în prezent, cât și în trecut, în limbile din S și SE Asiei. Cu excepția scrierii kharoshthi (kharosthi), folosită în sec. VI–III î.Hr., toate scrierile existente în regiune descind din scrierea brahmi, a cărei atestare este confirmată de inscripțiile de pe pietrele indo-ariene de la Ashkota (sec. III î.Hr.). În primele șase secole de după Ašoka, scrierea brahmi pare să se fi separat în variante nordice și sudice. Tipurile nordice au dat naștere scrierilor gupta (sec. IV–V d.Hr.), care au evoluat în scrierile devanagari (folosite în prezent pentru a scrie în sanscrită, hindi, marathi și nepaleză), bengali și oriya și gurmukhi, folosite în cărțile sfinte sikh și în limba punjabi din India. Tipurile sudice au determinat, pe de o parte, apariția scrierii singhaleze, telugu și a scrierilor kannada, iar pe altă parte, au dus la apariția scrierii pallava. Aceasta din urmă stă la baza unui mare număr de alte sisteme de scriere, cum ar fi cele ale limbilor tamil și malayalam, a scrierilor din SE Asiei (de ex. a celor folosite în limba mon, birmană, khmeră, thailandeză și lao) și pentru o serie de limbi austroneziene.

indieni de câmpie

Triburi amerindiene care trăiau în trecut în Marile Câmpii ale SUA și în S Canadei. Printre ele se numără triburile arapaho, assiniboin, blackfoot, cheyenni, comanche, cree, crow, hidatsa, kiowa, mandan, osage, pawnee și sioux.

indieni de pe coasta de NV

Triburi amerindiene care au locuit pe centura strâmtă, dar bogată, a fâșiei de coastă sau pe insulele din larg, de la SE de Alaska până la NV de California. De la N la S: tlingit, haida, tsimshian, kwakiutl de N (heiltsuq), bella coola, kwakiutl, nootka, salish de coastă, o serie de diviziuni mai mici și chinook.

indieni de platou

Triburi amerindiene dintre cele care ocupau platoul înalt dintre Munții Stâncoși în E și Cascada Range în V. Cele mai cunoscute triburi: coeur d'Alène, flathead, klamath, kutenai, modoc, nez percé, spokan, thompson și salish.

indieni de SE

Amerindieni care locuiesc în SE Statelor Unite. Această regiune a fost una dintre cele mai populate de nativii din America de Nord, numărul locuitorilor fiind estimat la 120 000. Mulți dintre ei s-au stabilit în interior, unde aveau avantajul de a găsi cu ușurință hrană și pământ arabil. Printre grupurile din această regiune se numără caddo, catwba, cherokee, chickasaw, choctaw, creek, natchez și seminole.

indieni de SV

Amerindieni care locuiesc în SV Statelor Unite. Deși populațiile diferă din punct de vedere lingvistic și cultural, ele se împart, în general, în patru grupe: triburile yuman; pima și papago; pueblo; navajo și apași.

indieni din teritoriile estice

Amerindieni din vasta zonă împădurită ce se întinde de la E de valea fluviului Mississippi, până la coasta Atlanticului, extinzându-se către N, în Canada, și către S, spre teritoriile cunoscute azi ca Illinois și Carolina de Sud. Zonele cel mai dens populate se aflau lângă coaste, lacuri, mlaștini, heleștee, pâraie și râuri. Populațiile din zonă vânau animale, prindeau pește și păsări, culegeau scoici, rădăcini de plante sălbatice și cultivau plante. În anumite părți din regiunea Marilor Lacuri creștea orezul sălbatic (*Zizania aquatica*) de care indienii menominee depindeau în mod special.

În aceste teritorii se vorbeau limbile irocheză, algonkin și sioux. Grupurile separate se numeau abenaki, woodland cree, delaware, fox, huroni, illinois, irochezi, mohicani, menominee, miami, micmac, mohawk, mohegan, montagnais și naskapi, ojibwa, oneida, ottawa, pequot, powhatan, sauk, seneca, tuscarora și winnebago.

indigenism *în spaniolă* indigenismo

Mișcare latino-americană care militează pentru un rol politic și social dominant al amerindienilor în țările în care aceștia sunt majoritari. Susținătorii acestei mișcări departajează foarte clar amerindienii de locuitorii de origine europeană care au supus populațiile indigene majoritare încă din sec. XVI, din perioada cuceririlor spaniole și portugheze. Mișcarea a devenit importantă în Mexic în timpul revoluției dintre 1910 și 1920 și a luat amploare în timpul președintelui Lázaro Cárdenas (1934–1940), care a depus eforturi substanțiale pentru a integra moștenirea culturală amerindiană în structura societății mexicane. În Perú, indigenismul este asociat cu mișcarea APRA.

indigo

Colorant albastru, obținut până prin 1900 exclusiv din anumite specii ale plantei indigo. Extragerea colorantului a avut un rol deosebit în economia Americii coloniale și a continuat să fie importantă pentru India până la începutul sec. XX. De atunci, indigoul fabricat sintetic a înlocuit colorantul natural. Este redus pe cale chimică în substanța solubilă numită alb de indigo, o pulbere de culoare galbenă, aplicată sub această formă pe fibrele textile și apoi reoxidată în indigo (*vezi* oxidoreducere).

Indiile de Est Olandeze

Vezi Indonezia

Indiile de Vest *sau* America Centrală insulară

Insule care înconjoară Marea Caraibilor între SE Americii de Nord și N Americii de Sud. Pot fi împărțite în următoarele grupe: Antilele Mari, care includ Cuba, Jamaica, Hispaniola (Haiti și Republica Dominicană) și Puerto Rico; Antilele Mici, care includ Insulele Virgine Britanice, Insulele Vântului, Insulele de sub Vânt, Barbados și insulele din S Mării Caraibilor la N de Venezuela (în grupul cărora intră de obicei și Trinidad-Tobago); Bahamas. Deși nu aparține din punct de vedere geografic Indiilor de Vest, arhipelagul Bermudelor este adesea inclus printre ele.

Indiilor, Codul ~

Corp de legi promulgat de regii spanioli între sec. XVI și XVIII, privind guvernarea coloniilor. Este format dintr-un compendiu de decrete privind administrarea religioasă, guvernamentală, politică și militară; include educația, instanțele inferioare și superioare de judecată, statutul indienilor, economia, navigația și comerțul. Un rezumat emis în 1681 conținea 6 377 de legi. Deși criticat pentru inconsecvențe, pentru atenția excesivă acordată unor detalii mărunte și pentru faptul că nu le permitea coloniștilor să participe la guvernare, a fost cel mai complet cod legislativ elaborat vreodată pentru un imperiu colonial. Includea și principiul tratamentului uman al indienilor (adesea ignorat).

individualism

Filozofie politică și socială care pune accent pe libertatea individuală. Individualismul modern a apărut în Marea Britanie odată cu ideile lui Adam Smith și Jeremy Bentham. Alexis de Tocqueville a prezentat conceptul ca fiind fundamental spiritului american. Individualismul înseamnă un sistem de valori, o teorie despre natura umană și credința în anumite rânduieli politice, economice, sociale și religioase. Conform lui, toate valorile sunt esențial umane, individul este valoarea supremă și toți indivizii sunt egali din punct de vedere moral. Individualismul acordă o mare importanță spiritului de independență, dreptului la intimitate și respectului mutual între persoane și se opune autorității și oricăror forme de control asupra individului, îndeosebi celui exercitat de către stat. Teoriile individualiste despre natura umană consideră că modul optim de a servi interesele individului adult normal este de a-i permite să-și asume maxima libertate și responsabilitate în alegerea obiectivelor proprii și a mijloacelor de a le atinge. Expresia instituțională a individualismului derivă din aceste principii. Individualiștii cred că guvernul trebuie să-și limiteze la maximum ingerința în viețile persoanelor, rezumându-se, în general, la a aplica legea și a menține ordinea, a-i împiedica pe indivizi să se amestece în treburile altora și a veghea la respectarea înțelegerilor (contractelor) încheiate de bunăvoie. Individualismul presupune, de asemenea, o concepție asupra proprietății potrivit căreia fiecare familie sau individ poate dispune de libertate deplină în achiziționarea de proprietăți, în a le administra și în a opera cu ele așa cum consideră potrivit. Deși

individualismul economic și individualismul politic sub forma democrației au mers mână în mână o vreme, ceva mai târziu în sec. XIX ele s-au dovedit, în esență, incompatibile, întrucât cei care căpătaseră recent drept de vot au început să ceară intervenția guvernului în procesele economice. Ideile individualiste au pierdut teren la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, odată cu apariția organizațiilor sociale la scară mare și a unor teorii politice opuse, în particular a comunismului și a fascismului. Ele au fost resuscitate însă în a doua jumătate a sec. XX, după înfrângerea fascismului și după căderea regimurilor comuniste din Uniunea Sovietică și din Europa de E. *Vezi și* libertarianism.

individuație

Determinare în virtutea căreia o realitate de ordin individual, identificată într-un fel anume, este identică din punct de vedere numeric cu o altă realitate individuală, identificată într-un alt fel, sau este diferită de ea (de ex. planeta Venus este cunoscută ca „luceafărul de dimineață" în zori și ca „luceafărul de seară" la căderea nopții). Din moment ce conceptul de realitate individuală pretinde ca realitatea respectivă să fie recognoscibilă ca atare în mai multe situații posibile, problema individuației are o mare importanță în ontologie și logică. Problema identificării unei realități individuale care există în două momente diferite (problema identității transtemporale) reprezintă una dintre numeroasele forme pe care le poate îmbrăca problema individuației: ce anume face acest fluture identic cu omida de mai înainte? Ce anume face ca persoana care ești acum să fie aceeași cu cea de acum zece ani? În logica modală, problema individuației în diferite lumi posibile (a identității în lumile posibile) este importantă deoarece modelul standard al semanticii teoretice pentru sistemele de logică modală se bazează pe presupoziția conform căreia se poate vorbi de existența aceleiași realități individuale în mai multe lumi posibile.

indo-ariene, limbi ~ *sau* limbi indiene

Subgrup important al ramurii de limbi indo-iraniene din familia limbilor indo-europene. Sunt vorbite de peste 800 de milioane de persoane, în principal în India, Nepal, Pakistan, Bangladesh și Sri Lanka. Perioada veche a limbilor indo-ariene este reprezentată de sanscrită, iar cea medie (cca 600 î.Hr.–1000 d.Hr.), de dialectele prakrit, inclusiv pali. Idiomurile indo-ariene vorbite în prezent reprezintă, în bună măsură, un continuum dialectal întins pe un spațiu geografic unitar, astfel încât demarcațiile dintre limbi și dialecte sunt întrucâtva artificiale. Situația este complicată de distincțiile, concurente între ele, între limbile cu tradiție literară îndelungată, limbile locale, așa cum sunt ele identificate de vorbitorii nativi (de ex. în recensăminte), limbile supraregionale, precum limbile literare moderne hindi și urdu, și clasificările făcute de lingviști, mai ales de către George Abraham Grierson. În centrul ariei lingvistice indo-ariene (zona hindi), care acoperă N Indiei și se extinde spre S până în statul Madhya Pradesh, limba cea mai folosită în administrație și educație este hindi. Limbi regionale importante vorbite în N câmpiei indiene sunt: haryanvi, kauravi, braj, awadhi, chhattisgarhi, bhojpuri, magahi și maithili. Printre limbile din statul Rajasthan se numără marwari, dhundhari, harauti și malvi. La poalele Munților Himalaya din statul Himachal Pradesh se vorbesc limbile pahari descrise de Grierson. În jurul zonei hindi, cele mai importante limbi sunt: nepali (pahari de E), assami, bengali, oriya, marathi, gujarati, sindhi, dialectele din S, NV și N provinciei Punjab din Pakistan (numite de Grierson punjabi de V sau lahnda), punjabi și dogri. În statul Jammu și Kashmir și în N îndepărtat al Pakistanului se vorbesc limbile dardice; cele mai importante sunt kashmira, khohistani, șina și khowar. Limbile nuristani din NV Afghanistanului sunt, uneori, considerate o ramură separată a limbilor indo-iraniene. Singhaleza (vorbită în Sri Lanka), divehi (vorbită în insulele Maldive) și romanes sunt, de asemenea, limbi indo-ariene.

Indochina *sau* peninsula Indochina

Regiune în zona continentală a Asiei de SE. Denumirea aceasta, astăzi în general înlocuită de numele Asia de SE, a fost folosită în principal de către occidentali pentru a face referire la melanjul de influențe culturale indiene și chineze din zonă. Peninsula Indochina cuprindea, de regulă, Cambodgia, Laos și Vietnam (*vezi* Indochina Franceză), deși uneori, în varianta extinsă, includea și Myanmar (Birmania), Thailanda și Malaysia continentală.

Indochina, războaiele din ~

Conflicte desfășurate în Vietnam, Laos și Cambodgia în sec. XX. În primul conflict (1946–1954; numit adesea Războiul Indochinei Franceze) au fost implicate Franța și Vietnam, fostă colonie franceză (*vezi* Indochina Franceză) care își obținuse nu de mult independența ca Republica Democrată Vietnam, sub conducerea lui

Ho Chi Ming. Războiul s-a încheiat în 1954 cu victoria vietnamezilor. Țara a fost împărțită apoi în Vietnamul de Nord, dominat de comuniști, și Vietnamul de Sud, susținut de SUA. În scurt timp, cele două regiuni au intrat în război (Războiul din Vietnam), pe care l-a câștigat Vietnamul de Nord, în ciuda implicării masive a SUA. Țara a fost reunificată în 1976. În această perioadă, Cambodgia a fost și ea scena unui război civil între comuniști și adversarii acestora, câștigat în 1975 de khmerii roșii. În 1979, după câțiva ani în care khmerii conduși de Pol Pot au comis o serie de atrocități cutremurătoare, vietnamezii au invadat țara și au instalat un guvern-marionetă. Luptele dintre vietnamezi și khmerii roșii au continuat pe tot parcursul anilor 1980. Vietnamul și-a retras ultimele trupe în 1989. În 1993, în urma alegerilor mediate de ONU, a fost numit un guvern interimar, iar monarhia cambodgiană a fost restaurată. În Laos, ca urmare a victoriei Vietnamului de Nord asupra Vietnamului de Sud, puterea a fost preluată de comunistul Pathet Lao.

Indochina Franceză

Denumire veche (de până în 1950) a părții estice continentale din Asia de SE. Astăzi, regiunea include Cambodgia, Laos și Vietnam. Din 1893, după ce a intrat sub stăpânire franceză, a fost guvernată sub numele de Uniunea Indochinei. În Al Doilea Război Mondial a fost ocupată de japonezi, dar a rămas sub administrație franceză până în 1945. După capitularea Japoniei, organizația Viet Ming condusă de Ho Chi Ming a proclamat aici Republica Democrată Vietnam. Laos și Cambodgia au fost reocupate de francezi, care au fondat Federația Indochinei. Curând a izbucnit primul război din Indochina, și francezii au ratificat (în 1949–1950) tratate prin care recunoșteau Cambodgia, Vietnamul și Laosul ca state independente în cadrul Uniunii Franceze. Regiunea și-a căpătat independența deplină de Franța după Conferința de la Geneva din 1954.

indo-europene, limbi ~

Familie de limbi cu cei mai mulți vorbitori, utilizate în cea mai mare parte a Europei și a regiunilor colonizate de europeni, precum și, pe arii extinse, în SV și S Asiei. Descind dintr-o singură limbă neatestată, despre care se crede că se vorbea acum 5 000 de ani în stepele din N Mării Negre și Mării Caspice. Răspândite prin migrația triburilor indo-europene în Europa și Asia, dialectele acestei limbi s-au transformat, în timp, în idiomuri distincte. Ramurile principale ale familiei indo-europene sunt: limbile anatoliene, limbile indo-iraniene (din care fac parte subgrupul indo-arian și iraniana), greaca, limbile italice, limbile germanice, armeana, limbile celtice, albaneza, limbile toharice, azi dispărute, limbile baltice și limbile slave. Studiul familiei lingvistice indo-europene începe în 1786, odată cu presupunerea lui Sir William Jones că greaca, latina, sanscrita, limbile germanice și celtice au o „sursă comună". În sec. XIX, lingviștii au adăugat și alte limbi familiei indo-europene, iar savanți precum Rasmus Rask au stabilit între ele un sistem de corespondențe fonetice. De atunci, protoindo-europeana a fost parțial reconstruită prin identificarea rădăcinilor comune limbilor descendente și prin analiza structurilor gramaticale similare.

Indonezia

denumire oficială **Republica Indonezia**
anterior **Indiile de Est Olandeze**

Stat insular, situat lângă coasta continentală a Asiei de SE. Suprafața: 1 890 754 kmp; 222 781 000 loc. (2005). Capitala: Jakarta (pe insula Java). Este format din cca 17 500 de insule, dintre care în jur de 6 000 sunt nelocuite. Națiunea este formată din peste 300 de grupuri etnice diferite, care, pe insulele vestice, pot fi împărțite în trei mari categorii: cultivatorii de orez care trăiesc pe insula Java și insulele învecinate, populațiile musulmane din zonele de coastă (inclusiv malayezii din Sumatra) și dayak și alte triburi. Limbi: bahasa indonezia (oficială), alte cca 250 de limbi ale grupurilor etnice. Religii: islam; de asemenea, creștinism, hinduism, religii tradiționale. Moneda: rupia. Arhipelagul indonezian se desfășoară pe 5 100 km de la V la E. Insulele cele mai mari sunt Sumatra, Java (pe care locuiește mai bine de jumătate din populația țării), Bali, Lombo, Sumbawa, cca trei sferturi din insula Borneo (Kalimantan), Celebes (Sulawesi), insulele Moluce și V insulelor Timor și Noua Guinee. Insulele au un relief accidentat, cu munți vulcanici, și sunt acoperite cu păduri tropicale. Instabilă din punct de vedere geologic, Indonezia are 220 de vulcani activi, printre care și Krakatau (Krakatoa), și suferă numeroase cutremure. Aproximativ o cincime din suprafața țării este arabilă, orezul fiind principala cultură. Petrolul, gazele naturale, lemnul, confecțiile și cauciucul sunt cele mai importante mărfuri de export. Indonezia este republică și are două foruri

90°
105°
120°
135°
15°
0°
15°
THAILANDA
Bangkok
MYANMAR
CAMBODGIA
VIETNAM
Phnom Penh
Manila
FILIPINE
OCEANUL PACIFIC
MAREA CHINEI DE SUD
MAREA SULU
Bandar Seri Bagawan
BRUNEI
Banda Aceh
Vf. Leuser 3404 m
MALAYSIA
Medan
Kuala Lumpur
MALAYSIA
MAREA CELEBES (SULAWESI)
Vlc. Awu 1320 m
Manado
I. HALMAHERA
I-LE MENTAWAI
M-ȚII BARISAN
I. BORNEO
SINGAPORE
Ecuator
Padang
I. SUMATRA
Jambi
Palembang
Samarinda
Balikpapan
Banjarmasin
Palu
I. SULAWESI
I-LE MOLUCE
Kendari
Ambon
Jayapura
M-ȚII MAOKE
Vf. Jaya 5030 m
INSULELE SONDELE MARI
Ujung Pandang
MAREA JAVA
Jakarta
Bandung
Semarang
Surabaya
I. JAVA
MAREA BANDA
I. NOUA GUINEA
PAPUA-NOUA GUINEE
Mataram
TIMORUL DE EST
Dili
I. BALI
Kupang
I. TIMOR
MAREA ARAFURA
INSULELE SONDELE MICI
INDONEZIA
OCEANUL INDIAN
AUSTRALIA
0
300
600 km
© 2007 Encyclopædia Britannica, Inc.

legislative. Președintele este șeful statului și al guvernului. Populații vorbitoare de limbi austroneziene au început să migreze spre Indonezia prin mileniul III î.Hr. În cursul sec. I d.Hr. au fost stabilite relații comerciale cu Africa și pe insule au pătruns influențe culturale hinduse și budiste din India. Negustorii indieni au adus și islamul, care, până în sec. XIII, se răspândise în aproape tot arhipelagul, exceptând insula Bali, unde s-au păstrat religia și cultura hindusă. Primele influențe europene se fac simțite în sec. XVI, iar de la sfârșitul sec. XVII, olandezii pun treptat stăpânire pe Indonezia, care rămâne sub controlul lor până în 1942, când are loc invazia japoneză. În 1945, președintele Sukarno declară independența Indoneziei, acceptată de olandezi în 1949, sub rezerva unei uniuni formale cu Olanda; Indonezia a anulat această uniune în 1954. În 1965, înăbușirea unei presupuse tentative de lovitură de stat a provocat moartea a sute de mii de oameni pe care guvernul i-a considerat comuniști. În 1968, generalul Suharto a preluat puterea. Între 1975 și 1976, în timpul guvernării sale, Timorul de Est a fost anexat cu forța și cu numeroase pierderi de vieți omenești. În anii 1990, țara a fost răvășită de probleme politice, economice și ecologice, iar în 1998, Suharto a fost îndepărtat de la putere. Liderul musulman Abdurrahman Wahid a fost ales președinte în 1999, dar a fost înlocuit în 2001 de către vicepreședintele său, Megawati Sukarnoputri, fiica cea mai mare a lui Sukarno. În 2004, ei i-a urmat Bambang Yudhoyono. În 1999, populația Timorului de Est a votat în favoarea independenței de Indonezia, care i-a fost acordată; după câțiva ani de statut incert sub supravegherea ONU, Timorul de Est a devenit stat deplin suveran în 2002. În 2004, un tsunami generat de un cutremur care a avut loc în largul coastei de V a Sumatrei a provocat nenumărate morți și pagube materiale.

Indore

Oraș, 1 474 968 loc. (2001) din V statului Madhya Pradesh, în centrul Indiei. Situat la NE de Mumbai (Bombay), a fost înființat în 1715 ca târg de mărfuri de către stăpânitorii locali, constructorii templului Indreshwar, de la care provine și numele orașului. Acesta a devenit capitala statului princiar Indore, care a aparținut clanului de războinici Maratha Holkar. În timpul dominației britanice, aici s-a aflat centrul unității administrative britanice numită Agenția Indiei Centrale. Este cel mai mare oraș din statul Madhya Pradesh și un important centru economic și industrial.

Indra

Zeu suprem și protector al războinicilor în vechea religie vedică indiană. Înarmat cu fulgere și tunete și întărit de elixirul soma, Indra a învins demoni malefici și a omorât dragonul care nu lăsa ploile musonice să cadă pe pământ. În hinduismul ulterior, Indra a fost redus la statutul de zeu al ploii și de stăpân al cerurilor. Este tatăl lui Arjuna, eroul din *Mahabharata*. Indra apare și în mitologia budistă și jainistă.

Indre

Râu în centrul Franței, afluent al fluviului Loara. Își adună apele de pe versanții de N ai podișului cunoscut sub numele de Masivul Central și curge spre NV, prin zone agricole, vărsându-se în Loara după un parcurs de 265 km.

inductanță

Proprietate a unui conductor, uneori în formă de bobină, care se măsoară prin forța electromotoare (tensiunea) indusă în el raportată la viteza de variație a curentului electric care produce tensiunea. Un curent electric alternativ generează un câmp magnetic variabil, care induce o forță electromotoare în orice conductor aflat în câmp. Nivelul tensiunii este proporțional cu viteza de variație a curentului. Inductanța este factorul de proporționalitate. Unitatea de măsură a inductanței este henri, numită astfel după Joseph Henry; un henri este echivalent cu un volt împărțit la un amper pe secundă.

inducție

În logică, formă nevalidă de inferență sau de argument, în care premisele oferă anumite motive pentru a considera concluzia adevărată. Forme tipice de argumentare inductivă sunt raționamentul de la parte la întreg, de la particular la general sau de la un eșantion la întreaga populație. Inducția este în mod tradițional opusă deducției. Multe dintre problemele logicii inductive, inclusiv ceea ce este cunoscut drept problema inducției, au fost examinate în studiile dedicate metodologiei științelor naturii. *Vezi și* John Stuart Mill; filozofia științei; metodă științifică.

inducție electromagnetică

Inducție a unei forțe electromotoare într-un circuit datorită variației fluxului magnetic asociat acestuia. Fenomenul a fost investigat pentru prima dată în 1830–1831

de către Joseph Henry și Michael Faraday. Ei au descoperit că, atunci când câmpul magnetic din jurul unui electromagnet este amplificat sau diminuat, se poate detecta un curent electric într-un conductor separat, aflat în apropiere. Un curent poate fi indus și prin introducerea și scoaterea succesivă a unui magnet permanent în interiorul unei bobine de sârmă sau prin mișcarea constantă a unui conductor în apropierea unui magnet permanent imobil. Forța electromotoare indusă este direct proporțională cu viteza de variație a fluxului magnetic care străbate circuitul.

inducție electrostatică

Modificare în distribuția sarcinii electrice pe un material dat, sub influența unei sarcini electrice de pe un obiect aflat în apropiere. Inducția electrostatică survine atunci când un obiect este plasat într-un câmp electric. Când un obiect încărcat cu o sarcină negativă este așezat lângă un obiect cu sarcină neutră, el induce o sarcină pozitivă pe partea apropiată a obiectului și o sarcină negativă pe partea îndepărtată. În cazul în care partea încărcată cu sarcină negativă a obiectului inițial este legată cu pământul, sarcina negativă a obiectului poate dispărea, iar obiectul rămâne, astfel, încărcat, prin inducție, cu o sarcină pozitivă.

indulgență

În creștinismul romano-catolic, anulare a pedepsei temporale pentru un păcat, după ce acesta a fost iertat prin sacramentul penitenței. Justificarea teologică a indulgențelor este ideea că, deși păcatul și pedeapsa sa eternă sunt iertate prin pocăință, justiția divină cere ca păcătosul să plătească pentru greșelile săvârșite, fie în viața sa pe pământ, fie în purgatoriu. Primele indulgențe au fost date pentru a scurta durata penitenței prin post, rugăciune, pomană și donații bănești în scopuri religioase. Papa Urban II a acordat prima indulgență plenară, sau absolută, participanților la prima cruciadă și, după el, diferiți papi au oferit numeroase indulgențe cu ocazia cruciadelor ulterioare. După sec. XII, indulgențele au fost folosite mai des, lăsând loc la numeroase abuzuri, deoarece erau scoase la vânzare pentru a obține fonduri necesare Bisericii sau pentru a îmbogăți clerici lipsiți de scrupule. Jan Hus s-a declarat contra lor, iar cele *Nouăzeci și cinci de teze* (1517) ale lui Martin Luther au reprezentat, într-o anumită măsură, un protest împotriva indulgențelor. În 1562, Conciliul de la Trento a pus capăt abuzurilor, dar nu și doctrinei indulgențelor.

Indului, civilizația ~

Cea mai veche cultură urbană cunoscută de pe subcontinentul indian și cea mai răspândită dintre civilizațiile timpurii ale lumii. Se întindea din zona aflată astăzi în apropierea graniței dintre Iran și Pakistan, la Marea Arabiei, la V, până aproape de Delhi, la E, și pe 800 km spre S și 1 000 km spre NE. Se știe că includea două mari orașe, Harappa și Mohenjo Daro (acum în Pakistan), ale căror dimensiuni sugerează o organizare centralizată în două state sau un stat cu două capitale. Pe de altă parte, este posibil ca Harappa să fi urmat orașului Mohenjo Daro. Era o civilizație care cunoștea scrierea, limba fiind identificată de unii ca dravidiană. Se cultivau grâul, orzul și bumbacul și aveau animale domestice (printre care câini, pisici și vite). Cele mai cunoscute artefacte sunt sigiliile care înfățișează animale reale și fantastice. Nu se cunoaște cu exactitate când și cum a dispărut această civilizație. Mohenjo Daro a fost atacat și distrus la mijlocul mileniului II î.Hr., dar în partea sudică există o continuitate între această civilizație și cele ale Epocii Bronzului din centrul și V Indiei.

industrializare

Proces de conversiune la o ordine socio-economică în care industria ocupă un loc dominant. Schimbările care au avut loc în Marea Britanie în timpul revoluției industriale au deschis calea industrializării statelor din Europa de V și din America de Nord. Industrializarea a însemnat atât progrese în tehnologie, cât și profunde schimbări sociale. Eliberarea muncitorilor de obligațiile feudale și de cele impuse de obiceiul pământului a dus la apariția unei piețe libere a forței de muncă, în care un rol crucial a revenit întreprinzătorului. Foarte mulți oameni au migrat către mediul urban, luând astfel naștere noi orașe și zone industriale aglomerate. Țările industrializate mai târziu au încercat să modifice anumite laturi ale procesului: în Uniunea Sovietică a fost eliminat întreprinzătorul; Japonia, dimpotrivă, a susținut și încurajat contribuția acestuia; în Danemarca și Noua Zeelandă, industrializarea s-a realizat, în primul rând, prin mecanizarea și comercializarea agriculturii.

industrie farmaceutică

Ansamblu al organizațiilor publice și private care se ocupă cu descoperirea, formularea și producerea de medicamente și tratamente medicale. În cursul istoriei, medicamentele au fost preparate de medici

și mai apoi de farmaciști. Astăzi, formularea lor se bazează pe colaborarea și efortul unor specialiști foarte bine pregătiți din universități și companii private. Epoca modernă a descoperirii și producerii de medicamente a luat naștere în sec. XIX, când oamenii de știință au început să izoleze și să purifice ingredientele farmaceutice și au conceput metode de producere a medicamentelor pe scară largă. Pe măsură ce cunoștințele de biologie și de chimie s-au acumulat în sec. XX, incidența și severitatea unor boli precum febra tifoidă, poliomielita și sifilisul s-au redus semnificativ. Dacă numeroase medicamente, precum chinina și morfina, sunt extrase din plante, altele sunt descoperite și sintetizate cu ajutorul unor tehnici precum chimia combinatorică și tehnologia ADN recombinat. Industria farmaceutică a contribuit mult la progresul medicinei și numeroase medicamente noi au fost descoperite și produse în laboratoare industriale. Între provocările majore cu care se confruntă industria farmaceutică în efortul de a controla tot mai bine și de a elimina bolile se numără identificarea unor noi ținte terapeutice, obținerea autorizațiilor prevăzute de lege în fiecare țară și ameliorarea proceselor de descoperire a medicamentelor.

industrie piscicolă

Prindere, prelucrare și comercializare a peștelui și a altor fructe de mare din mări și oceane, râuri și lacuri. Pescuitul este una dintre modalitățile primare de obținere a hranei, la fel de importantă și probabil mai veche decât cultivarea pământului. Pe întreg globul, în industria piscicolă lucrează peste cinci milioane de oameni. Principalele țări care practică pescuitul marin sunt Japonia, China, SUA, Chile, Perú, India, Coreea de Sud, Thailanda și țările din N Europei. Se pescuiesc diverse specii de pești, crustacee, mamifere și alge, atât de apă dulce, cât și de apă sărată, care sunt apoi prelucrate pentru a obține hrană umană, hrană pentru animale, îngrășăminte și ingrediente pentru alte produse comerciale.

industrie prelucrătoare

Industrie ce își realizează produsele din materii prime cu ajutorul muncii manuale sau al mașinilor și care face uz, de obicei sistematic, de diviziunea muncii. Într-un sens mai restrâns, prelucrarea reprezintă producerea sau asamblarea unor componente în produse finite pe scară relativ largă. Printre cele mai importante industrii prelucrătoare se numără cele care fabrică avioane, automobile, produse chimice, îmbrăcăminte, computere, bunuri electronice, echipament electric, mobilier, mașini grele, produse rafinate din țiței, nave, oțel și unelte. *Vezi și* fabrică; producție de masă.

Indy, (Paul-Marie-Theodore) Vincent d'

(27.03.1851, Paris, Franța - 01.12.1931, Paris)

Compozitor și profesor francez. A studiat orga și compoziția. A respins stilul francez, pe care îl considera frivol în comparație cu tradiția muzicală germană. A compus câteva opere importante, între care *Fervaal* (1895), *Legenda Sfântului Cristofor* (La Légende de Saint-Cristophe, 1915), dar cele mai cunoscute rămân compozițiile orchestrale precum *Simfonie după un cântec muntenesc francez* (Symphonie sur un chant montagnard français, 1886), *Zi de vară în munți* (Jour d'été sur la montagne, 1905) și *Iștar* (Ishtar, 1896). În 1894 a devenit unul dintre fondatorii academiei pariziene de muzică Schola Cantorum, unde aveau să studieze mulți dintre viitorii cei mai importanți compozitori și muzicieni francezi.

inegalitate

În matematică, afirmare a unei relații de ordine – mai mare decât, mai mare sau egal cu, mai mic decât, mai mic sau egal cu – între două numere sau expresii algebrice. Inegalitățile pot fi formulate fie ca întrebări, precum ecuațiile, și rezolvate prin metode asemănătoare, fie ca afirmații, sub formă de teoreme. De ex., potrivit inegalității triunghiului, suma lungimilor oricăror două laturi ale unui triunghi este mai mare ca lungimea celei de a treia. Analiza matematică se bazează pe numeroase astfel de inegalități (de ex. inegalitatea Schwarz) în demonstrarea celor mai importante teoreme ale sale.

inel

Bandă circulară din aur, argint sau din alte metale prețioase ori decorative, purtată de obicei pe degetele de la mână, dar uneori și pe degetele de la picioare, în urechi sau în nas. Cele mai vechi inele au fost descoperite în mormintele din Egiptul antic. Pe lângă funcția lor decorativă, inelele pot fi simboluri ale autorității, ale fidelității sau ale statutului social. La începuturile republicii romane, majoritatea erau confecționate din fier, aurul fiind rezervat persoanelor cu statut important; dar deja în sec. III î.Hr., oricine, cu excepția sclavilor, putea purta inele de aur. Se crede că romanii sunt cei care au inventat inelele de logodnă, simbolizând promisiunea căsătoriei. În Evul Mediu, inelele cu sigiliu au fost folosite pe larg în tranzacțiile religioase, juridice și

comerciale; inelele inscripționate aveau un rol sentimental; inelele magice dețineau presupuse puteri oculte; inelele cu otravă aveau în montură spații goale care puteau fi umplute cu otravă, în scopul sinuciderii sau crimei.

inel de creștere

Cantitate de lemn adăugată într-o singură perioadă de creștere, vizibilă în secțiune transversală în trunchiul unei plante lemnoase. În regiunile temperate, perioada este de obicei un an, caz în care inelul de creștere poate fi numit inel anual. În regiunile tropicale, inelele de creștere pot să nu fie distincte sau să nu fie anuale. Chiar și în regiunile temperate, inelele de creștere lipsesc în unele cazuri, iar uneori un inel secundar, sau fals, poate fi adăugat într-un singur an (de ex. în urma defolierii de către insecte). Cu toate acestea, inelele anuale sunt folosite în datarea construcțiilor vechi din lemn, în special a celor ridicate de amerindienii din SV secetos al SUA. Modificările în grosimea inelelor reprezintă o sursă de informații despre schimbările de climă din trecut.

inele

Probă de gimnastică masculină în care o pereche de inele metalice învelite în cauciuc, agățate de tavan sau de o bară transversală, sunt folosite pentru a efectua mișcări de balansare, din atârnat și din sprijin. Este esențial ca inelele să rămână nemișcate. Într-o probă trebuie să existe, obligatoriu, două ridicări în brațe, una din forță, alta din balans. Mișcările de forță includ „crucea“ (menținerea corpului în poziție verticală cu brațele complet întinse în laturi) și „echerul“ (menținerea corpului întins în poziție orizontală cu brațele întinse în jos, drepte).

inerție

Proprietate intrinsecă a unui corp de a se opune oricărei forțe care poate provoca o schimbare în starea sa de mișcare. Atât corpurile în repaus, cât și cele în mișcare se opun forțelor care pot induce accelerație. Inerția unui corp poate fi măsurată prin masa lui, care îi determină rezistența la acțiunea unei forțe, sau prin momentul de inerție în raport cu o anumită axă, care măsoară rezistența sa la acțiunea cuplului de torsiune de pe axa respectivă.

infailibilitatea papei

În religia romano-catolică, doctrină potrivit căreia papa, atunci când acționează ca învățător suprem și în anumite condiții, de ex. atunci când vorbește *ex cathedra* („de la catedră“), nu poate greși în formularea învățăturilor sale despre credință și morală. Infailibilitatea papală se bazează pe ideea că Biserica, al cărei rol este să răspândească învățătura lui Iisus, este ghidată de Duhul Sfânt pentru a rămâne credincioasă acestei învățături. Primul Conciliu de la Vatican (1869–1870) a stabilit condițiile în care se poate spune că papa acționează infailibil: el trebuie să intenționeze a cere consimțământul irevocabil al întregii Biserici asupra anumitor aspecte ale credinței sau moralei creștine. Această doctrină rămâne un obstacol major în calea ecumenismului și face subiectul unor controverse chiar în rândul teologilor romano-catolici.

infanterie

Trupe armate pedestre. Termenul îi desemnează atât pe soldații înarmați cu arme albe precum sulița sau sabia în trecut, cât și trupele dotate cu puști automate și lansatoare de rachete din perioada contemporană. Obiectivul infanteriștilor a fost întotdeauna acela de a apăra și a menține controlul asupra unui teritoriu sau, când este necesar, de a ocupa teritoriul inamicului. În afara unei perioade din epoca feudală când rolul dominant l-a avut cavaleria, infanteria a fost, încă din Antichitate, cea mai importantă componentă a armatelor occidentale.

infanterie marină

Forțe militare antrenate pentru serviciul pe mare și pentru operațiuni pe uscat asociate campaniilor navale. Trupe de infanterie marină au existat încă din sec. V î.Hr., când flotele grecești erau manevrate de către *epibatai*, soldați înarmați până în dinți. În Evul Mediu, soldații obișnuiți erau deseori consemnați la bordul unor nave. Abia în timpul războaielor navale din sec. XVII rolul trupelor speciale de infanterie marină a fost redescoperit aproape simultan de către britanici și olandezi. Aceștia au creat primele două corpuri moderne de infanterie marină, Royal Marine (1664) și Koninklijke Nederlandse Corps Mariniers (1665).

infanticid

Ucidere a nou-născuților. Infanticidul a fost adesea considerat o metodă primitivă de control al natalității și de a scăpa de copiii nedoriți sau debili născuți într-o comunitate. În majoritatea societăților, copiii sunt întâmpinați cu căldură și protejați, fiind uciși (sau lăsați să moară) numai în condiții excepționale, de ex. când nu există nici o posibilitate de a-i întreține. În Europa, până în sec. XVIII, abandonul era

o metodă de a renunța la copiii nedoriți. Sacrificiul primului născut - renunțarea la cel mai prețios bun, adus ca ofrandă zeilor - este cunoscut din Biblie și din istoria Egiptului, Greciei, Romei și Indiei.

infarct miocardic

Vezi atac de cord

infecție

Invadare a unui organism de către agenți patogeni - bacterii, ciuperci, protozoare, virusuri sau viermi - și reacție a corpului față de aceștia sau față de toxinele lor. Infecțiile sunt considerate subclinice până când se manifestă prin simptome vizibile și devin boli infecțioase. O infecție poate fi locală (de ex. abcesul), poate afecta un singur aparat din organism (de ex. pneumonia, la plămâni) sau poate fi generală (septicemia). Agenții infecțioși pot pătrunde în organism prin inhalare, ingerare, pe cale sexuală, prin transmitere la făt în timpul sarcinii sau în timpul nașterii, prin contaminarea unor răni sau prin înțepăturile insectelor ori mușcăturile animalelor. Organismul reacționează prin mobilizarea leucocitelor, prin producția de anticorpi și antitoxine și, adesea, prin creșterea temperaturii. Anticorpii pot genera imunitate de scurtă sau lungă durată. În ciuda progreselor importante înregistrate în prevenirea și tratarea bolilor infecțioase, acestea continuă să reprezinte o cauză importantă de îmbolnăviri și mortalitate, mai ales în zonele aglomerate, cu o igienă precară sau cu o alimentație deficitară.

infinit

În matematică, concept util ce desemnează un proces fără sfârșit. Reprezentat prin simbolul ∞, este considerat adesea în mod eronat cel mai mare număr sau un segment pe axa numerelor reale. De fapt, el semnifică ideea de limită, de ex. în expresia $x \rightarrow \infty$, care sugerează că variabila x crește la nesfârșit. De ex., funcția $f(x)=1/x$, sau reciproca lui x, tinde spre 0 când x se apropie de infinit. Acest proces de apropiere de infinit este foarte important în definirea derivatei și a integralei în calculul matematic, dar și a altor concepte din analiza matematică.

inflamație

Reacție locală a unui țesut viu la diverse leziuni sau boli, între care arsuri, pneumonie, lepră, tuberculoză, artrită reumatoidă. Cele mai frecvente simptome sunt temperatura locală ridicată, înroșirea, edemul și durerea. Procesul se declanșează printr-o scurtă contracție a arteriolelor învecinate locului afectat (*vezi* arteră). Urmează dilatarea acestora și umplerea capilarelor cu sânge, din care fluidele, proteinele din plasmă și leucocitele trec în țesuturile afectate, ducând la apariția edemului, în timp ce atacă factorul care a provocat leziunea. Inflamația acută inițială poate avea una dintre următoarele patru consecințe: reducerea (revenirea la normal), cicatrizarea (formarea unui țesut nou; *vezi* cicatrice), supurația (formarea de puroi; *vezi* abces) sau inflamația cronică. Uneori, tratamentul - administrarea de antibiotice (pentru bacterii) sau îndepărtarea pe cale chirurgicală a corpului străin ce a produs inflamația - poate elimina cauza. Dacă nu, se pot prescrie medicamente antiinflamatoare (de ex. cortizon sau aspirină) ori remedii simple (de ex. comprese calde sau reci).

inflație

În cosmologie, perioadă ipotetică de expansiune exponențială a universului, la scurt timp după Big Bang, care ar putea fi cauza câtorva dintre proprietățile observate ale acestuia, cum ar fi distribuția materiei și a energiei. Marea teorie unificată a forțelor naturii sugerează că inflația s-ar fi produs în prima fracțiune de 10^{-32} secundă de după apariția universului, când forța tare s-a separat de forța slabă și de forțele electromagnetice. În acest timp, universul s-ar fi mărit de peste 100 de ori. Considerată în contextul relativității generale, inflația a apărut în timp ce universul exista într-o stare de densitate a energiei diferită de zero.

inflație

În economie, creștere a nivelului prețurilor. Prin inflație se înțelege de obicei o creștere necontrolată a nivelului general al prețurilor. Există patru teorii larg folosite pentru explicarea inflației. Prima și cea mai veche, teoria cantitativă, promovată în sec. XVIII de David Hume, afirmă că prețurile cresc odată cu masa monetară. La mijlocul sec. XX, Milton Friedman a rafinat teoria cantitativă, afirmând că stabilitatea prețurilor este condiționată de creșterea masei monetare cu o rată egală celei de expansiune economică. O a doua abordare este teoria lui John Maynard Keynes, potrivit căreia inflația apare atunci când cererea de bunuri și de servicii este mai mare decât oferta. Keynes susține că guvernul trebuie să controleze inflația prin ajustarea nivelului cheltuielilor și al taxelor și prin creșterea sau scăderea dobânzilor.

O a treia perspectivă este reprezentată de teoria inflației prin costuri. Inflația este explicată prin fenomenul numit spirala prețuri-salarii, când cererile muncitorilor de majorare a salariilor îi obligă pe angajatori să majoreze prețurile pentru a-și acoperi cheltuielile mai ridicate, pregătind, astfel, terenul pentru o nouă rundă de cereri salariale. Cea de a patra abordare este teoria structurală, care evidențiază disfuncționalitățile structurale din economie (de ex., creșterea importurilor în ritm mai rapid decât a exporturilor în țările în curs de dezvoltare duce la deprecierea monedei naționale a acestor țări pe piața internațională și la creșterea internă a prețurilor). *Vezi și* deflație; indice de preț.

inflorescență

Ansamblu de flori de pe una sau mai multe tije, care formează un mănunchi mare și frumos. Tipurile de inflorescență depind de dispunerea florilor pe axa principală (peduncul) sau pe diviziunile axei principale și de poziția lor și momentul în care se deschid. În inflorescențele racemoase, florile mai noi se află pe margine sau dedesubt (de ex. la florile de ceapă). În inflorescențele cimoase, florile mai noi sunt situate în vârf sau în centru (de ex. la gura-leului sau lăcrămioară). Alte tipuri de inflorescențe racemoase sunt amenții bărbătești și femeiești ai stejarului, spicul de orz și capitulul păpădiei.

informatică

Știință care se ocupă cu studiul computerelor, al modului de proiectare a acestora (*vezi* arhitectura computerului) și al utilizării lor în efectuarea de calcule, procesarea de date și controlul sistemelor, inclusiv în crearea și dezvoltarea de hardware, software și în programare. Disciplina cuprinde abordări teoretice ale computerelor, activități matematice precum elaborarea și analiza de algoritmi, studii de performanță a sistemelor și a componentelor acestora și estimarea gradului de fiabilitate și de disponibilitate ale sistemelor prin calcule probabilistice. Deoarece computerele, ca sisteme, sunt adesea prea mari și complicate pentru a se putea prezice succesul sau eșecul vreunui component sau proiect legat de ele fără efectuarea de teste, faza de experimentare este introdusă în ciclul de dezvoltare.

informații senzoriale

Entități ce reprezintă obiectul direct al senzațiilor. Exemple sunt imaginea circulară pe care o vedem când privim din față aversul sau reversul unei monede și imaginea alungită pe care o vedem când privim moneda dintr-o parte, sub un anumit unghi. Tot informații senzoriale sunt și imaginea pe care o vedem cu ochii închiși după ce am privit fix o lumină strălucitoare (postimagine) sau pumnalul pe care Macbeth îl vede plutind înaintea lui (halucinație). În fiecare caz, potrivit specialiștilor, există ceva pe care persoana îl percepe în mod direct, iar acest ceva este informația senzorială.

infracțiune

Comitere intenționată a unui act considerat, de obicei, dăunător sau periculos din punct de vedere social și care este definit în mod explicit, interzis și pedepsit de dreptul penal. Infracțiunile din dreptul comun erau, la origine, definite prin hotărâre judecătorească. Majoritatea infracțiunilor de drept comun sunt azi codificate de lege. Un principiu general (*în latină, nullum crimen sine lege*) spune că nu poate exista infracțiune fără lege. O infracțiune constă, în general, atât dintr-un anumit comportament (*în latină, actus reus*), cât și din starea mentală asociată acestuia (*în latină, mens rea*). Infracțiunile includ abuzul asupra minorilor, atacul și vătămarea, camăta, contrabanda, darea de mită, delapidarea, deturnarea, efracția, extorcarea, falsificarea, falsul, frauda, furtul, incendierea, instigarea la revoltă, omuciderea, pirateria, răpirea, sperjurul, trădarea, violul. *Vezi și* drepturile acuzatului; arestare; conspirație; criminologie; crimă de război; infracțiune gravă și delict; inculpare; statut de limitare; sentință.

infracțiune gravă și delict

Două categorii de fapte penale în sistemul juridic anglo-american. O infracțiune este încadrată într-una dintre cele două categorii în funcție de gravitate. Se consideră, de regulă, infracțiune gravă orice faptă pedepsită cu închisoarea pe o durată mai mare de un an. Delicte sunt socotite, în general, infracțiunile pedepsite cu amenzi sau cu perioade scurte de detenție în închisorile locale. În Anglia, faptele penale se împart în infracțiuni incriminabile (judecate de un juriu) și infracțiuni sumare (judecate de un judecător, fără juriu). Codurile penale europene disting, de asemenea, infracțiunile periculoase de cele mai puțin grave.

Inge, William (Motter)

(03.05.1913, Independence, Kansas, SUA - 10.06.1973, Hollywood Hills, California)

Dramaturg și scenarist american. A fost profesor de școală (1937–1949), lucrând seara ca recenzent de piese de teatru pentru ziarul *St. Louis Star-Times* (1943–1946).

Prima sa creație dramatică, *Cât mai departe de rai* (Farther Off from Heaven, 1947), a fost adaptată pentru Broadway sub numele *Întunericul de la capătul scării* (The Dark at the Top of the Stairs, 1957, ecranizată în 1960). Piesele sale cele mai cunoscute sunt *Iubire pierdută* (Come Back, Little Sheba, 1950; ecranizată în 1952), *Picnic* (1953, Premiul Pulitzer; ecranizată în 1956) și *Stația de autobuz* (Bus Stop, 1955; ecranizată în 1956). Inge este autorul scenariului original al filmului *Splendoare în iarbă* (Splendor in the Grass, 1961, Premiul Oscar). A fost unul dintre primii dramaturgi care au descris viața în orășelele din Vestul Mijlociu american.

inginerie

Profesiune liberală ce urmărește aplicarea cunoștințelor științifice la transformarea optimă a resurselor naturale în produse utile omului. Ingineria se sprijină în primul rând pe fizică, chimie și matematică și pe aplicațiile acestora în studiul materialelor, în mecanica solidelor și a fluidelor, în termodinamică, studiul proceselor de transfer de masă și în analiza sistemelor. Ingineria presupune un volum mare de cunoștințe specifice; pregătirea pentru activitatea profesională necesită o practică îndelungată în aplicarea acestor cunoștințe. Inginerii folosesc două tipuri de resurse naturale: materialele și energia. Materialele sunt întrebuințate potrivit proprietăților pe care le au: rezistența, ușurința cu care pot fi prelucrate, greutatea sau durabilitatea; proprietățile izolatoare sau conductoare; proprietățile chimice, electrice sau acustice. Printre sursele importante de energie se numără combustibilii fosili (cărbunele, țițeiul, gazele naturale), vântul, energia solară, căderile de apă și fisiunea nucleară. *Vezi și* inginerie aerospațială; inginerie genetică; inginerie de sistem; inginerie industrială.

inginerie aerospațială

Domeniu ce se ocupă cu conceperea, proiectarea, construirea, testarea și operarea avioanelor și navelor spațiale. Începuturile ingineriei aerospațiale sunt legate de zborul cu baloane, planoare și dirijabile. În anii 1960 a început și fabricarea navelor cosmice. Tehnologiile principale privesc aerodinamica, propulsia, structura, stabilitatea și controlul aparatelor de zbor. Specialiștii în inginerie aerospațială din centrele de cercetare academice, industriale și de stat cooperează în proiectarea de noi produse. Urmează testarea capacității de zbor a prototipurilor și, în final, producția și exploatarea. Printre progresele importante în tehnologia aerospațială se numără fuzelajul metalic de tip monococă, aripa monoplană în consolă, motorul cu reacție, zborul supersonic și zborul spațial.

inginerie de sistem

Tehnică a folosirii cunoștințelor din diferite ramuri ale ingineriei și științei în scopul introducerii inovațiilor tehnologice în planificarea și în etapele de dezvoltare ale unui sistem. Ingineria de sistem a fost aplicată, inițial, la organizarea sistemelor comerciale de telefonie, în anii 1920 și 1930. Multe tehnici legate de ingineria de sistem au fost dezvoltate în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, în efortul de a folosi cât mai eficient tehnica militară. Dezvoltarea de după război a domeniului a fost impulsionată de progresele în domeniul sistemelor electronice și de dezvoltarea computerelor și a teoriei informației. Ingineria de sistem implică, de regulă, incorporarea unei tehnologii noi în sistemele complexe realizate de mâna omului, în care modificările survenite la nivelul unei părți afectează multe altele. Unul dintre instrumentele folosite de inginerii de sistem este graficul fluxului (*în engleză, flowchart*), care înfățișează sistemul în formă grafică, diferite figuri geometrice reprezentând diferitele subsisteme, iar săgețile, interacțiunea dintre acestea. Alte instrumente includ modelele matematice, teoria probabilității, analiza statistică și simulările pe calculator.

inginerie genetică

Manipulare, modificare și recombinare artificială a ADN-ului sau a altor molecule de acid nucleic, în vederea modificării unui organism sau a unei populații de indivizi. Inițial, termenul desemna o mare varietate de tehnici de modificare și influențare a organismelor prin intermediul eredității și al reproducerii. În prezent, termenul face referire la un domeniu mai restrâns al tehnologiei, bazat pe recombinarea ADN-ului sau pe clonarea genelor, care constă în combinarea, în celule sau în eprubete, a unor molecule de ADN provenind din două sau mai multe surse. Ulterior, acestea sunt inserate în organisme-gazdă și sunt capabile să se reproducă. Această tehnică este utilizată pentru a produce noi combinații genetice care prezintă importanță în domeniul științei, medicinei, agriculturii sau industriei. Prin tehnicile de recombinare a ADN-ului, au fost create bacterii capabile să sintetizeze insulina umană,

interferonul uman, hormonul de creștere uman, un vaccin împotriva hepatitei B și alte substanțe utile în tratarea unor boli. Tehnicile de recombinare a ADN-ului, împreună cu tehnicile de producere în cantități mari a anticorpilor, au avut un mare impact în domeniul diagnosticării și al cercetărilor legate de cancer. Unele plante au fost modificate genetic pentru a fixa azotul și pentru a-și produce singure pesticidele. Au fost produse bacterii capabile să realizeze degradarea biologică a petrolului, ce sunt utilizate pentru curățarea zonelor în care s-au produs deversări ale acestei substanțe. Pe de altă parte însă, conceptul de inginerie genetică este însoțit de o serie de temeri legate de posibilitatea unor manipulări genetice distructive și de efectele acestora (de ex. bacterii rezistente la antibiotice sau noi tipuri de boli). *Vezi și* biotehnologie; biologie moleculară.

inginerie industrială

Aplicare în industrie a principiilor și tehnicilor de management științific din inginerie cu scopul de a menține o productivitate ridicată cu costuri optime. Frederick W. Taylor a fost unul dintre pionierii măsurării științifice a muncii, iar Frank Gilbreth (1868–1924) și Lillian Gilbreth (1878–1972) au perfecționat această tehnică prin studii ergonometrice. Procesele industriale au fost simplificate, permițând muncitorilor să mărească producția. Inginerul industrial alege pentru companie cele mai eficiente și mai ieftine unelte și materiale de producție. Tot el poate stabili și succesiunea etapelor în procesul tehnologic sau structura și organizarea diverselor echipamente ori secții din fabrici. *Vezi și* ergonomie.

Inglewood

Oraș, 112 580 loc. (2000), din SV statului California, SUA, situat la SV de Los Angeles. Localitatea, întemeiată de Daniel Freeman în 1873, a fost extinsă de compania Centinela-Inglewood Land Co. în 1887 și declarată oraș în 1908. S-a dezvoltat în paralel cu zona metropolitană Los Angeles. Aici se află hipodromul Hollywood Park.

Ingres, Jean-Auguste-Dominique

(29.08.1780, Montauban, Franța - 14.01.1867, Paris)

Pictor francez. A studiat la Paris cu Jacques-Louis David, înainte de a fi admis la Școala de Arte Frumoase (1799–1801), unde a primit Premiul Romei. Una dintre primele sale lucrări expuse în public, impresionantul *Napoleon pe tronul imperial* (Napoléon sur le trône impérial, 1806), a fost criticată pentru stilul rigid și arhaic, dar pictorul îl adoptase intenționat. În Italia (1806–1824), a avut mare succes cu portretele și tablourile sale pe teme istorice. Portretele, de mici dimensiuni, sunt lucrate minuțios. Întors la Paris, a câștigat, în sfârșit, simpatia criticilor și a fost primit în Academie pentru *Jurământul lui Ludovic al XIII-lea* (Le vœu de Louis XIII, 1824). A devenit succesorul lui David ca lider al școlii franceze de pictură neoclasică, opusă luxuriantului stil romantic al altor artiști contemporani lui, precum Eugène Delacroix, principalul său rival. În 1825 a deschis un atelier de pictură pentru elevii săi, care a devenit unul dintre cele mai mari din Paris. La mijlocul anilor 1840 era cel mai căutat pictor de portrete din înalta societate. Printre lucrările importante ale ultimei sale perioade de creație se numără nudurile feminine, remarcabile adesea prin silueta distorsionată, alungită. Nici unul dintre numeroșii săi elevi nu s-a afirmat ca pictor, dar influența sa este vizibilă în opera lui Edgar Degas, Pierre-Auguste Renoir și Pablo Picasso.

inhibiție

În enzimologie, fenomen prin care un compus (inhibitor), având adesea o structură similară substanței asupra căreia acționează o enzimă (substrat), interacționează cu enzima, astfel încât complexul chimic rezultat nu poate iniția reacția obișnuită sau genera produsul așteptat. Inhibitorul se poate combina cu enzima în locul unde se produce, de obicei, reacția (inhibiție competitivă) sau în alt loc (inhibiție necompetitivă). *Vezi și* mecanism alosteric; inhibiție prin feedback; represie.

inhibiție

În psihologie, suprimare conștientă sau inconștientă a unor gânduri și comportamente libere sau spontane prin acțiunea unor obstacole psihologice, inclusiv a constrângerilor sociale internalizate. Inhibițiile îndeplinesc funcții sociale utile, cum ar fi protejarea individului și a celorlalți de suferință sau întârzierea obținerii satisfacției de pe urma unor activități ce provoacă plăcere. Atât lipsa totală de inhibiții, cât și excesul acestora pot avea efecte distructive asupra personalității. Inhibiția joacă, de asemenea, un rol important în învățare, din moment ce un individ trebuie să-și reprime anumite comportamente instinctive sau dobândite anterior pentru a-și însuși noi deprinderi. În psihofiziologie, termenul se referă la suprimarea activității neuronale.

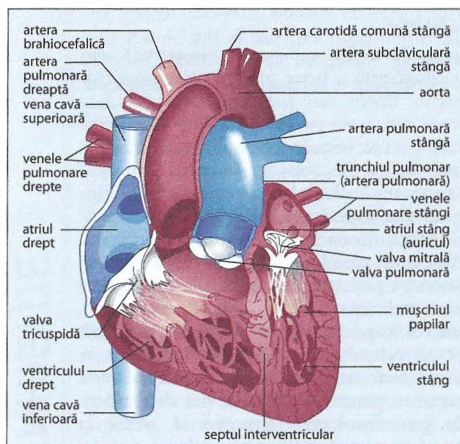
inhibiţie prin feedback /feedback inhibition/

Suprimare a activității unei enzime prin produsul unei succesiuni de reacții la care ia parte acea enzimă. Atunci când o substanță se acumulează într-o celulă în cantitate mai mare decât cea optimă, producerea sa încetează prin inhibarea enzimei implicate în sinteza respectivă. După ce respectivul produs de reacție a fost utilizat sau descompus, inhibiția se oprește și activitatea de obținere a sa reîncepe. Activitatea enzimei, care are o structură moleculară diferită de cea a substanței asupra căreia acționează în mod direct, se află sub control alosteric.

inimă

Organ care pompează sângele și îl face să circule în tot corpul (*vezi* circulație). La om, inima este o pompă dublă, cu patru camere. Partea dreaptă este complet separată de cea stângă printr-un sept și fiecare e împărțită într-un atriu deasupra și un ventricul dedesubt. Atriul drept primește sânge venos prin venele cavă inferioară și superioară (*vezi* venă cavă) și îl trimite în circulația pulmonară. Atriul stâng preia sânge din venele pulmonare și îl trimite în circulația sistemică. Semnalele electrice primite de la un stimulator cardiac natural determină contractarea mușchiului inimii. Valvele din inimă asigură curgerea sângelui într-o singură direcție. Închiderea lor ermetică după fiecare contracție este cauza sunetelor pe care le percepem ca bătăi ale inimii. *Vezi și* aparat cardiovascular.

Structura inimii umane. Sângele bogat în oxigen, din plămâni, pătrunde în inimă prin venele pulmonare, intrând în atriul stâng și apoi în ventriculul stâng. Contracția mușchilor ventriculului stâng împinge sângele în aortă. Valva mitrală împiedică sângele să alunece înapoi în atriul stâng în timpul contracției. Din aortă se ramifică diferite artere mai mici, care distribuie sângele către toate părțile organismului. Sângele sărac în oxigen este colectat din corp de vena cavă superioară și de cea inferioară, intrând în atriul drept, prin valva tricuspidă, și apoi în ventriculul drept. Prin contracția ventriculului drept, sângele sărac în oxigen este pompat, prin valva pulmonară, în arterele pulmonare și ajunge astfel în plămâni, unde se va încărca din nou cu oxigen.

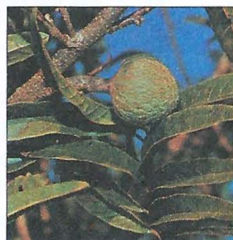

inimă artificială

Aparat sau pompă mecanică prin care se întreține circulația sângelui în corpul uman. Pompa inimă-plămân este un dispozitiv mecanic ce poate menține circulația câteva ore, cât timp cordul este oprit pentru operație. Ea preia sângele care ar trebui să ajungă la inimă, îl oxigenează și îl retrimite în corp. Nu a fost inventat încă nici un aparat care să înlocuiască total inima pe termen lung; cordurile artificiale existente reduc sarcina inimii pompând între bătăi sau funcționând ca ventricul auxiliar. Ele sunt folosite doar ca substitute temporare la pacienții aflați în așteptarea unui transplant de cord. *Vezi și* stimulator cardiac.

inimă-de-bou *sau* **inimă-de-asin**

Denumire comună pentru diferitele specii de arbuști și arbori pitici din genul *Annona*, familia *Annonaceae*, originare din zonele tropicale ale celor două Americi și din Florida. Familia, cea mai mare din ordinul *Magnoliales*, cuprinde 1 100 de specii de plante din 122 de genuri. Multe dintre speciile acestei familii sunt valoroase datorită fructelor mari și cărnoase. Altele sunt prețuite pentru lemn, iar altele ca plante ornamentale. Frunzele, ca și lemnul acestora sunt adeseori parfumate. Fructele sunt bace. Specia americană tropicală *Annona reticulata* are fructe dulci, galbene-roșcate, cu o pulpă cremoasă. Alte specii sunt *A. squamosa* și *A.muricata*. Scoarța, frunzele și rădăcinile multora dintre speciile acestea sunt folosite în medicina populară.

inimă-de-bou (*Annona reticulata*)

Inițiativa de Apărare Strategică *sau* **Războiul Stelelor /Strategic Defence Initiative (SDI)/**

Sistem strategic defensiv împotriva atacurilor nucleare inițiat în SUA. Anunțat de președintele Ronald Reagan în 1983 drept un program pe termen lung (20 de ani) în valoare de 20 de miliarde de dolari, SDI avea ca scop apărarea SUA de un

posibil atac sovietic major, prin interceptarea rachetelor balistice intercontinentale în timpul zborului. Interceptarea urma să fie realizată cu ajutorul unor tehnologii care nu fuseseră încă dezvoltate, inclusiv detectoare laser spațiale și terestre și rachete cu baza la sol și lansate din aer. Componenta spațială a SDI a făcut ca programul să fie numit în mod ironic Războiul Stelelor, după celebrul film cu același nume. Deși a fost criticat dur de către opoziție și adepții controlului armelor ca fiind nefuncțional și o violare periculoasă a Tratatului privind Rachetele Antibalistice (Antiballistic Missile [ABM] Treaty) din 1972, Congresul a alocat fonduri pentru demararea sa. Încercările inițiale de implementare a programului au eșuat în mare parte, iar după căderea Uniunii Sovietice, ideea apărării strategice și-a pierdut actualitatea. În timpul administrațiilor Bush și Clinton, conceptul de apărare împotriva rachetelor balistice a fost redimensionat și a ajuns să se refere la protejarea SUA de un atac de proporții reduse inițiat de un „stat tâlhăresc" sau de o singură rachetă lansată accidental. În 2002, SUA s-au retras din Tratatul ABM cu intenția de a începe testarea imediată a unui program antirachetă defensiv limitat. *Vezi și* rachete antibalistice.

injecție

La motoarele cu ardere internă, introducere a combustibilului în cilindri prin acțiunea unei pompe, și nu prin efectul de aspirare creat de mișcarea pistoanelor (*vezi* piston și cilindru). La motoarele Diesel, care nu au bujii, căldura creată prin comprimarea aerului în cilindri duce la aprinderea combustibilului care a fost pulverizat înăuntru. La motoarele cu aprindere prin scânteie, în locul carburatoarelor convenționale sunt folosite adesea pompe de injecție. Injectarea combustibilului duce la o distribuire mai echilibrată a acestuia în cilindri decât în cazul folosirii unui carburator și permite dezvoltarea unei puteri mai mari și reducerea emisiilor nedorite. În cazul motoarelor cu combustie continuă, precum turbinele cu gaz și rachetele cu combustibil lichid, care nu au pistoane pentru a crea efectul de aspirare, sunt necesare sisteme de injecție a combustibilului.

injoncțiune

În procedurile legislative, ordin judecătoresc care obligă una dintre părți să acționeze într-un anumit fel. Reprezintă o formă de compensare echitabilă a unei daune pentru care legea nu prevede o reparație adecvată. Se folosește mai degrabă pentru prevenirea unei viitoare acțiuni păgubitoare (de ex. dezvăluirea unor informații confidențiale, organizarea unei greve naționale, violarea drepturilor civile ale unui grup) decât pentru a compensa un prejudiciu care a fost deja comis. Este, de asemenea, o formă de reparare a unei daune care nu poate fi compensată satisfăcător printr-o reparație bănească. Inculpatul care nu respectă ordinul de injoncțiune poate fi acuzat de nesupunere. *Vezi și* echitate.

Inn

Afluent important al Dunării. Izvorăște din Elveția și curge spre NE pe un traseu de 510 km, traversând V Austriei și S Germaniei. Sectorul de pe teritoriul Elveției poartă numele de Engadin. În Austria, trece prin Innsbruck și o ia de-a lungul Alpilor Bavarezi, pătrunzând în Germania prin Bavaria, unde se îndreaptă spre NE. La vărsarea în Dunăre, la Passau, formează o parte din granița germano-austriacă.

Inness, George

(01.05.1825, Newburgh, New York, SUA – 03.08.1894, Bridge of Allen, Stirling, Scoția)

Pictor peisagist american. A fost în mare măsură un autodidact. În primele sale tablouri se simte influența Școlii de pe fluviul Hudson. A petrecut mult timp în Europa, studiind operele reprezentanților Școlii de la Barbizon. În perioada 1855–1874 și-a dezvoltat stilul personal, creând opere atmosferice pline de luminozitate. Influența lui Camille Corot este evidentă în reprezentările interiorizate ale unor întinderi vaste. Tablourile sale târzii se caracterizează prin dominația culorii asupra formelor. Misticismul pictorului s-a accentuat în timp, iar creațiile sale au tins tot mai mult să se dizolve în culori strălucitoare, lipsite de contururi sau de structură. *Vezi și* luminism.

Innsbruck

Oraș, 113 826 loc. (2001), pe râul Inn, în V Austriei, la SV de Salzburg. În sec. XII era un mic târg în apropierea unui pod (*Brücke*) peste Inn. În 1239 a căpătat statut de oraș, în 1363 a trecut în stăpânirea Habsburgilor, iar în 1420 a devenit capitala Tirolului. În 1806, Napoleon l-a trecut Bavariei, de aceea în 1809 aici a avut loc revolta patrioților tirolezi împotriva bavarezilor și a francezilor. În orașul vechi găsim străzi înguste, cu case medievale și pasaje acoperite. Este un centru de sporturi de iarnă și locul în care s-au desfășurat Jocurile Olimpice de Iarnă din 1964 și 1976.

Inocențiu III *născut* **Lothar de Segni**

(1160/1161, castelul Gavignano, Campagna di Roma, Statele Papale - 16.07.1216, Perugia, Italia)

Papă (1198–1216). Inocențiu, care făcuse studii de teologie și de drept, a ridicat papalitatea medievală pe culmile prestigiului și puterii. L-a încoronat pe Otto IV ca împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, dar hotărârea acestuia de a uni Germania și Sicilia l-a deranjat, astfel că în 1212 a decis să-l sprijine pe contracandidatul din casa Hohenstaufen, Frederic II. După ce l-a excomunicat pe regele Ioan Fără de Țară al Angliei pentru că refuzase să-l recunoască pe Stephen Langton ca arhiepiscop de Canterbury, Ioan a fost obligat să se supună și să declare Anglia domeniu al Sfântului Scaun (1213). Inocențiu a organizat cruciada a patra și cruciada albigenză, menită să înăbușe erezia din S Franței, a aprobat ordinele de călugări cerșetori inițiate de Sfântul Dominic și Sfântul Francisc din Assisi, a convocat cel de al patrulea Conciliu de la Laterano, care a promulgat doctrina transsubstanțierii și a decis ca toți creștinii să se confeseze o dată pe an.

Inocențiu IV *născut* **Sinibaldo Fieschi**

(sec. XII, Genova - 07.12.1254, Napoli)

Papă (1243–1254). Conflictul său cu împăratul german Frederic II reprezintă un capitol important în istoria confruntării dintre papalitate și imperiu. Frederic dorea ca noul papă să-i anuleze excomunicarea, dar Inocențiu a întrerupt negocierile și a fugit de la Roma în Franța (1244); ulterior, el a condamnat acțiunile lui Frederic și a cerut alegerea unui nou împărat. Preocupat de evanghelizarea Orientului, Inocențiu l-a convins pe Ludovic IX să conducă o cruciadă și a trimis misionari în Mongolia. S-a întors la Roma în 1253 și i-a acordat tronul Siciliei lui Edmund, fiul lui Henric III al Angliei, însă în 1254 armata papală a fost învinsă de Manfred, fiul lui Frederic.

Inönü, Ismet

(24.09.1884, Smirna, Imperiul Otoman - 25.12.1973, Ankara, Turcia)

Ofițer și om de stat turc. În 1918, când Imperiul Otoman a capitulat în Primul Război Mondial, era adjunctul ministrului de război. A devenit prim-ministru în 1923, iar din 1938, după moartea lui Mustafa Kemal Atatürk, a fost ales președinte al țării și șef permanent al Partidului Republican al Poporului. În 1950, Celâl Bayar i-a luat locul ca președinte, iar Inönü a devenit liderul opoziției, asumându-și rolul de apărător al democrației. După lovitura de stat din 1960, a format trei guverne de coaliție, dar partidul său a suferit înfrângeri zdrobitoare în alegerile din 1965 și 1969.

inosilicat *sau* **lanț de silicați**

Membru al unei clase de compuși anorganici cu structura formată din tetraedre de silicați (un atom central de siliciu înconjurat de patru atomi de oxigen ce formează colțurile tetraedrului) dispuse în lanțuri. Doi dintre atomii de oxigen ai fiecărui tetraedru intră și în alcătuirea tetraedrelor vecine. Se formează astfel un lanț de o lungime teoretic infinită. Exemple minerale sunt piroxenii și amfibolii.

Inoue Enryo

(18.03.1858, provincia Echigo, Japonia - 06.06.1919, Dairen, Manciuria)

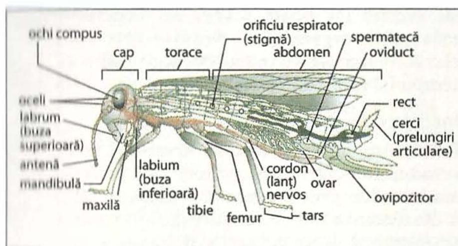
Filozof japonez. A studiat în principalul templu al Școlii budiste a tărâmului pur și a obținut o diplomă în filozofie la Universitatea Imperială din Tokyo. S-a opus occidentalizării Japoniei și convertirii înalților demnitari la creștinism. În 1887 a înființat Institutul de Filozofie pentru a promova studierea budismului. Unul dintre eforturile sale de a suprima superstițiile asociate folclorului și mitologiei tradiționale a fost întemeierea Institutului pentru Folclorul Fantomelor.

inovație

În domeniul tehnologiei, îmbunătățire adusă unui obiect deja existent. Evaluarea elementelor de noutate dintr-o invenție intră sub incidența legislației brevetelor de invenție. Renașterea a fost o perioadă de inovații remarcabile: Leonardo da Vinci a creat proiecte ingenioase de submarine, aeroplane și elicoptere, schițe ale unor roți zimțate complexe și desene reprezentând felurile în care pot curge lichidele. Tehnologia a furnizat științei instrumente care i-au înzecit forțele, de pildă telescopul lui Galilei. Fondarea unor noi științe a contribuit și ea la dezvoltarea tehnologiei, cum a fost cazul pregătirilor teoretice ce au precedat inventarea motorului cu aburi. În sec. XX, inovațiile din domeniul tehnologiei semiconductorilor au dus la creșterea performanțelor și la scăderea costului materialelor și aparaturii electronice de circa un milion de ori, izbândă fără precedent în istoria tehnologiilor de orice fel.

insectă

Denumire generică pentru orice membru al clasei *Insecta*, cea mai mare clasă de

Schema alcătuirii corpului la insecte. De obicei, corpul acestora este format din segmente (metamere) grupate în trei regiuni: cap, torace şi abdomen. La nivelul capului, se observă apendice modificate în piese bucale şi antene care poartă organe de simţ. Aparatul bucal este alcătuit din mandibule dinţate, maxile în formă de spadă, situate posterior „buzei superioare", numite şi labrum. O a doua pereche de maxile, fuzionate parţial, formează „buza inferioară" sau labium. În general, o insectă adultă are atât ochi simpli (oceli), de obicei 1-3, situaţi dorsal, cât şi ochi compuşi sau faţetaţi, mai complecşi, întotdeauna în număr de doi, dispuşi simetric pe părţile laterale ale capului, uneori plasaţi în cavităţi orbitale, precum şi o pereche de aripi situate pe torace. Segmentul tarsal al piciorului articulat prezintă, de cele mai multe ori, gheare cu perniţe adezive, care permit insectei să se sprijine pe suprafeţele netede. Unele insecte (incluzând greierii şi gândacii de bucătărie) prezintă, în partea posterioară a abdomenului, o pereche de cerci cu rol olfactil, uneori prehensil, sau cu rol în facilitarea copulaţiei. Mici orificii (stigme), situate pe torace şi pe abdomen, permit pătrunderea oxigenului şi eliberarea dioxidului de carbon din tuburile umplute cu aer sau din trahee. Sperma masculului este depozitată într-un fel de receptacul, spermateca femelei, până când un ovul eliberat din ovar trece prin oviduct. Pentru depunerea ouălor, femela prezintă un organ (o structură tubulară) numit ovipozitor.

artropode, din care fac parte în jur de un milion de specii cunoscute (aproape trei sferturi dintre animale) și un număr estimat la cinci-zece milioane de specii care nu au fost încă descrise. Corpul insectelor este format din trei părți: cap, torace (prevăzut cu trei perechi de picioare și, de regulă, două perechi de aripi) și abdomen multisegmentat. Multe specii suferă o metamorfoză completă. Există două subclase: *Apterygota* (insecte primitive, fără aripi, din care fac parte peștișorul-argintiu, *Lepisma saccharina,* și ceilalți membri ai ordinului *Thysanura*) și *Pterygota* (insecte mai evoluate, cu aripi sau secundar aptere). Cele cca 27 de ordine din subclasa *Pterygota* sunt, în general, clasificate după forma aripilor: *Coleoptera, Diptera* (diptere), *Heteroptera* (ploșnițe). Insectele sunt răspândite în aproape toate habitatele terestre și acvatice (apă dulce) și în unele habitate marine.

insectă bioluminescentă

Insectă târâtoare, luminoasă, care emite lumină continuu sau prelungit și nu semnale luminoase scurte; din această categorie fac parte majoritatea speciilor de licurici. Termenul include atât larvele, cât și femelele adulte de licurici (adesea lipsite de aripi) precum și alte specii de coleoptere și larvele unor specii de diptere. Insectele bioluminescente sunt foarte răspândite. Marea lor diversitate în ceea ce privește mărimea, numărul, localizarea și structura organelor bioluminescente sugerează că funcția de a produce lumină a diverselor specii a evoluat în mod independent.

insecticid

Substanță folosită pentru exterminarea insectelor. Este utilizată în general împotriva dăunătorilor care infestează anumite recolte sau pentru a extermina insectele purtătoare de boli dintr-o anumită regiune. Insecticidele anorganice includ compuși de arsenic, plumb și cupru. Insecticidele organice pot fi naturale, precum rotenonele, piretrinele și nicotina (*vezi* toxină), sau sintetice, cum sunt hidrocarburile clorurate (de ex. DDT, dieldrina, lindanul), carbamații, înrudiți cu ureea (de ex. carbarilul, carbofuranul), și parationii, esteri organici ai fosforului. Hormonii de insecte pot fi considerați o clasă separată. Insecticidele pot afecta sistemul nervos, pot inhiba enzime esențiale sau pot împiedica maturizarea larvei (de ex. hormonul juvenil). Otrava poate acționa prin înghițire, prin inhalare sau la contactul superficial. Substanțe precum uleiurile inerte acționează mecanic, blocând porii respiratori. Insecticidele variază foarte mult nu numai în privința eficacității împotriva insectelor combătute (care pot deveni imune), ci și a gradului de toxicitate pentru alte specii (inclusiv pentru oameni) și a efectelor asupra mediului înconjurător; multe dintre cele mai toxice (de ex. DDT) au fost interzise sau restricționate.

insectivor

Denumire atribuită oricărui membru al ordinului de mamifere (*Insectivora*) din care fac parte aricii, cârtițele și, eventual, chițcanii (unii specialiști considerându-i primate) sau, mai general, animal care se hrănește în special cu insecte. Mamiferele insectivore sunt, de regulă, de talie mică, foarte dinamice și nocturne. Sunt răspândite în aproape toate părțile lumii, exceptând Antarctica, Australia și America de Sud. Majoritatea sunt solitare (cu excepția sezonului de împerechere) și trăiesc foarte puțin.

insei

(*în japoneză*, guvernare în claustrare)

Conducere de către împărați care au depus jurământul budist și s-au retras în mănăstiri. Spre sfârșitul sec. XI și în sec. XII, guvernarea Japoniei a trecut din mâinile familiei Fujiwara, care se menținuse la putere prin căsătorii cu membri ai familiei imperiale, în cele ale împăraților

călugăriți. Abdicând, aceștia scăpau de sub controlul regenților și cancelarilor din familia Fujiwara; odată ajunși în mănăstiri, se înconjurau de nobili capabili, care nu slujeau interesele familiei Fujiwara. Se dădea ascultare edictelor împăratului claustrat, nu celor emise de împăratul de pe tron, în măsura în care se poate vorbi de ascultare într-o perioadă de degradare progresivă a autorității centrale. Situația a luat sfârșit în timpul domniei împăratului Go-Daigo (1318–1339). *Vezi și* shoen.

inseminare artificială

Introducere de spermă în vaginul sau în colul uterin al unei femele prin alte mijloace decât contactul sexual. A fost folosită pentru prima dată la începutul sec. XX, în Rusia, la animale. Astăzi este utilizată pentru a insemina și femei ai căror parteneri nu le pot fecunda. Sperma partenerului sau a donatorului este introdusă cu ajutorul unei seringi. Deși este destul de eficientă, inseminarea artificială la om ridică probleme de ordin moral care nu au fost încă pe deplin rezolvate. La animale, sperma congelată a unui mascul poate fi păstrată o perioadă lungă de timp fără să-și piardă fertilitatea. Este astfel posibil ca un singur taur să procreeze până la 10 000 de viței pe an.

insolvabilitate

Situație în care nivelul pasivelor depășește valoarea activelor, astfel încât creditorii nu pot fi plătiți. Precede adesea falimentul. În termeni de capital, insolvabilitatea este incapacitatea de a plăti datoriile la scadență. Din perspectiva bilanțului, incapacitatea de plată arată că nivelul total al pasivelor îl depășește pe cel al activelor.

insomnie

Incapacitate de a dormi în mod adecvat. Printre cauzele insomniei se numără: condiții improprii de somn, afecțiuni circulatorii sau cerebrale, afecțiuni respiratorii (de ex. sindromul de apnee în somn), stresul (de ex. încordarea sau depresia) sau disconfortul fizic. Insomnia moderată poate fi tratată prin îmbunătățirea condițiilor de somn sau prin remedii tradiționale cum sunt băile calde, consumul de lapte sau relaxarea periodică. Apneea și insomnia asociată pot fi tratate pe cale chirurgicală sau mecanic, cu ajutorul unui aparat respirator. Insomnia severă sau cronică poate necesita folosirea temporară a unor barbiturice sau tranchilizante; astfel de medicamente dau însă dependență, iar efectul lor poate scădea în timp, pe măsură ce organismul se obișnuiește cu ele. Alte metode de tratament sunt psihoterapia și hipnoza.

instigare la revoltă

Infracțiune care constă în crearea unei revolte, tulburări sau violențe împotriva autorităților civile legale, cu intenția de a le răsturna sau a le distruge. Întrucât se limitează la organizarea și încurajarea opoziției față de guvern, mai degrabă decât să fie implicată direct în răsturnarea acestuia, sediţiunea este considerată mai puțin gravă decât trădarea. În SUA, expunerea unui anumit steag sau susținerea unei anumite mișcări, cum ar fi sindicalismul, anarhismul sau comunismul, au fost, periodic, declarate ca sedițioase. În ultimii ani, tribunalele au aplicat măsuri mai riguroase pentru a se asigura că nu sunt încălcate garanțiile constituționale referitoare la libertatea de exprimare.

instinct

Reacție involuntară a unui animal, care are drept consecință un comportament relativ repetabil și predictibil. Comportamentul instinctiv este un mecanism moștenit care are rolul de a înlesni supraviețuirea unui animal sau a unei specii. Se manifestă cel mai vizibil în luptele pentru supremație și în activitatea sexuală. Cea mai simplă formă de instinct este reflexul. Toate animalele au instincte, dar, în general, cu cât animalul este mai evoluat, cu atât comportamentul lui devine mai flexibil. La mamifere, comportamentele învățate sunt adesea mai importante decât instinctele.

Institutul Național pentru Sănătate /National Institutes of Health (NIH)/

Agenție de stat din SUA. Este compusă din numeroase institute specializate (de ex. Institutul Național pentru Cancer, Institutul Național pentru Inimă, Plămâni și Sânge, Institutul Național de Geriatrie, Institutul Național de Sănătate a Copilului și de Dezvoltare Umană și Institutul Național pentru Sănătate Mentală), ce derulează sau sprijină cercetări în domeniul medical. Parte componentă a Departamentului de Sănătate și Servicii Umane, se ocupă, de asemenea, cu formarea cercetătorilor în domeniul sănătății, diseminează informații către publicul larg și are în subordine alte birouri și secții, Biblioteca Națională de Medicină (cea mai prestigioasă sursă de informații medicale din SUA) și mai multe centre de cercetare.

instrucție

În știința militară, pregătire a soldaților în vederea îndeplinirii îndatoririlor prin repetarea unor mișcări exact stabilite. Soldații sunt antrenați în formații de luptă, familiarizați cu armele și li se cultivă simțul disciplinei și al muncii în echipă. Astăzi, exercițiile în rânduri strânse se folosesc pentru marșuri, ceremonii și parade; prin instrucția de luptă se exersează manevrele mai creative de luptă. Instrucția a fost introdusă de greci, care o practicau în cadrul falangelor. Antrenarea strictă a legiunilor a reprezentat un element important al supremației romane. După declinul Imperiului Roman, instrucția practic a dispărut, iar bătăliile au devenit lupte la care putea participa oricine. Gustav II Adolf al Suediei a reintrodus primul tehnicile de instrucție în Europa, la începutul sec. XVII.

instrument cu coarde

Instrument muzical ce produce sunete prin vibrația unor coarde. Coardele pot fi fabricate din metal, intestine de animale, fibre sau plastic și pot fi ciupite, atinse cu arcușul ori lovite. Instrumentele orchestrale cu coarde includ vioara, violina, violoncelul, contrabasul și harpa. Instrumente cu coarde și claviatură sunt clavecinul, clavicordul, virginalul și pianul. *Vezi și* balalaică; chitară; harfă eoliană; koto; lăută; liră; mandolină; pipa; sitar; timpanon; țiteră; ud; ukulele; violă.

instrumentalism *sau* experimentalism

Concepție filozofică formulată de către John Dewey, conform căreia aspectul cel mai important al unui lucru sau al unei idei rezidă în valoarea pe care o are ca instrument de acțiune, iar adevărul unei idei constă în utilitatea sa. Pentru a denumi filozofia pe care se întemeiau teoriile sale privitoare la educație, Dewey a preferat să folosească termenii de instrumentalism și experimentalism, în locul conceptului de pragmatism. Școala sa de gândire a susținut că evoluția cunoașterii nu a avut la bază scopuri de ordin speculativ sau metafizic, ci scopul practic al unei adaptări reușite. Ideile sunt considerate simple instrumente cu ajutorul cărora disconfortul resimțit în confruntarea cu o problemă se transformă în satisfacția de a o fi rezolvat.

instrument de percuție

Instrument muzical care este lovit (sau uneori scuturat ori frecat) pentru a produce sunete. Instrumente de percuție sunt cele al căror corp dur este făcut să vibreze (idiofone) și cele care includ o membrană întinsă capabilă să vibreze (membranofone). Pot produce sunete de o tonalitate definită sau nedefinită. Funcția lor primară este deseori ritmică, dar multe sunt folosite ca instrumente melodice. Exemple: clopot, carilon, gamelan, glockenspiel, marimba, tabla, talgere, tamburină, tobă, timpan, vibrafon și xilofon.

instrument de suflat cu ancie

Instrument muzical de suflat care emite sunete atunci când răsuflarea muzicianului sau aerul din cutia de rezonanță face ancia, o lamă subțire din trestie sau metal, să vibreze, dând astfel naștere unor unde sonore într-un tub închis sau în aerul înconjurător. Instrumentele de suflat pot avea ancie simplă sau dublă. Ancia dublă, de exemplu la oboi sau fagot, este formată din două lame de trestie legate care se lovesc una de alta. Ancia simplă se poate lovi de un cadru (ancie cu contact direct), așa cum se întâmplă la clarinet și saxofon, sau poate vibra liber în coloana de aer a unui tub închis (ancie liberă), ca în cazul muzicuței și al acordeonului. Anciile care se lovesc de cadrul din instrumentele de suflat din lemn produc o anumită înălțime a sunetului în funcție de lungimea de rezonanță a tubului (determinată de repartizarea degetelor pe orificiile instrumentului). Anciile libere produc sunete numai de o anumită înălțime, în funcție de grosimea și lungimea lor. *Vezi și* corn englez.

instrument de suflat din lemn

Instrument muzical care produce sunete fie prin dirijarea unui curent de aer de pe marginea unei deschizături, fie făcând să vibreze o ancie simplă sau una dublă (*vezi* instrument de suflat cu ancie). La alămuri, în schimb, curentul de aer trece direct de pe buzele vibrând ale cântărețului în coloana de aer. Instrumentele de suflat din lemn pentru orchestră includ flautul, piculina, clarinetul, oboiul, cornul englez și fagotul. Alte instrumente din lemn sunt cimpoiul, flautul sau saxofonul.

instrumente de măsură

În domeniul tehnologiei, ansamblu al echipamentelor de măsură, analiză și control. Printre cele mai vechi instrumente de măsură cunoscute se numără sfera armilară, instrument astronomic folosit în China și Grecia antică. În sec. XI, busola a fost o descoperire revoluționară pentru navigație. În sec. XVIII, teodolitele au făcut posibilă determinarea precisă a poziției localităților. Instrumentele de măsură au cunoscut o dezvoltare rapidă în timpul revoluției

industriale. Industria manufacturieră necesita folosirea unor instrumente de precizie, precum micrometrul cu șurub, care poate măsura dimensiuni de 0,0025 mm. Folosirea electricității în industrie a determinat fabricarea unor instrumente care să măsoare intensitatea și tensiunea curentului electric și rezistența aparatelor. În prezent, majoritatea ramurilor din industria prelucrătoare se bazează pe instrumente de măsură pentru monitorizarea proprietăților chimice, fizice și de mediu ale produselor și proceselor. Instrumentele folosite în medicină și în cercetare sunt la fel de diverse ca și cele din industrie. *Vezi și* analiză.

insuficiență cardiacă

Incapacitate a uneia sau a ambelor părți ale inimii de a pompa suficient sânge în corp. Este provocată de afecțiunea cardiacă pulmonară, hipertensiune și arterioscleroza coronariană (*vezi* arterioscleroză). O persoană care suferă de insuficiență cardiacă stângă obosește la efort, are dificultăți de respirație în poziție orizontală și senzație de sufocare în timpul somnului, iar sângele circulă cu presiune neobișnuit de mare în venele pulmonare. În cazul unei persoane care suferă de insuficiență cardiacă dreaptă, sângele circulă cu presiune anormal de mare în venele sistemice, ficatul se mărește și se acumulează lichid în picioare. Insuficiența ambelor ventricule se manifestă prin mărirea inimii și prin ritm cardiac în trei timpi. Tratamentul include repaus la pat, medicamente precum digitalină, reducerea consumului de sodiu, creșterea cantității de sare eliminate și suprimarea cauzei care provoacă astfel de afecțiuni.

insuficiență cardiacă congestivă

Boală ce se caracterizează prin simptome generate în special de retenția de săruri și de apă în țesuturi. Aceste simptome sunt mult mai evidente decât cele legate de debitul cardiac scăzut. Manifestările pot varia de la edeme pulmonare acute la stări letale asemănătoare șocului (*vezi* șoc). Insuficiența cardiacă cronică poate evolua pe parcursul mai multor ani. În momentul în care mecanismele compensatorii ale organismului sunt depășite, ele agravează evoluția bolii, creând un cerc vicios. La început, pacientul prezintă dispnee la efort, iar ulterior chiar și în repaus. Lichidul se acumulează în partea inferioară a corpului și, în cele din urmă, poate fi găsit în cavitățile toracică și abdominală. Se asociază cu stază venoasă, deoarece inima nu pompează eficient sângele pentru a permite întoarcerea în circulația venoasă.

insuficiență renală

Încetare completă sau parțială a funcționării rinichiului. Insuficiența acută duce la reducerea cantității de urină eliminată și produce dezechilibre chimice în sânge, inclusiv uremie. Majoritatea pacienților se redresează în șase săptămâni. Rinichii pot suferi de pe urma expunerii la produse chimice, pierderilor masive de sânge, leziunilor prin lovire, hipertensiunii, arsurilor grave, infecțiilor renale severe, diabetului zaharat, blocajelor arterei renale sau căilor urinare și bolilor ficatului. Printre complicații se numără atacul de cord, edemul pulmonar și creșterea concentrației de potasiu în organism. Insuficiența cronică rezultă, de cele mai multe ori, din boli îndelungate ale rinichiului. Sângele devine prea acid, oasele pot pierde din calciu și nervii pot degenera. Rinichii pot susține funcționarea organismului până își pierd cca 90% din funcții. Dacă unul este înlăturat, celălalt își mărește dimensiunea și își sporește funcțiile, compensând lipsa. Disfuncția ambilor rinichi necesită, de obicei, apelul la dializă sau la transplantul de rinichi.

insulă

Suprafață de pământ mai mică decât un continent, înconjurată în întregime de apă. Insulele se află în oceane, mări, lacuri sau râuri. Un grup de insule formează un arhipelag. Insulele continentale sunt pur și simplu porțiuni de masă continentală care nu se află sub nivelul mării și sunt complet înconjurate de apă; Groenlanda, cea mai mare insulă din lume, este de tip continental. Insulele oceanice apar în urma activității vulcanice, când stratul de lavă atinge o grosime atât de mare, încât se ridică la suprafața oceanului. Straturile de lavă care au format insulele Hawaii se înalță la 9 700 m deasupra fundului oceanic.

Insula Cangurului

Insulă din S Australiei, 4 259 loc. (2001). Situată la intrarea în golful Sf. Vincent, la SV de Adelaide, are o lungime de 145 km și se întinde pe o suprafață de 4 350 kmp. Vizitată în 1802 de exploratorul englez Matthew Flinders, a fost numită astfel din cauza numărului mare de canguri care trăiesc aici. În golful Nepean a fost întemeiată prima așezare a statului, în 1836.

Insula Diavolului
în franceză **Île du Diable**

Insuliță stâncoasă lângă coasta atlantică a Guyanei Franceze. Cea mai mică dintre cele trei Insule ale Salvării, este o fâșie

îngustă de pământ, de 1 200 m lungime și 400 m lățime. Ca parte, din 1852, a teritoriului unei colonii penitenciare, a găzduit leprozeria deținuților, până când insulele au devenit zonă de maximă securitate. Colonia era la fel de vestită pentru cruzimea de aici ca și închisoarea din Guyana Franceză continentală. În ea au fost închiși spioni și prizonieri politici, între care Alfred Dreyfus. Închisoarea a fost desființată la începutul anilor 1950.

Insula Focului

Banc de nisip alungit lângă coasta de S a Long Island, statul New York, SUA. Are o lungime de 51 km și o lățime maximă de 1 km, iar numele ei provine de la focurile aprinse aici ca semnale pentru nave, în timpul Războiului din 1812. La capătul de V a fost construit, în 1858, un far. În prezent, este o stațiune estivală populară, fiind legată de Long Island prin două poduri și prin curse de feribot. Parcul public Insula Focului (numit acum Parcul Robert Moses) a fost inaugurat în 1908, iar în 1964, o suprafață de 7 700 hectare din insulă a fost declarată litoral național.

Insula Paştelui *în spaniolă* Isla de Pascua *în dialect indigen* Rapa Nui

Insulă, 3 791 loc. (2002), în E Oceanul Pacific. Situată la o distanță de 3 600 km la V de Chile, ocupă o suprafață de 163 kmp. Locuită inițial, către anul 400 d.Hr., de polinezienii din insulele Marchize, a devenit celebră pentru statuile sale monolite antropomorfe. Acestea au o înălțime de 3–12 m, cea mai grea cântărind cca 82 de tone. Au fost, probabil, ridicate în 1000–1600 d.Hr. Războaiele și bolile au decimat populația insulei de-a lungul secolelor următoare, iar originea statuilor a fost uitată. Anexată de Chile în 1888, insula a fost declarată în 1995 parte a Patrimoniului Mondial UNESCO.

Insulele Amiralităţii

Grup de insule în Papua-Noua Guinee. Sunt o prelungire a arhipelagului Bismarck. Cele cca 40 de insule se află la cca 300 km N de insula Noua Guinee, în Pacificul de S. Insula Manus cuprinde cea mai mare parte a suprafeței de uscat și adăpostește cea mai importantă așezare, Lorengau. Observată pentru prima dată de exploratorul olandez Willem Schouten în 1616, a fost numită astfel în 1767 de căpitanul britanic Philip Carteret. Guvernate ulterior de germani, australieni și japonezi, insulele au fost încorporate în 1946 în Teritoriul sub Tutela ONU al Noii Guinee. Când Papua-Noua Guinee și-a obținut independența în 1975, insulele au devenit parte integrantă a acestei țări.

Insulele Australe

Grup de insule în S Polineziei Franceze. Reprezentând extremitatea sudică (*în latină, australis,* sud) a Polineziei Franceze, insulele formează un lanț cu o lungime de cca 1 300 km. Au fost observate de căpitanul James Cook în 1769 și 1777. La sfârșitul sec. XIX au intrat sub dominație franceză. Locuite sunt insulele Rimatara, Rurutu, Tubuai, Raevavae și Rapa.

Insulele de sub Vânt *sau* Leeward Islands *sau* Islas de Sotovento

Arc de insule din America Centrală insulară, constituind părțile cele mai vestice și nordice ale Antilelor Mici, în NE Mării Caraibilor. Insulele importante sunt, de la N la S, Insulele Virgine Americane și Insulele Virgine Britanice, Anguilla, St. Martin, Saint Kitts și Nevis, Antigua și Barbuda, Montserrat și Guadelupa. Imediat la S de acest lanț se află Dominica, uneori clasificată ca parte din Insulele de sub Vânt, dar de obicei atribuită Insulelor Vântului.

Insulele Ionice *în Antichitate* Heptanesos

Grup de șapte insule grecești din Marea Ionică. Suprafața: 2 307 kmp; 214 274 loc. (2001). Arhipelagul este format din insulele Corfu, Cefalonia, Zákinthos, Lekinthos, Ithaca, Kíthira și Paxos. Aflate sub dominația Veneției în sec. XV–XVI, au fost cucerite de forțe rusești și turcești în 1799. Prin Tratatul de la Paris din 1815 au intrat sub dominație britanică; britanicii le-au cedat Greciei în 1864.

Insulele Marshall

Stat independent situat în centrul Oceanului Pacific. Suprafața: 181 kmp; 56 600 loc. (2002). Capitala: Majuro. Este compusă din două lanțuri paralele de atoli de corali: Ratak în E și Ralik în V. Lanțurile de atoli se află la 200 km depărtare unul de altul și se întind pe 1 290 km de la NV către SE. Există peste 1 200 de insule. Locuitorii indigeni sunt micronezieni. Limbi vorbite: marshalleza, engleza (ambele oficiale). Religii: creștinism (în majoritate). Moneda națională: dolarul SUA. Cel mai mare atol este Kwajalein, format din 90 de insule mai mici, cu o suprafață totală de 16 kmp. O mare parte din Kwajalein este folosită de armata SUA ca poligon de testare a rachetelor, ceea ce constituie o sursă majoră de profit. Agricultura, pescuitul și creșterea porcinelor și a păsărilor

reprezintă principalele activități economice. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului și al guvernului este președintele. Insulele au fost descoperite în 1529 de exploratorul spaniol Álvaro Saavedra. Germania a declarat insulele protectorat în 1885 și le-a cumpărat de la Spania în 1899. Japonia le-a preluat în 1914, iar după 1919 le-a administrat cu mandat din partea Ligii Națiunilor. În Al Doilea Război Mondial, SUA a ocupat insulele Kwajalein și Enewetak, iar Insulele Marshall au devenit parte a Teritoriului sub Tutelă ONU al Insulelor Pacificului, sub administrație americană din 1947. Atolii Bikini și Enewetak au servit ca poligon de testare a armelor nucleare americane între 1946 și 1958. Țara a devenit o republică cu guvernare proprie în 1979. A semnat un act de asociere liberă cu SUA în 1982 și a obținut autonomie deplină în 1986. Documentul a fost revizuit în 2004.

Insulele Solomon

Stat insular, amplasat în Oceanul Pacific de S. (Un alt grup de insule, numit insulele Solomon, care include Bougainville, e parte din Papua-Noua Guinee). Cuprinde insulele Guadalcanal, Malaita, San Cristobal, Choiseul, Santa Isabel, Florida și Rennell, grupurile de insule Russell, Shortland, Santa Cruz și New Georgia, precum și insulițe sau recife. Suprafața: 28 370 kmp; 471 000 loc. (2005). Capitala: Honiara. Majoritatea populației este melaneziană, iar limbile oficiale sunt engleza, pijin (o engleză cu vocabular și gramatică limitate, vorbită în Asia de SE) și peste 60 de limbi indigene melaneziene. Religia predominantă este creștinismul (protestantism, dar și romano-catolicism). Moneda de circulație este dolarul din Insulele Solomon. Arhipelagul constă din șapte insule vulcanice mari, dispuse în linii paralele, care converg spre SE. Relieful este alcătuit din terenuri montane, bogat împădurite, traversate de râuri scurte și repezi. Climatul este tropical. Economia se bazează pe agricultură, pescuit și prelucrarea lemnului. Turismul s-a dezvoltat datorită navelor de croazieră și vizitatorilor curioși să vadă câmpurile de luptă din Al Doilea Război Mondial. Țara este o monarhie constituțională cu o singură cameră legislativă. Șeful statului este monarhul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general, iar guvernul este condus de un prim-ministru. Insulele se pare că au fost locuite din cca 2000 î.Hr., de populații australoide. Explorate de spanioli în 1568, au fost cercetate și cartate de olandezi, francezi și britanici. S-au aflat sub protectorat britanic între 1893–1900 și au devenit Insulele Solomon Britanice. Invazia japoneză din 1942 a declanșat trei ani de lupte crâncene în Pacific, în special pe insula Guadalcanal. Protectoratul a devenit autoguvernare în 1975, independența deplină fiind obținută în 1978. În 1999, statul a fost zguduit de diferite lupte etnice. Au intervenit și au restabilit ordinea forțe din Noua Zeelandă și Australia.

Insulele Strâmtorii Torres

Vezi Torres, Insulele Strâmtorii

Insulele Vântului *sau* Windward Islands

Grup de insule din Antilele Mici, în America Centrală insulară. Aflate în E Mării Caraibilor, acestea includ Dominica (adesea clasificată ca făcând parte din Insulele de sub Vânt), Martinica, St. Lucia, St. Vincent, Grenada și un lanț de insule mici, cunoscute sub numele de Grenadine. Deși sunt foarte apropiate, Trinidad-Tobago și Barbados nu fac parte din acest grup.

Insulele Vulcanice
în japoneză Kazan-retto *sau* Io-retto

Grup de trei insule vulcanice mici în V Oceanului Pacific. Sunt situate la S de insulele Bonin și, administrativ, fac parte din Japonia. După ce au fost vizitate de pescarii și căutătorii de sulf japonezi în 1887, cele trei insule, Kita Io, Io (Iwo Jima, cea mai mare) și Minami Io, au fost pretinse de Japonia în 1891. După Al Doilea Război Mondial, Japonia și-a menținut suveranitatea formală asupra insulelor, care au fost însă administrate de SUA din 1951 până la retrocedarea lor Japoniei în 1968.

insulină

Hormon polipeptidic (*vezi* peptide) care reglează cantitatea de glucoză din sânge. Este secretată de insulele lui Langerhans din pancreas atunci când crește glicemia, de pildă după o masă, și ajută la transferul glucozei în celulele corpului pentru a fi oxidată (*vezi* oxidoreducere) și convertită în energie sau pentru a fi transformată și depozitată sub formă de acizi grași ori glicogen. Când glicemia scade, secreția de insulină se oprește, iar ficatul eliberează mai multă glucoză în sânge. Insulina îndeplinește alte câteva funcții conexe în ficat, mușchi și în alte țesuturi, controlând echilibrul între cantitatea de glucoză și cea de compuși înrudiți. Afecțiunile legate de insulină sunt diabetul zaharat și hipoglicemia. În 1923, Frederick Banting

și J.J.R. Macleod au primit Premiul Nobel pentru descoperirea insulinei, iar în 1958, Frederick Sanger a câștigat același premiu pentru că a descris lanțul aminoacizilor din acest hormon.

Insull, Samuel

(11.11.1859, Londra, Anglia - 19.07.1938, Paris, Franța)

Magnat anglo-american al serviciilor de utilități publice. S-a stabilit în SUA în 1881, devenind secretarul particular al lui Thomas Alva Edison, și a ajuns să dețină funcția de președinte al companiei Chicago Edison Co. Până în 1907, preluase controlul asupra sistemului de transport în comun din Chicago. În 1912, vastul său imperiu energetic, extins prin diverse fuziuni, număra deja câteva sute de centrale energetice. A susținut cu vigoare cursul la bursă al acțiunilor companiilor sale. După falimentul din 1932, a fugit în Europa. Extrădat în 1934, a fost judecat de trei ori pentru fraudă, violare a legislației falimentului și delapidare, dar a fost achitat de fiecare dată.

intalie

Gravură sau incizie pe pietre prețioase, sticlă, ceramică, piatră sau alte materiale similare, în care desenul este realizat în profunzime, spre deosebire de camee sau basorelief. Este cea mai veche formă de gravare a pietrelor prețioase; cele mai vechi sigilii cilindrice babiloniene cunoscute datează din jurul anului 4000 î.Hr. Termenul intalie este folosit și pentru a denumi tehnicile de gravare prin care desenul este tăiat, zgâriat sau gravat într-o suprafață din cupru, zinc sau aluminiu. Cerneala este apoi introdusă în incizii sau zgârieturi, suprafața este curățată, iar hârtia este presată pe ea cu ajutorul unui rulou de imprimare. Tehnicile de intalie se numără printre cele mai versatile modalități de imprimare, întrucât pot produce efecte foarte diverse.

intarsie

Tehnică de incrustație în lemn. Intarsia italiană sau mozaicul incrustat de lemn, care provine probabil din dantelăriile est-asiatice în fildeș și lemn, și-a găsit cea mai bogată expresie în timpul Renașterii italiene (cca 1400–1600). Tehnica a fost utilizată adesea în decorarea lambriurilor de pe stranele corului și în birourile personale și capelele prinților.

integrală

Concept fundamental în analiza matematică, legat de suprafețe și alte mărimi definite de funcții. O integrală definită reprezintă aria dintre graficul unei funcții și axa orizontală între capetele unui interval. Ea calculează, de asemenea, variația netă a unui sistem într-un anumit interval, furnizând astfel formule pentru lucrul mecanic al unei forțe variabile sau pentru distanța parcursă de un obiect care avansează cu viteze diferite. Când funcția este dată fără interval, avem de a face cu o integrală nedefinită. Rezolvarea unei integrale definite sau nedefinite se numește integrare. Potrivit teoremei fundamentale a calculului integral, o integrală definită poate fi calculată cu ajutorul primitivei sale, o funcție a cărei rată de variație sau derivată este egală cu funcția integrabilă. Integralele se pot întinde pe mai multe dimensiuni prin integrale multiple. *Vezi și* integrală liniară; integrală de suprafață.

integrală de suprafață

În calculul matematic, integrală a unei funcții cu mai multe variabile calculată pe o suprafață. Pentru funcții cu o singură variabilă, integralele definite se calculează pe intervale ale axei x și generează arii. Pentru funcții cu două variabile, cele mai simple integrale duble se calculează pe suprafețe dreptunghiulare și generează volume. Mai general, o integrală calculată pe un plan sau pe o suprafață curbă are ca rezultat o integrală de suprafață reprezentând un volum, având multe aplicații și în afara geometriei.

integrală liniară

În matematică, integrală a unei funcții de câteva variabile definită pe o dreaptă sau de o curbă exprimată în lungime de arc (*vezi* lungimea unei curbe). O integrală definită obișnuită se definește pe un segment de dreaptă, în timp ce o integrală liniară poate urma un traseu mai general, de ex. o parabolă sau un cerc. Integralele liniare sunt folosite pe larg în teoria funcțiilor cu variabile complexe.

integrală multiplă

În calculul matematic, integrală a unei funcții cu mai mult de o variabilă. Cum integrala unei funcții cu o singură variabilă pe un interval dă o suprafață, integrala dublă a unei funcții cu două variabile, calculată pe o suprafață, dă un volum. Funcțiile cu trei variabile au integrale triple și așa mai departe. La fel ca în cazul integralelor simple, astfel de construcții matematice ajută la calcularea variației nete a unei funcții rezultate din variațiile argumentelor sale.

integrare

În analiza matematică, proces de aflare a unei funcții a cărei derivată este o funcție dată. Termenul, înlocuit uneori de „antidiferențiere", este reprezentat simbolic prin semnul integralei $\int$. (Acesta este de obicei urmat de diferențiala dx pentru a indica faptul că x este variabila.) Regulile de bază ale integrării sunt: (1) $\int(f+g)dx=\int fdx + \int gdx$ (unde f și g sunt funcții de variabilă x), (2) $\int kfdx=k \int fdx$ (k este o constantă) și (3) $\int x^n dx=(1/n+1)x^{n+1} + C$ (C este o constantă). Este de observat că orice valoare constantă poate fi adăugată unei integrale nedefinite fără ca derivata ei să se schimbe. Astfel, integrala definită a lui $2x$ este x^2+C, unde C poate fi orice număr real. O integrală definită este o integrală nedefinită evaluată pe un anumit interval. Rezultatul nu va fi afectat de valoarea constantei C. *Vezi și* diferențiere.

integrare pe verticală

Formă de organizare a afacerilor în care toate etapele producerii unui bun, începând cu achiziția materiei prime și până la vânzarea cu amănuntul a produsului finit, sunt controlate de o singură companie. Un exemplu comun este industria petrolieră, unde o singură firmă deține, de obicei, puțurile, prelucrează țițeiul și vinde combustibilul stațiilor de benzină. În integrarea pe orizontală, în schimb, o companie încearcă să preia controlul complet asupra unei singure etape de producție sau a unei singure industrii, ceea ce-i permite să profite de economiile de scară, dar generează o competiție redusă.

Intel Corp.

Companie din SUA care fabrică circuite de computer pe semiconductori. Intel a fost înființată în 1968 sub denumirea de NM Electronics, de către Robert Noyce și Gordon Moore, inventatorii circuitului integrat, pentru a produce circuite integrate pe scară largă. La începutul anilor 1970, compania a produs cele mai puternice cipuri pe semiconductori ale vremii, care, curând, au înlocuit miezurile magnetice folosite anterior la memoria computerelor. IBM a ales să utilizeze microprocesorul 8088 realizat de Intel (scos pe piață în 1978) la fabricarea primului computer personal (IBM PC), și microprocesoarele acestei companii au devenit componente standard ale tuturor aparatelor de tip PC. Cu toate că alți producători au lansat ulterior pe piață microprocesoare Intel-compatibile, la începutul sec. XXI, Intel continua să se afle în topul preferințelor, microprocesoarele sale fiind încorporate în peste 75% din calculatoare.

inteligență

În științele educației, capacitate de a învăța sau înțelege ori de a face față unor situații noi sau neașteptate. În psihologie, termenul se poate referi, în sens mai restrâns, la capacitatea de a întrebuința cunoștințele dobândite pentru a acționa asupra mediului înconjurător sau de a practica gândirea abstractă, așa cum este ea măsurată prin criterii obiective (cum sunt testele IQ). În general, se consideră că inteligența este rezultatul unei combinații de trăsături moștenite și de factori de mediu (de dezvoltare și sociali). Subiectul este foarte controversat și mulți cercetători au încercat să demonstreze că fie biologia (în special genele), fie mediul (mai ales factorii care reflectă clasa socioeconomică din care face parte individul) sunt responsabile mai mult sau mai puțin complet de diferențele în gradul de inteligență al persoanelor. Cele mai contestate au fost studiile care sugerau existența unei legături între moștenirea etnică și inteligență, ipoteze în general neacceptate de comunitatea științifică. Inteligența înțeleasă la modul general include diverse abilități (abilități verbale, abilitatea de a folosi logica în soluționarea unor probleme etc.), dar unii cercetători afirmă că aceste clasificări nu reflectă corect natura proceselor cognitive și că alte modele sunt necesare pentru a explica inteligența, cum ar fi, poate, cel al procesării informației. Inteligența superioară (așa cum este măsurată prin teste) este uneori considerată responsabilă de succesul social, dar majoritatea specialiștilor consideră că alți factori sunt importanți în această privință și că nivelul de inteligență nu garantează succesul (așa cum nici lipsa inteligenței nu implică eșecul). *Vezi și* inteligență artificială; creativitate.

inteligență artificială /artificial intelligence (AI)/

Abilitate a unei mașini de a îndeplini sarcini despre care se crede că necesită inteligență umană. Aplicațiile tipice includ jocurile pe calculator, traducerea automată, sistemele expert și robotica. Deși mașinării pseudointeligente au fost inventate încă în Antichitate, primele dovezi de inteligență artificială autentică au apărut abia odată cu inventarea computerelor digitale în anii 1940. AI sau, cel puțin, aparența de inteligență, s-a dezvoltat în paralel cu puterea de procesare a computerelor, care pare a

fi principalul factor restrictiv al extinderii. Proiectele timpurii de AI, de ex. jocul de șah sau rezolvarea de probleme matematice, sunt azi considerate cu totul mărunte în comparație cu recunoașterea formelor, luarea de decizii complexe și folosirea limbajului natural. *Vezi și* testul Turing.

intenție

Concept din logica și psihologia scolastică folosit pentru a descrie un mod de a fi sau o relație între gândire și un obiect. În cunoaștere, se spune că gândirea „este orientată" sau „tinde" spre obiectul ei, iar un lucru, așa cum este cunoscut, are parte de „o existență intențională" în mintea cunoscătoare. De exemplu, deși este imposibilă, cvadratura cercului poate fi un obiect al intenției. În teoria acțiunii, termenul este folosit cu un sens diferit, dar înrudit, de ex. atunci când vorbim despre o acțiune făcută cu intenția de a atinge un anumit scop. O problemă importantă în teoria acțiunii este cea a relației dintre faptul de a face ceva având o anumită intenție și faptul de a face acel lucru în mod intenționat. Este intenția necesară pentru o acțiune săvârșită în chip intenționat și, dacă da, este ea o cauză a acțiunii respective sau un alt fel de temei al ei?

intenționalitate

Proprietate de a fi direcționat spre un obiect. Intenționalitatea este o calitate inerentă în cazul unor diverse fenomene mentale. Astfel, dacă o persoană simte ceva în legătură cu un anumit lucru, ea are o atitudine intențională față de obiectul respectiv. Alte exemple de atitudini intenționale sunt căutarea a ceva, credința în ceva sau gândirea despre ceva. Tot în această categorie intră și atitudinile propoziționale. O trăsătură a intenționalității este „inexistența": o persoană se poate raporta în chip intențional la un obiect care nu există. Adică lucrul pe care îl caută o persoană (în mod intenționat) poate să nu existe, iar întâmplarea pe care o așteaptă aceasta poate să nu aibă loc. O altă trăsătură este opacitatea referențială: o propoziție prin care unei persoane îi este atribuită o anumită stare intențională poate deveni falsă când este înlocuită cu o descriere alternativă a obiectului acelei stări. Să presupunem că stiloul meu este al o sutălea fabricat anul acesta, astfel încât „stiloul meu" și „al o sutălea stilou fabricat anul acesta" au același referent. Afirmația că sunt în starea intențională de căutare a stiloului meu poate fi adevărată, dar afirmația că sunt în starea intențională de căutare a celui de al o sutălea stilou fabricat anul acesta poate fi falsă; în mod similar, pot crede că acesta este stiloul meu și totuși să nu cred că el este al o sutălea fabricat anul acesta.

interacționism

În filozofia minții, formă de dualism minte-corp, potrivit căruia intelectul și corpul, deși constituie realități separate și distincte, se caracterizează printr-o interacțiune de natură cauzală. Interacționiștii consideră că un fenomen mental (de ex. intenția cuiva de a-și băga mâna în foc) poate fi cauza unei acțiuni fizice. Reciproc, acțiunea fizică (mâna venind în contact cu focul) poate declanșa un fenomen mental (senzația de durere acută). René Descartes a dat formularea clasică a interacționismului, dar nu a putut explica în mod satisfăcător felul în care are loc interacțiunea, ci doar a presupus că ea se produce la nivelul glandei pineale. Problema i-a făcut pe unii filozofi să nege existența unei interacțiuni reale între corp și intelect și să explice aparența unei atare interacțiuni apelând la conceptul de intervenție divină, în virtutea căreia pot apărea efectele fizice sau mentale ale unor fenomene mentale ori fizice (*vezi* ocazionalism), sau, de asemenea, la o „armonie prestabilită" de origine divină între cursul fenomenelor fizice și cel al fenomenelor mentale. Benedict (Baruch) de Spinoza a susținut o teorie monistă, potrivit căreia intelectul și corpul sunt amândouă atribute ale unei realități fundamentale. *Vezi și* dualism; problema minte-corp.

interacționism

În sociologie, orientare teoretică potrivit căreia procesele sociale (cum ar fi conflictul, cooperarea, formarea identității) apar drept rezultate ale interacțiunii umane. Georg Simmel a fost primul care a definit societatea ca fiind „un grup de indivizi uniți prin interacțiune". În SUA, John Dewey, Charles H. Cooley și mai ales George Herbert Mead au contribuit la dezvoltarea interacționismului simbolic, teorie care afirmă că mintea și sinele fiecărui individ nu sunt caracteristici umane înnăscute, ci se dezvoltă prin interacțiune socială – adică prin comunicarea realizată cu ajutorul simbolurilor. Pentru adepții interacționismului simbolic, orice individ este în permanență implicat într-un act de socializare, el modificându-și astfel conștiința, rolul și comportamentul personal prin contact cu ceilalți. Alți teoreticieni, precum Alfred Schutz, s-au sprijinit pe fenomenologie pentru a extinde sfera interacționismului, contribuind astfel la apariția

unor discipline precum sociolingvistica și etnometodologia, studiul activităților prin care oamenii acordă sens lumii din jur. *Vezi și* Erving Goffman.

interacțiune fundamentală

În fizică, efect al oricăreia dintre cele patru forțe fundamentale - forța gravitațională, forța electromagnetică, forța tare și forța slabă. Toate forțele naturale cunoscute pot fi reduse la aceste patru interacțiuni fundamentale. Gravitația este forța de atracție dintre oricare două obiecte care au masă; ea determină căderea obiectelor la sol și menține planetele pe orbitele lor în jurul Soarelui. Forța electromagnetică este responsabilă de atracția și respingerea dintre sarcinile electrice și determină comportamentul chimic al atomilor și proprietățile luminii. Forța tare unește quarcurile în protoni, neutroni și alți hadroni și ține, de asemenea, împreună protonii și neutronii nucleului unui atom, anihilând forța de respingere dintre protonii cu sarcini pozitive. Forța slabă se manifestă în anumite forme de dezintegrare radioactivă (*vezi* radioactivitate) și în reacțiile care alimentează energia Soarelui și a altor stele.

intercolonament

În arhitectură, spațiu dintre două coloane care susțin un arc sau un antablament. Arhitectura clasică, cea renascentistă și cea barocă au utilizat sistemul lui Vitruviu, în care distanța dintre coloane este exprimată în funcție de diametrul acestora (de ex. două coloane pot fi separate de trei diametre). Acest sistem măsura în mod convenabil intercolonamentul cu ajutorul unei unități de spațiu a cărei mărime varia de la o clădire la alta, în funcție de ordinul clasic folosit.

interferență

În fizică, efect net al combinării a două sau a mai multor unde care se mișcă pe același traseu sau pe trasee care se intersectează. Interferența constructivă apare atunci când cele două componente au aceeași frecvență și fază; amplitudinea undelor crește. Interferența distructivă apare atunci când cele două unde sunt defazate cu jumătate de perioadă (*vezi* mișcare periodică); dacă undele au aceeași amplitudine, ele se anulează reciproc. Două unde care se mișcă în aceeași direcție, dar au frecvențe ușor diferite, interacționează constructiv la anumite intervale, dând naștere unor fenomene pulsatorii numite bătăi. Două unde cu frecvențe egale și care se mișcă în direcții opuse interferează constructiv în anumite locuri și distructiv în altele, generând o undă staționară.

interferon

Nume dat unor proteine înrudite, produse de toate vertebratele și, poate, de unele nevertebrate. Interferonul joacă un rol important în rezistența la infecții, reprezentând cel mai important și mai rapid mijloc de apărare împotriva virusurilor. De asemenea, poate combate bacteriile și paraziții (*vezi* parazitare), poate inhiba diviziunea celulară și poate accelera sau împiedica diferențierea celulelor. Efectul interferonului este indirect - interacționează cu celulele susceptibile la infecție, care apoi se împotrivesc înmulțirii virusurilor -, spre deosebire de al anticorpilor, care acționează prin combinarea directă cu un anumit virus. Diferitele tipuri de interferon se pot clasifica după caracteristicile lor de substanțe proteice și după celulele care le produc. În prezent, unele sunt sintetizate prin inginerie genetică. Speranțele inițiale că interferonul ar putea fi un medicament miraculos pentru un larg spectru de boli au fost serios minate de descoperirea efectelor secundare severe, dar există câteva afecțiuni rare în care interferonul are efect.

interleukină

Clasă de proteine naturale care reglează funcționarea limfocitelor. Câteva dintre tipurile cunoscute sunt considerate constituenți de bază ai sistemului imunitar (*vezi* imunitate). Antigenii și microbii stimulează producția de interleukine care, la rândul lor, determină apariția unor variate tipuri de limfocite printr-o serie complexă de reacții ce asigură o cantitate suficientă de celule T pentru a lupta împotriva anumitor agenți patogeni.

International Herald Tribune

Cotidian publicat la Paris. Reprezintă, de multă vreme, sursa principală de informații în limba engleză pentru expatriații, turiștii și oamenii de afaceri americani aflați în Europa. La originea sa se află *Paris Herald* (fondat în 1887); fuziunea din 1924 dintre „părintele" său, *New York Herald*, și *New York Tribune* a dat naștere ziarelor *New York Herald Tribune* și *Paris Herald Tribune*. Ediția de Paris, care se vindea într-un tiraj destul de mare în momentul dispariției ziarului-părinte în 1966, a fost redenumită atunci când și-a salvat existența în urma asocierii în participațiune dintre *New York Times*, *Washington Post* și *Whitney Communications*. În 1991, New York Times Co. și Washington Post Co. au

devenit coproprietarii cotidianului, iar din 2003 New York Times Co. este singurul lui proprietar.

Internaţionala I *denumire oficială* **Asociaţia Internaţională a Muncitorilor**

Federaţie a unor grupări muncitoreşti, înfiinţată în 1864 de către liderii de sindicat din Marea Britanie şi Franţa. Cu o structură puternic centralizată, bazată pe organizaţii locale integrate unor federaţii naţionale, nu a rezistat conflictelor între diferitele curente ideologice socialiste, printre care cele conduse de Karl Marx, Pierre-Joseph Proudhon, Louis-Auguste Blanqui şi Mihail Bakunin. O confruntare între socialismul centralizat promovat de Marx şi anarhismul susţinut de Bakunin a condus, în 1872, la destrămarea Internaţionalei şi la dizolvarea ei, în 1876. Deşi la momentul respectiv era considerată o forţă de temut, care număra milioane de membri şi pe care mai multe state au încercat să o declare ilegală, numărul real al membrilor ei nu depăşea 20 000, ea funcţionând mai ales ca un mijloc de coagulare a forţei de muncă din Europa.

Internaţionala II
sau **Internaţionala Socialistă**
(1889-1914)

Federaţie de partide politice socialiste şi sindicate muncitoreşti care a influenţat foarte mult mişcarea muncitorească europeană, susţinând democraţia parlamentară şi opunându-se anarhiei. Spre deosebire de Internaţionala I, care avea o structură centralizată, a fost o federaţie laxă, ai cărei membri reprezentativi se întâlneau în diferite oraşe, la anumite intervale. În 1912, ajunsese deja să reprezinte partidele socialiste din toate ţările europene, SUA, Canada şi Japonia şi avea aproape nouă milioane de membri. A reafirmat doctrina marxistă, dar principala sa preocupare a devenit prevenirea unui război european general. Când acesta a izbucnit totuşi, Internaţionala şi-a încheiat activitatea.

Internaţionala III
Vezi Comintern

Internaţionala Comunistă
Vezi Comintern

Internaţionala Socialistă
Vezi Internaţionala II

internet

Arhitectură de sistem care a revoluţionat comunicaţiile şi comerţul, permiţând diverselor reţele de computere din lume să se lege una de alta. Numit uneori „reţeaua reţelelor", internetul a apărut în anii 1970 în Statele Unite, dar nu a devenit cunoscut publicului larg decât la începutul anilor 1990. Se estimează că, la începutul secolului XXI, cca 360 de milioane de oameni, adică în jur de 6% din populaţia planetei, aveau acces la internet. Opinia generală este că, în 2010, cel puţin jumătate din populaţia lumii va putea utiliza într-o formă sau alta internetul şi că accesul wireless (fără cablu) va deveni din ce în ce mai important.

Internetul este un instrument atât de puternic şi de general valabil, încât poate fi folosit în orice scop a cărui îndeplinire depinde de accesul la informaţii, şi este accesibil oricărei persoane care se conectează la una dintre reţelele sale constituente. El permite oamenilor să comunice prin poşta electronică (e-mail), chatroom („încăperi de chat"), newsgroupuri şi prin audio- şi videotransmisiuni şi să lucreze împreună din locuri diferite. Internetul face, de asemenea, posibil accesul la informaţii digitale, prin intemediul a numeroase aplicaţii, inclusiv World Wide Web. În plus, s-a dovedit un teren propice pentru un număr foarte mare şi în continuă creştere de „firme on-line" (inclusiv filiale ale unor companii tradiţionale), care îşi realizează cea mai mare parte a vânzărilor şi furnizării de service pe internet. Mulţi specialişti consideră că internetul va transforma radical nu doar afacerile, ci şi întreaga societate.

Origini şi evoluţie

Primele reţele de computere erau sisteme specializate, create cu un scop anume, precum SABRE (un sistem de rezervări de bilete de avion) sau AUTODIN I (un sistem defensiv de comandă şi control), ambele proiectate şi implementate la sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960. La începutul anilor 1960, producătorii de computere au început să utilizeze semiconductori. În aceeaşi perioadă, numeroase companii mari, care foloseau tehnologii avansate, deţineau deja sisteme de operare atât cu prelucrare pe loturi *(batch processing)*, cât şi cu timp partajat *(time sharing)*. Sistemele de tip *time sharing* permiteau ca resursele computerului să fie distribuite în succesiune rapidă mai multor utilizatori, ele trecând de la unul la altul atât de repede, încât, în fiecare moment, computerul părea că răspunde doar la comenzile unui singur utilizator, deşi mulţi alţii accesau sistemul „simultan". De aici s-a născut ideea împărţirii resurselor unui computer (numit computer-gazdă sau pur şi simplu

gazdă) între nodurile unei întregi rețele. Au fost preconizate interacțiuni între gazde, ca și accesul la resurse speciale (precum supercomputerele și sistemele de stocare în masă) și accesul interactiv al utilizatorilor la sisteme în regim de timp partajat aflate la distanță. Aceste idei au fost puse pentru prima oară în practică în rețeaua ARPANET, care a realizat prima conectare între gazde pe 29 octombrie 1969. Creat de Advanced Research Projects Agency (ARPA), subordonată Departamentului Apărării din SUA, ARPANET a fost una dintre primele rețele de computere de uz general, incluzând computere în regim de partajare a timpului din diverse instituții de cercetare guvernamentale, în principal universități din SUA, și a devenit curând un element de infrastructură esențial pentru comunitatea experților în informatică din SUA. Foarte rapid au apărut instrumente și aplicații noi pentru ARPANET – precum protocolul de transfer al corespondenței (*simple mail transfer protocol*, SMTP, numit în mod curent e-mail), folosit pentru transmiterea de mesaje scurte, și protocolul de transmitere a documentelor (*file transfer protocol*, FTP), folosit pentru texte mai lungi. Pentru a se obține între computere, care comunică în general cu loturi mici de date, o comunicare eficientă din punctul de vedere al costurilor, ARPANET a utilizat noua tehnologie a comutării de pachete (*packet switching*). Comutarea de pachete ia mesaje mari (sau blocuri întregi din datele stocate pe computer) și le împarte în fragmente mai mici, mai ușor de manevrat (numite pachete), care pot circula independent, prin orice circuit disponibil, până la destinație, unde sunt reasamblate. Așadar, spre deosebire de comunicarea orală tradițională, comutarea de pachete nu necesită un singur circuit specializat între polii fiecărei perechi de utilizatori.

Rețelele comerciale pe bază de comutare de pachete au fost introduse în anii 1970, dar erau concepute în special pentru a facilita accesul la computere aflate la distanță de la terminale specializate. Pentru scurt timp, ele au înlocuit conexiunile la distanță prin modem cu circuite „virtuale" mai ieftine. În Statele Unite, Telenet și Tymnet au fost două asemenea rețele. În nici una nu era posibilă comunicarea între computerele-gazdă; în anii 1970, aceasta era încă apanajul rețelelor de cercetare și avea să rămână astfel pentru mulți ani.

DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency, anterior ARPA) a susținut inițiativa creării unor rețele cu comutare de pachete acționate de la sol și prin satelit. Sistemul cu comutare prin radio de la sol permitea acces mobil la resursele computerelor, în timp ce sistemul prin satelit conecta Statele Unite cu câteva țări europene și permitea conectarea cu regiuni îndepărtate, din toată lumea. Odată cu introducerea comutării de pachete prin radio, a devenit posibilă conectarea unui terminal mobil la o rețea de computere. Dar sistemele în regim de partajare a timpului erau pe atunci încă prea mari, greoaie și scumpe pentru a fi mobile sau chiar pentru a exista în afara unor încăperi cu atmosferă controlată. Exista deci un motiv foarte serios de a încerca legarea rețelei cu comutare de pachete prin radio la ARPANET, pentru a permite utilizatorilor mobili să acceseze de la terminale simple sistemele în regim de timp partajat pentru care aveau autorizație. În mod similar, rețeaua cu comutare de pachete prin satelit a fost utilizată de DARPA pentru a lega Statele Unite de terminale deservite prin satelit din Marea Britanie, Norvegia, Germania și Italia. Dar aceste terminale trebuiau să fie conectate la alte rețele din țările europene pentru a ajunge la utilizatorii finali. Astfel a apărut nevoia de a lega rețeaua prin satelit, ca și pe cea prin radio, de alte rețele.

Nașterea internetului

Internetul a luat naștere din încercarea de a conecta diverse rețele de cercetare din Statele Unite și Europa. Inițial, DARPA a conceput un program care să experimenteze conectarea între „rețele eterogene". Acest program, numit Internetting, avea la bază nou-introdusul concept de rețea cu arhitectură deschisă, conform căruia rețele cu anumite interfețe standard erau conectate prin „porți". S-a plănuit o demonstrație a modului în care funcționa acest concept, dar pentru aceasta era nevoie de conceperea și proiectarea unui nou protocol și, de asemenea, a unei arhitecturi de sistem.

În 1974, Vinton Cerf, pe atunci la Universitatea Stanford din California, împreună cu autorul articolului de față (Robert Kahn), pe atunci la DARPA, au publicat un articol care descria pentru prima oară un asemenea protocol și o asemenea arhitectură de sistem – anume, protocolul de control al transmisiilor (*transmission control protocol*, TCP) –, care permitea diferitelor computere din rețele din întreaga lume să comute și să asambleze pachete de date. TCP, care includea inițial Protocolul Internet (*Internet protocol*,

IP), un mecanism cu valabilitate generală care permitea ruterelor să transmită pachetele de date până la destinația finală, forma astfel standardul TCP/IP, adoptat în 1980 de către Departamentul de Apărare al SUA. La începutul anilor 1980, „arhitectura deschisă" a abordării TCP/IP a fost adoptată și susținută de numeroși alți cercetători și apoi de către producătorii de tehnologie și oamenii de afaceri din întreaga lume.

În anii 1980, și alte organisme guvernamentale americane s-au implicat serios în dezvoltarea rețelei, inclusiv National Science Foundation (NSF), Departamentul de Energie și National Aeronautics and Space Administration (NASA). Dacă DARPA jucase un rol esențial în crearea unei versiuni la scară mică a internetului pentru cercetătorii săi, NSF a lucrat cu DARPA pentru a permite accesul întregii comunități științifice și academice la toate rețelele informatice de cercetare existente la nivel național și pentru a face din TCP/IP standardul în acestea. În 1985–1986, NSF a înființat primele cinci centre de supercomputere – la Universitatea Princeton, la Universitatea din Pittsburgh, la Universitatea California din San Diego, la Universitatea din Illinois și la Universitatea Cornell. În anii 1980, NSF a sponsorizat, de asemenea, conceperea și operarea lui NSFNET, o rețea națională magistrală *(backbone)* care să conecteze aceste centre. La sfârșitul anilor 1980, rețeaua funcționa cu o capacitate de transmisie de milioane de biți pe secundă. NSF a sprijinit, de asemenea, diferite rețele locale nonprofit și regionale, în efortul de a conecta alți utilizatori la NSFNET. În aceeași perioadă au debutat și câteva rețele comerciale; acestora li s-au alăturat în scurt timp altele și curând a luat naștere Commercial Internet Exchange (CIX), care permitea traficul de tranzit între rețele comerciale care altfel n-ar fi avut permisiunea să acceseze magistrala NSFNET. În 1995, după o reconsiderare a situației, NSF a decis că sprijinirea infrastructurii NSFNET nu mai era necesară, întrucât numeroși furnizori privați erau acum doritori și capabili să răspundă nevoilor comunității științifice, așa încât și-a încetat sponsorizarea. NSF reușise să stimuleze până în acest moment competiția între rețele magistrale comerciale conectate una la alta prin așa-numitele puncte de acces la rețea (*network access points*, NAP).

De la începutul anilor 1970, când a luat naștere internetul, controlul asupra acestuia a trecut treptat din mâinile guvernului SUA în cele ale întreprinzătorilor particulari, devenind un apanaj al sectorului privat, cu permisiunea și sub supravegherea guvernului. Astăzi, un grup slab organizat, format din câteva mii de specialiști și cunoscut sub numele de Internet Engineering Task Force, participă la procesul de proiectare a standardelor de internet. Standardele de internet sunt menținute de Internet Society, o organizație internațională non-profit cu sediul în Reston, Virginia. Un alt organism privat non-profit, Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN), supraveghează aplicarea politicilor care vizează numele și numerele de domeniu pe internet.

Comercializarea

Apariția și dezvoltarea serviciilor și aplicațiilor comerciale pe internet au contribuit la comercializarea sa masivă. Acest fenomen a fost în egală măsură rezultatul altor câtorva factori. Unul dintre ei l-a constituit apariția computerului personal și a stațiilor de lucru la începutul anilor 1980 – un eveniment care a fost la rândul său rezultatul progresului extraordinar al tehnologiei circuitelor integrate și al efectului principal al acestui progres, anume declinul rapid al prețului computerelor. Un alt factor, tot mai important cu timpul, l-a reprezentat apariția eternetului și a altor „rețele locale" care conectau computerele personale. Dar acești factori nu sunt singurii responsabili. După restructurarea companiei americane de telecomunicații AT&T în 1984, NSF a profitat de apariția mai multor opțiuni de servicii digitale pentru rețelele magistrale la nivel național. În 1988, Corporation for National Research Initiatives a primit aprobarea pentru un experiment prin care să lege un serviciu de e-mail comercial (MCI Mail) de internet. Aplicația aceasta a fost prima conexiune la internet a unui furnizor comercial care nu făcea parte din comunitatea științifică. La scurt timp a fost aprobat accesul altor furnizori de servicii de e-mail la internet și acesta a înregistrat prima explozie în traficul de informații.

În 1993, legislația federală americană a permis NSF să facă accesibilă rețeaua magistrală NSFNET utilizatorilor comerciali. Până atunci, aceasta fusese obiectul unei politici de „utilizare acceptabilă", concepută și implementată de NSF, prin care folosirea rețelei în scop comercial era limitată la acele aplicații care serveau comunității științifice. NSGF a recunoscut că, odată posibile, serviciile de rețelistică furnizate de agenți comerciali aveau să

devină până la urmă mult mai eficiente economic decât sponsorizarea continuă de către stat a unor rețele specializate.

Tot în 1993, Universitatea din Illinois a pus la dispoziția publicului larg Mosaic, un nou tip de program, numit navigator *(browser)*, care funcționa pe mai toate tipurile de computer și care, grație interfeței cu cursor mobil, simplifica accesarea, găsirea și afișarea fișierelor prin internet. Mosaic includea o serie de protocoale de acces și standarde de afișaj concepute inițial, în cadrul Organizației Europene pentru Cercetări Nucleare (CERN), de către Tim Berners-Lee, pentru o nouă aplicație pe internet numită World Wide Web (WWW). În 1994 a fost înființată Netscape Communications Corporation (inițial Mosaic Communication Corporation), care urma să elaboreze în continuare navigatorul Mosaic și software de server pentru uz comercial. La scurt timp după aceea, firma de software Microsoft Corporation a devenit interesată de implementarea aplicațiilor pentru internet pe computerele personale (*personal computers*, PC) și a conceput navigatorul Internet Explorer Web (bazat inițial pe Mosaic) și o serie de alte programe. Aceste noi oportunități comerciale au accelerat dezvoltarea internetului, care încă din 1988 crescuse cu 100% pe an.

La sfârșitul anilor 1990 existau deja cca 10 000 de furnizori de internet (*internet service providers*, ISP) în toată lumea, mai mult de jumătate aflându-se în Statele Unite. Dar majoritatea furnizau doar servicii locale și se bazau pe accesul la furnizori regionali și naționali pentru o conectivitate sporită. Procesul de consolidare a acestor firme a început la sfârșitul deceniului, când mulți furnizori de dimensiuni mici sau mijlocii s-au unit cu alții mai mari sau au fost cumpărați. Printre furnizorii-gigant se găseau grupuri de firme precum America on-line, Inc. (AOL), care a început ca un serviciu de informații dial-up fără conexiune la internet, dar care, la sfârșitul anilor 1990, a devenit liderul mondial al furnizării de servicii de internet, cu peste 25 de milioane de utilizatori în 2000 și cu filiale în Australia, Europa, America de Sud și Asia. „Portaluri“ populare de internet precum AOL, Yahoo!, Excite și altele au putut să pretindă tarife de publicitate, datorită numărului imens de „perechi de ochi“ care le vizitau site-urile. În a doua parte a anilor 1990, veniturile din publicitate au devenit principalul scop al multor site-uri de internet, dintre care unele au început să practice specula, oferind diferite tipuri de servicii gratuite sau foarte ieftine, completate cu anunțuri publicitare. Dar în 2001, acest „balon speculativ“ s-a spart.

Perspective

Deși aspectul precis al viitorului internet nu este clar, anumite direcții de dezvoltare par evidente. Una dintre ele este tot mai marea disponibilitate a accesului wireless. Serviciile wireless fac posibilă implementarea unor aplicații care anterior nu erau folosite din considerente economice. De exemplu, sistemele de poziționare globală (*global positioning systems*, GPS), combinate cu internetul fără cablu, vor ajuta utilizatorii mobili să găsească rute alternative, să compună relatări foarte precise despre accidente și să anunțe serviciile de salvare și, de asemenea, să contribuie la gestionarea mai eficientă a circulației și a ambuteiajelor. După apariția computerelor wireless de tip laptop și a celor de tip PDA *(personal digital assistant)*, sunt în curs de proiectare dispozitive portabile cu input de voce și ochelari speciali.

O altă direcție de dezvoltare este creșterea vitezei în rețelele primare (magistrale) și a accesului la rețea. Astăzi se practică viteze în rețelele magistrale de 10 miliarde de biți (10 gigabiți) pe secundă, dar în timp vor deveni accesibile comercial și viteze de 1 catralion de biți (1 terabit) pe secundă sau mai mari. Dacă evoluția componentelor hardware, software, a aplicațiilor și a accesului la rețele locale va ține pasul cu această creștere a vitezei în magistrale, s-ar putea ajunge ca utilizatorii să poată accesa rețelele cu viteze de 100 de gigabiți pe secundă. La o asemenea viteză, datele video cu rezoluție foarte mare – ba chiar fluxurile video multiple – ar ocupa numai o parte din lățimea de bandă disponibilă. Restul ar putea fi folosit pentru a transmite informații auxiliare despre datele trimise, ceea ce, la rândul său, ar face posibilă personalizarea rapidă a afișajului și rezolvarea rapidă a unor solicitări locale. Numeroase cercetări, atât publice, cât și private, vizează sistemele integrate cu lățime mare de bandă (cu bandă largă), care pot transmite simultan semnale multiple – date, voce și imagini. În particular, guvernul SUA a sponsorizat eforturile de creare a unor rețele de mare viteză special pentru comunitatea științifică.

Este clar că, în viitor, conectivitatea diferitelor instrumente de comunicare va fi esențială pentru internet, pe măsură ce tot mai multe mașinării și dispozitive devin interconectate. În 1998, după patru ani de studiu, Internet Engineering Task

Force a publicat un nou standard de adresă IP de 128 de biți, menit să înlocuiască standardul obișnuit de 32 de biți. Întrucât permite creșterea vertiginoasă a numărului de adrese posibile (2128, de la 232), acest standard va face posibilă repartizarea unei adrese unice aproape oricărui dispozitiv electronic imaginabil.

Diseminarea prin internet a textelor, imaginilor și înregistrărilor audio și video digitale, disponibilă astăzi în primul rând prin World Wide Web, a provocat o explozie informațională. În mod cert, e nevoie de instrumente puternice pentru a gestiona datele existente în rețea. Informațiile disponibile astăzi s-ar putea să nu mai existe mâine dacă nu dăm atenție metodelor de conservare și arhivare. Crucială pentru șansa noastră de a face informația permanent disponibilă este gestionarea infrastructurii. Internetul va fi curând populat de depozite de informații, stocate ca obiecte digitale. La început, aceste depozite s-ar putea să fie dominate de obiecte digitale create și formatate special pentru World Wide Web, dar, în timp, ele vor ajunge să conțină obiecte de toate tipurile, în formate care vor fi asimilate dinamic de computerele utilizatorilor, în timp real. Mutarea obiectelor digitale dintr-un depozit în altul le va păstra disponibile pentru utilizatorii autorizați să le acceseze, în timp ce copii existente în varii depozite vor furniza alternative celor care pot interacționa mai bine cu anumite părți ale internetului decât cu altele. Informația va avea propria identitate și va deveni un „cetățean de onoare" al internetului.

Societatea și internetul

Ceea ce a început ca un domeniu în mare măsură tehnic și limitat la o mână de designeri și utilizatori a devenit unul dintre cele mai importante medii ale sfârșitului sec. XX și începutului sec. XXI. Așa cum observa Pew Charitable Trust în 2004, a fost nevoie de 46 de ani pentru a electrifica 30% din teritoriul Statelor Unite, dar de numai șapte ani pentru ca același procent din casele americanilor să se conecteze la internet. În 2005, 68% dintre adulții americani și 90% dintre adolescenții americani folosiseră internetul. Europa și Asia erau cel puțin la fel de bine conectate. Aproape jumătate dintre cetățenii Uniunii Europene au acces la internet de acasă, iar în țările scandinave procentul este și mai mare. Între statele asiatice, diferențele sunt foarte mari: de pildă, în 2005, în Taiwan, Hong Kong și Japonia cel puțin jumătate din populație avea acces la internet, în timp ce în India, Pakistan și Vietnam – mai puțin de 10%. Coreea de Sud era liderul mondial în privința conexiunilor de mare viteză și cu bandă largă.

Asemenea statistici pot demonstra evoluția internetului, dar ele nu ne permit să înțelegem cu adevărat schimbările apărute prin integrarea de către utilizatori – indivizi, grupuri, corporații și guverne – a internetului în viața de zi cu zi. Internetul este astăzi în egală măsură o experiență de viață și un instrument pentru îndeplinirea anumitor sarcini, oferind oamenilor posibilitatea de a crea un mediu sau o realitate virtuală în care pot munci, interacționa social și își pot chiar trăi viața.

Istoria, comunitatea și comunicațiile

Internetul a luat naștere prin integrarea a două linii de evoluție tehnologică foarte diferite – rețeaua din Războiul Rece a armatei SUA și revoluția computerului personal (PC). Prima se poate spune că a apărut în 1973, când DARPA a încercat să creeze o rețea de comunicare care să permită transferul unor fișiere mari de date între guvern și laboratoarele de cercetare guvernamentale. Rezultatul a fost ARPANET, o rețea solidă, descentralizată, care suporta o gamă largă de hardware. La început, ARPANET a fost apanajul lumii academice și al cercetătorilor din firme care aveau acces la sistemele de operare cu *time sharing* instalate pe computere de mare viteză și capacitate. Computerele erau mari și scumpe; majoritatea profesioniștilor nu-și puteau imagina că oamenii ar putea să-și dorească, nemaivorbind să posede, „propriul" computer personal. Și totuși, Joseph Licklider, unul dintre experții DARPA în rețelistică, afirma că, în viitor, comunicațiile on-line vor „schimba natura și valoarea comunicării mai profund decât au făcut-o presa tipografică și tubul proiector".

A doua linie de evoluție a luat naștere în 1977, odată cu introducerea lui Apple II, primul computer accesibil ca preț pentru persoane și întreprinderi mici. Creat de Apple Computer, Inc. (astăzi Apple Inc.), Apple II era deja des întâlnit în școli în 1979, dar în lumea corporatistă era stigmatizat ca un dispozitiv bun doar pentru jocuri. Sarcina de a șoca această lume i-a revenit companiei IBM. În 1981 a fost lansat IBM PC, care a devenit imediat standard în materie de hardware de bază și sistem de operare – într-atât încât „compatibil cu PC" și apoi simplu „PC" a ajuns să însemne orice computer personal construit conform standardelor IBM PC.

Unul dintre focarele revoluției PC a fost regiunea golfului San Francisco, unde mai multe instituții importante de cercetare sponsorizate de DARPA - Universitatea Stanford, Universitatea Berkeley din California și Xerox PARC - au elaborat mare parte dintre tehnologiile care aveau să stea la baza așa-numitei Sillicon Valley. Nu a fost o coincidență faptul că cei doi tineri fondatori ai companiei Apple - Steven Jobs și Stephen Wozniak - au lucrat ca stagiari la Laboratorul de inteligență artificială al Universității Stanford și la compania învecinată Hewlett-Packard. Cultura alternativă a regiunii San Francisco a jucat, de asemenea, un rol important în istoria PC-ului. Amatorii de electronică se considerau niște revoltați care repudiau „preoțimea" computerelor de mare putere și care au lucrat împreună în grupuri de entuziaști pentru a disemina ideea utilizării computerului de către publicul larg.

WELL

De ce sunt aceste lucruri importante? Armata a jucat un rol esențial în crearea arhitecturii internetului, dar cultura alternativă a dat naștere multora dintre practicile vieții on-line contemporane. Un bun exemplu sunt sistemele timpurii de buletine informative electronice (*bulletin board system*, BBS), precum WELL (Whole Earth 'Lectronic Link). Înființat în 1985 de către editorul american Stewart Brand, care vedea în BBS o extensie a catalogului Whole Earth Catalog creat de el, WELL a fost una dintre primele comunități electronice organizate în jurul unor forumuri dedicate anumitor subiecte - precum meseria de părinte sau concertele formației Grateful Dead. Acestea din urmă au generat extrem de multe discuții pe internet, iar forumul părinților a dat naștere pentru prima dată unui sentiment al comuniunii și al apartenenței la un grup. De exemplu, atunci când copilul unuia dintre participanți a fost diagnosticat cu leucemie, membrii forumului au făcut tot posibilul fie să găsească resurse medicale, fie să îi aline pe părinții îndurerați. În acest exemplu se pot vedea câteva trăsături esențiale și astăzi în universul on-line. În primul rând, geografia era irelevantă. Membrii WELL din California și New York puteau să-și pună la un loc cunoștințele în cadrul unui forum, acumulând adeseori mai multă experiență decât orice medic sau centru medical local. Această colectare a resurselor există până în ziua de azi, pentru că numeroase persoane folosesc internetul pentru a afla mai multe despre propriile suferințe, pentru a găsi pe alții care suferă de aceeași boală și pentru a descoperi leacuri, medici și terapii alternative.

O altă trăsătură specifică forumurilor WELL era utilizarea unor moderatori care puteau întrerupe și ghida discuția și care, de asemenea, îi puteau disciplina pe utilizatorii care nu respectau regulile - destul de relaxate, de altfel. Izbucneau și „războaie" *(flame wars)* (schimburi de replici grosolane, insultătoare sau umilitoare), dar oricine nu se simțea bine pe un anume forum era liber să organizeze un altul. În plus, WELL era o instituție profund democratică. Forumurile sale au fost chatroom-uri originare - spații on-line unde indivizi cu interese similare se puteau reuni, conversa și chiar împărți adrese pentru a se întâlni apoi față în față. În fine, WELL a fost un model pentru alte comunități on-line dedicate unor subiecte foarte diverse, de la catolicism și politica liberală la grădinărit și tuning automobilistic.

Comunicare instantanee

Persoanelor particulare, internetul le-a dezvăluit noi posibilități de comunicare. E-mailul a produs deja un declin substanțial al corespondenței tradiționale prin poștă. Mesajele instantanee (*instant messaging*, IM) sau mesajele text continuă să se răspândească, îndeosebi în rândul tinerilor, odată cu convergența accesului la web de pe internet și de pe telefonul mobil. Într-adevăr, IM a devenit o problemă majoră în sălile de clasă, unde elevii schimbă adesea mesaje prin intermediul dispozitivelor de comunicare wireless. Peste 50 de milioane de adulți americani, inclusiv 11 milioane la muncă, folosesc IM.

Listele de corespondență, listele de prieteni, e-mailul și mesajele electronice sunt utilizate pentru a organiza „găști inteligente" *(smart mobs)* care se asamblează în realitatea fizică. Acestea se întâlnesc, de pildă, în organizarea de proteste, în arta spontană de tip performance sau în excursiile la cumpărături. Evident, oamenii se adunau și înainte de existența internetului; schimbarea provocată de e-mailurile în masă vizează viteza cu care se organizează asemenea evenimente. De exemplu, în februarie 1999 a început plănuirea unor proteste împotriva reuniunii Organizației Mondiale a Comerțului (OMC) din septembrie 1999 din Seattle, Washington. Folosindu-se de internet, organizatorii au mobilizat la demonstrații - uneori violente - peste 50 000 de persoane din toată lumea, care au schimbat efectiv ordinea de zi a reuniunii OMC.

Au fost cazuri când, după producerea unor catastrofe, cetățenii au folosit internetul pentru a face donații de o anvergură nemaiîntâlnită către organizații caritabile. Alții și-au regăsit familiile sau i-au descoperit pe stăpânii unor animale pierdute. Rolul internetului în reacția la dezastre, atât naturale, cât și provocate de oameni, rămâne subiectul unor discuții aprinse, pentru că nu e clar dacă el poate funcționa cu adevărat într-o regiune afectată de o catastrofă, acolo unde mare parte din infrastructură este distrusă. În mod cert, în timpul atacurilor teroriste din 11 septembrie 2001, oamenii au remarcat că le e mai ușor să comunice cu cei dragi prin intermediul e-mailului decât al rețelelor telefonice suprasolicitate.

Jocurile pe internet

Comunicarea dintre doi indivizi sau chiar cea dintre un individ și un grup este doar forma cea mai primitivă de viață socială pe internet. Însăși natura internetului face distanțele fizice irelevante pentru interacțiunile sociale. Jocurile on-line s-au transformat într-o formă destul de complexă de viață socială, în care realitatea virtuală debordează în cea materială. Un exemplu este EverQuest, un joc foarte popular, cu câteva sute de mii de jucători. Proprietăți obținute în cadrul EverQuest au fost vândute pe site-ul on-line de licitații eBay, și tot de vânzare sunt și personaje din acest joc care au anumite puteri și capacități. Ce înseamnă că cineva poate deține proprietăți virtuale și că altcineva e dispus să plătească pentru ele cu bani adevărați? Economiștii au început să studieze aceste economii virtuale, dintre care unele depășesc acum produsul intern brut al unor țări din Africa și Asia. De fapt, economiile virtuale au oferit, în sfârșit, specialiștilor un mijloc de a realiza experimente controlate.

Milioane de oameni au creat personaje în jocurile on-line în scop distractiv. Jocurile creează comunități virtuale, dar permit și estomparea granițelor dintre lumea reală și cea de pe internet. În Shanghai, un jucător înrăit l-a înjunghiat și l-a ucis pe un altul, în lumea reală, din pricina unei săbii virtuale folosite în jocul Legend of Mir 3. Deși au existat încercări de a implica autoritățile în disputa originară, poliția s-a dovedit neputincioasă înainte de crimă, pentru că legea nu recunoștea existența proprietății virtuale. În Coreea de Sud, violențe legate de jocurile pe computer se petrec suficient de des încât poliția să numească asemenea crime „uciderea jucătorilor off-line“, aluzie la „uciderea jucătorilor“ (*player killing*, PK), competiții mortale între jucători care sunt permise sau încurajate de anumite jocuri. În 2001, crimele legate de jocul Lineage au silit poliția sud-coreeană să creeze detașamente speciale care patrulează în interiorul jocului și off-line. Potențialele probleme provocate de asemenea jocuri nu se limitează la ilegalități. Viața virtuală poate crea dependență. Există tot mai multe relatări despre jucători care își neglijează familia, școala, munca și chiar sănătatea, până când ajung în pragul morții.

Dragoste și sex

La începutul sec. XXI, cca 20% dintre persoanele cu acces la internet folosiseră la un moment dat rețeaua pentru a face cunoștință cu alții, iar serviciile matrimoniale de pe internet colectează aproape jumătate de miliard de dolari anual din tarife. Site-urile matrimoniale dau seamă de unul dintre aspectele importante ale economiei internetului – capacitatea de a se adresa unui public de nișă. Multe dintre nenumăratele site-uri matrimoniale vizează persoane cu o anumită identitate etnică sau națională, selectându-și așadar publicul după criterii clar definite. Datorită costurilor reduse ale înființării unui site web, posibilitățile de „nișeizare“ sunt practic infinite.

Pornografia este un alt domeniu în care domină politica de nișă. La începutul sec. XXI existau cca 4 milioane de site-uri web de pornografie, cuprinzând peste un sfert de miliard de pagini – adică peste 10% din totalul paginilor web. Patruzeci de milioane de adulți americani vizitează în mod regulat site-urile pornografice, generând venituri de miliarde de dolari anual. Reacția a luat forma unei sugestii ca site-urile pornografice să fie plasate într-un domeniu web special „xxx“, pentru ca programele să poată ușor descoperi dacă au fost accesate și să le facă invizibile pentru copii. Dar, în lipsa unui organism care să urmărească respectarea voluntară a acestor reguli, propunerea a rămas fără urmări. Internetul este un spațiu de manifestare al tuturor viciilor, ca și al tuturor virtuților societății.

Publicitatea și comerțul electronic

Diversificarea nișelor permite consumatorilor să găsească tot ce vor, dar oferă, de asemenea, agenților de publicitate posibilitatea să-și identifice consumatorii. De exemplu, majoritatea motoarelor de căutare generează profit prin afișarea de reclame ca rezultat la o anumită căutare realizată de un individ. Una dintre cele mai mari probleme ale dezvoltării continue a internetului este

chestiunea reconcilierii nevoilor comerciale și de publicitate cu dreptul utilizatorilor de a nu fi bombardați de pagini web „pop-up" și de spam (e-mail nesolicitat).

Diversificarea nișelor oferă, de asemenea, importante ocazii de comerț pe internet. O librărie poate păstra pe rafturi numai un anumit număr de titluri, ceea ce-i limitează colecția la cărțile accesibile unui public mai larg. O librărie virtuală poate „expune" aproape orice carte publicată vreodată. Deși librăriile tradiționale au adeseori o secție de comenzi speciale, utilizatorii au luat obiceiul de a căuta și plasa comenzi, confortabil, în magazinele on-line, de acasă sau din birouri.

Deși cărțile pot fi transformate în obiecte pur digitale, cărțile electronice nu se vând nici pe departe atât de bine ca muzica în format digital. Această disparitate se datorează, în parte, nevoii cititorului de carte electronică de a avea un ecran mare și luminos, ceea ce sporește costul și greutatea ecranului și duce la necesitatea înlocuirii mai dese a bateriilor. În plus, este greu să egalezi în format digital aspectul plăcut și prețul mic al unei cărți de hârtie. E interesant să vedem că ascultătorii descarcă de la vânzătorii de muzică on-line tot atâtea cântece necunoscute cât și hituri înregistrate de marile case de discuri. Câteva persoane interesate de un cântec obscur sunt de ajuns pentru a face profitabilă pentru un vânzător stocarea lui electronică. Internetul este aparte nu doar prin capacitatea sa de a aduce la un loc – repede și relativ ieftin – vânzătorii și cumpărătorii, ci și prin faptul că el – și economia digitală în general – permite dezvoltarea unor gusturi extrem de diverse în privința jocurilor, a oamenilor cu care vrem să ne întâlnim sau a muzicii.

Informația și drepturile de autor

Educația Comerțul și industria sunt domenii asupra cărora internetul a avut un impact profund, dar ce se întâmplă cu instituțiile fondatoare ale oricărei societăți – cele legate de educație și de producția cunoașterii? Aici efectul internetului s-a manifestat foarte variat, uneori neliniștitor. În sălile de clasă există azi mai multe computere decât au existat vreodată, dar dovezile că ele ar contribui substanțial la achiziția unor deprinderi esențiale precum cititul, scrisul și număratul sunt foarte fragile. Și, dacă accesul la cantități uriașe de informație digitală este extrem de convenabil, a devenit totuși clar că majoritatea elevilor consideră azi bibliotecile niște instituții anacronice, mai interesante pentru terminalele de computer pe care le găzduiesc decât pentru colecțiile lor de cărți. Așa cum declară profesori de la toate nivelurile de învățământ, elevii preferă să-și pregătească temele citind pe internet, nu hoinărind printre rafturile unei biblioteci.

Un efect înrudit al acestei stări de lucruri este resuscitarea plagiatului în era computerelor – în două moduri distincte. În primul rând, textele electronice permit cu ușurință elevilor să execute operațiuni de tip „decupează și copiază" *(cut and paste)* fragmente din surse publicate pe internet (de exemplu, articole de enciclopedie) în propriile lucrări. În al doilea rând, deși elevii au avut întotdeauna posibilitatea de a pune pe altcineva să le scrie lucrările, acum le este mult mai ușor să găsească și să cumpere compuneri anonime pe site-urile web și chiar să comande texte originale la un preț fix. În mod ironic, ce dă cu o mână internetul ia cu cealaltă. Profesorii au acum acces la baze de date cu toate lucrările trimise prin e-mail și pot foarte ușor să compare compunerile propriilor elevi cu cele depozitate într-o arhivă vastă. Chiar și o simplă căutare pe internet poate dezvălui de unde provine o anumită formulare deosebit de reușită.

Distribuirea de fișiere Studenții au stimulat procesul de înțelegere la nivel public a importanței uriașe a proprietății intelectuale în era digitală. Când studentul american Shawn Fanning a inventat Napster în 1999, a declanșat o bătălie legală pentru drepturile de autor, care n-a mai încetat de atunci. Napster era un sistem de distribuire a fișierelor care permitea utilizatorilor să împartă cu alții on-line copii electronice ale unor melodii. Problema era evidentă: casele de discuri au început să înregistreze pierderi, pentru că o copie legală a unui cântec era ascultată de mai multe persoane. Deși au reușit să închidă Napster, casele de discuri s-au trezit că trebuie să lupte cu o nouă formă de distribuire a fișierelor, P2P *(person-to-person)*. În P2P nu există un site central de administrare care să poată fi închis, așa cum s-a întâmplat cu Napster. Inițial, industria producătoare de muzică i-a dat în judecată pe creatorii programelor P2P și pe câțiva dintre cei mai prolifici utilizatori – în general, studenți din campusuri universitare cu acces la conexiuni de mare viteză, prin intermediul cărora puteau distribui muzică și, ulterior, fișiere cu filme – în încercarea de a descuraja milioanele de persoane care foloseau programele în mod regulat. Și totuși, chiar

dacă unii producători de software P2P au fost făcuți răspunzători pentru pierderile suferite de deținătorii drepturilor de autor, publicul n-a încetat să inventeze modalități tot mai abile de a ocoli legea.

Incapacitatea de a preveni distribuirea de fișiere a determinat casele de discuri și industria cinematografică să elaboreze sisteme sofisticate de protecție a CD-urilor și DVD-urilor. Un gest extrem de controversat a fost introducerea pe piață, în 2005, de către Sony Corporation a unor CD-uri protejate printr-un cod asemănător unui virus, care se ascundea în computerul utilizatorului. Acest cod putea fi însă exploatat de inventatorii de viruși care voiau să pătrundă prin efracție în computerelor utilizatorilor.

Publicarea de texte pe internet Internetul a devenit un instrument neprețuit și a avut un rol transformator pentru comunitatea oamenilor de știință și a experților. În 2004, Google a început să digitalizeze texte intrate în spațiul public sau care nu mai existau de mult în circulație, provenite de la câteva biblioteci din America de Nord și din Europa, precum biblioteca Universității din Michigan, care i-a pus la dispoziție cca 7 milioane de volume. Deși unii autori și editori s-au împotrivit proiectului, de teamă că vor pierde controlul asupra unor materiale cu drepturi de autor, Microsoft Corporation și librăria on-line Amazon au lansat proiecte similare, deși Amazon afișează fiecare pagină electronică numai după plata unei mici taxe care este împărțită cu deținătorii dreptului de autor.

Majoritatea revistelor academice se găsesc acum pe internet și pot fi accesate on-line. Faptul a provocat o revoluție în modalitățile de publicare a textelor științifice, îndeosebi din științe și inginerie. Site-ul arXiv.org, de pildă, a modificat rapiditatea cu care specialiștii publică teorii noi și date experimentale și reacționează la ele. Început în 1991, arXiv.org este o arhivă on-line în care fizicienii, matematicienii, informaticienii și specialiștii în biologie computațională își pot include articole și comunicări cu mult timp înainte ca ele să apară într-o revistă de specialitate. Articolele pot fi apoi examinate de întreaga comunitate științifică, nu doar de unul sau doi referenți selectați de editorul unei reviste. Oameni de știință din toată lumea pot citi sumarul unei lucrări de îndată ce ea a fost încărcată în arhivă. Dacă acesta trezește interesul unui cititor, întregul articol poate fi apoi descărcat on-line. Universitatea Cornell din Ithaca, New York, și Fundația Națională pentru Știință a SUA sprijină existența arXiv.org ca pe o resursă mondială de informații de ultimă oră.

arXiv.org cuprinde articole care ajung în general să fie publicate în reviste de specialitate, dar site-ul este reprezentativ pentru o schimbare mai profundă în modalitatea de publicare a textelor științifice. În lumea editorială există câteva firme mari care controlează publicarea majorității revistelor științifice, iar prețul abonamentelor pentru instituții este adeseori exorbitant. Această situație a făcut ca opinia publică să susțină tot mai insistent crearea unor reviste care să apară numai în format electronic și să fie accesibile gratuit publicului – același public care de regulă susține, prin impozitele plătite, cercetările ale căror rezultate sunt publicate. De pildă, Biblioteca Publică de Știință editează reviste on-line de biologie și medicină care concurează cu revistele tradiționale. Nu există nici o diferență între modul cum articolele ajung să fie publicate: diferența constă numai în faptul că materialele sunt disponibile gratis. Spre deosebire de alți creatori, profesorii și cercetătorii nu sunt plătiți pentru ce publică în revistele de specialitate, cum nu sunt nici cei care le recenzează articolele. Pe de altă parte, editorii de reviste primesc de multă vreme subvenții din partea comunității științifice, chiar în timp ce solicită acesteia prețuri foarte mari pentru publicarea propriilor descoperiri. Deși unele reviste comerciale au o reputație care poate influența favorabil cariera semnatarilor de articole, guvernul SUA a luat partea editorilor care susțin publicarea gratuită a textelor și a cerut ca, de îndată ce sunt publicate, cercetările sponsorizate de guvern să devină accesibile plătitorilor.

Pe lângă faptul că facilitează schimbul de articole, internetul înlesnește dezbaterea unei lucrări științifice cu mult înainte ca ea să iasă de sub tipar. Blogurile științifice – jurnale on-line ținute de indivizi sau de grupuri de cercetători – au proliferat exact ca o formă de masă rotundă on-line pentru discutarea cercetărilor în curs. Există însă și slăbiciuni ale unei asemenea practici. Astronomii care au postat în 2005 pe internet sumarul unor lucrări în care relatau descoperirea unei potențiale a zecea planete s-au trezit că alți cercetători se folosiseră de comunicările lor pentru a găsi și ei astrul respectiv. Ca să-și asigure prioritatea descoperirii, grupul originar s-a grăbit să țină o conferință de presă, în loc să-și anunțe izbânda la un congres academic sau într-o revistă de referință.

Politică și cultură

Libera exprimare Internetul a lărgit participarea la viața politică a cetățenilor obișnuiți, îndeosebi prin intermediul blogurilor. Multe bloguri sunt pur și simplu jurnale on-line, dar altele au devenit surse de informație și opinie care pun sub semnul întrebării afirmații oficiale ale guvernelor sau informațiile furnizate de mass-media. În 2005 existau cca 15 milioane de bloguri, număr care se dubla la aproximativ șase luni. Statele Unite domină „blogosfera", în care engleza este lingua franca, dar blogurile în alte limbi proliferează și ele. În mod surprinzător, iraniana (farsi) a devenit cea mai răspândită limbă din Orientul Mijlociu în blogosferă. În ciuda încercărilor guvernului iranian de a limita accesul populației la internet, cca 60 000 de bloguri active în farsi sunt găzduite de un singur furnizor de servicii, PersianBlog.

Internetul pune o problemă deosebită pentru regimurile autocratice care restricționează accesul la surse independente de informație. Guvernul chinez a înregistrat un succes deosebit în regularizarea accesului public la internet, începând cu „marele *firewall* (zid de foc) chinezesc" care blochează automat intrarea pe site-uri web considerate nepotrivite. Statul monitorizează activ web site-urile chinezești, pentru a se asigura că respectă limitele stabilite de guvern în privința tipurilor de discurs sau chiar de disidență socotite tolerabile. În 2000, guvernul chinez a interzis nouă tipuri de informație, inclusiv postări care pot „afecta demnitatea și interesele statului" sau „tulbura ordinea socială". Utilizatorii trebuie să-și introducă numărul personal de identificare dacă accesează internetul la un internet-café. În plus, furnizorii de servicii de internet sunt răspunzători de conținutul de pe serverele lor. Ei practică de aceea în bună măsură autocenzura, evitând problemele cu legea, care le-ar putea anula accesul la internet sau ar putea duce chiar la pedepse cu închisoarea. În fine, autoritățile nu ezită să închidă foarte repede și fără multă vorbă site-urile web problematice. Evident, eforturile lor nu dau întotdeauna rezultatele scontate. Informația poate fi introdusă ilegal în China pe DVD-uri, iar utilizatorii chinezi experimentați pot ocoli *firewall*-ul național prin servere proxy – site-uri web care le permit să treacă prin *firewall* către un alt site aparent acceptabil, de unde se pot conecta la restul internetului.

Accesibilitatea internetului a fost exploatată, de asemenea, pentru a răspândi o mare varietate de mesaje politice. Revoluția portocalie din Ucraina anului 2004 a avut o semnificativă componentă „virtuală". Mai neliniștitoare este folosirea internetului de către grupuri teroriste precum al-Qaeda pentru a recruta membri, a transmite instrucțiuni celulelor locale și a-și sărbători îngrozitoarele activități. Războiul din Irak s-a purtat nu doar pe teren, ci și on-line, pentru că ofițerii al-Qaeda foloseau web site-uri speciale pentru a-și îndemna adepții la jihad. Al-Qaeda a folosit chatroom-uri protejate de parole pe post de centre de recrutare și web site-uri pe care își testa potențialii recruți înainte de a le permite accesul la rețeaua principală a grupului. Pe de altă parte, postarea de materiale on-line este un potențial punct vulnerabil. Accesul la *Enciclopedia jihadului* (Jihad Encyclopaedia) publicată de al-Qaeda a permis analiștilor să afle mai multe despre potențiale tactici de luptă, iar agenții vorbitori de arabă au învățat să se infiltreze în chatroom-uri și să capete acces la materiale altfel secrete.

Campaniile politice și de demascare În timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale americane din 2004, blogurile au găzduit conversații adesea pasionate despre candidați. De fapt, candidații înșiși au folosit bloguri și site-uri web pentru strângerea de fonduri și comunicarea cu susținătorii lor. Unul dintre pionierii acestor metode a fost Howard Dean, un candidat democrat, a cărui campanie a inițiat un site web pentru strângerea de fonduri și organizarea de întâlniri locale. În particular, Dean a demonstrat că o campanie prezidențială modernă poate utiliza internetul pentru a-i impulsiona pe voluntari și pentru a acumula sume importante din donații mici. Foarte perspicace, echipa de campanie a lui Dean a creat un blog pentru comentariile simpatizanților săi, care a generat imediat feedback pe marginea anumitor propuneri ale candidatului, precum refuzul de a accepta fonduri publice pentru campanie. Atât campania lui George W. Bush, cât și cea a lui John Kerry, precum și Partidul Republican și Democrat au ajuns să copieze practicile introduse de Dean și consilierii săi. În plus, schimbări în legile de finanțare a campaniilor au permis crearea așa-numitelor „527", grupuri independente de acțiune precum Moveon.org, care au utilizat internetul pentru a strânge fonduri și a populariza anumite probleme și anumiți candidați.

Până în 2005 devenise clar că politicienii vor avea de acum încolo de-a face nu

doar cu mass-media tradiționale (ziare, reviste, radio și televiziune), ci și cu un nou fenomen – blogosfera. Deși blogurile nu au redactori sau administratori care să verifice acuratețea faptelor menționate, ele au avut de câștigat de pe urma scandalurilor din mass-media, care pe mulți i-au făcut sceptici în privința surselor tradiționale de informație. În plus, autorii de bloguri au obligat mediile mai vechi să abordeze probleme care altfel ar fi rămas ignorate. Unii experți au prezis chiar că blogurile și sursele de știri on-line vor înlocui mass-media tradiționale, dar este mult mai probabil că aceste surse diverse de informație se vor completa reciproc. Într-adevăr, scăderea numărului de abonați i-a făcut pe mulți editori de ziare să creeze ediții electronice ale publicațiilor și să includă în ele bloguri editoriale și forumuri pe care pot primi feedback de la cititori; astfel, o parte dintre deosebirile dintre medii au fost deja estompate.

interogatoriu

În dreptul penal, chestionare oficială și sistematică a unui suspect pentru a obține eventuale răspunsuri care l-ar putea incrimina. Procedura nu este în general supusă prevederilor legii, deși în SUA puterile polițistului în timpul interogatoriului au fost limitate prin restricții destul de elaborate, pentru a proteja drepturile acuzatului.

Interpol /International Criminal Police Organization/

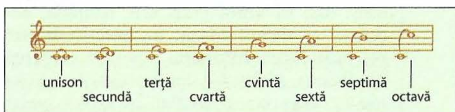
Organizație internațională al cărei obiectiv este lupta împotriva criminalității internaționale. Interpolul promovează ajutorul mutual pe scară cât mai largă între autoritățile polițienești ale țărilor membre și face eforturi pentru a fonda și a extinde toate instituțiile care pot contribui efectiv la prevenirea și suprimarea infracțiunilor. La baza organizației stă un congres internațional din 1914 al poliției criminale, ținut în Monaco, la care au participat delegați din 14 state. Interpolul a fost fondat ca instituție în 1923, în Austria, și avea atunci 20 de țări membre; după Al Doilea Război Mondial, sediul central s-a mutat la Paris, iar în 1989, la Lyon, tot în Franța. La începutul sec. XXI, Interpolul avea mai mult de 180 de membri. Organizația se ocupă cu urmărirea și capturarea infractorilor care acționează în mai multe țări (de ex. contrabandiștii), a celor care locuiesc într-un anumit stat, dar ale căror acțiuni afectează alte țări (de ex. falsificatorii de valută) și a celor care comit o ilegalitate într-o țară, după care fug în alta.

interpolare

În matematică, estimare a unei valori între două valori-limită. Un exemplu simplu este calcularea mediei (*vezi* medie, mediană și mod) a două recensăminte ale populației făcute la un interval de zece ani, pentru a estima populația din al cincilea an. Estimarea în afara valorilor-limită (de ex. estimarea populației la cinci ani după al doilea recensământ) se numește extrapolare. Dacă avem la dispoziție mai mult de două valori, o curbă poate descrie situația mai bine decât o dreaptă. Cea mai simplă asemenea curbă este o curbă polinomială. Un polinom și numai unul de un anumit grad – polinom de interpolare – trece printr-un număr dat de valori.

interval

În muzică, distanță dintre două note (inclusiv), intonate fie succesiv (interval melodic), fie simultan (interval armonic). Intervalele din muzica occidentală sunt numite, de obicei, în funcție de numărul de trepte din interiorul unei chei anume pe care le includ. Astfel, distanța dintre do și sol (do-re-mi-fa-sol) se numește cvintă, deoarece intervalul este de cinci trepte. Există patru intervale perfecte: prima sau unisonul, octava, cvarta și cvinta. Celelalte intervale (secundele, terțele, sextele și septimele) au forme mari și mici care diferă printr-o jumătate de treaptă (un semiton). Toate intervalele pot fi mărite printr-un semiton. Intervalele perfecte și cele mici pot fi micșorate cu un semiton.

Exemple de intervale muzicale simple

intestin subțire

Tub lung, îngust, răsucit, în care au loc majoritatea proceselor de digestie. Are o lungime de 6,7–7,6 m, pornind din stomac până la intestinul gros. Este învelit în mezenter, o membrană care îl susține și care conține vase sangvine, limfatice și grăsimi izolatoare. Sistemul nervos vegetativ îi ghidează nervii parasimpatici, care inițiază peristaltismul, și nervii simpatici care îl inhibă. Este căptușit cu un fel de peri minusculi (vilozități), care îi lărgesc considerabil suprafața pentru secreția enzimelor și absorbția mâncării. Cele trei secțiuni ale sale, duodenul, jejunul și ileonul, au funcții

distincte. Pentru a trece prin intestinul subțire, mâncarea are nevoie de trei până la șase ore, dacă nu este împiedicată de boli precum gastroenterita, diverticuloza sau ocluziile intestinale.

intifada

(*în arabă*, eliberare)

Revoltă palestiniană (1987–1993 și 2000–) contra ocupației israeliene din Fâșia Gaza și din Cisiordania (West Bank). Declanșată ca reacție spontană împotriva a 20 de ani de ocupație și înrăutățire a condițiilor economice, mișcarea a fost curând apropriată de Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP). Strategia acesteia a constat în organizarea de greve, boicoturi și confruntări cu forțele israeliene. Potrivit estimărilor Crucii Roșii Internaționale, cca 800 de palestinieni, din care peste 200 cu vârste sub 16 ani, au fost uciși de trupele de securitate israeliene până în 1990. În aceeași perioadă au fost omorâți câteva zeci de israelieni. Se crede că activitatea intifadei a determinat semnarea acordului încheiat în 1993 între Israel și OEP privind autonomia palestiniană. La sfârșitul lui 2000, o întrerupere a negocierilor a dus la izbucnirea unor noi violențe, cunoscute curând după aceea sub numele de „intifada Aqsa", după moscheea al-Aqsa din Ierusalim unde au început luptele. *Vezi și* Yasser Arafat; Fatah; Hamas.

intonație

În fonetică, structură melodică a unui enunț. Intonația este, în primul rând, o chestiune de variație a tonului vocii (*vezi* ton), dar, în limbi cum este româna, accentul și ritmul joacă, de asemenea, un rol important. Intonația pune în evidență implicarea afectivă a locutorului în enunț (de ex. surpriza, îndoiala). În multe limbi, intonația are funcția gramaticală de a distinge un tip de fraze sau propoziții de un altul. Astfel, enunțul „S-a dus" reprezintă o afirmație când este pronunțat cu intonație descendentă, dar este o interogație când intonația urcă spre final.

intoxicație alimentară

Afecțiune gastrointestinală acută, produsă de ingerarea unor alimente care conțin toxine. Acestea pot fi otrăvuri naturale existente în plante și animale, substanțe chimice sau produse toxice ale microorganismelor. Majoritatea cazurilor sunt determinate de bacterii (printre care salmonella și stafilococi) și de toxinele lor (de ex. botulismul). Unele specii de *E. coli* pot provoca afecțiuni severe. Printre otrăvurile chimice se numără metalele grele (*vezi* intoxicație cu mercur), provenite din alimente sau absorbite de mâncărurile acide din ustensilele de gătit. Aditivii alimentari pot avea, pe termen lung, efect toxic prin acumulare. *Vezi și* intoxicație cu pește; intoxicație cu ciuperci.

intoxicație cu ciuperci

Intoxicație produsă prin ingerarea uneia dintre cele 70–80 de specii de ciuperci otrăvitoare. Multe dintre ele conțin alcaloizi. Cea mai periculoasă, buretele-viperei (*Amanita phalloides*), provoacă dureri abdominale atroce, vărsături și diaree cu sânge. Sunt afectate organe importante – ficatul, rinichii și sistemul nervos central –, iar în cazurile mai grave se instalează starea de comă. Mai mult de jumătate dintre pacienți nu supraviețuiesc. Starea bolnavului poate fi ameliorată prin administrarea de acid tioctic, glucoză și penicilină, sau prin filtrarea sângelui cu cărbune. Buretele-pestriț (*A. muscaria*) provoacă stare de vomă, diaree, transpirație excesivă și stare de confuzie, dar pacientul se reface în 24 de ore. Substanța toxică din zbârciogul-gras (*Gyromitra esculenta*) se distruge prin fierbere, dar la persoanele cu predispoziție poate afecta sistemul nervos central și distruge hematiile, provocând icter. Unele ciuperci otrăvitoare seamănă cu cele comestibile, de aceea este necesară o foarte bună cunoaștere a lor de către culegători.

intoxicație cu medicamente

Efecte nocive ale medicamentelor, apărute ca urmare a unor supradoze sau a sensibilității organismului la doze normale. Multe dintre medicamente sunt periculoase, limita dintre doza normală și supradoză fiind, adeseori, foarte sensibilă. O doză în mod obișnuit sigură poate fi în unele cazuri toxică pentru anumite persoane, prin acumulare în timp sau în combinație cu anumite alimente, cu alcool sau cu alte medicamente. Metodele de prevenire a pericolului intoxicării cu medicamente includ testarea acestora pe animale, pe voluntari și, ulterior, pe pacienți. Medicamentele considerate nesigure pentru a fi autoadministrate sunt accesibile doar medicilor sau sunt eliberate numai pe baza unei rețete medicale. Farmaciștii pot face recomandări privind modul corect de administrare a medicamentelor.

intoxicație cu mercur

Efecte nocive ale compușilor mercurului. Acesta este folosit la fabricarea vopselelor, a pesticidelor și a diferitelor produse de uz casnic; produsul finit și deșeurile eliberate

în aer și apă pot conține mercur. În lanțul trofic acvatic, compușii organici ai mercurului se pot asimila în pești și moluște care, intrând în consumul uman, atacă sistemul nervos central afectând musculatura, vederea și funcțiile cerebrale, ceea ce duce la paralizie și, uneori, la moarte (*vezi* maladia Minamata). Intoxicația acută cu mercur poate provoca inflamarea severă a tractului digestiv. Mercurul se acumulează în rinichi, provocând uremia și moartea. Intoxicația cronică, în inhalarea ocupațională și absorbția prin piele, se manifestă prin gust metalic, inflamație a gurii, albăstrire a gingiilor, durere și tremur al extremităților, pierdere în greutate și modificări psihice (depresie și izolare). Medicamentele pe bază de mercur pot da reacții de sensibilitate ce pot deveni fatale. La copiii cu vârstă mică, acrodinia (boala roz) este, probabil, provocată de un compus organic al mercurului din vopseaua folosită în casă.

intoxicație cu pește

Afecțiune provocată de consumarea unor pești otrăvitori. Majoritatea intoxicațiilor cu pește sunt cauzate de una dintre următoarele trei toxine: ciguatoxina, secretată de algele dinoflagelate în carnea unor pești; tetraodoxina, o toxină neuronală produsă de anumiți pești tetrodoni (peștii-tampon); histamina, produsă de bacteriile saprofite care apar în unii pești din familia macroului. Intoxicația provocată de consumul unor moluște, stridii și scoici a fost uneori pusă pe seama planctonului cu care se hrănesc acestea.

introvertit și extravertit

Tipuri primare de personalitate, conform teoriilor lui Carl Gustav Jung. Introvertitul își interiorizează gândurile și sentimentele, fiind adesea timid, contemplativ și reținut. Extravertitul își focalizează atenția asupra altor persoane și asupra lumii înconjurătoare, este de obicei expansiv, comunicativ și agresiv. Această clasificare este considerată astăzi simplistă, deoarece nimeni nu poate fi considerat numai introvertit sau numai extravertit.

intuiție

În filozofie, capacitate de a obține informații care nu este dobândită prin inferențe sau prin observație. Definită ca atare, intuiția este considerată a fi o sursă originală și independentă de cunoștințe care nu pot fi dobândite prin alte mijloace. Cunoașterea câtorva adevăruri necesare și a unor principii morale fundamentale este explicată, uneori, prin intuiție. Un sens tehnic al intuiției, derivat din ideile lui Immanuel Kant, se referă la modul nemijlocit de a avea contact cu entități individuale; din acest punct de vedere, intuiția *(Anschauung)* poate fi empirică (de ex. conștientizarea unor date senzoriale) sau pură (de ex. conștiința spațiului și timpului, ca forme apriorice ale tuturor intuițiilor empirice). În accepția lui Benedict (Baruch) de Spinoza și a lui Henri Bergson, intuiția reprezintă cunoașterea concretă a lumii înțelese ca un întreg ale cărui părți sunt legate între ele, spre deosebire de cunoașterea „abstractă" și deficitară obținută cu ajutorul științei și al observației.

intuiționism

În metaetică, formă de cognitivism, potrivit căreia enunțurile morale pot fi determinate în chip nemijlocit drept adevărate sau false prin intermediul unei anumite intuiții de ordin rațional. În sec. XVII și XVIII, intuiționismul a fost susținut de Ralph Cudworth, Henry More (1614–1687), Samuel Clark (1675–1729) și Richard Price (1723–1791); în sec. XX, printre aderenții curentului s-au numărat H.A. Richard (1871–1947), G.E. Moore și Sir William David Ross. Părerile intuiționiștilor referitoare la tipurile de adevăruri morale supuse cunoașterii directe diferă. De ex., în timp ce Moore consideră ca fiind de la sine înțeles faptul că anumite lucruri sunt valoroase din punct de vedere moral, Ross este de părere că avem o cunoaștere nemijlocită a faptului că este de datoria noastră să săvârșim acte de un anumit tip.

intuiționism

Școală de gândire matematică ale cărei baze au fost puse de matematicianul olandez Luitzen Egbertus Jan Brouwer (1881–1966). Spre deosebire de platonismul matematic, care susține că toate conceptele matematice există independent de faptul că oamenii le cunosc sau nu, intuiționismul afirmă că legitime sunt numai acele concepte care pot fi demonstrate sau construite printr-un număr limitat de pași. Puțini matematicieni s-au arătat doritori să abandoneze vastul domeniu al matematicii care se sprijină pe argumente neeficiente.

inuit

Vezi eschimos

inundație

Nivel ridicat al unei ape ce debordează din albia sa naturală sau artificială pe uscat, de ex. al unui râu revărsat în lunca inundabilă. Inundațiile incontrolabile, care

produc pagube însemnate, sunt cauzate, de obicei, de precipitații abundente care cad într-o perioadă foarte scurtă de timp, dar pot fi provocate și de îngrămădirile de sloiuri ce se formează primăvara pe apele în creștere sau de tsunami. Printre măsurile obișnuite de prevenire a inundațiilor se numără regularizarea cursurilor, construcția de stăvilare și bazine de acumulare și implementarea unor programe de conservare a solului și a pădurilor, pentru a întârzia și a absorbi scurgerile de precipitații din timpul furtunilor.

invar

Denumire de marcă înregistrată pentru un aliaj de fier (64% fier, 36% nichel) care se dilată foarte puțin la încălzire. În trecut, invarul era folosit pentru fabricarea etaloanelor de măsurare a lungimii, în prezent fiind utilizat la confecționarea ruletelor topografice, a unor ceasuri și a altor echipamente sensibile la temperatură. Numele exprimă invariabilitatea dimensiunilor obiectelor fabricate din acest aliaj. A fost conceput de Charles-Édouard Guillaume (1861–1938), laureat al Premiului Nobel pentru fizică în 1920.

inventar

În gestiunea financiară, element deținut în stoc de o firmă, cum ar fi produsele finite depozitate pentru a fi vândute, produsele în curs de fabricare, materiile prime și alte articole care urmează a fi utilizate în procesul de producție. Obiectele de inventar apar ca active în balanța comercială a unei societăți. Indicatorul rotația stocurilor, care indică rata de convertire a bunurilor în bani, este un factor-cheie în evaluarea situației financiare a unei firme. În documentele financiare, stocurile pot fi trecute la valoarea de cost sau la cea de piață.

Inverness

Burg regal, 44 084 loc. (2001), aflat în regiunea Highlands, comitatul istoric Inverness-shire, din NV Scoției. Situat pe râul Ness și pe Canalul Caledonian, a fost multă vreme centrul regiunii Highlands. În sec. VI d.Hr. a fost capitala regatului picților, condus de regele Brude. În sec. XII era deja un burg pe lângă castelul lui Malcolm III Canmore. În prezent, este un centru educațional, turistic și industrial, care a progresat grație exploatărilor petroliere din largul coastei.

inversiune de temperatură

În meteorologie, creștere a temperaturii aerului odată cu altitudinea. Este reversul situației termice normale din troposferă, unde temperatura descrește de obicei odată cu înălțimea. Inversiunile joacă un rol important în formarea norilor, a precipitațiilor și în determinarea gradului de vizibilitate. Fenomenul acționează ca un capac, împiedicând mișcarea ascensională a aerului de dedesubt. Atunci când o inversiune pronunțată se produce la o altitudine mică, norii de convecție nu se pot înălța destul pentru a produce precipitații și, în același timp, vizibilitatea poate fi mult redusă din cauza poluanților prinși sub „capac" (*vezi* smog). Din cauza faptului că aerul de la baza inversiunii este rece, aici apare, adeseori, ceața.

inversiune geomagnetică

Alternare a polilor magnetici ai Pământului. Câmpul magnetic intern al Pământului se inversează, în medie, la un interval cuprins între 300 000 și un milion de ani. Raportată la scara timpului geologic, inversiunea este foarte rapidă, având o durată de cca cinci mii de ani. Perioada dintre inversiuni este extrem de variabilă, uneori durează mai puțin de 40 000 de ani, alteori ajunge și la 35 de milioane de ani. Până în prezent, nu au fost descoperite regularități sau periodicități în acest proces. Un interval lung de funcționare a unei polarități poate fi urmat de o perioadă scurtă de polaritate opusă. *Vezi și* migrația polilor.

investiție

Proces de transformare a venitului în active care se presupune că vor aduce câștiguri ulterioare. Un investitor reduce consumul în prezent în speranța că în viitor va obține profituri mai mari. Investițiile pot fi influențate de rata dobânzilor, rata investițiilor fiind cu atât mai mare cu cât rata dobânzilor este mai mică, dar și alți factori mai greu de cuantificat pot juca un rol important – de ex., așteptările mediului de afaceri relative la cererea și profiturile viitoare, schimbările tehnice din procesul de producție și evaluarea costurilor relative pe care le implică forța de muncă și capitalul. Investițiile nu se pot realiza fără economii, care reprezintă sursele de finanțare. Întrucât investițiile determină mărirea capacității de producție a unei economii, ele încurajează și creșterea economică.

Invincibila Armada

Flotă impresionantă trimisă de Filip II al Spaniei în 1588 pentru a invada Anglia; urma să primească sprijinul unei armate spaniole venite din Flandra. Filip dorea să

reinstaureze catolicismul în Anglia și să oprească actele de piraterie ale englezilor împotriva comerțului și posesiunilor spaniole. Armada, comandată de ducele de Medina-Sidonia, era formată din cca 130 de corăbii. În bătălia lungă de o săptămână, spaniolii au fost înfrânți de englezi, care le-au atacat flota cu nave incendiare, rupând formația corăbiilor și făcându-le vulnerabile în fața tunurilor de mare calibru de pe vasele engleze. Multe nave spaniole au fost, de asemenea, pierdute în timpul călătoriei de întoarcere, iar cca 15 000 de spanioli au murit. Înfrângerea Armadei, datorată în bună măsură lui Francis Drake, a salvat Anglia și Țările de Jos de o posibilă alipire la imperiul spaniol.

Io

În mitologia greacă, fiică a regelui din Argos, care a stârnit gelozia Herei după ce Zeus s-a îndrăgostit de ea. Pentru a o proteja de mânia măreței Hera, Zeus a transformat-o într-o juninca albă. Hera l-a pus pe Argus, o creatură cu mii de ochi, să supravegheze juninca, dar Zeus l-a trimis pe Hermes să-l adoarmă pe Argus și să-l omoare. Atunci, Hera a trimis un tăun care să o chinuie pe Io. Aceasta a fugit prin toată Europa, traversând întinderile de apă numite ulterior, în amintirea ei, Marea Ionică și Bosfor (*în greacă,* aproximativ, vadul vacii). Ajunsă în Egipt, și-a reluat înfățișarea umană. Ulterior a fost identificată cu zeița egipteană Isis.

Ioan *supranumit* Ioan Fără de Țară

(24.12.1167, Oxford, Anglia – 18/19.10.1216, Newark, Nottinghamshire)

Rege al Angliei (1199–1216). Cel mai mic fiu al lui Henric II, s-a aliat cu fratele său, Richard (ulterior Richard I), într-o revoltă împotriva lui Henric (1189). Ioan a devenit lord al Irlandei și a încercat să preia puterea în Anglia (1193), după ce fratele său, Richard, a fost întemnițat în Germania când se întorcea din cea de-a treia cruciadă. Revenit în țară, Richard l-a exilat pe Ioan (1194), dar ulterior cei doi s-au împăcat. Încoronat rege în 1199, Ioan a pierdut Normandia (1204) și majoritatea celorlalte teritorii franceze pe care le stăpânea, într-un război împotriva lui Filip II August. După ce a fost excomunicat de Inocențiu III pentru că a refuzat să-l recunoască pe Stephen Langton ca arhiepiscop de Canterbury, Ioan a fost obligat să declare Anglia domeniu al Sfântului Scaun (1213). În 1214 a inițiat o campanie militară împotriva Franței, dar nu a obținut rezultate de durată. Taxele mari pe care le-a stabilit și impunerea excesivă a privilegiilor feudale au dus la izbucnirea unui război civil (1215). Baronii l-au obligat să semneze Magna Charta, dar războiul civil a continuat și după moartea sa.

Ioan *sau* Ioan de Balliol

(cca 1250,/?/ – aprilie 1313, castelul Galliard, Normandia, Franța)

Rege al Scoției (1292–1296). A fost unul dintre cei 13 pretendenți la tron, pe care l-a câștigat în virtutea principiului primogeniturii. Deși Ioan i-a jurat credință lui Eduard I al Angliei, a refuzat cererea acestuia de a trimite ajutor militar în Gasconia și a semnat, în schimb, un tratat cu francezii. Când Eduard a invadat Gasconia în 1296, scoțienii au atacat N Angliei. În câteva luni, armata lui Eduard a cucerit câteva castele strategice din Scoția, iar Ioan a fost nevoit să abdice în favoarea suveranului englez. A fost închis în Turnul Londrei până în 1299.

Ioan I *în portugheză* João *cunoscut ca* Ioan de Aviz

(11.04.1357, Lisabona, Portugalia – 14.08.1433, Lisabona)

Rege al Portugaliei (1385–1433) și întemeietor al dinastiei Aviz. Fiu nelegitim al lui Pedro I, a fost desemnat rege în 1385, în ciuda concurenței adversarilor castilieni. A respins o invazie castiliană (1385) și a păstrat independența Portugaliei. A încheiat o alianță cu Anglia (1386), dar invazia Leónului alături de englezi s-a dovedit un eșec. În 1389, Ioan a încheiat un armistițiu de zece ani cu Castilia, dar confruntările de la graniță au continuat, cu intermitențe, până în 1411. Alături de fiii săi (inclusiv mezinul, viitorul Henric Navigatorul), a cucerit, în 1415, orașul Ceuta din Maroc, deschizând astfel era cuceririlor portugheze.

Ioan II Comnen

(13.09.1087,/?/ – 08.04.1143,/?/)

Împărat bizantin (1118–1143). Fiu al lui Alexios I Comnen, și-a propus să recucerească teritoriile bizantine luate în stăpânire de arabi, turci și cruciați. A anulat privilegiile comerciale acordate venețienilor în imperiu, dar a fost nevoit să le reintroducă după ce aceștia au trimis o flotă în semn de represalii. Ioan s-a aliat cu împăratul german împotriva lui Roger II al Siciliei (1130). A recucerit Sicilia (1137) și a supus Antiohia, însă nu a reușit să-i învingă pe turcii sirieni.

Ioan II *în franceză* Jean *cunoscut ca* Ioan cel Bun

(16.04.1319, lângă Le Mans, Franța - 08.04.1364, Londra, Anglia)

Rege al Franței (1350–1364). Aflat în conflict cu Anglia și cu Navarra, a încercat să încheie o pace cu regele Navarrei, Carol II, pe care apoi l-a întemnițat în 1356. Eduard Prințul Negru, fiul lui Eduard III al Angliei, a condus o invazie în S Franței, învingându-l și capturându-l pe Ioan în Bătălia de la Poitiers (1356). Ioan a fost obligat să încheie Tratatele de la Brétigny și Calais (1360), care prevedeau o răscumpărare uriașă și cedarea către englezi a celei mai mari părți din SV Franței. *Vezi și* Războiul de 100 de Ani.

Ioan III Ducas Vatațes

(cca 1193,/?/ - 03.11.1254, Nymphaion)

Împărat al Imperiului Bizantin de la Niceea (1222–1254). A fost succesorul lui Teodor I Lascaris, iar în 1223 și-a învins toți rivalii la tronul imperial. Doi ani mai târziu, a triumfat asupra trupelor Imperiului Latin de Constantinopol loiale rivalilor săi și a preluat controlul asupra Asiei Mici. S-a aliat cu Ioan Asan II împotriva Epirului (1230) și a asediat Constantinopolul (1235), convingându-l pe Asan să ia parte la război (1235–1237). A luat în stăpânire teritorii din Bulgaria (1241) și Epir (1242) și, din capitala sa de la Niceea, a sprijinit o renaștere culturală, punând bazele restaurării Imperiului Bizantin. Venerat de supușii săi, a fost canonizat de Biserica Ortodoxă.

Ioan III Sobieski *în polonă* Jan Sobieski

(17.08.1629, Olesko, Polonia - 17.06.1696, Wilanów)

Rege ales al Poloniei (1674–1696). Numit comandant suprem al armatei poloneze (1668), și-a câștigat renumele prin victoriile împotriva cazacilor și turcilor. Era atât de celebru, încât a fost numit rege în locul candidatului propus de Habsburgi. În 1683 a încheiat un tratat cu împăratul Leopold I împotriva otomanilor. Când o armată turcească s-a apropiat de Viena spre sfârșitul acelui an, el s-a îndreptat într-acolo cu trupele sale, a preluat comanda tuturor forțelor de eliberare și a obținut o victorie răsunătoare, redând pentru o scurtă și ultimă perioadă măreția regatului polono-lituanian. Campania ungară (1683–1691) de eliberare a Moldovei și Valahiei de sub dominația otomană s-a dovedit un eșec. Ulterior, răzvrătirile din propria familie și luptele interne dintre nobili au dus, în final, la decăderea Poloniei, în sec. XVIII.

Ioan (Jan) III Sobieski, gravură de Carel Allardt

Ioan V Paleologul

(18.06.1332, Didymoteichon - 16.02.1391, Constantinopol)

Împărat bizantin (1341–1391). Fiu al lui Andronic III Paleologul, a devenit moștenitorul tronului la vârsta de nouă ani. Ioan VI Cantacuzino i-a fost regent și a domnit alături de el (1347–1354). După ce turcii otomani au cucerit Gallipoli și amenințau să asedieze Constantinopolul, Ioan V a cerut ajutor Apusului, propunând să pună capăt schismei dintre Biserica Ortodoxă și cea Catolică. Sărăcit de război, a fost arestat ca datornic când a vizitat Veneția (1369). În 1371 a fost obligat să-și recunoască vasalitatea față de turci, care, ulterior, l-au ajutat să-și recupereze tronul (1379) după ce fusese înlăturat de fiul său.

Ioan VI Cantacuzino

(cca 1292,/?/ - 15.06.1383, Mistra, Imperiul Bizantin)

Împărat bizantin (1347–1354). În calitate de prim-sfetnic (1328–1341) al lui Andronic III Paleologul, s-a ocupat atât de politica internă, cât și de cea externă. A câștigat lupta pentru regență împotriva mamei lui Ioan V Paleologul, Ana de Savoia, numai cu ajutorul turcilor. Din 1347 a condus alături de Ioan V, dar în 1354 și-a încoronat propriul fiu. Cu ajutorul venețienilor, Ioan V l-a obligat să abdice, și Ioan Cantacuzino s-a retras la o mănăstire, unde și-a scris memoriile.

Ioan VIII Paleologul

(17/18.12.1392,/?/ - 31.10.1448, Constantinopol)

Împărat bizantin (1421–1448). Fiu al lui Manuel II Paleologul, a domnit alături de tatăl său din 1408 și a preluat controlul efectiv al puterii în 1421. A devenit împărat unic după moartea tatălui său, în 1425. Din micșoratul și fărâmițatul Imperiu Bizantin, el a condus numai Constantinopolul și regiunile înconjurătoare. Orașul a fost asediat de turcii otomani (1422) și, când Salonicul a căzut în mâinile turcilor (1430), Ioan a cerut ajutorul conducătorilor din Apus. A reunit Biserica Ortodoxă cu cea Catolică (1439), însă turcii nu au putut

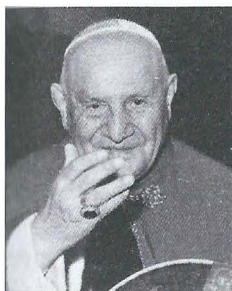
fi învinşi, iar bizantinii au refuzat să jure credinţă papei. Ioan a murit înconjurat de intrigile pentru succesiune.

Ioan XXII *născut* **Jacques Duèse**
(/?/, Cahors, Franţa - 04.12.1334, Avignon)

Al doilea papă de la Avignon (1316–1334). Succesor al lui Clement V, a mutat permanent curtea papală la Avignon (*vezi* papalitatea de la Avignon). A respins interpretarea franciscanilor spirituali referitoare la sărăcia în care au trăit Hristos şi apostolii săi şi a susţinut autoritatea papală asupra alegerilor imperiale, în ciuda opoziţiei împăratului Ludovic IV. Când Ioan l-a excomunicat pe Ludovic, împăratul, la rândul său, l-a declarat demis (1328) şi a finanţat alegerea unui antipapă. Părerile lui Ioan despre revelaţiile divine i-au adus acuzaţii de erezie (1331–1332). A rămas în memoria posterităţii prin centralizarea administraţiei bisericeşti şi prin instituirea unor noi legi bisericeşti.

Ioan XXIII *născut* **Angelo Giuseppe Roncalli**
(25.11.1881, Sotto il Monte, Italia - 03.06.1963, Roma; beatificat pe 3 septembrie 2000; sărbătorit pe 11 octombrie)

Papă (1958–1963). A studiat teologia la Roma, a fost hirotonisit preot în 1904 şi a ocupat mai multe funcţii în ierarhia bisericească. În 1944 a fost numit nunţiu papal în Franţa proaspăt eliberată, unde a revigorat încrederea în Vatican. Devenit cardinal în 1953, a fost ales papă după moartea lui Pius XII, în 1958. Din cauza vârstei înaintate, s-a crezut că va deţine oficiul mai mult formal, însă Ioan s-a dovedit unul dintre cei mai importanţi papi ai secolului. Dornic să modernizeze Biserica, a organizat Conciliul Vatican II în 1962 şi a invitat observatori din Biserica Ortodoxă şi cea Protestantă să participe la dezbaterile delegaţilor catolici. A depus, de asemenea, eforturi pentru a îmbunătăţi relaţiile cu evreii. Conciliul a instituit reforme majore în liturghia şi administraţia catolice, deşi Ioan a murit înainte de sfârşitul lui. Susţinător înflăcărat al păcii mondiale, Ioan a fost unul dintre cei mai populari papi din istorie. A fost beatificat în 2000 de către Ioan Paul II (1978–2005).

Papa Ioan XXIII, 1963
KEYSTONE

Ioan, Preotul ~

Conducător creştin legendar din Orient. Se credea că era nestorian şi un rege-preot care a domnit peste un ţinut necunoscut din Orientul Îndepărtat. Legenda a apărut în timpul cruciadelor din sec. XII, printre creştinii europeni care vedeau în Preotul Ioan un posibil aliat în efortul lor de a recuceri Pământul Sfânt de la sarazini. În sec. XII–XIV, diferiţi misionari şi călători, inclusiv Marco Polo, au căutat regatul acestuia în Asia. În a doua jumătate a sec. XIV, centrul acestor cercetări a devenit Ethiopia, deoarece Preotul Ioan a fost identificat cu împăratul Naţiunii Creştine Africane.

Ioan, Sfântul Apostol ~
sau **Sfântul Evanghelist Ioan**
sau **Sfântul Ioan Teologul**
(sec. I d.Hr.)

Unul dintre cei 12 apostoli ai lui Iisus, considerat autorul celei de a patra Evanghelii şi a trei epistole din Noul Testament. *Cartea Apocalipsei* îi este atribuită tot lui. Tatăl său a fost pescar în Galileea. Ioan şi fratele său, Iacob (*vezi* Sfântul Iacob), s-au numărat printre primii discipoli ai lui Iisus şi se pare că Ioan a deţinut o poziţie importantă în Biserica timpurie, după Înviere. Povestirile ulterioare despre viaţa lui se bazează pe legende. Se spune că a murit la Efes, iar mormântul său a devenit loc de pelerinaj. Spre deosebire de celelalte trei Evanghelii, *Evanghelia după Ioan* demonstrează o doctrină teologică dezvoltată, asemănătoare cu cea din scrisorile Sfântului Pavel. După un prolog în care îl identifică pe Dumnezeu cu Cuvântul *(logos)*, el prezintă anumite episoade din viaţa şi învăţăturile lui Iisus. Explicaţiile sale legate de anumite chestiuni teologice, cum ar fi semnificaţia sintagmei Fiul lui Dumnezeu, au avut o influenţă covârşitoare asupra dezvoltării doctrinei creştine.

Ioan al Crucii, Sfântul ~
în spaniolă **San Juan de la Cruz**
născut **Juan de Yepes y Álvarez**
(24.01.1542, Fontiveros, Spania - 14.12.1591, Ubeda; canonizat în 1726; sărbătorit pe 14 decembrie)

Mistic spaniol, poet, doctor al Bisericii şi reformator al monasticismului. A devenit călugăr carmelit la Medina del Campo şi a fost hirotonisit preot în 1567. I s-a alăturat Sfintei Tereza de Ávila în încercarea de a impune austeritatea specifică ordinului carmelit şi, în 1568, a devenit cofondator al Ordinului Carmeliţilor Desculţi. Un an mai târziu, a înfiinţat prima mănăstire a carmeliţilor desculţi la Duruelo, dar reforma sa a

dus la apariția unor conflicte în interiorul ordinului, iar Sfântul Ioan a fost întemnițat la Toledo. A evadat în 1578 și, ulterior, a obținut o funcție înaltă în ierarhia ordinului. În lirica sa excepțională cu tente profund mistice, în care se încadrează și poemul *Noaptea întunecată a sufletului* (Noche oscura del alma), prezintă etapele ascensiunii sufletului către comuniunea cu Dumnezeu.

Ioan Asan II

(m. 1241,/?/)

Conducător al celui de-al doilea țarat vlaho-bulgar (1218–1241). A preluat tronul după ce l-a înlăturat de la conducere și l-a orbit pe vărul său, Borilă. Bun soldat și administrator, Ioan a restaurat ordinea, a limitat puterile boierilor și a cucerit mare parte din Albania, Serbia, Macedonia și Epir (1230). A încheiat alianțe prin căsătoriile fiicelor sale, dar un tratat prin care devenea regentul Imperiului Latin de Constantinopol a fost respins de locuitorii acestuia, de teama expansiunii Bulgariei, așa că țarul a separat Biserica Bulgară de Roma.

Ioan Botezătorul, Sfântul ~

(n. sec. I d.Hr.)

Profet evreu considerat de creștini predecesorul lui Iisus. Viața sa este prezentată în cele patru Evanghelii, în *Faptele Apostolilor* și în opera istoricului Flavius Josephus. Mama sa, Elisabeta, era poate o rudă a Mariei; tatăl său era preotul Zaharia. În tinerețe, Ioan a trăit în deșertul Iudeii, ca sihastru sau ca membru al unei comunități monastice iudaice, cum era cea a esenienilor. S-a remarcat către anul 28 d.Hr. ca profet în valea Iordanului. În predicile sale vorbea despre iminența judecății și răzbunării lui Dumnezeu, îndemnându-și ascultătorii să se pocăiască și să se boteze. Iisus însuși a venit să fie botezat de Ioan, iar la scurt timp după aceea și-a început propovăduirea. Ioan a fost închis pentru că a condamnat căsătoria ilegală a lui Irod Antipa și a fost executat la dorința fiicei vitrege a acestuia, Salomeea, care i-a cerut capul ca răsplată pentru dansul executat în fața oaspeților regelui.

Ioan cel Bun

Vezi Ioan II

Ioan Chrisostomos, Sfântul ~ *sau* Sf. Ioan Gură de Aur

(347 d.Hr., Antiohia, Siria - 14.09.407 d.Hr., Helenopontus; sărbătorit de Biserica Catolică la 13 septembrie; de Biserica Ortodoxă la 13 noiembrie)

Părinte al Bisericii timpurii, traducător al Bibliei și arhiepiscop de Constantinopol. Născut în Siria și crescut creștinește, a dus o viață de ascet până când s-a îmbolnăvit, după care s-a întors în Antiohia, fiind hirotonisit preot. Și-a câștigat o reputație de mare predicator (*în greacă, chrisostom*, gură de aur). În 398 d.Hr. a fost numit, împotriva voinței sale, arhiepiscop de Constantinopol. A atras mânia celor avuți, din cauza grijii sale pentru cei nevoiași, criticând folosirea greșită a averilor. În 403 d.Hr., Sinodul convocat de Teofil de Alexandria l-a găsit vinovat de 29 de acuze și l-a expulzat în Armenia. A murit în drum spre un alt exil, mai îndepărtat, situat pe malul Mării Negre. În 438 d.Hr., rămășițele sale pământești au fost aduse la Constantinopol, fiind reabilitat de Biserică.

Sf. Ioan Chrisostomos, mozaic din sec. XII; Capela Palatină, Palermo, Sicilia, Italia

ANDERSON-ALINARI DIN ART RESOURCE, NEW YORK

Ioan Damaschinul, Sfântul ~

(cca 675 d.Hr., Damasc, Siria - 04.12.749 d.Hr., lângă Ierusalim; sărbătorit de Biserica Catolică pe 4 decembrie)

Călugăr și doctor în teologie al bisericilor catolică și ortodoxă. Și-a petrecut toată viața în teritorii guvernate de musulmani. Ca scriitor de imnuri și de studii teologice, a avut o mare influență asupra creștinismului răsăritean și apusean, mai ales prin lucrarea *O expunere exactă a credinței ortodoxe* (Ikdosis akribes tes orthodoxou pisteos), un rezumat al învățăturilor Sfinților Părinți din Grecia. A scris și texte îndreptate împotriva iconoclaștilor (*vezi* iconoclasm).

Ioan de Brienne

(cca 1170,/?/ - martie 1237, Constantinopol)

Conte de Brienne (regiune în NE Franței), mai apoi rege al Ierusalimului (1210–1225) și conducător al Imperiului Latin de Constantinopol (1231–1237). A fost fiul cel mai mic al unui conte francez. Deși era foarte sărac, cu ajutorul lui Filip II August s-a căsătorit cu regina statului cruciat din Ierusalim, iar după moartea ei a devenit regent al fiicei sale. A încheiat un armistițiu cu Egiptul (1212) și a luat parte la a cincea cruciadă, în care a fost însă învins. În 1228 a devenit regent și cosuveran la Constantinopol, trei ani mai târziu fiind înscăunat ca unic conducător. A respins atacurile lui Ioan Asan II și pe cele ale lui Ioan III Ducas Vatațes.

Ioan de Paris *sau* Jean de Paris *sau* Ioan cel Surd *sau* Jean Quidort

(cca 1255, Paris, Franța - 22.09.1306, Bordeaux, Gasconia)

Călugăr dominican și discipol al Sfântului Toma d'Aquino. Lector la Universitatea din Paris, a scris despre separarea Bisericii de stat și despre limitele autorității papale. Vederile sale controversate asupra euharistiei (1304) au fost cenzurate și Ioan a fost condamnat să trăiască în tăcere absolută. A murit înainte ca recursul său să fi fost rezolvat.

Ioaniți, Diploma cavalerilor ~

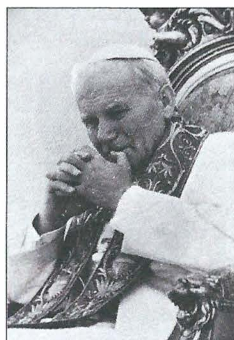
(2 iunie 1247)

Document prin care regele maghiar Bela IV acorda teritorii și privilegii suplimentare cavalerilor ioaniți pentru ca aceștia să apere granița de răsărit a regatului Ungariei. Ordinul ioaniților fusese întemeiat în Ierusalim din necesitatea de a proteja și îngriji pelerinii creștini din Țara Sfântă. După ce cruciații începuseră să cedeze în fața musulmanilor (Ierusalimul a fost cucerit de musulmani în 1187) și, mai ales, după începutul marii invazii mongole (1241) se punea problema siguranței țărilor creștine. Diploma cuprindea condițiile de stabilire a cavalerilor ioaniți în Banatul de Severin și prevedea relațiile care vor exista între entitățile statale din regiune și cavaleri. Alături de regele Bela au semnat diploma Rembaldus, marele preceptor al Casei Cavalerilor Ospitalieri din Ierusalim, și martorii acestei înțelegeri, fruntașii și baronii regatului Ungariei. Astfel, în schimbul asigurării graniței răsăritene a regatului, ioaniții primeau întreaga țară a Severinului cu munții acesteia și cu toate celelalte locuri ce țin de ea, precum și cnezatele lui Ioan și Farcaș, în afara țării Litua, condusă de Litovoi (probabil în zona Gorjului). Cavalerii aveau dreptul la jumătate din veniturile câștigate de pe urma teritoriilor astfel dobândite. Regele își păstra jumătate din veniturile obținute de pe urma teritoriilor cedate, de pe urma morilor dintre hotarele teritoriilor menționate, a morilor din Litua și a pescăriilor de la Dunăre. Importanța istorică a diplomei rezidă în faptul că descrie formațiunile politico-statale românești, relațiile acestora cu una dintre puterile regionale, regatul Ungariei, oferind date militare, sociale și economice despre acea perioadă.

Ioan Paul II *născut* Karol Wojtyla

(18.05.1920, Wadowice, Polonia - 22.04.2005, Vatican)

Papă (1978–2005), episcop al Romei și conducător al Bisericii Romano-Catolice, primul papă de altă naționalitate decât italiană din ultimii 455 de ani și primul în istorie dintr-o țară slavă. Și-a făcut studiile teologice la un seminar clandestin din Cracovia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, și a fost hirotonisit în 1946. A primit titlul de doctor în filozofie la Roma (1948) și s-a întors în țară, unde a fost numit preot paroh și a făcut un al doilea doctorat, în teologie, la Universitatea Iagellonă. A devenit arhiepiscop de Cracovia în 1964 și cardinal în 1967. Ales papă după mandatul de numai 33 de zile al lui Ioan Paul I (1912–1978), s-a remarcat prin energia, charisma și inteligența sa, dar și prin conservatorismul concepțiilor teologice și prin convingerile fervent anticomuniste. În 1981, Ioan Paul a fost împușcat în Piața Sfântul Petru de un terorist turc, dar și-a revenit, și-a reluat munca și l-a iertat pe atacatorul său. Vizitele sale în străinătate au atras mulțimi imense. Activismul său nonviolent a dat naștere unor mișcări care au contribuit la destrămarea pașnică a Uniunii Sovietice, în 1991. A fost susținătorul justiției politice și economice în țările aflate în curs de dezvoltare. Numirea de către Ioan Paul II a 44 de cardinali de pe cinci continente (februarie 2001) a fost un semn de respect față de culturile din întreaga lume. A canonizat mai mulți sfinți din mai multe părți ale lumii decât oricare alt papă. Eforturile sale ecumenice, între care întâlniri cu lideri religioși evrei, musulmani și ortodocși, au fost larg apreciate, dar și-a atras adesea critici datorită ideilor sale tradiționaliste despre diferențele dintre sexe și despre sexualitate. Deși a suferit de boala Parkinson încă de la începutul anilor 1990, Ioan Paul a rămas activ, iar în martie 2000 a întreprins o călătorie de o importanță epocală la Ierusalim, prin care a încercat să îmbunătățească relațiile dintre Biserica Catolică și evrei.

Papa Ioan Paul II, 1979

LOCHON-FRANCOLON-SIMON/GAMMA-LIAISON

Ioan-Vodă cel Cumplit *sau* Ioan-Vodă cel Viteaz

Domn al Moldovei între 1572 și 1574. A încercat să promoveze o politică de întărire a autorității centrale (monedă proprie, organizarea armatei) și de independență a statului, ceea ce a lovit în interesele marii

Ioan-Vodă cel Cumplit

boierimi și ale turcilor (care l-au numit „cel Cumplit"). După unele succese militare notabile împotriva turcilor (victoria de la Jiliște, aprilie 1574), a fost înfrânt definitiv la Iezeru Cahulului și Roșcani (iunie 1574), capturat și ucis în chinuri.

Ioana I
în italiană **Giovanna**
(1326,/?/ - 22.05.1382, Lucania, regatul Napolelui)

Contesă de Provence și regină a Napolelui (1343–1382). Făcea parte din casa de Anjou și căsătoria ei cu fratele regelui Ungariei a avut ca scop reconcilierea pretențiilor conducătorilor unguri și Angevini asupra regatului Napolelui. Suspectată de uciderea soțului, Ioana s-a refugiat la Avignon (1348). Pentru a fi achitată de acuzația de crimă, a cedat papalității orașul Avignon și apoi a revenit la Napoli, în 1352. A recunoscut autoritatea antipapei Clement VII în 1378, dar papa Urban VI l-a încoronat pe Carol de Durazzo rege al Napolelui, în 1381. După ce Carol a capturat orașul, Ioana a fost întemnițată și ucisă.

Ioana, papesa ~

Legendară femeie pontif care ar fi domnit timp de 25 de luni, între cca 855 d.Hr. și 858 d.Hr., sub numele de papa Ioan VIII. Povestea spune că Ioana a fost o englezoaică îndrăgostită de un călugăr benedictin, motiv pentru care s-a travestit în bărbat și a intrat în ordinul iubitului său. După multă învățătură, s-a stabilit la Roma, unde a ajuns cardinal și apoi papă. În primele versiuni ale poveștii se spune că ar fi fost însărcinată în timpul alegerii și ar fi născut în timpul procesiunii care o ducea spre palatul Laterano, fapt pentru care ar fi fost alungată din Roma și omorâtă cu pietre. Legenda, considerată realitate până în sec. XVII, s-a dovedit a fi apocrifă.

Ioana d'Arc, Sfânta ~
în franceză **Jeanne d'Arc**
(cca 1412, Domrémy, Bar, Franța - 30.05.1431, Rouen; canonizată pe 16 mai 1920; sărbătorită pe 30 mai)

Eroină franceză. Născută și crescută la țară, a început să creadă, de la o vârstă fragedă, că aude vocile sfinților Mihail, Ecaterina și Margareta. Pe la 16 ani, vocile au început să o îndemne să-l ajute pe delfinul Franței (prințul regent) și să salveze țara de invadatorii englezi din vremea Războiului de 100 de Ani. Îmbrăcându-se în haine bărbătești, l-a vizitat pe delfin și i-a convins pe el, pe sfetnicii lui și autoritățile bisericești să o susțină. Grație credinței ei molipsitoare, Ioana a reușit să adune la un loc trupele franceze și a ridicat asediul englez asupra orașului Orléans. Curând a repurtat o nouă victorie asupra englezilor la Patay. Cu Ioana alături, delfinul a fost încoronat la Reims, devenind regele Carol VII. Asediul plănuit de ea asupra Parisului s-a dovedit însă un eșec și, în 1430, Ioana a fost capturată de burgunzi și vândută englezilor. Abandonată de Carol, a fost adusă în fața curții ecleziastice de la Rouen, formată din prelați francezi care îi susțineau pe englezi, și judecată pentru vrăjitorie și erezie (1431). S-a apărat cu înfocare, dar în cele din urmă s-a dezis de propriile afirmații și a fost condamnată la închisoare pe viață. Când a afirmat din nou că avusese revelații divine, a fost arsă pe rug. A fost canonizată abia în 1920.

iod

Element chimic nemetalic, cu simbol chimic I și număr atomic 53. Cel mai greu halogen neradioactiv este un cristal solid aproape negru (cu moleculă diatomică I_2), care generează vapori iritanți de un violet-închis (*vezi* sublimare). Nu se găsește în stare pură în natură. Sursele de iod (în general apa mării și algele) și compușii săi sunt, de obicei, ioduri; apare și în compuși iodați (în cantități mici în salpetru) și periodați. Iodul alimentar este foarte important pentru glanda tiroidă, de aceea, în zonele unde mâncarea obișnuită conține prea puțin iod, în sarea de bucătărie (clorură de sodiu) se adaugă, de regulă, iodură de potasiu (KI), pentru a preveni carența de iod. Iodul elementar se întrebuințează în medicină, în sintetizarea unor compuși chimici organici, la fabricarea vopselelor, în chimia analitică (*vezi* analiză) pentru a măsura concentrația de grăsimi (*vezi* hidrogenare) și pentru a detecta amidonul, și în domeniul fotografic. Izotopul radioactiv I-131 (*vezi* radioactivitate), cu un timp de înjumătățire de opt zile, este foarte util în medicină (*vezi* medicină nucleară), având și alte aplicații.

Ioil

Al doilea dintre cei 12 profeți minori din textele ebraice, autorul *Cărții lui Ioil*. (Profețiile sale fac parte dintr-o carte mai mare, *Cei doisprezece*, în canonul iudaic). A trăit în vremea celui de al doilea Templu din Ierusalim (516 î.Hr. – 70 d.Hr.), dar nu

există nici un fel de date despre viața sa. Prorocirea sa începe cu descrierea unei invazii a lăcustelor, o alegorie a catastrofelor care se vor abate asupra necredincioșilor. Mesajul său este simplu: mântuirea se va pogorî asupra regatului lui Iuda numai când poporul se va întoarce cu adevărat către Iahve.

ion

Atom sau grup de atomi cu una sau mai multe sarcini electrice pozitive sau negative. Ionii încărcați pozitiv se numesc cationi, iar cei încărcați negativ, anioni. Ionii se formează prin adăugarea sau scoaterea de electroni din moleculele neutre sau din alți ioni, ca în cazul reacției atomilor de sodiu (Na) și clor (Cl), care duce la formarea Na^+ și Cl^-; prin combinarea unor ioni cu alte particule, ca atunci când cationul de hidrogen (H^+) și amoniacul (NH_3) se unesc pentru a forma cationul de amoniu (NH_4^+); prin ruperea legăturii covalente dintre doi atomi în așa fel încât particulele rezultate sunt încărcate electric, cum se întâmplă când apa (H_2O) disociază (*vezi* disociație) în hidrogen ionic și ioni hidroxizi (H^+ și OH^-). Multe substanțe cristaline (*vezi* cristal) sunt formate din ioni distribuiți după anumite modele geometrice datorită atracției dintre particulele cu sarcini electrice diferite. Într-un câmp electric, ionii migrează spre electrodul cu sarcină opusă, iar în celulele electrolitice sunt conductori ai curentului (*vezi* electroliză). Compușii care dau naștere ionilor poartă numele de electroliți (*vezi* plasmă). Ionii se formează și în gaze atunci când acestea sunt încălzite până la temperaturi foarte ridicate sau când prin ele trece o încărcătură electrică.

Iona

(cca 785 î.Hr.)

Unul dintre cei 12 profeți minori din Vechiul Testament, despre care se scrie în *Cartea lui Iona* (povestea sa face parte dintr-o carte mai mare, *Cei doisprezece*, în canonul iudaic, iar Iona este menționat prima oară în *Cartea Regilor*). Dumnezeu i-a poruncit lui Iona să-i anunțe pe locuitorii cetății Ninive că vor fi pedepsiți pentru fățărnicia lor, dar Iona a refuzat să creadă că oamenii din această blestemată cetate străină merită să fie mântuiți, așa că s-a îmbarcat pe o corabie care naviga în direcție opusă. Când o furtună puternică a amenințat să scufunde corabia, el și-a mărturisit greșeala și le-a cerut membrilor echipajului să-l arunce peste bord. A fost înghițit de un pește uriaș, dar s-a rugat pentru mântuire și peștele l-a scuipat pe uscat. A mers în Ninive, predicând mesajul divin, iar poporul s-a pocăit și a fost iertat. Iona s-a mâniat de această iertare și și-a dorit ca orașul să fie distrus, lucru pentru care a fost mustrat de Dumnezeu. Cartea, care se opune naționalismului evreiesc îngust al vremii, a fost scrisă, probabil, în sec. VI sau V î.Hr.

Ionatan

În textele religioase ebraice, fiul cel mare al regelui Saul și prieten al lui David. Războinic în armata israeliților, este menționat prima oară în victoria de la Gheba asupra filistenilor. După ce David a venit în casa lui Saul, el și Ionatan au devenit prieteni apropiați. Gelos pe succesul lui David, Saul a încercat să-l ucidă, dar Ionatan l-a împiedicat. Când cei doi s-au întâlnit pentru ultima dată, au hotărât ca David să ajungă rege în Israel, iar Ionatan să-i fie prim-consilier, dar Saul și Ionatan au fost uciși în Bătălia de pe muntele Ghilboa.

Ionesco, Eugène *născut* Eugen Ionescu

(26.11.1909, Slatina, România - 28.03.1994, Paris, Franța)

Scriitor român stabilit în Franța. Născut dintr-o familie româno-franceză, a trăit de la patru la 14 ani în Paris. A revenit în România, pentru a urma cursurile liceale la Craiova și pe cele ale Facultății de Litere din București. După aceea, a fost bursier și doctorand la Paris, cu teza *Tema morții și a păcatului în poezia franceză*. A publicat poezii în *Bilete de papagal* (1928), revista lui Tudor Arghezi, și a debutat în volum cu *Elegii pentru ființe mici* (1931), poeme religioase dedicate copiilor, versuri care, conform criticilor, l-au plasat ca sensibilitate și expresivitate religioasă alături de Tudor Arghezi sau Rainer Maria Rilke. A colaborat cu articole și eseuri la revistele *Viața literară*, *Fapta*, *Facla* sau *Zodiac* și i-a cunoscut pe Mircea Eliade și Emil Cioran, cu care a păstrat legături de prietenie toată viața. A publicat (1934) paradoxalul eseu *Nu*, care contestă cu vervă și sarcasm talentul și valoarea unor autori români. A primit, în același an, Premiul Fundațiilor Regale, pentru debut eseistic. Tot iconoclastă este și *Hugoliada sau Viața*

Eugène Ionesco, 1959
MARK GERSON

IONESCO

grotescă și tragică a lui Victor Hugo, biografie anecdotică, dublată de o temeinică decompoziție a mitologiei și grandilocvenței romantice. Al Doilea Război Mondial l-a surprins în Marsilia. Războiul și valurile succesive de dictatură din țară l-au determinat să rămână în Franța, la Paris, unde s-a stabilit și a cunoscut notorietatea ca unul dintre întemeietorii teatrului absurdului. Opera sa dramatică este reprezentată de piese precum *Cântăreața cheală, Lecția, Scaunele, Regele moare, Rinocerii*, multe dintre ele simboluri-cheie ale unei epoci dominate de demisii morale și inconsistență, de convalescența postbelică și de conflicte mondiale mocnite. A primit nenumărate premii internaționale, printre care Premiul Societății Autorilor de Teatru (1966), Marele Premiu Național pentru Teatru (Franța, 1969), Marele Premiu de Stat pentru literatură europeană (Austria, 1970) sau Jerusalim Prize (Israel, 1973). A fost membru al Academiei Franceze (1971). Este înmormântat la cimitirul Montparnasse din Paris.

Ionescu, Nae

(16.06.1890, Brăila, România - 15.03.1940, Băneasa)

Logician, filozof, eseist și publicist român, profesor la Universitatea din București. Ziarist și comentator politic de mare acuitate, posesor al unui talent didactic și al unei forțe de convingere ieșite din comun, a influențat decisiv orientarea către extrema dreaptă a celor mai buni dintre studenții săi (între care Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu). Respingând ideea oricărui sistem de gândire, recomanda spontaneitatea, paradoxul, autenticitatea, sinceritatea și înfruntarea existenței ca pe o aventură (de unde numele trăirism atribuit doctrinei sale). Afirma că ortodoxismul reprezintă componenta definitorie a identității etnice românești. Singurul volum apărut în timpul vieții sale a fost culegerea de publicistică *Roza vânturilor* (1938), alcătuită de discipolul său, Mircea Eliade. Postum au fost publicate cursurile sale universitare, între care *Logica, Istoria logicii, Metafizica, Teoria cunoștinței, Faust și problema mântuirii, Fenomenul legionar, Îndreptar ortodox*.

Nae Ionescu

Ionescu, Take (Dumitru, Ioan)

(13.10.1858, Ploiești, România - 22.06.1922, Roma, Italia)

Om politic, avocat și publicist român. A aderat la Partidul Liberal (1883), după care a intrat în Partidul Conservator (1886), a creat și a condus, din 1908, Partidul Conservator-Democrat. A fost ministru în repetate rânduri și prim-ministru (1921–1922). A susținut intrarea României în Primul Război Mondial de partea Antantei. Ca ministru de externe, a fost promotorul Micii Înțelegeri, iar în calitate de ministru al cultelor și instrucțiunii publice a inițiat diverse proiecte de legi. Adept al luptei pentru libertatea românilor, Take Ionescu, orator desăvârșit, a militat în discursurile sale pentru respectarea drepturilor minorităților naționale.

Take Ionescu

Ionescu de la Brad, Ion

(24.06.1818, Brad, Bacău, Moldova, România - 31.12.1891)

Agronom și economist român, socotit fondatorul științei agronomice românești. A participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească (în calitate de vicepreședinte al Comisiei Proprietății) și s-a implicat ca expert în realizarea reformei agrare a lui Alexandru Ioan Cuza din 1864. Ca inspector general al agriculturii, a militat pentru modernizarea exploatărilor agricole prin introducerea mașinilor automate. Scrieri: *Călătoria unui agricultor prin câmpia Dobrogei* (Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja, 1850), *Agricultura română în județul Dorohoi* (1866), *Agricultura română în județul Mehedinți* (1867), *Agricultura română în județul Putna* (1869), *Manual de agricultură*. A fost membru de onoare al Academiei Române.

Ionia

Veche regiune situată pe coasta de V a Asiei Mici (Turcia actuală), la Marea Egee. Era formată dintr-o fâșie de țărm care se întindea de la gura de vărsare a râului Hermus până la peninsula Halicarnas, pe o distanță de 160 km. În sec. VIII î.Hr., aici existau 12 mari orașe grecești, între care Phoceea, Eritreea, Colofon și Milet pe continent și centre urbane în insulele

Chios și Samos. Regiunea a fost foarte prosperă și, până în 500 î.Hr., filozofia, arhitectura și dialectul ionic au avut o mare influență în Grecia. La mijlocul sec. VI î.Hr. a intrat sub stăpânirea Lydiei și apoi a perșilor. După o scurtă perioadă de independență care a început în 334 î.Hr., a fost inclusă în regatul Seleucizilor. În 133 î.Hr. a trecut în stăpânirea romanilor, devenind parte a provinciei romane din Asia. A fost devastată în timpul cuceririi de către turci a Asiei Mici.

ioniană, Revolta ~

Răscoală (499–494 î.Hr.) a câtorva orașe ioniene din Asia Mică împotriva stăpânirii persane. Orașele și-au detronat tiranii și au încercat, fără succes, să înlăture dominația persană cu ajutorul Atenei. Darius I, conducătorul Persiei, a folosit implicarea Atenei drept pretext pentru a invada Grecia în 490 î.Hr., determinând începutul războaielor medice (cu perșii), care s-au încheiat cu consolidarea influenței ateniene în regiunea vestică a Anatoliei.

ioniană, școala ~

Școală grecească de filozofi din sec. VI-V î.Hr., din care au făcut parte Thales, Anaximandru, Anaximene, Heraclit, Anaxagora, Diogene din Apollonia, Arhelau și Hippo. Deși inițial au activat în Ionia, concluziile lor au fost atât de diferite unele de altele, încât nu se poate spune că împreună formează o școală de filozofie. Cu toate acestea, preocuparea lor comună de a explica fenomenele în termeni de materie sau forțe fizice este o trăsătură care îi deosebește de gânditorii ulteriori.

Ionică, Marea ~

Regiune a Mării Mediterane situată între Grecia, Sicilia și Italia. Deși în trecut a fost considerată parte a Mării Adriatice, cu care și comunică prin strâmtoarea Otranto, în prezent este considerată o mare separată. Adâncimea maximă a Mediteranei (4 900 m) se înregistrează în Marea Ionică, la S de Grecia. De-a lungul țărmului de E se află Insulele Ionice.

ionieni

Locuitori greci ai Ioniei antice, după decăderea civilizației miceniene. Orașele ioniene au colonizat S Italiei și au deschis drumul spre Marea Neagră în cca 700 î.Hr. Contribuția lor la cultura Greciei este ilustrată de epopeile lui Homer și de primele poezii elegiace și în ritm iambic. Ionienii au inițiat studiul geografiei, filozofiei și istoriografiei în sec. VI î.Hr. După perioada lui Alexandru cel Mare, limba literară ioniană a stat la baza koiné, limba populară, în care au fost scrise practic toate textele grecești până în ziua de azi.

ionizare

Proces prin care atomi sau molecule neutre din punct de vedere electric se transformă în atomi sau molecule încărcate electric (ioni) prin pierderea sau adăugarea de electroni cu sarcină negativă. Este una dintre modalitățile fundamentale prin care radiația transferă energie materiei și, prin urmare, unul dintre principalele moduri de a detecta radiația. În general, ionizarea se produce atunci când particule încărcate electric suficient de energice sau energia radiantă traversează un mediu gazos, lichid sau solid. Un anumit nivel minim de ionizare are și atmosfera terestră, datorită absorbției constante de radiație cosmică din spațiu și de radiații ultraviolet de la Soare.

ionosferă

Regiune din atmosfera terestră în care numărul de ioni, sau particule încărcate electric, este suficient de mare pentru a afecta propagarea undelor radio. Ionosfera începe la altitudinea de cca 50 km, dar capătă caracter distinct la o înălțime mai mare de 80 km. Ionizarea este provocată, în special, de radiația solară cu lungimea de undă a razelor X și a ultravioletelor. Ionosfera determină reflectarea și propagarea pe distanțe mari a undelor radio în bandă lungă și medie.

Iordache, Ștefan

(03.02.1941, București, România - 14.09.2008, Viena, Austria)

Unul dintre cei mai de seamă actori de teatru și film din România. A jucat în aproape 30 de filme și în numeroase piese de teatru. A colaborat cu cei mai importanți regizori români de teatru și film din ultimele decenii: Alexandru Dabija, Mircea Daneliuc, Dan Pița sau Șerban Marinescu. Într-o perioadă în care constanta vieții intelectuale era compromisul, Ștefan Iordache a reușit o carieră impecabilă. A urmat (1959) cursurile Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică din București. Repartizat inițial la teatrul din Reșița, a fost, vreme de decenii, actor al Teatrului Național din București, prima scenă a țării, dar și al Teatrului Mic, al Teatrului Nottara sau al Teatrului Național din Craiova, interpretând importante partituri din dramaturgia română sau universală. S-a remarcat în roluri de mare compoziție, în care profunzimea sentimentelor și tehnica actoricească

l-au transformat într-un model pentru generațiile de actori mai tineri. A făcut roluri memorabile ca Raskolnikov, Titus Andronicus, Hamlet, Richard al III-lea sau Maestrul și Jeshua Ha-Nozrî din *Maestrul și Margareta*. A jucat și în musical. Primul film în care a deținut rolul principal (Andrei Sabin) a fost *Străinul* (1964), după romanul lui Titus Popovici. Din filmografia sa amintim *Diminețile unui băiat cuminte* (1966), *Pruncul, petrolul și ardelenii* (1980), *Bietul Ioanide* (1979), *Glissando* (1985, Premiul ACIN pentru interpretare), *Hotel de lux* (1992), *Cel mai iubit dintre pământeni* (1993), *Oglinda* (1993), *Omul zilei* (1997). Ultimul său rol de film a fost cel al lui Didi Sfiosu din *Ticăloșii* (2007), regizat de Șerban Mihăilescu. Pe scenă a apărut pentru ultima oară în rolul lui Potemkin, din piesa *Ecaterina cea Mare*, de George Bernard Shaw. Împreună cu Gheorghe Dinică și alți cântăreți consacrați a înregistrat discuri cu cântece de petrecere. Laureat al premiului UNITER în 2001. A murit de leucemie într-o clinică austriacă și a fost îngropat cu onoruri militare în comuna Gruiu, județul Ilfov, România.

Iordan

Fluviu în Orientul Mijlociu. Izvorăște la granița dintre Siria și Liban, curge prin lacul Tiberiada (Marea Galileei), apoi se unește cu principalul său afluent, Yarmuk. Se varsă în Marea Moartă la o adâncime de 400 m, după ce parcurge un traseu total de 360 km. În creștinism este cunoscut ca locul în care Iisus a fost botezat de către Ioan Botezătorul.

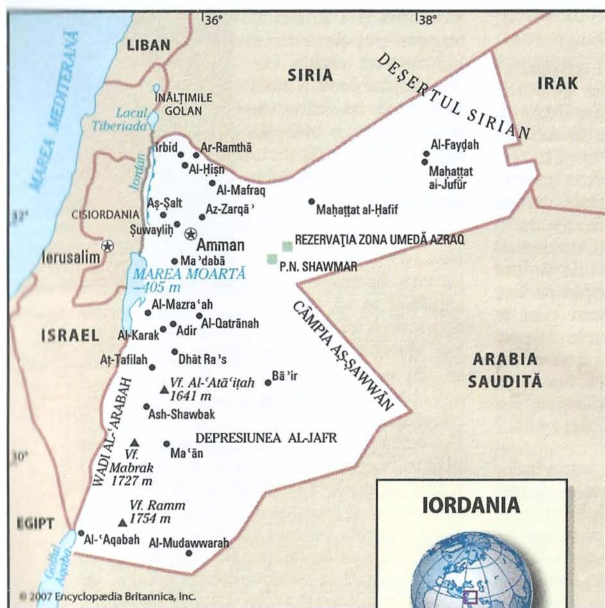
Iordan, Iorgu

(29.09.1888, Tecuci, Galați, România - 20.09.1986, București)

Lingvist român. Profesor universitar la Iași și București, fondator și director al Institutului de Filologie Română Al. Philippide din Iași, director al Institutului de Lingvistică din București, membru al Academiei Române (1946) și doctor honoris causa al unor prestigioase universități europene. A avut contribuții importante în domeniile lingvisticii comparate (*Lingvistică romanică*, 1962), gramaticii descriptive (*Gramatica limbii române*, 1937; *Limba română contemporană*, 1954; *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, 1943), stilisticii (*Stilistica limbii române*, 1944), toponimiei și antroponimiei (*Dicționar al numelor de familie românești*, 1983). A publicat ediții critice ale *Letopisețului Țării Moldovei* de Ion Neculce și *Scrierilor* lui Ion Creangă. Publicarea a trei volume de *Memorii* (1976–1979) a provocat o surpriză generală, în ciuda convingerii autorului că-i lipsește talentul literar. Valoarea lor constă în prospețimea notațiilor, în echilibrul evocării, al creionării portretelor și personalității unor universitari ieșeni și bucureșteni, ale unor scriitori importanți.

Iordania *denumire oficială* Regatul Hașemit al Iordaniei

Stat arab din Orientul Mijlociu, în Asia de SV, situat la E de fluviul Iordan. Suprafața: 89 342 kmp; 5 505 000 loc. (2006). Capitala: Amman. Iordania are 26 km de litoral la golful Aqaba. Marea majoritate a populației este formată din arabi, dintre care cca 33% sunt arabi palestinieni care au emigrat în Iordania din Israel și din Fâșia Gaza în urma războaielor arabo-israeliene. Limba: arabă (oficială). Religia: islam (oficială), cu majoritatea populației sunnită. Moneda: dinarul iordanian. Patru cincimi din suprafața Iordaniei sunt deșertice și mai puțin de o zecime reprezintă pământ cultivabil. Altitudinea maximă se înregistrează pe muntele Ramm (1 754 m), situat în regiunea înaltă de pe malul de E al fluviului Iordan. În zona văii Iordanului se află Marea Moartă. Economia Iordaniei se bazează în cea mai mare parte pe industria prelucrătoare și pe servicii (inclusiv turism); printre produsele exportate se numără fosfații, potasa, produsele farmaceutice, fructele și legumele, îngrășămintele. Iordania este o monarhie constituțională cu două foruri legislative; șeful statului și al guvernului este regele, secondat de prim-ministru. O bună parte din istoria Iordaniei coincide cu cea a Israelului, deoarece ambele state sunt situate în regiunea istorică Palestina. Suprafețe întinse din Iordania actuală au făcut parte din teritoriul Israelului în timpul regilor David și Solomon (cca 1000 î.Hr.). În 330 î.Hr. au fost cucerite de Seleucizi, iar în sec. VII d.Hr., de arabii musulmani. În 1099, cruciații au extins regatul Ierusalimului la E de Iordan. În sec. XVI, regiunea s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Otoman. În 1920, zona în care se găsește Iordania (numită atunci Transiordania) a fost inclusă în teritoriile palestiniene administrate de Marea Britanie. Transiordania a devenit, în 1923, stat parțial independent, deși mandatul britanic nu a luat sfârșit decât în 1948. În 1950, după încetarea ostilităților cu noul stat Israel, Iordania a anexat Fâșia Gaza și partea de E a Ierusalimului, administrând aceste teritorii până ce Israelul a preluat controlul asupra lor în Războiul de Șase

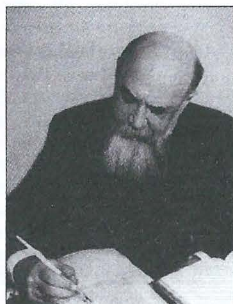
Zile din 1967. În perioada 1970–1971, Iordania a fost devastată de luptele dintre guvern și gherilele din Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP), care s-au încheiat cu expulzarea acestei organizații din Iordania. În 1988, regele Hussein a renunțat la toate pretențiile Iordaniei asupra Fâșiei Gaza în favoarea OEP. În 1994, Iordania și Israelul au semnat un tratat de pace. Hussein a murit în 1999, lăsând locul fiului său, Abdullah II.

Iorga, Nicolae

(07.01.1871, Botoșani, România - 27.11.1940, Strejnic, Prahova)

Istoric, scriitor, publicist și om politic. A fost un adevărat fenomen al vremii sale, spirit enciclopedic dotat cu o uluitoare memorie. După studii medii și liceale din Botoșani și Iași, reușește să absolve Universitatea din Iași într-un singur an (1889), obținând diploma *magna cum laude*. Continuă studiile la Paris, Berlin, Leipzig și obține doctoratul în 1893. Devine membru corespondent al Academiei Române la doar 23 de ani și membru deplin în 1911. A fost și membru al mai multor academii europene. Istoric de clasă europeană, cunoscător de profunzime al istoriei universale și al celei românești, Iorga a căutat să fundamenteze știința istoriografică pe factorul spiritual, să identifice semnificațiile profunde și perene ale faptelor istorice. Autor de mari sinteze istorice și de monografii tematice, opera sa cuprinde monografii de domni, orașe, familii, precum și istorii ale armatei, literaturii, comerțului etc. A întemeiat, condus și redactat reviste (*Neamul românesc*, 1906; *Floarea darurilor*, 1907; *Revista istorică*, 1915) și a fost doctrinar al curentului sămănătorist (a condus revista *Sămănătorul* între 1905–1906). Cunoștea aproape toate limbile moderne și era un orator excelent, deosebit de activ în plan cultural și social. A creat o serie de instituții culturale viabile, între care Fundația Iorga (1923), Universitatea Populară de la Vălenii de Munte (1908); a fost cofondator al Institutului de Studii Sud-Est Europene (1913), Institutul de Istorie Universală (1937), Școala română din Paris (Fontenay-aux-Roses, 1921), Casa Romena din Veneția (1930) etc. A fost rector al Universității, senator de drept, consilier al casei regale, fondator al Partidului Național-Democrat (1910), ministru și prim-ministru (1931–1932). A fost asasinat de membri ai Gărzii de Fier, fiind considerat responsabil, prin luările sale de poziție, de uciderea comandantului lor, Corneliu Zelea Codreanu. Nicolae Iorga a fost o personalitate de o forță creativă neegalată, autor a peste o mie de volume, între care: *Istoria Imperiului Otoman* (Geschichte des osmanischen Reiches, 5 vol., 1908–1913); *Studii și documente cu privire la istoria românilor* (31 vol., 1901–1916); *Istoria românilor* (10 vol., 1936–1939); *Note și extrase privind istoria cruciadelor din sec. XV* (Notes et extraits pour servir à l'histoire des croissades au XV-e siècle, 6 vol. 1889–1916); *O viață de om, așa cum a fost* (1934); *Bizanț după Bizanț* (Byzance après Byzance, 1935).

Nicolae Iorga

Iosia
(cca 640 î.Hr. - 609 î.Hr.)

Conducător al regatului Iuda și reformator religios. A devenit rege la vârsta de 8 ani, după asasinarea tatălui său, Amon. Odată cu decăderea Imperiului Asirian, Iudea a căpătat o anumită independență, iar în 621 î.Hr., Iosia a inițiat o serie de reforme menite să revigoreze națiunea. A interzis cultele străine, a desființat sanctuarele locale și a impus venerarea lui Iahve (Dumnezeu) numai în Templul din Ierusalim. În timpul aplicării reformelor sale, în Templu au fost descoperite părți din Deuteronom, ceea ce l-a încurajat în eforturile de reînsuflețire a legii mozaice. Iosia a sperat că va putea reuni Iudeea și Israelul, însă a fost ucis într-o bătălie împotriva egiptenilor.

Iosif
În Vechiul Testament, fiu al patriarhului Iacov și al soției acestuia, Rahila. A fost preferatul tatălui său, iar frații lui au devenit foarte geloși când Iosif a primit de la acesta o „haină lungă și aleasă" (adică haină cu mâneci largi). Frații l-au vândut ca sclav în Egipt, iar lui Iacov i-au spus că a fost ucis de o fiară sălbatică. În Egipt, Iosif a devenit favoritul faraonului și a căpătat funcții înalte datorită capacității sale de a interpreta visele. Ideea lui de a face provizii de cereale a ajutat Egiptul să supraviețuiască foametei. Când aceasta l-a silit pe Iacov să-și trimită fiii în Egipt pentru a cumpăra grâne, familia s-a împăcat cu Iosif și s-a stabilit acolo. Povestea lui Iosif, din Geneza 37-50, prezintă continuitatea neamului lui Israel și este începutul istoriei israeliților în Egipt, care se continuă în Exod.

Iosif (Joseph) II
(13.03.1741, Viena - 20.02.1790, Viena)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1765–1790). I-a urmat la tron tatălui său, Francisc I, și, inițial, a domnit împreună cu mama sa, Maria Tereza (1765–1780). După moartea ei, a încercat să continue reformele pe care aceasta le începuse. Considerat un exponent al despotismului luminat, a abolit șerbia, a stabilit egalitatea religiilor în fața legii, a garantat libertatea presei și a emancipat evreii. A intrat în conflict cu Biserica Romano-Catolică pentru că a încercat să impună controlul statului asupra ei, iar țări mari tradiționaliste, precum Olanda austriacă și Ungaria, s-au opus reformelor lui structurale. Politica sa externă a fost în mare parte un eșec; a încercat să cedeze Olanda austriacă în schimbul Bavariei, dar a fost oprit de Prusia. O alianță cu Ecaterina II a Rusiei a angajat trupele austriece într-un război cu Turcia, dar Iosif a fost nevoit să se întoarcă acasă pentru a înăbuși mișcările revoluționare din Ungaria și Olanda austriacă.

Iosif II, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, pictură de Pompeo Batoni, 1769; Kunsthistorisches Museum, Viena

Iosif, Sfântul ~
(sec. I d.Hr., Nazaret, Galileea, Palestina; sărbătorit pe 19 martie; sărbătoarea Sfântului Iosif Muncitorul pe 1 mai)

În Noul Testament, soț al Mariei și părinte pământesc al lui Iisus. Provenea din seminția lui David și era tâmplar în Nazaret. Era logodit cu Maria când a aflat că aceasta era însărcinată. Un înger i s-a arătat și i-a spus că Maria așteaptă un copil care este fiul lui Dumnezeu. Împreună cu Maria, a călătorit spre Bethlehem pentru a fi numărați la recensământul roman, iar copilul s-a născut acolo. Ultima mențiune despre Iosif apare în *Evanghelia după Luca*, în care el și Maria îl duc pe Iisus, în vârstă de 12 ani, la Ierusalim.

Iosif, Ștefan Octavian
(11.10.1875, Brașov, România - 22.06.1913, București)

Scriitor român. Natură fragilă, fundamental melancolică și elegiacă, a năzuit să fie un discipol și un continuator al lui George Coșbuc în poezie, dar ceea ce i-a condus lirismul a fost un sămănătorism fundamental patriarhal (*Patriarhale*, 1901; *Poezii*, 1902). Cu toate acestea, romantismul său funciar este înfiorat de vagi melancolii simboliste, venind, poate, din tălmăcirea versurilor lui Verlaine. De scriitorul Dimitrie Anghel l-au legat o prietenie și o dramă strânsă – sub pseudonismul unic A. Mirea, au scris împreună teatru, versuri și proză (*Caleidoscopul lui A. Mirea*, 2 vol., 1908–1910; *Cometa*, 1908; *Cireșul lui Lucullus*, 1910) – dar și o dramă sentimentală provocată de relația adulterină dintre soția lui Iosif și Anghel. Șt.O. Iosif, sau Șteo, cum îi ziceau apropiații, este apreciat mai ales ca traducător din poezia germană (Heine, Wagner, Schiller), din Shakespeare și Petőfi.

Iosua
Conducător al triburilor israelite după moartea lui Moise. Conform *Cărții lui Iosua* din Vechiul Testament, acesta a condus poporul lui Israel spre V, peste râul Iordan, în

Canaan. Sub conducerea sa, israeliţii i-au cucerit pe canaaniţi şi au pus stăpânire pe Pământul Făgăduinţei. Cartea se deschide cu prezentarea bătăliilor acestei campanii, între care a faimoasei prăbuşiri a zidurilor Ierihonului. Iosua împarte apoi Canaanul celor 12 triburi ale lui Israel, îşi rosteşte ultimele cuvinte şi moare. Cartea a fost scrisă mult mai târziu, probabil în perioada exilului babilonian din sec. VI î.Hr.

Iov

Personajul principal al *Cărţii lui Iov* din Vechiul Testament, cunoscut pentru credinţa sa în Dumnezeu în ciuda tuturor necazurilor. La început, Iov este un om bogat, cu o familie numeroasă. Satana îl provoacă pe Dumnezeu să îi permită să-i ia lui Iov tot ce are, pentru a-i pune la încercare credinţa. Curând, Iov este aruncat în cea mai neagră deznădejde, acoperit de bube, rămas fără urmă de avere şi fără nici un membru al familiei în viaţă. Trei prieteni vin să-l consoleze. Iov se ceartă cu ei, afirmând că nu a făcut nimic ca să-şi merite soarta, dar îşi păstrează credinţa în Dumnezeu. La sfârşitul cărţii, într-o discuţie cu Dumnezeu, puterea şi misterul divinităţii primesc o expresie memorabilă, dar problema suferinţei rămâne nerezolvată. Cartea datează din sec. VI–IV î.Hr.

Iowa

Stat, situat în partea central-vestică a SUA. Suprafaţa: 145 755 kmp; 2 926 324 loc. (2000). Centrul administrativ: Des Moines. Învecinat cu Minnesota, Wisconsin, Illinois, Missouri, Nebraska şi Dakota de Sud. Râul Des Moines curge de-a curmezişul statului, dinspre NV spre SE. Graniţa de E este formată de fluviul Mississippi, în timp ce fluviul Missouri şi râul Big Sioux marchează porţiuni ale graniţei de V. În 1673, la sosirea coloniştilor francezi Louis Jolliet şi Jacques Marquette, regiunea era locuită de indienii sauk, fox, iowa şi sioux. Statele Unite au dobândit Iowa în 1803, odată cu Achiziţia Louisiana. Colonizarea de către albi a luat avânt după războiul cu băştinaşii din 1832 şi achiziţionarea părţii de E a regiunii Iowa de la indienii sauk şi fox, în anii 1830. Iowa a devenit teritoriu american în 1838, iar în 1846, cel de-al 29-lea stat. După războiul civil, dezvoltarea căilor ferate a atras în zonă valuri de emigranţi din E şi din Europa. După Primul Război Mondial, creşterea demografică nu a mai avut aceeaşi amploare. Economia are la bază agricultura, Iowa fiind lider între statele americane în domeniul zootehnic.

Ipătescu, Ana

(1805, Bucureşti, Ţara Românească, România - 1875, Bucureşti?)

Personaj emblematic al Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. S-a pus în fruntea maselor care au eliberat guvernul revoluţionar arestat pe 19 iunie 1848, în urma unui complot. Mişcarea revoluţionară începuse prin Proclamaţia de la Islaz. Revoluţionarii s-au îndreptat către Bucureşti unde Nicolae Golescu, ministrul de interne în cabinetul revoluţionar provizoriu, se asocia mişcării declanşate pe străzile oraşului de Ana Ipătescu, pentru a apăra revoluţia ameninţată de un complot al conservatorilor. Figura ei devenise un simbol al luptei pentru emancipare nu numai în Ţara Românească, ci şi la Budapesta, unde s-au tipărit afişe care-i istoriseau faptele. Sub conducerea ei, populaţia a atacat pe 1 iulie o casă conspirativă unde mai mulţi boieri, conduşi de Ioan Solomon, puneau la cale o lovitură de stat. Guvernul revoluţionar a fost nevoit să demisioneze pe 25 iulie 1848 şi membrii lui au luat calea exilului.

ipeca *sau* ipecacuana

Rizom şi rădăcini uscate a două specii de plante tropicale din Lumea Nouă (*Cephaelis acuminata* şi *Cephaelis ipecacuanha*) din *familia Rubiaceae*. Se foloseşte din timpuri străvechi, îndeosebi pentru obţinerea unui medicament care tratează intoxicaţiile, inducând greaţă şi vomă. Numele se referă şi la medicamentul în sine.

Ipoh

Oraş, 566 211 loc. (2000), din V Malaysiei. Numele său provine de la un arbore local, a cărui răşină otrăvitoare era folosită de aborigeni la vânătoare. Actualul oraş datează din anii 1890, când au apărut minele britanice de cositor. Descendenţii imigranţilor chinezi aduşi să lucreze în mine reprezintă marea majoritate a populaţiei. Este capitala minieră a ţării.

ipohondrie

Afecţiune psihică de care suferă o persoană preocupată în mod excesiv de starea sănătăţii sale şi care are tendinţa de a lua reacţii fiziologice sau simptome insignifiante drept semne ale unor boli grave. Ipohondrul poate deveni convins că suferă de o anumită boală chiar dacă nu prezintă nici un fel de simptome sau poate exagera importanţa unor dureri minore, ajungând obsedat de teama că suferă de o maladie fatală. Opiniile medicilor au de regulă numai efecte minore sau temporare

asupra ipohondrilor. Ipohondria apare, de obicei, în tinerețe și afectează în mod egal bărbații și femeile. Uneori poate reprezenta un mecanism psihologic defensiv la care face recurs o anumită persoană pentru a înfrunta situații stresante.

ipotecă

Metodă prin care un debitor oferă unui creditor ipotecar un bun din proprietatea personală drept garanție pentru plata unei datorii bănești. Ipoteca modernă își are originea în Europa medievală. La început, debitorul acorda creditorului dreptul de proprietate asupra pământului, cu condiția ca acesta să fie returnat atunci când datoria era plătită în totalitate. În timp, s-a renunțat la transferarea dreptului de proprietate către creditor, debitorul rămânând în continuare în posesia bunului atâta vreme cât datoria este plătită la timp.

ipoteza nostratică

Idee că ar exista o familie de limbi eurasiene de N, ipoteză ce are încă o validitate incertă. Holger Pedersen a fost primul care a sugerat că familiile de limbi indo-europene, uralice, altaice, afroasiatice și altele ar putea să aparțină unei categorii mai largi (nostratice). În anii 1960, Vladislav Ilici Svitîci a adus numeroase argumente detaliate în favoarea acestei ipoteze și a adăugat pe listă limbile cartvele (caucaziene de S) (*vezi* limbi caucaziene) și limbile dravidiene; el a început să reconstruiască protonostratica, dar a murit în 1966, înainte de a o termina. O contribuție importantă la dezvoltarea acestei teorii a avut lingvistul israelit de origine rusă Aron Dolgopolsky. Ipoteza rămâne încă foarte controversată.

Ipsilanti, familia ~

Familie greacă vestită în sec. XIX. Primii membri au fost greci fanarioți (rezidenți ai cartierului grec din Istanbul) care se distinseseră în serviciul imperial otoman: **Constantin Ipsilanti** (1760–1816), domn al Moldovei (1799–1801) și al Valahiei (1802–1806), i-a încurajat pe sârbi să se ridice împotriva turcilor. A fost forțat să fugă în Rusia, unde fiul său, **Alexandru Ipsilanti** (1792–1828), a devenit ofițer în garda imperială rusă. Ca lider al unei organizații secrete grecești, Philikí Etaireía (1820), a susținut cauza libertății grecilor și a condus fără succes un atac împotriva turcilor la Drăgășani (1821). Fratele său, **Demetrios Ipsilanti** (1793–1832), a continuat lupta în Războiul pentru Independența Greciei și a fost comandant al forțelor grecești (1828–1830).

ipsos *cunoscut și ca* **ipsos de Paris**

Sulfat de calciu semihidrat, sub formă de pulbere fină, albă, care se întărește rapid dacă este umezit și lăsat să se usuce. Este preparat prin încălzirea ghipsului la 120–180°C. Folosit din timpuri străvechi, ipsosul este asociat cu Parisul datorită faptului că se obținea din ghipsul aflat din abundență în zona Parisului. Este folosit în ceramică și sculptură pentru confecționarea de diverse tipare și mulaje, la realizarea unor ornamente pentru tavane și cornișe și la prepararea bandajelor ortopedice. În Evul Mediu și în perioada Renașterii, *gesso* (ipsos amestecat cu lipici) era aplicat pe panourile din lemn, pe piatră sau pe pânză ca bază pentru picturile în ulei sau tempera.

Ipsos, Bătălia de la ~

(301 î.Hr.)

Bătălie desfășurată la Ipsos, în Frigia, soldată cu înfrângerea lui Antigonos I Monophthalmos și a fiului său, Demetrios I Poliorcetes, de către Lisimah al Traciei, Seleucos I Nicator al Babilonului, Ptolemeu I Soter al Egiptului și Casandru al Macedoniei. Cu toate că Antigonos a fost ucis și teritoriile sale din Asia pierdute, Demetrios a păstrat controlul asupra unor regiuni din Grecia și Macedonia. Bătălia face parte din seria conflictelor pentru stăpânirea teritoriilor incluse în imperiul lui Alexandru cel Mare.

Ipswich

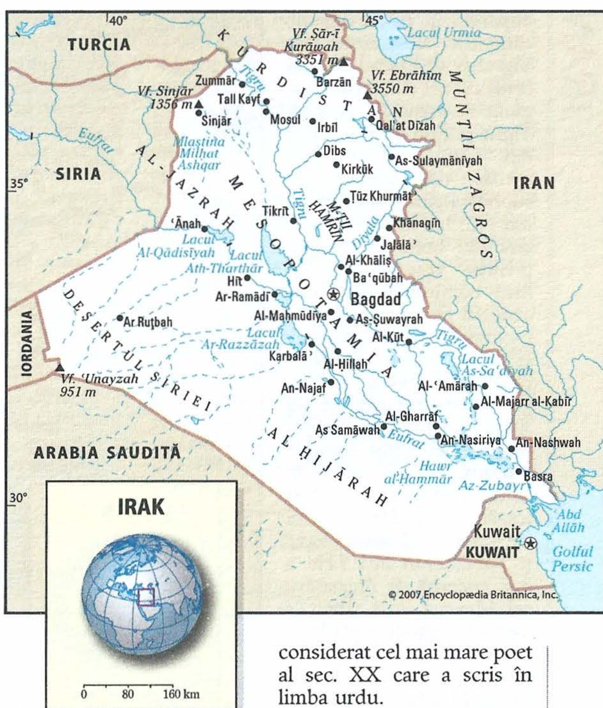
Oraș, 117 074 loc. (2001), reședință și centru istoric al districtului Suffolk din Anglia. Situat la NE de Londra, a primit statut de oraș în 1200. Din Evul Mediu și până în sec. XVII s-a dezvoltat ca port pentru exportul de textile din E Angliei. În prezent, funcționează ca piață de desfacere a produselor agricole din regiune. Printre atracțiile turistice se numără palatul seniorial din sec. XVI și hanul Marele Cal Alb, menționat în romanul lui Charles Dickens *Documentele postume ale Clubului Pickwick*. Este orașul natal al cardinalului Thomas Wolsey.

IQ /intelligence quotient/

(coeficient de inteligență)

Număr ce reprezintă măsura inteligenței relative, stabilită pe baza răspunsurilor date de un subiect la o serie de întrebări-test. La început, IQ a fost calculat ca raportul dintre vârsta intelectuală a unei persoane și cea cronologică (biologică) înmulțit cu 100, dar conceptul de vârstă intelectuală a căzut în bună măsură în desuetudine, iar în prezent, coeficientul de inteligență se stabilește pe baza distribuției statistice a punctajelor

obținute. Cele mai răspândite teste de inteligență sunt testul Stanford-Binet (1916) pentru copii și testul Wechsler (1939), care inițial era destinat doar adulților, fiind însă ulterior conceput și pentru copii. Un punctaj peste 130 ilustrează „supradotarea", în timp ce unul sub 70 reflectă un handicap intelectual sau retard mental. Testele de inteligență au fost subiectul unor ample controverse, legate în special de întrebarea din ce capacități intelectuale este constituită inteligența și dacă acest coeficient le reprezintă în mod corect și de problema diferențelor culturale și de clasă care pot afecta elaborarea și standardizarea testelor.

Iqaluit
anterior **Frobisher Bay**

Oraș, 5 236 loc. (2001), centrul administrativ al Teritoriului Nunavut, Canada. Situat în SE insulei Baffin, este cea mai mare comunitate din E Canadei arctice. A fost fondat ca localitate comercială în 1914, iar în Al Doilea Război Mondial a devenit bază aeriană. Ulterior, a găzduit taberele de construcție pentru linia de stații radar DEW (Distant Early Warning). În oraș există o stațiune meteorologică și un spital. A devenit orașul de reședință al regiunii Nunavut în 1999.

Iqbal, Sir Muhammad
(09.11.1877, Silkot, Punjab, India – 21.04.1938, Lahore, Punjab, Pakistan)

Poet și filozof indian. A devenit celebru prin poeziile sale, scrise în stil clasic, destinate recitării în public, care au ajuns să fie cunoscute chiar și de către analfabeți. Viziunea sa a devenit în timp panislamică, așa cum o arată amplul poem *Secretele eului* (Asrar-i-khudi, 1915), pe care l-a scris în persană pentru a fi înțeles de către un public musulman mai larg. Adept al revigorării islamului, a susținut înființarea unui stat musulman separat, năzuință care i s-a împlinit în cele din urmă la întemeierea Pakistanului, în 1947, Iqbal fiind considerat după moarte părintele acestei țări. Capodopera sa poetică este *Cântecul eternității* (Javid-nameh, 1932). Este considerat cel mai mare poet al sec. XX care a scris în limba urdu.

iqta'

În Imperiul Islamic al califatului, drept al conducătorilor armatei de a colecta veniturile unor anumite teritorii, în locul unei solde regulate. A fost aprobat în sec. IX d.Hr. pentru a nu afecta vistieria statului atunci când veniturile insuficiente au făcut dificilă plata soldelor militarilor. La început, pământurile aparțineau populației nemusulmane, care era obligată să plătească o anumită taxă specială pe proprietate; ofițerilor din armată li s-a acordat dreptul de a aduna veniturile din taxe, în timp ce terenul în sine le rămânea proprietarilor. Sistemul a evoluat în diferite moduri în timpul conducătorilor Selgiucizi și Il-Khan în Iran (cca 1256–1353) și în vremea dinastiei Aiubizilor în Egipt.

Irak *sau* Iraq
denumire oficială **Republica Irak**

Stat din Orientul Mijlociu, situat la NV de Golful Persic. Suprafața: 435 052 kmp. Populația: 27 818 000 loc. (2005). Capitala: Bagdad. Populația este formată, în principal, din majoritatea arabă și o minoritate kurdă. Limba: arabă (oficială). Religii: islam (oficială; în general de orientare șiită) și creștinism. Moneda: dinarul. Țara poate fi

împărțită în patru regiuni: câmpiile aluvionare ale Tigrului și Eufratului din centru și SE, Al-Jazira, o regiune de podiș din N, între Tigru și Eufrat, deșerturile din V și S care acoperă aproape două cincimi din suprafața țării și zona înaltă din NE. Irakul este a doua țară din lume în ceea ce privește resursele petroliere confirmate și deține cantități însemnate de gaze naturale. Agricultura este și ea un sector economic important. Irakul are un guvern de tranziție și un singur for legislativ; președintele este șeful statului. Numită Mesopotamia în Antichitate, regiunea a fost leagănul primelor civilizații ale lumii, din Sumer, Akkad și Babilon. În 331 î.Hr. a fost cucerită de Alexandru cel Mare și, mai târziu, a devenit câmp de luptă între romani și parți, apoi între sassanizi și bizantini. În sec. VII d.Hr. a fost ocupată de arabii musulmani și guvernată de ei până la cucerirea mongolă din 1258. Imperiul Otoman a preluat controlul asupra teritoriului în sec. XVI și l-a stăpânit până când regiunea a fost ocupată de britanici în timpul Primului Război Mondial (1914–1918). Aceștia au creat, în 1921, regatul Irak. Dominația britanică a revenit în Al Doilea Război Mondial (1939–1945). Monarhia a fost restaurată după război, dar a fost abolită de o revoluție, în 1958. După o serie de lovituri militare, Partidul Socialist Baas, la conducerea căruia a venit ulterior Saddam Hussein, a ajuns la putere și, în 1968, a instaurat un regim totalitar. Războiul dintre Iran și Irak din anii 1980 și Războiul din Golful Persic din 1990–1991 s-au soldat cu pierderi umane și materiale uriașe. Irakul a suportat greu embargoul economic impus țării în 1990 de către Națiunile Unite. Acesta a început să slăbească la începutul sec. XXI, iar în 2003, Al doilea război din Irak a pus capăt guvernării Partidului Baas. (Vezi harta de la pagina precedentă).

Iran *denumire oficială* Republica Islamică Iran *anterior* Persia

Stat din Orientul Mijlociu, SV Asiei. Suprafața: 1 648 200 kmp. Populația: 69 480 000 loc. (2006). Capitala: Teheran. Persanii reprezintă cca o treime din populația totală. Printre alte grupuri etnice se numără kurzii, lurzii, bakhtiarii și balochi. Limbi: persană (oficial farsi), alături de multe alte dialecte. Religia (oficială): musulmană, preponderent șiită, alături de zoroastrism. Moneda: rial. Iranul se întinde pe un platou situat la o altitudine de peste 460 m deasupra nivelului mării și înconjurat în mare parte de munți. Mai mult de jumătate din suprafața țării este formată din deșerturi de sare și alte regiuni aride. Aproximativ o zecime din teren este arabil și o pătrime este propice pășunatului. Iranul deține o zecime din rezervele mondiale de petrol, care reprezintă baza economiei sale. Este republică islamică, având un singur for legislativ și câteva corpuri de control conduse de Biserică. Șeful statului și al guvernului este președintele, dar autoritatea politică și religioasă supremă îi revine lui *rahbar*, un cleric de rang înalt. Iranul este locuit de cca 100 000 de ani, însă primele atestări documentare datează din perioada Elamului, cca 3000 î.Hr. Regatul mezilor a înflorit începând cu 728 î.Hr., dar a fost înlăturat de la putere în 550 î.Hr. de perși, cuceriți, la rândul lor, de Alexandru cel Mare în sec. IV î.Hr. Parții (*vezi* Parția) au întemeiat un stat în care se vorbea limba greacă și care a dăinuit din

247 î.Hr. până în 226 d.Hr., când puterea a fost preluată de dinastia Sassanizilor. Mai multe dinastii musulmane s-au perindat la putere începând cu sec. VII d.Hr. În 1501 a apărut dinastia Safavizilor, care a condus până în 1736. Dinastia Kadjarilor a domnit începând cu 1779, dar în sec. XIX țara intră sub controlul economic al Imperiului Rus și al Imperiului Britanic. Șahul Reza (*vezi* Reza Șah Pahlavi) a preluat puterea printr-o lovitură de stat (1925). Fiul său, șahinșahul Mohammad Reza Pahlavi Aryamer, s-a îndepărtat de conducătorii religioși din cauza programului său prooccidental și de modernizare, fiind înlăturat de la putere în 1979. Ayatollahul Ruhollah Khomeini a pus bazele republicii islamice și a pus capăt influenței occidentale. Războiul devastator dintre Iran și Irak din anii 1980 nu a avut nici un câștigător. Din 1990, guvernul a adoptat treptat o conducere mai liberală a statului.

Iran, criza ostaticilor din ~

(1979-1981)

Criză politică declanșată de luarea de ostatici americani de către Iran. Sentimentele antiamericane ale iranienilor – alimentate, în parte, de legăturile strânse pe care conducătorul nepopular al țării, Mohammad Reza Șah Pahlavi, le avea cu SUA – au atins punctul culminant când Pahlavi a fugit din Iran în timpul revoluției din 1979. În același an, când fostul șah a sosit în SUA pentru îngrijiri medicale, militanți islamici iranieni au năvălit asupra ambasadei americane din Teheran și au luat 66 de ostatici americani. Beneficiind de sprijinul tacit al noului regim instaurat de Ruhollah Khomeini, ei au cerut extrădarea șahului în Iran, dar președintele Jimmy Carter i-a refuzat și a blocat toate averile iraniene din SUA. Iranienii au eliberat 13 ostatici, femei și cetățeni de culoare, pe 19 și 20 noiembrie 1979, și încă unul în iulie 1980. În aprilie 1980 s-a încercat o misiune de salvare, care a eșuat. În iulie 1980, după moartea șahului, au început negocierile pentru eliberarea ostaticilor, dar cei 52 rămași au stat în captivitate până pe 20 ianuarie 1981, când au fost eliberați, la scurt timp după instalarea președintelui Ronald Reagan. Criza a contribuit la nereușita lui Carter în alegerile pentru următorul mandat. *Vezi și* afacerea Iran-Contras.

Iran-Contras, afacerea ~

Scandal politic din SUA. În 1985, Robert McFarlane, șeful Consiliului Național de Securitate (NSC), a autorizat vânzarea de arme către Iran, în încercarea de a asigura eliberarea ostaticilor americani deținuți în Liban de grupări teroriste proiraniene. Contractul contravenea politicii privind negocierea cu teroriștii și ajutorul militar acordat Iranului. La provocarea lui Oliver North, membru NSC, și cu aprobarea lui John M. Poindexter, o parte dintre cele 48 de milioane de dolari plătiți de Iran pentru arme a fost deturnată către gherilele din Nicaragua, încălcându-se astfel o lege din 1984, prin care se interzicea acordarea unor astfel de ajutoare. Ancheta întreprinsă de Senat s-a încheiat cu condamnarea lui North și a lui Poindexter, acuzați de obstrucționarea justiției și alte încălcări ale legii (condamnare anulată ulterior pe motiv că mărturiile din timpul procesului lor au fost influențate de informațiile pe care ei le-au furnizat Congresului, în schimbul garantării unui minim de imunitate). Președintele Ronald Reagan și-a asumat răspunderea pentru contractul arme-contra-ostatici, dar a negat că ar fi avut cunoștință de deturnarea banilor.

Iran și Irak, războiul dintre ~

(1980-1988)

Conflict prelungit, fără un deznodământ decisiv, între Irak și Iran. După Revoluția iraniană din 1979, conducerea Irakului a încercat să profite de haosul politic și militar din Iran, pentru a-și soluționa disputele legate de graniță, pentru a prelua controlul asupra provinciei de V a Iranului (preponderent arabă), bogată în petrol, și pentru a obține monopolul asupra Golfului Persic. După primele victorii (1980–1982), Irakul a început să piardă teren și s-a arătat dispus să negocieze un acord de pace, dar Iranul a refuzat. Războiul s-a transformat într-o luptă sângeroasă în care, pentru prima dată după Primul Război Mondial (1914–1918), s-a recurs la folosirea armelor chimice. În 1988, Iranul a acceptat semnarea unui acord de încetare a focului. Acordul de pace s-a încheiat abia după ce Irakul a invadat o altă țară vecină, Kuwait, în 1990. *Vezi și* Saddam Hussein; Ruhollah Khomeini.

iraniene, limbi ~

Subgrup important al ramurii indo-iraniene din familia limbilor indo-europene. Limbile iraniene sunt vorbite, probabil, de peste 80 de milioane de oameni din SV și S Asiei. Se cunosc doar două limbi iraniene vechi, avesta și persana veche. Se cunosc însă mai multe limbi iraniene medii (cca 300 î.Hr.–950 d.Hr.). Acestea se împart în grupul de E și cel de V. Limbile iraniene moderne se împart în patru grupuri. Grupul de SV include persana modernă (farsi), dari (în N Afghanistanului), tadjika (în Tadjikistan și în alte republici din Asia Centrală), luri

și bakhtiari (în SV Iranului) și tat. Din grupul de NV fac parte kurda (vorbită în Kurdistan) și balochi (în SV Pakistanului, SE Iranului și S Afghanistanului). În grupul de SE intră paștu (în Afghanistan și NV Pakistanului) și alte cca zece limbi din Pamir (în E Tadjikistanului și regiunile învecinate din Afghanistan și China). Grupul de NE cuprinde osetina, vorbită de osetinii din partea centrală a munților Caucaz, și yagnobi, vorbită în trecut într-o singură vale din munții Pamir. Aproape toate limbile iraniene moderne menționate sunt scrise în forme adaptate ale alfabetului arab.

iraniene, religii ~

Vechi religii ale popoarelor din Podișul Iranian. Mezii și perșii au fost dominați de un puternic trib de preoți, magii. Magii psalmodiau despre originea și descendența zeilor, fiind, probabil, și sursa dualismului care a caracterizat, mai târziu, zoroastrismul, cea mai cunoscută dintre religiile iraniene. Zeul suprem al panteonului dinaintea lui Zoroastru a fost Ahura Mazda, creatorul universului și cel care menține ordinea cosmică și socială. Mithra, protectorul negustorilor, a fost a doua zeitate ca importanță. Celelalte divinități importante erau Anahita, zeița războiului, Rashnu, zeul dreptății, și zeități astrale, precum Tishtrya, asociată cu steaua Sirius. Vechii iranieni nu construiau temple și nici nu ridicau statui care să-i înfățișeze pe zeii lor, preferând să-i venereze în aer liber. Ritualul central era *yazna* și consta într-o masă festivă în timpul căreia credincioșii sacrificau animale și-l invitau pe zeu să participe la ceremonie în calitate de oaspete. Focul era considerat elementul sacru. Băutura sacră, *hauma*, conținea un drog halucinogen și era consumată pentru a le revela credincioșilor adevărul și pentru a-i stimula pe războinicii care mergeau la luptă.

Irbid

Oraș, 208 329 loc. (1994), din N Iordaniei. Ridicat pe ruinele unor vechi așezări din Epoca timpurie a Bronzului, este considerat a fi așezarea biblică Beth Arbel și Arbila din anticul Decapolis. Orașul modern este unul dintre centrele industriale și agricole iordaniene. Apa nenumăratelor izvoare din regiune, precum și cea a râului Yarmuk, este folosită pentru irigații. Aici se află Universitatea Yarmuk.

Iredell, James

(05.10.1751, Lewes, Sussex, Anglia - 1799, Edenton, Carolina de Nord, SUA)

Jurist american de origine britanică. Familia sa a emigrat în Carolina de Nord, unde Iredell a fost numit supraveghetor al punctului vamal, la vârsta de 17 ani. A contribuit la elaborarea și revizuirea legilor noului stat Carolina de Nord și a deținut funcția de procuror general (1779–1781). I-a convins pe federaliștii din stat să ratifice Constituția SUA, iar scrisorile sale de susținere (semnate Marcus) se pare că l-au determinat pe președintele George Washington să-l numească la Curtea Supremă a SUA (1790). Este autorul unor pledoarii remarcabile, cum ar fi cea din cazul Chisholm vs Georgia (1793), în care se susține subordonarea statelor față de guvernarea federală, și Ware vs Hylton (1796), în care se pledează pentru supremația tratatelor SUA față de legile statale. Opinia sa din cazul Calder vs Bull (1798) a contribuit la stabilirea principiului revizuirii juridice, cu cinci ani înainte de a fi aplicat în cazul Marbury vs Madison. S-a retras din activitate în 1799.

Ireton, Henry

(1611, Attenborough, Nottinghamshire, Anglia - 28.11.1651, Limerick, districtul Limerick, Irlanda)

Politician englez, conducător al cauzei parlamentare în războaiele civile engleze. Înrolat în armata Parlamentului încă de la începutul conflictului, a contribuit la obținerea multor victorii. A fost ales în Parlament în 1645 și s-a căsătorit cu fiica lui Oliver Cromwell în 1646. În 1647 a propus un proiect de monarhie constituțională. După respingerea acestuia de către Carol I, Ireton a furnizat fundamentele ideologice pentru atacarea monarhiei. A ajutat la prinderea și judecarea lui Carol și a fost unul dintre semnatarii condamnării la moarte a acestuia. În calitate de lord, deputat și comandant suprem al Irlandei (1650), a luptat împotriva rebelilor romano-catolici și a murit după asediul de la Limerick.

Irgun Zvai Leumi

(*în ebraică*, Organizația Militară Națională)

Mișcare ilegalistă evreiască de dreapta, care a susținut folosirea forței pentru a întemeia un stat al evreilor pe ambele maluri ale Iordanului. S-a opus dominației britanice și arabe. Printre acțiunile sale se numără atacul din 1946 de la hotelul Regele David, soldat cu 91 de morți, și raidul din 1947 asupra unui sat arab, în care au murit toți cei 254 de locuitori. În 1943, Menahem Begin a devenit conducătorul mișcării. După ce Israelul a devenit stat independent, unitățile grupării au fost desființate. Partidul israelian Herut continuă în plan politic ideile organizației. *Vezi și* Partid Likud și Hagana.

iridiu

Element chimic, metal, unul dintre elementele tranziționale, cu simbol chimic Ir și număr atomic 77. Este un metal rar, prețios, dur, de culoare argintie, ce rezistă la acțiunea majorității acizilor, fiind una dintre substanțele cu cea mai mare densitate. Deși se pare că nu există în natură în stare pură, se găsește în aliaje naturale cu alte metale nobile (inerte sau inactive chimic). În stare pură, metalul este prea dur pentru a fi prelucrat. Aliajele cu platină sunt utilizate la fabricarea bijuteriilor, a vârfurilor de peniță pentru stilouri, a acelor și pivoților chirurgicali, a contactelor electrice, a punctelor de incandescență și a poansoanelor. Prototipul kilogramului internațional (*vezi* măsuri și greutăți) a fost confecționat dintr-un aliaj de 90% platină și 10% iridiu. Descoperirea unor cantități neobișnuit de mari de iridiu în rocile ce datează din perioada de trecere de la Mezozoic la Neozoic a generat controverse legate de ipoteza căderii pe Pământ a unui meteorit cu un conținut bogat în iridiu, fapt ce ar fi declanșat o serie de catastrofe, care ar fi putut provoca și dispariția dinozaurilor și a multor altor forme de viață.

Irigaray, Luce

(n. 1932, Belgia)

Psihanalist și filozof belgian (de limbă franceză); adeptă a feminismului. A analizat utilizarea favorabilă sau defavorabilă a limbajului la adresa femeii, în lucrări precum *Oglinda celeilalte femei* (Speculum de l'autre femme, 1974), în care susține că istoria și cultura sunt scrise într-o limbă patriarhală, care îl așază pe bărbat mereu în centru și că teoriile lui Sigmund Freud pornesc de la premise misogine. Alte lucrări ale ei sunt *Etica diferențelor de sex* (Ethique de la difference sexuelle, 1984) și *Eu, tu, noi* (Je, tu, nous, 1990).

irigație

Alimentare artificială a pământului cu apă, pentru a menține sau pentru a crește productivitatea recoltelor. Aspect de bază al agriculturii moderne, irigațiile pot compensa variațiile naturale ale cantității și frecvenței ploilor. Apa este pompată din bazine și lacuri naturale, din fântâni și din apele curgătoare; sistemele de bazine și baraje au limitat efectele distructive ale viiturilor și inundațiilor. În partea de jos a barajului se află porți care se deschid înspre canale din beton care lasă apa să treacă spre zonele agricole, prin forța gravitației. Canalele mai complexe și mai costisitoare dirijează apa din bazine uriașe, care pot asigura resursele de apă pe timp de un an. În prezent, sunt foarte răspândite sistemele de irigație mobile, din țevi ușoare de aluminiu. Irigarea cu picătura este o metodă mai nouă și constă în folosirea unor țevi subțiri prin care apa este adusă la rădăcina fiecărei plante. Irigațiile agricole, castelele de apă și mecanismele de ridicare și distribuire a apei au fost inventate încă din Antichitate. Primii egipteni irigau culturile agricole cu apă din Nil încă din cca 5000 î.Hr. De asemenea, alte vechi civilizații, precum babilonienii sau chinezii, s-au dezvoltat ca urmare a practicării unei agriculturi bazate pe irigații.

Irigoyen, Hipólito

(12.07.1852, Buenos Aires, Argentina - 03.07.1933, Buenos Aires)

Om politic și președinte argentinian (1916–1922, 1928–1930). Avocat, profesor, fermier și politician, a devenit președintele Partidului Radical în 1896. Prin eforturile susținute pentru reforma electorală, a reușit să impună votul secret în 1912. Ales președinte în 1916, a promulgat măsuri pentru reglementarea condițiilor de muncă, dar nu a reușit să le aplice, iar o grevă de proporții a fost violent înăbușită în 1919. După revenirea la putere în 1928, nu s-a mai bucurat de aceeași susținere, din cauza corupției și a eșecului de a implementa reformele democratice. Poziția i-a fost și mai mult afectată de Marea Depresiune. O lovitură de stat puțin sângeroasă a pus capăt carierei sale.

Irimescu, Ion

(27.02.1903, Preutești, Suceava, România - 28.10.2005, Fălticeni)

Sculptor român, profesor universitar la București, membru de onoare al Academiei Române (1992). Elev al lui Dimitrie Paciurea, s-a remarcat ca portretist (*I. Jalea, G. Oprescu*) și ca autor de lucrări cu caracter monumental (*Mircea cel Bătrân*, 1907, *Constantin Brâncuși*).

Irineu, Sfântul ~

(cca 135 d.Hr., Asia Mică - cca 200 d.Hr.,/?/)

Teolog creștin. Născut din părinți greci, a fost misionar în Gallia înainte de a fi numit episcop de Lugdunum (actualul Lyon, în Franța). Autor al tratatului *Împotriva ereziilor* (Adversus haereses), păstrat parțial în greacă și integral în traducere latină, în care descrie și respinge falsa cunoaștere (gnosticismul) reprezentată de gnosticii Valentin, Basilides etc. Lucrările le-a scris ca reacție la gnosticism. Pentru a contracara influența gnosticilor, a inițiat dezvoltarea unui canon de prestigiu al

Noului Testament. Credința sa, conform căreia Dumnezeul creștin se identifică cu Dumnezeul din Vechiul Testament, a contribuit la dezvoltarea Crezului Apostolilor. Scrierile sale reprezintă valoroase surse de informații despre gnostici, deoarece el a oferit rezumate precise ale credințelor acestora, înainte de a le respinge.

iris

Denumire comună pentru plante din familia *Iridaceae*, formată din cca 1 700 de specii perene erbacee și câteva specii de arbuști, clasificate în 80 de genuri. În această familie intră plantele ornamentale precum irisul (genul *Iris*), gladiola, șofranul și freziile. Irișii au frunze alungite, ca niște săbii, și o inflorescență bogată de o mare diversitate de culori și forme, care se dezvoltă pe o tulpină netedă. Foarte răspândiți în Africa, se găsesc aproape în întreaga lume, în zonele temperate, subtropicale și tropicale. Tulpinile subterane se pot dezvolta sub formă de rizomi (de ex. speciile de *Iris* din America de Nord și America de Sud), bulbi (de ex. speciile de *Iris* din SV Europei) sau corm (de ex. *gladiola*).

Irish Home Rule /Autoguvernarea Irlandeză/

Mișcare irlandeză pentru garantarea dreptului Irlandei la autodeterminare în cadrul Imperiului Britanic. Sloganul „Home Rule" a devenit cunoscut în 1870, când Asociația pentru Autoguvernare, ulterior Liga pentru Autodeterminare, a susținut ideea înființării unui parlament irlandez. Din 1877 a fost condusă de Charles Stewart Parnell, care a folosit o strategie de obstrucționare a activității Parlamentului britanic pentru a face publice nemulțumirile țării sale. Legile autoguvernării, introduse în 1886 și 1893 de prim-ministrul William E. Gladstone, au fost respinse. Un al treilea proiect legislativ a fost adoptat în 1914, dar a stârnit protestele unioniștilor din Ulster și ale republicanilor din Irlanda. În 1920 a fost introdus un sistem asemănător celui de autoguvernare în șase districte din Ulster (Irlanda de Nord). În 1921, celelalte 26 de districte din S au primit statut de dominion, însă dependența de Commonwealth a fost înăsprită în 1949.

Irkutsk

Oraș, 578 073 loc. (2006), din partea central-estică a Rusiei. Situat pe râul Angara, a fost întemeiat în 1661 ca tabără de iarnă. A devenit centru pentru comerțul cu blănuri și punct al rutelor de comerț deschise de Rusia către China și Mongolia. Importanța sa a crescut după apariția Căii Ferate Transsiberiene, în 1898. Este un vechi centru comercial și cultural. În oraș se află Universitatea de Stat Irkutsk și filiala siberiană a Academiei de Științe.

Irlanda *în irlandeză* Éire

Stat în V Europei care se întinde pe cea mai mare parte a insulei Irlanda, la V de Marea Britanie. Suprafața: 70 273 kmp; 4 553 000 loc. (2009). Capitala: Dublin. Deși a fost ocupată și colonizată de celți, nordici, normanzi, englezi și scoțieni, nu există deosebiri etnice. Limbi (oficiale): irlandeza, engleza. Religia: creștină (predominant romano-catolică și protestantă). Moneda: euro. Relieful Irlandei este format în mare parte din regiuni joase, traversate de cursuri de apă, precum Shannon. Coastele prezintă un relief montan. Aproximativ trei cincimi din populație trăiește în mediul urban și numai o foarte mică parte din forța de muncă este angajată în agricultură. Tehnologia de vârf, turismul și alte ramuri industriale din sfera serviciilor reprezintă baza economiei, importante fiind, însă, și mineritul, manufacturile, construcțiile. Este o republică unitară multipartită, cu două camere legislative; președintele este șeful statului, prim-ministrul conduce guvernul. Primele așezări din Irlanda datează din cca 6000 î.Hr., iar migrațiile celților au avut loc începând cu 300 î.Hr. Se consideră că Sf. Patrick este cel care a introdus creștinismul în Irlanda, în sec. V d.Hr. Dominația norvegiană (vikingă) a început în 795 d.Hr. și a luat sfârșit în 1014, când nordicii au fost învinși de Brian Boru. Independența Irlandei gaelice a durat până în 1175, când Roderic O'Connor, regele Irlandei, l-a acceptat pe regele Angliei, Henric II, ca suzeran. Începând cu sec. XVI, proprietarii de pământ irlandezi catolici au fugit din cauza persecuțiilor religioase ale englezilor, fiind înlocuiți de emigranții protestanți englezi și scoțieni. În 1801 a fost înființat Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei. În timpul Marii Foamete (The Irish Potato Famine) din 1840, două milioane de oameni au emigrat și cca un milion au murit de inaniție, de tifos sau de alte boli cauzate de înfometare. Măsurile de ajutorare insuficiente luate de guvernul britanic au dus la intensificarea mișcării de autonomie (*vezi* Irish Home Rule). Revolta de la Dublin din 1916 (Revolta de Paște) a fost urmată de un război civil (1919–1921) în care Armata Republicană Irlandeză a dus un război de partizani împotriva englezilor pentru a forța guvernul britanic să negocieze. Semnarea Tratatului anglo-irlandez

(6 decembrie 1921), ratificat de Dáil luna următoare, a garantat Irlandei de Sud statutul de dominion, ca Statul Liber Irlanda. Luptele dintre susținătorii și oponenții tratatului au culminat cu Războiul Civil Irlandez (1922-1923). În 1937, statul a adoptat numele Eire și a devenit un stat suveran și independent. Irlanda a rămas neutră în Al Doilea Război Mondial. În 1948, Dáil a aprobat Legea Republicii Irlanda, care a devenit efectivă în 1949, și a declarat Irlanda republică, dezlipind-o din Commonwealth. Britanicii au recunoscut noul statut al Irlandei, dar au declarat că unirea cu cele șase districte de N nu este posibilă fără acordul Parlamentului Irlandei de Nord. În 1973, țara a intrat în Comunitatea Economică Europeană (ulterior Comunitatea Europeană), în prezent fiind membră a Uniunii Europene. Sfârșitul sec. XX a fost marcat de ostilități între catolici și protestanți, în nord, privind statutul Irlandei de Nord, și de preocupări serioase, în sud, unde s-au semnalat câteva incidente teroriste grave. Guvernul Irlandei a jucat un rol crucial în negocieri și a câștigat sprijinul populației, pentru încheierea Acordului de Pace de la Belfast din 1998 prin care s-a modificat Constituția Irlandei, scoțând textul referitor la pretențiile teritoriale asupra întregii insule (acord implementat în 1999). Irlanda continuă să aibă un rol consultativ important în Irlanda de Nord, ajutând la negocierea unei înțelegeri între Partidul Uniunii Democratice și Sinn Féin, în cadrul coaliției de guvernământ din 2010, sub care anumite puteri polițienești și judecătorești urmau să revină guvernului Irlandei de Nord. Irlanda a debutat la Jocurile Olimpice de vară de la Paris (1924), deși atleți irlandezi participaseră la competiții încă din 1896, reprezentând Marea Britanie.

Irlanda de Nord /Ulster, Northern Ireland/

Teritoriu al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, situat în partea de NE a insulei Irlanda. Suprafața: 14 144 kmp; 1 685 267 loc. (2001). Capitala: Belfast. Se învecinează cu Republica Irlanda, Marea Irlandei, Canalul de Nord și Oceanul Atlantic. Populația se trage din irlandezii autohtoni și din emigranții veniți din Anglia și Scoția. Limba (oficială): engleza. Religia: protestantă (majoritar), romano-catolică (minoritar). Moneda oficială: lira sterlină. Cele mai importante ramuri industriale în Irlanda de Nord sunt ingineria, construcția de nave, aflată într-un declin serios, prelucrarea alimentelor și băuturilor, industria auto, textilă și industria vestimentară. În industria serviciilor sunt angrenate cca trei pătrimi din forța de muncă, iar în producție, mai puțin de o cincime. Agricultura este un domeniu important, iar majoritatea veniturilor provin din creșterea animalelor. Irlanda de Nord are în mare parte aceeași istorie cu Republica Irlanda, deși protestanții englezi și scoțieni care au emigrat în sec. XVI–XVII s-au stabilit de preferință în Ulster. În 1801, prin aplicarea Actului de Uniune (Act of Union), s-a creat Regatul Unit, format din Marea Britanie și Irlanda. Ca reacție la dorința de autonomie (Home Rule), în 1920 a fost adoptat Actul de guvernare a Irlandei, prin care se stabileau două zone cu regim parțial de autoguvernare: cele șase districte din N care au format Irlanda de Nord și cele șase din S, care au format Republica Irlanda. În 1968,

protestele pentru drepturile civile ale romano-catolicilor au generat conflicte violente cu protestanții și au dus la ocuparea provinciei de către trupele britanice, la începutul anilor 1970. Armata Republicană Irlandeză (IRA) a dezlănțuit o campanie prelungită de violențe în încercarea de a forța retragerea trupelor britanice, ca un preambul al unirii Irlandei de Nord cu Irlanda. Constituția și Parlamentul Irlandei de Nord au fost suspendate în 1972, provincia intrând sub conducerea directă a britanicilor. Violențele au continuat timp de aproape trei decenii, scăzând în intensitate la mijlocul anilor 1990. Negocierile din 1998 dintre guvernul britanic și IRA au dus la încheierea unui acord de pace care a permis reinstaurarea dreptului de autoguvernare a provinciei. În 1999, puterea a fost cedată unei adunări, deși activitatea acesteia a fost împiedicată de dezacordurile dintre facțiuni. Conflictele sectare sporadice au continuat și la începutul sec. XXI, până ce IRA a început treptat un proces de dezarmare.

Irlanda, foametea cartofului din ~
(1845-1849)

Perioadă de foamete resimțită în Irlanda în urma recoltelor foarte slabe de cartofi înregistrate timp de mai mulți ani. La începutul anilor 1840, aproape jumătate din populația Irlandei, în special locuitorii săraci din mediul rural, se hrăneau în exclusivitate cu cartofi. Plantarea unui singur soi sau a cel mult două soiuri de cartofi a făcut plantațiile vulnerabile la infestarea cu ciuperca-tăciunelui, care a distrus recoltele. Guvernul britanic a oferit un ajutor minim irlandezilor înfometați, limitându-se la acordarea de împrumuturi și hrană (mai ales supă de pui). Foametea a determinat cea mai mare scădere demografică din istoria Irlandei: cca un milion de persoane au murit de foame sau din cauza bolilor generate de inaniție și cca două milioane de oameni au emigrat. Declinul populației nu s-a oprit aici. Astfel, în 1921, anul obținerii independenței, Irlanda mai avea doar jumătate din cei 8,4 milioane de locuitori, câți avusese înainte de foamete.

Irlandei, Marea ~

Parte a Oceanului Atlantic de N care separă Irlanda de Marea Britanie. Legată de Atlantic prin Canalul de Nord și prin canalul Sf. George, are o lungime de cca 210 km și o lățime de 240 km. Suprafața totală este de cca 100 000 kmp. Adâncimea maximă este de 197 m. Insula Man și Anglesey sunt cele două insule principale.

irlandeză, limba ~ *sau* limba gaelică

Limbă indo-europeană de origine celtică, vorbită în Irlanda, scrisă cu alfabetul latin introdus în sec. V d.Hr., odată cu creștinismul. S-a adoptat o împărțire în trei etape a evoluției limbii irlandeze: irlandeza veche (600 d.Hr. – cca 950 d.Hr.), irlandeza medievală (cca 950 d.Hr. - 1200) și irlandeza modernă (după cca 1200). Scrierea ogamică este anterioară limbii irlandeze vechi. În irlandeza veche și medievală s-a scris o literatură bogată în proză și versuri. Irlandeza modernă clasică a fost instrumentul literar exclusiv din Irlanda și Scoția gaelică din epoca modernă (*vezi* limba scoțiană gaelică). În timpul stăpânirii engleze, a scăzut alfabetizarea în limba irlandeză. Prin 1800, irlandeza era numai vorbită. Decesele și emigrarea cauzate de Marea Foamete, ca și interesul ulterior pentru limba engleză au fost factori care au redus drastic numărul vorbitorilor de irlandeză. Irlandeza literară a reînviat la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, devenind limbă oficială odată cu independența Irlandei (1921). Deși este vorbită efectiv doar de o comunitate de pe coasta de V a Irlandei, sute de mii de cetățeni și de descendenți ai irlandezilor au un bagaj minim de cunoștințe de limbă irlandeză.

irlandeză, revolta ~ *sau* Revolta de Paște

Insurecție republicană în Irlanda împotriva britanicilor, care a început în lunea Paștelui, în 24 aprilie. Sub conducerea lui Patrick Pearse și a lui Tom Clarke, cca 1 560 de voluntari irlandezi și 200 de membri ai Armatei Cetățenești Irlandeze au ocupat Oficiul Poștal Principal din Dublin și alte puncte strategice. După cinci zile de luptă, trupele britanice au înfrânt răscoala și 15 dintre conducătorii ei au fost judecați și executați. Deși revolta nu a avut mulți susținători, execuțiile au stârnit ură împotriva autorităților britanice. Revolta a simbolizat sfârșitul dominației britanice în Irlanda.

irlandeze, renașterea literaturii ~

Perioadă de înflorire a literaturii irlandeze de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, aflată în strânsă legătură cu puternicul naționalism politic și cu renașterea interesului pentru tezaurul cultural gaelic din Irlanda (*vezi* renașterea gaelică). S-a dezvoltat prin repovestirea vechilor legende eroice în opere precum *Istoria Irlandei* (History of Ireland, 1878, 1880) de Standish O'Grady și *Istoria literară a Irlandei* (A Literary History of Ireland, 1899) de Douglas Hyde și prin activitatea Ligii Gaelice, fondată în 1893 pentru a revitaliza limba și cultura

irlandeză. Puternica mișcare literară s-a dezvoltat în jurul lui William Butler Yeats; alte personalități au fost Augusta Gregory, John Millington Synge și Sean O'Casey. *Vezi și* Abbey Theatre.

irlandezo-saxon, stil ~

Stil în arta decorativă, care a apărut odată cu venirea călugărilor irlandezi în Anglia, în 635 d.Hr. Stilul combină tradiția decorativă celtică – figuri curbilinii și în formă de trompetă, spirale și un motiv cu o curbă dublă – cu formele zoomorfe suprapuse și culorile vii ale anglo-saxonilor păgâni. Arta mediteraneeană a pătruns odată cu venirea misiunii Sf. Augustin de Canterbury de la Roma și a introdus figuri umane în artă. Trăsăturile de bază ale stilului au rămas însă cele de ordin geometric, cu modele suprapuse și suprafețe vii de culoare, așa cum se poate vedea în evangheliile de la Lindisfarne și în *Cartea de la Kells*. A pătruns în Europa prin intermediul misionarilor creștini irlandezi și saxoni și a exercitat o puternică influență asupra artei carolingiene. *Vezi și* arta anglo-saxonă.

irochez

Trib amerindian care vorbește o limbă din familia limbilor irocheze și care, în perioada primelor contacte cu europenii, se afla în ținuturile lacurilor Ontario, Huron și Erie. Numele de irochez este un derivat francez de la *irinakhoiw*, care înseamnă șarpe cu clopoței. Ei își spuneau hodenosaunee, adică locuitorii caselor lungi. Irochezii duceau o viață seminomadă, se ocupau cu agricultura, își fortificau așezările și locuiau în case pe care le numeau case lungi, pentru că adăposteau mai multe familii. Femeile lucrau pământul, cultivând cereale și zarzavaturi, produceau mare parte din bunurile gospodăriei, iar la bătrânețe ajutau la alegerea consiliului satului. Bărbații construiau case, vânau, pescuiau și purtau războaie. Religia oficială era fundamentată pe festivități agricole. Războiul era adânc înrădăcinat în societățile irochezilor, iar prizonierii de război erau adesea torturați timp îndelungat sau transformați în sclavi. În prezent, comunitățile de irochezi au peste 900 000 de membri.

Irocheză, Confederația ~ *sau* Liga Irocheză

Uniune a cinci (ulterior șase) triburi de amerindieni din partea de N a statului New York, care a jucat un rol major în conflictul dintre britanici și francezi, în sec. XVII–XVIII, pentru dobândirea supremației în America de Nord. Inițial, cele cinci triburi erau mohawk, oneida, onondaga, cayuga, și seneca; acestora li s-a alăturat tuscarora, în 1722. Potrivit tradiției, confederația a fost întemeiată între 1570 și 1600 de Dekanawidah, de origine huronă, care a pus în aplicare ideile lui Hiawatha, din tribul Onondaga. Animate de dorința comună de a lupta împotriva invaziilor, triburile s-au unit printr-un consiliu comun format din 50 de sachemi (șefi de trib). Fiecare trib avea dreptul la un vot și se aplica regula unanimității. La început, confederația a rezistat cu greu atacurilor huronilor și mohicanilor, dar, prin 1628, indienii mohawk i-au învins pe mohicani, devenind tribul dominant din regiune. Când irochezii i-au distrus pe huroni, între 1648 și 1650, au fost atacați de francezi, aliații acestora. În timpul Revoluției Americane, indienii oneida și tuscarora s-au aliat cu americanii, în timp ce restul triburilor rămase în confederație s-au aliat cu britanicii și au luptat sub comanda lui Joseph Brant. Irochezii loialiști au fost învinși în 1779 în apropiere de Elmira, New York, ceea ce a dus la sfârșitul confederației.

irocheze, limbi ~

Familie de 16 limbi indiene nord-americane, vorbite în regiunea Marilor Lacuri, în unele regiuni din statele New York, Pennsylvania, New Jersey, Delaware și Maryland și din S. Cu excepția limbilor Confederației Irocheze (mohawk, oneida, onondaga, cayuga și seneca, toate vorbite inițial în statul New York, și tuscarora, vorbită inițial în Carolina de Nord) și a limbii cherokee (vorbită inițial în S Apalașilor), celelalte au dispărut și, în afară de huronă și wyandot, nu au fost studiate. Limbile irocheze se remarcă prin complexitatea lor gramaticală. O mare parte din conținutul semantic al propozițiilor se dezvoltă în jurul nucleului verbal, astfel încât un cuvânt mai lung poate reprezenta un enunț destul de complex.

Irod *cunoscut ca* Irod cel Mare

(73 î.Hr.,/?/ – mart./apr. 4 î.Hr.,/?/)

Rege al Iudeei (37–4 î.Hr.) numit de romani. A fost un evreu practicant de origine arabă. Nu agrea dominația romană în Iudeea, deși îl susținuse anterior pe Marcus Antonius, fapt pentru care comandantul roman i-a oferit stăpânirea mai multor teritorii. În primii săi ani de domnie, Iudeea a prosperat, pentru că a susținut dezvoltarea comerțului, a construit cetăți, apeducte și teatre, dar nu a dat frâu liber dorinței de a construi de teama fariseilor, facțiunea iudaică dominantă. Din cauza cruzimii sale, a pierdut sprijinul poporului. Și-a ucis

soția, fiii și alte rude. A pierdut controlul asupra regatului, din cauza degradării fizice și psihice. Și-a omorât fiul cel mare și a ordonat masacrarea pruncilor din Bethlehem (*vezi* Iisus) și a murit la scurt timp după o încercare nereușită de sinucidere.

Irod Agrippa I
născut **Marcus Iulius Agrippa**

(cca 10 î.Hr.,/?/ - 44 d.Hr.,/?/)

Rege al Iudeei (41–44 d.Hr.). Irod cel Mare a fost bunicul său, iar Irod Antipa, unchiul său. La Roma s-a împrietenit cu împăratul Tiberius și cu Caligula. Caligula l-a numit rege peste domeniile unchiului său, în regatul din NE Palestinei și în Galilea, iar după moartea lui Caligula a devenit și rege al Iudeei, datorită sprijinului acordat de Irod cel Mare lui Claudius, reușind să-și atragă simpatia evreilor și a evreilor creștini oprimați. A construit instituții publice în Beirut și a organizat jocuri în onorarea lui Claudius, la Cezareea. A murit subit, în timpul unor jocuri.

Irod Antipa

(21 î.Hr.,/?/ - 39 d.Hr.,/?/)

Fiu al lui Irod cel Mare și tetrarh al Galileei (4 î.Hr.–39 d.Hr.) în vremea lui Iisus. A ordonat uciderea lui Ioan Botezătorul (la cererea soției sale, Irodiada, și a fiicei sale vitrege, Salomeea), dar apoi a refuzat să-l judece pe Iisus la cererea lui Pilat din Pont. A fost implicat în conflictul dintre sirieni și nabateeni. A fost exilat de Caligula la Gaul pentru că l-a denunțat pe Irod Agrippa I. A întemeiat orașul Tiberias.

ironie

Instrument lingvistic prin care adevărata intenție este ascunsă sau contrazisă de sensul propriu al cuvintelor sau al situației. Ironia verbală, orală, scrisă ia naștere din contrastul dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie. Ironia dramatică, nepotrivirea din opera dramatică dintre ceea ce se așteaptă și ceea ce se întâmplă de fapt, depinde mai degrabă de structura piesei decât de semnificația cuvintelor și se creează din faptul că spectatorul își dă seama de soarta personajului, pe care acesta n-o bănuiește. *Vezi și* figură de stil.

Irons, Jeremy

(n. 19.09.1948, Cowes, insula Wight, Anglia)

Actor britanic. A debutat pe scena londoneză în spectacolul *Mirajul dumnezeirii* (Godspell, 1973) și a jucat pe Broadway în *Lucruri adevărate* (The Real Thing, 1984, Premiul Tony). După debutul din cinematografie cu filmul *Nijinsky* (1980), s-a făcut remarcat prin rolul din *Iubita locotenentului francez* (The French Lieutenant's Woman, 1981) și a devenit foarte popular datorită rolului din serialul de succes *Întoarcere la Brideshead* (Brideshead Revisited, 1980–1981). Rolurile interpretate au scos în evidență sensibilitatea, complexitatea și rafinamentul actorului în filme precum *Vestitorii morții* (Dead Ringers, 1988), *Noroc schimbător* (Reversal of Fortune, 1990, Premiul Oscar). Printre ultimele filme se numără *Pasiune fatală* (Damage, 1992), *Regele Leu* (The Lion King, 1994) și *Lolita* (Lolita, 1997).

Ironside, William Edmund
ulterior **Baron ~**

(1880-1959)

Mareșal britanic. După ce a luptat în Războiul din Africa de Sud, în Primul Război Mondial a comandat forțele aliate din N Rusiei (1918) și pe cele din N Persiei (1920). Ulterior, a devenit comandant al trupelor din India (1928–1931) și din Orientul Mijlociu. La începutul celui de-Al Doilea Război Mondial era șeful statului-major al armatei imperiale (1939–1940); în 1940 a fost avansat la gradul de mareșal și a comandant trupele defensive britanice.

Irrawaddy

Fluviu din Uniunea Myanmar (Birmania). Traversează pe o lungime de 2 170 km centrul țării și se varsă în Marea Andaman, golful Bengal. Este cea mai importantă rută navigabilă a țării, fiind format prin confluența râurilor Nmai și Mali; în arida regiune centrală, este alimentat de afluentul său cel mai important, râul Chindwin. Principalele porturi sunt Mandalay, Chauk, Prome (Pyè) și Henzada.

Irtîș *în kazahă* Ertis

Râu ce izvorăște din Munții Altaiul Mongol, curge spre V, trece prin lacul Zaisan, traversând frontiera chineză și apoi spre NV, prin Kazahstan, către Siberia rusească, unde devine cel mai important afluent al fluviului Obi. Are o lungime de 4 248 km, fiind navigabil în cea mai mare parte. Principalele porturi sunt Tobolsk, Tara, Omsk, Pavlodar, Semei și Oskemen.

Irvine

Oraș regal burghez, 32 620 loc. (2004), și port maritim de pe coasta atlantică a Scoției, situat în zona Consiliului Ayrshire. Este ultimul dintre cele mai noi cinci orașe scoțiene și a fost desemnat, în 1966, să adăpostească surplusul de populație din Glasgow și pentru reabilitarea economică și industrială a regiunii. În sec. XVIII–XIX

a suferit o decădere din cauza competiției cu alte orașe (Troon și Ardrossan) și a colmatării portului. În prezent, este un centru comercial în care se produc substanțe chimice, bunuri industriale și electrice, precum și confecții.

Irving

Oraș, 191 615 loc. (2000), din NE Texasului, SUA. Întemeiat în 1903 și inclus în aria metropolitană în 1914, a devenit un important centru industrial în anii 1950. Este suburbie a orașului Dallas și locul în care se află Universitatea Dallas, Universitatea DeVry și stadionul Texas al echipei profesioniste de fotbal american Dallas Cowboys.

Irving, John

(n. 02.03.1942, Exeter, New Hampshire, SUA)

Romancier american. A predat la mai multe universități înainte de a deveni scriitor profesionist, la sfârșitul anilor 1970. Romanul de succes *Lumea văzută de Garp* (The World According to Garp, 1978, ecranizare în 1982), este remarcabil, ca și celelalte opere ale sale, prin firul epic incitant, caracterizările pline de culoare, umorul negru și analiza problematicii contemporane. Din cele mai recente lucrări fac parte *Hotelul New Hampshire* (The Hotel New Hampshire, 1981, ecranizare în 1984), *Regulile Casei Cider* (The Cider House Rules, 1985, ecranizare în 1999), *Un fiu al circului* (A Son of the Circus, 1994) și *Văduvă pentru un an* (A Widow for One Year, 1999).

Irving, Sir Henry
născut **John Henry Brodribb**

(06.02.1838, Keinton Mandeville, Somerset, Anglia - 13.10.1905, Bradford, Yorkshire)

Actor britanic. Înainte de debutul pe scenele londoneze din 1866, a călătorit timp de zece ani cu o companie de teatru ambulant. După succesul din *Clopotele* (The Bells, 1871), a devenit cel mai important actor al trupei lui H.L. Bateman (1871–1877). Ca actor-manager (din 1878), a transformat teatrul Lyceum în cel mai de succes teatru londonez. A format un cuplu celebru cu Ellen Terry, care a durat până la desființarea companiei, în 1902. Cei doi s-au remarcat prin interpretările pieselor shakespeariene, prin felul în care se completau reciproc, el, introvertit morocănos, ea, fermecătoare și spontană.

Irving, Washington

(03.04.1783, New York, New York, SUA - 28.11.1859, Tarrytown, New York)

Scriitor american, considerat primul om de litere din America. Și-a început cariera ca avocat, dar a devenit conducătorul grupului care a publicat revista *Salmagundi* (1807–1808), un periodic în care apăreau eseuri și poezii bizare. După opera comică *O istorie a New Yorkului... de Dietrich Knickerbocker* (A History of New York... by Dietrich Knickerbocker, 1809), a scris foarte puțin, până la *Cartea de schițe a domnului Geoffrey Crayon* (The Schetch Book, 1819–1820), operă de mare succes, în care apar bine-cunoscutele povestiri *Legenda călărețului fără cap* (The Legend of Sleepy Hollow) și *Rip van Winkle*. A urmat continuarea, *Casa din Bracebridge* (Bracebridge Hall, 1822). A deținut funcții diplomatice la Madrid, în Spania, iar scrierile din această perioadă, cum ar fi *Alhambra* (Alhambra, 1832), ilustrează interesul său pentru istoria Spaniei.

Washington Irving, pictură în ulei de J.W. Jarvis, 1809; colecția Historic Hudson Valley

PRIN AMABILITATEA HISTORIC HUDSON VALLEY

Isaac II Anhelos

(cca 1135,/?/ - febr. 1204,/?/)

Împărat bizantin (1185–1195). Proclamat împărat de mulțimea care i-a ucis vărul, Andronic I Comnen, i-a alungat pe normanzi din Grecia (1185), dar nu a reușit să recucerească Ciprul de la rebeli. A fost obligat să-l ajute pe Frederic I Barbarossa în cea de-a treia cruciadă. I-a învins pe sârbi (1190), dar a fost înlăturat de la putere de fratele său, care l-a întemnițat și l-a orbit (1195), înainte de a-și pune în aplicare expediția pe care o plănuise împotriva bulgarilor. Fiul său, Alexios, s-a folosit de cea de-a patra cruciadă pentru a-și readuce tatăl pe tron (1203), și pentru scurt timp tatăl și fiul au domnit împreună ca împărați, înainte de a fi detronați și uciși în timpul unei revolte.

Isaac de Stella

(cca 1100, Anglia - 1169?, Étoile, lângă Poitiers, Aquitaine)

Călugăr, filozof și teolog. Isaac a intrat în ordinul cistercienilor în timpul reformelor Sf. Bernard de Clairvaux. Operele sale erudite folosesc logica argumentației și sunt influențate de neoplatonismul Sfântului Augustin. Cea mai importantă lucrare, *Epistola despre suflet către Alcher* (Epistola de anima ad Alcherum, 1162), combină teoriile psihologice aristoteliene și platoniciene cu misticismul creștin. Fiind un reprezentat

de seamă al umanismului, a afirmat că intelectul le permite oamenilor să extragă ideile esențiale în timp și că oamenii pot ajunge să intuiască realitatea lui Dumnezeu numai prin inteligență.

Isabela

Insulă din arhipelagul Galápagos. Este cea mai mare din grup și se află la V de Ecuador, în Pacificul de E. Are o suprafață de 5 825 kmp, fiind traversată în extremitatea de N, Albemarle, de ecuator. Insula este habitatul unor specii unice de cormorani nezburători și de pinguini, dar și al unui mare număr de iguane și al unei colonii de păsări flamingo.

Isabela I *supranumită* Isabela Catolica *în spaniolă* Isabel la Católica

(22.04.1451, Madrigal de las Altas Torres, Castilia - 26.11.1504, Medina del Campo, Spania)

Regină a Castiliei (1474–1504) și a Aragonului (1479–1504). Fiică a lui Ioan II de Castilia și León, s-a căsătorit cu Ferdinand V în 1469. Începutul domniei sale a fost marcat de un război civil legat de succesiunea ei la tron (1474–1479), dar în 1479, regatele Castilia și Aragon au fost unificate de conducătorii lor, deși au fost guvernate separat. În urma unei lungi campanii (1482–1492), Isabela și Ferdinand au cucerit Granada, ultima regiune spaniolă deținută de musulmani. În 1492, Isabela i-a oferit sprijinul lui Cristofor Columb în călătoriile către Lumea Nouă. În același an, ea s-a implicat în expulzarea evreilor de către Inchiziție. La sfaturile consilierilor săi, a reformat bisericile spaniole.

Isabela I, portret de artist anonim; Academia Regală de Istorie, Madrid, Spania

ARHIVA MAS, BARCELONA

Isabela II *în spaniolă* Isabel

(10.10.1830, Madrid, Spania - 09.04.1904, Paris, Franța)

Regină a Spaniei. Fiică a lui Ferdinand VII; problema succesiunii sale la tron a grăbit izbucnirea primului război carlist (*vezi* carlism). În timpul minoratului său (1833–1843), au fost regenți mama sa și Baldomero Espartero. În 1843, Espartero a fost înlăturat cu ajutorul ofițerilor din armată și Isabela a împlinit vârsta pentru a fi regină. Opoziția liberală față de autoritarismul regimului, informațiile scandaloase legate de viața sa personală și amestecul ei arbitrar în viața politică au dus la declanșarea Revoluției din 1868, când a fost obligată să plece în exil. A abdicat în favoarea fiului ei, Alfonso XII.

Isabela Farnese

(25.11.1692, Parma, ducatul Parma - 11.07.1766, Aranjuez, Spania)

Regină consoartă a regelui Filip V al Spaniei. Ca membră a familiei Farnese, a ducilor de Parma, ea a devenit cea de-a doua soție a regelui Filip în 1714, ajungând repede mai puternică decât slabul ei soț. Deoarece regele avea deja doi fii din prima căsătorie, care urmau să îl moștenească, ea s-a străduit să le asigure copiilor ei, inclusiv lui Carol III, averi în Italia. Acest lucru a târât Spania în războaie și intrigi timp de trei decenii. Ea a reușit, totuși, să numească miniștri capabili și loiali, care au făcut reforme interne benefice pentru țară și au îmbunătățit economia. După moartea lui Filip, în 1746, a încetat să mai exercite influență.

Isaia

(sec. VIII î.Hr.)

Profet din Israelul antic, care a dat numele pasajului din Biblie intitulat *Cartea lui Isaia.* Se crede că ar fi scris numai o parte din primele 39 de capitole ale cărții, restul fiind operele unuia sau mai multor autori necunoscuți. Isaia și-a descoperit chemarea pentru profeție prin 742 î.Hr., când Asiria a început expansiunea spre V, care în cele din urmă a cuprins și Israelul. Contemporan cu Amos, Isaia a denunțat nedreptățile economice și sociale dintre iudei și i-a îndemnat să se supună legii pentru a nu risca să rupă legământul cu Dumnezeu. A prezis corect distrugerea Samariei, sau N Israelului, în 722 î.Hr., și a afirmat că asirienii sunt uneltele mâniei lui Dumnezeu. Evangheliile creștine se sprijină mai mult pe *Cartea lui Isaia* decât pe orice alt text profetic, iar pasajul „săbiilor transformate în pluguri“ este universal apreciat.

ISBN /International Standard Book Number/

(număr internațional standard pentru carte)

Număr format din treisprezece cifre, atribuit unei cărți sau ediții înainte de publicare, pentru a identifica naționalitatea, spațiul, limba sau alte elemente convenționale, precum și editorul, titlul, ediția și numărul de volume. Grupul ISBN reprezintă o componentă a Standardului Internațional pentru Descrierea Bibliografică (International Standard Bibliographic Description, ISBD), stabilit de Organizația Internațională pentru

Standardizare. Sistemul numeric a fost adoptat în 1969. Numerele sunt atribuite de editori și administrate de instituțiile naționale pentru standardul numeric de carte desemnate în acest sens, cum ar fi R.R. Bowker Co. din SUA sau Agenția pentru Standardul Numeric de Carte din Marea Britanie.

Ischia

Insulă din S Italiei. Situată în Marea Tireniană, între golful Gaeta și golful Napoli, are un perimetru de 34 km, o suprafață de 47 kmp și este formată aproape în întregime din roci vulcanice. Ajunge la o altitudine de 788 m în vârful masivului Monte Epomeo, un vulcan stins, care a dat și numele faimosului vin produs pe insulă. Cunoscută pentru climatul blând și izvoarele minerale, este o zonă balneară populară. Principalele orașe, printre care și Ischia, sunt situate în partea de N.

ISDN /Integrated Services Digital Network/

(Rețea Integrată de Servicii Digitale)

Rețea digitală de telecomunicații care funcționează prin firele telefonice de cupru și prin alte canale de transmitere. Conexiunile ISDN se folosesc pentru a oferi clienților o mare diversitate de servicii digitale, cum ar fi telefonul vocal digital, faxul, e-mailul, serviciile video digitale și accesul la internet. Există o mare varietate de viteze de transfer al datelor, ce pot atinge 128 kilobiți pe secundă (kbps). Conexiunea ISDN este mai rapidă decât cea prin dial-up (de cca 56 kbps), dar mult mai slabă decât modemul sau conexiunile DSL (care de obicei ating viteze de transfer de peste 1 Mb pe secundă).

Ise, Sanctuarul din ~ *sau* Marele Sanctuar din Ise

Primul lăcaș de cult shintoist din Japonia, aflat la Ise, în S insulei Honshū. Capela interioară (construită în sec. IV î.Hr.) este dedicată zeiței soarelui, Amaterasu. Capela exterioară (care datează din sec. V d.Hr.), se află la o distanță de 6 km și este ridicată în cinstea lui Toyuke Okami, zeul hranei, al veșmintelor și protectorul locuințelor. În cazul ambelor sanctuare, clădirea principală este o colibă acoperită cu stuf, construită în vechiul stil japonez din lemn de chiparos nevopsit (*hinoki*). O trăsătură distinctivă a arhitecturii shintoiste este *chigi*, un fleuron în formă de foarfecă amplasat în fața și în spatele acoperișului. Începând cu sec. VII d.Hr., clădirile au fost reconstruite la fiecare 20 sau 21 de ani.

Iseo

Lac din N Italiei. Situat la poalele de S ale Alpilor, este alimentat de râul Oglio, care pătrunde prin partea de N în apropiere de Lovere și iese prin partea de S la Sarnico. Are o lungime de 25 km și o suprafață de 62 kmp. Pe Monte Isola, o insulă mare din centrul lacului, se află o capelă.

Iser, Iosif

(21.05.1881, București, România - 25.04.1958, București)

Pictor și grafician român; membru al grupării artistice Arta (alături de Gh. Petrescu, Camil Ressu, Al. Steriadi), membru al Academiei Române. Atât în portrete, cât și în compoziții, a practicat un desen viguros și o cromatică luminoasă. Printre cele mai cunoscute tablouri ale sale se numără *Familie de tătari, Tătăroaică din Medgidia, Arlechin și dansatoare, Nud, Toledo, Autoportret.*

Iosif Iser, *Autoportret*

Isère

Râu din SE Franței. Izvorăște din Alpii Graici, de la granița cu Italia, și curge pe o lungime de 290 km spre SV până la confluența cu fluviul Ron, mai sus de Valence. Nu este navigabil, dar a permis construirea de hidrocentrale.

Isherwood, Christopher *născut* Christopher William Bradshaw-

(26.08.1904, High Lane, Cheshire, Anglia - 04.01.1986, Santa Monica, California, SUA)

Scriitor american de origine britanică. A studiat la Universitatea Cambridge și a devenit prieten apropiat cu W. H. Auden, călătorind împreună și colaborând la trei drame în versuri, cum ar fi *Ascensiunea lui F6* (The Ascent of F6, 1936). Între 1929 și 1933, a locuit la Berlin; cele două romane ale sale din perioada respectivă, reunite ulterior sub titlul *La revedere, Berlin* (The Berlin Stories, 1946), au inspirat crearea piesei *Sunt un aparat de fotografiat* (I am a Camera, 1951, ecranizat în 1955) și a musicalului *Cabaret* (Cabaret, 1966, ecranizat în 1972). Pacifist convins, s-a stabilit la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial în S Californiei, unde a predat și a scris scenarii. Scrierile târzii și memoriile îi dezvăluie homosexualitatea. Adept al lui Swami Prabhavananda, a scris și a tradus opere din Vedanta indiană.

Ishikari

Râu în insula japoneză Hokkaido. Izvorăște din regiunea centrală a Munților Kitami și curge spre SV, vărsându-se în golful Ishikari din Marea Japoniei. Cu o lungime de 365 km, este al doilea râu ca mărime din Japonia. Numele său derivă din termenul *ainu ishikaribetsu* (râul cu multe meandre).

Ishtar

În religia mesopotamiană, zeiță a dragostei și a războiului. Cunoscută în Akkad sub numele de Ishtar, era numită Astarte de populațiile semitice din V, fiind identificată cu Inanna în Sumeria. În Sumeria timpurie era zeița depozitelor, dar și a ploii și tunetelor. Inițial zeiță a fertilității, a devenit o zeitate cu atribute contradictorii, o zeiță a bucuriei și tristeții, a onestității și dușmăniei. În Akkad, a fost asociată cu planeta Venus, fiind patroana prostituatelor și a berăriilor. S-a bucurat de o popularitate foarte mare în Orientul Mijlociu antic, unde era numită Regina Universului.

Ishtar împreună cu animalul ei de cult, leul, și cu unul dintre adoratorii ei; fragment de pe un sigiliu cilindric, cca 2300 î.Hr.; Institutul Oriental, Universitatea din Chicago

INSTITUTUL ORIENTAL, UNIVERSITATEA DIN CHICAGO

Ishtar, poarta lui ~

Enormă poartă dublă, din cărămidă arsă, construită în orașul antic Babilon către anul 575 î.Hr. Poarta avea peste 12 m înălțime și era decorată cu basoreliefuri din cărămidă smălțuită. Prin această poartă trecea Calea Procesiunilor, pavată cu piatră și cărămidă. De-a lungul drumului către poartă străjuiau cca 120 de lei din cărămidă și cca 575 de dragoni și tauri, dispuși pe 13 șiruri.

Isidor din Sevilla, Sfântul ~

(cca 560 d.Hr., Cartagina sau Sevilla, Spania - 04.04.636 d.Hr., Sevilla; canonizat în 1598; sărbătorit pe 4 aprilie)

Prelat și învățat spaniol, ultimul din Părinții Occidentali ai Bisericii. A devenit arhiepiscop de Sevilla pe la anul 600 d.Hr. și a prezidat câteva concilii care au stabilit politica Bisericii, inclusiv cel de-al patrulea Conciliu de la Toledo (633 d.Hr.). A susținut convertirea vizigoților de la arianism la creștinismul ortodox. Lucrarea sa cea mai cunoscută este *Etimologii* (Etymologies), o enciclopedie devenită operă de referință în Evul Mediu. A scris și opere teologice, biografii, tratate de științe naturale, cosmologie și istorie. A fost canonizat în 1598 și declarat doctor al Bisericii în 1722.

Isis

Una dintre cele mai importante zeități ale Egiptului antic, soția lui Osiris. Când Osiris a fost ucis de Seth, ea a adunat rămășițele trupului său, l-a jelit și l-a readus la viață. Apoi l-a ascuns pe fiul lor, Horus, de Seth, până când acesta a ajuns la maturitate și a putut să-și răzbune tatăl. Venerată ca zeiță protectoare, avea mari puteri magice și era invocată pentru a-i vindeca pe bolnavi și pentru a-i proteja pe cei morți. În perioada greco-romană, era cea mai importantă zeiță din panteonul egiptean, cultul ei răspândindu-se în lumea romană ca religie misterică.

islam

Mare religie a lumii, care a apărut în Orientul Mijlociu după iudaism și creștinism. A fost propovăduită mai întâi în Arabia de către profetul Mahomed, în secolul VII d.Hr. Cuvântul arab *islām* înseamnă „renunțare, supunere“ și arată care este ideea fundamentală a religiei islamice: credinciosul „musulman“ (cuvânt ce derivă tot din *islām*) acceptă „să renunțe la voia lui pentru voia lui Allah“, să se supună „voinței lui Allah“. Allah (*în arabă,* Dumnezeu) este văzut ca fiind unicul Dumnezeu, creatorul, susținătorul și salvatorul lumii. Voia lui Allah, căreia oamenii trebuie să i se supună, este adusă la cunoștința acestora prin intermediul scrierilor sfinte, adunate într-o singură carte, *Coranul* (Qur'an), pe care Allah i-a revelat-o lui Mahomed, trimisul său pe Pământ. Islamul îl consideră pe Mahomed ultimul dintr-un lung șir de profeți (Adam, Avraam, Moise, Iisus și alții), afirmând că mesajul acestuia completează și desființează în același timp revelațiile atribuite profeților ce i-au precedat.

Îmbinând elocvența cu un monoteism intransigent, în strictă legătură cu anumite practici religioase fundamentale, religia islamică, transmisă mai întâi de către Mahomed unui mic număr de adepți, s-a răspândit foarte repede din Orientul Mijlociu în Africa, Europa, India, Malaysia

și China. Deși popoare foarte diferite au adoptat această religie, iar manifestările sectare nu au întârziat să apară și în cadrul islamului, toți musulmanii sunt legați de aceeași credință și de sentimentul că aparțin unei singure comunități.

Moștenirea lui Mahomed

Chiar de la apariția islamului, Mahomed a insuflat partizanilor săi conștiința unei identități de grup și a legăturii dintre membrii acestuia, datorată credinței. Această conștiință a unității s-a dezvoltat în parte și din cauza persecuțiilor la care adepții noii religii erau supuși la Mecca. Remarcabila dimensiune socio-economică a practicilor religioase islamice a jucat și ea un rol important în consolidarea acestei legături de credință. Termenul „islam" începe să definească o comunitate-stat în 622 d.Hr., când profetul Mahomed se instalează la Medina, unde învățăturile sale sunt acceptate fără rezerve. În această perioadă, islamul și-a definit caracterul specific, de religie care îmbină atât aspectele spirituale, cât și pe cele laice ale vieții, încercând să impună reguli atât în relația individului cu Dumnezeu (și prin aceasta conștiinței fiecărui adept), cât și în relațiile dintre oameni în cadrul unei organizări sociale bine conturate.

Astfel, au fost create nu doar o doctrină religioasă islamică, ci și o jurisprudență islamică, un stat islamic și alte instituții care să conducă această comunitate. Abia în secolul XX anumiți gânditori musulmani vor face distincția între religios (privat) și laic (public), separându-le formal, ca în cazul Turciei.

Succesul uimitor de care s-au bucurat primii propovăduitori ai mahomedanismului se datorează caracterului dual al acestuia, atât religios, cât și social, și intenției declarate de a se afirma ca o comunitate religioasă pe care Dumnezeu a împuternicit-o să impună omenirii legile Lui prin intermediul jihadului (*în arabă*, războiul sfânt). La numai un secol de la moartea profetului Mahomed (632 d.Hr.) adepții săi au reușit să aducă o mare parte a popoarelor lumii – din Spania până în Asia Centrală și India – sub stăpânirea unui imperiu arabo-musulman.

Prima perioadă de expansiune a religiei islamice se remarcă prin cucerirea de noi teritorii și prin crearea imperiului. Propovăduind egalitarismul ca element fundamental al relațiilor dintre cei care cred în Allah și discriminarea ca armă de luptă împotriva celor de altă religie, mahomedanismul a câștigat în scurt timp numeroși adepți. Statele musulmane le acordau creștinilor și evreilor un statut aparte, considerându-i „popoare ale Cărții" *(Ahl al-kitāb)*, datorită faptului că posedau scrieri sacre, și, de aceea, le dădeau dreptul la autonomie religioasă. Totuși, aceștia erau nevoiți să plătească un impozit pe cap de om, numit *jizya*. Cei de altă credință erau obligați să aleagă între convertirea la islam și moarte. Ulterior, și zoroastrienii și hindușii au primit statutul de popoare ale Cărții, însă mulți dintre aceștia au trecut la islam pentru a scăpa de plata *jizya*. După sec. XII, sufiștii (misticii musulmani) au produs o largă expansiune a islamului, fapt ce a contribuit semnificativ la răspândirea acestei credințe în India, Asia Centrală, Turcia și Africa subsahariană.

În afară de jihad și de activitatea misionarilor sufiști, un alt factor ce a jucat un rol în răspândirea islamului este influența exercitată de călătorii musulmani, care au introdus această credință încă de timpuriu pe coasta de est a Indiei și în sudul Indiei, fiind însă și principalii agenți catalizatori (împreună cu sufiștii) ai convertirii populațiilor din Indonezia, Malaya și China. Islamul a fost introdus în Indonezia în sec. XIV, neavând prea mult timp să se consolideze politic, căci foarte curând a fost inaugurată stăpânirea colonială olandeză.

Marea diversitate culturală a populațiilor care au îmbrățișat credința mahomedană (și se estimează că numărul musulmanilor ajunge la un miliard de oameni, în toată lumea) se află la baza unor importante diferențe interne. Totuși, toate segmentele societății musulmane își datorează coeziunea credinței comune și simțului apartenenței la o comunitate religioasă unică. În sec. XIX și XX, conceptul de comunitate islamică *(umma)* a devenit din ce în ce mai puternic, deși aceasta și-a pierdut puterea politică, din cauza colonizării occidentale.

Sursele conceptelor doctrinare și sociale islamice

Doctrina, legea și gândirea islamice au la bază patru surse sau principii fundamentale *(usul)*: Coranul, sunna (tradițiile), *ijma'a* (consensul) și *ijtihad* (gândirea individuală).

Coranul (Citirea sau Recitarea) este considerat Cuvântul sau Discursul lui Dumnezeu, dezvăluit lui Mahomed de către arhanghelul Gabriel. Scrierea, împărțită în 114 *sura* (capitole), inegale ca lungime, reprezintă sursa fundamentală a învățăturii islamice. Surele revelate la Mecca, în prima parte a vieții lui Mahomed, conțin învățături etice și spirituale și referirea la Ziua Judecății. Surele care i-au fost revelate

profetului ulterior, la Medina, au drept subiecte legislația socială, problemele de cult și principiile politice și morale pe baza cărora se constituie și se menține ordinea în comunitate. Termenul *sunna* (*în arabă*, cale foarte bătută) era folosit de arabii preislamici cu referire la legile lor tribale sau comunitare; în cadrul islamului, acesta a ajuns să se refere la exemplul profetului, adică la vorbele și faptele sale, așa cum sunt înregistrate în colecții cunoscute sub numele de Hadith.

Hadithul (un raport, sau colecție, de afirmații atribuite profetului și membrilor comunității islamice timpurii) conține înregistrări scrise ale cuvintelor și faptelor profetului și însoțitorilor lui. Șase colecții de *hadith*, compilate în sec IX d.Hr. ori sec. III AH (*Anno Hegirae*, adică anul Hegirei) au fost învestite cu o autoritate specială de către sunnism, cea mai mare ramură a islamului. O altă ramură importantă, șiismul, are propriile colecții de hadith, în care, pe lângă profet, imamilor li se acordă o mare importanță.

Doctrina *ijma'a*, sau a consensului, a fost elaborată în sec. II AH (sec. VIII d.Hr.), pentru a pune la punct un standard al teoriei și practicii legale și a depăși diferențele de opinie, fie ele individuale sau regionale. Deși concepută ca un „consens al învățaților", *ijma'a* era în practică un factor mult mai operativ și fundamental. Începând din sec. III A.H. (sec. IX d.Hr.), *ijma'a* a stabilit care consensuri dintre cele folosite în practică erau considerate totale și a interzis orice dezbateri viitoare cu privire la acestea. Toate interpretările acceptate ale Coranului și ale conținutului *sunnei* (hadith și *teologia*) se sprijină, la bază, pe *ijma'a*.

Ijtihad, înseamnând a se strădui, a face efort, este necesar pentru a descoperi soluții legale sau doctrinare la problemele care apar. La începuturile islamului, *ijtihad* era formulat ca opinie individuală *(ra'y)*, prin urmare existau numeroase păreri, adesea haotice și în conflict unele cu altele. În sec. II AH (sec VIII d.Hr.), *ijtihad* a fost înlocuit de *qiyas* (raționament făcut doar prin analogie), o procedură formală de deducție, bazată pe Coran și pe hadith. În tradiția sunnită, „poarta *ijtihad*-ului" s-a închis, virtualmente vorbind, prin transformarea *ijma'a* într-un mecanism conservator și acceptarea unui corp definitiv de texte hadith. Totuși, unii gânditori sunniți de seamă (de ex. al-Ghazali, m. 1111 d.Hr.) și mulți juriști șiiți au continuat să susțină că au dreptul să creeze noi *ijtihad*-uri, iar reformatorii din sec. XVIII și XIX, influențați de interpretările moderne, au făcut și ei ca acest concept să fie folosit într-o accepție mai largă.

Doctrinele din Coran

Dumnezeu Coranul este strict monoteist în ce privește doctrina despre Dumnezeu: El este unul și unic; nu are nici parteneri, nici egali. Musulmanii cred că nu există nici un intermediar între Dumnezeu și creația sa, pe care el a adus-o la viață prin simpla poruncă: „Să fie". Deși se consideră că e prezent peste tot, el nu este legat de nimic. Este unicul creator și susținător al universului, iar fiecare creatură dă mărturie despre existența și stăpânirea lui. Dar este și drept și milostiv: dreptatea lui asigură ordinea în cadrul creației, în care toate lucrurile se află la locul cuvenit, iar mila lui e nesfârșită și atotcuprinzătoare. De fapt, actul suprem de milostenie este creația și menținerea ordinii în univers, drept pentru care toate creaturile îl preaslăvesc. Dumnezeul din Coran, considerat măreț și atotstăpânitor, este și un Dumnezeu personal; răspunde oricărei persoane care îl cheamă pentru că are nevoie de ajutor sau e copleșită de nenorociri. Și, mai presus de orice, Dumnezeu călăuzește și le arată tuturor, și mai ales oamenilor, calea cea bună, „calea cea dreaptă".

Felul în care este înfățișat Dumnezeu este în strânsă legătură cu iudaismul și creștinismul, de unde derivă figura lui, evident, cu anumite modificări, dar și cu conceptele vehiculate în Arabia preislamică, acestora dându-le un răspuns eficient. Arabii nutreau, în mod tradițional, credința religioasă în soarta oarbă și de neclintit, pe care omul nu o putea controla. Coranul a substituit destinului puternic și nemilos un Dumnezeu puternic, dar milostiv, respingând în același timp idolatria și toate divinitățile pe care arabii le veneraseră în temple *(haram)*, cel mai important fiind cel din Kaaba, situat chiar la Mecca.

Universul Coranul pune adesea accentul pe forma și ordinea universului, cu scopul de a demonstra unicitatea lui Dumnezeu. În natură nu există fisuri sau dislocări. Ordinea este explicată prin faptul că orice creatură este înzestrată cu o natură clară și bine definită, care o circumscrie unui model anume. Această natură limitează orice lucru creat, deși îi permite să funcționeze ca parte a unui întreg; ideea limitării tuturor lucrurilor reprezintă unul dintre punctele cele mai imuabile în cosmologia și în teologia Coranului. Universul este considerat autonom, în sensul că orice funcționează după legi proprii, dar nu și autocratic, deoarece modelele de

comportament au fost date de Dumnezeu și sunt strict limitate. Astfel fiecare creatură este limitată și „măsurată", depinzând deci de Dumnezeu, singurul care stăpânește netulburat peste ceruri și peste pământ, care nu cunoaște limite, este independent și își ajunge sieși.

Condiția umană Coranul afirmă că Dumezeu a creat două feluri de creaturi, aparent paralele: oamenii și djinii *(jinn)*, primii din lut, iar ceilalți din foc. Însă nu se vorbește prea mult în Coran despre djini, cu toate că se subînțelege că aceștia sunt înzestrați cu rațiune și responsabilități, dar sunt mai predispuși la rău decât oamenii. Coranul, care se afirmă ca un îndrumător al oamenilor, este preocupat în mod esențial de aceștia (de ex. în Coranul: II, 185). Istoria iudaică și creștină a căderii lui Adam (primul om) este acceptată, însă în Coran se spune că Dumnezeu l-a iertat pe Adam pentru neascultarea sa, pe care nu o consideră păcatul originar (Coranul: XX, 122-123).

În povestea facerii omului, îngerii, care s-au opus în fața lui Dumnezeu acestui act, au pierdut întrecerea cu Adam în privința cunoașterii (Coranul II, 30-34). De aceea, Coranul declară că oamenii sunt cele mai nobile dintre toate creaturile – cei cărora Dumnezeu le-a acordat încrederea (și responsabilitățile) pe care celelalte creaturi au refuzat-o. Astfel, Coranul afirmă din nou că toată natura a fost supusă omului: nimic nu a fost creat fără vreun scop, oamenii înșiși nu au fost creați la întâmplare, scopul lor fiind acela de a-l sluji și de a se supune voinței lui Dumnezeu.

Dar oamenii sunt slabi și supuși greșelii, în ciuda poziției lor alese. Deși orice lucru din univers are o natură limitată și toate creaturile își recunosc limitele și insuficiența, oamenii sunt răzvrătiți și plini de trufie, însușindu-și pe nedrept atributul de autosuficienți. Prin urmare, trufia este considerată păcatul capital al omenirii, deoarece, nerecunoscându-și limitările esențiale, de creatură a lui Dumnezeu, omenirea se face vinovată de a se considera parteneră a lui Dumnezeu (o formă de *shirk*, asocierea unei creaturi cu Creatorul) și de a aduce astfel atingere unicității lui Dumnezeu. Adevărata credință *(iman)* constă, prin urmare, în imaculata Unitate Divină, iar islamul este supunerea față de Voința Divină.

Satana, păcatul și pocăința Ființa care a devenit Satana (Șeitan sau Iblis) ocupase anterior un loc de seamă, dar a decăzut din grația divină din cauza nesupunerii, refuzând să i se închine lui Adam, atunci când lui și celorlalți îngeri li s-a poruncit să facă asta; nesupunerea sa este explicată de Coran prin păcatul trufiei. Din clipa aceea, scopul lui a devenit să-i facă pe oameni să cadă pradă greșelilor și păcatului. Mașinațiunile lui Satan vor înceta abia la Ziua Judecății de Apoi.

Tot universul este plin de semne ale lui Dumnezeu; chiar sufletul omului este considerat mărturie a unității și milei lui Dumnezeu. De-a lungul timpului, trimișii și profeții lui Dumnezeu i-au chemat pe oameni să se întoarcă la Dumnezeu. Însă mult prea puțini au acceptat adevărul; majoritatea l-au respins și au devenit necredincioși (*kafir*, plural *kuffar*: „nerecunoscători" – față de Dumnezeu); și, când un om devine atât de nesimțitor, inima îi este pecetluită de Dumnezeu. Însă un păcătos poate oricând să se căiască *(tawba)* și să fie mântuit, dacă ajunge să accepte adevărul. Efectul pocăinței autentice este de a șterge toate păcatele și de a-i readuce pe oameni la neprihănirea în care s-au născut.

Profețiile Profeții sunt oameni aleși special de Dumnezeu să-i fie mesageri. Coranul cere ca toți profeții să fie recunoscuți ca atare, fără deosebire, cu toate că nu sunt egali cu toții, unii dintre ei fiind foarte importanți, datorită unor calități precum statornicia și răbdarea, când au fost puși la încercare. Avraam, Noe, Moise și Iisus sunt astfel de profeți foarte mari. Pentru a apăra adevărul misiunii lor, Dumnezeu a făcut miracole cu ei: l-a salvat pe Avraam din foc, pe Noe de la potop și pe Moise de faraon. Iisus nu numai că este fiul Fecioarei Maria, dar Dumnezeu l-a și salvat de la crucificarea de către evrei.

Toți profeții sunt oameni și, în nici un caz, parte a divinității (cu excepția teosofiei și panteismului islamic); sunt simple recipiente ale revelației provenite de la Dumnezeu, care însă nu vorbește niciodată direct unui om, ci trimite un înger mesager, îl face să audă o voce sau îl inspiră. Mahomed este considerat ultimul și cel mai mare profet, căci în el s-au împlinit toate mesajele profeților înaintași. El nu a făcut miracole, cu excepția Coranului, pe care nici un om nu ar fi putut să-l facă. (Dar, la puțin timp după moartea profetului, musulmanii i-au atribuit o mulțime de miracole.) Arhanghelul Gabriel a coborât Coranul în inima profetului. Coranul îl prezintă pe Gabriel ca pe un spirit, însă profetul poate uneori să-l vadă și să-l audă. Potrivit primelor tradiții, revelațiile profetului s-au produs într-o stare de transă, când conștiința normală era suspendată.

În același timp, fenomenul era însoțit de convingerea nestrămutată că mesajul îi venea de la Dumnezeu, iar în Coran chiar se spune că acesta este transcrierea „Maicii scripturii" cerești (Coranul: XLIII, 3-4), scrisă pe „Tableta Păstrată" (Coranul: LXXXV, 21-22).

Eshatologia Cum în lumea aceasta nu sunt distribuite pedepse ori recompense, este necesară ultima judecată, care să împartă dreptatea. În ziua Judecății de Apoi, când lumea se va sfârși, morții vor învia și fiecare va avea parte de judecată, potrivit faptelor sale. Deși Coranul, în ansamblu, vorbește de o judecată personală, există mai multe versete în care se face aluzie la învierea unor comunități anume, care vor fi judecate potrivit „cărții lor" (Coranul: XLV, 27-29). Evaluarea se va face însă pentru fiecare individ în parte, indiferent de termenii de referință la faptele lui. Cei condamnați vor arde în flăcările iadului, iar cei drepți se vor bucura de plăcerile eterne din paradis. Păcătoșii vor arde nu numai în focul fizic, ci vor avea parte de foc și „în inimi"; tot astfel, cei binecuvântați vor avea parte nu numai de plăceri fizice, dar și de marea fericire a plăcerii divine.

Serviciile sociale Cum scopul existenței oamenilor, ca al oricărei creaturi, este supunerea în fața voinței divine, Dumnezeu are rolul de conducător. În timp ce toate celelalte creaturi ascultă automat de Dumnezeu, numai oamenii au posibilitatea de a alege dacă să se supună ori nu. Prin credința adânc înrădăcinată în existența Satanei, rolul fundamental al omenirii este lupta morală, ce constituie esența îndatoririlor omenești. Recunoașterea naturii lui Dumnezeu nu este doar depozitată în intelect, ci implică anumite consecințe, de ordinul luptei morale, ce constă în mod primar în eliberarea de îngustimea minții și de micimea inimii. Oamenii trebuie să iasă din sine și să dea tot ce au mai bun pentru binele celorlalți.

Doctrina serviciilor sociale, înțelese ca ușurare a suferințelor și ajutare a celor aflați în nevoie, face integral parte din învățătura islamului. Rugăciunile la Dumnezeu și alte acte religioase sunt condamnate să rămână de suprafață, în absența unui serviciu activ în slujba celor nevoiași. Satana le șoptește oamenilor la ureche că vor sărăci dacă vor da bani pentru alții. Dimpotrivă, Dumnezeu promite prosperitate celor care le dau săracilor, acest fapt fiind privit ca un credit pe care Dumnezeu îl face să crească mult mai mult decât dobânda pe care ar avea-o din camătă. Să strângi bani fără să le dai ce li se cuvine săracilor atrage pedepsele cele mai grele pe lumea cealaltă, acest fapt fiind considerat una dintre cauzele majore ale decăderii societăților pe lumea asta. De aceea este interzisă și camăta.

Doctrina socio-economică respectivă cimentează legătura de credință, apărând ideea unei comunități puternic consolidate a credincioșilor, care sunt declarați „frați unii într-alții" (Coranul: XLIX, 10). Musulmanii sunt descriși ca fiind „comunitatea din mijloc ce mărturisește pentru omenire" (Coranul: II, 143), „cea mai bună formă de comunitate produsă pentru omenire", a cărei funcție este „să impună binele și să interzică răul" (Coranul: III, 110). Sunt puse în evidență cooperarea și „sfaturile bune" în cadrul comunității, iar adversarii din cadrul comunității trebuie să fie combătuți și înfrânți chiar și cu forța armelor, dacă problemele nu pot fi rezolvate prin convingere și arbitraj.

Din moment ce misiunea comunității este „să impună binele și să interzică răul", astfel încât „să nu existe vătămări și corupție" pe pământ, consecința ei logică este doctrina jihadului. Pentru primele comunități, aceasta era un concept religios de bază. Obiectivul jihadului nu este convertirea cu forța a oamenilor la islam, ci obținerea controlului politic asupra problemelor societății, astfel încât să le rezolve potrivit principiilor islamului. Convertirile individuale sunt un produs auxiliar al acestui proces prin care puterea trece în mâinile comunității musulmanilor. De fapt, potrivit doctrinei strict musulmane, sunt interzise convertirile „cu forța", după cum este interzisă și purtarea de războaie pentru obținerea gloriei pământești, a puterii și a stăpânirii peste oameni. Însă, odată cu apariția Imperiului Musulman, conducătorii acestuia au modificat doctrina jihadului. Scopul lor de bază a devenit consolidarea și administrarea imperiului și, de aceea, ei au interpretat această învățătură într-un mod mai degrabă defensiv decât expansiv. Kharijiții, care consideră că „hotărârea e doar a lui Dumnezeu", au insistat asupra jihadului cuntinuu, însă au fost distruși în timpul războaielor intestine din sec. VIII d.Hr.

Deosebirile și privilegiile bazate pe poziția în trib sau pe rasă au fost respinse atât în Coran, cât și în celebra „Cuvântare de rămas-bun" a profetului, pe care a ținut-o cu puțin timp înainte de moarte. Toți oamenii sunt, astfel, considerați „copii cu drepturi egale ai lui Adam" și singura diferență recunoscută în ochii lui Dumnezeu

se bazează pe faptele bune și pe pietate. Străvechea instituție arabă a răzbunării intertribale *(tha'r)* – potrivit căreia cel care era executat nu era neapărat ucigașul, ci un individ de același rang cu cel ucis – a fost anulată. Idealul preislamic etic de bărbăție a fost înlocuit cu unul mai uman, de virtute morală și credință.

Practicile și instituțiile fundamentale ale islamului

Cei cinci stâlpi ai islamului În primele decenii care au urmat morții profetului, au fost scoase în evidență anumite trăsături de bază ale organizării sociale și religioase a islamului, servind drept elemente esențiale în viața comunității. Ele sunt cunoscute sub formula de „Stâlpi ai islamului".

***Shahada* – profesiunea de credință**

Primul stâlp este profesiunea de credință: „Nu este alt dumnezeu decât Dumnezeu (Allah) și Mahomed este trimisul (profetul) lui", de care depinde apartenența la comunitatea islamică. Profesiunea de credință trebuie recitată măcar o dată în viață, cu voce tare, corect și intenționat, cu deplina înțelegere a sensului ei și acceptând-o din suflet. Din această credință fundamentală derivă credințele în îngeri (mai ales Gabriel, îngerul Revelației), în cărțile revelate (Coranul și cărțile sacre iudaice și creștine ale revelației, descrise în Coran), în anumiți profeți (printre care sunt foarte importante personajele din tradiția evreiască și creștină – deși se consideră că Dumnezeu a trimis mesageri tuturor națiilor) și, în sfârșit, în Ziua din Urmă (a Judecății de Apoi).

Rugăciunea

Al doilea stâlp constă în cele cinci rugăciuni zilnice, care se fac cu fața către Kaaba de la Mecca. Rugăciunile respective pot fi făcute individual de către cei care nu pot merge la moschee. Prima rugăciune are loc înainte de răsăritul soarelui, a doua imediat după miezul zilei, a treia pe la mijlocul după-amiezii, a patra imediat după apusul soarelui, iar a cincea înainte de culcare. Înainte de rugăciune, se fac abluțiuni, printre care spălarea mâinilor, a feței și a picioarelor. Rugăciunea de vineri, la miezul zilei, este cea mai importantă rugăciune la care ia parte comunitatea.

***Zakat* – Dania**

Al treilea stâlp este taxa obligatorie, numită *zakat* (*în arabă*, purificare; denumirea indică faptul că o astfel de plată face averea ce-i rămâne unui om să fie pură din punct de vedere religios și legal). Este unicul impozit permanent pe care îl impune Coranul și se plătește anual, în cereale, vite și bani, în funcție de averea fiecăruia. Statul colectează *zakat*, care este folosit mai ales pentru a-i ajuta pe săraci, însă Coranul menționează și alte scopuri: răscumpărarea prizonierilor de război musulmani, plata datoriilor mari, plata salariilor colectorilor de impozite (și, prin extensie, a celor din învățământ și sănătate) și crearea unor locuri de adăpost pentru călători.

Postul

Obligația de a posti în luna Ramadan, care a fost stabilită de Coran (II, 183-185), este al patrulea stâlp al credinței. Postul începe în zori și se termină la apusul soarelui, iar în timpul zilei este interzis să se mănânce, să se bea și să se fumeze. Bătrânii și bolnavii incurabili sunt scutiți dacă dau zilnic de mâncare unui sărac.

***Hajj* – pelerinajul**

Al cincilea stâlp este reprezentat de pelerinajul anual *(hajj)* la Mecca, pe care fiecare musulman trebuie să-l facă măcar o dată în viață – „cu condiția să și-l permită" și cu condiția să existe destule resurse de trai pentru cei rămași acasă, în absența pelerinului. În Moscheea Sacră are loc o slujbă specială în a șaptea zi a lunii Dhu al-Hijja (ultima a anului musulman). Activitățile legate de pelerinaj încep pe data de 8 și se termină pe 12 sau 13 ale lunii. Principalele activități constau în înconjurarea de șapte ori a Kaabei, un altar în interiorul moscheii; sărutarea și atingerea Pietrei Negre (Hajar al-Aswad); și urcarea și parcurgerea de șapte ori a drumului dintre Muntele Safa și Muntele Marwah (care sunt acum mai degrabă niște coline). În a doua parte a ritualului, pelerinii merg de la Mecca la Mina, aflată la câtiva kilometri depărtare; de acolo pleacă la Arafat, unde ascultă o predică și petrec o după-amiază. Ultimele rituri constau în petrecerea nopții la Muzdalifa (între Arafat și Mina) și în oferirea de sacrificii, în ultima zi de *ihram*, care este sărbătoarea *(id)* sacrificiului.

La începutul anilor 1990, numărul celor care ajungeau la Mecca în pelerinaj se estima la cca două milioane, aproape jumătate dintre ei venind din țări nearabe. Toate țările musulmane trimit delegații oficiale, fapt tot mai exploatat pentru organizarea de congrese religioase și politice. Se consideră un merit dacă în alte perioade ale anului se face pelerinajul mai mic *(umrah)*, care însă nu este un substitut al pelerinajului hajj.

Locuri și zile sacre

Locul cel mai sacru pentru musulmani este Moscheea Sacră de la Mecca, în care se

află Kaaba, obiectul pelerinajului actual și locul către care își îndreaptă musulmanii rugăciunile zilnice. Este mai mult decât o moschee; se crede că este „Casa Sfântă a lui Dumnezeu", unde fericirea cerească și puterea ating direct pământul. Următoarea, din punctul de vedere al sfințeniei, este Moscheea Profetului din Medina, unde sunt înmormântați Mahomed și primii califi. Urmează Ierusalimul, ca prima *qibla* (direcție către care se îndreaptă musulmanii pentru rugăciunile zilnice), înainte să fi fost înlocuită cu Kaaba, și ca locul din care, potrivit tradiției, Mahomed s-a ridicat la cer *(mi'raj)*. Pentru șiiți, Karbala din Irak (locul martiriului lui Husein, fiul lui Ali) și Mashhad din Iran (unde este îngropat imamul Ali al-Rida) sunt locuri cărora li se acordă o venerație specială și la care se fac pelerinaje.

Altare ale sfinților sufiști

În general, pentru musulmani, altarele sfinților sufiști fac obiectul unui respect și chiar al unui cult special. Mormântul din Bagdad al celui mai mare sfânt, Abd al-Qadir al-Jilani, este vizitat anual de foarte mulți pelerini din toată lumea musulmană. La sanctuarul lui Muin al-Din Chisti, din Ajmer, în nordul Indiei, vin în fiecare an mii de pelerini, atât musulmani, cât și hinduiști și creștini.

Moscheea

Viața religioasă se desfășoară în general în moschei, care erau centrul vieții comunitare în timpul profetului și al primilor califi. Moscheile mici sunt întreținute chiar de imam (cel care organizează slujbele religioase), deși uneori este ajutat și de un muezin (cel care anunță timpul de rugăciune). În moscheile mai mari, în care au loc slujbele de vineri, serviciul religios este îndeplinit de un *khalib* (cel care rostește *khutba*, predica). Multe moschei de mari dimensiuni funcționează și ca școli religioase și facultăți.

Zile sfinte

Calendarul musulman (bazat pe anul lunar) datează din timpul fugii (Hegira sau Hijra) profetului de la Mecca la Medina, în 622 d.Hr. Începând din acel an, datele sunt marcate prin AH *(Anno Hegirae)*. Cele două zile de sărbătoare din an sunt cele numite *id*, prima fiind Id al-Fitr (ospățul sau terminarea postului), care celebrează sfârșitul lunii Ramadan, și Id al-Adha (ospățul sacrificiului), care marchează sfârșitul pelerinajului. Alte momente sacre sunt „noaptea hotărârii" (Laylat al Qadr, despre care se crede că e noaptea în care Dumnezeu ia hotărâri privitoare la soarta oamenilor și a lumii, ca întreg) și noaptea urcării profetului la cer (Laylat al Isra wa'l-Mi'raj). Șiiții sărbătoresc a zecea zi din Muharram (prima lună a anului musulman), pentru a marca ziua martiriului lui Husein. De asemenea, musulmanii celebrează și zilele de naștere sau ale morții mai multor sfinți, în timpul unei sărbători numite *mulid* (*în arabă*, zi de naștere) sau *urs* (*în arabă*, ceremonie nupțială). Se crede că în aceste momente sfinții au atins apogeul vieții spirituale.

Gândirea islamică

Teologia islamică *(kalam)* și filozofia *(falsafa)* reprezintă două tradiții de învățătură dezvoltate de gânditorii musulmani care, pe de o parte, se angajau în clarificarea pe căi raționale și în apărarea principiilor religiei islamice *(mutakallimun)* și, pe de altă parte, continuau științele *(falasifa)* antice greco-romane. Acești gânditori au adoptat o poziție intermediară între tradiționaliști, care rămăseseră atașați de sursele primare ale doctrinelor islamice (Coranul și hadith-urile) și respingeau rațiunea, și cei care, prin rațiune, ajunseseră să abandoneze toată comunitatea islamică. Statutul credinciosului a rămas în islam o practică de ordin juridic, nu una pe care s-o decidă teologii și filozofii. Cu excepția problemelor fundamentale referitoare la existența lui Dumnezeu, la revelația islamică și la pedeapsa ori recompensa viitoare, condițiile juridice care trebuiau îndeplinite pentru a declara că un individ este necredincios ori desprins de islam erau atât de dure, încât era aproape imposibil să se facă o astfel de declarație validă despre un musulman. În cursul istoriei islamului, reprezentanții unor anumite mișcări teologice, juriști de profesie și care au reușit să-i atragă pe conducători de partea lor, i-au convins pe aceștia să se dea de partea mișcărilor lor și chiar să-i persecute pe adversarii acestor mișcări. Astfel, în anumite locuri și perioade a apărut ceva ce ar putea fi asemănat cu o doctrină oficială, ortodoxă.

Începuturile teologiei în tradiția islamică, în a doua jumătate a sec. VII d.Hr., nu sunt foarte ușor de delimitat de începuturile multor alte discipline – filologia arabă, interpretarea Coranului, strângerea la un loc a spuselor și faptelor profetului Mahomed, jurisprudența și istoriografia. În prima parte a sec. VIII d.Hr., probleme referitoare la unicitatea și dreptatea lui Dumnezeu, precum și la alte atribute, și care erau importante pentru libertatea omului, au format nucleul unei discipline mult mai

specializate, numite *kalam* (*în arabă*, discurs). Termenul *kalam* s-a extins până când a ajuns să includă toate problemele relevante direct sau indirect pentru stat și pentru definirea credințelor religioase. În ciuda eforturilor făcute de gânditorii de mai târziu de a contopi problemele puse de *kalam* cu cele filozofice (și mistice), teologia și-a păstrat o independență relativă de filozofie și de alte științe nereligioase. Ea a rămas credincioasă tradiției sale originare și perspectivei religioase, s-a închis între granițele revelației islamice și a considerat că aceste granițele, așa cum le înțelegea disciplina respectivă, sunt identice granițelor adevărului.

În moștenirea preislamică și neislamică, cu care orice teologie islamică timpurie a venit în contact, erau incluse aproape toate credințele religioase care au supraviețuit și care erau apărate ori respinse în Egipt, Siria, Iran și India. Aceasta a fost transmisă de reprezentanți învățați ai diferitelor comunități religioase creștine, iudaice, maniheiste, zoroastriene, indiene (hinduse și budiste, mai ales) și arabe, precum și de cei care s-au convertit de la începutul islamului, care intrau în discuții privind învățăturile, scrierile sacre și istoria doctrinară a religiilor din regiunile respective.

În sec. IX d.Hr., teologia islamică ajunsese închistată într-o mare de termeni tehnici, iar teologii (precum al-Jahiz) transformaseră araba într-o limbă foarte nuanțată, a științei; filologia arabă ajunsese la maturitate; iar științele religioase (jurisprudența, studiul Coranului, hadith-ul, critica și istoria) inventaseră tehnici complexe de studiere și interpretare a textelor. Traducătorii din sec. IX d.Hr. profitau de acești pași înainte pentru a răspunde nevoilor susținătorilor lor. În afară de cererea de cărți de medicină și de matematică, traducerea scrierilor științifice grecești a fost încurajată de primii califi din dinastia Abbasizilor (sec. VIII–IX d.Hr.) și de vizirii lor ca arme ajutătoare (arma de bază fiind chiar teologia) împotriva amenințărilor venite dinspre maniheism și de la alte idei grupate sub denumirea *zandaqua* (*în arabă*, erezie sau ateism).

Teologie și opoziție

În ciuda noțiunii de comunitate unită și consolidată, printre musulmani au început să apară foarte multe dispute imediat după moartea lui Mahomed. Potrivit sunniților, facțiunea tradiționalistă – care constituie în momentul actual majoritatea islamului –, profetul nu a desemnat nici un succesor. De aceea, musulmanii din Medina au hotărât să-și aleagă un conducător. Din moment ce acesta nu a fost acceptat de tribul quraysh, în Mecca, chiar tribul profetului, însăși *umma*, comunitatea credincioșilor, era în primejdie de dezintegrare. Din acest motiv, doi dintre socrii lui Mahomed, care erau unii dintre cei mai respectați adepți și locotenenții lui de credință, au avut câștig de cauză asupra celor din Medina, punându-se cu restul musulmanilor pentru a alege un singur conducător, în persoana lui Abu-Bakr, tatăl soției favorite a profetului, Aishe. Toate aceste lucruri s-au întâmplat înainte de înmormântarea profetului (sub pardoseala casei Aishei, în curtea moscheii).

Dimpotrivă, șiiții (numiți și Partizanii lui Ali) susțin că profetul l-a desemnat succesor pe vărul și ginerele său, Ali ibn Abi Talib, soțul fiicei sale Fatima și tatăl singurilor lui nepoți, Hasan și Husein. Faptul că el era cel preferat era un lucru știut de toată lumea; cu toate acestea, în timp ce Ali și cele mai apropiate rude ale profetului pregăteau trupul pentru înmormântare, Abu Bakr, Umar și Abu Ubayda, care făceau parte dintre însoțitorii profetului din tribul Quraysh, s-au întâlnit cu conducătorii Medinei și s-au înțeles să-l aleagă succesor (*khalifa*, de unde vine termenul calif) al profetului pe mai vârstnicul Abu Bakr. Ali și rudele lui au fost dezamăgiți, însă au acceptat faptul împlinit, pentru păstrarea unității și deoarece Ali era încă prea tânăr.

După uciderea lui Uthman, al treilea calif, musulmanii l-au chemat pe Ali la Medina ca să accepte califatul. Astfel, Ali a devenit al patrulea calif (d. 656–661 d.Hr.), însă neînțelegerile privind dreptul la succesiune au dus la o schismă majoră în islam, între șiiți – cei credincioși lui Ali – și tradiționaliștii sunniți. Deși diferențele dintre ei erau în primul rând politice, izvorâte din problemele de conducere, cu timpul au apărut și deosebiri semnificative, de ordin teologic.

În timpul domniei celui de al treilea calif, Uthman, unele grupuri rebele l-au acuzat pe calif de nepotism și că nu este un bun conducător, iar nemulțumirile apărute au dus la asasinarea lui. Apoi rebelii l-au recunoscut pe Ali conducător, însă l-au părăsit ulterior, întorcându-se împotriva lui și acuzându-l că a comis un mare păcat atunci când a acceptat ca pretenția lui de a primi califatul să fie decisă de un arbitraj. Cuvântul *kharaju*, de unde vine termenul *khariji*, înseamnă „a se retrage"; astfel, rebelii, care credeau în separarea activă sau în opoziția directă față de un stat pe care îl considerau foarte lipsit de pietate, au devenit cunoscuți sub denumirea de kharijiți.

Doctrina de bază a acestora era că un individ sau un grup care a făcut o greșeală gravă ori un păcat și nu se căiește sincer încetează să mai fie musulman. Simpla profesiune de credință – „nu există alți dumnezei decât Dumnezeu; iar Mahomed este profetul lui Dumnezeu" – nu făcea o persoană să devină musulman decât dacă această credință era însoțită de fapte corecte. Cu alte cuvinte, faptele bune erau parte integrantă din credință, nu ceva exterior acesteia. Al doilea principiu care decurgea din idealismul lor agresiv era războiul, jihadul, pe care kharijiții îl considerau unul dintre principiile cardinale, un stâlp al islamului.

Kharijiții considerau că la baza conducerii trebuie să se afle doar caracterul drept și pietatea, așa că orice musulman, fără deosebire de rasă, culoare ori sex, ar putea deveni un conducător – numai să îndeplinească și condiția de pietate. Acest lucru se afla în contrast cu ce susțineau șiiții (susținătorii lui Ali), potrivit cărora conducătorul trebuie să fie din familia profetului, să urmeze sunna (calea profetului), iar șeful statului să aparțină tribului profetului, Quraysh.

Ca urmare a traducerilor în arabă ale lucrărilor filozofice și științifice grecești, în sec. VIII și IX d.Hr., și a controverselor dintre musulmani și gnostici, maniheiști, budiști și creștini, a apărut o mișcare teologică rațională mult mai puternică; reprezentanții ei sunt numiți mutaziliți (*din arabă*, cei care stau deoparte, cu referire la faptul că aceștia se țineau deoparte de concepțiile radicale despre credință și necredință). În ce privește problema relației dintre credință și fapte, mutaziliții – care își spuneau „campioni ai unicității și dreptății lui Dumnezeu" – considerau, la fel ca și kharijiții, că faptele erau o parte esențială a credinței, însă un individ care se făcea vinovat de un păcat grav nu mai era nici musulman, nici nemusulman, ci se afla undeva „între două lumi", dacă nu se căia. De aceea, ei au susținut, ca parte centrală a doctrinei lor, că oamenii sunt liberi să aleagă și să se poarte cum vor și, de aceea, au întreaga responsabilitate pentru actele lor. Ei considerau că rațiunea omenească, în mod independent de revelație, poate să descopere ce e bine și ce e rău, deși revelația include și descoperirile făcute de rațiune. Revelația trebuia, de aceea, să fie interpretată în conformitate cu cerințele eticii raționale.

În sec. X și-a făcut apariția o reacție împotriva mutaziliților, care a culminat cu formularea și, în consecință, cu acceptarea generală a altor afirmații teologice; acestea au devenit teologia sunnită sau ortodoxă. Odată cu apariția sunnismului, conceptul de comunitate, atât de viguros pronunțat de prima doctrină a Coranului, a fost iar pus în evidență, într-un nou context. Foarte multe spuse tradiționale (hadith) i-au fost atribuite profetului, efectul fiind acela că musulmanii trebuie să urmeze calea majorității, că grupurile minoritare sunt, toate, sortite iadului și că mâna protectoare a lui Dumnezeu este mereu întinsă peste (cea mai mare parte din) comunitate, care nu poate greși niciodată. Datorită noului hadith, comunitatea, care fusese însărcinată de Coran cu o misiune și i se poruncise să accepte o provocare, devenise acum una privilegiată, căreia i se acordase infailibilitatea. Școala teologică sunnită predominantă, Ashariya, care și-a luat numele de la Abu al-Hasan al-Ashari (m. cca 935/936), i-a înlocuit pe mutaziliți și a respins cu succes elementele cheie din teologia acestora. Ca urmare a acestui fapt, teologia sunnită s-a identificat cu ideea că păcătoșii musulmani rămân musulmani, că binele și răul vin de la Dumnezeu – însă oamenii au responsabilitatea acțiunilor lor –, că, într-adevăr, Coranul este cuvântul increat al lui Dumnezeu și că și calitățile pe care Coranul i le atribuie lui Dumnezeu și lumii de dincolo sunt reale – adică nu pot fi respinse pe cale rațională, așa cum considerau mutaziliții.

În același timp în care îi condamna ca eretici pe schismatici și pe opozanții înflăcărați, în sunnism se manifesta și tendința opusă, de toleranță, universalitate și sinteză. S-a dat un mare credit unei presupuse afirmații a profetului, potrivit căreia „diferențele de păreri printre credincioșii mei sunt o binecuvântare". Principiul toleranței a făcut posibilă recunoașterea și coexistența diferitelor curente și școli de gândire – în ciuda faptului că între acestea existau multe diferențe în ce privește credința și practica.

În afară de sunnism, șiismul este singura grupare separată care a supraviețuit în islam. Ea a fost la început o mișcare de protest împotriva hegemoniei Omeiazilor. Însă, treptat, a apărut și un conținut teologic, care să răspundă și pretențiilor sale politice. Probabil datorită influențelor gnostice (ezoterice, dualiste și speculative) și vechi iraniene (dualiste), conducătorul politic, imamul (conducătorul exemplar), s-a transformat într-o ființă metafizică, o manifestare a lui Dumnezeu și a luminii primordiale care susține universul și le dăruiește oamenilor adevărata cunoaștere.

Numai prin intermediul imamului se poate cunoaște semnificația adevărată și ascunsă a revelației coranice, deoarece numai imamul este infailibil. Astfel, șiiții au pus bazele unei doctrine a cunoașterii ezoterice care a fost preluată, într-o formă modificată, de sufiști (misticii islamici).Comunitatea șiită predominantă, Ithna Ashariya (duodecimanii sau Cei Doisprezece), recunoaște 12 imami, ultimul dintre ei (Muhamma al-Mahdi al-Hujja) dispărând în sec. IX d.Hr. De atunci, mujtahizii (juriștii șiiți) au putut să interpreteze legea și doctrina sub presupusa îndrumare a imamului, care se va întoarce când lumea va fi pe sfârșit, pentru a-i oferi adevărul și dreptatea.

Pornind de la doctrina despre imam (imamologie), șiiții au insistat asupra idealismului și transcendentalismului lor, punându-l voit în contrast cu pragmatismul sunnit. Astfel, în timp ce sunniții cred în *ijma'a* (consens) în comunitate, ca fiind sursa luării de decizii și a cunoașterii aplicabile, șiiții consideră că, de fapt, cunoașterea care vine din surse imperfecte este inutilă și că adevărata și sigura cunoaștere nu poate veni decât prin contactul cu imamul nesupus greșelii.

În afară de gruparea duodecimanilor, șiismul a dat naștere multor alte secte, cea mai importantă fiind a ismailiților. Aceștia nu-l recunosc pe Musa ca al șaptelea imam, ca majoritatea șiiților, ci îi dau acest titlu fratelui său mai mare, Ismail. Un grup de ismailiți, numiți septimani (Sabiya, cei care cred în cei Șapte), îl consideră pe Ismail al șaptelea și ultimul imam. Însă cea mai mare parte a ismailiților cred că imamatul continuă prin linia descendenților lui Ismail.

În teologia ismailită, universul este considerat un proces ciclic, derularea fiecăruia dintre aceste procese fiind marcată de apariția celor șapte „vorbitori" - trimișii lui Dumnezeu, care aduc scrierile sfinte - fiecare dintre ei urmat de șapte „tăcuți" - mesageri fără scrieri revelate; ultimul vorbitor (profetul Mahomed) este urmat de șapte imami care interpretează pentru oameni voința lui Dumnezeu și care se află, într-un anumit sens, într-o poziție mai înaltă decât cea a profetului, căci sursa cunoașterii lor este chiar Dumnezeu, nu îngerul Revelației. În sec. X, anumiți intelectuali ismailiți au format o societate secretă, numită Frații Neprihănirii, care a elaborat o enciclopedie filozofică, *Scrisorile Fraților Neprihănirii*, al cărei scop era înlăturarea religiilor particulare și înlocuirea lor cu o spiritualitate universalistă.

Misticismul islamic, sufismul, a apărut din primele reacții ascetice venite de la indivizi sensibili din punct de vedere religios față de caracterul general lumesc pe care îl luaseră comunitatea musulmană și expresiile pur „externe" ale islamului în lege și teologie. Aceștia au pus accentul pe calitățile musulmane de motivație morală, de căință pentru aplecare excesivă spre lumesc, precum și pe „starea inimii", opusă formulărilor legale din islam.

Filozofia islamică

Originea și inspirația filozofiei în islam sunt cât se poate de diferite de cele ale teologiei islamice. Filozofia s-a dezvoltat din și în jurul practicilor nereligioase și al științelor teoretice; ea nu recunoștea alte limite teoretice în afara celor ale rațiunii umane înseși și presupunea că adevărul la care se ajunge exclusiv pe calea rațiunii nu este în contradicție cu adevărul islamului, atunci când ambele sunt înțelese corect. Filozofia islamică nu era servitoarea teologiei. Cele două discipline erau înrudite, întrucât ambele urmau calea anchetei raționale și se deosebeau de disciplinele religioase tradiționale și de misticism, care încerca să ajungă la cunoaștere prin intermediul purificării spirituale și practice.

Al-Kindi, primul filozof musulman, care a creat în prima jumătate a sec. IX d.Hr., era un profund cunoscător al filozofilor greci și elenistici, iar recunoașterea sa deschisă și fără prejudecăți a contribuțiilor înaintașilor la cercetarea științifică era cât se poate de străină de spiritul, metoda și scopul teologilor timpului său. Dedicându-și majoritatea scrierilor problemelor de filozofie naturală și de matematică, al-Kindi era interesat mai ales de relația dintre obiectele materiale - care sunt schimbătoare, în curgere continuă și, prin urmare, imposibil de cunoscut - și lumea permanentă a formelor (substanțe spirituale ori secundare) - care nu sunt supuse curgerii, însă la care oamenii nu au acces decât prin intermediul obiectelor perceptibile prin simțuri. El a insistat asupra ideii că, de fapt, cunoașterea pur umană a tuturor lucrurilor este posibilă prin folosirea diferitelor instrumente științifice, prin studiul matematicii și al logicii și prin asimilarea contribuțiilor gânditorilor anteriori. Al-Kindi recunoștea existența unei căi supranaturale de atingere a acestei cunoașteri, în care nu era nevoie de îndeplinirea tuturor cerințelor de mai sus: Dumnezeu poate alege să o ofere profeților săi prin curățarea și iluminarea sufletelor acestora și dându-le ajutor, dreapta îndrumare și

inspirația; iar ei, la rândul lor, o comunică oamenilor obișnuiți într-o expunere admirabilă, clară, concisă și comprehensibilă. Totuși, în principiu, aceeași cunoaștere îi este accesibilă omului și fără ajutorul divin, deși cunoașterii „umane" îi pot lipsi desăvârșirea și logica perfectă a mesajului divin transmis de profeți.

Reflecția pe marginea celor două feluri de cunoaștere – cea umană, lăsată de antici, și cea revelată, exprimată în Coran – l-a făcut pe al-Kindi să enunțe câteva teme care au devenit centrale în filozofia islamică: exegeza rațional-metaforică a Coranului și a hadithului; identificarea lui Dumnezeu cu ființa primordială și cu cauza primordială; creația ca darul ființării și ca un fel de cauzalitate, diferită de cauzalitatea naturală și de emanația neoplatonică; și nemurirea sufletului individual.

Abu Bakr al-Razi (sec. IX-X) este filozoful ale cărui principale preocupări, metodă și opoziție față de autoritate au fost inspirate de mutaziliții radicali. El dorea să dezvolte o teorie a creației, ce putea fi susținută pe cale rațională și care nu implica nici o schimbare produsă de Dumnezeu, după cum nu-i atribuia nici responsabilitatea pentru imperfecțiunile și răul care predomină în lumea creată. În acest scop, el a susținut că există cinci principii eterne – Dumnezeu; sufletul; materia primordială; spațiul infinit sau absolut; și timpul infinit sau absolut – și a explicat creația ca rezultat al unei întorsături (*în arabă, falta*) neașteptate și bruște a evenimentelor. *Falta* a apărut atunci când Sufletul (considerat o entitate feminină), în ignoranța sa, a dorit materia, iar bunul Dumnezeu i-a ușurat nefericirea îngăduindu-i să-și satisfacă dorința și astfel să încerce suferințele lumii materiale, dându-i apoi rațiune pentru a-l face să-și înțeleagă greșeala și să se elibereze de uniunea cu materia, cauza suferinței sale și a tuturor relelor.

Al-Farabi (sec. IX–X) a înțeles că teologia și studiul juridic al legii sunt fenomene derivate, care funcționează în interiorul unui cadru elaborat de profet, ca dătător de lege și fondator al unei comunități umane. În această comunitate, revelația definește părerile pe care trebuie să le aibă membrii ei și acțiunile pe care trebuie să le facă dacă vor să atingă fericirea pământească în această lume și fericirea supremă pe lumea cealaltă. Filozofia nu poate înțelege acest cadru al religiei dacă este interesată aproape numai de conținutul său de adevăr și dacă își mărginește studiul științei practice la etica individuală și la salvarea personală.

Spre deosebire de al-Kindi și al-Razi, al-Farabi a remodelat filozofia într-un cadru nou, analog cu cel al religiei islamice. Științele erau organizate în interiorul acestui cadru filozofic în așa fel încât logica, fizica, matematica și metafizica ajungeau să culmineze într-o știință politică al cărei subiect era cercetarea fericirii și a felului în care aceasta putea fi atinsă de orașe și națiuni. Cosmologia filozofică, psihologia și politica au fost combinate de către al-Farabi într-o teologie politică al cărei scop era de a face mai clare bazele comunității islamice și de a duce reforma acesteia într-o direcție care ar fi încurajat cercetarea științifică și i-ar fi îndemnat pe filozofi să-și asume un rol activ în problemele practice.

În vremea lui al-Farabi, soarta lumii islamice s-a aflat în joc. Puterea califatului sunnit nu se extindea decât puțin dincolo de granițele Bagdadului și se părea că diferitele grupări șiite, în special ismailiții, aveau în cele din urmă să-l copleșească și să stabilească o nouă ordine politică. Dintre toate mișcările din teologia islamică, teologia ismailită era cel mai evident și mai pe larg influențată de filozofie. Totuși, cosmologia sa neoplatonică, fondul revoluționar, antinomianismul (antilegalismul) și așteptarea generală că legile divine aveau să devină inutile odată cu apariția lui *qaim* (imamul „resurecției"), toate militau împotriva dezvoltării unei teorii politice coerente, care să dea curs cerințelor practice ale vieții politice și care să prezinte o alternativă viabilă la califatul sunnit. Scrierile teologico-politice ale lui al-Farabi au contribuit la punerea în evidență a defectului esențial al teologiei ismailite. În timpul domniei dinastiei Fatimizilor din Egipt (969–1171), aceasta și-a modificat cosmologia în direcția sugerată de al-Farabi, s-a reîntors la concepția conform căreia comunitatea trebuie să continue să trăiască ghidată de legea divină și a amânat perspectiva abolirii legilor divine și a venirii lui *qaim* pentru un moment neprecizat din viitor.

Unul dintre indiciile succesului lui al-Farabi este faptul că scrierile lui au contribuit la apariția unui filozof de talia lui Ibn Sinna (în forma latinizată, Avicenna, sec. X–XI), ale cărui versatilitate, imaginație, inventivitate și prudență au transformat filozofia într-o forță importantă, care a pătruns încetul cu încetul în teologia și misticismul islamic, precum și în poezia persană, în islamul răsăritean. Urmând calea trasată de al-Farabi, Ibn Sinna a început o cercetare matură asupra problemei ființei, în cursul căreia a făcut diferența între esență și existență. El

a susținut că faptul de a exista nu poate fi dedus sau justificat din esența lucrurilor existente și că forma și materia singure nu pot interacționa și nici nu se pot afla la originea mișcării universului sau a actualizării progresive a lucrurilor existente. De aceea, existența trebuie să se datoreze unui agent-cauză care să ceară, să împărtășească, să dea ori să adauge existență esenței. Pentru a face așa ceva, cauza trebuie să fie un lucru existent și să coexiste cu efectele sale. Universul constă într-un lanț de ființe reale, fiecare dând existență celei de după ea și fiind responsabilă de existența lanțului de după ea. Deoarece Ibn Sinna considera că un infinit concret este imposibil, lanțul respectiv, ca întreg, trebuie să ia sfârșit într-o ființă care este în întregime simplă și unică, a cărei esență este chiar existența sa și care, de aceea, își ajunge sieși și nu are nevoie să dea existență la altceva.

Prin sec. XII, scrierile lui al-Farabi, Ibn Sinna și al-Ghazali, un teolog sufist care a produs o apreciere critică a teoriilor lui Ibn Sinna și a altor teologi musulmani, au început să fie cunoscute și în Apus. A apărut astfel o tradiție filozofică, bazată pe studierea lui al-Farabi. Aceasta privea cu un ochi critic inovațiile filozofice ale lui Ibn Sinna și nu se arăta convinsă că felul în care al-Ghazali îl criticase pe Ibn Sinna era cu adevărat filozofic; de asemenea, refuza să recunoască poziția pe care ambii i-o acordaseră misticismului. Supraviețuirea filozofiei islamice în Apus cerea prudență maximă, insistența pe caracterul științific al acesteia, abținere de la a se amesteca în problemele politice sau religioase și renunțarea la speranța elaborării unei doctrine extinse ori a unei reforme instituționale.

Ibn Bajja (m. 1138) a stat la baza acestei tradiții, prin interpretarea radicală a filozofiei politice a lui al-Farabi, în care acesta insista asupra virtuților orașului perfect, însă inexistent, și a viciilor care colcăiau în toate orașele reale. Ibn Bajja a ajuns la concluzia că filozoful trebuie să-și ducă viața în singurătate, să se ferească de tovărășia celor care nu sunt filozofi, să le respingă părerile și modul de viață și să se concentreze pe atingerea scopului suprem, aprofundând științele teoretice și obținând cunoașterea intuitivă prin contactul cu Inteligența Activă. Mulțimile trăiesc într-o peșteră întunecată și zăresc numai umbre slabe. Datoria filozofului este să caute lumina soarelui (intelectul). Pentru a face aceasta, el trebuie să iasă din peșteră, să vadă culorile așa cum sunt cu adevărat și să zărească însăși lumina, iar în cele din urmă să se transforme în acea lumină. El a susținut că filozofia este singura cale către starea binecuvântată și poate fi atinsă doar prin intermediul științei teoretice, chiar dacă se află deasupra științei teoretice.

Lui Ibn Rushd (în forma latinizată, Averroes, sec. XII) îi revine onoarea de a fi dat o soluție la problema relației dintre filozofie și comunitatea islamică din Apus. El a susținut că intenția legii divine este să asigure fericirea tuturor membrilor comunității. Acest lucru impune ca toată lumea să profeseze credința în principiile de bază ale religiei, așa cum au fost enunțate în Coran, în hadith și în *ijma'a* (consens) celor învățați și să îndeplinească toate actele obligatorii de cult. Dincolo de aceasta, singura cerință corectă este să impună ca fiecare să urmărească să atingă cunoașterea, pe cât de aprofundat îi îngăduie capacitățile sale naturale și educația. Legea divină îi autorizează direct pe filozofi să o interpreteze potrivit celei mai bune metode, fie ea demonstrativă sau științifică, iar teologii nu au căderea să intervină în desfășurarea acestei activități ori să-i judece concluziile. Astfel, teologia trebuie să rămână sub controlul constant al filozofiei și sub supravegherea legii divine, ca să nu alunece în luarea de poziții care nu pot fi demonstrate pe cale filozofică ori care sunt în contradicție cu intențiile legii divine.

Ideile filozofice respective au intrat, cu timpul, în conflict cu tradiționalismul care își făcea iar apariția. Acesta și-a găsit apărători puternici în gânditori precum Ibn Taymiya (sec. XIII–XIV), care a pus la bătaie o artilerie masivă de argumente filozofice, teologice și legale împotriva celei mai mici umbre de inovație și a clamat întoarcerea la credințele și practicile strămoșilor cucernici. Însă aceste atacuri nu au dat o lovitură decisivă filozofiei ca atare, ci mai degrabă au făcut-o să se ascundă un timp, pentru a ieși iarăși la iveală într-o formă nouă. La acest eveniment au contribuit vitalitatea regăsită și succesul programului formulat de al-Ghazali pentru integrarea teologiei, filozofiei și a misticismului într-o nouă formă de filozofie, numită înțelepciune *(hikma)*. Aceasta consta dintr-o revizuire critică a filozofiei lui Ibn Sinna, păstrându-i caracteristicile principale (structura logică, fizică și, în parte, metafizică, precum și terminologia) și introducând principii de explicare a universului și a relației acestuia cu Dumnezeu, bazată pe experiența personală și pe viziunea directă.

Critica lui Aristotel, care începuse în cercurile mutazilite și găsise un apărător

de marcă în persoana lui Abu Bakr al-Razi, a primit un fundament mult mai solid în sec. X și XI, din partea teologilor și filozofilor creștini din Bagdad, care au tradus scrierile criticilor elenistici ai lui Aristotel (de ex. Ioan Philoponos) și s-au folosit de argumentele acestora în comentariile la filozoful grec, precum și în opere independente teologice și filozofice. Antiaristotelismul lor, bazat pe teologie, s-a răspândit în sec. XII printre filozofii evrei și musulmani, cum ar fi Abu al-Barakat al-Baghdadi (m. cca 1175) și Fakhr ad-Din al-Razi. Acești teologi au continuat și chiar au intensificat atacurile lui al-Ghazali la adresa lui Ibn Sinna și Aristotel. Ei au sugerat că o examinare amănunțită a lui Aristotel le-a revelat, pe baze filozofice, că dezacordurile fundamentale dintre acesta și teologiile bazate pe religiile revelate reprezentau opțiuni deschise și că, de fapt, concepția despre univers a lui Aristotel avea nevoie de principii de explicație care puteau fi furnizate de teologie. Începând din sec. XIII, această critică a oferit cadrul de integrare a filozofiei în teologie.

Deși recurgea la astfel de critici teologice ale filozofiei, noua înțelepciune considera că teologia nu oferă un substitut pozitiv și că nu putea rezolva problemele filozofiei aristotelice. Nu punea la îndoială nevoia de a face recurs la Coran și la hadith pentru a găsi răspunsurile corecte; totuși, insista (pe baza autorității acordate de o îndelungată tradiție mistică) pe faptul că teologia se ocupă numai de expresiile externe ale acestei surse divine de cunoaștere. Nucleul intern era rezervat adepților căii mistice, a căror călătorie duce la experiența realității supreme, prin vise și viziuni. Doar adepții mistici au acces la unica și adevărata înțelepciune, aflată la baza expresiilor exterioare ale legii divine și a lumii fenomenale a experienței și gândirii umane.

Primul maestru al acestei noi înțelepciuni, al-Suhrawardi (sec. XII), o numea „Înțelepciunea Iluminării". El și-a îndreptat atenția către conceptele de ființă și neființă, pe care le numea lumină și întuneric, și a explicat gradația ființelor în funcție de forța sau perfecțiunea luminii lor. Această gradație formează un unic continuum, ce culminează cu lumina pură, cu luminozitatea izvorând din sine, cu conștiința de sine, cu manifestarea de sine sau cunoașterea de sine, care este Dumnezeu, lumina luminilor, Cel Adevărat. Stabilitatea și eternitatea acestui continuum unic rezultă din fiecare lumină mai înaltă, care depășește și subjugă luminile inferioare, iar mișcarea și schimbarea de-a lungul acestui continuum vin de la fiecare dintre luminile inferioare, care le doresc și le iubesc pe cele superioare.

Doctrina lui al-Suhrawardi se prezintă ca adevărul interior, dincolo de învățăturile exoterice (exterioare) ale islamului și zoroastrismului, precum și dincolo de înțelepciunea învățaților antici, în special iranieni și greci, și de religiile revelate. Această atitudine neutră, dar pozitivă, față de diversitatea religiilor avea să devină una dintre mărcile specifice ale noii înțelepciuni. Diferitele religii erau considerate manifestări deosebite ale aceluiași adevăr, punctele esențiale de convergență erau puse în valoare și se făceau tot felul de încercări de a le combina într-o religie armonioasă, unică, destinată întregii umanități.

Doctrinele lui Ibn al-Arabi (sec. XII–XIII) aparțin în mod real istoriei misticismului islamic. Însă impactul acestuia asupra dezvoltării ulterioare a noii înțelepciuni a fost, din multe puncte de vedere, mult mai mare decât cel al lui al-Suhrawardi. Acest lucru este adevărat mai ales cu referire la doctrina centrală a „unității ființei" și la distincția foarte fină pe care o face între Cel Absolut, care este adevărul nedefinibil *(haqq)*, și automanifestarea sa *(zuhul)* ori creația *(khalq)*, care este veșnic nouă *(jadid)* și în continuă mișcare, o mișcare ce unește întregul creației într-un proces de înnoire constantă. Chiar în centrul acestui edificiu dinamic se află natura, „norul întunecat" *(ama)* sau „ceața" *(bukhar)*, ca principiu suprem al lucrurilor și formelor: inteligență, corpuri cerești și elemente, precum și amestecul lor, care culminează cu omul perfect. Această natură primordială este „suflarea" Dumnezeului celui milostiv, în aspectul său de Stăpân. Ea curge prin univers și manifestă adevărul în toate părțile sale. Adevărul se manifestă pe sine către sine prin intermediul mamei primordiale și dă naștere universului. Iar corpul universal natural este cel ce dă naștere corpurilor translucide ale sferelor și amestecului dintre ele, fiecare fiind în legătură cu sursa primară, așa cum sunt fiicele cu mamele lor.

După Ibn al-Arabi, noua înțelepciune s-a dezvoltat cu rapiditate în cercurile intelectuale din islamul răsăritean. Comentatorii operelor lui Ibn Sinna, al-Suhrawardi și Ibn Arabi au inițiat procesul de armonizare și de integrare a concepțiilor maeștrilor. Marii poeți le-au integrat în cultura literară a fiecărei persoane educate. Fraternitățile mistice au devenit paznicii acestor opere, răspândindu-le în Asia Centrală și pe

subcontinentul indian și transmițându-le de la o generație la alta. După cucerirea Bagdadului de către hanul mongol Hülagü (1258), șiiții duodecimani au fost încurajați de tătari și de Nasir al-Din al-Tusi (filozoful și teologul care a fost vizirul lui Hülagü) să renunțe la ostilitatea față de misticism. În teologia lor, ei păstraseră doctrinele mutazilite. Însă teologia fusese retrogradată la o învățătură „formală", care trebuia să fie suplimentată cu lucruri ceva mai înalte, precum filozofia și misticismul, ambele atât de origine șiită (inclusiv ismailită) timpurie, cât și de proveniență ulterioară sunnită. Al-Ghazali, al-Suhrawardi, Ibn al-Arabi și Ibn Sinna au fost astfel studiați cu mult interes și (cu excepția doctrinei imamatului), adoptați aproape fără nici o rezervă. Această mișcare din gândirea șiită a câștigat o mare importanță când conducătorii unei fraternități mistice au ajuns la putere sub numele de dinastia Safavizilor (1502–1732) din Iran, unde au instituit șiismul duodeciman ca doctrină oficială a noii monarhii. În sec. XVII, Iranul a cunoscut o perioadă de renaștere culturală și științifică, incluzând și o revigorare a studiilor filozofice. Acolo, filozofia islamică și-a găsit ultimii exponenți creatori. Noua înțelepciune, expusă de maeștrii școlii din Isfahan, a radiat în tot islamul răsăritean și a continuat să existe, ca o tradiție vitală, până în epoca modernă.

Noua înțelepciune a continuat să se manifeste în sec. XVIII și XIX, păstrându-și în mare măsură vitalitatea și puterea, însă fără să cultive noi baze. A atras gânditori subtili, precum Shah Wali Allah din Delhi și Hadi Sabzevari, și a devenit parte integrantă din programul de învățământ superior din centrele culturale ale Imperiului Otoman, din Iran și de pe subcontinentul indian, statut pe care nu-l mai atinsese nici o altă tradiție anterioară a filozofiei islamice. În colaborare cu aliata sa apropiată, poezia mistică persană, noua înțelepciune a determinat concepțiile intelectuale și spiritualitatea musulmanilor educați din regiunile unde persana devenise limba literară dominantă.

Respingerea în masă a noii înțelepciuni în numele pietății simple, solide și mai practice (care își datora existența lui Ibn Taimiya și care continua să atragă adepți printre juriști) nu i-a impresionat prea tare pe cei care îi erau devotați. Pentru a fi luată în serios, reforma trebuia să pornească din chiar rândurile adepților și să fie îmbrățișată de gânditori precum eminentul teolog și mistic Ahmad Sirhindi (sec. XVI–XVII), musulman din India – un reformator care vorbea pe înțelesul lor și care a atacat „unitatea ființei" a lui Ibn al-Arabi pentru a apăra o formă mai veche de misticism, considerată mai tradițională. Însă, în ciuda unui oarecare impact, astfel de încercări au rămas izolate și fie ignorate, fie reintegrate în curentul principal, până la apariția reformatorilor moderni. Jamal al-Din al-Afghani, Muhammad Abduh și Muhammad Iqbal, reformatorii din sec. XIX și XX, au fost educați la început în această tradiție, dar s-au revoltat împotriva ei și au pledat pentru reforme radicale.

Moderniștii au atacat punctele cele mai slabe ale noii înțelepciuni, adică normele sale sociale și politice, etica sa individualistă și incapacitatea de a vorbi inteligent despre problemele sociale, culturale și politice, generate de o lungă perioadă de izolare intelectuală și complicate și mai mult de dominația puterilor europene. Spre deosebire de tradiția filozofică islamică anterioară, de la al-Farabi la Ibn Rushd, care cultivase conștiincios știința politică și investigase dimensiunea politică a filozofiei și religiei, precum și relația dintre filozofie și comunitate, în sens larg, noii înțelepciuni i-a lipsit, încă din momentul conceperii, interesul genuin față de aceste probleme, nu aprecia deloc filozofia politică și avea doar o toleranță benignă pentru problemele acestei lumi.

Nici unul dintre reformatori nu era un mare filozof politic. Ei doreau să revigoreze energiile latente ale națiunilor lor, îndemnându-le să se elibereze de dominația străină și impregnându-le nevoia de a-și reforma instituțiile sociale și educaționale. Ei și-au dat seama și că toate acestea cereau o reorientare totală, care nu putea avea loc atâta timp cât noua înțelepciune rămânea nu doar scopul suprem al câtorva indivizi solitari, ci și un ideal social și popular. Totuși, încă din 1917, Iqbal a descoperit că „musulmanii din ziua de azi preferă să hoinărească fără scop prin valea misticismului elenico-persan, care ne învață să închidem ochii față de realitatea dură din jurul nostru și să ne fixăm privirea pe ceea ce este descris ca «iluminare»". Reacția sa a fost severă: „Din punctul meu de vedere, această automistificare, acest nihilism, de a căuta realitatea acolo unde nu există, este un simptom fiziologic, care îmi dă o idee despre decadența lumii musulmane."

Pentru a pune capăt procesului de decădere și a injecta o nouă vitalitate într-o societate în care erau convinși că religia trebuie să rămână punctul central, reformatorii moderni au pledat pentru întoarcerea

la mișcările și maeștrii teologiei și filozofiei islamice de dinaintea noii înțelepciuni. Ei au susținut că teza respectivă reprezenta impulsul originar și creator al islamului, mai degrabă decât „incrustația persană din islam". Moderniștii au fost atrași mai ales de scrierile mutaziliților: afirmarea unicității lui Dumnezeu și negarea oricărei asemănări între el și lucrurile create; încrederea în rațiunea umană; accentul pus pe libertatea omului; credința în puterea omului de a face deosebirea între bine și rău; și insistența pe responsabilitatea omului de a face bine și de a lupta împotriva răului, atât în public, cât și în intimitate. I-a impresionat și devotamentul tradiționaliștilor față de formele originare, simple, ale islamului și față de spiritul lor bătăios, precum și de concepțiile Ashari despre credință, ca o chestiune de inimă, și față de apărarea înfocată a comunității musulmane de expresiile extreme ale raționalismului și sectarismului. Analizând tradiția științifică și filozofică a islamului răsăritean și apusean de dinainte de invaziile tătarilor și mongolilor, ei au văzut în ea proba de nezdruncinat că adevăratul islam susține eliberarea spiritului uman, promovează gândirea critică și oferă atât imboldul de a se război cu limitările temporale, cât și demonstrația felului în care acest lucru poate fi realizat. Aceste idei au stat la baza a ceea ce a devenit un efort imens de recuperare, editare și traducere în limbile naționale ale musulmanilor a lucrărilor filozofilor și teologilor timpurii, care căzuseră de mult timp în uitare sau erau cunoscute numai indirect, din relatări ulterioare.

Reformatorii moderni au insistat, în sfârșit, asupra faptului că musulmanii trebuie să învețe să înțeleagă semnificația reală a ceea ce s-a întâmplat în Europa, fapt ce presupunea înțelegerea științei și filozofiei moderne, inclusiv a filozofiilor sociale și politice moderne. Inițial, această provocare a căzut în sarcina noilor universități apărute în lumea islamică. Dar în ultima parte a sec. XX, falia dintre diferitele programe de studii teologice și filozofice din colegiile religioase și cele din universitățile moderne, falie care fusese la început foarte mare, s-a micșorat considerabil.

Principii sociale și etice

Viața de familie

Principiul social de bază al islamului este propovăduirea căsătoriei, iar Coranul consideră celibatul un fapt absolut excepțional, la care se poate recurge numai în caz de presiuni economice. De aceea, monahismul ca mod de viață este aspru criticat în Coran. Pe de altă parte, mulți sufiști aleg celibatul, iar unii consideră că femeile reprezintă o distragere malefică de la credință, deși căsătoria rămâne practica normală și în cazul sufiștilor.

Poligamia, practicată în Arabia preislamică, este permisă de Coran, care limitează însă numărul soțiilor simultane la patru, iar această permisiune este condiționată de faptul că tuturor soțiilor trebuie să li se facă dreptate (Coranul: IV, 3). Legea medievală și societatea considerau că această problemă a dreptății este una particulară, de rezolvat de către bărbat și soțiile lui, cu toate că legea prevedea reparații în cazul în care o soție era neglijată grav. Și dreptul la divorț îi era acordat mai ales bărbatului, care putea să-și repudieze unilateral soția, dar și femeia putea să ceară divorțul de bărbatul ei, în fața unei curți de justiție, pe baza unor motive anume.

Virtutea castității este de importanță majoră în islam. Coranul recomandă tuturor căsătoria ca un mod de a asigura starea de castitate *(ihsan)*, care se consideră că este asigurată de o soție liberă unică. Coranul afirmă că aceia care se fac vinovați de adulter trebuie să fie sever pedepsiți, cu o sută de lovituri de bici (Coranul: XXIV, 2). Tradiția a mărit aria de aplicare, prescriind această pedeapsă celor necăsătoriți, adulterinii căsătoriți urmând să fie uciși cu pietre. O acuzație falsă de adulter trebuie pedepsită cu 80 de lovituri de bici.

Potrivit eticii generale a Coranului, legătura maritală se bazează pe „dragoste reciprocă și milă", iar soții sunt considerați „fiecare podoaba celuilalt" (Coranul: II, 187). Legile moștenirii, foarte amănunțite, prescrise de Coran, tind și ele să confirme ideea unei familii centrale – soț, soție și copii, precum și părinții soțului (Coranul: IV, 7-12). Totuși, faptul că se putea ajunge ușor la poligamie și soțul putea să divorțeze ușor a dus la abuzuri frecvente în familie. În perioada modernă, majoritatea țărilor musulmane au produs legislații care să întărească legăturile maritale.

Dreptul părinților de a fi bine tratați este clar evidențiat în islam, iar Coranul proslăvește pietatea filială, și în special dragostea față de mamă, ca o virtute importantă (Coranul: ILVI, 15-17). Cel care își ucide tatăl este automat dezmoștenit. Însă tendința eticii islamice de a întări familia restrânsă, pe de o parte, și comunitatea, pe de altă parte, pe spezele familiei extinse ori a tribului nu a ajuns predominantă. Odată cu urbanizarea, legătura din cadrul familiei nucleare a devenit mai puternică,

însă identitățile tribale au încă întâietate în Peninsula Arabică și în Irak, Siria, Iordania și Africa de Nord. Etosul grupului familial patriarhal a fost atât de puternic, încât în majoritatea societăților musulmane fiicele nu au dreptul la partea de moștenire prescrisă de legea sacră, pentru a se preveni astfel dezintegrarea patrimoniului familial, ce trebuie păstrat întreg.

Statul

Cum islamul nu face o deosebire absolută între sfera temporală și cea religioasă a vieții, statul musulman este prin definiție unul religios. Principalele diferențe între conceptele despre conducere sunnite, kharijite și șiite au fost prezentate anterior. Deși oficiul califului sunnit este religios, acesta nu are nici autoritatea de a defini dogma, nici de a da legi. Este conducătorul executiv al unei comunități religioase, iar funcția sa de bază este de a pune în aplicare legea sacră și de a acționa în interesele generale ale comunității. Nici el nu este deasupra legii și, dacă devine necesar, poate fi dat jos de la putere, cel puțin în teorie.

Teoria politică sunnită este în mod esențial un produs al circumstanțelor - o raționalizare post factum a evenimentelor istorice. Astfel, dacă legitimismul șiit a restrâns dreptul la conducere la familia lui Ali, iar democrația kharijită a dat dreptul la conducere oricui, chiar și „unui sclav etiopian", sunnismul a păstrat poziția potrivit căreia „conducerea să aparțină doar lui Quraysh" (tribul profetului) - condiție care chiar a existat. Tot astfel, între cele două extreme reprezentate de kharijiți - care predicau revolta împotriva a ceea ce ei considerau a fi o conducere nedreaptă sau lipsită de credință - și șiiți - care înălțaseră imamul pe un plan metafizic de infailibilitate -, sunniții au adoptat poziția potrivit căreia un conducător trebuie să aibă anumite calități, însă domnia lui nu poate fi împiedicată de probleme minore. Într-adevăr, ca reacție față de războaiele civile începute de kharijiți, sunniții s-au îndreptat tot mai mult către conformism și tolerarea nedreptăților.

Primul pas făcut de sunniți în direcția respectivă a fost afirmația că „o singură zi de lipsă de lege este mai rea decât 30 de ani de tiranie". Aceasta a fost urmată de principiul potrivit căruia „musulmanii trebuie să se supună, fie chiar și unui conducător tiranic". În curând, sultanul (conducătorul) a fost declarat „umbra lui Dumnezeu (Allah) pe pământ". Fără îndoială, acest principiu a fost adoptat și s-a insistat asupra faptului că „nu poate fi vorba de supunere față de conducător în opoziție cu supunerea față de Dumnezeu"; însă nu se poate nega că doctrina sunnită a ajuns să cântărească din ce în ce mai greu pe latura conformismului politic. Această schimbare se reflectă și în principiile legitimității. În timp ce islamul timpuriu confirmase principiul arab preislamic al conducerii consultative (*shura*) și anumite forme de alegere democratică a conducătorului, practica a lăsat loc conducerii dinastice, odată cu venirea la putere a Omeiazilor. *Shura* nu cunoștea o formă instituționalizată, însă, într-adevăr, a fost anulată rapid. În curând, principiul „puterea are dreptate" a fost pus în aplicare, iar teoreticienii de mai târziu au recunoscut cinstit că a poseda puterea efectivă este un mod de a o legitima.

În ciuda acestei turnuri a evenimentelor, conducătorul nu putea deveni absolutist, căci asupra lui se manifesta o restricție de bază, impusă de *sharia* (codul moral și legal islamic), de la care îi venea autoritatea și pe care avea obligația s-o pună în aplicare și să o apere. În a doua jumătate a sec. XVI, când împăratul mogul Akbar din India a încercat să-și aroge dreptul la un absolutism administrativ și legal, reacția puternică a conservatorilor religioși i-a curmat tentativa. În general, *ulama* (ulemalele, învățați și juriști religioși) au susținut cu gelozie poziția suverană a *sharia* împotriva autorității politice.

Trecerea efectivă a puterii de la calif la sultan a fost, și ea, reflectată în redefinirea funcțiilor califului. S-a recunoscut că, din moment ce califul guverna cu ajutorul vizirilor (*în arabă, wazir*, miniștri) sau al conducătorilor subordonați (emirii, *în arabă, amir*), nu era necesar ca el să întruchipeze toate virtuțile fizice, morale și intelectuale care fuseseră cerute anterior. În practică însă, începând cu sec. X, califul nu mai guverna decât cu titlul, puterea adevărată ajungând în mâinile emirilor autoproclamați și aventuroși și ale sultanilor, care se foloseau de numele califului doar pentru a primi legitimitate.

Învățământul

Învățământul musulman a început în sec. VIII d.Hr., având inițial ca scop răspândirea învățăturilor Coranului și a *sunnei* profetului. Prima sarcină de îndeplinit în această strădanie a fost consemnarea tradițiilor orale și adunarea manuscriselor. Informația strânsă a fost organizată sistematic în sec. VIII–IX d.Hr., astfel încât în sec. IX–X a fost stabilit un corpus solid. Această vastă activitate de „căutare a cunoașterii" (*în arabă, talab al-ilm*) a dus

la crearea unor științe specific arabe ale tradiției, istoriei și arhitecturii.

Introducerea științelor grecești – filozofia, medicina și matematica – a dus la apariția unui corpus formidabil de cunoștințe laice; reacția dintre acestea și baza tradițională religioasă a dus la mișcarea teologică raționalistă a mutaziliților. Din sec. IX d.Hr. până în sec. XII a înflorit o mișcare filozofică extraordinară, reprezentând o provocare pentru consensul sunnit care devenea tot mai larg, în ce privește problema veșniciei și a lumii, doctrina revelației și statutul *sharia*.

Scriitorii sunniți au întâmpinat pozitiv provocarea, formulând o dogmă religioasă. Totuși, în același timp, de teama ereziilor, au început să facă o deosebire clară între științele religioase și cele seculare. Cei care păzeau *sharia* au dezvoltat o atitudine de ostilitate față de disciplinele laice, excluzându-le din programa sistemului *madrasa* (facultățile). Această excludere s-a dovedit fatală, nu numai pentru aceste discipline, dar, pe termen lung, și pentru gândirea religioasă în general, din cauza lipsei de provocări și de stimulări intelectuale. O programă tipică dintr-o școală *madrasa* includea logica, literatura arabă, legea, hadithul, comentarea Coranului și teologia. Sistemul *madrasa* a rămas impermeabil la schimbări, în ciuda unor critici sporadice venite din unele locuri.

O trăsătură importantă a învățământului musulman era aceea că învățământul primar (constând în lectura Coranului, scriere și aritmetică rudimentară) nu asigura candidați pentru instituțiile de învățământ superior, cele două sisteme rămânând separate. În învățământul superior, se punea accentul mai degrabă pe cărți decât pe subiecte, precum și, mai degrabă, pe comentarii decât pe lucrările originale. Toate acestea, combinate cu obiceiul de a învăța pe dinafară (care se datora unei tradiții ce încuraja învățarea, în detrimentul gândirii), au sărăcit în continuare creativitatea intelectuală.

Totuși, în ciuda acestor neajunsuri grave, școlile *madrasa* au prezentat un avantaj important. Prin uniformitatea conținutului lor religios și legal, ele le-au dat ulemalelor ocazia de a atinge coeziunea atotcuprinzătoare și unitatea de gândire și scop care, dincolo de marile variații din culturile musulmane locale, a devenit o trăsătură palpabilă a comunității globale musulmane. Această uniformitate a rezistat până și tensiunilor produse de către sufism împotriva centrelor de învățământ formal, prin intermediul disciplinelor sale distinctive și al propriilor centre.

Spre deosebire de sunniți, șiiții au continuat să cultive serios filozofia, care a început să aibă un puternic caracter religios. Filozofia s-a bucurat până în prezent de o tradiție neîntreruptă în Persia și a dus la apariția unor gânditori foarte originali. Însă atât sistemul sunnit, cât și cel șiit de învățământ au fost puse față în față cu cea mai mare provocare: impactul învățământului modern și al modului de gândire occidental.

Organizarea învățământului ca instituție s-a dezvoltat natural de-a lungul timpului. Există dovezi că încă din primul secol de existență a islamului apăruseră mici școli, în care se învățau citirea, scrierea și Coranul. Aceste școli de învățământ „primar“ se numeau *kuttab*. Celebrul guvernator al Irakului de la începutul sec. VIII d.Hr., crudul al-Hajjaj, fusese în tinerețe învățător la una dintre aceste școli. În sec. VIII și IX d.Hr., când a apărut învățământul superior în forma tradițională, acesta era concentrat în jurul învățaților la care studenții veneau de departe și de la care obțineau un certificat *(ijaza)*, pentru a putea preda ce învățaseră. Femeile erau excluse din *madrasa*, dar în zonele urbane aveau acces la învățătură în cadrul moscheilor. Femeile care proveneau din familiile învățaților deveneau uneori profesoare renumite, predând mai ales hadithul. Datorită generozității conducătorilor, prinților și chiar femeilor bogate care le susțineau, au fost înființate mari biblioteci publice și particulare și au apărut școli și facultăți. La începutul sec. IX d.Hr. s-a manifestat un imbold spre învățătură, datorat traducerilor operelor științifice și filozofice grecești (și, în parte, și sanscrite) în celebra *bayt al-hikmah* (*în arabă*, casa înțelepciunii) din Bagdad, finanțată în parte de califul al-Mamun. Califul al-Hakim, din dinastia Fatimizilor, a înființat o *dar al-hikmah* (*în arabă*, galeria înțelepciunii) la Cairo în sec. X–XI. La venirea turcilor selgiucizi, celebrul vizir Nizam al-Mulk a înființat, în a doua jumătate a sec. XI, la Bagdad, o importantă facultate, în care se învățau principiile sunnite. Universitatea al-Azhar din Cairo, una dintre cele mai vechi din lume, a fost înființată de Fatimizi, care, în sec. XII, au consacrat-o învățăturilor sunnite. De-a lungul secolelor ce au urmat, universități și instituții similare cu acestea au apărut în toată lumea musulmană, din Spania (de unde filozofia și știința musulmană au fost transmise în Occidentul catolic) și până în Asia Centrală și India.

În Turcia și-a făcut apariția o nouă formă de *madrasa*; școlile aveau patru aripi, pentru predarea celor patru școli de legi sunnite. În marile universități, catedrele profesorilor erau finanțate de prinți și guvernatori, iar studenții erau cazați acolo pe spezele universității. O mare mulțime de centre mai mici de învățătură erau finanțate din donații particulare.

Diversitatea culturală

Sub unitatea de lege și de credință, lumea islamică a adăpostit o enormă diversitate de culturi, mai ales în regiunile periferice. Expansiunea islamului poate fi împărțită în două mari perioade. În prima perioadă a cuceririlor arabe, activitatea de asimilare a religiei cuceritoare a ajuns până departe. Deși, după primele trei secole de islam, Persia și-a revigorat propria limbă și, în parte, cultura națională, acestea au suferit o puternică influență arabă. Abia după ce, în sec. XVI, dinastia Safavizilor a instaurat șiismul ca o credință distinctă, Persia și-a recâștigat un fel de autonomie religioasă. Totuși, araba a rămas limba religiei și a gândirii.

În a doua perioadă, răspândirea islamului nu a mai fost susținută de stat, influențat de ulemale, ci a devenit în mare măsură opera misionarilor sufiști. Datorită toleranței lor, aceștia au făcut multe compromisuri față de obiceiurile și credințele locale, lăsând intactă în toate zonele o mare parte din moștenirea preislamică. Astfel, practicile șamanice ale turcilor din Asia Centrală au fost asimilate, iar în Africa, omul sfânt și *baraka* sa (o influență despre care se presupunea că produce bunăstare materială și spirituală) reprezintă supraviețuiri ale unor culte mai vechi. În India, există mari regiuni, îndepărtate de centrul de putere politic și religios musulman, în care obiceiurile sunt încă hinduse și chiar prehinduse și în care oamenii venerează o mulțime pestriță de sfinți și de zeități comune cu cele ale hindușilor. Obiceiul *sati*, potrivit căruia văduva era arsă de vie pe rugul soțului mort, a continuat să persiste în India, chiar și printre unii musulmani, până către sfârșitul perioadei mogulilor. Mișcările reformatoare din sec. XVIII și XIX au avut scopul de a „purifica" islamul de aceste adaosuri și superstiții.

Indonezia oferă un exemplu frapant al acestui fenomen. Cum aici islamul a pătruns târziu și, la puțin timp după acest moment, s-a instaurat colonialismul european, societatea indoneziană și-a păstrat concepțiile preislamice despre lume, sub un pospai de practici islamice. Și-a păstrat legea uzuală (numită *adat*), în detrimentul legii *sharia*; multe dintre triburi sunt încă matriarhale; iar din punct de vedere cultural, epopeile hinduse *Ramayana* și *Mahabharata* dețin o poziție importantă în viața națiunii. Totuși, începând cu sec. XIX, islamul tradițional a câștigat putere, datorită contactului împrospătat cu Orientul Mijlociu.

Dincolo de diversitatea regională, principala diviziune internă din societatea islamică este aceea dintre zonele urbane și rurale. Islamul a apărut în orașele Mecca și Medina și, pe măsură ce se răspândea, etosul lui special se pare că s-a dezvoltat mai ales în regiunile urbane. Din punct de vedere cultural, el a ajuns să suporte o puternică influență persană în Iran, unde arabii au preluat modul și stilul de viață al poporului cucerit de ei. Obiceiul purtării vălului de către femei (*în arabă, purdah*, inițial o marcă a aristocrației, dar ajuns ulterior să servească scopului segregării femeilor de bărbați), de exemplu, a fost dobândit în Irak.

O altă trăsătură socială care se datorează culturilor exterioare era disprețul față de agricultură și față de munca manuală, în general. Cum locuitorii orașului Medina erau în principal agricultori, probabil că acest dispreț nu a existat la început. În general, islamul și-a însușit o puternică etică feudală, preluată de la popoarele cucerite. De asemenea, cum musulmanii reprezentau în general aristocrația administrativă și militară și deoarece clasa învățaților (ulemalele) era un braț esențial al statului, cultura înaltă a islamului a ajuns să se sprijine pe baze urbane.

Orientarea spre oraș explică și subliniază scindarea tradițională dintre islamul ortodox al ulemalelor și cel popular, îmbrățișat de ordinele sufiste de la țară. În perioada modernă, avântul luat de învățământ și industrializarea rapidă amenințau să mărească și mai mult acest clivaj. Însă el a început să se micșoreze în a doua jumătate a sec. XX, odată cu apariția unei mișcări fundamentaliste puternice și răspândite pe scară largă.

Islamabad

Oraș, 901 137 loc. (1998), capitala statului Pakistan, situat la NE de Rawalpindi. Fondat în 1959 pentru a înlocui fosta capitală Karachi, orașul a fost proiectat ca o combinație de arhitectură musulmană tradițională și modernă. Orașul în sine este mic, având o suprafață de numai 65 kmp, dar împrejurimile sale se întind pe o arie de 906 kmp de terase naturale și lunci. Aici se află Universitatea din Islamabad (înființată în 1965).

Islambuli, Khalid al-

(1958, lângă Al-Minyâ, Egipt - 15.04.1982, Egipt)

Extremist egiptean, asasinul lui Anwar el-Sadat. Născut într-o familie de vază din mediul rural, a urmat cursurile Academiei Militare Egiptene și, ca locotenent, a fost numit la o unitate de artilerie. Din cauza arestării fratelui său, conducătorul opoziției islamiste la regimul lui Sadat, el s-a alăturat grupului islamic extremist al-Jihad și s-a decis, împreună cu un grup de complici, să-l ucidă pe Sadat în timpul unei parade din 1981. După ce a fost judecat într-un proces public, a fost executat în 1982.

Islanda *denumire oficială* Republica Islanda *în islandeză* Ìsland

Stat insular, situat în N Oceanului Atlantic, aflată între Norvegia și Groenlanda. Suprafața: 102 928 kmp. Populația: 295 000 loc. (2005). Capitala: Reykjavík. Populația este formată în mare majoritate din nordici. Limba: islandeză (limbă oficială). Religia: luteranism evanghelic (oficială). Moneda națională: króna. Una dintre cele mai active zone vulcanice din lume, Islanda are în jur de 200 de vulcani care produc o treime din totalul de lavă de pe glob. O zecime din suprafața țării este acoperită de straturi de lavă răcită și de ghețari, cum ar fi Vatnajökull. Linia de coastă, foarte sinuoasă, are o lungime de 4 800 km. Economia se bazează în special pe pescuit și pe produse din pește, dar include și producția de hidroenergie, creșterea animalelor și prelucrarea aluminiului. Este o republică cu un singur for legislativ; președintele este conducătorul statului, iar prim-ministrul este șeful guvernului. Islanda a fost o așezare întemeiată de navigatorii norvegieni în sec. IX d.Hr. și a fost creștinată pe la anul 1000 d.Hr. Forul său legislativ, Althingul, a fost înființat în 930 d.Hr., fiind unul dintre cele mai vechi parlamente din lume. Islanda s-a unit cu Norvegia în 1262 și cu Danemarca în 1380. A devenit dependentă de Danemarca în 1918, dar s-a separat de aceasta, devenind republică independentă în 1944. În 1980, Vigdís Finnbogadóttir a devenit prima femeie din lume aleasă în funcția de președinte al țării și a condus țara timp de patru mandate (1980–1996).

islandeză, limba ~

Limbă națională a Islandei, o limbă germanică. A evoluat din vechiul grai nordic adus în Islanda de coloniștii din V Norvegiei între sec. IX-X d.Hr. Islandeza veche (*vezi* limba scandinavă veche) este limba folosită în saga (vechi povestiri nordice) și în alte poeme medievale. În gramatică, vocabular și pronunție, islandeza modernă este cea mai conservatoare dintre limbile scandinave; islandezii pot încă citi textele saga scrise în scandinava veche. În trecut, islandeza a împrumutat cuvinte din daneză, latină și din limbile celtice și romanice, dar un curent purist apărut la începutul sec. XIX a înlocuit majoritatea acestor împrumuturi cu termeni formați doar din unități lingvistice islandeze.

islandeze, epopei ~ *sau* saga

Texte narative eroice în proză, scrise în sec. XIII, care relatează povestea marilor familii care au trăit în Islanda între anii 930 d.Hr. și 1030. Ele reprezintă apogeul epocii clasice de scrieri eroice islandeze și

sunt superioare celorlalte creații literare medievale din acea vreme, remarcându-se prin realism, sobrietate a stilului, schițare a personajelor și demnitate tragică. Unitatea artistică, lungimea și complexitatea lor sugerează că ar fi fost mai degrabă scrise de autori individuali și nu transmise pe cale orală. Cea mai importantă dintre epopeile islandeze, *Njáls saga*, consideră că dreptatea, și nu curajul, este principala virtute.

Islands, golful ~

Fiord din S Oceanului Pacific, situat pe coasta de NE a Noii Zeelande. Format prin pătrunderea apei marine într-un vechi sistem de văi, are o lungime a țărmului de 800 km și însumează cca 150 de insule. Se deschide spre ocean printr-o trecătoare dintre Capul Brett și Capul Wiwiki. Primul european care a pătruns în golf a fost căpitanul James Cook, în 1769. În această zonă, în 1840, s-a semnat Tratatul de la Waitangi dintre britanici și băștinașii maori. În prezent, golful reprezintă o zonă turistică de mare interes.

Isle Royale, Parcul Național ~

Parc național insular situat în NV Lacului Superior din NV statului Michigan, SUA. Înființat în 1931, are o suprafață de 231 575 ha și cuprinde Isle Royale, cea mai mare insulă din Lacul Superior, cu o lungime de 72 km și o lățime de 14 km. Pădurea virgină, presărată cu mici râuri și lacuri interioare, adăpostește peste 200 de specii de păsări. Pe insulă se poate circula doar pe jos sau în canoe, iar accesul în parc se face cu feribotul de pe țărmul Lacului Superior din Michigan sau Minnesota.

Ismael ben Elisha

(sec. II d.Hr.)

Învățat evreu. Născut într-o bogată familie de preoți, a fost luat prizonier de legiunile romane care au distrus Ierusalimul în 70 d.Hr., dar a fost răscumpărat de fostul său profesor și trimis înapoi în Palestina, la studii. Ismael a fondat o școală rabinică și a făcut comentarii în scris la Tora, dezvoltând 13 reguli de exegeză bazate pe cele șapte reguli din Hillel. Recunoscut pentru metoda simplă, literală de interpretare biblică, a încercat să înlăture obstacolele de care s-au izbit evreii în înțelegerea Legii. Este adesea prezentat în conflict cu Akiba ben Joseph, deoarece considera că acesta dădea prea mare importanță unor cuvinte sau expresii biblice.

Ismail I

(17.07.1487, Ardabîl, Azerbaidjan - 23.05.1524, Ardabîl, Iran)

Șah al Iranului (1501–1524) și fondator al dinastiei Safavizilor. Născut într-o familie șiită, care avea legături strânse cu tradiția sufismului sunnit, a devenit comandantul armatei șiite Qizilbaș la vârsta de 14 ani. A cucerit orașul Tabriz în 1501 și s-a autoproclamat șah al Iranului, luând în stăpânire întreaga țară și regiuni din Irak. În 1510, trupele sale i-au învins pe sunniții uzbeci. A proclamat șiismul religie oficială, fapt ce l-a determinat pe credinciosul sultan sunnit al Imperiului Otoman să invadeze Iranul în 1514. Ismail a pierdut Bătălia de la Chaldiran, dar revolta internă a trupelor otomane a determinat retragerea armatei turce. Conflictele dintre Safavizi și vecinii lor sunniți au continuat vreme de peste un secol.

Ismail Pașa

(31.12.1830, Cairo, Egipt - 02.03.1895, Constantinopol, Imperiul Otoman)

Vicerege (chediv) al Egiptului (1863–1879). După ce a studiat la Paris și a avut diferite funcții în cadrul unor misiuni diplomatice din Europa, a fost numit vicerege și s-a implicat în construirea Canalului de Suez (1859–1869). Planul său de a unifica valea Nilului prin crearea unei noi provincii egiptene în Sudan a eșuat. Sultanul l-a înlăturat din cauza proastei gestionări fiscale; datoria imensă cu care a împovărat țara a dus la ocuparea Egiptului de către britanici în 1882, după ce datoria națională s-a mărit.

ismailit

Membru al unei secte din ramura șiită a islamului. Aceasta a apărut după moartea celui de-al șaselea imam, Jafar ibn Muhammad, în 765 d.Hr. Fiul său, Ismail, a fost acceptat ca succesor doar de o minoritate de susținători ai acestuia, cunoscuți sub numele de ismailiți. Doctrina lor, formulată la sfârșitul sec. VIII d.Hr. și începutul sec. IX d.Hr., făcea distincția între credincioșii musulmani obișnuiți și cei aleși, deținători ai unei înțelepciuni secrete. Alte secte mai mici s-au format pornind de la disputa privind descendența califului. Secta karamită s-a bucurat de popularitate în Irak, Yemen și Bahrain, între sec. IX–XI. În 969 d.Hr., gruparea fatimizilor a cucerit Egiptul și a întemeiat dinastia Fatimizilor. O ramură a lor era formată de nizanizi, care au preluat controlul fortărețelor din Iran și Siria la sfârșitul sec. XI și au devenit cunoscuți ca assasini. Principala grupare nizanidă

a supraviețuit până în timpurile moderne sub conducerea lui Aga Khan, mutându-se din Iran în India, în 1840. Gruparea druzilor s-a desprins de ismailiți la începutul sec. XI și a format o societate închisă.

Ismay, Hastings Lionel
ulterior **Baron Ismay (de Wormington)**

(21.01.1887, Naini Tal, India - 17.12.1965, Broadway, Worcestershire, Anglia)

Militar britanic. Ofițer de carieră, a făcut stagii în India și în Africa. În calitate de șef de stat-major al lui Winston Churchill (1940–1946) și cel mai apropiat consilier militar al acestuia, a luat parte la toate deciziile majore ale puterilor aliate din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, în special la hotărârea de a face din Germania o prioritate și la planul debarcării în Franța în 1944. După război, a fost numit Secretar General al NATO, funcție pe care a deținut-o între 1952 și 1957.

isnad

În islam, listă a personalităților care au transmis relatări ale învățăturilor și faptelor lui Mahomed, ale discipolilor acestuia sau ale unei alte personalități contemporane. Fiecare dintre aceste povestiri, cunoscute sub denumirea de *Tradiții* (Hadith), include o listă a celor cărora le-a fost relatată, folosindu-se formula „Relatat mie de A, pe baza relatărilor lui B, pe baza relatărilor lui C, pe baza relatărilor lui D, cum că Mahomed a spus..." *Vezi și* Ilm al-Hadith.

Isocrate

(436 î.Hr., Atena - 338 î.Hr., Atena)

Scriitor, orator și învățător din Atena. Școala sa, spre deosebire de Academia lui Platon, care avea un caracter filozofic mai pronunțat, îi educa pe tineri în scopuri mai practice. S-a dedicat aproape în întregime retoricii. A promovat unitatea politică și superioritatea culturală a Greciei monarhice și a susținut lansarea unui atac grecesc unificat împotriva Persiei sub comanda lui Filip II al Macedoniei, pentru a asigura unitatea și pacea Greciei. Când grecii și-au pierdut independența, după Bătălia de la Cheroneea, disperat, Isocrate a refuzat să mai mănânce, murind, în cele din urmă, de foame.

Isonzo, luptele de pe ~

(1915-1917)

Douăsprezece lupte care au avut loc în timpul Primului Război Mondial de-a lungul râului Isonzo, situat în sectorul de E al frontului italian. Râul Isonzo, care străbate zona de graniță din Austria, este mărginit de maluri abrupte, pe care austriecii le-au fortificat înainte de intrarea Italiei în război, în 1915. Luigi Cadorna (1850–1928) a condus toate atacurile împotriva Austriei, dar italienii nu au putut trece de formidabila barieră naturală. În cele din urmă, ei au atacat cu 51 de divizii, forțând retragerea austriecilor, dar germanii au trimis întăriri și au preluat ofensiva, încheiată cu Bătălia de la Caporetto.

isop

Mică plantă perenă de grădină (*Hyssopus officinalis*) din familia labiatelor, asemănătoare cu menta, originară din regiunile cuprinse între SE Europei și Asia Centrală și naturalizată în America de Nord. Florile și frunzele veșnic verzi au fost folosite pentru aromatizarea mâncărurilor și băuturilor. În medicina populară este folosită pentru vindecarea unor afecțiuni ale nasului, gâtului și plămânilor. Planta are un miros dulceag și un gust plăcut amărui. Este folosită pentru a da gust atât mâncărurilor dulci și savuroase, cât și unor băuturi alcoolice, cum ar fi absintul. Mierea de isop este considerată o delicatesă.

isop (*Hyssopus officinalis*)

WALTER DAWN

Isozaki, Arata

(n. 23.07.1931, Oita, Kyushu, Japonia)

Arhitect japonez avangardist. A studiat la Universitatea din Tokyo și și-a deschis propriul atelier în 1963. Prima sa clădire remarcabilă este biblioteca Prefecturii din Oita (1966), care ilustrează influența școlii metaboliste. Lucrările ulterioare sintetizează adesea elemente orientale și occidentale, distingându-se prin formele geometrice îndrăznețe și frecventele aluzii istorice. Printre construcțiile inovatoare se numără Muzeul de Artă Contemporană din Los Angeles (Los Angeles Museum of Contemporany Art, 1986) și Turnul Artei din Mito, Japonia (Art Tower, 1990).

Ispirescu, Petre

(1830, București, Țara Românească, România - 21.11.1887, București)

Folclorist și scriitor român. Ca tipograf, a publicat *Analele Academiei Române*. Povestitor înzestrat, a prelucrat armonios snoave, povești și basme într-o manieră personală care îl transformă într-o oarecare măsură în coautor: *Legende sau Basmele românilor*

și *Snoave sau Povești populare* „adunate din gura poporului de P. Ispirescu culegător tipograf". A mai scris *Isprăvile și Viața lui Mihai Viteazul* (1876), *Istoria lui Ștefan Vodă cel Mare și Bun* (1863) și a lăsat în manuscris *Viața și faptele lui Vlad-Vodă Țepeș*.

Israel *denumire oficială* **Statul Israel**

Stat din extremitatea de E a Mării Mediterane. Suprafața: 21 671 kmp; 7 208 500 loc. (2007), inclusiv locuitorii de pe Înălțimile Golan și din Ierusalimul de E, fără locuitorii din Cisiordania (West Bank) și din Fâșia Gaza. Capitala: Ierusalim. Evreii reprezintă patru cincimi din populație, iar arabii o cincime. Limbi vorbite: ivrit (neoebraică), arabă (ambele oficiale). Religia: mozaism, islam, creștinism. Moneda oficială: shekel neoisraelian (NIS). Israelul poate fi împărțit în patru mari regiuni: câmpia de coastă mediteraneeană, în V; regiunea de dealuri care se întinde de la granița de N până în centrul statului; Valea Marelui Rift al Iordanului, la E, și zona aridă Negev, întinsă pe aproape întreaga jumătate de S a țării. Principalul sistem de drenare este bazinul interior al Iordanului. Lacul Tiberiada (Marea Galileii) furnizează apă pentru o mare parte din terenurile agricole ale țării. Israelul are o economie combinată, bazată în mare parte pe servicii și manufactură. Țara exportă mașini-unelte și aparatură electronică, diamante, substanțe chimice, citrice, legume și produse textile. Nouă zecimi din populație trăiește în mediul urban și este concentrată mai ales în câmpia mediteraneeană de coastă și în jurul Ierusalimului. Este o republică cu un singur for legislativ, Knesset. Președintele este șeful statului, iar prim-ministrul conduce guvernul. S-au descoperit urme ale așezărilor umane în Israel ce datează din Paleolitic (*vezi* Palestina). Eforturile evreilor de a întemeia un stat național au început la sfârșitul sec. XIX. Britanicii au susținut mișcarea sionistă, iar în 1923 și-au asumat responsabilitatea politică pentru conducerea regiunii, pe atunci Palestina. Migrarea evreilor în zonă a crescut în timpul persecuțiilor naziste, ducând la o deteriorare a relațiilor cu arabii. În 1947, ONU a votat divizarea regiunii în două state, unul evreiesc și unul arab. Statul Israel a fost proclamat în 1948, iar Egiptul, Transiordania (ulterior Iordania), Siria, Libanul și Irakul i-au declarat imediat război. Israelul a câștigat acest război (*vezi* Războiul arabo-israelian) precum și Războiul de Șase Zile din 1967, prin care a ocupat Cisiordania și Fâșia Gaza, Înălțimile Golan și Ierusalimul de E (declararea Ierusalimului capitală a Israelului nu s-a bucurat de recunoaștere internațională). A urmat un alt război cu vecinii arabi în 1973, dar Acordul de la Camp David a determinat încheierea unui tratat de pace între Israel și Egipt, în 1979. În 1982, Israelul a invadat Libanul pentru a alunga Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP). La sfârșitul lui 1987, a izbucnit o revoltă printre palestinienii din teritoriile ocupate Cisiordania și Gaza (*vezi* intifada). Negocierile de pace dintre israelieni, statele arabe și palestinieni au început în 1991. Israelul și OEP au convenit, în 1993, să respecte un plan de cinci ani pentru autoguvernarea palestiniană în teritoriile ocupate. În 1994, Israelul a semnat un tratat de pace cu Iordania. Soldații israelieni și milițiile libaneze Hezbollah s-au confruntat

de mai multe ori de-a lungul anilor 1990. În 2000 însă, trupele israeliene s-au retras din Liban. Spre sfârșitul aceluiași an, negocierile dintre israelieni și palestinieni au fost întrerupte de violențe în care au murit sute de oameni. În efortul de a pune capăt luptelor, Israelul și-a retras, în 2005, trupele și populația israelită stabilită în zona teritoriilor Cisiordania și Fâșia Gaza, care au intrat sub autoritatea palestiniană.

Israel, triburile lui ~

În Biblie, cele 12 triburi ale vechilor evrei, din care zece purtau numele fiilor lui Iacov (Ruben, Șimon, Iuda, Isahar, Zabulon, Gad, Așer, Dan, Neftali și Beniamin). Tribul lui Levi nu a primit pământ în Canaan, ci o funcție religioasă. Pentru a menține numărul tradițional al celor 12 triburi, linia descendentă din Iosif a fost împărțită între triburile lui Manase și Efraim. În istoria ulterioară a Israelului, triburile lui Iuda și Beniamin au format un regat în S, numit Iuda, cu capitala la Ierusalim, iar cele zece triburi din N au întemeiat regatul Israel. După ce au fost cucerite de asirieni în 721 î.Hr., triburile nordice au fost exilate din regat și asimilate de alte popoare. Dispărând, au devenit cunoscute drept cele zece triburi pierdute ale lui Israel, intrând în folclorul evreiesc și în credințele eshatologice. Triburile lui Iuda și Beniamin au supraviețuit până la cucerirea regatului lui Iuda de către Nabucodonosor în 586 î.Hr., când mulți locuitori au fost exilați în Babilon.

Israeli, Isaac ben Solomon *sau* Isaac cel Bătrân

(832/855 d.Hr., Egipt – 932/955 d.Hr., Al-Qayrawn, Tunisia)

Medic și filozof evreu de origine egipteană. Și-a început cariera medicală ca oftalmolog în Cairo și mai apoi a devenit medicul de curte al lui al-Mahdi, fondator al dinastiei Fatimizilor în Africa de Nord. A scris câteva tratate de medicină în limba arabă, care ulterior au fost traduse în latină și au circulat în Europa. I-a studiat pe clasici și astfel a scris câteva opere filozofice, precum *Despre Elemente* (Kitab-al-Istiksat), în care discută despre cele patru tipuri de interogație aristotelică, oferind apoi definiții ale înțelepciunii, intelectului, sufletului, naturii, iubirii și timpului. Interpretarea problemelor escatologice în lumina misticismului neoplatonic a influențat profund filozofii evrei de mai târziu.

israelian, drept ~

Practici și instituții juridice ale Israelului contemporan. Vechiul popor al lui Israel a creat legea Torei și Mishna (ultima fiind, ulterior, inclusă în Talmud). În sec. XX, dreptul israelian reflectă o moștenire juridică duală: pe de o parte, este fondat pe dreptul evreiesc istoric, pe de altă parte, pe legile țărilor în care au trăit evreii vreme de mai multe generații. Dreptul israelian modern este derivat din legislația otomană și britanică și din alte sisteme juridice anterioare, ca și din dreptul canonic și din actele Parlamentului israelian. Curțile sunt formate exclusiv din judecători. Nu există jurați. Tribunalele rabinilor aplică legislația iudaică în unele probleme de ordin personal din jurisdicția lor; este folosită și în tribunalele civile, când sunt judecate chestiuni specific evreiești.

israelit

În istoria iudaică timpurie, membru al celor 12 triburi ale lui Israel. După întemeierea a două regate evreiești, Israel și Iuda, în Palestina (930 î.Hr.), numai cele zece triburi din N, care au fondat regatul lui Israel, erau considerate israelite. Când Israelul a fost cucerit de asirieni (721 î.Hr.), populația a fost absorbită de alte popoare, iar termenul de israelit a ajuns să-i desemneze pe cei care erau în mod clar evrei, descendenți din regatul lui Iuda. În sens liturgic, un israelit este un evreu care nu este nici cohen, nici levit (*vezi* Levi).

Issîk-Kul

Lac tectonic din NE Kîrgîzstanului. Situat la N de lanțul muntos Tian-Shan, este unul dintre cele mai mari lacuri montane din lume, având o suprafață de 6 280 kmp și o adâncime de 702 m. Numele său (care înseamnă lac fierbinte) face referire la faptul că acest lac nu îngheață în timpul iernii. Pentru a conserva fauna și flora lacului, în 1948 s-a creat rezervația Issîk-Kul.

Issus, Bătălia de la ~

(333 î.Hr.)

Bătălie desfășurată pe câmpia Issus, aflată în apropiere de golful Iskenderun (în S Turciei actuale), în care Alexandru cel Mare l-a învins pe Darius III, conducătorul Imperiului Persan, ultimul descendent al dinastiei Ahemenizilor. Se spune că macedonenii ar fi pierdut doar 450 de oameni. Darius a scăpat, dar victoria l-a ajutat pe Alexandru să cucerească Fenicia și Egiptul.

Istanbul *anterior* Constantinopol *în Antichitate* Byzantion

Oraș și port maritim, 8 803 468 loc. (2000), din Turcia. Situat pe o peninsulă aflată la intrarea în Marea Neagră, Istanbulul este

cel mai mare oraș al Turciei, întinzându-se pe cele două maluri ale Bosforului, atât în Europa, cât și în Asia. Byzantionul a fost una dintre coloniile grecești fondate în sec. VIII î.Hr. În 51 î.Hr., a intrat sub stăpânirea perșilor și apoi sub cea a lui Alexandru cel Mare, devenind oraș liber în timpul dominației romane, în sec. I d.Hr. Împăratul Constantin I a transformat orașul în capitala Imperiului Roman în 330 d.Hr., numindu-l mai târziu Constantinopol. A rămas capitala Imperiului Bizantin după căderea Romei, la sfârșitul sec. V d.Hr. Între sec. VI–XIII, a fost adesea asediat de perși, arabi, bulgari și ruși. A fost ocupat în timpul celei de-a patra cruciade (1203) și închinat stăpânirii creștine latine. A revenit sub conducerea bizantină în 1261. În 1453 a fost ocupat de otomani și a devenit capitala Imperiului Otoman. În 1923, capitala Turciei a fost mutată la Ankara, iar Constantinopolul a fost denumit în mod oficial Istanbul în 1930. Multe dintre vestigiile orașului se află în partea medievală, protejată de ziduri (Stambul). Printre monumentele arhitectonice se numără biserica Hagia Sofia (Sfânta Sofia), Moscheea lui Soliman (1550–1557) și Moscheea Albastră. Aici se află cea mai veche universitate din Turcia, Universitatea din Istanbul (1453).

isterie

În psihologie, nevroză marcată de excitabilitate emoțională extremă și tulburări ale funcțiilor psihice, senzoriale, vasomotorii și viscerale. În prima jumătate a sec. XX, conceptul a fost folosit pentru a explica o serie de simptome și comportamente manifestate, în special, de femei (termenul derivă din cuvântul grecesc *hystera*, uter, și ilustrează credința grecilor că stările respective erau consecințe ale tulburărilor uterine). Printre tulburările cu simptome asemănătoare celor asociate în mod tradițional cu isteria se numără și tulburarea de personalitate (tipul histrionic).

istoria artei

Studiu istoric al artelor vizuale, cu scopul identificării, descrierii, evaluării, interpretării și înțelegerii obiectelor de artă și a tradițiilor artistice. Cercetarea implică: descoperirea și colectarea datelor biografice ale artiștilor pentru a le stabili apartenența; determinarea etapei din dezvoltarea culturală sau artistică a creatorului în care a fost realizată o operă; evaluarea influenței operei sau a artistului asupra trecutului istoric; documentarea privind proveniența unui obiect și posesorii săi anteriori. Un interes deosebit îl reprezintă analiza simbolurilor, a temelor și a subiectelor. În sec. XX și XXI, istoricii de artă au devenit tot mai preocupați de contextul cultural și social de manifestare a artiștilor și a lucrărilor lor.

istorie socială

Ramură a istoriei care se ocupă cu studiul mișcărilor sociale și interacțiunea diferitelor grupuri ale societății, mai mult decât cu afacerile statului. O ramură a economiei istorice s-a dezvoltat ca disciplină separată, din anii 1960. La început, s-a ocupat de grupurile sociale private de drepturi, dar, mai târziu, și-a îndreptat atenția spre clasele mijlocii și superioare. Ca domeniu științific, se situează deseori la granița cu economia istorică pe de o parte, iar pe de altă parte, se înrudește cu sociologia și etnologia.

istoriografie

Scrieri istorice, bazate pe examinarea critică a surselor și sintetizarea elementelor specifice culese din aceste surse, sub forma unui text care trece testul metodelor critice. În scrierile istorice se evidențiază, încă de la începutul tradiției occidentale, două tendințe majore: conceptul de istoriografie ca acumulare de documente și conceptul de istorie ca relatare însoțită de explicații referitoare la cauză și efect. În sec. V î.Hr., istoricii greci Herodot și mai târziu Tucidide au pus accentul pe relatarea din sursă directă a evenimentelor contemporane. Dominația istoriografiei creștine a introdus, până în sec. IV d.Hr., ideea unei istorii a lumii văzute prin prisma intervenției divine în viața oamenilor, idee dominantă de-a lungul Evului Mediu și în operele unor istorici precum Beda. Umanismul și laicizarea treptată a gândirii critice au influențat începuturile istoriografiei europene moderne. Sec. XIX și XX au fost martore ale dezvoltării unor metode moderne de investigație istorică, bazate pe folosirea surselor primare. Istoricii moderni, care doresc realizarea unui tablou mai complet al trecutului, au încercat să reconstituie un tablou al activităților și obiceiurilor umane cotidiene; școala franceză de istorie de la Annales a exercitat o influență deosebită în acest sens.

Istrati, Panait

(10.08.1884, Brăila, România - 16.04.1935, București)

Scriitor român. A fost hamal în port, zugrav, funcționar mărunt, servitor. Scriitorul francez Romain Rolland îl considera „un rar Gorki balcanic". A scris – în limba franceză – romane și povestiri aproape în

Panait Istrati

totalitate autobiografice, alcătuind ciclurile vârstelor unui unic personaj, Adrian Zografi, alter egoul său literar. A abordat subiecte pitorești, autohtone, autentice din viața lui de vagabond-scriitor. Revendicat de două literaturi, română și franceză (unele scrieri și le-a tradus singur în românește), Istrati este creatorul unei lumi fascinante prin pitoresc și insolitul personajelor: *Chira Chiralina* (1924), *Oncle Anghel* (Moș Anghel, 1925), *Les Haidoucs* (Haiducii, 2 vol., 1925–1926), *Codine* (Codin, 1926), *Les Chardons du Baragan* (Ciulinii Bărăganului, 1928).

Istria

Peninsulă din NE Mării Adriatice. Are o suprafață de 3 160 kmp. Partea de N face parte din Slovenia, în timp ce regiunea centrală și cea de S aparțin Croației. Pe o mică porțiune de coastă din NV se află orașul italian Trieste. Vechii locuitori ai peninsulei, ilirii, au fost învinși de romani în 177 î.Hr., iar triburile slave au stabilit în regiune la începutul sec. VII d.Hr. S-a aflat sub dominația mai multor puteri din Mediterană până când a intrat în posesia Austriei, în 1797, iar Trieste a fost transformat în port. Istria a fost preluată de Italia în 1919. În 1947, Iugoslavia ocupa cea mai mare parte a peninsulei. Istria iugoslavă a fost încorporată în Slovenia și Croația, când aceste state și-au proclamat independența în 1991.

Işim *în kazahă* Esil

Fluviu în partea central-nordică a Kazahstanului și în provinciile Rusiei Centrale, Tiumen și Omsk. Afluent al fluviului Irtîș, izvorăște din Niaz, N Kazahstanului, și curge spre NV înainte de a se vărsa în Irtîș, la Ust-Ișim. Are o lungime de 2 450 km.

Itagaki, Taisuke

(17.04.1837, Kôchi, Japonia - 11.07.1919, Tokyo)

Fondator al Partidului Liberal, primul partid politic din Japonia. În anii 1860, a devenit conducătorul militar al domeniului Tosa, iar trupele aflate sub conducerea sa au participat la Restaurația Meiji. A deținut sporadic câteva funcții guvernamentale, dar, nemulțumit, a întemeiat primul club politic și apoi o Societate Națională a Patrioților, pentru a susține democratizarea. În 1881 a fondat Partidul Liberal. Deși s-a retras în 1900, a rămas liderul onorific. *Vezi și* Ito Hirobumi; Constituția Meiji; perioada Meiji.

Italia

denumire oficială **Republica Italiană**

Stat din S Europei. Suprafața: 301 328 kmp; 57 989 000 loc. (2005). Capitala: Roma. Este formată dintr-o peninsulă în formă de cizmă, care pătrunde în Marea Mediterană, și din insulele Sicilia, Sardinia și alte insule mai mici. Populația este predominant italiană. Limba: italiana (oficială). Religia: creștinism romano-catolic. Moneda oficială: euro. Mai mult de trei sferturi din relieful Italiei este format din munți sau podișuri. Alpii se întind de la E la V, de-a lungul graniței de N a Italiei, iar Apeninii se întind spre S, de-a lungul peninsulei. Majoritatea regiunilor de câmpie se află pe valea celui mai important fluviu, Pad. Trei plăci tectonice se unesc în S Italiei și în zona Siciliei, generând o activitate geologică intensă. Printre cei patru vulcani activi din S Italiei se numără Vezuviul și Etna. Principalele domenii de activitate economică sunt serviciile și industria. Se exportă mașini-unelte, echipament de transport, substanțe chimice, textile, haine, pantofi și produse alimentare (ulei de măsline, vin, fructe și tomate). Italia este republică, cu două foruri legislative. Președintele este șeful statului, iar prim-ministrul este șeful guvernului. Italia este locuită încă din Paleolitic. Civilizația etruscă a apărut în sec. IX î.Hr. și a fost cucerită de romani în sec. IV–III î.Hr. (*vezi* republica și Imperiul Roman). Invaziile barbare din sec. IV–V d.Hr. au distrus Imperiul Roman de Apus. Fragmentarea politică a Italiei a durat timp de mai multe secole, fără a diminua însă impactul său asupra culturii europene, mai ales în perioada Renașterii. Între sec. XV–XVIII, teritoriile italiene s-au aflat sub dominația Franței, a Sfântului Imperiu Roman, a Spaniei și a Austriei. Odată cu încheierea epocii napoleoniene, în 1815, Italia a redevenit o grupare de state independente. În perioada numită Risorgimento, majoritatea teritoriului Italiei a fost unificat, Sicilia și Sardinia fiind anexate în 1961. Procesul de unificare s-a încheiat în 1870. În timpul Primului Război Mondial, Italia s-a aflat în tabăra aliaților, dar frământările sociale din anii 1920 au adus la putere gruparea fascistă condusă de Benito Mussolini, iar

Italia s-a aliat cu Germania nazistă în Al Doilea Război Mondial. Învinsă de Aliaţi în 1943, Italia a fost proclamată republică în 1946. A devenit membru fondator al NATO (1949) şi al Comunităţii Europene. În 1970 s-a încheiat procesul de stabilire a legislaturilor regionale cu autonomie limitată. După Al Doilea Război Mondial, Italia a trecut printr-o serie de schimbări de guvernare, păstrându-şi totuşi stabilitatea din punct de vedere social.

italiană, limba ~

Limbă romanică vorbită în Italia (inclusiv în Sicilia şi Sardinia) şi în anumite părţi din Elveţia, Franţa (inclusiv Corsica). Printre cele 66 de milioane de vorbitori ai săi se numără mulţi imigranţi şi descendenţii lor din America. Italiana scrisă datează din sec. X d.Hr. Forma literară standard are la bază dialectul toscan, dar nu este vorbită în mod curent de mulţi italieni, care folosesc, în schimb, dialecte regionale: dialectul italian de sus (galo-italian), cel venet, în NE Italiei, cel toscan, dialectele din Marche, Umbria şi Roma; din Abruzzi, Puglia, Napoli, Campania şi Lucania; din Calabria, Otranto şi Sicilia. *Vezi şi* limbile italice.

italice, limbi ~

Limbi indo-europene vorbite în Peninsula Apeninică (Italică) în perioada mileniului I î.Hr., din care s-a păstrat numai latina. Considerate în mod tradiţional ca formând o subfamilie de limbi înrudite, aceste limbi cuprind latina, osco-umbriana şi veneta. Latina, limba vorbită în Latium şi la Roma, a început să devină limba dominantă la începutul sec. III î.Hr. În jurul lui 100 d.Hr., ea înlocuise toate dialectele (cu excepţia celor greceşti) dintre Sicilia şi Alpi. Până atunci, cele mai vorbite erau dialectele osce; umbriana, vorbită în centrul Italiei, era foarte apropiată de oscă. Veneta era vorbită în zona Veneţiei. În scrierea acestor limbi au fost folosite alfabete diferite, cum ar fi cel grecesc, cel latin şi versiuni modificate ale celui etrusc.

italiene, războaiele ~

(1494-1559)

Serie de războaie violente pentru supremaţia asupra Italiei. Deşi luptele s-au purtat mai ales între Franţa şi Spania, o mare parte a Europei a fost implicată, războaiele terminându-se cu intrarea Italiei sub dominaţia Habsburgilor spanioli, fapt ce a dus la mutarea sferei de influenţă dinspre Italia spre NV Europei şi în spaţiul ei atlantic. Războaiele au început în 1494, prin invadarea Italiei de către regele francez Carol VIII. Acesta a cucerit Napoli, dar a fost nevoit să se retragă în urma alianţei încheiate între regele spaniol Maximilian I şi papă. În 1499, Ludovic XII a invadat Italia şi a cucerit Milano, Genova şi Napoli, dar a pierdut oraşul Napoli în 1503, după lupta cu spaniolii conduşi de Ferdinand V. Papa Iulius II a organizat Liga din Cambrai (1508) pentru a ataca Veneţia, iniţiind, ulterior, formarea Ligii Sfinte (1511) pentru a-l forţa pe Ludovic să se retragă din Milano. În 1515, Francisc I a câştigat Bătălia de la Marignano, iar prin Pacea din 1516, Franţa a primit Milano şi Spaniei i-a fost dat Napoli. Luptele au reînceput în 1521 între împăratul Carol V şi Francisc I. Acesta din urmă a fost luat prizonier şi obligat să semneze Tratatul de la Madrid (1526), prin care renunţa la toate pretenţiile asupra Italiei, dar, odată eliberat,

el a respins tratatul și a încheiat o nouă alianță cu Henric VIII al Angliei, cu papa Clement VII, cu Veneția și cu Florența. Carol a luat cu asalt Roma în 1527 și l-a obligat pe papă să-și schimbe poziția, iar Francisc a renunțat la toate pretențiile asupra Italiei prin Tratatul de la Cambrai (1529). Războaiele au luat sfârșit prin Tratatul de la Cateau-Cambrésis (1559).

italo-turc, Războiul ~

(1911-1912)

Război de dominare colonială, declanșat de Italia în N Africii, pentru a cuceri provinciile turcești Tripolitana și Cyrenaica (Libia actuală). Conflictul a răsturnat balanța precară de forțe a lumii, cu puțin timp înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, arătând slăbiciunile Turciei și a dezlănțuit sentimentul naționalist-expansionist în Italia, care a determinat politica guvernamentală în deceniile următoare. Turcia a cedat pașnic cele două provincii pretinse.

Itami, Juzo *născut* Yoshihiro Ikeuchi

(15.05.1933, Kyoto, Japonia - 20.12.1997, Tokyo)

Regizor și scenarist japonez. A avut o carieră actoricească de 20 de ani, plină de succes, jucând în filme precum *55 de zile la Pekin* (1963). După această dată, a început să regizeze. Debutul regizoral, filmul *Înmormântarea* (Ososhiki, 1984), a fost apreciat ca o satiră la adresa convențiilor sociale, fiind o inovație în cinematografia japoneză. A cunoscut succesul pe plan internațional cu pelicule artistice incitante, cum ar fi *Tampopo* (1986) și *Femeia taximetrist* (Marusa no Onna, 1987). Satira la adresa organizațiilor mafiote, *Dama de companie a gangsterului* (Minbo no Onna, 1992), a creat o stare de nervozitate în rândul mafioților, care l-au atacat pe regizor, aproape ucigându-l.

Itanagar

Oraș, 35 022 loc. (2001), centrul administrativ al statului Arunachal Pradesh, din NV Indiei, situat la V de fluviul Brahmaputra. Conducerea statului a înființat în oraș un parc industrial, în vederea accelerării dezvoltării industriei. Aici se află Universitatea Arunachal.

Itasca

Lac din NV statului Minnesota, SUA. Are o suprafață de 4,7 kmp și este situat la 450 m deasupra nivelului mării. Teoria lui Henry Rowe Schoolcraft, potrivit căreia lacul Itasca este izvorul fluviului Mississippi, a fost acceptată de aproape toți cercetătorii. Se consideră că el ar fi dat numele acestui lac, dar legendele indiene o menționează pe I-tesk-ka, fiica lui Hiawatha, ale cărei lacrimi de supărare că a fost alungată din lumea spiritelor au format izvorul fluviului Mississippi.

Ithna Ashariya *sau* duodecimamism

Cea mai mare școală a islamului șiit, bazată pe credința că succesiunea celor 12 imami a început cu Ali ibn Abi Talib, cel de-al patrulea calif și ginere al lui Mahomed. Ultimul dintre cei doisprezece recunoscuți de această școală a fost Mahomed al-Mahdi al-Hujjah (imamul ascuns), despre care, deși a dispărut în 873 d.Hr., se crede că este viu și se ascunde, fiind pregătit să se întoarcă la Judecata de Apoi. Școala credinței în cei doisprezece imami afirmă că aceștia sunt păstrătorii credinței și unicii interpreți ai sensului ezoteric al legii și teologiei. Se crede că imamii influențează viitorul lumii și că pelerinajele la mormintele acestora sunt răsplătite cu favoruri speciale. Școala a devenit religia de stat a Iranului în vremea dinastiei Safavizilor (1501–1736). Credința în cei doisprezece imami este majoritară în Irak și în Bahrain, dar este reprezentată de minorități puternice și în alte țări musulmane.

Ito Hirobumi

(14.10.1841, provincia Suo, Japonia - 26.10.1909, Harbin, Manchuria, China)

Om de stat japonez, prim-ministru și autor al Constituției Meiji. Aportul său la Restaurația Meiji a fost minim. A colaborat cu Kido Takayoshi și Okubo Toshimichi. După asasinarea lui Okubo în 1878, Ito a preluat funcția de ministru de interne. A călătorit în străinătate pentru a se documenta în legătură cu redactarea constituțiilor. În 1889, împăratul a promulgat Constituția Meiji. Ulterior, în calitate de prim-ministru, Ito a negociat și a pus capăt extrateritorialității Marii Britanii; același fapt s-a petrecut și cu alte state occidentale, ceea ce arăta că Occidentul începea să trateze Japonia ca pe un stat egal. Nemulțumit de capacitatea partidelor politice de a se opune aprobării programelor guvernamentale în Dietă, în 1900 Ito și-a format propriul partid, Rikken Seiyukai. Inițiativa l-a făcut să piardă controlul asupra Genro, dar a făcut posibilă cooperarea dintre oficialii de rang înalt și politicienii din partide. În 1906, Ito și-a stabilit reședința în Coreea, unde a fost însă asasinat în 1909, de un naționalist coreean.

Ito Jinsai

(30.08.1627, Kyoto, Japonia - 04.04.1705, Kyoto)

Învățat confucianist japonez. Fiu al unui tăietor de lemne, s-a dedicat studiului. S-a

opus neoconfucianismului autoritar din timpul shogunatului Tokugawa și a susținut reîntoarcerea la învățăturile autentice ale lui Confucius și Mencius. A contribuit la întemeierea școlii neoconfucianiste Kogaku, iar fiul său a fost unul dintre fondatorii academiei Kogi-do din Kyoto, condusă mai apoi de descendenții acestuia până în 1904. Printre scrierile sale se numără și *Gomojigi* (1683), un comentariu asupra confucianismului, care a contribuit la dezvoltarea unei baze raționale pentru ideea de moralitate și pentru cea de căutare a fericirii.

ITT /International Telephone and Telegraph Corp./

Fostă companie de telecomunicații din SUA. A fost înființată în 1920 de Sosthenes și Hernand Behn ca holding pentru firmele lor de telefonie și telegrafie din Caraibe. S-a extins pe piața europeană și a devenit unul dintre marii furnizori de echipamente de telecomunicație. Între 1960 și 1970, ITT a devenit un conglomerat, prin preluarea unor firme cum ar fi Sheraton Corp. și Hartford Fire Insurance Co. A renunțat la afacerile din domeniul telecomunicațiilor în 1987, iar în 1995 s-a divizat în trei companii: ITT Hartford Group Inc. (asigurări), ITT Industries Inc. (echipamente electronice de apărare și componente auto) și noua ITT Corp., care, în 1997, a fuzionat cu Starwood Lodgings.

Iturbide, Agustin de *sau* Agustin I

(27.09.1783, Valladolid, viceregatul Noii Spanii - 19.07.1824, Padilla, Mexic)

Conducător al facțiunilor conservatoare ale mișcării pentru independența Mexicului și, pentru scurt timp, împărat al Mexicului (1822–1823). Ofițer de armată la începutul constituirii mișcării pentru independență, în 1810, a luptat pentru regaliști, dar în 1820, ca reacție la lovitura de stat liberală din Spania, conservatorii și-au schimbat radical atitudinea și au declarat imediat independența. Iturbide și-a unit trupele cu cele ale revoluționarilor, iar Mexicul și-a câștigat independența în 1821. În 1822 s-a încoronat împărat, dar și-a pierdut susținerea în urma acțiunilor sale arbitrare și extravagante. Abdicarea sa din 1823 nu l-a salvat de la execuție. Cu toate acestea, pentru conservatorii din Mexic, el a rămas eroul luptei pentru independența Mexicului.

Iuda

Unul dintre cele 12 triburi ale lui Israel, descendent din Iuda, cel de-al patrulea fiu al lui Iacob. După ce a fugit din Egipt, tribul lui Iuda a intrat în Canaan cu alți israeliți și s-a stabilit în regiunea aflată la S de Ierusalim. Ulterior, a devenit cel mai puternic trib, din care se trag regii David și Solomon și cel din rândurile căruia s-a spus că se va naște Mesia. După ce cele zece triburi din N au fost împrăștiate de asirieni în 721 î.Hr., triburile lui Iuda și Beniamin au rămas singurii moștenitori ai promisiunii lui Dumnezeu. Regatul lui Iuda a înflorit până în 586 î.Hr., când a fost cucerit de babilonieni și mulți dintre iudei au fost nevoiți să ia calea exilului. Cirus cel Mare le-a permis să se întoarcă în 538 î.Hr. și Templul din Ierusalim a fost reconstruit. Din acel moment, istoria tribului lui Iuda a devenit istoria iudeilor și a iudaismului. Regatul lui Iuda a fost urmat de cel al Iudeii.

Iuda ben Samuel

(m. în 1217)

Mistic și învățat evreu. A făcut parte din familia Kalonymos, care a dat Germaniei medievale mai mulți lideri spirituali și mistici evrei. Prin 1195 s-a stabilit la Regensburg, unde a fondat o *yeshiva* (școală religioasă evreiască) și a atras discipoli precum Eleazar ben Iuda din Worms. A fost fondatorul hasidismului german din sec. XII, o mișcare extrem de pioasă, fără legături directe cu hasidismul sec. XVIII. Lucrarea *Cartea pioșilor* (Sefer Hasidim), o compilație a scrierilor lui Iuda, ale tatălui său și ale lui Eleazar din Worms, reprezintă un îndrumar pentru comportamentul evreilor credincioși. Este unul dintre cele mai importante documente legate de iudaismul medieval.

Iuda ha-Nasi

(cca 135 d.Hr. - cca 220 d.Hr.)

Învățat evreu palestinian. Descendent al marelui învățător evreu Hillel, a fost patriarh al comunității evreiești din Palestina și capul senhedinului, devenind una dintre figurile marcante ale iudaismului rabinic. Și-a petrecut peste 50 de ani studiind legea orală și elaborând o culegere în șase secțiuni divizate pe tematici, creând astfel *Mishna*. Nu se cunoaște cu exactitate rolul său în redactarea Mishnei. A lucrat, probabil, în colaborare cu alți învățați, cum ar fi Meïr și Akiba ben Joseph.

Iuda Iscarioteanul

(m. cca 30 d.Hr.)

Ucenicul care l-a trădat pe Iisus. A fost unul dintre primii 12 discipoli. Iuda a făcut o înțelegere cu autoritățile evreiești, făgăduind să îl predea pe Iisus acestora.

În schimbul a 30 de arginți, a adus gărzile înarmate în grădina Ghetsimani și l-a identificat pe Iisus, sărutându-l. S-a căit pentru fapta săvârșită și s-a sinucis. Potrivit lui Matei 27, înainte de a se spânzura, a înapoiat arginții preoților. Al doilea nume al său ar putea însemna „omul din Kerioth", sau ar putea însemna că se trăgea din sicari, un grup de luptători evrei radicali.

Iuda Macabeul

(m. cca 161/160 î.Hr.)

Conducător al unei răscoale evreiești împotriva sirienilor. Fiu al unui preot, a plecat în munți pentru a protesta împotriva deciziei lui Antioh IV Epifanul care a încercat să impună evreilor religia greacă. Iuda a devenit liderul rebelilor după moartea tatălui său și a obținut o serie de victorii împotriva sirienilor, în perioada 166–164 î.Hr. În 166 î.Hr., a sfințit Templul din Ierusalim, eveniment celebrat cu ocazia sărbătorii Hanukka. La moartea lui Antioh, în 164 î.Hr., seleucizii le-au garantat evreilor libertatea religioasă, dar Iuda a continuat războiul, sperând să obțină libertatea politică. A fost ucis la scurt timp după aceea, dar frații săi au continuat lupta. Istoria dinastiei este consemnată în cele două cărți ale Macabeilor din Apocrife.

iudaică, filozofie ~

Tip de gândire meditativă care aparține iudeilor. În Evul Mediu, aceasta însemna orice sistem de gândire metodică și sistematică a evreilor, chiar dacă tematica nu era specific iudaică; în timpurile moderne, filozofii care nu se referă la iudaism nu sunt considerați filozofi iudaici. Filozofia iudaică s-a dezvoltat sub influența celei grecești, deși în primele scrieri religioase există o metodă filozofică ebraică neinfluențată de gândirea greacă. Cele mai apreciate texte biblice, preferate de filozofii medievali, sunt *Cartea lui Iona* și *Ecleziastul*. În Scriptură, apare conceptul de *Hokhma* (Înțelepciune), de mare importanță în gândirea filozofică iudaică. *Cartea pildelor lui Solomon* a avut o mare influență asupra teologiei creștine. Printre cei mai importanți filozofi iudaici se numără Philo Judaeus, Saadia ben Josif, Moses Maimonide, Benedict (Baruch) de Spinoza.

iudaism

Totalitate a credințelor și practicilor religioase ale evreilor. Fiind una dintre cele trei mari religii monoteiste ale lumii, iudaismul a fost inițial credința vechilor evrei, iar textul său sacru este Biblia ebraică, în special Tora. Fundamental pentru iudaism este credința că poporul lui Israel este poporul ales de Dumnezeu, care trebuie să joace rolul de călăuză pentru celelalte națiuni. Dumnezeu a făcut un legământ cu Avraam, pe care l-a înlocuit ulterior cu Isaac, Iacob și Moise. Venerarea lui Iahve (Dumnezeu) era concentrată în Ierusalim, încă din vremea lui David. Distrugerea Primului Templu din Ierusalim de către babilonieni (586 î.Hr.), urmată de exilul evreilor, a consolidat credința în venirea unui Mesia care să unifice națiunea. Mai târziu, persanii le-au îngăduit evreilor să se întoarcă, dar o răscoală fără succes împotriva stăpânirii romane a dus la distrugerea celui de-al Doilea Templu, în 70 d.Hr. și la împrăștierea evreilor în toată lumea. Iudaismul rabinic a apărut pentru a înlocui cultul Templului din Ierusalim, iar evreii și-au perpetuat cultura și religia prin intermediul unei tradiții care impunea învățarea și respectarea strictă a legilor. Corpusul oral de legi și comentarii a fost consemnat în scris în *Talmud* și *Mishna*.

O familie de evrei din Yemen sărbătorește Pesah (Paștele evreiesc)

POPPERFOTO

Sărbători iudaice

Tishrei (sept.-oct.)	1-2	Rosh Hashanah (Anul Nou)
	3	Postul pentru Gedaliah
	10	Yom Kippur (Ziua Căinței)
	15-21	Sukkot (Sărbătoarea Corturilor)
	22	Shemini Atzereth (A opta zi a Sărbătorii Corturilor)
	23	Simhath Tora (Bucuria Torei)
Kislev (nov.-dec.)	25	Începe Hanuka (Sărbătoarea Luminilor)
Tebet (dec- ian.)	2 sau 3	Se sfârșește Hanuka
	10	Post
Shebat (ian.-febr.)	15	Anul Nou al Arborilor
Adar (febr.-mart.)	13	Postul Esterei
	14-15	Purim (Sărbătoarea Sorților)
Al doilea Adar (Adar Sheni) sau Veadar (lună intercalată); sărbătorile Adar cad în Veadar în anii bisecți		
Nisan (mart.-apr.)	15-22	Pesach (Paștele)
Iyar (apr.-mai)	5	Ziua Independenței Israelului
	18	Lag baOmer (a 33-a zi din numărătoarea de Omer)
Sivan (mai-iun.)	6-7	Shavuot (Sărbătoarea Săptămânilor sau Cincizecimea)
Tammuz (iun.-iul)	17	Post
Ab (iul.-aug.)	9	Post

Triumful Chivotului Legii asupra păgânismului, pictură murală dintr-o sinagogă din Doura-Europus, Siria, sec. III d.Hr.

BOLLINGEN FOUNDATION; FOTO FRED ANDEREGG

Religia s-a menținut, în pofida persecuțiilor severe. În Evul Mediu au apărut două ramuri ale iudaismului: sefarzii, cu centrul în Spania și cu legături culturale cu evreii babilonieni, și așchenazii, cu centrul în Franța și Germania și cu legături cu evreii din Palestina și Roma. Au apărut și elemente de misticism, în special scrierile ezoterice ale Cabbalei. În sec. XVIII, a apărut hasidismul. Sec. XVIII a reprezentat, totodată, și o perioadă a iluminismului iudaic, cunoscut și sub numele de Haskala. Iudaismul conservator și iudaismul reformat au apărut în sec. XIX, în Germania, ca o încercare de modificare a iudaismului ortodox strict. Spre sfârșitul sec. XIX, apăruse sionismul, ca o consecință a reformei. Milioane de evrei au fost uciși în timpul Holocaustului de către naziști, iar afluxul din ce în ce mai mare de emigranți evrei către Palestina a condus la proclamarea statului Israel, în 1948. La începutul sec. XXI, cca 15 milioane de evrei trăiau în întreaga lume.

La sărbătoarea Simhath Tora, sulurile Legii sunt arătate congregației într-o sinagogă tunisiană

HULTON PICTURE LIBRARY

iudaism conservator

Formă a iudaismului care mediază între iudaismul reformat și iudaismul ortodox. Apărut în Germania în sec. XIX sub numele de Școala Istorică, curentul s-a dezvoltat printre teologii germano-evrei care pledau pentru schimbare, dar considerau că poziția reformiștilor era extremă. Au acceptat punctele de vedere ale reformiștilor asupra elementelor critice din învățătura de bază, dar doreau să se respecte legile evreiești cu mai multă strictețe (de ex. restricțiile privind regulile de alimentație). Au continuat să creadă în venirea lui Mesia. În 1886, rabinii cu aceste convingeri moderate au fondat Seminarul Teologic Evreiesc din America (New York), dezvoltând astfel iudaismul conservator ca mișcare religioasă.

iudaism ortodox

Religie a acelor evrei care aderă exclusiv la practicile și credințele tradiționale; formă oficială de iudaism în Israel. Evreii ortodocși consideră că legea scrisă (Tora) și cea orală (codificată în Mishna și interpretată de Talmud) nu pot suferi schimbări și rămân singurele norme care guvernează respectarea credinței. Iudaismul ortodox respectă cu strictețe practicile referitoare la rugăciunea zilnică, restricțiile alimentare, studiul aprofundat al Torei și repartizarea locurilor separate pentru femei și bărbați în sinagogă. Sabatul este respectat cu sfințenie. De asemenea, este interzisă folosirea instrumentelor muzicale cu ocazia desfășurării evenimentelor sociale. Un important centru al iudaismului ortodox din SUA se află la New York, la Universitatea Yeshiva.

iudaism rabinic

Formă principală de iudaism care s-a dezvoltat după căderea celui de-al Doilea Templu din Ierusalim (70 d.Hr.). Își are originile în învățăturile fariseilor, care au pus accent pe necesitatea interpretării critice a Torei. Iudaismul rabinic se axează pe studiul Talmudului și dezbate posibilele probleme legale și teologice. Acest cult și disciplina lui de viață continuă să fie practicate de către evreii din toată lumea.

iudaism reformat

Mișcare religioasă care a modificat sau abandonat o parte din credințele și practicile evreiești tradiționale, în efortul de a adapta iudaismul la lumea modernă. Inițiată în Germania, în 1809, mișcarea s-a răspândit în Statele Unite ale Americii în anii 1840, sub conducerea rabinului Isaac Mayer Wise. Iudaismul reformat dă dreptul femeilor să stea alături de bărbați în sinagogă, introduce orga și corul în serviciul religios, instituie ceremonii de confirmare pentru fete, în paralel cu ceremonia bar mitzvah consacrată băieților, nu impune obligativitatea serviciului religios zilnic, a regulilor stricte referitoare la regimul alimentar sau interzicerea activităților

obișnuite pe timpul sabatului. Principiile reformei, formulate pentru prima oară în Platforma Pittsburgh (1885), au fost revizuite în Platforma Columbus (1937), în vederea promovării obiceiurilor și ritualurilor tradiționale și a utilizării limbii ebraice în serviciul liturgic. În prezent, mișcarea reformatoare continuă să evolueze spre iudaismul ortodox, fără a-l adopta însă în toată strictețea sa.

Iudeea

Parte de S a vechii Palestine aflată succesiv sub stăpânire persană, greacă și romană. Se învecina la N cu Samaria, iar la V cu Marea Mediterană. Inițial a fost regatul lui Iuda, care a fost distrus de babilonieni. Noul regat al Iudeii a fost întemeiat de Macabei, care s-au împotrivit desființării iudaismului pe vremea stăpânirii romane. Conflictele din interiorul familiei au dus la intervenția romană din 63 î.Hr. În timpul stăpânirii romane, Irod a devenit rege al Iudeii (în 37 î.Hr.), iar după moartea sa, țara a fost condusă de descendenții săi și de guvernatori romani (*vezi* Irod Antipa, Irod Agrippa I). Ca urmare a revoltei evreiești din 66 d.Hr., Ierusalimul a fost distrus (70 d.Hr.). Numele Iudeea este încă folosit pentru a denumi în linii mari aceeași regiune cu Cisiordania.

Iudenici, Nikolai (Nikolaevici)

(30.07.1862, Moscova, Rusia - 05.10.1933, Saint-Laurent-du-Var, Franța)

Comandant rus al forțelor antibolșevice în Războiul Civil Rus. A fost ofițer de carieră, a intrat în armata imperială în 1879, a condus Războiul ruso-japonez și a fost avansat general în 1905. În Primul Război Mondial a condus forțele ruse în Caucaz (1914–1915, 1917). După ce s-a retras în Estonia, a organizat forțele antibolșevice și a lansat o ofensivă (care s-a dovedit a fi nereușită) împotriva Petrogradului (Sankt Petersburg). Și-a reluat ofensiva în coordonare cu alte trupe albgardiste, dar a fost oprit de Armata Roșie și forțat să se retragă în Estonia, unde și-a dizolvat armata (1920). A fugit în Franța și a murit în exil.

Iudita

Eroină evreică legendară, personajul principal al *Cărții Iuditei* în Apocrife. (Cartea este exclusă din Biblia ebraică.) Era o frumoasă văduvă evreică, al cărei oraș a fost asediat de asirienii conduși de generalul Holofern. Povestea spune că ea s-a dus să-l întâlnească pe general, sub pretextul că vrea să-i prevestească victoria. Invitată în cortul lui de soldații pe care îi păcălise că a fugit din orașul asediat, ea i-a tăiat capul generalului care dormea răpus de băutură, iar israeliții i-au învins pe asirienii rămași fără conducător. Probabil ficțiune, cartea a fost scrisă în sec. II î.Hr., după încheierea răscoalei Macabeilor.

Iugoslavia *denumire oficială* Republica Federativă Iugoslavia

Fost stat federal în partea central-vestică a Peninsulei Balcanice. Între 1929 și 2003, trei federații purtau numele de Iugoslavia (Țara Slavilor din S). După ce războaiele balcanice dintre 1912 și 1913 au pus capăt dominației turcilor în Peninsula Balcanică și după înfrângerea Austro-Ungariei la sfârșitul Primului Război Mondial, a fost creat Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, care cuprindea atât fostele regate ale Serbiei și Muntenegrului, cât și Croația, Bosnia și Herțegovina, teritoriile austriece din Dalmația și Slovenia și teritoriul ungar situat la N de Dunăre. Regatul Iugoslavia, proclamat oficial în 1929 de regele Alexandru I și care a durat până la cel de Al Doilea Război Mondial, acoperea o suprafață de 247 542 kmp. Republica Socialistă Federativă Iugoslavă postbelică avea o suprafață de 255 804 kmp și o populație estimată, în 1991, de 24 de milioane de locuitori. Cuprindea republicile Bosnia, Herțegovina, Croația, Macedonia, Muntenegru, Serbia și Slovenia. A treia Republică Iugoslavia, proclamată pe 27 aprilie 1992 (avea cca 45% din populația și 40% din suprafața celei dintâi și cuprindea republicile Serbia și Muntenegru), a renunțat în 2003 la numele Iugoslavia și s-a redenumit Serbia și Muntenegru.

Iulia

(39 î.Hr. - 14 d.Hr., Rhegium)

Unica fiică a lui Augustus. A fost căsătorită pentru scurt timp cu Marcellus (25–23 î.Hr.) și apoi cu Agrippa (21 î.Hr.), general al lui Augustus. Cei doi fii mai mari ai săi au fost urmașii la tron ai lui Augustus (17 d.Hr.). După moartea lui Agrippa (12 î.Hr.), soția lui Augustus l-a convins să-i încoroneze pe fiii ei, Tiberius și Drusus. Augustus l-a obligat pe Tiberius să divorțeze și să se căsătorească cu Iulia (11 î.Hr.). Nefericita Iulia a început să ducă o viață promiscuă, iar Tiberiu a plecat într-un exil autoimpus. Când a aflat de comportamentul Iuliei, Augustus a izgonit-o pe o insulă din Campania (2 î.Hr.) și apoi la Rhegium. Când a devenit împărat, Tiberiu i-a retras alocația și ea a murit de foame.

Iulia-Claudia, dinastia ~
(14–68 d.Hr.)

Succesori ai lui Augustus, primul împărat roman, și anume Tiberius, Caligula, Claudiu și Nero. Între ei au existat relații de rudenie indirecte. Tiberiu a fost un împărat priceput, cu multe realizări, dar s-a transformat spre sfârșitul vieții într-un adevărat tiran. Caligula a fost nebun, sălbatic și capricios. În vremea domniei lui Claudiu, Roma a cunoscut o perioadă de dezvoltare. În timpul lui Nero, imperiul a prosperat, dar el era înclinat spre excese, astfel că domnia lui s-a sfârșit în mijlocul revoltelor și al războiului civil.

Iulian *sau* **Iulian Apostatul**
în latină **Iulianus Apostata**
născut **Flavius Claudius Iulianus**
(331/332 d.Hr., Constantinopol, Imperiul Roman de Răsărit – 26/27.06.363 d.Hr., Ctesiphon, Mesopotamia)

Împărat roman (361–363 d.Hr.) reputat învățat și conducător militar. Ultimul împărat roman păgân. Nepot al lui Constantin I, a primit o educație creștină, dar s-a convertit la păgânismul mistic. În calitate de cezar (al doilea conducător) al teritoriilor de V, el a refăcut frontiera de pe Rin și a fost proclamat August (conducător deplin) de armata sa. Deși Constantius II s-a împotrivit inițial ca Iulian să-i fie succesor, a acceptat acest lucru pe patul de moarte (361 d.Hr.). Ajuns la Constantinopol, în 361 d.Hr. Iulian a proclamat libertatea religioasă atât a păgânilor, cât și a creștinilor. Cu toate acestea, a favorizat păgânismul și a comis acte de violență împotriva creștinilor, persecutându-i. A dus o politică de austeritate, a redus personalul imperial și a administrat eficient finanțele. A atacat Persia pentru a consolida puterea romană în E; eforturile sale au dat însă greș, iar el a fost ucis în timpul unei retrageri, în apropiere de Bagdad.

Iulian Apostatul, statuie din marmură; Muzeul Luvru, Paris

/ART RESOURCE, NEW YORK

Iuliu II *născut* **Giuliano della Rovere**
(05.12. 1443, Albisola, Republica Genova – 21.02.1513, Roma)

Papă (1503–1513). Nepot al lui Sixtus IV, a fugit din Roma în 1494 pentru a nu fi asasinat de Alexandru VI. Ales papă în 1503, Iuliu a încercat să restaureze Statele Papale, prin subjugarea Perugiei și Bologniei (1508) și prin înfrângerea Veneției (1509), cu ajutorul Ligii din Cambrai. Prima încercare de a-i alunga pe francezi din N Italiei a eșuat, însă aceștia au fost alungați în timpul unei revolte populare din 1512, iar Parma și Piacenza au fost anexate Statelor Papale. Cel mai mare patron al artelor dintre toți papii, Iuliu a fost unul dintre prietenii apropiați ai lui Michelangelo, căruia i-a cerut să realizeze sculptura lui Moise și picturile din Capela Sixtină. Tot el l-a angajat pe Rafael să picteze frescele de la Vatican.

Iunona

Principală zeiță în religia romană și corespondentul feminin al lui Iupiter. Este identificată cu zeița greacă Hera. Împreună cu Iupiter și Minerva, a format triada zeităților de pe Capitoliu preluate de romani de la etrusci. Era considerată protectoarea femeilor și, mai ales, a căsătoriei. Prin individualizare, ea a devenit spiritul protector feminin. Așa cum fiecare bărbat avea propriul spirit protector *(genius)*, fiecare femeie avea propria iunonă. În templul ei din Roma se afla și monetăria romană, iar zeița era invocată ca salvatoare a statului. Pasărea ei sacră era păunul.

Iunona, sculptură clasică; Muzeul Național de Arheologie, Napoli

ALINARI-ART RESOURCE, NEW YORK

Iupiter

Zeu suprem al cerului în Roma și în Peninsula Italică antică. Corespondentul său grec este Zeus. Alături de Iunona și Minerva, făcea parte din triada de divinități care se pare că a fost preluată de romani de la etrusci. Numele lui Iupiter era asociat cu tratatele, alianțele și jurămintele. Era zeul protector al republicii și, mai târziu, al împăratului aflat la putere. Cel mai vechi templu al său se afla pe colina Capitoliului din Roma. Era venerat pe vârfurile din întreaga Italie, iar locurile lovite de fulger deveneau proprietatea sa. Copacul lui sacru era stejarul.

Iupiter Dolichenus

Zeu al unui cult roman al misterelor. Inițial a fost zeul hitit-hurit al fertilității și al

tunetelor, venerat la Doliche, în Anatolia. A fost asociat zeului zoroastrian Ahura Mazda, ca stăpân al universului. Cultul său a fost răspândit la Roma de legionari și a atins apogeul în sec. II–III d.Hr. În religia misterelor de la Roma, se considera că el răspunde de viața și succesul militarilor. Era reprezentat călare pe un taur, ținând în mâini o secure de luptă și un fulger.

Iustin II

(m. 04.10.578 d.Hr.)

Împărat bizantin (565–578 d.Hr.). A tolerat erezia monofizită până în 571 d.Hr., după care i-a persecutat pe adepții acesteia. În ciuda alianței cu francii, după 568 d.Hr. Iustin a pierdut în fața longobarzilor mai multe regiuni din Italia. A fost învins în mai multe rânduri de avari, cărora le-a promis că le va plăti tribut (574 d.Hr.) și de turcii occidentali, care au luat în stăpânire Crimeea. În 572 d.Hr., a invadat Persia, dar a fost înfrânt de persani, care au invadat teritoriul bizantin, capturând Dara în 573 d.Hr. A înnebunit și, după 574 d.Hr., generalul Tiberius (fiul său adoptiv) a fost cel care a condus efectiv imperiul.

Iustin Martirul, Sfântul ~

(cca 100 d.Hr., Flavia Neapolis, Palestina - cca 01.06.165 d.Hr., Roma)

Unul dintre primii teologi și susținători ai creștinismului. Păgân născut în Palestina, a studiat filozofia, iar în 132 d.Hr. s-a creștinat, probabil la Efes. După această dată, a fost preot și predicator pentru mai mulți ani, pornind într-o serie de peregrinări. Unul dintre primii apologeți ai creștinismului, a fost întâiul care a împletit filozofia greacă cu doctrina creștină. A scris două *Apologii* adresate împăraților romani, prin care afirma că religia creștină se poate dezvolta ca formă superioară de cunoaștere a adevărului privit din perspectivă păgână. În scrierea *Dialog cu Trifon*, a încercat să argumenteze adevărul creștinismului în fața unui învățat evreu pe nume Trypho. Pe când locuia la Roma, a fost acuzat de acțiuni subversive și condamnat la moarte.

Iustinian I *născut* Petrus Sabbatius

(483 d.Hr., Tauresium, Dardania - 14.11.565 d.Hr., Constantinopol)

Împărat bizantin (527–565 d.Hr.). Hotărât să preia controlul asupra fostelor provincii romane pierdute în urma invaziilor barbare, Iustinian i-a cucerit pe vandalii din N Africii (534 d.Hr.) și i-a învins pe ostrogoți în Italia (540 d.Hr.). A reușit să pună stăpânire pe întreaga Italie abia în 562 d.Hr., dar nu a putut să împiedice atacurile bulgarilor, slavilor, hunilor și avarilor de la frontiera de N a imperiului. A purtat un război intermitent cu Persia până în 561 d.Hr. A reorganizat administrația imperială și a sprijinit un ansamblu de legi cunoscut sub numele de Codul lui Iustinian. Eforturile sale de a înlătura corupția au generat revolte la Constantinopol, în 532 d.Hr. Soția sa, Teodora, a fost cea care l-a ajutat să înăbușe revoltele. Printre cele mai importante construcții din vremea lui se numără biserica Hagia Sofia, una dintre cele mai frumoase și mai renumite din lume.

Iustinian I, mozaic, sec. VI d.Hr.; Bazilica San Vitale, Ravenna

ALINARI-GIRAUDON DIN ART RESOURCE, NEW YORK

Iustinian, Codul lui ~

Ansamblu de legi și interpretări juridice scris în vremea împăratului bizantin Iustinian I, între 529 d.Hr. și 565 d.Hr. În sens strict, legile nu au constituit un nou cod juridic. Juriștii lui Iustinian au elaborat două opere de referință, în care erau incluse vechile legi și fragmente din scrierile marilor juriști romani. Pe lângă interpretările elementare ale legilor, codul cuprindea și o prezentare a legilor și o colecție a noilor legi ale lui Iustinian.

iută

Denumire comună pentru cele două plante ierboase anuale (*Corchorus capsularis* și *C. olitorius*) din familia teiului, sau fibrele acestor plante. Înălțimea plantei este de 3–4 m, are frunze de culoare verde-deschis, ascuțite și cu margini serate și flori mici, galbene. Iuta este cultivată și prelucrată în regiunea indiană a Bengalului (și în Bangladeshul de astăzi) încă din Antichitate. Este folosită în special la fabricarea sacilor. Țesăturile de iută de calitate superioară sunt întrebuințate ca suport pentru carpetele ornamentate și pentru covoarele împletite. Din fibrele de iută de calitate inferioară se fabrică frânghii și preșuri.

Iutlanda *în daneză* Jylland

Peninsulă din N Europei. Pe acest teritoriu, mărginit la V și la N de Marea Nordului, se află partea continentală daneză și statul german Schleswig-Holstein. Din punct de vedere politic, numele este valabil doar pentru partea continentală a Danemarcei. Suprafața de 29 775 kmp este împărțită în șapte regiuni administrative. În timpul Primului Război Mondial, Bătălia din Iutlanda s-a

purtat în largul Mării Nordului, mărginită de coastele acestei peninsule.

Iutlanda, Bătălia din ~
(31 mai - 1 iunie 1916)

Singura mare confruntare dintre flota britanică și cea germană din Primul Război Mondial, desfășurată pe Skagerrak, un braț al Mării Nordului mărginit de coastele Iutlandei (Danemarca). Bătălia a avut un final neclar și ambele tabere au susținut că au câștigat. Germanii au distrus și au avariat mai multe nave și au făcut mai multe victime umane, însă britanicii au păstrat controlul asupra Mării Nordului. Tactica amiralului John R. Jellicoe a fost criticată la acea vreme, dar victoria sa strategică a anihilat acțiunile flotei germane până la sfârșitul războiului.

Iuvenal *în latină* Decimus Iunius Iuvenalis
(cca 55 d.Hr. - 130 d.Hr.)

Poet roman. Provenind probabil dintr-o familie înstărită, a devenit ofițer în armată, dar a fost dezamăgit din cauză că nu a fost promovat. Este cunoscut mai ales prin cele 16 satire, în care critică brutalitatea și frivolitatea umană, în special corupția din societatea romană din vremea lui Domițian și a succesorilor săi mai îngăduitori, Nerva, Traian și Hadrian. Versurile sale sarcastice sunt caracterizate de virtuozitate tehnică, fiind admirate și imitate încă din sec. V d.Hr., iar multe dintre sintagmele și epigramele sale („pâine și circ", „cine-i păzește pe paznici?") au devenit expresii universal cunoscute.

Ivan III *cunoscut ca* Ivan cel Mare
(22.01.1440, Moscova - 27.10.1505, Moscova)

Mare cneaz al Moscovei (1462–1505). Hotărât să-și extindă teritoriile moștenite de la tatăl său, Ivan a condus cu succes o serie de campanii militare împotriva tătarilor din S (1458) și din E (1467–1469). A cucerit Novgorodul (1478) și a preluat controlul asupra majorității teritoriilor din Rusia Mare până în 1485. A scos Moscova de sub stăpânirea hanatului Hoardei de Aur (1480), repurtând o victorie definitivă asupra fiilor hanului, în 1502. Retrăgându-le boierilor privilegiile de care aceștia se bucurau, a pus bazele administrative ale statului centralizat rus. A fost bunicul lui Ivan IV cel Groaznic.

Ivan IV *în rusă* Ivan Vasilievici *cunoscut ca* Ivan cel Groaznic
(25.08.1530, Kolomenskoie, lângă Moscova - 18.03.1584, Moscova)

Mare cneaz al Moscovei (1533–1584) și primul țar al Rusiei (1547–1584). Încoronat țar în 1547, după o regență îndelungată (1533–1546), a inițiat o serie de reforme pe termen lung, cum ar fi cea a administrației centralizate și a consiliilor bisericești. A înființat prima adunare națională (1549). A aplicat și reforme care au limitat puterea boierilor. După ce a cucerit Kazanul (1552) și Astrahanul (1556), s-a implicat, fără succes, într-un război pentru cucerirea Livoniei, luptând împotriva Suediei și Poloniei (1598–1583). Înfrânt, suspectându-i pe câțiva boieri de trădare, Ivan a pus bazele *opricininei*, un teritoriu separat de restul statului, aflat exclusiv sub controlul său. Însoțit de gărzi, el s-a retras împreună cu apropiații săi pe acest teritoriu, lăsând administrarea Rusiei în seama altora. În același timp însă, a instituit un regim de teroare, executând mii de boieri și distrugând orașul Novgorod. În anii 1570 s-a căsătorit de cinci ori în nouă ani și, într-un acces de furie, în 1581 și-a ucis și fiul, pe Ivan, moștenitorul tronului.

Ivan IV cel Groaznic, pictură pe lemn, sfârșitul sec. XVI; Muzeul Național, Copenhaga

MUZEUL NAȚIONAL, COPENHAGA

Ivan V *în rusă* Ivan Alekseevici
(06.09.1666, Moscova - 08.02.1696, Moscova)

Țar al Rusiei (1682–1696). Deși era invalid și înapoiat mintal, după moartea fratelui său, țarul Fiodor III, Ivan a fost proclamat conducător împreună cu fratele său vitreg, Petru I, sora sa, Sofia Alekseevna, fiind regentă. După înlăturarea de la putere a Sofiei (1689), lui Ivan i s-a permis să-și păstreze rangul, deși nu a luat niciodată parte la guvernare, iar cea mai mare parte a timpului și-o petrecea în rugăciune, post și pelerinaje.

Ivan VI *în rusă* Ivan Antonovici
(23.08.1740, Sankt Petersburg, Rusia - 16.07.1764, fortăreața Shlisselburg, Sankt Petersburg)

Împărat al Rusiei (1740–1741). Strănepot al împărătesei Anna, Ivan a fost proclamat urmașul ei și, ulterior, împărat când avea doar opt săptămâni, iar mama sa a devenit regentă. În 1741, au fost înlăturați de la putere de Elisabeta, fiica lui Petru I, în următorii 20 de ani fiind ținuți în detenție solitară în diverse închisori. În 1764, când un ofițer a încercat să-l elibereze pe Ivan și să-l readucă pe tron, înlăturând-o pe Ecaterina II, care preluase puterea în 1762, Ivan a fost asasinat de temnicerii săi.

Ivanov, Lev (Ivanovici)

(18.02.1834, Moscova, Rusia - 24.12.1901, Sankt Petersburg)

Dansator și coregraf rus. A intrat în compania imperială de balet din St. Petersburg în 1852, devenind prim-balerin în 1869. În 1885 a fost numit asistent al maestrului de balet Marius Petipa. Este cunoscut pentru coregrafia la *Spărgătorul de nuci* (1892) și la unele părți din *Lacul lebedelor* (1895), ambele bazate mai degrabă pe efectele emoționale ale muzicii, decât pe virtuozitate tehnică.

Ivanov, Veaceslav Ivanovici

(28.02.1866, Moscova - 16.07.1949, Roma, Italia)

Filozof, învățat și poet rus. A studiat la Berlin și și-a petrecut o mare parte din viață în străinătate, mai ales în Italia, unde s-a convertit la catolicism. Primul său volum de poezie lirică, *Stele călătoare* (1903), l-a impus ca pe un reprezentant de seamă al simbolismului rus, poziție consolidată prin operele ulterioare, precum *Corardens* (1911). A scris poeme dramatice, eseuri, critică și traduceri.

Ivasiuc, Alexandru

(12.07.1933, Sighetu Marmației, Maramureș, România - 04.03.1977, București)

Scriitor român. A publicat romane de factură psihologică, în care personaje dilematice, în tradiția prozei eseistice și de factură psihologică a lui Camil Petrescu și Anton Holban, cad adesea victime propriei cazuistici intelectuale. Romanul psihologic și social este îmbogățit cu o dimensiune parabolică: personajele devin simboluri, iar lumea o scenă tragică, unde funcționează mecanismele perverse ale politicului și puterii (*Vestibul*, 1976; *Interval*, 1968; *Cunoaștere de noapte*, 1969; *Iluminări*, 1975; *Racul*, 1976). Analiza crizelor de conștiință se mută în eseurile adunate în volumele *Radicalitate și valoare* (1972) și *Pro-domo* (1974) în analize teziste, în spiritul dialecticii marxiste, a artei și a menirii artistului ca exponent al revoluției permanente.

Ivănescu, Gheorghe

(1912, Vutcani, Vaslui, România - 1987)

Lingvist român; profesor universitar la Iași, Timișoara și Craiova, membru corespondent al Academiei Române. Ca membru al Școlii lingvistice de la Iași, întemeiate de profesorul său Alexandru Philippide, a adus contribuții importante pentru istoria limbii române: *Problemele capitale ale vechii române literare* (1947), *Istoria limbii române* (1980), *Studii de istoria limbii române literare* (1989, postum); *Lingvistică generală și românească* (1983); *Sintaxa limbii române* (1948); *Gramatica comparată a limbilor indo-europene* (1981, în colaborare cu Th. Simenschy).

Ives, Burl

născut **Charles Icle Ivanhoe Ives**

(14.06.1909, districtul Jasper, Illinois, SUA - 14.04.1995, Anacortes, Washington)

Cântăreț și actor american. Ives a început să joace încă de la vârsta de patru ani și a învățat de la bunica sa balade scoțiene, englezești și irlandeze. A abandonat școala și a călătorit prin SUA cu autostopul, adunând cântece de la oamenii fără căpătâi. Imediat după concertul de debut de la New York, a fost felicitat de Carl Sandburg, care l-a numit „cel mai mare cântăreț de balade din toate timpurile". A înregistrat peste 100 de albume și a lansat cântece de succes, precum: *I know an Old Lady (Who Swallowed a Fly)*, *The Blue Tail Fly*, *Big Rocky Candy Mountain*, *Frosty, the Snowman*, *A Little Bitty Tear*. A jucat în multe filme, precum *La Est de Eden* (East of Eden, 1955), *Patima de sub ulmi* (Desire under the Elms, 1958) și *Țara cea mare* (The Big Country, 1958, Premiul Oscar) și a apărut în 13 spectacole pe Broadway, cum ar fi *Pisica pe acoperișul fierbinte* (The Cat on a Hot Tin Roof, 1955; ecranizat în 1958).

Ives, Charles E(dward)

(20.10.1874, Danbury, Connecticut, SUA - 19.05.1954, New York, New York)

Compozitor american. Ives a spus că a fost educat de tatăl său, George, un dirijor plin de imaginație al fostei armate unioniste. A studiat muzica clasică și a început să compună și să interpreteze de la o vârstă fragedă. A studiat sub îndrumarea lui Horatio Parker la Universitatea Yale (1863–1919), perioadă în care a compus și prima sa simfonie. Sub influența transcendentalismului, a decis să renunțe la cariera muzicală și a înființat o agenție de asigurări, în 1907. Deoarece muzica a rămas un hobby pentru el, și-a urmărit interesele, deși a avut de suferit de pe urma statutului său de amator și a lipsei de critici inteligente. Un atac de cord a pus capăt carierei sale în 1918, iar prin 1926 a renunțat să mai compună. Muzica sa este tonală, în ciuda disonanțelor, de atmosferă și nostalgică și variată, de la cântecele umoristice surprinzătoare, până la poemele în tonuri incitante *4 Iulie* (The Four the of July, 1913) și meditațiile grave *Sonata Concord* (Concord Sonata, 1915). Se pare că a realizat inovații tonale remarcabile, deși a fost suspectat de a-și fi predatat lucrările,

pentru a face impresie. Muzica i-a fost redescoperită spre sfârșitul vieții; a treia dintre cele patru simfonii ale sale a câștigat Premiul Pulitzer în 1947.

Ivory, James F(rancis)

(n. 07.06.1928, Berkeley, California, SUA)

Regizor de film american. În 1960, în timpul realizării unui film documentar în India, l-a cunoscut pe Ismail N. Merchant (n. 1936), un producător local, ceea ce a marcat începutul unuia dintre cele mai lungi parteneriate din istoria cinematografiei. Înainte de primul succes internațional cu filmul *Shakespeare Wallah* (1965), cei doi au realizat câteva filme ale căror scenarii au fost scrise de Ivory și Ruth Prawer Jhabvala. A urmat o serie de filme artistice deosebite, cum ar fi *The Europeans* (Europenii, 1979), *The Bostonians* (Bostonienii, 1984), *A Room with a View* (Cameră cu vedere; Premiul Oscar, 1986), *Maurice* (1987), *Howards End* (1992), *The Remains of the Day* (Rămășițele zilei, 1993) și *Surviving Picasso* (Picasso, artist și demon, 1996). Filmele lui s-au remarcat prin atenția la detaliile de epocă și interpretarea foarte bună.

Ivy League

Grup de opt universități din NE SUA, de mare prestigiu academic și social, membre ale confederației atletice de fotbal american interuniversitar încă din 1870. Liga este formată din universitățile Harvard, Yale, Princeton, Columbia, Brown, Cornell, Pennsylvania și Colegiul Dartmouth.

Iwo Jima

Insula mijlocie din grupul celor trei insule vulcanice din Japonia. Situată în Pacificul de V, are o lungime de aproape 8 km, o lățime cuprinsă între 730 m și 4 km și o suprafață de 20 kmp. S-a aflat sub dominație japoneză până în 1945, când a devenit scena unora dintre cele mai înverșunate lupte din Al Doilea Război Mondial. După îndelungatele bombardamente americane (decembrie 1944 – februarie 1945), a fost invadată de trupele SUA și cucerită la jumătatea lunii martie; a devenit bază strategică pentru avioanele americane care desfășurau misiuni în Japonia. În 1968 a fost retrocedată Japoniei.

JOE ROSENTHAL/AP

Soldați din Marina americană arborând steagul SUA pe Muntele Suribachi, Iwo Jima, în februarie 1945

Izabal

Cel mai mare lac din Guatemala, situat în câmpiile din NE țării. Alimentat de râul Polochic, se unește cu râul Dulce, vărsându-se în Marea Caraibilor. Se află la doar opt metri deasupra nivelului mării și are o întindere de 590 kmp. Principala așezare de pe malul său este El Estor, care a fost la început un avanpost comercial al United Fruit Company.

Izabela

(m. în cca 843 î.Hr.)

În Vechiul Testament, soție a lui Ahab, regele Israelului. Fiică a regelui preot Ethbaal din Tyr și Sidon, l-a convins pe Ahab să introducă în Israel cultul zeului din Tyr, Baal-Melkart, renunțându-se astfel la venerarea exclusivă a lui Iahve. În *Cartea I a regilor* se arată cum s-a împotrivit Ilie acestei măsuri. După moartea lui Ahab, fiul Izabelei, Iehoram, a devenit rege al Israelului, dar Ilie l-a îndemnat pe generalul Jehu să se opună. Iehoram a fost ucis, iar Izabela a fost aruncată pe fereastră. Trupul ei a fost mâncat de câini, adeverindu-se astfel o profeție a lui Ilie. În istorie și în literatură, ea a devenit arhetipul femeii malefice.

Izanagi și Izanami

Zei, frate și soră, din mitul japonez al creației. Ei au creat prima întindere de uscat și din împreunarea lor s-au format multe insule și zeități. În timp ce îl năștea pe zeul focului, Izanami a fost arsă și a trecut pe tărâmul întunericului. Izanagi a încercat să o salveze, dar ea mâncase tot ce a găsit prin preajmă și nu s-a putut mișca; dezgustat, zeul i-a lăsat trupul să putrezească și s-a despărțit de ea. Izanagi s-a îmbăiat atunci, purificându-se, și a dat viață altor zeități, inclusiv zeiței soarelui Amaterasu, zeului lunii, Tsukiyomi, și zeului furtunii, Susanoo. Îmbăierea lui stă la baza ritualurilor de purificare shintoiste.

izmă-creață

Plantă erbacee aromatică (*Mentha spicata*) din familia labiatelor, este izma (menta) comună, de grădină, folosită des în scopuri culinare. Are inflorescențe pufoase, de formă conică, cu flori liliachii, asemănătoare cu cele ale izmei-piperate (*Mentha piperita*). Frunzele sunt ascuțite, serate și se folosesc proaspete sau uscate pentru a da aromă multor mâncăruri. Aroma și gustul izmei-crețe seamănă cu cele ale izmei-piperate, dar nu sunt la fel de puternice. Originară din Europa și Asia, izma-creață a fost naturalizată în America de Nord.

Izmir *anterior* Smyrna

Oraș, 2 081 556 loc. (1997), din V Turciei. Situat pe țărmul Mării Egee, este unul dintre cele mai mari porturi turcești și al treilea oraș ca mărime din țară. Fondat către anul 3000 î.Hr., a fost locuit de greci înainte de 1000 î.Hr. A fost cucerit de lidieni în cca 600 î.Hr. și a încetat să mai existe, dar a fost reîntemeiat de Alexandru cel Mare în sec. IV î.Hr. A devenit unul din cele mai importante orașe din Asia Mică. După ce a fost cucerit, succesiv, de cruciați și de Timur (Tamerlan), a fost anexat Imperiului Otoman în 1425. Face parte din Republica Turcia din 1923. Economia se bazează pe industrie și turism. S-a dezvoltat rapid începând din 1945.

izolator

Substanță care blochează sau întârzie transferul de curent electric sau de căldură. Un izolator este un slab conductor, pentru că are o mare rezistență la un transfer de acest fel. De obicei, izolatorii electrici sunt folosiți pentru a fixa conductorii și a-i separa unul de altul și de structurile înconjurătoare, pentru a forma o barieră între părțile încărcate electric ale unui circuit și a permite trecerea electricității prin fire și prin alte părți conductoare. Din categoria izolatorilor electrici fac parte cauciucul, plasticul, porțelanul și mica. Izolatorii termici care opresc transferul de căldură prin absorbirea căldurii radiante sunt fibra de sticlă, pluta și vata minerală.

izolaționism

Politică națională a SUA de a evita problemele de natură politică sau economică în relațiile cu alte state. Deși izolaționismul s-a manifestat de mai multe ori în istoria americană, termenul desemnează în special situația din anii 1930. El a fost proclamat prima dată de președintele George Washington în *Cuvânt de rămas-bun,* dar și la începutul sec. XIX, în Doctrina Monroe. Eșecul programului internațional al președintelui Woodrow Wilson, opoziția liberalilor față de război și efectele Marii Depresiuni s-au numărat printre motivele invocate de americani pentru a-și justifica neimplicarea în oprirea fascismului. Legea Johnson (1934) și Actul de neutralitate (1935) au oprit ajutorul economic și militar acordat altor state implicate în disputele europene, ajungându-se la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Izolaționismul Statelor Unite a încurajat atitudinea distantă a britanicilor și a contribuit la lipsa de reacție a francezilor față de amenințarea reprezentată de Germania nazistă. *Vezi și* neutralitate.

izoleucină

Aminoacid esențial prezent în proteinele obișnuite. A fost izolat pentru prima oară în 1904 din fibrină, o proteină cu rol în coagulare. Se utilizează în medicină, în cercetarea biomedicală și ca supliment alimentar.

izomer

Una din două sau mai multe substanțe cu formulă moleculară identică, dar cu o configurație diferită prin modalitatea de dispunere a atomilor. Este, de asemenea, cunoscut și sub numele de stereoizomer (în loc de izomer sau tautomer; *vezi* izomerie, tautomerie) și se împarte în două tipuri. Izomerii optici sau enantiomerii (*vezi* activitate optică) formează perechi, ca în oglindă. Izomerii geometrici rezultă adesea din rigiditatea structurii moleculare; în compușii organici, acest fapt se datorează de obicei unei legături duble (*vezi* legătură) sau unei structuri ciclice. În cazul unei duble legături dintre doi atomi de carbon, dacă fiecare formează și alte legături, generând rigiditatea în aceleași locuri, grupurile corespondente pot fi de aceeași parte (*cis*) a legăturii C=C sau transversal (*trans*) față de legătura C=C. O distincție asemănătoare poate fi făcută cu privire la structurile ciclice, aflate în același plan, dintre izomerii ale căror grupuri de substituție se află de aceeași parte și izomeri ale căror grupuri de substituție se află de o parte și de alta a planului. Din această categorie fac parte diastereomerii care nu sunt enantiomeri. Majoritatea izomerilor *cis-trans* sunt compuși organici.

izomerie

Existență a unui grup de două sau mai multe substanțe cu formule chimice identice (*vezi* formulă chimică), având însă configurații diferite și, în consecință, proprietăți diferite. Jöns Jacob Berzelius a fost primul care a descoperit fenomenul și i-a dat numele (1830). În cazul izomeriei structurale, formula și greutatea moleculară sunt aceleași, dar diferă legăturile. De exemplu, C_2H_6O este formula moleculară atât a etanolului (CH_3CH_2OH), cât și a eterului de metil (CH_3OCH_3). Izomerii structurali care se pot transforma unul în celălalt se numesc tautomeri (*vezi* tautomerie). În cea de-a doua categorie, stereoizomeria, substanțele cu aceiași atomi și aceleași legături diferă prin configurațiile tridimensionale. *Vezi și* izomer.

izoprenoid *sau* terpenă

Clasă de compuși organici formați din două sau multe unități de izopren. Izoprenul este o hidrocarbură cu cinci atomi de

carbon, cu o structură de lanț ramificat și două legături duble și formula C_5H_8 (*vezi* legătură). În izoprenoide, unitățile izoprene (cu una sau nici una din legăturile lor duble) sunt legate în molecule mai mari, având de la două până la mii de unități de C_5H_8 care pot lua atât forma unei structuri liniare, cât și a uneia ciclice. Izoprenoidele au roluri variate în procesele fiziologice din viața plantelor și animalelor. Uleiurile esențiale aromate și odorizante, cum ar fi geraniolul (uleiul de geranium), ingredient ce dă mirosul trandafirilor, mentolul (uleiul de mentă), citralul (uleiul de lămâiță) și limonen (uleiul de lămâie și cel de portocale), precum și pinenul (din terebentină) și camforul, au două unități de izopren. Printre compușii cu mai multe unități se numără phytolul, un precursor al clorofilei, squalenul, un precursor al steroizilor și al triterpenei, lycopenul, pigmentul roșu al tomatelor și un important agent fitochimic, și carotenul, care este pigmentul morcovilor și precursorul vitaminei A. Cauciucul natural și gutaperca înrudită sunt compuși polizoprenici care conțin mii de unități de izopren.

izospin, spin izobaric *sau* spin izotopic

Proprietate specifică unor familii de particule subatomice înrudite, care diferă prin valoarea numărului de sarcini electrice. Acestea sunt cunoscute sub numele de multipleți izospin. Componentele nucleelor atomice, neutronul și protonul, formează un dublet izospin întrucât acestea diferă doar prin sarcina electrică și proprietățile aferente. Se consideră că aceste elemente sunt versiuni diferite ale nucleonului. Izospinul unui nucleon are valoarea de ½.

izostazie

Teorie care descrie echilibrul de masă al scoarței terestre și care consideră că toate marile părți de scoarță plutesc pe un strat inferior mai dens, aflat la circa 110 km adâncime. Potrivit acestei teorii, munții înalți trebuie să fie regiunile cu grosimi foarte mari ale scoarței, cu rădăcini adânci care ajung până în manta, în timp ce în zonele puțin înalte, de platformă, scoarța este mult mai subțire. Această reprezentare este similară cu cea a ghețarilor plutitori, în care partea cea mai mare a aisbergului se află sub apă.

izotop

Una din două sau mai multe specii de atomi ai unui element chimic ale căror nuclee au același număr de protoni, dar un număr diferit de neutroni. Izotopii au același număr atomic și, în consecință, un comportament chimic asemănător, însă masele lor atomice sunt diferite. Majoritatea elementelor chimice răspândite în natură reprezintă amestecuri de câțiva izotopi. Cositorul, de ex., are zece izotopi. În majoritatea cazurilor, doar izotopii stabili există în natură. Cei radioactivi se dezintegrează spontan în elemente diferite (*vezi* radioactivitate). Izotopii tuturor elementelor mai grele decât bismutul sunt radioactivi. Unii se găsesc și în natură, deoarece au timpi de înjumătățire foarte îndelungați.

Izrail

Înger al morții în islam. Unul dintre cei patru arhangheli (alături de Jibrail (Gabriel), Mikail și Israfil). Este o ființă de proporții cosmice, cu 4 000 de aripi și un corp format dintr-o mulțime de ochi și de limbi. A fost singurul înger suficient de curajos ca să coboare pe Pământ, să-l înfrunte pe Iblis și să-i aducă lui Dumnezeu materia din care l-a creat pe om, motiv pentru care a fost numit înger al morții și i s-a dat un catastif în care sunt trecuți drepții și păcătoșii.

Izu

Peninsulă în partea centrală a insulei japoneze Honshu. Se întinde pe o lungime de 60 km în Oceanul Pacific și este formată, în bună măsură, din roci vulcanice și vulcani foarte erodați. Face parte din Parcul Național Fujy-Hakone-Iyz și este căutată de turiști pentru izvoarele sale termale și climatul blând din timpul iernii.

Izumo, altarul ~

Cel mai vechi altar shintoist din Japonia (se crede că actuala clădire datează din 1346), situat la NV de orașul Izumo, pe insula Honshū. Complexul de edificii al templului se întinde pe o suprafață de 16 ha și găzduiește o valoroasă colecție de artă. Este înconjurat de dealuri pe trei laturi, iar vizitatorii trebuie să străbată un drum de acces străjuit de pini. Majoritatea clădirilor actuale ale complexului au fost construite în sec. XIX.

Izvestia *anterior* Izvestia Sovetov Deputatov Trudeaşcihsea SSSR

(Ştirile Consiliului Deputaţilor Oamenilor Muncii din URSS)

Cotidian rusesc tipărit la Moscova, oficiosul național al guvernului sovietic până în 1991. Fondat în 1917, și-a sporit rapid tirajul. Restricțiile impuse în Al Doilea Război Mondial și sub Iosif Stalin i-au încetinit dezvoltarea, dar în perioada în care a fost condus de Aleksei Adjubei, ginerele lui

Nikita Hrușciov, a devenit un ziar dinamic și accesibil, deși a rămas un instrument mediatic al statului. După dispariția URSS, s-a transformat într-un ziar independent, aflat în proprietatea angajaților, a cărui politică editorială liberală se opune, adesea, atât comuniștilor nereformați, cât și naționaliștilor ruși.

izvoare biblice

Materiale orale sau scrise adunate în Biblie. Dacă paternitatea multor cărți biblice este necunoscută sau apare sub pseudonim, savanții au folosit dovezi și materiale ale criticii biblice pentru a identifica izvoarele și pentru a le aranja în ordine cronologică, în funcție de data alcătuirii lor. Există patru izvoare pentru Pentateuh: J (surse în care Dumnezeu este numit YHWH, în germană JHVH), estic (surse unde Dumnezeu este numit Elohim), D (în stilul Deuteronomului) și P (surse cu conținut și stil ecleziastic). Fragmente din cărțile pierdute au fost identificate în Vechiul Testament. Sursele Noului Testament cuprind scrieri originale și tradiții orale. Primele trei Evanghelii (sinoptice) au o sursă comună. Evangheliile lui Matei și Luca se bazează pe Evanghelia lui Marcu și pe o sursă pierdută, numită Q; Evanghelia după Ioan transmite o tradiție independentă. Izvoarele biblice sunt studiate pentru a dezvălui istoria scripturilor și pentru a reconstitui textele cât mai aproape posibil de conținutul lor original. Savanții pot analiza și izvoarele biblice în efortul lor de a reconstrui tradițiile orale ale acelor timpuri.

Izvolski, Aleksandr, Conte ~

(18.03.1856, Moscova, Rusia - 16.08.1919, Paris, Franța)

Diplomat rus. A devenit ministru de externe în 1906. În 1908 a obținut sprijinul Austriei în chestiunea dreptului navelor rusești de a trece prin strâmtoarea Dardanele, în schimbul susținerii, cu rezerve, a anexării Bosniei și Herțegovinei de către Austria. În timp ce aceasta din urmă a reușit să-și anexeze cele două provincii (*vezi* criza bosniacă), Rusia nu a căpătat, până la urmă, drept de acces prin Dardanele. Răspunderea lui Izvolski pentru eșecul diplomației ruse a dus la tensionarea relațiilor cu Austro-Ungaria în perioada dinainte de izbucnirea Primului Război Mondial. Demis în 1910, a fost ambasador în Franța până în 1917.

izvor

În hidrologie, loc în care apa din surse subterane țâșnește la suprafața Pământului sau aproape de ea. Izvoarele se scurg fie pe sol, fie direct în albia unui curs de apă, a unui lac sau a unei mări. Apa care iese la suprafață fără a curge se numește infiltrație.

izvor hidrotermal oceanic

Izvor hidrotermal (cu apă caldă intens mineralizată), format pe fundul oceanului, când apa mării trece printre roci vulcanice fierbinți, deseori localizat în zone în care crusta oceanică este în curs de formare. De asemenea, izvoarele hidrotermale oceanice apar și deasupra vulcanilor submarini. În ambele cazuri, din soluția fierbinte ajunsă în contact cu apa rece a oceanului se depun minerale bogate în fier, cupru, zinc și alte metale. Prin activitatea acestor sisteme hidrotermale se realizează aproximativ 20% din totalul pierderilor de căldură ale Pământului. În jurul supapelor acestor izvoare apar comunități biologice exotice; aceste ecosisteme sunt total independente de energia soarelui, deoarece depind nu de fotosinteză, ci de chemosinteza realizată de bacteriile fixatoare de sulf.

izvor termal

Izvor a cărui apă are o temperatură sensibil mai ridicată decât temperatura aerului din mediul înconjurător. Majoritatea izvoarelor termale apar ca urmare a interacțiunii apelor subterane cu magma sau cu roci vulcanice solide, dar încă fierbinți. Unele nu au însă legătură cu activitatea vulcanică. În asemenea cazuri, se presupune că circulația apelor la mare adâncime atinge regiunile inferioare ale scoarței Pământului, acolo unde temperatura rocilor este ridicată.

Izvoru Muntelui

Lac antropic (de acumulare), construit pe cursul mijlociu al râului Bistrița, la poalele NE ale masivului Ceahlău, în România. Are o suprafață de 32 kmp și o adâncime maximă de 96 m. A fost amenajat în scop hidroenergetic, alimentând hidrocentrala Stejaru, cu o putere instalată de 210 MW. A devenit și un important obiectiv turistic.

îmbătrânire

Schimbare graduală într-un organism, ce conduce la un risc crescut de slăbire, boli sau moarte. Se produce într-o celulă, într-un organ sau în tot organismul, pe durata întregii vieți adulte a oricărei ființe vii și se manifestă printr-un declin al funcțiilor biologice și al abilității de adaptare la stresul metabolic. Unele schimbări din organe includ înlocuirea celulelor cardiovasculare funcționale cu țesut fibros. Printre efectele generale ale îmbătrânirii se numără reducerea imunității, pierderea forței musculare, slăbirea memoriei și a altor aspecte cognitive, pierderea culorii părului și a elasticității pielii. La femei, procesul se accelerează după menopauză. *Vezi și* gerontologie și geriatrie.

îmbătrânire *sau* oboseală

În inginerie, apariție graduală a fisurii într-un solid, în timpul exercitării unor tensiuni ciclice, așa cum este cazul unei bare metalice ce se rupe după îndoiri repetate (*vezi* îmbătrânirea metalelor). Ruptura cauzată de îmbătrânire se manifestă, la început, prin una sau mai multe fisuri ce se măresc prin acțiunea repetată a unei forțe și se încheie cu separarea totală, când porțiunea neafectată este prea slabă pentru a mai rezista forței. *Vezi și* ductilitate, mașină de teste.

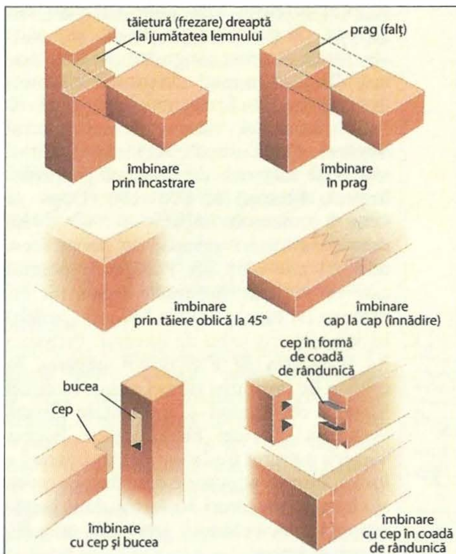
îmbătrânirea metalelor

Slăbire a părților de metal ale mașinilor, vehiculelor sau structurilor, cauzată de presiuni sau încărcări repetate, care duce, în cele din urmă, la ruperea metalului atunci când este supus unei presiuni mult mai mici decât ar fi necesar pentru a fi distrus. De aceea, au fost create metale rezistente la îmbătrânire și performanțele lor au fost îmbunătățite prin tratarea suprafețelor, iar îmbătrânirea a fost redusă semnificativ în cazul avioanelor, precum și în alte aplicații, cu autorul unui design al cărui scop este acela de a evita acumulările de presiune.

îmbinări

În arhitectură, asamblare a diferitelor materiale de construcție. Toate îmbinările sunt proiectate cu grijă de arhitect pentru a asigura rezistența la mișcare, la pătrunderea

Câteva îmbinări de tâmplărie. Îmbinarea prin încastrare se realizează prin inserarea capătului unei piese în tăietura celeilalte. Îmbinarea în prag presupune potrivirea părților printr-un canal sau falț (prag) de-a lungul marginii unei părți sau a celeilalte. Îmbinarea prin tăiere oblică la 45° se face prin lipirea celor două capete, tăiate într-un anumit unghi. Îmbinarea cap la cap (înnădirea) e folosită pentru a prelungi o singură piesă, înnădindu-se părțile proeminente. Îmbinarea cu cep și bucea se realizează prin inserarea părții proeminente (cep) a unei piese într-o gaură (bucea) a celeilalte. Îmbinarea în coadă de rândunică presupune unul sau mai multe cepuri tăiate în evantai, care se încastrează perfect în bucelele (găurile) corespunzătoare.

altor corpuri și la alte incompatibilități. Termenul tâmplărie se referă în special la dulgherie. Printre cele mai întâlnite tipuri de îmbinări se numără: coada de porumbel, folosită pentru a îmbuca două bucăți în unghi drept, de ex. la capetele unui sertar, îmbinarea cepuită, în care cepul este folosit pentru a conferi rezistență mecanică, și încheietura cu canelură și știft, în care o proeminență a piesei se potrivește într-un crenel, folosită pentru a uni un element orizontal cu unul vertical al scheletului.

îmbogățire

În industrie, preparare a materialului neprelucrat (precum minereul pulverizat) pentru a i se îmbunătăți proprietățile fizice și chimice în vederea folosirii lui în unele procese de prelucrare. Printre tehnicile de îmbogățire se numără spălarea, trierea după dimensiune a particulelor și concentrarea (care presupune separarea mineralelor folosibile de alte materiale brute obținute în urma măcinării). În producția pe scară mare sunt exploatate variate proprietăți caracteristice ale mineralelor care urmează să fie separate (de ex. magnetismul, umiditatea, densitatea), pentru a se obține componentele dorite. Îmbogățirea mai este folosită și în industria ceramicii și a vaselor din lut. *Vezi* flotație; minerit; prelucrarea minereurilor.

împărat

Titlu acordat conducătorilor Imperiului Roman (imperator) din perioada antică și, prin extensie, atât unor suverani din Europa, cât și unor monarhi din alte părți ale lumii. Caesar Augustus a fost primul împărat roman. Împărații bizantini au stăpânit la Constantinopol până în 1453. Carol cel Mare a devenit primul împărat din Europa Occidentală (titlul său fiind moștenit de împărații Sfântului Imperiu Roman) în 800 d.Hr. După ce Otto I a devenit împărat în 962 d.Hr., doar conducătorii germani au purtat acest titlu. În alte părți ale Europei, monarhii care au stăpânit mai multe regate (de ex. Alfonso IV, care a condus León și Castilia) își luau uneori titlul de împărat. Pretenția lui Napoleon de a fi numit împărat, în calitate de presupus urmaș al lui Carol cel Mare, a reprezentat o amenințare directă la adresa dinastiei Habsburgilor. Regina Victoria a primit titulatura de împărăteasă a Indiei. Printre popoarele din afara Europei, ai căror conducători au fost numiți împărați, se numără chinezii, japonezii, mogulii, incașii și aztecii.

Împărăția Domnului *sau* Împărăția Cerurilor

În creștinism, domeniu spiritual stăpânit de Dumnezeu ca rege sau împlinirea finală a voinței lui Dumnezeu pe pământ. Deși rar folosită în literatura iudaică precreștină, reprezentarea lui Dumnezeu ca rege era fundamentală în iudaism, iar ideile iudaice despre împărăția lui Dumnezeu au influențat cel mai probabil folosirea acestui termen în Noul Testament. Termenul este des folosit în Noul Testament, constituind o temă centrală în predicile lui Ioan Botezătorul și Iisus. Teologii împărtășesc păreri diferite în legătură cu problematica legată de sosirea Împărăției lui Dumnezeu pe pământ, întruchipată fie în însuși Iisus Hristos, fie ca eveniment viitor. Ortodoxia creștină susține acum că Împărăția a fost parțial întruchipată prin prezența Bisericii în lume și că va fi pe deplin instaurată după Judecata de Apoi.

împărțirea profitului

Sistem prin care angajații primesc o parte din profiturile firmei la care lucrează, după un plan dinainte stabilit. Aceste plăți pot varia în funcție de salariu sau de plata săptămânală și au caracter de indemnizații. Planurile de împărțire a profitului au fost probabil elaborate inițial în Franța, la începutul sec. XIX, sub forma unor stimulente pentru muncitori. Astăzi, astfel de planuri sunt aplicate de către firme din Europa de V, SUA și părți din America Latină. Părțile de profit pot fi distribuite pe bază comună, preferențial sau conform unei combinații a acestor două variante. În primul caz, plățile sunt făcute angajaților imediat după obținerea profitului, sub formă de bani gheață sau de acțiuni în companie. În planurile de plată preferențială, părțile de profit pot fi plătite într-un fond de încredere din care angajații pot extrage anuități în anii următori.

împâslire

Procedeu de prelucrare a lânii pe straturi prin expunerea ei la umezeală, căldură, frecare și presiune. Blana de oaie are mai multe straturi, care se deschid parțial atunci când sunt umede; nivelarea blănurilor în mod paralel și agitarea lor într-un fel anume fac firele de lână să se unească într-un strat compact și solid. Rezultatul este o țesătură ușoară, rezistentă la vânt și apă, care a fost folosită vreme de milenii la confecționarea pălăriilor, a încălțămintei sau a corturilor. O formă ușoară de împâslire se aplică uneori lânii lucrate la război sau cu croșetele, proces cunoscut sub

numele de piuare, în vederea creării unui material mai gros și mai moale.

împletit

Artă și meșteșug al realizării de recipiente și de alte obiecte, din fibre flexibile cum ar fi anumite ierburi, nuiele, bambus și ramuri. Este o artă mai mult funcțională decât decorativă. Există mai multe tipuri de împletituri, în funcție de regiunile geografice și de tipul de vegetație disponibilă. Multe culturi asiatice, africane, oceanice și amerindiene au excelat în acest meșteșug.

împrăștiere

În fizică, schimbare a direcției de mișcare a unei particule din cauza ciocnirii cu o altă particulă. Ciocnirea poate apărea între două particule încărcate electric; nu implică neapărat contactul fizic direct. Experimentele arată că traiectoria particulei împrăștiate este o hiperbolă și, cu cât particula care lovește ținteste mai aproape de centrul de împrăștiere, cu atât scade unghiul de deviere. Termenul de împrăștiere este folosit și pentru difuzia undelor electromagnetice în atmosferă, având ca rezultat, de ex., recepția de unde radio la distanță mare. *Vezi și* legea împrăștierii Rayleigh.

împuternicire legală

Autorizație de a acționa ca reprezentant sau ca avocat al cuiva. O mare parte a împuternicirilor legale, importante în țările de drept civil, intră sub influența administrației prin procură în țările cu sistem juridic bazat pe drept comun *(vezi* drept civil, drept comun). Împuternicirea legală devine permanentă atunci când persoana reprezentată nu mai poate să-și administreze singură afacerile; împuternicirea generală îl autorizează pe reprezentant să desfășoare activități în numele persoanei reprezentate. Împuternicirea specială îl autorizează pe reprezentant să îndeplinească numai o anumită tranzacție.

Înalta Curte a Amiralității

Veche instituție judecătorească din Anglia, prezidată de adjunctul comandantului flotei. A fost înființată pe la 1360 pentru a judeca cazurile disciplinare, pirateria și prada (nave sau bunuri capturate pe mare), dar, în cele din urmă, a căpătat jurisdicție și asupra marinei comerciale. În 1875 a fost unită cu celelalte instituții judecătorești din Anglia, formând Curtea Supremă de Justiție.

înălbitor

Compus chimic lichid sau solid, utilizat pentru a înălbi sau pentru a îndepărta culoarea naturală a fibrelor, ațelor, hârtiei și a produselor textile. Lumina solară a fost principalul agent de înălbire până în momentul descoperirii clorului, în 1774, de către Karl Wilhelm Scheele (1742–1786), și a demonstrației calităților sale de înălbitor făcute de către Claude-Louis Berthollet (1748–1822) în 1785. În timpul procesului de finisare a textilelor, înălbirea este utilizată pentru a se realiza haine albe, pentru a pregăti materiale pentru alte operații sau pentru a îndepărta decolorarea. Clorul, hipocloritul de sodiu, hipocloritul de calciu și peroxidul sunt cel mai adesea utilizați ca înălbitori.

Înălțarea Domnului

În religia creștină, înălțare la cer a lui Iisus la patruzeci de zile după Înviere. În *Faptele Apostolilor* se spune că, după ce s-a arătat de câteva ori apostolilor pe parcursul a 40 de zile, Iisus s-a ridicat la cer și a fost ascuns de un nor, simbol al prezenței divine. Se consideră că acest eveniment reprezintă o nouă legătură între Iisus și Dumnezeu și între Iisus și credincioșii săi. Sărbătoarea Înălțării Domnului este respectată de toți creștinii și celebrarea ei demonstrează existența Împărăției lui Hristos. Începând din sec. IV d.Hr., s-a sărbătorit la 40 de zile după Paști și cu 10 zile înainte de Rusalii.

înălțime a sunetului

Calitate a unui ton muzical care variază odată cu numărul de vibrații pe secundă (hertzi) ale corpului vibrator și datorită căreia sunetele sunt percepute ca înalte sau joase. Un acord mai înalt are un număr mai mare de vibrații decât altul mai jos. Sunetele corpurilor ce vibrează în multipli de doi par să aibă legătură unul cu altul. Despre astfel de acorduri se spune că demonstrează „echivalența octavei", fiind reprezentate simbolic prin numele unei note (precum do sau fa diez). Astăzi, acordul a fost standardizat la 440 Hz, reprezentat de nota la din gama pornind de la do central, ceea ce implică acorduri ale tuturor celorlalte note în scara echitemperată. *Vezi și* interval.

încălzire

Proces de ridicare a temperaturii într-un spațiu închis. Căldura poate fi transmisă prin convecție, radiație și conducție termică. Cu excepția romanilor, care au dezvoltat un sistem de încălzire centrală, majoritatea popoarelor foloseau modalități de încălzire directă, precum șemineuri și cuptoare. Încălzirea centrală, la care s-a recurs în sec. XIX, este o formă indirectă de încălzire: căldura este produsă într-un

loc diferit de cel în care se află casa și apoi este transportată în locuințe. La încălzirea cu aer fierbinte, aerul este încălzit într-un cuptor și transportat, prin conducte, în camerele de la etajele superioare și lăsat să pătrundă prin grilaje. În sistemele de încălzire cu apă fierbinte, o pompă împinge apa dintr-un boiler printr-o rețea de țevi spre radiatoarele și caloriferele din camere. În sistemele de încălzire cu abur, aburul este produs într-un cazan și transportat spre radiatoare prin țevi. Temperatura ridicată a aburului îl face greu de controlat, de aceea s-a renunțat la el. Un alt tip de încălzire este cel electric, care constă în transformarea curentului electric în căldură cu ajutorul unor rezistori ce emit energie radiantă. *Vezi și* încălzire radiantă; încălzire solară.

încălzire globală

Creștere a mediei temperaturilor atmosferice, datorată agravării efectului de seră prin poluarea aerului. În 2001, Comisia Interguvernamentală ONU privind schimbarea climatică a estimat că, până în 2100, temperatura medie globală la suprafața Pământului va crește cu 1,4 până la 5–8°C. Mulți oameni de știință anticipează că asemenea încălzire globală ar duce la topirea rapidă a calotelor glaciare și a ghețarilor montani, fapt ce ar provoca creșterea nivelului apelor de coastă și ar duce la apariția unor perioade de secetă și a unor noi tipuri de precipitații, iar aceasta ar afecta recoltele în anumite regiuni. Alți cercetători susțin că asemenea previziuni sunt exagerate. Conferința Pământului din 1992 și conferința din 1997 a Convenției ONU asupra modificărilor climatice au încercat să pună în discuție problema încălzirii globale, dar, în ambele cazuri, chestiunea a trecut pe planul al doilea din cauza diferendelor dintre agendele economice ale națiunilor și a disputelor dintre statele bogate și cele sărace în ceea ce privește costurile și consecințele reducerii emisiilor de gaze de seră.

încălzire prin inducție

Metodă de creștere a temperaturii unui material cu conductibilitate electrică prin introducerea lui într-un câmp electromagnetic alternativ. Energia curentului electric indus în obiect se disipează sub formă de căldură. Încălzirea prin inducție este folosită în metalurgie la încălzirea metalelor pentru sudură, călire, recoacere și în cuptoarele cu inducție la topirea și prelucrarea metalelor. Procesul de încălzire prin inducție este asemănător celui dintr-un transformator. O bobină răcită cu apă (inductorul), care acționează ca înfășurare primară a unui transformator, înconjoară metalul ce trebuie încălzit și care se comportă ca o înfășurare secundară. Curentul alternativ care trece prin înfășurarea primară produce curenți turbionari în bucata de metal, iar aceasta se încălzește. Adâncimea la care pătrund curenții turbionari și, deci, distribuția căldurii în obiectul metalic depind de frecvența curentului alternativ primar și de permeabilitatea magnetică și rezistivitatea materialului.

încălzire radiantă

Sistem de încălzire în care căldura se transmite prin radiație de la o suprafață încălzită. Sistemele de încălzire radiantă implică, de obicei, fie un sistem de rezistențe electrice, fie țevi de încălzire cu apă caldă care pot fi montate în podea, în tavan sau în pereți. Încălzirea prin panouri este o formă de încălzire radiantă caracterizată prin suprafețe mari (în mod obișnuit tot tavanul sau toată podeaua), ce conțin conductori electrici, țevi cu apă caldă sau conducte cu aer cald. La folosirea încălzirii radiante, sistemele de încălzire nu sunt vizibile în cameră.

încălzire solară

Utilizare a radiației solare pentru încălzirea apei sau a aerului în clădiri. Este de două tipuri: încălzire pasivă și activă. Prima se bazează pe designul arhitectural (așezarea, orientarea, planul, materialele și construcția în sine sunt stabilite astfel încât efectul de încălzire solară să fie maxim). O clădire bine izolată, cu o fereastră mare orientată spre sud, de ex., poate capta căldura în zilele însorite. În acest caz se reduce consumul de gaz, carburant sau electricitate. Pereții de cărămidă, piatră sau plăci ceramice sunt deseori folosiți pentru a absorbi energia solară și pentru a o transmite în interior după o anumită perioadă, care durează, de obicei, câteva ore. Pentru căldura solară activă se folosesc mijloace mecanice de colectare, păstrare și distribuire a energiei solare. La sistemele pe bază de lichide, un metal de culoare neagră, plat la exterior, absoarbe razele Soarelui și înmagazinează căldura, care este transferată apoi unui lichid purtător. Alternativ, fluidul poate fi pompat printr-un tub de sticlă sau volum gol pe care lumina solară a fost focalizată cu ajutorul oglinzilor. După transferul căldurii din colector, fluidul cald este pompat până la un rezervor izolat. Sistemul poate asigura pentru o locuință apa caldă provenită din rezervor sau o poate încălzi pe baza apei calde care curge prin tuburi, amplasate în podele și tavane.

închisoare

Instituție pentru izolarea indivizilor care sunt condamnați pentru infracțiuni. În SUA, există două tipuri de închisori, în funcție de nivelul guvernamental responsabil de acestea și în funcție de durata condamnării. Unele se află de obicei sub jurisdicție locală, iar pușcăriașii sunt condamnați la mai puțin de un an, iar celelalte sunt conduse de unele departamente ale guvernului și condamnații au pedepse mai lungi. La început, acuzații erau închiși în timp ce așteptau sentința procesului, dar, treptat, izolarea a ajuns să fie considerată o posibilă pedeapsă pentru infracțiuni. În primele închisori americane, condamnații erau izolați unii de alții; începând cu sec. XIX, condamnaților li se permitea să muncească împreună, dar în tăcere. La sfârșitul sec. XIX, reformatorii închisorilor au solicitat, cu succes, separarea condamnaților în funcție de tipul de infracțiune, de vârstă și de sex, acordarea de recompense pentru comportament bun, sentință nedeterminată, asigurarea unei pregătiri vocaționale și eliberarea condiționată. La sfârșitul sec. XX, numărul de persoane închise a cunoscut în multe țări o explozie, întrucât arestările pentru acte violente și pentru posesie de cantități reduse de droguri ilegale au crescut.

închizător cu cremene

Sistem de aprindere al armelor de foc, apărut la începutul sec. XVI. A înlocuit închizătorul cu fitil și închizătorul cu roată, fiind folosit până la mijlocul sec. XIX. Cel mai eficient model, veritabilul închizător cu cremene, a fost inventat în Franța, în sec. XVII. Când se apăsa pe trăgaci, un resort făcea ciocănelul să lovească cremenea, scoțând scântei ce ajungeau la praful de pușcă din rezervorul amorsă; la rândul ei, pulberea aprinsă aprindea încărcătura principală din țeavă, determinând lansarea proiectilului.

încrucișare experimentală

Experiment în care un organism cu structură genetică necunoscută este împerecheat cu un organism a cărui structură genetică este în întregime cunoscută, pentru a determina ce gene are primul organism. În cazul unei rase de câini, de ex., în care gena responsabilă de culoarea neagră a blănii este dominantă asupra genei pentru culoarea roșcată a blănii (*vezi* caracter dominant), un câine cu blana neagră poate fi homozigot (cu două gene pentru culoarea neagră) sau heterozigot (cu o genă pentru negru și una pentru roșu). Când este împerecheat cu un câine cu blana roșie (care are două gene pentru culoarea roșie) și toți puii sunt negri, înseamnă că părintele cu blana neagră are caracter dominant, iar dacă unii dintre pui sunt roșii, părintele are caracter hibrid.

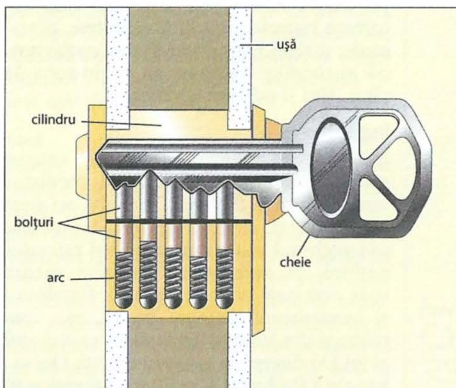
încrucișare selectivă

Împerechere a unor indivizi înrudiți genetic. Antonimul este încrucișare neselectivă, adică împerechere a unor organisme neînrudite. Încrucișarea selectivă este folositoare pentru păstrarea anumitor caracteristici și pentru eliminarea celor nedorite, dar are ca rezultat descreșterea vigorii, mărimii și fertilității descendenților, din cauza efectului combinat al genelor dăunătoare, care sunt recesive la ambii părinți (*vezi* recesivitate). Cel mai important tip de încrucișare selectivă este autofertilizarea. În încrucișarea selectivă, partenerii sunt aleși pe baza relației lor cu un anumit strămoș. Încrucișarea unui hibrid din prima generație cu unul dintre părinți *(backross)* este o metodă obișnuită de încrucișare selectivă.

încuietoare

Echipament mecanic sau electronic folosit la închiderea unei uși sau a unui recipient, astfel încât să nu poată fi deschise decât cu ajutorul unei chei sau al unui cod. Încuietoarea își are originea în Orientul Mijlociu; cea mai veche încuietoare a fost descoperită în apropiere de Ninive. Veche de circa 4 000 de ani, aceasta este de tipul cu bolțuri basculante, cunoscută și sub

O încuietoare (broască) cu butuc cilindric constă în mai multe bolțuri așezate în perechi. Bolțurile sunt susținute de niște arcuri, care exercită o presiune asupra zimților cheii. O cheie nepotrivită va face ca unul sau mai multe bolțuri să blocheze cilindrul, astfel încât acesta să nu se poată răsuci. Doar atunci când părțile superioare ale tuturor bolțurilor din partea de jos sunt la același nivel cu marginile cilindrului, acesta se poate învârti.

numele de încuietoare egipteană. Romanii au folosit primii lacăte de metal, producând chei mici pentru acestea. De asemenea, ei au inventat proeminențele din gaura cheii care împiedică rotirea cheii dacă aceasta nu are tăieturi care să ocolească ieșiturile. În prezent, cel mai cunoscut tip de încuietoare este probabil cea cilindrică, încuietoarea cu bolțuri basculante deschisă cu o cheie plată cu margine dințată; zimții ridică bolțurile cilindrului la anumite înălțimi, permițând întoarcerea cilindrului. Uzuală este și broasca de mobilier, încastrată într-un locaș dreptunghiular tăiat în latura unei uși, și broasca de ușă, fixată într-o canelură tăiată în marginea ușii, mecanismul de închidere fiind acoperit pe amândouă părțile. Printre alte sisteme se numără și încuietorile cu mâner și cele cu combinație. Încuietorile electronice care se deschid cu ajutorul unei cartele magnetice sunt folosite la bănci, camere de hotel și birouri.

înflorirea apelor *sau* **înflorire algală**

Înmulțire explozivă a microorganismelor acvatice vegetale (alge microscopice), provocată de abundența de săruri nutritive în apa de suprafață, cuplată cu lumina solară adecvată pentru fotosinteză. Microorganismele sau substanțele toxice pe care le eliberează pot schimba culoarea apei, consumând până la epuizare oxigenul dizolvat din apă, pot otrăvi animalele acvatice și pot irita pielea și tractul respirator al oamenilor care vin în contact cu apa. O singură specie de alge, diatomee sau dinoflagelate (care se reproduc în câteva ore) poate domina și chiar elimina populațiile celorlalte specii prezente; în mod normal, numărul mediu de indivizi pe litru de apă este de cca o mie, dar poate ajunge la 60 de milioane. Înmulțirea explozivă a dinoflagelatelor din genul *Gymnodinium* provoacă mareele roșii. Marea Roșie își datorează numele înmulțirii explozive, ocazionale, a algei roșii *Trichdesmium erythraeum,* dar și coralilor roșii care trăiesc în zona de țărm. *Vezi și* poluare acvatică.

înger

În special în religiile occidentale, entități spirituale binevoitoare, cu rol mediator între Creator și făptură. De multe ori sunt mesageri ori slujitori ai lui Dumnezeu, sau veghează asupra unui individ sau unei națiuni. În zoroastrism, amesha spenta sunt ordonați în șapte ierarhii. Iudaismul și creștinismul definesc îngerii, așa cum reiese și din Vechiul Testament, ca slujitori ai lui Dumnezeu și ca oștiri cerești. Doi arhangheli (Mihail și Gavriil) sunt menționați în Vechiul Testament, iar alți doi (Rafael și Uriel) apar în textele apocrife. Ierarhia angelică specifică islamului îi plasează în vârful ierarhiei pe cei patru purtători ai tronului lui Allah, urmați, în ordine descendentă, de heruvimi, care îl laudă pe Allah, apoi de cei patru arhangheli, în categoria inferioară aflându-se *hafazeh* (îngerii păzitori). *Vezi și* heruvim; serafim.

înghețată

Produs lactat congelat, preparat din smântână sau unt, lapte, zahăr și substanțe aromate. Înghețatele de fructe (deserturi congelate fără lapte, cu gust de fructe) au fost aduse în Europa din Orient, fiind descrise de Marco Polo în însemnările sale. Prepararea primei înghețate bătute îi este atribuită proprietarului unei cafenele din Paris, pe nume Tortoni, la sfârșitul sec. XVIII. Cornetul de înghețată a apărut în timpul Târgului Mondial organizat în 1904 la St. Louis, Missouri, SUA. Înghețata comercială este produsă prin încălzirea și combinarea ingredientelor, formându-se un amestec ce este ulterior pasteurizat și omogenizat. Amestecul se lasă câteva ore, după care se agită în timpul înghețării, pentru a încorpora și aer. Înghețatele de cea mai bună calitate au foarte puțin aer. În prezent, înghețata este produsă în sute sau chiar mii de arome.

înghițire *sau* **deglutiție**

Act prin care bolul alimentar ajunge din cavitatea bucală în stomac. Limba împinge mâncarea lichidă sau amestecată cu salivă până în faringe. În continuare, lucrurile se petrec pe baza reflexelor, din momentul când bolta palatină se ridică și blochează legătura cu cavitatea nazală; laringele se ridică, iar epiglota acoperă traheea, întrerupând astfel respirația. Presiunea din cavitatea bucală și faringe împinge bolul alimentar în esofag, al cărui sfincter superior se deschide, lăsând să intre mâncarea, apoi se închide, pentru a evita regurgitarea bolului. Respirația este reluată o dată cu coborârea laringelui. Când mișcările peristaltice împing bolul alimentar în stomac, sfincterul esofagian inferior se deschide, iar apoi se închide pentru a preveni refluxul acestuia. Deglutiția dureroasă este adesea cauzată de inflamații; alte probleme sunt cauzate de blocajele sau dereglările care afectează mecanismul înghițirii.

îngrădirea pământurilor obștești

Împărțire sau consolidare a pământurilor obștești din Europa Occidentală, în parcele bine delimitate, deținute de fermele

particulare din timpurile moderne. Înainte de această delimitare, pământurile cultivate erau sub controlul cultivatorilor individuali numai în timpul sezonului în care creșteau plantele; după recoltare și până la următorul sezon de cultivare, pământul era folosit de comunitate pentru pășunatul vitelor, dar și în alte scopuri. În Anglia, îngrădirea pământurilor obștești a început în sec. XII și s-a extins rapid din 1450 până în 1640; practic, procesul a fost finalizat spre sfârșitul sec. XIX. În restul Europei, delimitarea pământurilor obștești nu a progresat mult până în sec. XIX. Azi, drepturile comune asupra pământurilor arabile au fost eliminate aproape în totalitate.

îngrășământ

Substanță sintetică sau naturală care conține elemente chimice necesare îmbunătățirii creșterii și productivității plantelor. Îngrășămintele măresc fertilitatea naturală a solului sau înlocuiesc elementele chimice luate din sol de recoltele anterioare. Folosirea bălegarului (*vezi* îngrășământ natural) și a compostului, ca îngrășăminte, datează probabil din cele mai vechi timpuri. Îngrășămintele chimice moderne includ unul sau mai multe dintre cele trei elemente fundamentale pentru nutriția plantelor: azot, fosfor și potasiu. De importanță secundară sunt sulful, magneziul și calciul.

îngrășământ natural (bălegar)

Material organic, folosit pentru a fertiliza pământul, de obicei compus din fecalele și urina animalelor domestice, prezentând sau nu reziduuri precum paie sau fân. În unele țări se folosesc, de asemenea, excremente umane. Deși îngrășământul obținut de la animalele domestice este mai puțin bogat în azot, fosfor și potasiu decât îngrășămintele sintetice, fiind așadar folosit în cantități mult mai mari, prezintă cantități mari de materie organică, sau humus, prin care îmbunătățește capacitatea solului de a absorbi și de a înmagazina apă, prevenind astfel eroziunile. Pentru a fi eficient, îngrășământul natural trebuie depozitat și împrăștiat cu atenție, motiv pentru care unii fermieri preferă să nu investească atât de mult timp și efort. Îngrășămintele chimice fabricate, deși mai concentrate și mai eficiente, sunt totodată mai costisitoare și mai riscante, fiind foarte poluante. *Vezi* îngrășământ verde.

îngrășământ verde

Recoltă plantată și apoi arată pentru efectele ei benefice asupra solului și recoltelor următoare. În timpul creșterii, poate fi păscută de bovine sau ovine. Aceste recolte sunt, de obicei, plante anuale, fie iarbă, fie legume. Ele îmbogățesc solul cu azot, cresc nivelul general de fertilitate, reduc eroziunea, îmbunătățesc starea fizică a solului și reduc pierderea de substanțe nutritive datorată filtrării. Sunt plantate de obicei toamna, iar vara se ară peste ele, înainte de semănarea recoltei de vară. *Vezi și* cultură de protecție.

înmormântare

Debarasare rituală de rămășițele omenești, menită deseori să înlesnească intrarea decedatului în lumea de dincolo. Îngroparea morților datează de cel puțin 125 000 de ani. Tipurile de morminte variază de la gropi mici până la movile mari de pământ, culminând cu mari morminte din piatră, cum ar fi piramidele. Peșterile au fost și ele folosite multă vreme pentru înmormântări, cum ar fi în cazul vechilor evrei, al miilor de peșteri mortuare (temple în stâncă) din V Indiei și din Sri Lanka sau în cazul siturilor funerare din stânci ale populației dogon din Africa. O altă practică obișnuită este înmormântarea pe apă, adoptată de vikingi. Arderea și răspândirea cenușii pe apă este mult practicată, mai ales în Asia; în India, rămășițele morților sunt răspândite în fluviul sacru Gange. Unele popoare (triburi de amerindieni, parsii iranieni etc.) folosesc expunerea morților în fața spiritelor naturii. La mai multe popoare, prima înmormântare este urmată de o a doua, după un interval de timp ce coincide, adesea, cu perioada de descompunere a corpului. Această practică reflectă ideea morții văzută ca trecere lentă din lumea celor vii spre cea a morților. Obiceiurile evreiești cer înmormântarea rapidă; la mormânt este recitată o rugăciune cunoscută sub numele de *kaddish*, iar la un an după înmormântare este înălțată o piatră de mormânt. Înmormântările creștine sunt, deseori, precedate de un priveghi, o supraveghere a trupului celui decedat, însoțită uneori de ritualuri festive. În religia islamică, decedatul trebuie să fie pus cu fața spre Mecca.

înot

Plutire și înaintare a corpului în apă prin mișcări combinate ale mâinilor și picioarelor. Practicat pentru recreere și ca sport, este apreciat ca un sport care favorizează dezvoltarea întregului corp și ca un sport competițional. A fost inclus în programul Jocurilor Olimpice moderne încă de la inițierea acestora, în 1896. Competițiile sportive includ: întreceri în stil crawl pe distanțe de 50 m, 100 m, 200 m, 400 m, 800 m și 1 500 m; întreceri în stil spate, bras și

fluture pe distanțe de 100 și 200 m; curse individuale în stil mixt (liber) pe distanțe de 200 m și de 400 m, precum și ștafetă în stil liber de 4×100 m, 4×200 m și ștafetă în stil mixt, de 4×100 m. Competițiile pe distanțe lungi (24–59 km) se țin, în general, pe lacuri sau ape continentale.

înot sincron

Formă de înot în care mișcările unuia sau ale mai multor înotători se sincronizează cu un acompaniament muzical, astfel încât formează în apă modele în mișcare. Acest sport a apărut în SUA în anii 1930 și a fost introdus în cadrul sporturilor olimpice (numai formele cu unul sau doi participanți), în 1984; în 1996, regulile au fost schimbate, astfel încât au fost admise numai echipe de opt femei. Echipele sunt apreciate în funcție de mișcările obligatorii și de cele opționale.

Însoțitorii Profetului
în arabă **Sahaba** *sau* **Ashab**

Adepți ai lui Mahomed care au avut contact personal cu el, inclusiv orice musulman care l-a văzut. Ca martori oculari, ei sunt cele mai importante surse pentru Hadith. Musulmanii sunniți consideră că primii patru califi (dintre cei zece discipoli cărora Mohamed le-a promis Paradisul) sunt cei mai importanți. Musulmanii șiiți nu-i respectă pe Însoțitori, pe care îi consideră vinovați de pierderea califatului de către familia lui Ali.

Întâmpinarea Domnului
sau (popular) **Stretenie**
(sărbătorită pe 2 februarie)

În biserica creștină, sărbătoare a aducerii la templu a pruncului Iisus și a curățirii postnatale a Fecioarei Maria în templu, potrivit legii iudaice. Biserica Ortodoxă o numește Hypapante (Întâlnirea), referindu-se la faptul că Iisus s-a întâlnit aici cu Simion, care avusese o viziune în care i s-a comunicat că nu va muri până ce nu îl va întâlni pe Mesia. Sărbătoarea este pentru prima dată atestată documentar în Ierusalim la sfârșitul sec. IV d. Hr.; obiceiul de a o celebra cu lumânări aprinse datează de la mijlocul sec. V d.Hr. Sărbătoarea populară nereligioasă Ziua Ursului (numită Ziua Cârtiței la popoarele anglo-saxone) s-a dezvoltat, în parte, din tradiția medievală conform căreia anumite animale își întrerupeau hibernarea în această zi.

întreg

Număr pozitiv sau negativ cu valoare întreagă sau 0. Numerele întregi sunt generate prin numărare consecutivă: 1, 2, 3,... și prin operația de scădere. Când un astfel de număr este scăzut din el însuși, rezultatul este zero. Când un număr mai mare este scăzut dintr-un număr mai mic, rezultatul este un număr întreg negativ. În acest fel, fiecare întreg poate fi derivat din numerele consecutive, rezultând un set de numere obținute prin operația de scădere (*vezi* teoria grupurilor).

întrupare

Doctrină creștină fundamentală potrivit căreia Dumnezeu a devenit om prin Iisus, fiul său și cel de-al doilea membru al Sfintei Treimi. În persoana lui Iisus, natura umană se întrepătrunde cu cea divină, fără a se schimba sau a-și pierde din importanță. Complexitatea acestei doctrine a generat diverse erezii, dintre care unele negau natura divină a lui Iisus, iar altele pe cea umană. Pentru credincioșii ortodocși, conflictul a fost stins prin Conciliul de la Niceea (325 d.Hr.) și cel din Calcedon (451 d.Hr.).

întunecare centru-bord

Descreștere treptată a strălucirii observabile în astrofizică a discului unei stele, de la centru spre margine. Acest fenomen, evident în fotografiile Soarelui, se produce din cauză că temperatura atmosferei solare se mărește odată cu adâncimea. Privind centrul Soarelui, un observator vede straturile cele mai adânci și fierbinți, care emit cea mai multă lumină. La margine sunt vizibile doar straturile superioare, mai reci, care produc mai puțină lumină. Observațiile asupra întunecării solare centru-bord sunt folosite pentru a aprecia structura de temperatură a atmosferei solare.

înțelegere

Act sau capacitate de a pricepe o informație cu ajutorul intelectului. Termenul se folosește adesea în strânsă legătură cu testele de măsurare a capacității de înțelegere a unui text scris și de aptitudini lingvistice, deși există și alte aptitudini care pot fi examinate (de ex. raționamentul matematic). Specialiștii în aplicarea și interpretarea unor astfel de teste se numesc psihometricieni (*vezi* psihometrie) sau specialiști în psihologia diferențială. *Vezi și* dislexie, lateralitate, testare psihologică, vorbire.

înțelegere

În drept, compromis sau acord între părțile aflate în litigiu pentru a aranja problemele ce generează disputa dintre ele, cu scopul de a respinge și de a încheia litigiul. În general, ca rezultat al înțelegerii, continuarea

acțiunii este oprită. Totuși, părțile pot include termenii înțelegerii într-un act de consimțământ, înregistrat de către Curte. Astăzi, multe procese fie sunt retrase, fie se încheie printr-o înțelegere.

înțelegere viatică

Acord prin care polița de asigurare de viață a unui bolnav incurabil este vândută pentru a obține fonduri în timp ce asiguratul este încă în viață. Cumpărătorul, de obicei o companie de investiții, îi oferă pacientului o sumă între 50 și 80% din valoarea poliței, plătește primele și primește valoarea poliței la moartea pacientului. Această înțelegere (*în latină, viaticum,* merinde pentru o zi) a apărut în anii 1980, când bolnavii de SIDA aveau de plătit facturi medicale ridicate și polițe de asigurare suficient de mari să le acopere, dar ale căror fonduri nu erau disponibile până la moartea lor.

înțeles

În filozofie, sens al unei expresii lingvistice, prin contrast cu referentul ei. De exemplu, expresiile „luceafărul de dimineață" și „luceafărul de seară" au sensuri diferite, deși au același referent (Venus). Unele expresii au înțeles, dar nu au referenți („actualul rege al Franței"), sau au referenți, dar nu au înțeles („acela/aceea"). Înțelesul convențional al unei expresii poate fi diferit de ceea ce persoana care folosește acea expresie vrea să spună, atunci când o utilizează în anumite circumstanțe; acesta este și cazul comparațiilor, al afirmațiilor ironice și al afirmațiilor care exprimă anumite „implicații conversaționale". De exemplu: „Ea a intrat în casă și l-a împușcat" implică faptul că ea l-a împușcat în casă după ce a intrat în casă, deși acest lucru nu este menționat literal în frază; „John are trei copii" implică faptul că John nu are mai mult de trei copii, deși în propoziție nu este precizat acest lucru. Printre alte aspecte nonliterale ale înțelesului se numără posibilitatea de a realiza diferite „acte de vorbire" (*vezi* teoria actelor de vorbire); de ex., formulată în circumstanțe potrivite, propoziția „Te botez Iosif Stalin" reprezintă actul de botez al unei nave, iar propoziția „Îmi este frig" reprezintă o cerere să se închidă fereastra. *Vezi și* pragmatică, semantică.

învățare

Proces din care sunt dobândite modificări ale cunoștințelor, abilităților, obiceiurilor sau tendințelor unui individ, existente la un moment dat, prin intermediul experienței, al practicii sau al studiului. Învățarea presupune procese asociative (*vezi* asociere; condiționare), puterea de a face distincția între informațiile senzoriale, învățarea psihomotorie și perceptuală (*vezi* percepție), imitarea, formarea de concepte, soluționarea problemelor și intuiția/perspicacitatea. Învățarea la animale a fost studiată de etologi și de specialiștii în psihologie comparată, ultimii făcând paralele explicite cu învățarea la oameni (*vezi* etologie). Primele experimente referitoare la învățarea asociativă au fost făcute de Ivan Pavlov în Rusia și de Edward L. Thorndike în SUA. Criticii primelor teorii stimul-răspuns (S-R), cum ar fi Edward C. Tolman, au obiectat că acestea sunt ultrareducționiste și nu țin seama de activitățile interne ale subiecților. Cercetătorii psihologiei Gestalt au remarcat importanța modelelor și formelor în percepție și în învățare, iar lingviștii structuraliști au observat că învățarea limbajului se bazează pe o „gramatică" moștenită genetic. Specialiștii în psihologia dezvoltării umane, cum ar fi Jean Piaget, au evidențiat stadii de creștere în procesul învățării. Mai recent, cognitiviștii au studiat învățarea ca formă a procesării informației, iar unii cercetători ai creierului, de ex. Gerald Maurice Edelman, au considerat că gândirea și învățarea implică un proces continuu de creare de căi la nivel cerebral. Alte subiecte de cercetare sunt atenția, înțelegerea, motivația și învățarea transferențială. *Vezi și* genetică a comportamentului; behaviorism; psihologie educațională; imprinting; instinct; inteligență.

învățare transferențială

În psihologie, dobândire a unei deprinderi prin executarea unor deprinderi anterioare. Transferul pozitiv are loc atunci când o abilitate achiziționată într-un proces anterior de învățare îmbunătățește performanța unei aptitudini noi. Transferul negativ are loc atunci când priceperea dobândită anterior împiedică procesul de învățare actual.

învățare socială

În teoria psihologică, schimbare comportamentală determinată mai degrabă de influența mediului decât de individ sau de motivațiile interne. În zoologie, învățarea socială este prezentă la numeroase specii de păsări și mamifere care își modifică comportamentul prin observarea și imitarea adulților din mediul ambiant. Cântecul păsărilor este un comportament învățat social.

învățământ

Educație care are loc în școli sau medii școlare (educație formală); în sens mai larg, transmitere a valorilor și a cunoștințelor

acumulate de o societate. În culturile în curs de dezvoltare, învățământul general era în majoritatea cazurilor redus; copiii învățau din mediul lor și din diverse activități, iar adulții își asumau rolul de învățători. În societățile mai complexe, în care numărul cunoștințelor ce pot fi transmise este mai mare, apare necesitatea unui mijloc de transmitere mai selectiv și mai eficient – școala și profesorul. Conținutul învățământului formal, durata sa și beneficiarii săi au variat de-a lungul timpului de la o cultură la alta și de la o epocă la alta, precum a variat și filozofia educației. Unii filozofi (de ex. John Locke) au considerat că individul reprezintă o tăbliță nescrisă, pe care puteau fi înscrise cunoștințe; alții (de ex. Jean-Jacques Rousseau) au considerat că natura umană înnăscută este bună în sine și de aceea trebuie coruptă cât mai puțin posibil, adoptând adesea învățământul alternativ. *Vezi și* behaviorism; John Dewey; învățământ elementar; învățământ superior; grădiniță; mișcarea Lyceum; educație progresivă; școală publică; educație specială.

învățământ elementar *sau* învățământ primar

Tradițional, prima etapă din educația formală, care începe la vârsta de 5–7 ani și se sfârșește la vârsta de 11–13 ani. Învățământul elementar este adesea precedat de o formă de învățământ preșcolar. Învățământul primar include, de obicei, învățământul mediu sau gimnazial (la vârsta de 11–13 ani), deși acesta din urmă este uneori considerat parte componentă a învățământului secundar. Învățământul primar se practică sub o formă sau alta în majoritatea țărilor, cu toate că în multe dintre statele în curs de dezvoltare mulți copii nu pot continua studiile după vârsta de 10 sau 11 ani. Programa școlară pentru învățământul primar pune accentul pe citit și scris, pe aritmetică, pe științele sociale și reale. O strategie de predare de bază implică deplasarea elevului de la lucrurile apropiate și familiale la cele îndepărtate și necunoscute, abordare formulată pentru prima oară de către Johann Heinrich Pestalozzi.

învățământ preșcolar

Formă de educație a copiilor cu vârste de până la 5 sau 6 ani. Atât instituțiile de educație preșcolară, cât și denumirea acestora variază în lume (de ex. școală pentru copii, școală de zi, școală maternală, creșă, grădiniță). Prima teorie despre pedagogia preșcolarilor a fost expusă de Friedrich Froebel, fondatorul grădiniței. Alți teoreticieni importanți sunt Maria Montessori și Jean Piaget. Dezvoltarea limbajului reprezintă una dintre cele mai importante preocupări în educația preșcolară, profesorii utilizând jocuri care necesită ascultare și comunicare. *Vezi și* educație elementară.

învățământ secundar

A doua fază tradițională în educația oficială, începând cu vârsta de 11–13 ani și încheindu-se, de obicei, la 15–18 ani. Distincția dintre învățământul elementar și cel secundar a devenit treptat mai puțin strictă, ducând la proliferarea școlilor generale, a liceelor și a altor instituții similare.

învățământ superior

Sistem de învățământ ce urmează învățământului secundar. Instituțiile de educație superioară includ nu numai colegii și universități, dar și școli specializate în drept, teologie, medicină, economie, muzică și artă. Din acest sistem fac parte și institutele de perfecționare a cadrelor didactice, colegiile comunitare și institutele politehnice. La absolvirea cursurilor se acordă un titlu academic, o licență, o diplomă sau un certificat. *Vezi și* educație continuă.

învățământ tehnic

Pregătire academică și vocațională a elevilor pentru posturi care implică științele aplicate și tehnologia modernă. Pune accentul mai mult pe înțelegerea și aplicarea practică a principiilor de bază ale științelor și ale matematicii, decât pe atingerea competenței în abilități manuale, care reprezintă preocuparea învățământului vocațional. Scopul învățământului tehnic este acela de a pregăti absolvenți pentru posturi care sunt clasificate deasupra meseriilor calificate, dar sub profesiile științifice sau inginerești. Cei care au asemenea posturi se numesc, de obicei, tehnicieni. *Vezi și* pregătire profesională.

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie

Operă literară aparținând culturii române, având caracter didactic, redactată în limba slavonă și atribuită voievodului muntean Neagoe Basarab (1512–1521). Păstrat în copii manuscrise și tradus în românește în sec. XVII, textul se prezintă ca o compilație de diferite surse din literatura bizantină, cu unele elemente de originalitate, și a fost alcătuit, după toate probabilitățile, de un cleric de la curtea voievodului, eventual la dispoziția și sub îndrumarea acestuia.

Jabotinski, Vladimir
(1880, Odessa, Imperiul Rus - 03.08.1940, lângă Hunter, New York, SUA)

Lider sionist rus și fondatorul Mișcării Sioniste Revizioniste. A devenit un cunoscut jurnalist și editorialist, iar prin 1903 populariza sionismul. În 1920 a organizat și condus Hagana (forțe paramilitare evreiești). Sionist revizionist, a militat pentru formarea unui stat evreiesc, atât la E, cât și la V de Iordan. *Vezi și* Irgun Zvai Leumi.

Jabrail
Vezi Jibril

jacaranda
Plante din genul *Jacaranda* (familia *Bignoniaceae*), în special cei doi arbuști ornamentali *J. mimosifolia* și *J. cuspidifolia*. Cresc în regiunile calde și în sere, fiind apreciate pentru frumoasele lor flori albastre sau violet și pentru frunzele compuse, dispuse sub formă de perechi opuse. Genul este format din 50 de specii originare din America Centrală continentală și insulară, precum și din America de Sud. Acest nume îl poartă și alte trei specii din genurile *Machaerium* și *Dalbergia*, din familia leguminoaselor, ele reprezentând principala sursă comercială de lemn de trandafir.

jack
(în engleză)

Denumire populară, fără echivalent în română, pentru cca 150 de specii de pești (familia *Carangidae*, ordinul *Perciformes*) răspândite în regiunile temperate și tropicale ale oceanelor Atlantic, Pacific și Indian, iar uneori și în apele dulci sau salmastre. Deși forma și mărimea corpului variază, multe specii au solzi mici, care le dau aspect neted. Corpul este turtit lateral, cu șiruri de solzi mari spinoși pe părțile laterale, în apropierea înotătoarei codale și coadă adânc bifurcată, iar coloritul este verde-albăstrui, argintiu sau gălbui-lucios. Sunt importanți din punct de vedere economic și foarte apreciați de pescarii sportivi. *Vezi și* seriola.

Jack Spintecătorul
Pseudonimul sub care este cunoscut asasinul a cel puțin cinci prostituate, în sau din apropierea districtului londonez Whitechapel, în perioada 7.08–10.11.1888. Fiecare victimă avea gâtul tăiat, iar corpul era mutilat într-un fel care demonstra cunoștințe remarcabile de anatomie umană. Autoritățile au primit o serie de scrisori ironice din partea unui bărbat care-și spunea Jack Spintecătorul și care pretindea că este asasinul. Deși s-au făcut eforturi mari pentru identificarea și prinderea criminalului, acesta a rămas necunoscut. Cazul nerezolvat a aprins imaginația multora, devenind subiect de film și a peste 100 de cărți și generând chiar o formă de turism macabru în Londra.

Jackson
Oraș, 184 256 loc. (2000), centrul administrativ al statului Mississippi, SUA. Este situat în apropierea râului Pearl, în partea central-vestică a statului. Întemeiat în 1792 de Louis Le Fleur, un negustor franco-canadian, a funcționat ca punct comercial, sub numele de Le Fleur's Bluff, până la venirea coloniștilor, în 1820. A devenit capitala statului în 1822, când a căpătat numele actual după Andrew Jackson. În timpul Războiului Civil American, a fost incendiat de forțele unioniste (1863). Este cel mai mare oraș al statului, centru feroviar și de distribuție. Aici se află Universitatea de Stat Jackson (1877) și alte instituții de învățământ.

Jackson, A(lexander) Y(oung)

(03.10.1882, Montréal, Québec, Canada - 05.04.1974, Kleinburg, Ontario)

Pictor peisagist canadian. A călătorit prin toată Canada, mai ales în regiunea arctică. Din 1921, a revenit în fiecare primăvară în același loc de pe malul fluviului St. Lawrence, unde a realizat schițe pe care le-a transpus în tablouri. A avut o carieră îndelungă, fiind un artist de seamă al țării sale; stilul său lejer, caracterizat printr-un ritm alert și culori bogate, a avut o mare influență asupra peisagisticii canadiene.

Jackson, Andrew

(15.03.1767, regiunea Waxhaw, Carolina de Sud - 08.06.1845, Hermitage, lângă Nashville, Tennessee, SUA)

Al șaptelea președinte al SUA (1829–1837). A luptat pentru scurt timp în Revoluția Americană, în apropierea frontierei din zona natală, unde familia i-a fost ucisă în timpul conflictului. În 1788 a fost numit procuror pentru partea de V a statului Carolina de Nord. Când regiunea a fost inclusă în statul Tennessee, a fost ales în Camera Reprezentanților (1796–1797) și în Senat (1797–1798). A lucrat la Curtea Supremă (1798–1804), iar în 1802 a fost numit comandant al milițiilor din Tennessee. La începutul Războiului din 1812, a oferit armatei SUA 50 000 de voluntari. A fost trimis în zona Mississippi să lupte cu indienii creek, aliați ai britanicilor, pe care i-a învins în Bătălia de la Horseshoe Bend, după o campanie scurtă (1813–1814). După ce a cucerit Pensacola, Florida, de la spaniolii aliați cu britanicii, a condus campania de confruntare cu trupele britanice din Louisiana. Victoria decisivă din Bătălia de la New Orleans l-a transformat în erou național, fiind poreclit de presa americană „Old Hickory" (Nucul bătrân). După ce SUA au anexat Florida, a fost numit guvernator al noului teritoriu (1821). Participând la alegerile prezidențiale din 1824, a câștigat cu majoritate de voturi, dar Camera Reprezentanților l-a desemnat președinte pe John Quincy Adams. În 1828, Jackson l-a învins pe Adams și a devenit primul președinte ales de la V de Munții Apalași. Alegerea sa a fost considerată un punct de cotitură în istoria SUA. A fost primul președinte născut sărac și primul ales prin scrutin general, nu cu sprijinul unui partid. Perioada președinției sale a fost numită „Democrația jacksoniană". La preluarea funcției, i-a înlocuit pe mulți oficiali federali cu susținători de-ai săi, strategie cunoscută sub denumirea de sistemul recompensării. Sub autoritatea sa, guvernul a aprobat preluarea teritoriului locuit de indienii cherokee din Georgia și apoi i-a expulzat pe cei care au refuzat să plece de bunăvoie (*vezi* Drumul Lacrimilor). Când statul Carolina de Sud a cerut dreptul de anulare a unor taxe impuse de guvernul federal, Jackson a solicitat și a primit dreptul să folosească armata pentru a pune în aplicare legile federale (*vezi* nulificare). Realegerea sa, în 1832, a fost determinată de opoziția lui la legea de reorganizare a Băncii SUA, care era nepopular printre susținătorii lui (*vezi* război bancar). În perioada mandatului său s-a dezvoltat un Partid Democrat puternic, care a generat sistemul politic bipartit.

Andrew Jackson, pictură de John Wesley Jarvis, cca 1819; Muzeul Metropolitan de Artă, New York

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, HARRIS BRISBANE DICK FUND, 1964

Jackson, Charles Thomas

(21.06.1805, Plymouth, Massachusetts, SUA - 28.08.1880, Somerville, Massachusetts)

Medic, chimist, geolog și mineralog american. A absolvit Școala Medicală Harvard în 1829. Cunoscut pentru tendința sa de a polemiza și de a se implica în controverse, i se atribuie meritul primei demonstrații de anestezie cu eter în scop chirurgical, realizată de un stomatolog la indicațiile sale. De asemenea, a susținut că i-ar fi explicat lui Samuel F. B. Morse principiile de bază ale telegrafului. A lucrat mai mulți ani ca geolog pentru Departamentul de prospecțiuni geologice al SUA.

Jackson, Glenda

(n. 09.05.1936, Birkenhead, Cheshire, Anglia)

Actriță britanică de teatru și de film. Descoperită de Peter Brook, a fost distribuită în spectacolul *Teatrul cruzimii* (Theatre of Cruelty) și apoi a jucat rolul nebunei Charlotte Corday în cunoscuta producție a lui Peter Weiss *Marat/Sade* (1964, ecranizat în 1967). S-a remarcat prin interpretările unor personaje feminine complexe, fiind apreciată la nivel internațional pentru rolurile din filme precum *Femei îndrăgostite* (Women in Love, 1969, Premiul Oscar), *Duminică blestemată* (Sunday Bloody Sunday, 1971) și *O notă de distincție* (A Touch of Class, 1973, Premiul Oscar) și în serialul de televiziune *Elisabeta Regina* (Elizabeth R). Cariera sa cinematografică a continuat până în 1992, când a fost aleasă în Camera Comunelor.

Jackson, Jesse (Louis)
născut **Jesse Louis Burns**

(n. 08.10.1941, Greenville, Carolina de Sud, SUA)

Lider american al luptei pentru drepturi civile. Încă din studenție s-a înscris în Mișcarea pentru Drepturi Civile. În 1965, la Selma, Alabama, s-a alăturat lui Martin Luther King, jr., și a început să lucreze pentru Conferința Comandamentului Creștin din Sud (SCLC). În 1966 a contribuit la fondarea Filierei din Chicago a Operațiunii Coșul de Pâine, secțiunea economică a SCLC; a fost director național al acesteia între 1967 și 1971. Hirotonisit pastor baptist în 1968, a fondat Operația PUSH (People United to Save Humanity) în 1971. În 1983 a condus o mișcare de înregistrare a votanților de culoare din Chicago, care a dus la alegerea celui dintîi primar afro-american al orașului, Harold Washington. În 1984 și 1988 a intrat în cursa pentru desemnarea candidatului democrat pentru alegerile prezidențiale, devenind primul afro-american cu șanse serioase la președinție; în 1988 a obținut 6,7 milioane de voturi. În 1989 s-a stabilit la Washington DC și a fost ales senator de Washington, însărcinat să militeze în Senatul american pentru suveranitatea statală. Începând cu 1970, Jackson a intrat în atenție datorită încercărilor de a media unele dispute internaționale, inclusiv din Orientul Mijlociu. La sfârșitul anilor 1990 a fost acuzat de fraudă, iar în 2001 a recunoscut paternitatea unui copil rezultat dintr-o relație nelegitimă.

Jesse Jackson, 1988

© DENNIS BRACK/BLACK STAR

Jackson, John Hughlings

(04.04.1835, Green Hammerton, Yorkshire, Anglia - 07.10.1911, Londra)

Neurolog britanic. A demonstrat că majoritatea dreptacilor care suferă de afazie prezintă afecțiuni în emisfera cerebrală stângă, confirmând astfel descoperirile lui Paul Broca. În 1863, a descris epilepsia Jackson (caracterizată prin spasme progresive în tot corpul), identificând leziuni cerebrale în regiunea motorie. Electroencefalograma a confirmat definiția dată de el în 1873, potrivit căreia epilepsia este o „descărcare rapidă, bruscă și puternică" de electricitate a celulelor cerebrale.

Jackson, Mahalia

(26.10.1911, New Orleans, SUA - 27.01.1972, Evergreen Park, Illinois)

Cântăreață americană de muzică gospel. În copilărie, a cântat în corul bisericii din New Orleans, unde tatăl ei era predicator. A învățat cântecele de cult, dar a fost influențată și de albumele de blues ale lui Bessie Smith și Ida Cox. În Chicago, a avut slujbe mărunte în timp ce susținea concerte cu un cvintet de gospel, după care și-a deschis câteva mici afaceri. Vocea ei puternică și caldă a intrat în atenția publicului în anii 1930, când a luat parte la un turneu prin toată țara, interpretând cântece precum *He's got the Whole World in His Hands*. A lucrat cu Thomas Dorsey și a interpretat multe dintre cântecele acestuia. *Move on up a little higher* (1948) s-a vândut în peste un milion de exemplare, iar Mahalia Jackson a devenit una dintre cele mai cunoscute artiste vocale din anii 1950 și 1960. A concertat pentru prima dată la Carnegie Hall în 1950. S-a implicat în mișcarea de susținere a drepturilor civile din 1955, iar în 1963 a cântat la cunoscutul marș pentru apărarea drepturilor civile organizat la Washington.

Mahalia Jackson, 1961

ARHIVA BETTMANN

Jackson, Michael (Joseph)

(29.08.1958, Gary, Indiana, SUA - 25.06.2009, Los Angeles, California)

Cântăreț și compozitor american. La numai nouă ani, a devenit liderul trupei Jackson Five, o formație muzicală alcătuită din membrii familiei, înființată de tatăl său. Printre hiturile produse de casa de discuri Motown se numără *I Want You Back* și *ABC*. Deși Michael a rămas membru al grupului Jackson Five până în 1984, a început să facă înregistrări sub nume propriu încă din 1971. Albumul său *Off the Wall* (1979) s-a vândut în milioane de exemplare. Următorul album, *Thriller* (1982), s-a vândut în peste 40 de milioane de exemplare, mai mult decât orice alt album din istorie. Apariția videoclipului a constituit un aspect important pentru Jackson; videoclipurile *Beat It* și *Billie Jean* (ambele în 1983) au evidențiat stilul dansant al muzicii sale (mai ales stilul „moonwalk"). Ulterior, a lansat albumele *Bad* (1987), *Dangerous* (1991) și *HIStory* (1995). În ciuda eforturilor de

a aborda subiecte sociale, stilul de viață retras și excentric al lui Jackson a stârnit controverse prin anii 1990. Reputația sa a avut de suferit în 1993, când a fost acuzat de abuz asupra unui minor; a urmat un proces civil. În 2003, Jackson a fost arestat pentru abuz asupra unui minor, dar a fost achitat în 2005. Printre alte succese ale sale se numără includerea în Galeria Celebrităților Rock-and-Roll – în 1997, ca membru al grupului Jackson Five, și în 2001 pentru producțiile solo. Câțiva dintre frații și surorile sale, în special Janet Jackson (n. 1966), au avut cariere solo încununate de glorie.

Jackson, Reggie
născut **Reginald Martinez**

(n. 18.05.1946, Wyncote, Pennsylvania, SUA)

Jucător american de baseball. S-a remarcat în perioada liceului prin aptitudini sportive pentru atletism, fotbal american și baseball. În campionatele de seniori, a jucat ca om la bătaie (batter) și ca outfielder, contribuind la succesul a trei echipe (Oakland Athletics, 1968–1975; New York Yankees, 1976–1981; California Angels, 1982–1987), a câștigat cinci serii mondiale extrasezon, șase campionate de fotbal american și zece finale de campionat divizionar. De-a lungul carierei, a realizat peste 563 de home-run, clasându-se în topul celor mai buni jucători de baseball din toate timpurile.

Jackson, Robert H(oughwout)

(13.02.1892, Spring Creek, Pennsylvania, SUA – 09.10.1954, Washington DC)

Jurist american. A pledat în primul său caz când era încă minor și a devenit avocat la 21 de ani. A deținut funcția de consilier juridic în Jamestown, New York. În calitate de consilier general al Biroului pentru Venituri Interne al SUA (1934), a reușit punerea sub acuzare a lui Andrew W. Mellon pentru evaziune fiscală. A fost ministru adjunct în Ministerul Justiției (1938–1939) și apoi procuror general (1940–1941). În 1941 a fost numit de președintele Franklin Roosevelt la Curtea Supremă de Justiție a SUA, unde a lucrat până în 1954. Punctele sale de vedere – foarte bine argumentate – îmbinau liberalismul cu naționalismul. În 1945 și 1946 a fost prim-procuror din partea SUA în procesele de la Nürnberg.

Jackson, Shirley (Hardie)

(14.12.1919, San Francisco, California, SUA – 08.08.1965, North Bennington)

Romancieră și nuvelistă americană. Este autoarea cunoscutei povestiri *Loteria* (The Lottery, 1948), o cutremurătoare narațiune care a stârnit mari controverse la publicare, și a operei *Casa bântuită* (The Haunting of Hill House, 1959; ecranizare în 1963, 1999). Acestea, precum și alte cinci lucrări, printre care *Noi am locuit mereu în castel* (We Always Lived in the Castle, 1962), i-au confirmat reputația de maestră a genului horror gotic și a suspansului psihologic.

Jackson, Stonewall
născut **Thomas Jonathan**

(21.01.1824, Clarksburg, Virginia, SUA – 10.05.1863, Guinea Station, Virginia)

Ofițer al armatei americane și al trupelor confederate. În ciuda unei educații formale precare, a reușit să fie admis la West Point. S-a distins în Războiul Mexican. La începutul Războiului Civil American, i-a organizat pe voluntarii din Virginia într-o brigadă operațională. În prima Bătălie de la Bull Run, și-a așezat brigada pe o linie strategică și a rezistat atacurilor unioniștilor, câștigându-și astfel porecla „Stonewall" (Zidul) și fiind avansat la rangul de general-maior. În 1862 a repurtat victorii în campaniile militare din valea Shenandoah și în Bătăliile celor Șapte Zile. Robert E. Lee a comandat trupele lui Jackson la încercuirea forțelor unioniste, câștigând astfel a doua bătălie de la Bull Run, iar Jackson l-a secondat pe Lee în bătăliile de la Antietam și Fredericksburg. În aprilie 1863, în timp ce-și deplasa trupele în flancul armatei unioniste la Chancellorsville, din greșeală a fost împușcat mortal de soldații săi.

Jackson, William Henry

(04.04.1843, Keesville, New York, SUA – 30.06.1942, New York, New York)

Fotograf american. Și-a început cariera ca ucenic într-un atelier fotografic din Troy, New York. După războiul civil a plecat în Vest și și-a deschis un studio în Omaha. A fost fotograful oficial al Departamentului american de prospecțiuni geologice și geografice (1870–1878), iar fotografiile sale au avut un rol decisiv în înființarea Parcului Național Yellowstone.

Jacksonville

Oraș, 794 555 loc.(2007), în NE statului Florida, SUA. Este locul în care a fost fondată prima așezare europeană (de către hughenoții francezi) din Florida, în 1564. Purtând numele lui Andrew Jackson în onoarea acestuia, a devenit oraș în 1822 și inclus în stat în 1832. În 1901 a fost aproape în totalitate distrus de un incendiu. În 1968 i-a fost alipită orașului cea mai mare parte din regiunea Duval; se întinde pe o

suprafață de 2 178 kmp, fiind unul dintre cele mai întinse orașe din SUA. Are un port cu șantiere navale importante și este principalul centru comercial și de transport al Floridei. Aici se află Universitatea Jacksonville, Universitatea Florida de N și Colegiul Jones.

Jacob, François

(n. 17.06.1920, Nancy, Franța)

Biolog francez. După obținerea titlului de doctor, a lucrat la Institutul Pasteur din Paris. Din 1958 a cercetat împreună cu Jacques Monod reglarea sintezei de enzime la bacterii. Cei doi au descoperit genele de reglare, numite astfel deoarece controlează activitățile altor gene. Jacob și Monod au intuit și existența unui transportor ARN, o copie parțială a ADN-ului, care transportă informația genetică în alte părți ale celulei. În 1965 cei doi cercetători au primit Premiul Nobel, împreună cu André Lwoff.

Jacobs, Helen Hull

(06.08.1908, Globe, Arizona, SUA - 02.06.1997, Eastahampton, New York)

Jucătoare de tenis americană. În perioada 1924–1925 a fost campioană națională de tenis la juniori. În finala din 1928 de la Forest Hills, New York, a fost pentru prima dată învinsă de Helen Wills, care s-a dovedit apoi a-i fi eterna rivală. Deși Wills câștiga aproape întotdeauna, Jacobs era favorita publicului. Singura victorie împotriva lui Wills a fost prin neprezentarea acesteia. Deși s-a aflat adesea în umbra lui Wills, Jacobs a câștigat patru titluri în openul SUA la individual (1932–1935), trei la dublu și dublu mixt (1932 și 1934–1935). S-a aflat în topul primelor zece jucătoare din lume între 1928 și 1940. În 1933, în timpul turneului de la Wimbledon, a fost prima jucătoare care a rupt cu tradiția, purtând pantaloni scurți. Autobiografia sa, *Dincolo de joc* (Beyond the Game), a fost publicată în 1936.

Jacobs, Jane *născută* Jane Butzner

(04.05.1916, Scranton, Pennsylvania, SUA - 25.04.2006, Toronto, Canada)

Specialistă canadiană, de origine americană, în sociologie urbană. S-a implicat în studiul comunității urbane pe când locuia la New York împreună cu soțul ei, de profesie arhitect. Timp de zece ani, a lucrat ca redactor al publicației *Architectural Forum*. Bine-cunoscuta sa lucrare *Viața și moartea marilor orașe americane* (Death and Life of Great American Cities, 1961) reprezintă o interpretare originală a multiplelor necesități ale așezărilor urbane moderne. În lucrarea *Economia orașelor* (Economy of Cities, 1969), Jacobs prezintă importanța diversității în dezvoltarea urbană. Printre lucrările ulterioare se numără *Orașele și bunăstarea națiunilor* (Cities and the Wealth of Nations, 1984), *La limita imperiului* (Edge of Empire, 1996) și *Evul Mediu care va veni* (Dark Age Ahead, 2004). *Vezi și* planificare urbană.

Jacopo della Quercia
născut Jacopo di Piero di Angelo

(cca 1374, Siena - 20.10.1438, Bologna, Statele Papale)

Sculptor italian din Siena. Tatăl său era aurar și sculptor în lemn. Prima sa operă importantă este mormântul lui Ilaria del Carretto din catedrala din Lucca (cca 1406–1408). Cea mai impunătoare lucrare a sa din Siena este Fonte Gaia (1408–1419) din Piazza del Campo. A lucrat cu Donatello și Lorenzo Ghiberti la realizarea basoreliefurilor de pe cristelnița din baptisteriul din Siena (1417–1430). Ultima și cea mai importantă realizare a sa o reprezintă basoreliefurile de pe portalul bisericii San Petronio din Bologna (1425–1430). În 1435 a fost numit arhitect-șef al catedralei din Siena. În vremea sa, sculptura din Siena a atins apogeul, personalitatea lui influențându-i pe toți pictorii sienezi care i-au urmat. Considerat cel mai mare sculptor neflorentin din sec. XV, a avut o mare influență și asupra tânărului Michelangelo Buonarroti.

Jacquard, Joseph-Marie

(07.07.1752, Lyon, Franța - 07.08.1834, Oullins)

Inventator francez. În 1801 a realizat un război de țesut automat pe baza unei tehnologii revoluționare. Invenția sa a intrat în proprietate publică în 1806, Jacquard primind o rentă și drepturi de inventator pentru fiecare produs. Războiul de țesut funcționa cu ajutorul unor cartele perforate interșanjabile care controlau modul de realizare a țesăturii, astfel încât orice model se putea obține automat. Tehnologia folosită de Jacquard la realizarea războiului de țesut stă la baza războiului de țesut automat modern și a computerului de azi. Cartelele sale perforate au fost adaptate de Charles Babbage – în mijloace de intrare-ieșire pentru proiectul de motor analitic – și de Herman Hollerith, pentru a introduce datele în mașina de recensământ; tot cartelele perforate s-au folosit pentru introducerea de date în primele computere digitale.

Jacquard, război de țesut ~

Război de țesut incluzând un mecanism special care controla fiecare fir de urzeală.

A permis fabricarea unor țesături cu modele complexe, precum tapiseria, brocartul și damascul, și a fost adaptat pentru a produce tricotaje. Inventat de Joseph-Marie Jacquard în Franța, la începutul sec. XIX, acest mecanism folosea cartele perforate interșanjabile pentru a controla modul de realizare a țesăturii, astfel încât se putea obține automat orice model. Țesătorii l-au întâmpinat cu ostilitate, temându-se că i-ar fi putut lăsa fără pâine, datorită performanțelor sale: cei din Lyon nu numai că au dat foc mașinilor, dar l-au atacat și pe Jacquard. În cele din urmă, avantajele războiului de țesut au prevalat, iar în 1812, în Franța, erau folosite peste 11 000 de războaie. După 1820, războiul de țesut automat s-a răspândit în Anglia, iar de aici, în întreaga lume.

Jacuí

Râu din S Braziliei. Izvorăște din înălțimile situate la E de Passo Fundo și curge spre S-E pe o distanță de 450 km. La Pôrto Alegre, primește patru afluenți și formează fluviul Guaíba, care se varsă în Oceanul Atlantic printr-un estuar puțin adânc. Cursul este navigabil în amonte, până la Cachoeira do Sul, fiind una dintre cele mai aglomerate zone navigabile din Brazilia.

jad

Denumire a două tipuri de pietre semiprețioase dure, compacte, de culoare verde, care devin lucioase prin șlefuire. Cea mai apreciată varietate este jadeitul; celălalt tip este nefritul. Din cele mai vechi timpuri, ambele se prelucrează și se fac din ele bijuterii, ornamente, mici statuete și obiecte uzuale. Ambele tipuri pot fi albe sau incolore, dar pot avea și culoare roșie, verde sau cenușie.

Dragon printre nori, medalion sau nasture gravat în jad, dinastia Ch'ing, probabil de la sfârșitul sec. XVIII (domnia lui Ch'ien-lung); Muzeul Victoria & Albert, Londra

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA MUZEUL VICTORIA & ALBERT, LONDRA, WELLS LEGACY

RUNK/SCHOENBERGER–GRANT HEILMAN

jadeit netăiat (stânga) și tăiat (dreapta)

jadeit

Silicat mineral din familia piroxenului, care poate avea calitate de piatră semiprețioasă. Este unul dintre cele două tipuri de jad. Jadeitul (jadul imperial) sau silicatul natural de aluminiu și sodiu ($NaAlSi_2O_6$) poate conține impurități care îi conferă o gamă diversă de culori: alb, verde, roșu, maro și albastru. Cea mai apreciată varietate este cea verde smarald. Jadeitul apare numai în roci metamorfice, mai ales în cele care au fost supuse unor presiuni mari la adâncimi apreciabile în scoarța terestră. Regiunea din jurul orașului Mogaung, în N statului Myanmar, este de multă vreme sursa principală de jadeit de foarte bună calitate.

Jafar ibn Muhammad

(699/700 d.Hr., Medina, Arabia – 765 d.Hr., Medina)

Al șaselea imam al ramurii șiite a islamului și ultimul recunoscut de toate sectele șiite. A fost strănepotul lui Ali. Posibil pretendent la califat, Jafar a fost considerat o amenințare pentru dinastiile Omeiazilor și Abbasizilor. În 762 d.Hr. a făcut o călătorie la Bagdad pentru a-i dovedi califului că nu dorește puterea, apoi s-a întors la Medina, unde l-a avut ca ucenic pe Abu Hanīfah. După moartea sa, șiiții s-au separat. O sectă, ismailiții, au devenit adepții fiului său, Ismail. O alta, Ithna Ashariya, a identificat o linie de ascendență de la Jafar până la cel de-al 12-lea Imam, așteptat la Judecata de Apoi.

Jagannatha *sau* Jagannath

Numele sub care este venerat Krishna la Puri, Orissa, un faimos centru religios din India. Templul său din Puri datează din sec. XII. Rathayatra sau Festivalul Carului are loc în onoarea zeului, în fiecare an, în iunie sau iulie. În timpul acestei ceremonii, o imagine a lui Krishna este așezată într-un car atât de greu, încât este nevoie de câteva mii de credincioși ca să-l împingă până la templul zeului, aflat în afara orașului. Procesiunea durează câteva zile. Potrivit legendei, pelerinii se aruncă uneori sub car, sperând să fie mântuiți pe loc.

Jagello I

Vezi Vladislav (Wladislaw) II Iagello

jagirdar

Sistem de administrare a terenurilor, introdus în India de primii sultani din Delhi la începutul sec. XIII, prin care terenurile, veniturile și autoritatea administrativă reveneau unui înalt funcționar al statului. Pământul reintra în posesia statului la moartea funcționarului respectiv, dar moștenitorii puteau să-și reînnoiască dreptul de a-l administra, dacă plăteau o taxă. Deși feudal, sistemul jagirdar a avut tendința de a slăbi autoritatea administrației centrale, prin formarea unor proprietăți

cvasiindependente. Abolit periodic, sistemul a fost mereu reactivat. După câștigarea independenței Indiei, s-au luat măsuri pentru a aboli dreptul de proprietate al persoanelor absente.

jaguar

Cea mai mare felină din cele două Americi. Răspândit, în trecut, în regiunile împădurite de la granița dintre SUA și Mexic, până în Patagonia, jaguarul (*Panthera onca*) a supraviețuit, dar numărul de exemplare s-a redus, azi fiind de găsit numai în zonele îndepărtate din America Centrală și de S. Cea mai numeroasă populație trăiește în pădurea ecuatorială amazoniană. Masculul are o lungime de 1,7–2,7 m, incluzând coada de 60–90 cm, și cântărește între 100 și 160 kg. Blana este, de obicei, portocalie-arămie, cu pete negre, dispuse în rozete care au o pată neagră în centru. Jaguarul este un animal de pradă solitar și vânează, de regulă, rozătoare, cerbi, păsări și pești. Atacă adesea vite, cai și câini.

Jaguaribe

Fluviu din NE Braziliei. Format prin unirea râurilor Carapateiro și Trici, curge spre NE pe o lungime de 560 km și se varsă în Atlantic în apropiere de Aracati. Perioadele lungi de secetă, în timpul cărora fluviul este în mare parte secat, sunt urmate de inundații catastrofale, care devastează orașele situate pe cursul inferior.

Jahangir *sau* Jehangir

(31.08.1569, Fatehpur, Sikri, India - 28.10.1627, în drum spre Lahore)

Împărat mogul al Indiei (1605–1627). Deși legal era moștenitorul tronului, Jahangir s-a revoltat în 1599, fiind nerăbdător să preia puterea. Tatăl său, Akbar, l-a confirmat, totuși, succesor la tron. Ca și Akbar, Jahangir a acordat o mare importanță relațiilor de bună vecinătate cu statele de pe subcontinentul indian, i-a tolerat pe cei de altă religie decât cea musulmană și a fost un adevărat protector al artelor. A încurajat cultura persană în India mogulă. În perioada de mijloc a domniei sale, scena politică a fost dominată de soția sa, de origine persană (Nur Jahan), de tatăl acesteia și de fiul lui Jahangir, prințul Khurram (viitorul Jahan-șah).

Jahan-șah

(05.01.1592, Lahore, India - 22.01.1666, Agra)

Împărat mogul al Indiei (1628–1658). În timpul domniei tatălui său, Jahangir, a făcut parte din grupul care domina politica dinastiei mogulilor. După moartea tatălui, a reușit să primească sprijinul pentru a se proclama împărat. Domnia lui s-a remarcat prin succesele obținute împotriva statelor din Deccan. Deși încercările de recâștigare a teritoriului pierdut au adus imperiul în pragul dezintegrării, domnia sa a reprezentat apogeul splendorii curții mogule. Dintre realizările sale arhitecturale (printre care un palat-fortăreață construit când a transferat capitala de la Agra la Delhi), cea mai cunoscută este Taj Mahal. Deși a fost un musulman mai ortodox decât tatăl său, a fost mai puțin ortodox decât fiul și succesorul său, Aurangzeb, și a fost relativ tolerant cu supușii săi hinduși.

Jahn, Friedrich Ludwig

(11.08.1778, Lanz, Brandenburg, Prusia - 15.10.1852, Freyburg, Saxonia prusacă)

Profesor german care a pus bazele mișcării germane Turnverein (club de gimnastică). Ca profesor la Berlin (1809), a inițiat un program de exerciții în aer liber pentru studenți. A inventat paralelele, inelele, bârna, calul și bara fixă, care au devenit aparate standard ale gimnasticii. În 1819 a devenit suspect de naționalism și s-a considerat că exercită o prea mare influență asupra tinerilor. A fost arestat și întemnițat aproape un an. Clubul său de gimnastică a fost închis, iar gimnastica a fost interzisă pe plan național (interdicție anulată în 1842). A primit Crucea de Fier pentru rezultate militare deosebite (1840), fiind ales în Parlamentul național (1848–1849).

jai alai

(*în bască*, festivalul bucuriei)

Joc asemănător handbalului, disputat între doi sau patru jucători echipați cu o minge și o crosă, un fel de coș din nuiele, lung și curbat, care se prinde la încheietura mâinii. De origine bască, jocul are ca strămoș pelota și a căpătat denumirea actuală în 1900, când a fost importat în Cuba. Crosa, numită „cesta", permite mingii să atingă viteze de până la 240 km/h. Terenul, cu o lungime de 53,3 m, este închis pe trei laturi. Scopul jocului este de a lovi mingea de peretele din față atât de tare, încât să nu-i permită adversarului să o lovească la rândul lui. În SUA este permis pariul pe acest joc.

jaina vrata

În jainism, jurământ făcut de călugări, călugărițe și mireni. Primele cinci jurăminte se numesc *mahavrata* sau „marile jurăminte". Acestea sunt: nonviolența, onestitatea, a nu fura, castitatea și renunțarea la avere. În cazul laicilor, aceste jurăminte sunt interpretate diferit: de ex., mirenii trebuie

să fie credincioși soțului sau soției, în timp ce călugării trebuie să rămână celibatari. Celelalte jurăminte au rolul de a ajuta la păstrarea primelor cinci. Jurământul final constă în promisiunea de a muri în meditație prin autoînfometare, atunci când celelalte jurăminte nu mai pot fi respectate.

jainism

Religie indiană întemeiată în sec. VI î.Hr. de Vardhamana, supranumit Mahavira, ca reacție împotriva religiei vedice, care cerea sacrificii animale. Ideea de bază a jainismului este *ahimsa*, adică nonviolența față de orice făptură. În jainism nu există ideea unui zeu creator, deși există mai multe divinități mai mici care patronează diverse aspecte ale existenței. Jainiștii cred că religia lor este eternă și revelată în etape de mai mulți Cuceritori, Mahavira fiind cel de-al 24-lea. Ducând o viață ascetică, Mahavira a predicat penitența și renunțarea de sine ca mijloace de desăvârșire a naturii umane, evitarea reîncarnării, pentru a atinge starea *moksha*, adică de eliberare. Adepții acestei religii consideră *karma* o substanță materială, invizibilă, care se opune eliberării și care poate fi anulată numai prin ascetism. Pe la sfârșitul sec. I d.Hr., jainiștii s-au separat în două ramuri, fiecare sectă având propriile scrieri sacre. Membrii digambara consideră că un adept nu trebuie să dețină nici o proprietate, nici măcar haine, și că femeile trebuie să renască în calitate de bărbați ca să poată atinge starea de *moksha*. Membrii svetambara sunt mult mai moderați: păstrează unele obiecte, cum ar fi veșmintele, vasul de milostenie, o măturică de paie și o *muchavastrika* (o bucată de pânză cu care se leagă la gură pentru a nu înghiți insecte mici). Cunoscuți pentru respectul față de viață, adepții jainismului sunt celebri pentru activitățile lor caritabile, inclusiv construirea de adăposturi pentru animale. Jainiștii propovăduiesc armonia universală și nu fac prozelitism. La începutul sec. XXI, jainismul avea cca 4,5 milioane de adepți.

Jaipur

Oraș, 2 700 000 loc. (2003), centrul administrativ al statului Rajahstan din NV Indiei. Oraș fortificat, înconjurat de dealuri (cu excepția zonei de S), a fost fondat în 1727 de maharajahul Sawai Jai Singh ca noua capitală a statului princiar Jaipur, în locul orașului Amber. Orașul, vestit pentru frumusețea sa, a fost construit după o geometrie arhitectonică rectangulară unică. Majoritatea clădirilor sunt roz, de aceea capitala este supranumită și Orașul Roz. Este o destinație turistică foarte cunoscută. Printre atracțiile istorice se numără palatul orașului, Turnul Vânturilor, palatul Ram Bagh și Nahargarh sau Foișorul Tigrului.

Jakarta *anterior (1949-1972)* Djakarta

Capitala Indoneziei, 9 604 900 loc. (1999), cel mai mare oraș din țară. Situat pe coasta de NV a insulei Java, a fost întemeiat în 1527, după ce sultanul din Bantam i-a alungat pe portughezi de pe insulă. În 1619, olandezii au preluat puterea, iar orașul, care a devenit sediul central al Companiei Olandeze a Indiilor de Est, a fost numit Batavia. În 1949, localitatea a fost redenumită și a devenit capitala Indoneziei. S-a dezvoltat rapid, devenind unul dintre cele mai populate orașe ale lumii. Este un centru comercial, industrial și financiar important și sediu al mai multor universități.

Jakobson, Roman (Osipovici)

(11.10.1896, Moscova, Rusia - 18.07.1982, Boston, Massachusetts, SUA)

Lingvist american de origine rusă. În 1920, Jakobson s-a stabilit la Praga. Situația politică din Europa l-a determinat să se refugieze în Scandinavia în 1938, apoi în SUA în 1941. Între 1949 și 1967 a predat la Universitatea Harvard. Sfera sa de cercetare a cuprins creațiile populare epice și istoria culturală a slavilor, fonologie generală, morfologia limbilor slave și învățarea vorbirii. Preocuparea sa pentru contrast și opoziție se reflectă în analiza sistemului cazurilor (1938), un studiu strălucit al verbelor din limba rusă (1948) și, mai ales, în studiile asupra trăsăturilor distinctive din fonologie.

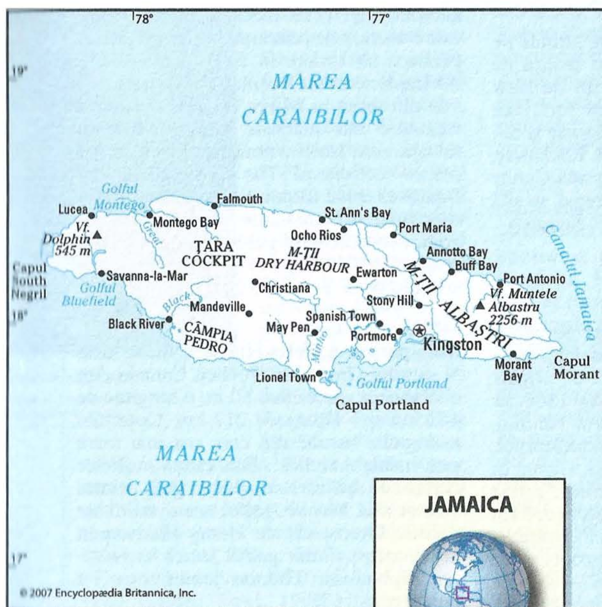
Jalapa (Enriquez)

Oraș, 373 076 loc.(2000), centrul administrativ al statului Veracruz din partea central-estică a Mexicului. Este situat în lanțul muntos Sierra Madre Oriental, la o altitudine de 1 427 m. Piață de desfacere pentru cafeaua și tutunul de producție internă în perioada colonială, Jalapa era vestit pentru târgul anual, organizat pentru comercializarea bunurilor aduse de la Cádiz de flota spaniolă ce transporta argint. Impunătoarea arhitectură mauro-spaniolă a orașului amintește de perioada de glorie a acestuia.

Jalea, Ion

(19.05.1887, Casimcea, Tulcea, România - 07.11.1983, București)

Sculptor român. Elev al lui Dimitrie Paciurea, al lui Auguste Rodin și al lui P. Bourdelle, membru al Academiei Române. S-a remarcat mai ales prin ansambluri

cu caracter monumental (*Spiru Haret, Mihai Eminescu, Monumentul Infanteriei* în București, *Columna Unirii* la Focșani, *Decebal* la Deva), dar și prin lucrări inspirate din folclorul românesc sau din mitologia greco-latină (*Hercule doborând Centaurul, Minerva, Bacante, Arcaș odihnindu-se*). Împreună cu Cornel Medrea, a realizat basorelieful Mausoleului de la Mărășești.

Jalisco

Stat din partea central-vestică a Mexicului. Suprafața: 79 085 kmp; 6 752 113 loc. (2005). Centrul administrativ: Guadalajara. Lanțul muntos Sierra Madre Occidental traversează statul, separând coasta Pacificului de o zonă înaltă de podiș. Regiunea Sierra este în mare parte vulcanică, zguduită de cutremure frecvente. Situat în această regiune, Chapala este cel mai mare lac din Mexic. Invadat prima dată de spanioli în 1526, Jalisco a fost anexat la Noua Galicie. În 1889, Tepic (actualul stat Nayarit) s-a separat de regiunea de coastă. Economia se bazează pe agricultură, creșterea animalelor, industria forestieră și cea minieră.

jaluzele

Ansamblu de palete sau corpuri de sticlă, de lemn sau de alt material, paralele, orizontale sau verticale, proiectate să regleze fluxul aerului sau pătrunderea luminii. Sunt deseori folosite la ferestre sau uși. Pot fi mobile sau fixe. Termenul se referă și la paletele de metal care acoperă gurile de intrare și ieșire ale unităților de ventilație și aer condiționat.

Jamaica

Stat insular, situat la S de Cuba. Suprafața: 10 991 kmp; 2 736 000 loc. (2005). Capitala: Kingston. Are o lungime de 235 km și o lățime de 56 km, fiind a treia insulă ca mărime din Caraibe. Populația este în majoritate formată din descendenți ai sclavilor africani. Limbi vorbite: engleza (limbă oficială), creola. Religii: creștinism (mai ales protestantism și romano-catolicism) și rastafarianism. Moneda oficială: dolarul jamaican. Jamaica este formată din trei mari regiuni: câmpiile de coastă, care sunt cultivate intens; platoul calcaros, care ocupă jumătate din insulă; podișul interior, cu lanțuri muntoase împădurite, precum Munții Albaștri. Un sfert din populația activă lucrează în agricultură, cele mai importante produse de export din acest domeniu fiind zahărul, melasa și romul. Industria este centrată pe producția de bauxită și de alumină și pe industria textilă. Turismul este foarte important. Ca formă de guvernământ, Jamaica este o monarhie constituțională cu două camere legislative. Șeful statului este monarhul britanic, reprezentat de un guvernator general, iar cel al guvernului este prim-ministrul. Insula a fost colonizată de indienii arawak prin 600 d.Hr. În 1494 a fost descoperită de Cristofor Columb. A fost colonizată de spanioli la începutul sec. XVI, dar neglijată, întrucât nu avea resurse de aur. Britanicii au preluat conducerea în 1655 și, pe la sfârșitul sec. XVIII, insula a devenit un domeniu colonial foarte apreciat datorită cantității mari de zahăr obținute cu ajutorul sclavilor. Sclavia a fost abolită după 1830, iar sistemul de plantații a decăzut. Jamaica a căpătat drepturi depline de autoguvernare în 1959, devenind un stat independent în cadrul Commonwealth în 1962. La sfârșitul sec. XX, guvernul condus de Michael Manley a naționalizat o serie de ramuri industriale.

Jamaica

Mic golf la Oceanul Atlantic. Se întinde pe o suprafață de cca 50 kmp pe țărmul de SV al insulei Long Island, la SE de New York, SUA. Parte a portului New York, este închis spre S de peninsula Rockaway și comunică cu oceanul prin golful Rockaway. În apropierea intrării în golf se află Coney Island. Pe țărmul de NE, la Idlewild, se află aeroportul internațional John F. Kennedy.

Jamal al-Din al-Afghani

(1838, Asadâbâd, Persia – 09.03.1897, Istanbul)

Politician și jurnalist musulman. Se bănuiește că ar fi adoptat numele Afghani pentru a ascunde faptul că era șiit de origine persană. A trăit în Afghanistan din 1866, iar după un an a devenit consilierul hanului. Înlocuit în urma schimbării conducătorilor, s-a dus la Istanbul și apoi la Cairo, în 1871. Considerat agitator și eretic, a fost alungat din Egipt în 1879. În 1883 se afla la Paris, unde a susținut identitatea civilizației islamice în fața dominației europene. Se pare că a activat în Rusia (1887–1889) ca agitator antibritanic. A locuit apoi în Iran, unde a fost considerat eretic și alungat în 1892. Patru ani mai târziu, s-a răzbunat, instigând la uciderea șahului. A murit la Istanbul, fără a reuși să-l facă pe sultan să accepte ideile sale panislamice.

James

Râu în Virginia, SUA. Format prin confluența râurilor Jackson și Cowpasture, curge spre E, traversează Munții Blue Ridge, trece de Richmond și se îndreaptă spre SE pentru a se vărsa în golful Chesapeake pe la Hampton Roads, după un traseu de 550 km. Pe cursul inferior se află așezarea istorică Jamestown.

James *sau* Dakota

Râu care izvorăște din partea centrală a statului Dakota de Nord și curge spre SE, traversând statul Dakota de Sud. Se unește cu fluviul Missouri la 8 km în aval de Yankton, după ce parcurge 1 140 km. Printre cele mai importante orașe situate de-a lungul râului se află Jamestown, Dakota de Nord, și Huron, Dakota de Sud.

James, C(yril) L(ionel) R(obert)

(04.01.1901, Tunapuna, Trinidad – 31.05.1989, Londra, Anglia)

Scriitor și activist politic din Trinidad. În tinerețe s-a mutat în Marea Britanie, unde a publicat prima lucrare, *Viața căpitanului Cipriani* (The Life of Captain Cipriani, 1929). Studiul său despre Toussaint-Louverture, *Iacobinii negri* (The Black Jacobins, 1938), este o lucrare de referință. În timpul primei perioade de ședere în SUA (1938–1953), s-a împrietenit cu P. Robeson. Deportat în cele din urmă în Marea Britanie din cauza viziunilor sale marxiste și a activismului muncitoresc, James a ținut rubrica de cricket pentru cotidianul *The Guardian*. Opera *Dincolo de limită* (Beyond a Boundary, 1963) reprezintă o combinație de date autobiografice și comentarii politice și sportive. S-a reîntors în SUA după 1970, stabilindu-se în cele din urmă în Marea Britanie.

James

Golf, parte a golfului Hudson, situat între N statului Ontario și Québec, Canada. Are o adâncime medie sub 60 m, o lungime de 443 km și o lățime de 217 km. Cuprinde mai multe insule, din care cea mai mare este insula Akimiski. Din cauza multelor cursuri de apă care se varsă în golf, printre care și râul Moose, golful are o salinitate redusă. Descoperit de Henry Hudson în 1610, a fost numit golful James în onoarea căpitanului Thomas James, care l-a explorat în 1631.

James, Harry (Haag)

(15.03.1916, Albany, Georgia – 05.07.1983, Las Vegas, Nevada, SUA)

Trompetist american și conducător al uneia dintre cele mai cunoscute orchestre din epoca swing. A intrat în orchestra lui Benny Goodman în 1937, devenind unul dintre soliștii principali, după care și-a format propriul grup, la sfârșitul lui 1938. Formația s-a bucurat de succes datorită înregistrărilor alături de Frank Sinatra, pieselor instrumentale interpretate cu virtuozitate și baladelor interpretate în vibrato-ul amplu al lui James. S-a căsătorit cu actrița Betty Grable în 1943 și a apărut în câteva filme. A fost un adevărat maestru al improvizației, iar muzica lui de la sfârșitul anilor 1940 reflectă renașterea interesului său pentru jazz. A continuat să lucreze cu orchestra sa peste 40 de ani.

James, Henry

(15.04.1843, New York, New York, SUA – 28.02.1916, Londra, Anglia)

Romancier britanic de origine americană. Născut într-o familie de vază, frate cu William James, a primit educație în particular. Încă din copilărie a făcut mai multe călătorii în Europa. Din 1876 a locuit mai mult în Anglia. Tema fundamentală a operelor sale este inocența și vitalitatea americanilor, în comparație cu decadența și luciditatea europenilor. A devenit

Henry James, 1905

ARHIVELE COLEGIULUI SMITH/
FOTO KATHERINE E. MCCLELLAN

cunoscut pe plan internațional cu romanul *Daisy Miller* (1879). Au urmat *Europenii* (The Europeans, 1879), *Piața Washington* (Washington Square, 1880) și *Portretul unei doamne* (The Portrait of a Lady, 1881). *Bostonienii* (The Bostonians, 1886) și *Prințesa Casamassima* (The Princess Casamassima, 1886) au ca personaje reformatori sociali și revoluționari. Echivocul moral și psihologic apar în *Răsfățații din Poynton* (The Spoils of Poynton, 1897), *Ce știa Maisie* (What Maisie Knew, 1897) și *O coardă prea întinsă* (The Turn of the Screw, 1898). Ultimele sale romane importante sunt: *Aripile porumbiței* (The Wings of the Dove, 1902), *Ambasadorii* (The Ambassadors, 1903) și *Pocalul de aur* (The Golden Bowl, 1904). Interesul său pentru arta romanului este ilustrat de eseuri precum *Arta ficțiunii* (The Art of Fiction, 1884), de prefețele la volumele de opere alese și de numeroase eseuri literare. Cea mai importantă inovație a sa în tehnica narațiunii este centrarea pe conștiința personajelor principale, care ilustrează declinul valorilor sociale din vremea sa.

James, Jesse *și* James, Frank
nume complete **Jesse Woodson James** *și* **Alexander Franklin James**

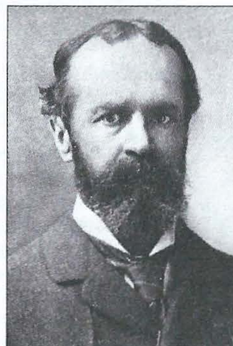
(05.09.1847, lângă Centerville, Montana, SUA - 03.04.1882, St. Joseph, Montana; 10.01.1843, lângă Centerville, Montana, SUA - 18.02.1915, lângă Kearney, Montana)

Cei doi frați s-au aflat printre cei mai cunoscuți bandiți din Vest. Jesse și Frank au luptat în Războiul Civil American în trupele de gherilă ale Confederației. În 1866, împreună cu alți complici, au jefuit o bancă în Liberty, Montana. În anii următori li s-au alăturat și alți bandiți, banda fraților James jefuind bănci, din Iowa până în Alabama și Texas. În 1873 au început să atace trenuri, diligențe, magazine. În 1866, Jesse a încercat să jefuiască o bancă în Northfield, Minnesota; cei doi frați au scăpat, dar ceilalți membri ai bandei au fost capturați sau uciși. Frații James și-au strâns o nouă bandă și, în 1879, s-au apucat din nou de jafuri. În 1881, guvernatorul statului Missouri a oferit o recompensă de 10 000 de dolari pentru prinderea lor, vii sau morți. În 1882, Jesse a fost împușcat de Robert Ford, un membru al bandei. Frank s-a predat trei luni mai târziu, a fost judecat și achitat de trei ori, după care s-a retras la ferma familiei. Faptele fraților James au fost romanțate în literatura de divertisment și au devenit subiecte de film.

James, William

(11.01.1842, New York, New York, SUA - 26.08.1910, Chocorua, New Hampshire)

Filozof și psiholog american. Fiu al filozofului Henry James (1811–1882) și frate al romancierului Henry James. A studiat medicina la Harvard, unde a predat începând din 1872. În prima sa lucrare importantă, *Principiile psihologiei* (Principles of Psychology, 1890), concepe gândirea și cunoașterea drept instrumente necesare în lupta pentru supraviețuire. Opera sa cea mai cunoscută este *Diversitatea trăirilor religioase* (Varieties of Religious Experience, 1902). În lucrarea intitulată *Pragmatismul* (Pragmatism, 1907), generalizează pragmatismul lui Charles Sanders Peirce, afirmând că semnificația unei idei trebuie analizată în funcție de succesiunea de consecințe empirice la care duce, precum și că adevărul și eroarea depind doar de aceste consecințe. A aplicat pragmatismul în studiul conceptelor de schimbare, oportunitate, libertate, diversitate, pluralism și noutate. Concepția sa pragmatistă a stat la baza polemicilor sale îndreptate împotriva monismului, a doctrinei idealiste a raporturilor interne și a tuturor viziunilor care prezintă realitatea ca pe un întreg nemișcat. A fost cea mai marcantă personalitate a funcționalismului psihologic.

William James

DEPARTAMENTUL DE INFORMAȚII AL UNIVERSITĂȚII HARVARD

Jameson, Leander Starr
ulterior **Sir Leander**

(09.02.1853, Edinburgh, Scoția - 26.11.1917, Londra, Anglia)

Administrator britanic al Africii de Sud. Ca delegat al lui Cecil Rhodes, Jameson a negociat cu succes concesiunea zăcămintelor de minereuri din Matabeleland și din Mashonaland (din actualul Zimbabwe), înainte de a deveni primul administrator al nou-înființatei colonii Rhodesia, în 1893.

În 1895, Rhodes și Jameson au complotat cu liderii uitlander (britanici) din Transvaal pentru a înlătura guvernul bur al lui Paul Kruger. Planul inițial a fost amânat, dar Jameson a continuat agresiunea și a fost luat prizonier împreună cu toți oamenii săi. După ce a fost eliberat din închisoare (Anglia), a revenit în lumea politică din Africa de Sud.

Jamestown

Prima colonie britanică permanentă din America de Nord. Orașul a fost întemeiat în mai 1607, pe o peninsulă situată pe râul James din Virginia. Localitatea a fost denumită astfel în onoarea regelui Iacob (James) I. Aici s-au pus bazele culturilor de tutun și tot aici s-a înființat prima reprezentanță guvernamentală de pe continent (1619). Colonia, conducătorul acesteia, John Smith, și indiana Pocahontas – care, după cum spune legenda, l-a salvat pe John Smith – constituie subiectul multor romane și filme, unele dintre ele cu totul fanteziste. În 1699, când capitala Virginiei s-a mutat la Williamsburg, colonia a intrat în declin. Inițial, zona era o peninsulă, dar pe la mijlocul sec. XIX s-a transformat în insulă din cauza eroziunii. În 1936, orașul a fost inclus în Parcul Istoric Național Colonial.

Jami, Mowlana Nur od-Din 'Abd or-Rahman ebn Ahmad

(07.11.1414, regiunea Jâm – 09.11.1492, Herât, Timurid, Afghanistan)

Învățat, mistic și poet persan. În ciuda ofertelor de patronaj venite din partea mai multor conducători musulmani, a dus o viață simplă, cu precădere în Herât. Proza sa variază de la comentarii ale Coranului până la tratate despre sufism și muzică. Poezia scrisă într-un stil proaspăt și plin de grație exprimă idei etice și filozofice. Cel mai cunoscut volum de poezie se intitulează *Cele șapte împărății [sau Ursa Mare]* (The Seven Thrones [or Ursa Major]). A fost adesea numit ultimul mare poet mistic al Iranului.

Jamison, Judith

(n. 10.05.1943, Philadelphia, SUA)

Dansatoare și coregrafă americană. În 1965 a intrat în trupa Teatrului American de Dans condus de Alvin Ailey, unde a rămas până în 1980; a devenit celebră prin grația vie și prezența scenică fascinantă, elemente care au inspirat multe dintre noile dansuri a căror coregrafie a fost creată de Ailey, mai ales *Cry* (1971). A început să joace pe Broadway în musicalul *Doamne rafinate* (Sophisticated Ladies, 1980). După 1980 a făcut turnee în toată lumea și a semnat coregrafia pentru numeroase trupe de dans. În 1988 și-a înființat propria trupă de dans, Jamison Project, dar în 1989, după moartea lui Ailey, a revenit în trupa acestuia ca director artistic, fiind prima femeie afro-americană aflată la conducerea unei companii mari de dans modern. A părăsit compania de dans în 1980.

Jammu

Oraș, 378 431 loc. (2001), reședința de iarnă a statului Jammu și Kashmir, din NV Indiei. Se află în apropierea râului Tawi, la S de Srinagar. În trecut a fost capitala dinastiei Dogra Rajput, după care a devenit parte integrantă a teritoriilor stăpânite de Ranjit Singh, în sec. XIX. În prezent este centru feroviar și manufacturier. Orașul are un fort, palatul rajahilor și Universitatea Jammu (înființată în 1969).

Jammu și Kashmir *sau* Kashmir

Stat în NV Indiei. Suprafața: 101 387 kmp; 10 069 917 loc. (2001). Centre administrative: Srinagar (vara) și Jammu (iarna). Este situat în partea de S a regiunii Kashmir din NV subcontinentului indian, se învecinează cu Pakistanul, China (ambele deținând părți din Kashmir) și statele indiene Himachal Pradesh și Punjab. Relieful, predominant muntos, este alcătuit din sectoare ale lanțurilor muntoase Karakorum și Himalaya. O mare parte a regiunii Ladakh din Kashmir este inclusă în stat. Există două mari zone cu terenuri joase, câmpia Jammu și valea Kashmirului, o zonă fertilă și foarte populată. Majoritatea populației este formată din musulmani, deși hindușii domină în partea de SE din Jammu, iar în NE regiunii Ladakh trăiesc foarte mulți budiști. Jammu și Kashmir a fost un principat creat după 1840, dar în 1947 a devenit stat indian, în ciuda faptului că atât India, cât și Pakistanul își revendicau supremația asupra întregii regiuni Kashmir. Linia de încetare a focului stabilită în 1949 constituie granița cu Pakistanul. Tensiunea persistă în regiune și degenerează periodic în incidente violente.

Janáček, Léoš (Eugen)

(03.07.1854, Hukvaldy, Moravia, Imperiul Austriac – 12.08.1928, Ostrava, Cehia)

Compozitor ceh (din Moravia). Fiu de învățător, Janáček a lucrat până la 40 de ani ca profesor și dirijor de cor. Rămas văduv în 1887, a început să compună prima operă, pentru care a petrecut un an culegând folclor muzical. În 1894 a început lucrul la opera sa de maturitate, *Jenufa*, în care se simte influența stilului popular. Terminată

Leoš Janácek

zece ani mai târziu, opera s-a bucurat de succes la premiera de la Brno (1904). S-a dedicat în întregime muzicii, devenind cel mai de seamă muzician lansat la peste 50 de ani. Printre cele mai importante lucrări din ultimii douăzeci de ani de viață se numără *Misa glagolitică* (Glagolská mše, 1927) și operele *Kát'a Kabanová* (1921), *Vulpița cea vicleană* (Příhody Lišky Bystroušky, 1924), *Afacerea Makropulos* (Věc Makropulos, 1925) și *Din casa morților* (Z Mrtvého Domu, 1928). *Sonata Kreutzer* (1923) și *Pagini intime* (Listy důvěrné, 1928), ambele pentru cvartet de coarde, au fost inspirate de o iubire târzie.

Jansen, Cornelius Otto

(28.10.1585, Acquoi, lângă Leerdam, Țările de Jos – 1638, Ypres, Flanders, Țările de Jos Spaniole)

Conducător olandez al mișcării reformiste a Bisericii Romano-Catolice cunoscută sub numele jansenism. A studiat la Universitatea din Louvain, unde și-a însușit învățăturile Sf. Augustin, în special pe cele legate de păcatul originar și de pocăință. Între 1611 și 1614 a locuit la Bayonne, Franța, unde a fost directorul colegiului episcopal. După ce a studiat teologia, timp de trei ani, a revenit la Louvain. A devenit rectorul universității în 1635, iar după un an a fost numit episcop de Ypres. În 1638 a murit de ciumă. Principala sa lucrare, *Sf. Augustin* (Augustinus), a fost publicată în 1640; cartea a fost interzisă de papa Urban VIII în 1642.

jansenism

Mișcare de reformă a Bisericii Romano-Catolice inspirată de scrierile lui Cornelius Jansen. Influențat de opera Sf. Augustin, în special de critica augustiniană a pelagianismului și de doctrina liberului-arbitru, Jansen a adoptat ideile lui Augustin despre predestinare, iertare și grația divină. Datorită apropierii de calvinism, în 1642, autoritățile romano-catolice au interzis cartea despre Sf. Augustin. După ce Jansen a murit, în 1638, adepții săi s-au stabilit în abația de la Port-Royal din Franța. Blaise Pascal, cel mai cunoscut jansenist, i-a apărat principiile în lucrarea *Scrisori provinciale* (1656–1657). În 1709, Ludovic XIV a poruncit ca abația de la Port-Royal să fie distrusă. Adepții lui Jansen au fondat Biserica Jansenistă în 1723, instituție care a supraviețuit până spre sfârșitul sec. XX.

Jansky, Karl (Guthe)

(22.10.1905, Norman, Oklahoma, SUA – 14.02.1950 Red Bank, New Jersey)

Inginer american. A absolvit cursurile Universității Wisconsin și a fost angajat la Laboratoarele de Telefonie Bell. Însărcinat să identifice fenomenele electrostatice de interferență radiotelefonică, a descoperit (1931) prima sursă extraterestră de unde radio dinspre constelația Săgetătorului spre centrul Căii Lactee. Descoperirea emisiei de unde radio de către corpurile cerești a marcat apariția radioastronomiei.

japonez, drept ~

Sistem legislativ din Japonia, rezultat al asocierii a două tradiții culturale și juridice, cea japoneză și cea a Europei Occidentale. În sec. VIII d.Hr., Japonia a împrumutat și adaptat sistemul juridic chinezesc din vremea dinastiei Tang. Odată cu dezvoltarea castei războinicilor, au apărut și codurile după care se conduc membrii clanurilor sau ai familiilor de războinici. După Restaurația Meiji (1868), Japonia a început să împrumute masiv din sistemele juridice europene, în special din codul civil german. După Al Doilea Război Mondial, ca rezultat al staționării trupelor SUA în Japonia și al contactului ulterior cu sistemul juridic nord-american, Japonia a adoptat diverse elemente ale sistemului juridic american, cum ar fi proceduri civile și elemente din dreptul muncii sau economic. În prezent, există încă metode tradiționale de soluționare a litigiilor, intentarea unui proces făcându-se pe o scară mai mică decât în SUA.

japoneză, arhitectură ~

Tradiție a construcțiilor din Japonia. Primele tipuri de clădiri au fost bordeiele săpate în pământ, cu acoperiș de paie, grânarele cu acoperiș de stuf (cca 400 î.Hr.) și mormintele ca niște gorgane (*kofun*). Templele budiste au fost, la început, ridicate după modele chinezești sau coreene, formând un complex simetric mărginit de arcade cu acoperiș în formă de pagodă, Templul de Aur (*kondo*), o clopotniță și locuințe. Țiglele pentru acoperiș, piatra și lemnul erau principalele materiale întrebuințate. Construcțiile se sprijineau pe piloni de lemn înfipți în fundații de piatră; elementele orizontale aveau diferite grade de complexitate. Odată cu apariția construcțiilor Horyu-ji, s-a dezvoltat și stilul specific japonez: forme asimetrice

care urmau conturul formelor de relief. Arhitectura domestică a fost reprezentată de locuințe rustice simple, cu grădini meticulos proiectate, verande și pereți culisanți cu vedere spre peisaje naturale. Nevoia unor locuri de meditație a dus la apariția camerei de ceai și a camerei de studiu (*tsuke shoin*). La sfârșitul sec. XIX s-a produs o rapidă asimilare a tehnologiei occidentale, iar cărămida, piatra și betonul armat au înlocuit lemnul. Cele mai importante realizări ale arhitecturii japoneze postbelice constau în interpretarea modernă a formelor tradiționale. *Vezi și* shinden-zukuri; shoin-zukuri; Sukiya.

japoneză, artă ~

Pictura, sculptura, arhitectura, caligrafia și alte arte frumoase sau decorative care au înflorit în Japonia. Caracterizându-se prin vigoare, vitalitate și culoare, acestea au fost influențate de artele vizuale chinezești și de iconografia budistă. Stilul chinezesc de pictură în cerneală monocromă și caligrafia au influențat decisiv dezvoltarea picturii japoneze. Fascinația pentru formele abstracte naturale este ilustrată de picturile de pe paravanele și pereții ce datează din sec. XVI–XVIII și de gravurile policrome în lemn, care au determinat apariția cunoscutelor tipărituri *ukiyo-e*. Sculptura japoneză timpurie este reprezentată de mici figurine de lut și statui din lemn inspirate din budism. Stilul chinezesc piloni și grinzi a pus în umbră majoritatea formelor arhitecturale autohtone (*vezi* arhitectură chineză). Japonezii sunt renumiți pentru obiectele din ceramică, pentru cloisonné-urile lăcuite, ca și pentru alte arte decorative. În ciuda influențelor stilurilor de pe continent, s-a dezvoltat un tip distinctiv de ceramică autohtonă. *Vezi și* stil Fujiwara; Hiroshige Ando; Hokusai; Ike no Taiga; ikebana; Jocho; stilul Jogan; Kaikei; Ogata Kenzan; Okumura Masanobu; Tempyo; stilul Tori; Unkei; Utamaro.

japoneză, filozofie ~

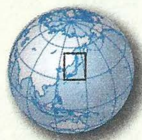
Expresie abstractă a culturii japoneze, începând din sec. VI d.Hr. Filozofia japoneză nu este în totalitate autohtonă; în dezvoltarea propriilor sisteme, gânditorii japonezi au asimilat cu măiestrie categoriile filozofice ale altor culturi. Una dintre cele două școli importante de filozofie japoneză s-a dezvoltat din budism, având, într-o anumită măsură, caracter religios sau metafizic. Cea de-a doua școală s-a dezvoltat din confucianism și a fost, în esență, un sistem de filozofie morală. După Restaurația Meiji (1868), în Japonia a pătruns filozofia occidentală. La început au predominat filozofia britanică și americană, dar în sec. XX s-a manifestat cu putere influența filozofiei germane. Filozofii marcanți au fost influențați mai ales de idealism, fenomenologie și existențialismul german. Pentru a separa filozofia occidentală de gândirea budistă și chineză, a fost pus în circulație și s-a impus termenul *tetsugaku* (învățătură înțeleaptă).

japoneză, limba ~

Limbă vorbită de cca 125 de milioane de oameni din insulele japoneze, inclusiv populația ryukyu. Cealaltă limbă din arhipelag este ainu, foarte răspândită în trecut, dar vorbită, în prezent, doar de câțiva locuitori din Hokkaido. Japoneza nu este înrudită cu nici o altă limbă, deși unii savanți consideră că există o înrudire îndepărtată cu coreeana și o posibilă legătură și mai îndepărtată cu limbile altaice. Prima atestare a japonezei datează din sec. VIII d.Hr., când ideogramele din chineza medievală au fost folosite doar pentru valoarea lor fonetică, pentru a reda cuvintele japoneze. Japoneza are un mare număr de cuvinte împrumutate din chineza medievală, adaptate fonetic.

japoneză, muzică ~

Muzică tradițională japoneză. S-a format în timpul perioadei de izolare, având la bază influențe din China, India (prin intermediul budismului) și din Occident. Se pare că forma cea mai timpurie de muzică japoneză a fost cea religioasă. În sec. VI d.Hr., muzica religioasă a devenit un ansamblu muzical specific shintoismului, numit *mikagura*. Odată cu dezvoltarea statului imperial, Japonia a devenit receptivă la influențele externe, fapt care a dus la apariția muzicii *gagaku*, adusă din China prin Coreea (612 d.Hr.). *Heikebiwa*, un tip narativ de muzică, interpretată de persoane asemenea menestrelilor (adesea orbi) care se acompaniau cu *biwa* (lăuta), a prevalat în defavoarea muzicii de curte, intrată în declin odată cu decăderea puterii imperiale. În momentul înființării administrației centralizate, pe timpul perioadei Edo (1615–1868), succesul acestor forme narative a fost înlocuit de cel al formelor dramatice. Noua clasă de negustori a sprijinit dezvoltarea unor forme populare de divertisment, precum kabuki și bunraku, în timp ce teatrul No, deși dezvoltat din aceleași surse populare, a fost susținut de nobilime. În timpul aceleiași perioade, s-au dezvoltat și anumite genuri asociate cu diverse instrumente solo (ca în muzica chineză), cum ar fi *shakuhachi, koto* și *samisen*

(o lăută cu trei coarde). Odată cu politica de deschidere a Japoniei din sec. XIX, influențele occidentale au devenit dominante și aproape au înlocuit formele tradiționale de muzică, deși reapariția naționalismului de la începutul sec. XX le-a asigurat supraviețuirea.

japoneză, scriere ~
Sistem de simboluri chinezești modificate, folosit la scrierea limbii japoneze. În Japonia s-a dezvoltat un sistem mixt, parțial logografic (bazat pe sistemul de scriere chinezesc) și parțial silabic. În sec. IX sau X d.Hr., s-au dezvoltat două tipuri de simboluri silabice: hiragana, versiunea simplificată cursivă a simbolurilor chinezești, și katakana, bazat pe elemente ale ideogramelor chinezești. Scrierea japoneză modernă folosește ambele tipuri de simboluri silabice și caractere chinezești.

Japonia *în japoneză* **Nippon** *sau* **Nihon**
Stat insular, situat la E de coastele Asiei, în V Oceanului Pacific. Suprafața: 377 887 kmp; 128 085 000 loc. (2005). Capitala: Tokyo. Este format din patru insule principale: Hokkaido, Honshu, Shikoku și Kyushu, despărțite de continentul asiatic prin Marea Japoniei. Japonezii fac parte dintr-un singur grup etnic asiatic. Limba: japoneză (oficială). Religii: shintoism, budism și creștinism. Moneda națională: yen. Situată într-una

dintre cele mai active zone geologice, Japonia se confruntă cu frecvente erupții vulcanice și cutremure. Lanțurile muntoase acoperă cca patru cincimi din suprafața terestră a Japoniei; cel mai înalt masiv din țară este Muntele Fuji. Economia națională, una dintre cele mai dezvoltate din lume, se bazează în mare parte pe industrie și servicii; principalele produse de export sunt echipamentele electrice și electronice, motoarele de vehicule, substanțele chimice și produsele din fier și oțel. Implicarea guvernamentală în domeniul bancar a determinat o cooperare unică între sectorul de stat și cel privat. Deține una dintre cele mai mari flote maritime și o industrie de pescuit oceanic foarte importantă. Este o monarhie constituțională cu două camere legislative; împăratul este șeful statului, iar guvernul este condus de un prim-ministru. Insulele japoneze au fost locuite de acum 30 000 de ani. Împăratul Yamato a întemeiat primul stat japonez unitar în sec. IV–V d.Hr. și, tot în această perioadă, budismul a fost adus din Coreea. Timp de mai multe secole, cultura japoneză a fost puternic influențată de cea chineză, dar, după sec. IX d.Hr., legăturile cu continentul au fost limitate. Familia Fujiwara s-a aflat la putere în sec. XI. În 1192, Minamoto Yoritomo a întemeiat primul *bakufu* sau shogunat japonez (*vezi* shogunatul Kamakura). Perioada Muromachi (1338–1573) a fost marcată de lupte dintre clanuri puternice. Unificarea s-a realizat spre sfârșitul sec. XVI–XVII, sub conducerea lui Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi și Tokugawa Ieyasu. În timpul perioadei Edo (Tokugawa) (1603–1867), s-a practicat o politică de izolare. În vremea domniei împăratului Meiji (1868–1912), s-a adoptat o Constituție (1889) și a fost inițiat programul de modernizare și occidentalizare a țării. Imperialismul japonez a declanșat atât războaiele cu China (1894–1895) și cu Rusia (1904–1905), cât și anexarea Coreei (1910) și a Manciuriei (1931). În Al Doilea Război Mondial, Japonia a atacat forțele americane din Hawaii și din Filipine (decembrie 1941) și a ocupat coloniile europene din Asia de S. În 1945, SUA au lansat bombe atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki, iar Japonia a capitulat în fața Aliaților. În timpul ocupației americane postbelice a fost redactată o constituție nouă, democratică (1947). La reconstrucția industriei japoneze distruse s-au folosit tehnologii moderne, în fiecare domeniu important. A urmat o dezvoltare economică excepțională, Japonia devenind una dintre cele mai bogate țări ale lumii. A reușit să mențină o balanță comercială pozitivă, în ciuda unei recesiuni îndelungate.

Japoniei, Marea ~ *sau* Marea de Est

Parte de V a Oceanului Pacific, mărginită de Japonia, insula Sahalin, Rusia și Coreea de pe continentul asiatic. Are o întindere de cca 978 000 kmp, adâncime medie de 1 752 m și adâncime maximă de 3 742 m. Apa, relativ caldă, determină clima blândă pe care o are Japonia. Dezvoltarea comerțului între țările est-asiatice a determinat creșterea traficului pe această mare.

Japoniei, ocuparea ~

(1945-1952)

Ocuparea Japoniei de către Forțele Aliate, după înfrângerea din Al Doilea Război Mondial. Deși teoretic era o ocupație internațională, în fapt a fost realizată aproape în întregime de forțele SUA, sub comanda generalului Douglas MacArthur. În timpul ocupației au fost repatriați soldați și civili japonezi, a fost desființată industria de armament și au fost eliberați prizonierii politici. Conducătorii japonezi din perioada războiului au fost judecați pentru crime de război, șapte dintre ei fiind executați. Constituția Meiji a fost înlocuită printr-o constituție nouă care transfera puterea poporului. Conform noii constituții, Japonia renunța la dreptul de a declara război, împăratul avea un statut strict ceremonial, iar femeile obțineau drept de vot. În timpul ocupației s-a realizat și reforma agrară, numărul arendașilor reducându-se de la 46% la 10% din populație, și s-a început desființarea *zaibatsu* (marile conglomerate). Sindicatele muncitorești au fost inițial încurajate, dar, pe măsură ce teama de influența organizațiilor de stânga s-a amplificat odată cu amenințarea Războiului Rece, controlul guvernamental asupra sindicatelor a devenit mai strict. Sistemul educațional, considerat elitist, a fost revizuit pentru a deveni asemănător sistemului american. Deși SUA au dorit să pună capăt ocupației în 1947, Uniunea Sovietică s-a opus încheierii unui tratat de pace. În 1951 s-a semnat tratatul de pace și ocupația a luat sfârșit în anul următor.

Japurá

Râu din NV Americii de Sud. Izvorăște sub numele Caquetá din partea centrală a Anzilor Cordilieri și curge prin partea de SE a Columbiei, se unește cu râul Apaporis la granița cu Brazilia și primește numele Japurá. De aici, se îndreaptă spre E și se varsă în fluviul Amazon. Lungimea totală, incluzând Caquetá, este de cca

2 820 km. Râul are un curent puternic în partea braziliană, fiind navigabil doar pentru navele de mic tonaj.

Jaques-Dalcroze, Émile
(06.07.1865, Viena, Austria - 01.07.1950, Geneva, Elveţia)

Muzician, compozitor şi profesor elveţian. A fost elevul compozitorilor Anton Bruckner, Gabriel Fauré şi Léo Delibes, iar în 1892 a devenit profesor de armonie la Conservatorul din Geneva. La începutul sec. XX, a experimentat noi metode de predare a muzicii, transformate ulterior în euritmie, un sistem în care se folosesc mişcările corpului pentru a reprezenta ritmul muzicii. În 1914, după ce a părăsit Conservatorul, a fondat Institutul Jaques-Dalcroze din Geneva, pentru a-şi populariza noua metodă de predare.

Jarell, Randall
(06.05.1914, Nashville, Tennessee, SUA - 14.10.1965, Chapel Hill, Carolina de Nord)

Poet şi critic american. Din 1947 şi până la sfârşitul vieţii, a predat la Universitatea Carolina de Nord (Greensboro). În calitate de critic, în anii 1950 a reînviat interesul pentru operele lui Robert Frost, Walt Whitman şi William Carlos Williams. Eseurile sale de critică literară au fost publicate în volumele *Poezia şi epoca* (Poetry and The Age, 1953), *Tristeţea unei inimi dintr-un magazin* (A Sad Heart at the Supermarket, 1962) şi în opera postumă *Al treilea volum de critică* (A Third Book of Criticism, 1969). Poeziile sale, apărute în volumele *Prietene, prietene* (Little Friend, Little Friend, 1945) şi *Regrete* (Losses, 1948), ambele inspirate din experienţa războiului, au fost publicate şi în colecţiile de versuri *Proptelele din Liga a Şaptea* (The Seven-League Crutches, 1951) şi *Femeia de la Grădina Zoologică din Washington* (The Woman at the Washington Zoo, 1960). A murit într-un accident de maşină.

Jari *sau* Jary

Râu din N Braziliei. Curge spre SE pe o lungime de cca 560 km şi se varsă în fluviul Amazon, la Boca do Jari. Râul formează graniţa dintre statele Pará şi Amapá, fiind navigabil pe cursul inferior. După 1960, pe valea râului Jari s-a dezvoltat pe scară largă industria lemnului.

Jarrett, Keith
(n. 08.05.1945, Allentown, Pennsylvania, SUA)

Pianist, compozitor şi şef de orchestră american. Înainte de a înregistra piesele solo care l-au făcut celebru, a cântat împreună cu Art Blakey (1965–1966) şi cu trupa de jazz-rock a lui M. Davis (1970–1971). Trioul său (din 1966), format cu basistul Charlie Haden (n. 1937) şi bateristul Paul Motian (n. 1931), a devenit ulterior un cvartet (1971–1976) şi s-a bucurat de o apreciere deosebită. După 1980, apariţiile sale publice au fost mai ales recitaluri clasice.

Jarry, Alfred
(08.09.1873, Laval, Franţa - 01.11.1907, Paris)

Scriitor francez. S-a stabilit la Paris după primirea unei moşteniri, la vârsta de 18 ani. După irosirea acesteia, a dus o existenţă tumultuoasă, dar fără excese. Piesa-farsă *Ubu rege* (Ubu Roi, 1896), considerată o anticipare a teatrului absurdului şi a suprarealismului, îl are ca erou pe Taica Ubu, personaj grotesc, care devine rege al Poloniei. Jarry a scris şi două continuări ale acestei lucrări, una fiind publicată postum. Imaginaţia sa debordantă şi spiritul, ilustrate în povestiri, romane şi poeme, degenerează în cele din urmă în incoerenţă şi simbolism obscur. Dependent de alcool, Jarry a murit la vârsta de 34 ani.

Jaruzelski, Wojciech (Witold)
(n. 06.06.1923, Kurow, Polonia)

General de armată polonez, şef de stat (1981–1989) şi preşedinte (1989–1990) al Poloniei. A făcut carieră în armată şi s-a înscris în Partidul Comunist, fiind ales prim-ministru şi prim-secretar de partid în 1981, când Polonia s-a confruntat cu tulburările iniţiate de mişcarea Solidaritatea. A declarat legea marţială (1981–1983), ordonând arestări în masă ale disidenţilor. Incapabil să reabiliteze economia stagnantă a Poloniei, în 1988 a început negocierile cu Solidaritatea, realizând un acord pentru reforma sistemului politic polonez. Ales preşedinte în 1989, a renunţat la funcţiile deţinute în Partidul Comunist. În 1990, Lech Walesa a fost ales preşedinte, iar retragerea lui Jaruzelski a marcat sfârşitul comunismului în Polonia.

jasp

Varietate opacă, cu granulaţie fină, de rocă sedimentară silicioasă, de diferite culori, întâlnită mai ales în nuanţe de roşu-cărămiziu şi roşu-maroniu. Folosit multă vreme la fabricarea bijuteriilor şi a elementelor decorative, jaspul are un luciu estompat, dar se şlefuieşte uşor. Proprietăţile sale fizice se aseamănă cu cele ale cuarţului. Este frecvent întâlnit, având o largă răspândire, mai ales în Munţii Ural, în Africa de N şi în Sicilia, în Germania, dar şi în alte părţi ale lumii. Timp de mii de ani, jaspul negru

a fost folosit pentru a testa aliajul de aur și argint (pentru a-i afla concentrația de aur). Prin frecarea aliajului de o piatră de jasp se obține o culoare pe baza căreia se stabilește concentrația procentuală de aur a acestuia.

Jasper, Parcul Național ~

Parc național din V provinciei Alberta, Canada. Situat pe versanții de E ai Munților Stâncoși, a fost înființat în 1907. Se întinde pe o suprafață de 10 878 kmp, incluzând valea fluviului Athabasca și munții din jurul acesteia. Cuprinde și o parte din Marea Câmpie de Gheață, din Columbia Britanică, o sursă importantă de apă pentru cursurile ce se varsă în oceanele Atlantic, Pacific și Arctic. Din fauna parcului fac parte ursul, elanul, caribuul și cuguarul.

Jaspers, Karl (Theodor)

(23.02.1883, Oldenburg, Germania - 26.02.1969, Basel, Elveția)

Filozof și psihiatru elvețian de origine germană. Prin cercetările sale, în special prin lucrarea *Psihopatologie generală* (Allgemeine Psychopathologie. Ein Leitfaden für Studierende, Ärzte und Psychologen, vol. 1, 1913; vol. 2, 1920; vol. 3, 1924), a contribuit la fondarea unei psihopatologii riguroase, pe baze științifice. A predat filozofia la Universitatea din Heidelberg, din 1921 până în 1937, când regimul nazist i-a interzis să mai lucreze. Din 1948 a locuit în Elveția și a predat la Universitatea din Basel. Capodopera sa a apărut în 1969, anul morții: *Filozofia* (Philosophie 3 Bände: I. Philosophische Weltorientierung; II. Existenzerhellung; III. Metaphysik). În această carte el își perfecționează concepția că țelul filozofiei este unul practic, acela de a împlini existența umană *(Existenz)*. Pentru Jaspers, iluminarea filozofică poate fi atinsă doar în situațiile limită care definesc ființa umană - războiul, vinovăția, suferința și moartea. În confruntarea cu aceste extreme, omul își împlinește propria existență. Jaspers este unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai existențialismului.

Jaurès, (Auguste-Marie Joseph-) Jean

(03.09.1859, Castres, Franța - 31.07.1914, Paris)

Conducător socialist francez. A fost ales în Camera Deputaților (1885–1889, 1893–1898, 1902–1914) și, la început, a adoptat ideile lui Alexandre Millerand. După 1899, socialiștii s-au separat în două grupuri, Jaurès devenind conducătorul Partidului Socialist Francez și susținător al reconcilierii cu statul. În ziarul *L'Humanité*, printre ai cărui fondatori a fost în 1904, și-a exprimat adeziunea la socialismul democrat, dar Internaționala II (1904) i-a respins ideile. În 1905, cele două partide socialiste s-au unit și prestigiul său a continuat să crească. În preajma Primului Război Mondial, a pledat pentru pacea prin arbitraj și prin întărirea legăturilor franco-germane, idei ce au stârnit ura naționaliștilor francezi. A fost asasinat în 1914 de un tânăr naționalist fanatic. A scris câteva cărți, cum ar fi importanta lucrare *Istoria socialistă a Revoluției franceze* (l'Histoire Socialiste de la Révolution française, 1901–1907).

Jean Jaurès

H. ROGER-VIOLLET

Java

Limbaj de programare pentru Web, orientat pe obiect, dezvoltat de Sun Microsystems în 1995, special pentru internet. Java se bazează pe ideea că același software trebuie rulat pe diferite tipuri de computere, dispozitive și aparate; codul său este tradus în funcție de necesitățile echipamentului pe care rulează. Cele mai cunoscute exemple de software Java sunt programele interactive numite *applets*, care se regăsesc în paginile de pe World Wide Web, unde Java este instrumentul standard de realizare a paginilor. Java realizează o interfață pentru HTML.

Java *în indoneziană* Djawa

Insulă, 121 352 608 loc. (2000), din Indonezia. Situată la SE de Malaysia și Sumatra, este cea de-a patra insulă indoneziană ca mărime, aici trăind peste jumătate din populația țării. Suprafața (incluzând și insula Madura): 127 499 kmp. Capitala insulei Java și a Indoneziei este Jakarta. Cel mai înalt punct este Muntele Semeru, un vulcan activ, cu o altitudine de 3 676 m. Este locuită de trei grupuri etnice dominante: javanezi (care formează 70% din populație), sundanezi și madurezi. Descoperirea rămășițelor lui *Homo erectus*, sau „Omul de Java", sugerează că insula era locuită încă de acum 800 000 de ani. Negustorii indieni au ajuns pe insulă în sec. I d.Hr., aducând cu ei influențele hinduse. Dinastia Majapahiților a fost întemeiată în 1293, în E insulei Java. A dispărut în sec. XVI, când s-au dezvoltat regatele musulmane. În 1619, Compania Olandeză a Indiilor de Est a preluat controlul orașului Batavia (Jakarta) și și-a extins zona

de influență. A fost condusă de olandezi până după 1940, când a fost ocupată de japonezi. În 1950, insula a devenit parte din nou-înființata republică Indonezia.

Java, Marea ~

Parte a Oceanului Pacific, cuprinsă între insulele Java și Borneo. Are o lungime de 1 450 km, o lățime de 420 km și o suprafață de 433 000 kmp. Deși puțin adâncă (adâncimea medie este de 46 m), în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a fost scena unei bătălii navale (1942), încheiată cu înfrângerea Aliaților și cu invadarea insulei Java de către japonezi.

Java, Omul de ~

Nume dat rămășițelor fosilizate, un craniu și un femur de *Homo erectus* descoperite în 1891 la Trinil, în Java. Ele reprezintă primele fosile de *H. erectus* cunoscute (deși inițial au fost atribuite speciei *Pithecanthropus erectus*) și, împreună cu alte numeroase descoperiri de pe valea râului Solo, sugerează că *H. erectus* a apărut în Asia, în urmă cu cca un milion de ani, și că a populat acest teritoriu timp de cel puțin 500 000, poate chiar 800 000 de ani. Omul de Java a trăit înaintea Omului de Pekin, ale cărui rămășițe au fost descoperite la Zhoukoudian, în China, și este considerat mai primitiv decât acesta din urmă.

javanezi

Cel mai mare grup etnic de pe insula Java, Indonezia; membrii săi vorbesc o limbă polineziană. Javanezii sunt musulmani, deși puțini dintre ei urmează cu strictețe prescripțiile religioase. Organizarea socială tradițională a javanezilor a variat ca structură, de la egalitatea relativă din sate până la profunda stratificare socială din orașe. Aceste diferențe se regăsesc și în dialectele javaneze, vorbite și în prezent. Satele javaneze sunt grupuri compacte de gospodării, în care locuiesc descendenții unei singure familii. Casele, construite în general din bambus, sunt așezate în jurul unei piețe centrale. Orezul este principala plantă cultivată. Dezvoltarea marilor orașe din Java a dus la apariția unei pături sociale sărace, care trăiește în colibe amenajate în ghetouri închise.

JavaScript

Limbaj de programare a computerelor, dezvoltat de Netscape în 1995, pentru utilizarea paginilor HTML. JavaScript este un limbaj scriptic (sau de interpretare), nu atât de rapid ca limbajele compilate (cum ar fi Java sau C++), dar mai ușor de învățat și de utilizat. Este înrudit cu Java și nu este un limbaj autentic vag orientat pe obiect (*vezi* OOP). JavaScript se poate adăuga ușor unei pagini HTML, pentru a o înzestra cu trăsături dinamice, cum ar fi afișarea automată a datei sau activarea unei comenzi. Codul JavaScript trebuie interpretat și executat de un browser care citește o pagină web sau de un server web, înainte de a transmite pagina către browser.

Jawlensky, Alexey
născut **Aleksei Iavlenskii**

(13.03.1864, Torzhok, Rusia - 15.03.1941, Wiesbaden, Germania)

Pictor german de origine rusă. A renunțat la cariera militară pentru a studia pictura și, în 1896, s-a stabilit la München, unde s-a alăturat mișcării Der Blaue Reiter. A lucrat cu Henri Matisse în Franța, în 1905. Întors la München, a realizat lucrări care se evidențiază prin suprafețele plane în culori foviste vii, tușe simple și groase. Aflat în Elveția în timpul Primului Război Mondial, a pictat diverse peisaje care se puteau admira de la fereastra locuinței sale. Tenta lor meditativă a culminat cu realizarea unor figuri abstracte, cum este cazul lucrării *Privind în noapte* (1923), a cărei intensitate mistică amintește de pictura religioasă rusească. În 1924 a înființat, împreună cu Wassily Kandinsky, Paul Klee și Lyonel Feininger, mișcarea Der Blaue Vier (*în germană,* Cei Patru Albaștri). Ei au expus împreună, până când artrita l-a împiedicat pe Jawlensky să mai picteze.

Jay, John

(12.12.1745, New York, New York, SUA - 17.05.1829, New Bedford, New York)

Jurist american, întâiul prim-judecător al Curții Supreme a Statelor Unite. A practicat dreptul în New York. La început a fost adeptul reconcilierii cu Marea Britanie, dar ulterior a devenit un înfocat susținător al independenței. A susținut aprobarea Declarației de Independență (1776) la New York, unde era membru al Congresului. În anul următor a participat la redactarea primei forme a Constituției de la New York și a fost ales prim-judecător al New Yorkului, iar în 1778 a devenit președintele Congresului Continental. În 1782, la Paris, Benjamin Franklin i s-a alăturat la negocierile privind Tratatul de pace cu Anglia. La revenirea în SUA, a fost numit ministru al afacerilor externe (1784–1790). Convins de necesitatea unui guvern central puternic, a grăbit ratificarea Constituției SUA. Sub pseudonimul Publius, a scris cinci eseuri, cunoscute sub

numele de *Documentele Federației*. Celelalte scrieri din volum au fost produse de James Madison și Alexander Hamilton. Publicate în 1877 și 1878, eseurile constituie o strălucită pledoarie pentru Constituție și guvernul republican. În 1789 a fost numit prim-judecător al Curții Supreme de Justiție, susținând subordonarea statelor față de guvernul federal. În 1794 a fost trimis în Anglia pentru a negocia un tratat asupra numeroaselor dispute comerciale. Deși Tratatul Jay a contribuit la evitarea unui război, republicanii lui Jefferson l-au criticat, considerând că acorda prea multe facilități Marii Britanii. În 1795, Jay a demisionat de la Curtea Supremă și a fost ales guvernator al statului New York (1795–1801).

Jaya *anterior* Muntele Sukarno

Masiv din Irian Jaya, Indonezia. Situat în Noua Guinee, are o altitudine de 5 030 m, fiind cel mai înalt vârf din Pacificul de Sud și cel mai înalt masiv insular din lume.

Jayavarman VII

(cca 1120/1125,/?/ - cca 1215/1219,/?/)

Rege al Imperiului Khmer (cambodgian) din Angkor (d. 1181–1215?). Născut în familia regală din Angkor, s-a stabilit în tinerețe în regatul Champa (în partea centrală a Vietnamului actual) și a organizat campanii militare. La vârsta de aproape 60 de ani, și-a condus poporul în lupta pentru independență împotriva regatului Cham. La 61 de ani, a fost încoronat rege al Imperiului Khmer reînființat. În timpul domniei sale de peste 30 de ani, imperiul a avut cea mai mare întindere și cele mai remarcabile realizări în domeniul arhitecturii și includea Champa, partea de S a Laosului, regiuni din peninsula Malaya și Myanmar (fosta Birmanie). A construit temple, spitale și azile și a reconstruit orașul Angkor (în prezent, Angkor Thom). Datorită grijii sale față de nevoile spirituale și fizice ale supușilor, cambodgienii îl consideră un adevărat erou național.

Jayewardene, J(unius) R(ichard)

(07.09.1906, Colombo, Ceylon - 01.11.1996, Colombo, Sri Lanka)

Prim-ministru (1977–1978) și președinte (1978–1989) al statului Sri Lanka. Fiu al unui judecător de la Curtea Supremă de Justiție, a devenit ministru de finanțe în 1948, când statul Ceylon (din 1972, Sri Lanka) și-a câștigat independența. Ca prim-ministru, a modificat Constituția, pentru a permite alegerea unui președinte executiv al țării, devenind el însuși primul președinte ales în 1978. În timpul mandatului său, Sri Lanka s-a îndepărtat de socialism prin dezvoltarea sectorului privat și prin reducerea birocrației guvernamentale. Au izbucnit conflicte etnice între majoritatea budistă sinhaleză și minoritatea hindusă tamil, conflicte pe care nu le-a putut opri și care au continuat după retragerea sa de la putere.

Jazairi, Abdelqadir al-

Vezi Abdelqadir al-Jazairi

Jazirah, Al-

Vezi Gezira

jazz

Muzică apărută în SUA, bazată pe improvizația liniei melodice și a ritmului sincopat, de proveniență africană. Deși nu i se cunoaște cu precizie originea, genul s-a dezvoltat cu precădere în New Orleans, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, ca o combinație între diverse stiluri muzicale. Structurile armonice și ritmice de bază sunt cele de blues și ragtime, stiluri care permit improvizația. Acest gen de muzică a avut un important rol social: indiferent că era vorba de dans, marș, celebrări sau ceremonii, muzica era modelată pentru ocazia respectivă. Tehnica instrumentală constă în exploatarea valorilor tonale occidentale. Uneori, la aceasta se adaugă și vocea umană. Primul mare solist de jazz a fost Louis Armstrong, care inițial a cântat în formații de jazz din New Orleans (*vezi* dixieland). Ulterior, genul a devenit o formă de exprimare a sentimentelor personale profunde, prin improvizație și compoziție muzicală. Rolul solistului în grupurile mici sau în orchestrele mari s-a dezvoltat în timpul perioadei swing, cca 1930–1945, iar muzica lui Duke Ellington ilustrează, în primul rând, amestecul de elemente de compoziție și de improvizație. La mijlocul anilor 1940, Charlie Parker a fost pionierul stilului bebop, caracterizat prin complexitate tehnică și dezvoltat din genul swing. Ritmul deosebit și armoniile sofisticate au reprezentat un stimul atât pentru ascultător, cât și pentru interpret. Grupurile conduse de Miles Davis au impus estetica reconfortantă și exprimarea rafinată care au dat naștere stilului cool-jazz din anii 1950, la care s-au adăugat elemente de muzică electronică și modală. Muzica lui John Coltrane a explorat multe dintre direcțiile jazzului din anii 1960, în special dezvoltarea armoniilor progresive din bebop și improvizația experimentală.

Jdanov, Andrei (Aleksandrovici)

(26.02.1896, Mariopol, Ucraina, Imperiul Rus – 31.08.1948, Moscova, URSS)

Om politic sovietic. S-a alăturat bolșevicilor în 1915 și a devenit membru marcant al Biroului Politic (1939) și secretar al Partidului Comunist din Leningrad. A fost foarte apropiat de Iosif Stalin; este autorul politicii extremiste antioccidentale cunoscute ca jdanovism (1946), care impunea un control guvernamental strict în artă și literatură și care, curând, a afectat întreaga activitate intelectuală din Uniunea Sovietică. În 1947 a înființat biroul de propagandă Cominform.

jder

Denumire comună pentru cele câteva specii de mamifere carnivore care trăiesc în pădure (genul *Martes*, familia *Mustelidae*). Speciile se deosebesc prin mărime și culoare, însă proporțiile generale sunt asemănătoare cu cele ale nevăstuicii; blana lor este prețioasă. Au lungimea totală de 50–100 cm și cântăresc peste 1–2,5 kg. Jderii vânează singuri, hrănindu-se cu animale, fructe și cadavre. Blana jderului-american (*M. americana*) din N Americii de Nord este, uneori, vândută ca blană de samur. Printre alte specii se numără jderul-de-copac sau de-pin (*M. martes*) din Europa și din Asia Centrală, și jderul-cu-gât-galben sau câine-de-miere (*M. flavigula*) din S Asiei, denumit după preferința sa pentru alimente dulci.

jder (*Martes foina*)

[illegible]/REISER – BAVARIA-VERLAG

jder-flămânzilă

Mamifer carnivor nocturn, vorace și singuratic (*Gulo gulo*) care trăiește în zonele împădurite din N Eurasiei și al Americii de Nord. Măsoară 65–90 cm lungime, 36–45 cm înălțime și atinge o greutate de 9–30 kg; coada stufoasă are 13–26 cm lungime. Are picioare scurte, tălpi păroase și gheare lungi, ascuțite. Blana, cu păr lung și aspru, folosită pentru ornarea hainelor eschimoșilor, este de culoare maro-închis, cu o dungă orizontală deschisă. Glandele anale secretă un lichid urât mirositor. Este un animal de pradă șiret, care atacă aproape orice animal, inclusiv oi, căprioare și chiar urși mai mici.

[illegible] NELSON/ROOT RESOURCES

jder-flămânzilă (*Gulo gulo*)

jder-pescar

Specie rară de mamifer carnivor (*Martes pennanti*, familia *Mustelidae*) care trăiește în pădurile din N Americii de Nord. Se înrudește cu nevăstuica, având o formă asemănătoare cu aceasta, are coadă stufoasă, bot alungit și urechi mici și rotunjite. Adulții au o lungime de 50–63 cm, fără a socoti coada lungă de 33–43 cm, și o greutate de cca 1,4–6,8 kg. Vânează în copaci sau pe pământ, hrănindu-se cu rozătoare și diverse alte animale; mănâncă și fructe sau nuci. A fost vânat excesiv pentru blana sa prețioasă, de culoare neagră-maronie.

Jeans, James (Hopwood)
ulterior **Sir James**

(11.09.1877, Londra, Anglia – 16.09.1946, Dorking, Surrey)

Fizician și matematician britanic. După ce a predat la universitățile Cambridge și Princeton, a lucrat în calitate de cercetător la Observatorul Mount Wilson (1923–1944). A susținut că materia se creează în permanență în univers. A scris despre o mare varietate de fenomene, dar este cunoscut mai ales pentru lucrările de astronomie.

Jebeleanu, Eugen

(24.04.1911, Câmpina, România – 21.08.1991, București)

Poet român; membru al Academiei Române, laureat al Premiului Herder. După un debut aflat sub semnul ermetismului (*Schituri cu soare*, 1929; *Inimi sub săbii*, 1934), a optat pentru un lirism militant, cu unele accente proletcultiste (*Ceea ce nu se uită*, 1945; *Poeme de pace și luptă*, 1950). Evoluează către un lirism subtil, interiorizat, cu semnificații simbolico-filozofice, dar și implicit protestatare: *Surâsul Hiroshimei* (1958), *Poezii și poeme* (1961), *Cântece împotriva morții* (1963). În ultimii ani ai vieții a cultivat o lirică de dragoste melancolică și meditativă: *Elegie pentru floarea secerată* (1967), *Hanibal* (1973). Laureat al premiilor Etna Taormina (1971, Italia) și Herder (1973, Austria).

Jeddah

Vezi Jiddah

jeep

Vehicul de teren, ușor, din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, conceput de Intendența Armatei SUA. Cântărea 1¼ tone, avea un motor cu patru cilindri și urca o pantă înclinată la 60° sau putea circula pe terenuri accidentate, datorită tracțiunii foarte eficiente pe patru roți.

Numele provine, probabil, de la denumirea militară vehicul GP (*în engleză: general purpose,* pentru uz general). După război, a început să fie folosit pe scară largă de populația civilă, iar în armata SUA a fost înlocuit de Humvee (HMMWV - High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle).

Jeffers, John (Robinson)

(10.01.1887, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 20.01.1962, Carmel, California)

Poet american. Provenit dintr-o familie înstărită, a studiat literatura, medicina și silvicultura. Lirica sa exprimă disprețul față de umanitate și dragostea pentru frumusețile sălbatice și nemuritoare ale naturii, în special pentru cele de pe coasta californiană din apropiere de Carmel, unde s-a stabilit în 1916. A devenit foarte cunoscut după al treilea volum de versuri, *Tamar și alte poeme* (Tamar and Other Poems, 1924), iar stilul său inconfundabil și ideile excentrice apar și în volumele ulterioare, *Cawdor* (1928), *Aterizarea lui Thurso* (Thurso's Landing, 1932) și *Supărat pe soare* (Be Angry at the Sun, 1941).

Jefferson

Oraș, 39 274 loc. (2006), centrul administrativ al statului Missouri, SUA. Situat pe malul fluviului Missouri, în partea centrală a statului, a devenit capitală în 1821. Numit astfel în cinstea lui Thomas Jefferson, a devenit oraș în 1825 și municipiu în 1839. Deși în timpul Războiului Civil American a fost subiectul unor controverse, statul a rămas în Uniune. Capitoliul, terminat în 1918, are picturi murale realizate de Thomas Hart Benton. Este centru comercial pentru teritoriile agricole din regiune și are o industrie variată. Universitatea Lincoln a fost înființată în 1866 de veteranii afro-americani din armata unionistă.

Jefferson, Thomas

(13.04.1743, Shadwell, Virginia, SUA - 04.07.1826, Monticello, Virginia)

Autorul Declarației de Independență din 1776, Thomas Jefferson a fost al treilea președinte al Statelor Unite ale Americii, din 1801 până în 1809. În timpul președinției sale, teritoriul Statelor Unite s-a dublat, odată cu așa-numita *Louisiana Purchase* (Achiziția Louisiana). Pentru a obține informații despre acest vast ținut adăugat vestului țării, Jefferson i-a trimis pe doi dintre cei mai cunoscuți exploratori din istoria SUA, Meriwether Lewis și William Clark, să traverseze Munții Stâncoși până la Oceanul Pacific. Iar în primul război purtat peste hotare din istoria SUA, tot el a trimis forțe navale în Marea Mediterană pentru a-i nimici pe pirații din Tripoli.

Jefferson a intrat pe scena politică în 1769 ca legiuitor de Virginia. Din 1775 până în 1801 a deținut poziții publice importante, fiind, pe rând, delegat la Congresul Continental, guvernator al Virginiei, secretar de stat al Statelor Unite și vicepreședinte al Statelor Unite. Perioada petrecută la Paris în anii 1780 ca ambasador al SUA în Franța a prilejuit mai multe discuții despre viața sa privată decât despre reușitele în materie de politică externă americană. Pretinsa legătură amoroasă cu Sally Hemings, una dintre sclavele lui, pe care a chemat-o la Paris, a provocat o îndelungată controversă legată de paternitatea copiilor acesteia, nerezolvată nici astăzi.

Jefferson a inițiat în Virginia învățământul public gratuit și separația dintre stat și biserică; acestea aveau să se dovedească repere esențiale ale reformelor similare din celelalte state americane. Ca activist pentru drepturile statelor, a înființat Partidul Republican, pentru a combate aspirația federaliștilor către un guvern federal puternic. Părinte fondator al țării sale, Jefferson a inspirat concetățenilor un sentiment de mândrie naționalistă pentru Statele Unite, întemeiat pe idealul libertății și al drepturilor omului.

Copilăria și tinerețea

Thomas Jefferson s-a născut pe 13 aprilie (2 aprilie stil vechi) 1743 în Shadwell, Virginia. Părinții săi erau Peter Jefferson, proprietar de pământ, topograf și funcționar oficial al comitatului Albemarle, și Jane Randolph Jefferson, descendenta uneia dintre cele mai cunoscute familii din Virginia. Cei doi soți au avut doi băieți – Thomas fiind cel mai mare – și șase fete.

În 1745, Peter Jefferson s-a mutat cu familia la Tuckahoe, plantația familiei de lângă Richmond, Virginia. Thomas a avut preceptori până în 1752, când familia a revenit la Shadwell. Și-a continuat educația ca intern în două școli din Virginia, mai întâi în Nordham, apoi în Fredericksville, până la vârsta de 16 ani.

Lui Thomas i-a plăcut să învețe și a devenit foarte interesat de arte. Se pricepea să danseze, să cânte din gură și la vioară. A citit literatura clasică și a învățat foarte bine greaca și latina. A petrecut, de asemenea, mult timp în aer liber, explorând și studiind natura din regiunea deluroasă de la poalele munților Blue Ridge de lângă Shadwell. A avut rezultate foarte bune la disciplinele științifice și la arhitectură și s-a străduit să capete o educație cât mai cuprinzătoare.

Peter Jefferson a murit în 1757 și Thomas a devenit proprietar al averii familiei, pentru că legea dreptului de primogenitură din Virginia încredința moștenirea tatălui exclusiv fiului celui mai în vârstă. Jane Jefferson a murit în 1776, dar despre viața ei între 1757 și 1776 nu se știe aproape nimic, pentru că Thomas o menționează foarte rar în memoriile sale.

Tânărul Jefferson s-a înscris în 1760 la Colegiul William și Mary din Williamsburg, Virginia. În primii doi ani a studiat matematica și alte discipline științifice cu William Small, iar istoria și dreptul cu George Wythe, unul dintre cei mai importanți cărturari din Virginia.

Jefferson s-a dedicat cu pasiune învățăturii, petrecând uneori și câte 15 ore pe zi la masa de studiu. Din 1762, s-a pregătit pentru o carieră juridică, sub îndrumarea lui Wythe. În aprilie 1767 a fost primit în baroul din Virginia și și-a câștigat reputația de specialist în științele juridice.

În 1768, s-a întors la Shadwell, unde și-a folosit cunoștințele de arhitectură pentru a proiecta un conac pe un deal de 264 m din apropiere. Noua reședință a primit numele de Monticello, un cuvânt care, în limba italiană, înseamnă „munte mic".

Intrarea în politică

În 1769, Jefferson a fost ales în House of Burgesses, adunarea legislativă a Virginiei, cu sediul în Williamsburg. Aici și-a folosit cunoașterea foarte bună a legilor pentru a susține opoziția coloniilor față de impunerea legislației și sistemului de impozitare britanice, subliniind faptul că Marea Britanie nu avea autoritatea legală să guverneze și să delege autoritatea în colonii.

Pe 1 ianuarie 1772, Jefferson s-a căsătorit cu Martha Wayles Skelton, o văduvă a cărei moșie era mai mare decât a lui. Thomas și Martha au avut șase copii, din care însă numai doi au supraviețuit: Martha (alintată Patsy, născută în 1772) și Maria (sau Polly, născută în 1778).

Primul eseu publicat de Jefferson, *Un rezumat al drepturilor Americii britanice* (A Summary View of the Rights of British America, 1774), insista asupra independenței de Marea Britanie ca unică soluție de eliberare a coloniilor de asuprire. Dar majoritatea legiuitorilor din Virginia nu erau pregătiți să adopte o poziție atât de radicală împotriva Marii Britanii. Totuși, în cursul anului următor, ostilitatea dintre coloniști și autoritățile britanice a atins apogeul și, în 1775, a izbucnit Revoluția Americană, cu primele bătălii la Lexington și Concord, în Massachussetts.

Declarația de Independență

În 1776, corpul legislativ din Virginia l-a numit pe Jefferson delegat la al doilea Congres Continental din Philadelphia, unde ideea sa că soluția optimă era ieșirea coloniilor de sub cârmuirea britanică a fost adoptată de toți delegații.

Pe 11 iunie 1776, Jefferson a fost ales într-un comitet din care mai făceau parte John Adams și Benjamin Franklin, comitet care urma să elaboreze proiectul unui document oficial menit să justifice motivele pentru declararea independenței. Membrii comitetului admirau talentul lui Jefferson de a scrie convingător și l-au ales să schițeze prima variantă a documentului. Cuvintele sale au exprimat într-adevăr dorința majorității cetățenilor din colonii: „Considerăm drept adevăruri de la sine înțelese că toți oamenii s-au născut egali, că sunt înzestrați de Creator cu anumite drepturi inalienabile, că printre acestea se află dreptul la viață, la libertate și la căutarea fericirii..."

Congresul Continental a adoptat Declarația de Independență pe 4 iulie 1776, marcând astfel oficial separarea celor 13 colonii de Marea Britanie. Jefferson a semnat actul alături de alți delegați, dar paternitatea ei i-a fost recunoscută abia în 1790.

Între 1776 și 1777, Congresul Continental a elaborat Articolele Confederației, ratificate în 1781 ca primă constituție a Statelor Unite.

Politica federală și politica statală

În octombrie 1776, Jefferson s-a retras din Congresul Continental și s-a întors în organul legislativ al Virginiei. Cu ajutorul colegului său James Madison, a conceput Constituția Virginiei și o declarație a drepturilor cetățenilor ei. Cei doi delegați au propus pentru Viginia reforme statutare care au furnizat ulterior standardul pentru întreaga națiune americană. Jefferson a luptat pentru abolirea în statul său a dreptului de primogenitură. A prezentat amendamente privind înființarea un sistem de învățământ public gratuit pentru toți cetățenii Virginiei și a susținut sprijinirea de către stat a învățământului superior. Constituția Virginiei a servit drept model viitoarei Constituții a Statelor Unite. În 1777, Jefferson a redactat Statutul Libertăților Religioase din Virginia, care prevedea separarea completă a statului de biserică. În 1786, după nouă ani de deliberări și după numeroase eforturi de persuasiune depuse de Madison, principalul susținător al lui Jefferson, legiuitorii Virginiei au adoptat Statutul. Conform

acestuia, statul Virginia era obligat să tolereze toate religiile, fără nici o preferință pentru una anume. Locuitorii Virginiei aveau voie să-și urmeze propriile credințe, fără a suferi vreo discriminare politică. Acțiunile lui Jefferson reflectau viziunea creării unui guvern care să servească și să protejeze drepturile cetățenilor.

Jefferson a fost ales guvernator al Virginiei în 1779. Postul îi oferea o slabă autoritate și nu avea drept de veto, întrucât cabinetul guvernatorului, numit Consiliul de Stat, delega aplicarea legilor statului și îl consilia în privința tuturor sarcinilor administrative. Reușita sa cea mai mare ca guvernator a fost mutarea capitalei statului de la Williamsburg la Richmond, în 1780.

Războiul de Secesiune a ajuns în Virginia în 1780, când trupele britanice au invadat orașul Richmond. Administrația s-a retras din capitală și și-a stabilit sediul temporar în Charlottesville, în timp ce Jefferson și-a adunat familia la Monticello. Presa din Virginia l-a numit laș pentru că-și abandonase responsabilitățile de guvernator. În 1781, Jefferson s-a retras din viața publică la expirarea mandatului de guvernator și s-a întors la Monticello.

Martha Jefferson a murit în septembrie 1782, lăsându-și soțul singur cu cele două fete, Patsy și Polly. Jefferson a fost copleșit de durere la moartea iubitei sale soții și a jurat să nu se recăsătorească. Retragerea din viața politică a fost însă de scurtă durată pentru că, în același an, a acceptat să fie delegat al statului Virginia la Congresul Continental din decembrie 1782. Jefferson a insistat pentru promovarea de către Congres a unor legi care afirmau dreptul la egalitate și libertățile pe care el le propovăduise în adunarea legislativă a Virginiei. Revoluția Americană s-a sfârșit cu Tratatul de la Paris din 1783, iar granița vestică a Statelor Unite a devenit fluviul Mississippi. Jefferson a cerut Congresului Continental să permită teritoriilor de la vest de Mississippi să solicite recunoașterea ca stat după ce îndeplineau anumite cerințe referitoare la populație și la organizarea internă. A propus, de asemenea, abolirea sclaviei pe toate teritoriile nou-achiziționate de Statele Unite și eliberarea sclavilor din Statele Unite născuți după 1800. Ambele propuneri, care ar fi putut schimba cursul istoriei națiunii, au fost respinse, după un vot foarte strâns, de Congresul Continental.

Perioada pariziană

În 1784, Congresul Continental l-a trimis pe Jefferson la Paris pentru a prelua de la Benjamin Franklin postul de ambasador al Statelor Unite în Franța. Jefferson s-a alăturat lui John Adams în cadrul negocierilor cu națiunile europene pentru un comerț internațional liber. Jefferson și Adams au obținut, de asemenea, un împrumut de la Olanda, bani care au permis Statelor Unite să-și stabilizeze datoria externă. La Paris, cei doi diplomați au construit o relație de prietenie strânsă, care, ulterior, a evoluat într-o rivalitate politică înverșunată.

Jefferson a încercat, de asemenea, să găsească, printre țările europene, aliați ai Statelor Unite împotriva piraților berberi din nordul Africii care atacau vasele comercianților din Marea Mediterană. În ciuda eforturilor sale, în cei patru ani de misiune diplomatică n-a reușit să obțină semnarea nici unui tratat comercial și nici încheierea vreunei alianțe europene solide pentru Statele Unite.

În timpul liber, Jefferson s-a lăsat atras de numeroasele manifestări de artă și divertisment din capitala europeană. A vizitat muzee și grădini, a vizionat spectacole de operă și de teatru, a frecventat cele mai bune restaurante și vinării. Îi plăcea arhitectura Franței și a proiectat el însuși noul Capitoliu al Virginiei, construit în 1785, imitație după Maison-Carrée (Casa Pătrată) din Nîmes, Franța.

În timp ce vizita expozițiile din Paris, Jefferson a făcut cunoștință cu Maria Cosway, soția lui Richard Cosway, un pictor miniaturist englez. Cei doi și-au descoperit interese comune și au hoinărit împreună prin galerii și expoziții de artă din Paris. Când familia Cosway a părăsit orașul în 1787, Jefferson a început cu Maria o corespondență în care și-a exprimat profunda afecțiune față de ea. Ulterior, fie pentru că și-a pierdut încrederea, fie pentru că s-a răzgândit, a încetat să-i mai scrie.

După acest episod, Jefferson și-a îndreptat atenția asupra problemelor sale la Paris. Fiica lui Patsy îl însoțise în 1784 în capitala europeană și în 1787 el a trimis și după Polly să li se alăture. Odată sosite la Paris, Jefferson le-a plasat într-o mănăstire, pentru a le feri de ispita lăcomiei, a băuturii și a unei vieți frivole, care pândea la tot pasul în societatea pariziană.

Cel mai controversat capitol din viața personală a lui Jefferson este presupusa legătură amoroasă cu sclava sa mulatră Sally Hemings. Istoricii au speculat că relația lor a început după ce Hemings a sosit în 1787 la Paris cu Polly Jefferson. Se spunea că Jefferson ar fi fost tatăl

cel puțin unuia și poate chiar al tuturor celor șase copii ai lui Hemings. Supozițiile au continuat multă vreme și, în 1998, specialiștii au testat ADN-ul câtorva dintre descendenții în viață ai lui Jefferson și ai lui Hemings. Testele nu au furnizat dovezi concludente că Jefferson și Hemings ar fi avut copii împreună, iar povestea lor de dragoste rămâne un subiect de controversă.

Chestiunea sclaviei

Poziția lui Jefferson în legătură cu problema sclaviei a fluctuat pe parcursul întregii sale cariere. În anii 1770, el și alți plantatori din Virginia, toți proprietari de sclavi, au susținut abolirea comerțului cu sclavi în colonii. Propunerile sale înaintate Congresului Continental în anii 1780 aveau ca scop abolirea treptată a sclaviei, începând cu noile teritorii ale SUA și cu sclavii nou-născuți.

În singura sa carte, *Însemnări despre statul Virginia* (Notes on the State of Virginia, 1781), Jefferson afirmă că sclavia violează drepturile omului și contrazice principiile libertății și egalității pe care au fost fondate Statele Unite. El face vinovată de sclavie societatea aristocratică creată de Marea Britanie în colonii. Și, totuși, Jefferson însuși folosea munca sclavilor în fermele de la Monticello, fapt care a oferit criticilor săi un motiv de a-i acuza de ipocrizie retorica antisclavagistă.

În contrast cu credința sa fermă în egalitatea tuturor oamenilor, Jefferson a afirmat că există trăsături biologice și intelectuale care îi fac pe negri inferiori albilor. În plus, cele două rase nu pot coexista în pace, ceea ce face sclavia inevitabilă. Acest argument este motivul pentru care Jefferson tolera o astfel de violare a drepturilor omului. Până în 1789, a evitat să adopte o poziție hotărâtă împotriva sclaviei din cauza animozității cu care erau întâmpinate vederile sale.

În 1807, în al doilea mandat ca președinte, Jefferson a semnat o lege care interzicea toate importurile de sclavi în Statele Unite, reducând semnificativ numărul de sclavi intrați în țară.

În perioada postprezidențială, Jefferson a continuat să participe la dezbaterile referitoare la chestiunea sclaviei. În discuțiile din Congres legate de așa-numitul Missouri Compromise (Compromisul Missouri) din 1819, el a susținut extinderea sclaviei în teritoriile vestice ale Statelor Unite. Jefferson a apărat, de asemenea, ideea că guvernul federal nu trebuie să se amestece în exercitarea dreptului statelor de a decide singure în privința sclaviei.

Funcții la nivel federal

Constituția Statelor Unite a fost ratificată în timp ce Jefferson era la Paris. Când s-a întors în țară în 1789, Jefferson i-a criticat pe cei care o elaboraseră pentru că nu îi alăturaseră și o cartă a drepturilor omului, susținând că guvernul federal trebuia să garanteze anumite drepturi fiecărui cetățean al SUA. În plus, Jefferson a afirmat că autoritatea guvernului federal, așa cum era ea prevăzută în Constituție, implica un amestec prea mare în treburile interne ale statelor. George Washington, primul președinte al Statelor Unite în 1789, l-a numit pe Jefferson secretar de stat (ministru de externe). În această calitate, principala responsabilitate a fostului delegat de Virginia a fost politica externă a SUA. Când, în 1793, au izbucnit războaiele napoleoniene dintre Franța și Marea Britanie, Washington a promulgat Proclamația de Neutralitate. Jefferson a încercat totuși să promoveze alianța pe care SUA o semnase în 1778 cu Franța, în timpul Revoluției Americane. Oponenții săi politici, vicepreședintele John Adams și ministrul de finanțe Alexander Hamilton, susțineau însă o versiune a neutralității favorabilă britanicilor. Divergențele politice au început să erodeze prietenia dintre Jefferson și Adams, născută în perioada misiunii lor la Paris.

În timpul administrației Washington au apărut două partide politice, iar guvernul SUA s-a împărțit între federaliști și republicani. Formațiunea federalistă, sub conducerea lui Adams și Hamilton, promova ideea unui guvern central puternic. Jefferson și aliatul său politic, James Madison, au creat Partidul Republican, care susținea o mai mare autonomie a guvernelor statale. Republicanii echivalau planurile de guvernare federaliste cu o monarhie și politicile filobritanice cu o trădare a relațiilor SUA cu Franța. Frustrat de controlul federaliștilor asupra administrației, Jefferson s-a retras în 1793 din postul de ministru de externe și s-a întors la Monticello.

A reintrat pe scena politică în campania pentru următoarele alegeri prezidențiale, după ce Partidul Republican a căpătat o anumită stabilitate. A fost însă înfrânt de rivalul său politic, John Adams, într-o cursă foarte strânsă (71 de voturi contra 68). Constituția Statelor Unite prevedea ca al doilea candidat ca număr de voturi să devină vicepreședinte. Jefferson și-a petrecut mandatul de vicepreședinte în Senat, opunându-se inițiativelor legislative federaliste promovate de Hamilton.

O nouă tragedie i-a lovit familia atunci când mezina sa, Polly, a murit la nașterea celui de-al doilea copil. Jefferson a primit atunci o scrisoare de condoleanțe de la Abigail Adams, soția președintelui John Adams.

În 1798, președintele Adams a promulgat Legea străinilor și a revoltelor (Alien and Sedition Acts), care aplica standarde foarte dure de naturalizare în Statele Unite și prevedea condamnarea cetățenilor americani care publicau materiale defăimătoare la adresa guvernului. Jefferson și Madison au replicat prin Hotărârile statelor Virgina și Kentucky din 1798–1799, care afirmau că această lege era anticonstituțională pentru că viola prevederile referitoare la libertatea de exprimare din Primul Amendament al Constituției. În timp ce disensiunile dintre federaliști și republicani se intensificau, Jefferson se pregătea pentru o nouă candidatură la președinție.

Președinția

În alegerile prezidențiale din 1800, Jefferson s-a luptat din nou cu Adams într-o campanie foarte virulentă. Doi republicani, Jefferson și Aaron Burr din New York, au obținut același număr de voturi, 73, în timp ce Adams a câștigat numai 65.

Constituția Statelor Unite nu prevedea nici o modalitate de a distinge între președinte și vicepreședinte dacă aceștia figuraseră pe lista aceluiași partid. Deși votanții îl preferaseră pe Jefferson, Burr a refuzat să-i cedeze președinția. Ca urmare, Camera Reprezentanților s-a adunat pentru a revedea voturile și a decis ca Jefferson să fie președinte, iar Burr, vicepreședinte. Pentru a evita situații similare pe viitor, în 1804 a fost adoptat al 12-lea Amendament la Constituție, care prevedea voturi separate pentru președinte și vicepreședinte.

Jefferson a fost învestit în funcție pe 4 martie 1801. În timpul administrației sale, a atenuat autoritatea guvernului federal, diminuând efectivele militare, scăzând taxele și reducând datoria națională. În încercarea de a reduce expunerea la uzură a postului de președinte, Jefferson și-a formulat toate mesajele executive în scris, în loc să le afirme prin cuvântări publice.

Din cabinetul său au făcut parte James Madison ca ministru de externe și Albert Gallatin din Pennsylvania, unul dintre cei mai buni manageri financiari ai țării, ca ministru de finanțe. Atunci când războiul dintre Franța și Anglia s-a oprit temporar, în 1801, Gallatin a profitat de oportunitățile de relații comerciale cu aceste două țări pentru a întări economia americană.

Războiul tripolitan

Prima provocare externă pentru Jefferson a venit din partea statului berber Tripoli din nordul Africii (astăzi capitala Libiei). Statele berbere Alger, Tunis, Maroc și Tripoli cereau un tribut anual de la navele americane care traversau Marea Mediterană pentru a nu le ataca. Când Tripoli și-a sporit pretențiile financiare, Jefferson a refuzat să plătească în plus. Ca urmare, în mai 1801, Tripoli a declarat război Statelor Unite, iar Jefferson a trimis nave militare americane către coasta nord-africană.

A urmat, vreme de patru ani, un război naval. În 1804, forțele tripolitane au capturat fregata americană *Philadelphia*. Locotenentul de marină Stephen Decatur a condus un atac vitejesc împotriva celor care cuceriseră fregata și a distrus-o. Ulterior, combinația dintre blocada navală instituită de pe mare împotriva statului tripolitan și ofensiva terestră americană dinspre est, din Egipt, a dus la încheierea războiului. Pe 4 iunie 1805 a fost semnat un tratat de pace între Statele Unite și Tripoli, care abolea orice tribut anual.

Extinderea SUA și explorările geografice

Fluviul Mississippi era o cale importantă de acces către teritoriile vestice pentru cetățenii americani care practicau comerțul peste apă. Când Jefferson și ministrul său de externe Madison au aflat că Spania cedase Franței Teritoriul Louisiana, prin Tratatul de la San Ildefonso din octombrie 1800, s-au temut că s-ar putea să piardă accesul, vital pentru americani, la portul comercial New Orleans.

Jefferson l-a însărcinat pe ambasadorul american la Paris, Robert L. Livingston, să negocieze cu oficialii francezi cumpărarea portului New Orleans. Spania cedase Franței și Florida de Vest, și Jefferson se temea că Franța va restricționa comerțul fluvial american pe tot cursul fluviului Mississippi. Trimisului special James Monroe i s-a încredințat misiunea de a-l ajuta pe Livingston în negocierile cu Franța. Cu un gest surprinzător, Napoleon I s-a oferit să vândă Statelor Unite întregul Teritoriu Louisiana, care se întindea din vestul fluviului Mississippi până la Munții Stâncoși, pentru suma de 15 milioane de dolari. În mai 1803, delegații SUA au semnat tratatul pentru așa-numita Louisiana Purchase (Achiziția Louisiana), care a reprezentat cea mai mare reușită a lui Jefferson ca președinte. Jefferson fusese întotdeauna interesat de teritoriile din vest, în care vedea viitorul Statelor Unite. În iulie

1803, el l-a însărcinat pe secretarul său personal, Meriwether Lewis, să conducă o expediție în nou achiziționatul Teritoriu Louisiana și să găsească o cale de trecere către Oceanul Pacific. Lewis l-a luat ca asociat la conducerea expediției pe prietenul său, William Clark. Echipa lor a plecat din St. Louis, Montana, în mai 1804, în sus pe râul Missouri. Mergând spre vest, au traversat Munții Stâncoși și au ajuns la Oceanul Pacific în noiembrie 1805. Pe parcursul călătoriei au făcut hărți, au stabilit relații de prietenie cu mai multe triburi de nativi americani și au studiat flora și fauna.

Lewis și Clark s-au întors în St. Louis în septembrie 1806, încărcați cu jurnale detaliate, hărți și numeroase specimene de plante și de animale pentru cercetări. Drumul străbătut de ei până la Pacific a deschis calea viitorilor exploratori și comercianți care au pornit să colonizeze Vestul american.

Politica internă și externă

Jefferson a câștigat o victorie ușoară în alegerile prezidențiale din 1804 împotriva candidatului federalist Charles Cotesworth Pinckney din Carolina de Sud, fost diplomat în străinătate în administrația Adams. Sub Jefferson, prestigiul Partidului Republican a fost mult mai mare decât al federaliștilor, care n-au putut organiza o campanie convingătoare. George Clinton, fost guvernator al New Yorkului, l-a înlocuit pe Aaron Burr ca vicepreședinte.

În mai 1807, Burr a fost arestat și trimis la Richmond, Virginia, sub acuzația de trădare și, la proces, Jefferson a depus mărturie împotriva lui. Burr a fost acuzat că ar fi plănuit o invazie în unele regiuni ale Teritoriului Louisiana și în teritoriile spaniole din Vestul extrem. Aparent, el își propusese să creeze un curent secesionist pentru a forma o nouă națiune sub conducerea sa. A fost achitat în septembrie 1807, dar și-a pierdut credibilitatea ca lider politic.

În 1803, când războaiele napoleoniene au reînceput între Franța și Marea Britanie, Jefferson a insistat ca Statele Unite să reconfirme Proclamația de Neutralitate emisă de președintele Washington în 1793. Dar cele două state europene își pierduseră încrederea în SUA. Nave militare britanice și franceze, fiecare protejându-și propriile interese, au capturat vase comerciale americane suspectate de a fi transportat echipamente militare.

Ca răspuns la hărțuielile pe mare ale Franței și Marii Britanii, Jefferson a semnat Legea embargoului din 1807, care închidea toate porturile americane pentru importuri și exporturi, crezând că restricționarea comerțului cu Statele Unite va convinge Marea Britanie și Franța să respecte neutralitatea americană.

În ciuda intențiilor lui Jefferson, Legea embargoului a avut efecte negative asupra economiei americane, pentru că ambele piețe europene aveau mărfuri americane în rezerve suficiente. Industria și agricultura americane au avut însă de suferit, deoarece se bazau pe veniturile din exportul de bunuri. Ca urmare, legea a produs un șomaj considerabil în Statele Unite.

Mai mult, aplicând Legea embargoului, Jefferson s-a îndepărtat de poziția lui inițială care se împotrivea măsurilor coercitive impuse de guvernul federal. Cu puțin timp înainte de expirarea mandatului în 1809, el a semnat Legea nonimixtiunii, care permitea Statelor Unite comerțul cu orice națiune, mai puțin cu Marea Britanie și Franța.

Jefferson s-a întors la Monticello în martie 1809, după ce James Madison a fost instalat al patrulea președinte al Statelor Unite. Ultimii 17 ani de viață i-a petrecut activ și neobosit.

Perioada postprezidențială

În anii de după mandatul de președinte, Jefferson și familia au primit numeroși vizitatori la Monticello. Familia sa consta din fiica mai mare, Martha (numită în tinerețe Patsy), soțul acesteia și copiii lor. Se organizau serate și se închiriau camere la conac multora dintre respectabilii oaspeți care veneau în vizită. Pentru a avea la dispoziție un loc mai liniștit, departe de agitația de la Monticello, Jefferson a construit un alt conac, numit de el Dumbrava cu plopi (Poplar Forest), pe moșia de la Bedford, la 140 km de Monticello.

O altă capodoperă arhitecturală proiectată de Jefferson a fost Universitatea Virginia (în Charlottesville), care și-a primit actul de confirmare în 1819. Jefferson a conceput aici schema generală a campusului și clădirile, a elaborat curriculumul pentru studenți, a angajat profesorii și a selectat cărțile pentru biblioteca universitară. Numea universitatea „satul său academic".

Politicile universității reflectau principiile jeffersoniene de guvernare pe care el le promovase în cariera politică. Școala nu avea nici un fel de afiliere religioasă, studenții erau motivați printr-un sistem de premiere, nu printr-un cod de comportament, și nu existau președinte sau administrație. Inaugurată în 1825, universitatea a început ca o instituție bazată pe autonomie.

În ciuda vieții sale publice eminente, Jefferson era împovărat de datorii personale. O parte dintre problemele financiare au fost atribuite obligațiilor rămase de pe urma dotei soției sale, dar majoritatea cheltuielilor i-au susținut stilul luxos de viață de acasă și din străinătate. La un an după moartea lui, membrii rămași în viață ai familiei au fost siliți să vândă la licitație conacul, pământul și mobila de la Monticello pentru a plăti datoriile.

În 1812, Jefferson și John Adams s-au împăcat, au reluat relațiile de prietenie și au început o corespondență care numără 158 de scrisori. Pe parcursul următorilor 14 ani, ei au împărtășit păreri personale și idei despre politică, filozofie și religie, concepând cea mai faimoasă corespondență dintre doi oameni de stat americani.

Pe 4 iulie 1826, în ziua celei de a 50-a aniversări a Declarației de Independență, Jefferson a murit în casa de la Monticello. A fost înmormântat în cimitirul familiei, pe teritoriul moșiei. Printr-o coincidență simbolică în istoria americană, John Adams a murit la câteva ore după el. Cei doi conducători legendari întruchipează până astăzi idealul de libertate și democrație pe care a fost întemeiat statul american.

Deși reputația lui Jefferson a fost afectată de controversele legate de poziția sa în chestiunea sclaviei și de legăturile amoroase de după căsătorie, eforturile lui de a asigura bunăstarea țării au fost nobile și autentice. Pe 13 aprilie 1943 a fost inaugurat, la Washington DC, Memorialul Jefferson. Un portret al lui Jefferson, simbolizând filozofia politică a națiunii, este una dintre cele patru imagini de președinți americani sculptate în muntele Rushmore din sud-vestul statului Dakota de Sud. Ambele monumente onorează memoria unuia dintre cei mai reprezentativi părinți-fondatori ai Americii.

Jeffreys, Harold *ulterior* Sir Harold

(22.04.1891, Fatfield, Durham, Anglia - 1989, Cambridge, Cambridgeshire)

Astronom și geofizician britanic. A demonstrat că toate cele patru mari planete exterioare (Jupiter, Uranus, Saturn și Neptun) au temperaturi foarte scăzute, elaborând modele ale structurii lor planetare. A studiat originea sistemului solar și teoria latitudinii. În domeniul geofizicii, a făcut studii de geotermie și a fost coautorul (1940) tabelelor de standardizare a timpului de propagare a undelor seismice, fiind totodată și primul savant care a formulat teoria conform căreia nucleul Pământului este în stare lichidă. A explicat originea musonilor și a brizei marine și a demonstrat importanța cicloanelor în dinamica generală a atmosferei. Jeffreys a studiat teoria probabilităților și fizica matematică.

Jekyll, Gertrude

(29.11.1843, Londra, Anglia - 08.12.1932, Londra)

Arhitectă peisagistă britanică. A renunțat la pictură în 1891, când a început să proiecteze grădini. L-a ajutat pe proiectantul de spații exterioare William Robinson (1838–1935) să elaboreze o serie de lucrări despre grădinile naturale, scriind ea însăși câteva lucrări de succes, cum ar fi *Pădurea și grădina* (Wood and Garden, 1899) și *Casa și grădina* (Home and Garden, 1900). A colaborat cu Edwin Lutyens la dezvoltarea unui stil modern, nonconformist de grădină, marcat de folosirea ritmică a culorii și formei.

jeleu și gem

Produse semitransparente, fabricate din sucul unor fructe și legume, amestecate sau simple, îndulcite, fierte la foc mic și închegate cu ajutorul pectinei și gelatinei. Gemurile diferă de jeleuri deoarece conțin și pulpă de fruct sau fructul întreg; gemul din fructe întregi se mai numește și dulceață. Jeleurile și gemurile de fructe se consumă la micul dejun, pe pâine sau sub formă de sendviș, și se servesc împreună cu biscuiți sau cu alte prăjituri, la ceaiurile englezești. Jeleurile de legume sau alte plante se consumă ca garnituri la carne, în special cea de miel.

Jellicoe, John Rushworth *ulterior* Conte Jellicoe

(05.12.1859, Southampton, Hampshire, Anglia - 20.11.1935, Londra)

Amiral britanic. S-a înrolat în Marina Regală în 1872 și a fost promovat, devenind în cele din urmă comandantul flotei în timpul Primului Război Mondial (1914–1916). A câștigat o victorie crucială în Bătălia din Iutlanda (1916), fiind numit prim-lord al Amiralității (1916–1917) și amiral al flotei (1919). A fost guvernator al Noii Zeelande, între 1920–1924.

Jellinek, Elvin M(orton)

(15.08.1890, New York, New York, SUA - 22.10.1963, Palo Alto, California)

Fiziolog american. A studiat la Universitatea din Leipzig și a lucrat la Budapesta, în Sierra Leone și în Honduras, după care s-a întors în SUA. Aici s-a axat pe studiul alcoolismului. A fost unul dintre primii

susținători ai teoriei că alcoolismul este o boală și a argumentat cu mare convingere că alcoolicii trebuie tratați întocmai ca niște bolnavi. A adunat propriile studii, dar și alte cercetări, în prestigioasele lucrări *Studii despre alcoolism* (Alcohol Explored, 1942) și *Alcoolismul ca boală* (The Disease Concept of Alcoholism, 1960).

Jemison, Mae (Carol)
(n. 17.10.1956, Decatur, Alabama, SUA)

Medic și astronaut american. A absolvit Universitatea Cornell și a lucrat în Africa pentru organizația Corpul Păcii. În 1988, a fost acceptată în programul pentru pregătirea astronauților al NASA și a devenit prima femeie de culoare astronaut. În 1992 a petrecut mai mult de o săptămână la bordul navetei spațiale *Endeavor*. Din 1993 predă cursuri de mediu la colegiul Dartmouth.

Jena și Auerstädt, Bătăliile de la ~
(1806)

Conflict militar din perioada războaielor napoleoniene, între trupele franceze și cele prusace și saxone. În 1806, Frederic Wilhelm III de Prusia a încheiat o alianță secretă cu Rusia, aliindu-se cu cea de-a treia coaliție împotriva lui Napoleon. În timp ce se deplasa prin Saxonia pentru a se uni cu aliații ruși, armata prusacă a fost atacată din spate de francezi. Prusacii și-au împărțit trupele între Auerstädt și Jena, iar pe 14 octombrie, Napoleon i-a învins la Jena. În același timp, o a doua armată franceză, condusă de Louis Davout, a învins trupele prusace la Auerstädt, deși acestea erau de două ori mai numeroase. Napoleon a cucerit Prusia în șase săptămâni.

Jenkins, Fergie *născut* Ferguson Arthur
(n. 13.12.1943, Chatham, Ontario, Canada)

Aruncător de baseball american de origine canadiană. S-a remarcat în competițiile de amatori de baseball, baschet și hochei. A jucat pentru Chicago Cubs (1966–1973, 1982–1984), dar și pentru Texas Rangers și Boston Red Sox (1974–1981), câștigând cel puțin 20 de jocuri în fiecare dintre cele șase sezoane consecutive (1967–1972) și stabilind câteva recorduri de sezon. În 1971 a primit Premiul Cy Young pentru recordul de victorii-înfrângeri de 24–13 și pentru media scorului de 2,77 puncte.

Jenkins, Războiul pentru urechea lui ~

Conflict militar dintre Anglia și Spania, declanșat în 1739, transformat ulterior în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei. În 1738, căpitanul Robert Jenkins a apărut în fața unei comisii din Camera Comunelor și și-a arătat urechea pe care și-o retezase singur, susținând că i-a fost tăiată de membrii gărzii de coastă spaniole, care au urcat pe vasul său din Indiile de Vest, în 1731. Cum opinia publică era deja iritată din pricina altor abuzuri spaniole împotriva vaselor britanice, incidentul a fost exploatat de membrii Parlamentului, care se opuneau guvernului lui Robert Walpole.

Jenkins, Roy (Harris) *ulterior* Baron Jenkins (de Hillhead)
(11.11.1920, Abersychan, Monmouthshire, Anglia - 05.01.2003, Oxfordshire)

Politician britanic. Ales în Parlament în 1948, a făcut parte din guvernarea laburistă aflată la conducere în perioadele 1964–1970 și 1974–1976. Un susținător fervent al NATO și al Comunității Europene, a fost președinte al ramurii executive a Comunității Europene (1976–1981). A demisionat din Partidul Laburist și, în 1981, a format, împreună cu alți disidenți, Partidul Social Democrat, al cărui președinte a fost între 1982 și 1983. După ce a primit titlul nobiliar (1987), a devenit lider al Partidului Liberal Democrat și Social în Camera Lorzilor. Apoi a devenit rector al Universității Oxford.

Jenner, Edward
(17.05.1749, Berkeley, Gloucestershire, Anglia - 26.01.1823, Berkeley)

Chirurg englez, a descoperit vaccinul împotriva variolei. A fost ajutor de chirurg de la 13 ani la 21 de ani, devenind apoi elevul preferat al lui John Hunter, care l-a educat și de la care a învățat importanța experimentului și a observației. Jenner a observat că oamenii care suferiseră de variola bovinelor, o boală relativ inofensivă, nu mai contractau variola umană. În 1796 i-a inoculat unui tânăr o substanță prelevată de la o persoană afectată de variola bovinelor. Băiatul s-a îmbolnăvit de variolă, dar a rămas imun la tulpina variolei umane. În ciuda protestelor inițiale și a atacurilor la adresa lui Jenner, procedura s-a răspândit, iar rata mortalității provocate de variolă a scăzut. Admirat și apreciat în cele din urmă, Jenner s-a retras totuși din viața publică, în 1815, după moartea soției sale.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Edward Jenner, pictură în ulei de James Northcote, 1803; Galeria Națională de Portrete, Londra

Jenny, mașină de tors ~
Vezi mașină de tors „Jenny"

Jensen, Georg
(31.08.1866, Raadvad, Danemarca – 02.10.1935, Copenhaga)

Argintar și bijutier danez. La vârsta de 14 ani a devenit ucenicul unui aurar, iar în 1904 și-a deschis propriul atelier în Copenhaga. Și-a câștigat reputația de argintar priceput și original prin bijuteriile expuse la diverse târguri internaționale. A fost primul bijutier argintar care s-a îmbogățit astfel și s-a numărat printre primii fabricanți de tacâmuri din oțel artistic prelucrat. În 1935, firma sa avea magazine în toată lumea și comercializa peste 3 000 de modele. După moartea lui, afacerea a fost preluată de fiul său, Søren Georg Jensen.

Jensen, Johannes V(ilhelm)
(20.02.1873, Farsø, Danemarca – 25.11.1950, Copenhaga)

Prozator, poet și eseist danez. A studiat medicina, dar ulterior s-a dedicat literaturii. S-a remarcat prin cele peste 100 de narațiuni publicate, toate apărute sub titlul *Mituri*. Printre primele sale scrieri se numără și o trilogie istorică, *Căderea regelui* (1900–1901), inspirată de viața lui Christian II de Danemarca. Cea mai cunoscută operă a sa este *Marea călătorie* (1908–1922), o serie de șase volume care prezintă evoluția omenirii din preistorie până la descoperirea Americii de Cristofor Columb. Laureat al Premiului Nobel în 1944.

Jerome, Chauncey
(10.06.1793, Canaan, Connecticut, SUA – 20.04.1868, New Haven, Connecticut)

Inventator și ceasornicar american. În 1824 a conceput un ceas de bronz cu oglindă și cu ace de alamă. A înființat o companie care a devenit, în scurt timp, cel mai mare producător de ceasuri din SUA, invadând apoi și piața euopeană.

Jersey
Oraș, 597 965 loc. (2003), în NE statului New Jersey. Întemeiat de vânătorii olandezi (1618) și cunoscut sub numele Paulus Hook, a fost cumpărat de la indienii delaware și fondat ca așezare permanentă în 1660. În 1779, în timpul Revoluției Americane, generalul Henry Lee a învins trupele britanice în apropierea acestui oraș. Denumit Jersey City în 1820, orașul este astăzi un important centru industrial.

Jersey
Rasă de vaci de lapte, de talie mică, având coarne scurte, originară din insula Jersey din Canalul Mânecii și care se pare că provine dintr-o rasă franțuzească. Animalele sunt cafenii sau maro-deschis, dar se pot întâlni și nuanțe mai închise. Au fost aduse în Anglia pe la 1811 și în SUA în 1850. Rasa se adaptează ușor la diverse condiții de mediu și este răspândită în toată lumea. Laptele este foarte bogat în grăsime, având un rol important în producția de unt (mai ales în Noua Zeelandă și în Danemarca).

Jersey
Insulă, cea mai mare și mai sudică din grupul de insule din Canalul Mânecii. Suprafața: 116 kmp; 87 400 loc. (2002). Centrul administrativ: St. Helier; 28 310 loc. (2001). Deși s-a desprins de Normandia în 1204, a păstrat legea și obiceiurile normande, fiind însă administrată de regele Angliei, printr-un guvernator. I s-a acordat autoritate legislativă în 1771. În prezent, este guvernată de un parlament popular, prezidat de un reprezentant al coroanei. Țesăturile realizate aici și rasa de vite specifică locului poartă numele insulei.

jertfă
În creștinism, orice dar oferit de credincioși preotului, bisericii, persoanelor bolnave sau nevoiașe. Pâinea și vinul care sunt sfințite pentru euharistie sunt, de asemenea, considerate jertfe. În Evul Mediu, copiii încredințați mănăstirilor erau considerați jertfe. Mai târziu, aceștia trăiau la mănăstire sau întrețineau legături strânse cu un astfel de lăcaș, dar nu depuneau jurăminte monahale. Membrii anumitor comunități religioase romano-catolice se numesc jertfe (de ex. Jertfele/Membrii Ordinului Sf. Benedict).

Jervis
Golf în Marea Tasman, în New South Wales, Australia. Are o suprafață de 73 kmp. A fost descoperit în 1770 și numit Nas Lung de căpitanul James Cook, dar, în 1971, a primit numele administratorului său, John Jervis. În 1915 a fost trecut din jurisdicția New South Wales în cea a Commonwealthului australian, pentru a asigura ieșirea la mare a zonei capitalei. Aici se află o stațiune de agrement, precum și Colegiul Naval Regal Australian (fondat în 1915).

Jespersen, (Jens) Otto (Harry)
(16.07.1860, Randers, Danemarca – 30.04.1943, Roskilde)

Lingvist danez. A fost adeptul și liderul curentului care susținea predarea/învățarea limbilor străine prin metoda conversației,

nu prin intermediul manualelor de gramatică, revoluționând sistemul de învățare a limbilor străine în Europa. Cunoscător de excepție al gramaticii limbii engleze, Jespersen a contribuit decisiv la progresul foneticii și al lingvisticii. Printre numeroasele sale lucrări trebuie amintite: *Gramatica limbii engleze moderne* (Modern English Grammar, 7 vol., 1909–1949), *Natura, dezvoltarea și originea limbii* (Language: Its Nature, Development, and Origin, 1922) și *Filozofia gramaticii* (The Philosophy of Grammar, 1924). A inițiat limbajul internațional Novial.

jet-lag /oboseală datorată schimbului de fus orar/

Perioadă de adaptare a ritmului biologic la trecerea de la un fus orar la altul, caracterizată de oboseală și randament scăzut. Reflectă întârzierea în sincronizarea ritmului eliberării de cortizon, principalul steroid produs de glanda suprarenală (*vezi* glandă suprarenală) în funcție de ciclul noapte-zi. Durata și gravitatea fenomenului sunt invers proporționale cu distanța parcursă într-un timp cât mai scurt. Acest tip de oboseală se resimte mai ales după călătoriile cu avionul, de aici venindu-i și numele.

Jewel Cave, Monumentul Național ~

Monument național situat în SV statului Dakota de Sud, SUA. Înființat în 1908, se întinde pe o suprafață de 5 kmp. Este cunoscut pentru peșterile sale în calcar, o serie de spații unite prin pasaje de trecere înguste, care se întind pe o lungime de cel puțin 124 km.

Jewett, (Theodora) Sarah Orne

(03.09.1849, South Berwick, Maine, SUA - 24.06.1909, South Berwick)

Scriitoare americană. Interesată de culegerea pieselor folclorice pe cale de dispariție, a scris povestiri realiste avându-i ca eroi pe bătrânii din Maine, prezentând cu umor comportamentul și limbajul acestora. Dintre cele 20 de volume publicate, cele mai reușite sunt *La țărm de ape* (Deephaven, 1877), *Un bâtlan alb* (A White Heron, 1886) și *Țara brazilor drepți* (The Country of Pointed Firs, 1896).

Jhabvala, Ruth Prawer
născută Ruth Prawer

(n. 07.05.1927, Köln, Germania)

Prozatoare și scenaristă. Născută în Germania, într-o familie de evrei polonezi, a emigrat în Anglia împreună cu familia, în 1939. După absolvirea facultății, s-a căsătorit cu un arhitect indian și s-a mutat în India, unde a locuit până în 1975, când a plecat la New York. Acțiunea multora dintre romanele sale, printre care și *Pulbere și dogoare* (Heat and Dust, Premiul Național al Cărții, 1975), se petrece în India. A scris scenarii originale, cum ar fi cel pentru filmul *Shakespeare, omul* (Shakespeare Wallah, 1965) și pentru adaptările cinematografice ale unor romane precum *Bostonienii* (The Bostonians, 1984), *Cameră cu vedere* (A Room with a View, 1985), *Howards End* (Howards End, 1992), *Rămășițele zilei* (The Remains of the Day, 1993) și *Vasul de aur* (The Golden Bowl, 2000). Cele mai recente romane sunt *Poet și dansator* (Poet and Dancer, 1993) și *Crâmpeie de amintire* (Shards of Memory, 1995).

Jharkhand

Stat, situat în NE Indiei. Suprafața: 74 677 kmp; 26 909 428 loc. (2001). Centrul administrativ: Ranchi. Se află în podișul Chota Nagapur, relieful său fiind format din platouri, dealuri și văi. După ce India și-a câștigat independența în 1947, teritoriul care formează astăzi statul Jharkhand a făcut parte din statul Bihar, dar, în 2000, a devenit stat separat. Deține resurse bogate de minereuri (mai ales cupru), deși majoritatea populației lucrează în agricultură.

Jhelum

Râu din India și Pakistan. Cel mai vestic dintre Cele Cinci Râuri ale regiunii Punjab, izvorăște din Munții Himalaya, de pe teritoriul indian al statului Jammu și Kashmir. Se îndreaptă spre NV și intră în regiunile Jammu și Kashmirul pakistanez. Curge apoi spre S, unindu-se cu râul Chenab, după un traseu de 725 km. Se crede că este râul Hydaspes, menționat de Arrian, istoricul lui Alexandru cel Mare, și Bidaspes, menționat de Ptolemeu.

Jhering, Rudolf von

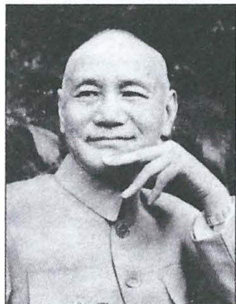
(22.08.1818, Aurich, Hanovra - 17.09.1892, Göttingen, Germania)

Profesor german de drept. A predat la universitățile din Viena (1868–1872) și Göttingen (1872–1892). A studiat raportul dintre legislație și dinamica socială, în lucrarea *Spiritul legii romane* (Geist des römischen Rechts, 1852–1865), și relația dintre interesele individuale și cele sociale, în *Legea ca mijloc și scop* (Der Zweck im Recht, 1877–1883). Este numit uneori părintele jurisprudenței sociologice.

Jiang Jieshi *sau* Chiang Kai-Shek

(31.10.1887, Zhejang, China - 05.04.1975, Taipei, Taiwan)

Şef al guvernului naţionalist al Chinei (1928–1949) şi, mai târziu, al Taiwanului (1949–1975). A absolvit şcoala militară la Tokyo în 1918, apoi s-a alăturat lui Sun Yat-Sen, liderul Partidului Naţionalist, care încerca să consolideze controlul asupra unei naţiuni aflate în haos. În anii 1920 a devenit comandantul-şef al armatei revoluţionare, pe care a trimis-o să-i zdrobească pe dictatorii militari activi în N (*vezi* Expediţia Nordică). În anii 1930 a rivalizat cu Wang Jingwei pentru controlul asupra unui nou guvern central, cu capitala la Nanjing. Confruntat cu agresiunea japonezilor în Manciuria şi cu opoziţia comunistă condusă de Mao Zedong în interiorul ţării, Jiang a decis să-i învingă întâi pe comunişti, ceea ce s-a dovedit a fi o greşeală, fiind nevoit să încheie o alianţă temporară cu aceştia, în momentul izbucnirii războiului cu Japonia, în 1937. Reluarea războiului civil din China a culminat cu fuga naţionaliştilor în Taiwan, în 1949. Jiang, sprijinit economic şi militar de SUA, a condus Taiwanul până la sfârşitul vieţii, când fiul său, Chiang Ching-Kuo, a preluat puterea. În perioada cât a condus Taiwanul, chiar dacă dictatorial, insula a prosperat din punct de vedere economic, deşi poziţia geopolitică permitea cu greu acest lucru. Faptul că nu a reuşit să ţină sub control China este pus pe seama moralului scăzut în rândul armatei, a lipsei de reacţie faţă de dorinţele maselor şi a lipsei unui plan coerent de transformare socială şi economică profundă a ţării.

Jiang Jieshi

CAMERA PRESS

Jiang Qing *sau* Chiang Ch'ing

(1914?, Zhucheng, Shandong, China - 14.05.1991, Beijing)

A treia soţie a lui Mao Zedong şi membră a grupării radicale Banda Celor Patru. Jiang s-a căsătorit cu Mao în anii 1930, dar a intrat în politică abia în anii 1960. În calitate de prim-preşedinte al revoluţiei culturale, Jiang a deţinut puterea privind viaţa culturală din China, diminuând rolul activităţilor culturale tradiţionale. Arestată după moartea lui Mao şi acuzată de incitare la tulburarea ordinii publice, specifică Revoluţiei Culturale, ea a refuzat să-şi recunoască vina şi a fost condamnată la moarte, pedeapsă înlocuită cu închisoarea pe viaţă. Ulterior, autorităţile au anunţat că s-a sinucis.

Jiang Zemin

(n. 17.08.1926, Yangzhou, Jiangsu, China)

Secretar general al Partidului Comunist Chinez (PCC) până în 1989 şi preşedinte al Chinei, din 1993. Şi-a început cariera ca inginer la Shanghai după ce a studiat în străinătate şi a avansat în PCC, ocupând, pe rând, toate funcţiile. A fost numit primar al oraşului Shanghai în 1985, iar în 1989 a devenit preşedinte al Comitetului Militar Central al Chinei. A fost o soluţie de compromis la conducerea PCC după incidentul din Piaţa Tiananmen, din 1989. A făcut eforturi pentru continuarea reformei economice, concomitent cu decizia de păstrare a monopolului PCC asupra puterii politice. După două mandate ca preşedinte al Chinei, a fost urmat de Hu Jintao. A rămas la conducerea Comitetului Militar Central al Chinei până în 2004.

Jiangsu *sau* Kiangsu

Provincie, 74 380 000 loc. (2000), situată în E Chinei. Centrul administrativ: Nanjing. Se întinde pe o mare câmpie aluvionară despărţită în două de estuarul fluviului Yangtze (Chang Jiang). Delimitată de Marea Galbenă, Shandong, Ahui, Zhejiang şi oraşul Shanghai. Este cea mai mică, mai bogată şi mai dens populată provincie a Chinei. În trecut a făcut parte din statul Wu, iar în timpul dinastiei Ming (1368–1644) a fost inclusă în provincia Nanking. A devenit provincie separată în 1667 şi a fost cartierul general (1853–1864) al Răscoalei Taiping. A fost o regiune strategică pentru Partidul Naţionalist Chinez, care a transformat oraşul Nanking în capitala Chinei, în perioadele 1928-1937 şi 1946–1949. Provincia a fost ocupată de japonezi în timpul Războiului sino-japonez (1937–1945) şi a fost cucerită de comunişti în 1949. Agricultura este un sector important al economiei, alături de fabricile producătoare de echipamente electronice şi de industria metalurgică.

Jiangxi *sau* Kiangsi

Provincie, 41 400 000 loc. (2000), situată în partea central-sudică a Chinei. Centrul administrativ: Nanchang. Situată în bazinul hidrografic al râului Gan, este cea mai bogată provincie chineză din punct de vedere agricol şi este renumită pentru industria sa de porţelanuri care datează

din sec. XI. Construirea Marelui Canal în vremea dinastiei Tang (618–907 d.Hr.) a transformat provincia în principala rută comercială care lega N de S Chinei. În timpul dinastiei mongole (1206–1368), deținea și o parte din provincia Guangdong; actualele granițe au fost stabilite în timpul dinastiei Ming. A fost cucerită în 1926 de Jiang Jieshi (Chiang Kai-Shek) și a făcut subiectul disputelor dintre naționaliști și comuniști. Ocupată de japonezi între 1938 și 1945, a intrat sub controlul comuniștilor în 1949. Principalele sectoare de activitate sunt agricultura și industria lemnului.

Jibril *sau* Jabrail

În islam, arhanghel care acționează ca mijlocitor între Dumnezeu și oameni, care a revelat legile divine lui Mahomed și altor profeți dinaintea lui. Corespondentul său biblic este Gabriel (Gavriil). Jibril l-a ajutat pe Mahomed în momentele de răscruce ale vieții și i-a fost călăuză în timpul înălțării la cer. Credința musulmană susține că Jibril i s-a arătat lui Adam după alungarea acestuia din Paradis, l-a învățat să scrie, să cultive grâul și să prelucreze fierul și l-a ajutat pe Moise să-i elibereze pe evrei din robia egipteană.

jícama

Plantă erbacee leguminoasă (*Pachyrhizus erosus* sau *P. tuberosus*), numită și fasole dulce. Originară din Mexic și America Centrală și de Sud, este cultivată pentru rădăcina comestibilă. Tuberculii au formă globulară neregulată, de culoare maronie, cu miezul alb, dens și suculent. Există două varietăți de jícama – cea cu suc limpede și cea cu suc lăptos. Ambele au gust dulce și se pot consuma crude sau gătite. Uneori se consumă și păstăile foarte tinere, dar boabele plantei adulte sunt foarte toxice.

Jiddah *sau* Jeddah

Oraș, 2 046 251 loc. (1992), în V Arabiei Saudite. Situat la Marea Roșie, este un important port și capitala diplomatică a statului. Numele său (care înseamnă „bunică“) provine de la bine-cunoscutul mormânt al Evei, aflat în oraș până în 1928, când a fost distrus de guvernul saudit. Jiddah este din timpuri străvechi poarta de intrare a musulmanilor veniți în pelerinaj la Mecca și Medina. A aparținut Turciei până în 1916, când s-a predat trupelor britanice în timpul Primului Război Mondial. În 1925 a intrat sub stăpânirea conducătorului saudit Ibn Saud și a fost inclus în Arabia Saudită, în 1927.

jihad

Doctrină de bază a islamului, care cere credincioșilor să lupte împotriva dușmanilor religiei lor. Conform Coranului și tradiției Hadith, jihadul este o îndatorire care poate fi îndeplinită în patru feluri: prin puterea inimii, a vorbei, a faptei și cu sabia. Prima modalitate (numită în sufism „marele jihad“) reprezintă lupta împotriva dorințelor necurate. Puterea vorbei și a faptei se referă la apărarea prin puterea cuvântului și prin fapte potrivite. Jihadul prin sabie implică declanșarea războiului împotriva dușmanilor islamului. Credința spune că aceia care mor în luptă devin martiri și se duc în paradis. În sec. XX, jihadul a fost folosit uneori ca armă ideologică pentru a înlătura influențele occidentale și guvernele civile și pentru a întemeia o societate islamică ideală.

Jili, al-

(1365,/?/ - cca 1424,/?/)

Mistic islamic. Se cunosc foarte puține date despre viața sa. Probabil a călătorit în India în 1387 și a studiat în Yemen între 1393 și 1403. Influențat de Ibn al-Arabi, a dezvoltat doctrina omului perfect, pe care a prezentat-o în lucrarea *Studii despre misticismul islamic*. Susținea că perfecțiunea morală a individului este calea către comuniunea cu Dumnezeu, cunoscută deja de Mahomed și de alți profeți, și modul prin care comunitatea poate intra în contact cu divinitatea.

Jilin *sau* Krin

Provincie, 27 280 000 loc. (2002), situată în NE Chinei. Este provincia chineză cu cel mai ridicat grad de urbanizare. Centrul administrativ: Changchun. Al doilea oraș ca mărime este Jilin. Principalul râu al provinciei este Sungari, afluent al Amurului. A devenit provincie în 1907. Ocupată de armata japoneză în 1931, a făcut parte din Manchukuo, un stat marionetă (1932–1945). Forțele comuniste chineze au preluat provincia de la naționaliști în 1948. Începând cu a doua jumătate a sec. XX, industria a cunoscut o dezvoltare rapidă.

Jim Crow, legile ~

Legi care au întărit segregarea rasială în SUA, între 1877 și anii 1950. Numele, preluat după un tip de varietăți (*vezi* minstrel show) în care albi machiați în negri interpretau numere muzicale, a dobândit un sens peiorativ la adresa afro-americanilor. După perioada Reconstrucției, legislaturile sudiste au adoptat legi prin care

impuneau separarea albilor de „persoanele de culoare" în mijloacele de transport în comun. Ulterior, legile au fost extinse și în școli, restaurante și alte locuri publice. În 1954, Curtea Supremă de Justiție a SUA, în cadrul procesului Brown vs. Consiliul Educațional, a declarat ca neconstituțională segregația din școlile publice, iar decizii ulterioare au anulat și alte legi Jim Crow.

Jiménez de Quesada, Gonzalo

(cca 1495, Córdoba sau Granada, Spania - 16.02.1579, Mariquita, Noua Granadă)

Conchistador spaniol. A ajuns în Lumea Nouă ca prim-magistrat colonial, iar în 1536 a condus o expediție de 900 de oameni pe cursul râului Magdalena, până în câmpia centrală a Noii Granada (Columbia de astăzi), unde i-a învins pe indienii chibcha, transformând regiunea în teritoriu spaniol. În 1538, doi conchistadori rivali au pretins că ar fi făcut același lucru. Cazul a fost dezbătut la curtea regală din Madrid și, cu toate că decizia finală nu a fost concludentă, Jiménez a devenit cea mai influentă persoană din Noua Granadă. În 1569 a pornit cu 500 de oameni în căutarea legendarului El Dorado. S-a întors în 1571, cu numai 25 de oameni.

Jiménez, Juan Ramón

(24.12.1881, Spania - 29.05.1958, San Juan)

Poet spaniol. Primele sale poezii se află sub influența lui Rubén Dario. Către 1917, stilul său, prin excelență liric, a fost înlocuit cu o tonalitate gravă. A devenit cunoscut în America prin volumul *Platero și eu* (Platero y yo, 1917), un text în proză despre un om și măgarul său. În timpul Războiului Civil din Spania (1936–1939) s-a înrolat în forțele republicane. După înfrângerea acestora, s-a stabilit în Puerto Rico, unde și-a petrecut aproape tot restul vieții. Opera sa poetică este impresionantă. În 1956 i s-a acordat Premiul Nobel pentru literatură.

Jimmu

Primul împărat legendar al Japoniei și întemeietorul dinastiei imperiale. Se consideră că și-a fondat statul în 660 î.Hr., în câmpia Yamato. (Este arheologic atestată existența unui stat în câmpia Yamato, în sec. III d.Hr.) Jimmu este considerat descendent al lui Ninigi, nepotul zeiței soarelui, Amaterasu.

Jin, dinastia ~ *sau* dinastia Chin

Prima dintre cele două mari dinastii chineze care au purtat numele Jin. Dinastia a avut două ramuri: Jin de Vest (265–317 d.Hr.) și Jin de Est (317–420 d.Hr.). Cea de-a doua este una dintre cele șase dinastii care au condus China între căderea dinastiei Han (220 d.Hr.) și ascensiunea dinastiei Sui (581 d.Hr.). China a fost reunită în timpul domniei lui Sima Yan (Ssu-ma Yen), primul dintre împărații Jin, dar, după moartea sa, imperiul s-a destrămat. Nomazii xiongnu din N au cucerit capitala Jin din Luoyang, după care l-au învins pe împărat la Changan. În următoarele două secole, China a fost împărțită în două regiuni, cea de N (devastată de invaziile barbare) și cea de S. Dinastia Jin de Est, întemeiată de un alt prinț Sima la Nanjing, a avut de suferit de pe urma revoltelor, a intrigilor de curte și a războaielor de graniță, dar a fost martoră și la înflorirea budismului în China, fiind și perioada în care s-a născut cel mai mare pictor chinez, Gu Kaizhi (344–406? d.Hr.). *Vezi și* dinastia Juchen.

Jina

Vezi Tirthankara

Jinan *sau* Tsinan

Oraș, 1 713 036 loc. (1999), centrul administrativ al provinciei Shandong din NE Chinei. Datează cel puțin din perioada Zhou (cca sec. XI–III î.Hr.) și este centru administrativ încă din sec. VIII î.Hr. Muntele Tai, situat în apropiere, este unul dintre cele mai importante locuri sfinte din China. Între sec. IV și VII d.Hr., în dealurile aflate la S de oraș au fost săpate mai multe temple budiste. A devenit capitala regiunii Shandong în vremea dinastiei Ming (1368–1644). Deschis pentru comerțul exterior în 1904, orașul s-a dezvoltat după ce a devenit nod feroviar în 1912. În prezent, este un mare centru administrativ și industrial și cel mai important centru cultural din Shandong, având instituții de învățământ în domeniul agricol, medical și ingineresc și fiind și un important centru universitar (1926).

jinja

În shintoism, loc în care se ridică templul unui zeu sau în care acesta este invocat pentru a se arăta credincioșilor. La început, această denumire era dată zonelor rustice de o mare frumusețe naturală, dar, în prezent, același nume îl poartă și templele din orașe. Mărimea acestor locuri diferă, variind de la micile altare de la marginea drumurilor la marile complexe de temple, cum este Sanctuarul din Ise. În Japonia există peste 97 000 de astfel de temple.

Jinnah, Mohammed Ali

(25.12.1876, Karachi, India - 11.09.1948, Karachi, Pakistan)

Politician musulman indian, fondator și prim-guvernator general al statului Pakistan

(1947–1948). A studiat la Bombay (în prezent Mumbai) și Londra, unde a devenit avocat la vârsta de 19 ani. După ce s-a întors în India, a practicat dreptul și a fost ales în Consiliul Imperial Legislativ al Indiei în 1910. Adept al autoguvernării Indiei și al unității dintre hinduși și musulmani, s-a înscris în Liga Musulmană în 1913 și a contribuit la dezvoltarea colaborării dintre aceasta și Congresul Național Indian. Nu a fost de acord cu mișcarea de opoziție a lui Mohandas K. Ghandi și a demisionat din Congres și din Liga Musulmană. Între 1920 și 1930 a fost considerat prea moderat de unele grupări musulmane și prea islamist de Partidul Congresului. Din 1937, când Partidul Congresului a refuzat să conlucreze cu Liga Musulmană în provincii, Jinnah s-a implicat în activitatea de împărțire teritorială a Indiei și de creare a unui stat musulman. Pakistanul a devenit stat independent în 1947, iar Jinnah a fost primul șef al statului. A murit în 1948 și este considerat părintele națiunii.

Jinsha *sau* Kinsha *sau* Chin-sha

Râu din China; cursul vestic extrem, care formează fluviul Yangtze (Chang Jiang), izvorăște din V provinciei Qinghai, în S Munților Kunlun, și curge spre S, formând granița de V a provinciei Sichuan pe o lungime de 400 km. Se îndreaptă apoi spre provincia Yunnan și cotește spre NE, unde se unește cu râul Min la Yibin, dând naștere fluviului Yangtze.

Jiquidi, Aurel

(25.10.1896, București, România - 04.02.1962, București)

Grafician și pictor român, fiu al lui Constantin Jiquidi. A absolvit Școala de Arte Frumoase din București în 1918 și i-a avut colegi pe Frederic Stork și Gabriel Popescu. Pe lângă desene (*Pe aici au trecut legionarii, Ucenicii, În fața urnelor*), a mai realizat ilustrație de carte (la unele opere de Creangă și Caragiale), grafică de șevalet, având contribuții importante la scenografia artistică românească. A expus la Muzeul Zambaccian (București), Muzeul Municipal (Câmpulung), Muzeul de Artă al Bucovinei (Suceava) și Muzeul de Artă Vizuală (Galați).

Aurel Jiquidi, *Autoportret*

jito

În Japonia feudală, denumire dată oricărui administrator teritorial numit de autoritățile militare centrale în subdiviziunile rurale. Jito se ocupa de perceperea taxelor și de menținerea păcii și avea dreptul la o parte din sumele colectate. Funcția, creată de Minamoto Yoritomo, a devenit ereditară. Odată cu trecerea timpului, legăturile dintre jito și conducătorii locali au devenit mai strânse decât cele cu autoritățile centrale, fapt care a contribuit la slăbirea autorității shogunatului Kamakura.

jitterbug

Dans din doi pași în care perechile se mișcă înainte și înapoi, balansându-se și răsucindu-se după anumite scheme în ritmul unei melodii sincopate în 4/4 timpi. Inițial, dansul includea și ridicări și răsuciri acrobatice, dar ulterior a devenit dans de salon, practicat în special la baluri. A apărut în SUA, la mijlocul anilor 1930, iar după 1940 a devenit popular în toată lumea.

Jiu

Râu în S-SV României, afluent de malul stâng al fluviului Dunărea; are o lungime de 339 km și un bazin hidrografic cu o suprafață de 10 080 kmp. Se formează în depresiunea Petroșani prin unirea Jiului de E cu Jiul de V. Se îndreaptă spre S, pătrunde în defileul de la Lainici și taie Carpații Meridionali pe o lungime de 30 km, după care pătrunde în Subcarpații Getici, unde trece prin municipiul Târgu Jiu. În această zonă, albia a fost puternic modificată datorită lucrărilor la exploatarea în carieră a lignitului de la Rovinari. Râul traversează apoi Podișul Getic și sectorul vestic al Câmpiei Române, vărsându-se în Dunăre în apropierea ostrovului Kozlodui.

jiva

În jainism, suflet sau spirit viu. Se crede că *jiva* este etern și există într-un număr infinit. Multe *jiva* sunt legate de existența pământească prin *karma* și trebuie să treacă prin cicluri succesive de renașteri în trupuri diferite. În cele din urmă, *jiva* este eliberat, iar locul său este luat de un alt spirit, dintr-o categorie inferioară a micilor suflete invizibile, numite *nigoda*, care populează întreg spațiul din lume.

Jivkov, Todor (Hristov)

(07.09.1911, Pravets, lângă Botevgrad, Bulgaria - 05.08.1998, Sofia)

Om politic bulgar. Ca membru ilegalist al Partidului Comunist a organizat o mișcare de rezistență în Al Doilea Război Mondial.

După război, a îndeplinit diverse funcții în guvernul susținut de Uniunea Sovietică, fiind inclusiv șef al Miliției Poporului. A devenit cel mai tânăr prim-secretar al Partidului Comunist Bulgar, în 1954, apoi a fost premier (1962–1971) și președinte (1971–1989). A urmat îndeaproape linia sovietică, dar a încurajat industrializarea și a îmbunătățit condițiile de viață din țară. Când Bulgaria a trecut la democrație, s-a retras (1989). A fost acuzat de delapidare și condamnat la arest la domiciliu (1992).

jizya *sau* jizyah

Taxă pe care primii conducători musulmani o cereau supușilor de altă religie. Taxa era plătită în special de evrei, creștini și zoroastriști, cărora li se permitea să-și practice religia deoarece erau „oameni ai cărții". Deși inițial erau folosite în scopuri caritabile, sumele adunate prin jizya au intrat ulterior în vistieria particulară a conducătorilor, fiind folosite de sultanii otomani pentru a acoperi cheltuielile militare. Mulți oameni s-au convertit la islam, pentru a scăpa de plata taxei.

joacă

În zoologie, totalitate a acțiunilor ce definesc un anumit comportament care pare inițial lipsit de scop. Joaca este caracteristică numai pentru mamifere și păsări. Este specifică puilor, dar și adulții se pot juca. Vitele, cai și alte paricopitate aleargă și lovesc cu membrele posterioare, chiar și atunci când nu fug de animalele de pradă și când nu se apără. Câinii adoptă o atitudine agresivă pentru a-și atrage semenii într-o luptă falsă. Vidrele sunt bine-cunoscute pentru alunecatul în noroi. La păsări, masculii scot sunete specifice și atunci când nu există rivali prin preajmă.

Joachim, Joseph

(28.06.1831, Kittsee, lângă Pressburg, Austro-Ungaria - 15.08.1907, Berlin, Imperiul German)

Violonist austro-ungar. Înzestrat cu calități excepționale, a studiat în copilărie la Pesta și apoi la Viena și Leipzig, unde s-a împrietenit cu Felix Mendelssohn. A fost prim-violonist sub bagheta lui F. Liszt (1850–1852), însă gusturile lor muzicale erau diametral opuse. A devenit un apropiat al lui Johannes Brahms, care a ținut cont de sfaturile lui Joachim când a compus *Concertul pentru vioară*. A fost multă vreme director la Hochschule din Berlin (1868–1905), pe care a transformat-o într-o instituție muzicală de prim rang.

joagăr

Unealtă sau instalație acționată electric sau cu motor diesel pentru tăierea buștenilor în secțiuni brute. Joagărul este echipat cu mașini de tăiere, decupare și fixare pentru a se realiza finisarea produsului. Tăierea se face pe diferite mașini-unelte de dimensiuni mari; lame, benzi flexibile sau discuri. Tăietoarea secționează bușteanul, care se deplasează pe o suprafață de susținere. Cele mai mari joagăre sunt plasate, de obicei, în apropierea mijloacelor de transport a buștenilor – râuri sau căi ferate – și proiectarea lor depinde de mijlocul de transport.

Jobim, Antonio Carlos

(25.01.1927, Rio de Janeiro, Brazilia - 08.12.1994, New York, New York, SUA)

Compozitor și textier brazilian. Înainte de a deveni director muzical al companiei Odeon Records, a cântat la chitară și la pian în cluburile din Rio de Janeiro. În 1959, împreună cu Luís Bonfá, a compus piesa *Manha de Carnaval*, coloana sonoră a filmului *Orfeu negru* (Orfeo negro) obținând succes internațional. A transformat muzica samba în bossa nova (noul val), a cărei fuziune de elemente subtile de samba (percuție în surdină, chitare reci care dau naștere unor ritmuri complexe), intonații calde și armonii melodice complexe de cool-jazz și-a găsit loc în muzica la modă în SUA. A colaborat cu Frank Sinatra, Stan Getz și Astrud Gilberto și a compus cântece clasice și muzică de film. Printre cele peste 400 de cântece se numără și *The Girl from Ipanema*, *One-Note Samba* și *Meditation*.

Jobs, Steven P(aul)

(n. 24.02.1955, San Francisco, California, SUA)

Om de afaceri american. A renunțat la cursurile colegiului Reed și s-a angajat la Atari Corp., o companie producătoare de jocuri video. În 1976, împreună cu Stephen Wozniak, a fondat compania Apple Computer, Inc. Primul computer Apple, produs când Jobs avea doar 21 de ani, a schimbat ideea publicului despre computere, acestea evoluând de la mașinăria uriașă folosită de cercetători la echipamentul electronic care putea fi folosit de oricine. Computerul Macintosh produs de Apple, care a ieșit pe piață în 1984, avea interfață grafică pentru utilizator și mouse, accesorii devenite obligatorii pentru toate aplicațiile. În 1980, Apple a recurs la o majorare de capital și Jobs a devenit președintele companiei. Conflictele l-au determinat să părăsească firma Apple în 1985 și să formeze NeXT Computer Inc.,

dar în 1996 a revenit la Apple, fiind numit președintele consiliului de administrație, în 1997. Noul computer iMac (1998) a adus o avere companiei.

Jocho
(m. 1057)

Sculptor budist japonez. Fiu și elev al unui sculptor, a lucrat în special pentru familia Fujiwara. A fost răsplătit foarte generos pentru sculpturile realizate în templul Hojo din Kyoto și pentru cele din templul familiei Fujiwara din Nara. A contribuit la creșterea prestigiului sculptorilor budiști prin organizarea unei bresle și a perfecționat tehnica numită *kiyoseho* (tehnica îmbinării lemnului). Singura operă ce a supraviețuit este o sculptură care îl reprezintă pe Amida (Buddha) (cca 1053), aflată în templul Byodo din Uji.

Jocuri Paralimpice
Program internațional care dă persoanelor cu dizabilități mintale posibilitatea de a se antrena de-a lungul unui an și de a participa la competiții în diferite ramuri sportive olimpice de vară și iarnă. Inaugurate în 1968, prin eforturile lui Eunice Kennedy Shriver și ale Chicago Park District, Jocurile Paralimpice au fost recunoscute oficial de Comitetul Olimpic Internațional în 1988. Campionatele au loc o dată la doi ani, sporturile de vară alternând cu cele de iarnă. Sediul internațional se află la Washington, DC

Jocuri seculare *în latină* ludi saeculares
Sărbătoare organizată în Roma antică la începutul unui nou *saeculum* sau caracterizând o generație nouă. Jocuri similare erau organizate de etrusci, ca ofrande aduse zeilor din lumea subterană. Inițial, romanii i-au venerat pe zeii din lumea lui Hades, dar apoi li s-au adăugat Apollo, Diana și Leto, într-un festival de trei zile și trei nopți. Ulterior, durata lui s-a prelungit. Primele jocuri romane cunoscute au avut loc în 249 î.Hr., următoarele în 146 î.Hr. și apoi în 17 î.Hr., sub Octavian Augustus. Jocurile de mai târziu s-au desfășurat în 47, 88, 147, 204 și 262 d.Hr. și includeau sporturi, muzică, teatru și circ. Jocurile au încetat în sec. IV d.Hr. sub Constantin I, care s-a convertit la creștinism.

Jocurile Commonwealthului
Competiție sportivă pentru țările care fac parte din Commonwealth. Întâlnirea inaugurală s-a numit Jocurile Imperiului Britanic și s-a ținut la Hamilton, Ontario, Canada. Include competiții feminine și masculine de atletism, gimnastică, bowls și înot, precum și competiții exclusiv masculine, de box, ciclism, tir, haltere și lupte. Ocazional, au fost organizate și concursuri de canotaj, badminton și scrimă.

Jocurile Istmice
În Grecia antică, festival de întreceri sportive și muzicale organizat în onoarea zeului Poseidon. Avea loc primăvara, la doi și patru ani după fiecare Olimpiadă, în sanctuarul lui Poseidon din istmul de Corint. Jocurile Istmice au dispărut odată cu răspândirea creștinismului, în sec. IV d.Hr.

Jocurile Olimpice
În Grecia antică, festival panelenic organizat din patru în patru ani, care includea concursuri de sport, muzică și literatură. Din 1896, denumirea a fost folosită pentru a desemna o versiune modificată a jocurilor antice, care cuprindea concursuri internaționale de atletism, organizate din patru în patru ani. Jocurile grecești antice includeau concursuri de alergări, săritură în lungime, aruncarea suliței și a discului, box, lupte, pentatlon și curse de care. După cucerirea Greciei de către romani, jocurile au intrat în declin, fiind abandonate în 393 d.Hr. La sfârșitul sec. XIX, datorită eforturilor baronului de Coubertin, ele au fost reluate, primele Jocuri Olimpice moderne având loc la Atena. Primele Jocuri Olimpice de Iarnă au fost organizate în 1924. Comitetul Olimpic Internațional, cu sediul la Lausanne, Elveția, se ocupă cu organizarea Jocurilor Olimpice moderne și cu stabilirea regulamentelor de participare. Până în anii 1970, la jocuri nu participau decât amatorii, abia după această dată fiind permis accesul profesioniștilor. Jocurile Olimpice de Vară includ competiții de tir

Locurile Jocurilor Olimpice moderne

Anul	De vară	De iarnă	Anul	De vară	De iarnă
1896	Atena	*	1960	Roma	Squaw Valley
1900	Paris	*	1964	Tokyo	Innsbruck
1904	St. Louis	*	1968	Mexico City	Grenoble
1908	Londra	*	1972	Munich	Sapporo
1912	Stockholm	*	1976	Montreal	Innsbruck
1916	**	*	1980	Moscova	Lake Placid
1920	Anvers	*	1984	Los Angeles	Sarajevo
1924	Paris	Chamonix	1988	Seul	Calgary
1928	Amsterdam	St. Moritz	1992	Barcelona	Albertville
1932	Los Angeles	Lake Placid	1994	***	Lillehammer
1936	Berlin	Garmish-Partenkirchen	1996	Atlanta	***
			1998	***	Nagano
1940	**	**	2000	Sydney	***
1944	**	**	2002	***	Salt Lake City
1948	Londra	St. Moritz	2004	Atena	***
1952	Helsinki	Oslo	2006	***	Turin
1956	Melbourne	Cortina	2008	Beijing	***

* Olimpiadele de Iarnă au început în 1924.
** Olimpiadele nu au fost organizate în timpul celor două războaie mondiale.
*** După 1992, Olimpiada de Vară și cea de Iarnă au loc cu o diferență de doi ani.

cu arcul, baseball, baschet, box, caiac-canoe, ciclism, sărituri de la trambulină, sporturi ecvestre, curse de alergări cu obstacole, hochei pe iarbă, fotbal, gimnastică, handbal, judo, pentatlon modern, canotaj, yahting, tir cu arma, înot, tenis de masă, tenis de câmp, atletism, triatlon, volei, polo pe apă, haltere și lupte greco-romane. Jocurile Olimpice de Iarnă cuprind biatlon, bob, hochei pe gheață, curse de sănii, snowboarding și numeroase probe de patinaj și schi. Periodic, se adaugă ori se scot din concurs unele specialități sportive.

Joffre, Joseph-(Jacques-Césaire)

(12.01.1852, Rivesaltes, Franța - 03.01.1931, Paris)

Comandant suprem francez pe frontul de vest în timpul Primului Război Mondial. Responsabil pentru campaniile dezastruoase ale armatei franceze împotriva germanilor (1914), și-a regrupat forțele, creând o nouă armată franceză, aflată sub comanda sa directă și care a obținut o mare victorie în prima Bătălie de pe Marna (1914). În calitate de comandant suprem (1915–1916), a ordonat trupelor franceze să spargă liniile germane, cu prețul unor pierderi uriașe. Prestigiul său a avut de suferit și din cauza pregătirilor precare ale armatei franceze pentru Bătălia de la Verdun (1916). A pierdut comanda și, în final, a demisionat. A devenit mareșal al Franței în 1916.

Joseph Joffre, portret de H. Jacquier, 1915

H. ROGER-VIOLLET

Joffrey, Robert
născut Abdullah Jaffa Bey Khan

(24.12.1930, Seattle, Washington, SUA - 1988, New York, New York)

Dansator și coregraf american, fondator al trupei de balet Joffrey. Tatăl său era afgan, mama, italiancă. A studiat dansul atât în orașul natal, cât și la New York. A înființat o școală de balet în 1953 și a format câteva grupuri de dansatori. În 1956 a fondat compania Robert Joffrey Ballet (cunoscută ulterior sub numele Joffrey), împreună cu Gerald Arpino (n. 1928). Compania a devenit celebră pe plan internațional și a făcut turnee în toată lumea. În 1956 s-a asociat cu New York City Center. Printre baletele lui Joffrey se numără *Persephone* (1952), *Astarte* (1967), *Remembrances* (1973) și *Postcards* (1980). După moartea lui Joffrey, Arpino a devenit director, a mutat compania la Chicago și a redenumit-o Joffrey Ballet din Chicago.

jogan, stil

Vezi Stil jogan

jogging

Exercițiu aerobic de alergare ușoară. Bill Bowerman și W.E. Harris (1967) au făcut celebru joggingul în gimnastica de întreținere, în curele de slăbire și în ameliorarea stresului. Mulți medici recomandă joggingul, deși alții evidențiază riscurile acestui sport asupra labelor picioarelor, a tibiilor, genunchilor și a coloanei vertebrale. Aceste riscuri pot fi reduse prin îmbunătățirea tehnicii de jogging, prin alergări din două în două zile și prin folosirea încălțămintei sportive adecvate.

Johanan ben Zakkai

(sec. I d.Hr.)

Înțelept evreu palestinian. Unul dintre fariseii cei mai de seamă, a contribuit la păstrarea și dezvoltarea iudaismului în anii de după distrugerea celui de-al doilea Templu din Ierusalim (70 d.Hr.). Se spune că l-a vizitat pe Vespasian pe când nu devenise încă împărat și a obținut permisiunea să întemeieze o academie la Jamnia, în apropiere de coasta iudaică. A fondat acolo un corp rabinic de seamă și este considerat un mare învățător și înțelept.

Johannesburg

Oraș, 3 225 812 loc. (2001), în NE republicii Africa de Sud. Unul dintre cele mai mari orașe ale țării, este situat pe versanții de S ai regiunii înalte numite Witwatersrand. A fost întemeiat în 1886, după ce în zonă au fost descoperite zăcăminte de aur. În timpul războiului cu burii, din 1900, s-a aflat sub ocupație britanică. Până în 1991, segregația era legală în oraș, iar persoanele de altă rasă decât albii locuiau în suburbii speciale, printre care se numără și Soweto. Aglomerarea urbană Johannesburg are o suprafață de peste 1 600 kmp și include peste 500 de suburbii și orășele. Este centru industrial și financiar. Aici se află importante instituții culturale și educaționale, precum Galeria de Artă, Teatrul Civic, Universitatea Witwatersrand și Universitatea Rand Afrikaans.

Johannsen, Wilhelm Ludvig

(03.02.1857, Copenhaga, Danemarca - 11.11.1927, Danemarca)

Botanist și genetician danez. A sprijinit descoperirea lui Hugo de Vries, potrivit

căreia variația genotipului se poate realiza prin mutație, iar noul caracter, deși la început nu depinde de selecția naturală, va fi ulterior supus acesteia. Lucrarea lui Johannsen, *Elemente de ereditate* (1909), a devenit o operă de referință, iar termenii fenotip și genotip, impuși de el, fac parte din terminologia genetică curentă.

Johansson, (Per) Christian

(20.05.1817, Stockholm, Suedia - 1903, Sankt Petersburg, Rusia)

Balerin și profesor de balet, născut în Suedia. Johansson s-a pregătit la Școala de Balet a Operei Regale din Stockholm, continuându-și pregătirea cu August Bournonville. În 1841 a devenit angajat al Baletului Imperial Rus. S-a remarcat încă de la început prin grația și noblețea înnăscute. În 1860 a început să predea la Școala Imperială de Balet. În următoarele patru decenii a perfecționat stilul baletului rus, construindu-i o bază solidă, după metoda franceză, pe care și-o însușise cu Bournonville.

Johansson, Carl E(dvard)

(1864-1943, Suedia)

Inginer mecanic suedez. În timp ce era angajat la o fabrică de armament, a început să lucreze în domeniul instrumentelor de precizie necesare pentru producția de masă. A descoperit principiul standardului de măsurare cu șublerul și tehnicile de fabricare a instrumentelor. Sistemul lui Johansson, adoptat de uzina de automobile Cadillac în 1910 și apoi de Henry Ford, a devenit o componentă de bază în tehnologia de producție în masă din sec. XX.

John, Augustus (Edwin)

(04.01.1878, Tenby, Pembrokeshire, Țara Galilor - 31.10.1961, Fordingbridge, Hampshire, Anglia)

Pictor, portretist, autor de fresce și proiectant galez. La 20 de ani era foarte apreciat pentru tehnica deosebită a desenelor sale. Având o personalitate excentrică, a călătorit prin toată țara alături de țigani, pentru a le învăța limba și obiceiurile; lucrarea *Tabără la Dartmoor* (Encampment on Dartmoor, 1906) este inspirată din astfel de experiențe. Printre cele mai cunoscute portrete realizate de el se numără cele ale lui James Joyce și George Bernard Shaw.

John, Elton (Hercule) *născut* Reginald Kenneth Dwight *ulterior* Sir Elton

(n. 25.03.1947, Pinner, Middlesex, Anglia)

Cântăreț britanic de rock, pianist și compozitor. A cântat la pian încă din copilărie, iar la vârsta de 11 ani a câștigat o bursă la Academia Regală de Muzică. La sfârșitul anilor 1960 a început colaborarea cu textierul Bernie Taupin (n. 1950), realizând împreună albume de mare succes, precum *Goodbye Yellow Brick Road* (1973) și cântece ca: *Rocket Man*, *Bennie and the Jets* și *Philadelphia Freedom*. Au revenit și cu alte hituri, în anii 1980, precum *I Guess That's Why They Call It the Blues*. În 1997, John a realizat o nouă versiune a cântecului din 1973, *A Candle in The Wind*, pentru funeraliile prietenei sale, Diana, prințesă de Wales. Cântecul a devenit imediat cea mai vândută melodie din toate timpurile.

John Birch, Societatea ~

Organizație întemeiată în 1958 de Robert H. Welch, Jr. (1899–1985), un cofetar pensionar. Scopul acestei organizații era de a lupta împotriva comunismului și de a promova cauzele ultraconservatoare. Mișcarea a primit numele unui misionar american, ofițer al serviciilor de informații ucis de chinezii comuniști în 1945 și considerat de societate primul erou al Războiului Rece. În anii 1960, organizația număra peste 70 000 de membri. Publicațiile societății avertizau asupra infiltrării comuniștilor în administrația americană și solicitau punerea sub acuzare a unor înalți funcționari, precum Earl Warren. *The New American* este publicația bisăptămânală a organizației.

John Day, Monumentul Național al Depozitelor de Fosile ~

Monument național situat în partea central-nordică a statului Oregon, SUA. Având o suprafață de 5 676 ha, se află pe malul râului John Day (numit astfel după numele unui participant la expediția Astor din 1811). Fosilele, mai vechi de 30 de milioane de ani, reprezintă dovezi paleontologice din cinci epoci ale Cenozoicului.

John de Salisbury

(1115/1120, Salisbury, Wiltshire, Anglia - 25.10.1180, Chartres, Franța)

Prelat și învățat englez. Latinist de seamă, care a studiat cu Pierre Abélard și alți teologi la Paris, John a fost o figură marcantă a Renașterii în sec. XII. A fost secretarul lui Theobald și al Sf. Thomas Becket, arhiepiscopi de Canterbury. A scris *Historia pontificalis* (1163?), *Policraticus* și *Metalogicon* (ambele în 1159). Eforturile sale de a sprijini independența eclezistică și de a-l apăra pe Thomas Becket l-au determinat pe Henric II să-l trimită în exil în Franța (1163). A revenit în Anglia după ce Henric II s-a împăcat cu Becket și a fost martorul asasinării lui Becket în catedrala

Canterbury. Ulterior, a scris o hagiografie a lui Becket și a promovat cultul pentru arhiepiscopul asasinat. În calitate de episcop de Chartres (numit în 1176), a participat la al treilea Conciliu de la Laterano.

John Maurice de Nassau
în olandeză **Johan Maurits van Nassau**
(17.06.1604, Dillenburg, Nassau - 20.12.1679, Cleves, Brandenburg)

Guvernator și comandant militar olandez în colonii. În 1621 a luptat în campaniile împotriva Spaniei organizate de vărul său, Frederic Henric, prinț de Orania. În calitate de guvernator colonial al Braziliei, cucerită de la portughezi, a preluat vaste teritorii, care au fost administrate de Compania Olandeză a Indiilor de Vest între 1636 și 1644, perioadă în care Imperiul Olandez a atins culmea puterii în America Latină. Pentru a aduce sclavi pe plantațiile braziliene, a finanțat cucerirea Angolei (1641) și a câtorva porturi strategice de pe coasta de V a Africii, conducând și armata olandeză, în 1665, în războaiele anglo-olandeze.

John o'Groat's
Sat din Scoția. Situat în apropiere de Capul Dunnet, a fost întemeiat în 1793 de John de Groat și de cei doi frați ai acestuia. Mai demult, era cel mai nordic punct din Marea Britanie.

John de Gaunt
ulterior **Duce de Lancaster**
(1340, Ghent - 03.02.1399, Londra, Anglia)

Prinț englez. Numele Gaunt (o formă derivată a oașului său natal, Gand) al celui de-al patrulea fiu al lui Eduard III nu a mai fost folosit după ce acesta a împlinit trei ani. Numele a fost însă preluat după ce a fost utilizat de William Shakespeare în piesa *Richard II*. John a fost comandantul trupelor engleze în Războiul de 100 de Ani împotriva Franței; când a revenit în țară, a devenit foarte influent, mai ales în ultimii ani de domnie ai tatălui său și în perioada de domnie a nepotului său, Richard II. Prin căsătoria cu prima soție, John a primit ducatul de Lancaster în 1362 și a devenit strămoșul celor trei monarhi din casa de Lancaster, și anume Henric IV, Henric V și Henric VI (sec. XV).

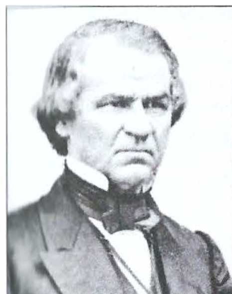
Johns Hopkins, Universitatea ~
Universitate particulară din Baltimore, Maryland, SUA. A fost întemeiată ca instituție de învățământ superior în 1876, printr-o donație oferită de comerciantul Johns Hopkins (1795–1873) din Baltimore. A devenit instituție mixtă după ce, în 1893, un grup de femei a oferit fondurile necesare creării unei școli de medicină. În prezent, Facultatea de Medicină și spitalul Johns Hopkins, afiliat acesteia, reprezintă unul dintre cele mai prestigioase centre de cercetare medicală din SUA. În afară de studii de medicină, universitatea mai oferă cursuri de arte și științe, inginerie, sănătate publică, studii internaționale, de formare continuă și o școală sanitară. Are cca 6 000 de studenți.

Johns, Jasper
(n. 15.05.1930, Augusta, Georgia, SUA)

Pictor, sculptor și gravor american. Și-a început cariera ca designer comercial, realizând decorațiuni pentru vitrinele magazinelor din New York. În 1958 a avut prima expoziție personală, care s-a dovedit un mare succes. Alături de prietenul său Robert Rauschenberg, este considerat unul dintre fondatorii curentului pop art. Lucrările sale reprezintă ilustrări bidimensionale ale unor obiecte banale (de ex. steaguri, hărți, ținte, numere, literele alfabetului), în culori simple. Subiectele cotidiene și respingerea tușelor emoționale au reprezentat o rupere radicală de expresionismul abstract care domina la acea vreme scena artistică din SUA. Printre cele mai cunoscute lucrări se numără *Bronz pictat* (Painted Bronze, 1960), o sculptură a două cutii de bere Ballantine's. Din 1961 a început să realizeze colaje, lipind obiecte reale pe suprafețe de pânză. În anii 1970 a realizat tablouri alcătuite din grupuri de linii paralele, pe care le-a numit „crosshatchings" (*în engleză*, hașurări încrucișate). Este unul dintre cei mai apreciați artiști în viață.

Johnson, Andrew
(29.12.1808, Raleigh, Carolina de Nord, SUA - 31.07.1875, lângă Carter Station, Tennessee)

Al 17-lea președinte al SUA (1865–1869). A fost un autodidact. Inițial, ucenic croitor. Împreună cu familia, s-a mutat la Greeneville Tennessee, unde și-a deschis un atelier de croitorie. La 21 de ani a înființat un partid al oamenilor muncii și a fost ales în adunarea legislativă a statului (1835–1843), unde a devenit reprezentantul micilor fermieri. A fost membru în Camera Reprezentanților (1843–1853) și guvernator al statului Tennessee (1853–1857). Ales în Senatul SUA (1857–1862), s-a opus mișcărilor antisclavagiste, dar, în 1860, după alegerea lui Abraham Lincoln ca președinte, s-a împotrivit secesiunii sudiste, chiar și după ce Tennessee s-a desprins din Uniune în 1861. În timpul Războiului

Andrew Johnson
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Civil American, a fost singurul senator sudist care a refuzat să se alăture Confederației. În 1862 a fost numit guvernator militar al statului Tennessee aflat sub controlul unioniștilor. În 1864 a fost nominalizat candidat la funcția de vicepreședinte în echipa președintelui Abraham Lincoln; a devenit președinte după asasinarea lui Lincoln. În timpul Reconstrucției, a fost adeptul unei politici moderate, care a permis unor foste state confederate să revină în uniune cu un pachet minim de reforme și drepturi civile pentru sclavii eliberați. În 1867, republicanii radicali din Congres au adoptat legislația drepturilor civile care a permis înființarea Biroului pentru Sclavii Eliberați. Dreptul său de veto a deranjat Congresul, care a adoptat și Legea duratei unei funcții. În 1868, ca sfidare, Johnson l-a demis pe ministrul de război Edwin M. Stanton, un aliat al radicalilor. Camera a replicat prin punerea sub acuzație a președintelui, măsură luată pentru prima dată în istoria SUA. În procesul care a urmat în Senat, acuzațiile s-au dovedit nefondate și majoritatea de două treimi din voturi necesară pentru a-l condamna pe președinte nu a fost îndeplinită (un vot). Johnson a rămas în funcție până în 1869, dar s-a întors în Tennessee, unde a câștigat alegerile pentru Senat, cu puțin înainte de a muri.

Johnson, Eyvind
(29.07.1900, Svartbjörnsbyn, lângă Boden, Suedia - 25.08.1976, Stockholm)

Prozator suedez. A avut o copilărie nefericită și a muncit din greu. Primele sale romane ilustrează frustrările autorului. *Bobinack* (1932) reprezintă o expunere a intrigilor capitalismului modern, iar *Ploaia din zori* (Regn i gryningen, 1933) este un atac la adresa muncii plictisitoare de birou. *Întoarcerea în Ithaca* (Strändernas Svall, 1946) și *Ziua Înălțimii Sale* (Hans Nädes tid, 1960) au fost traduse în mai multe limbi. Romanele lui Johnson despre clasa muncitoare au adus o tematică nouă în literatura suedeză și reprezintă experimente ale unor forme și tehnici inovatoare. În 1974 a primit Premiul Nobel împreună cu Harry Martinson.

Johnson, Frank (Minis) Jr.
(30.10.1918, Halyeville, Alabama, SUA - 23.07.1999, Montgomery, Alabama)

Judecător american. A obținut diploma în drept la Universitatea din Alabama și a fost înrolat în armată în Al Doilea Război Mondial. După război a devenit procuror districtual. În calitate de judecător la Curtea Districtuală (1955–1979), s-a remarcat prin hotărârile favorabile date mișcărilor pentru drepturile civile, mai ales în cazul Rosei Parks (1955) și al demonstranților din Selma, Alabama (1965), care militau pentru dreptul la vot. A decis desegregarea școlilor și a instituțiilor publice din Alabama și a devenit primul judecător federal care a decis refacerea legislației. Între 1979 și 1992 a lucrat la Curtea Districtuală de Apel a SUA. În 1995 i s-a decernat Medalia Prezidențială a Libertății.

Johnson, Jack *născut* John Arthur
(31.03.1878, Galveston, Texas, SUA - 10.06.1946, Raleigh, Carolina de Nord)

Campion de box la categoria grea, primul sportiv de culoare care a intrat în posesia titlului. A fost continuu ținta discriminărilor rasiale. A câștigat titlul național la categoria grea în 1908, prin knockout în meciul cu Tommy Burns, titlu pe care l-a păstrat până în 1915, când a fost la rândul său învins prin knockout de Jess Willard, la Havana, în runda a douăzeci și șasea. A câștigat 80 din cele 114 meciuri susținute. A murit într-un accident de mașină.

Jack Johnson
UPI COMPIX

Johnson, James P(rice)
(01.02.1894, New Brunswick, New Jersey, SUA - 17.11.1955, New York, New York)

Pianist și compozitor american, reprezentant important al epocii de tranziție de la ragtime la jazz. Johnson a cântat încă din adolescență prin baruri și la petrecerile comunităților de negri din New York. A conceput o tehnică alertă de interpretare la pian, o dezvoltare a stilului ragtime, caracterizată de mișcări ritmice în doi timpi, executate cu mâna stângă, pentru a acompania mișcările ritmice largi, executate cu mâna dreaptă. Împreună cu elevul său Fats Waller, a compus și a orchestrat muzică pentru teatrul de revistă. Este autorul cântecelor *The Charleston* (care a declanșat nebunia dansului cu același nume din anii 1920) și *Old Fashioned Love.*

Printre compozițiile sale de anvergură se numără și *Harlem Symphony* (1932).

Johnson, James Weldon

(17.06.1871, Jacksonville, Florida, SUA - 26.06.1938, Wiscasset, Maine)

Scriitor american. A practicat dreptul în Florida înainte de a se stabili la New York, împreună cu fratele său, compozitorul J. Rosamond Johnson (1873–1954), unde cei doi au colaborat la realizarea a peste 200 de cântece pentru spectacolele de pe Broadway. A deținut funcții diplomatice în Venezuela și Nicaragua și a fost secretar executiv al NAACP în perioada 1920–1930. Din 1930 a predat la Universitatea Fisk. Printre operele sale se numără romanul *Autobiografia unui fost om de culoare* (Autobiography of an Ex-Colored Man, 1912), *Cincizeci de ani și alte poeme* (Fifty Years and Other Poems, 1917) și cel mai cunoscut volum, *Tromboanele lui Dumnezeu* (God's Trombones, 1927), o colecție de predici în versuri scrise în dialectul afro-americanilor. Cei doi frați au colaborat și la realizarea unor antologii de pionierat, *Antologia poeților americani de culoare* (Book of American Negro Poetry, 1922) și *Cântece afro-americane* (American Negro Spirituals, 1925, 1926).

Johnson, John H(arold)

(19.01.1918, Arkansas City, Arkansas, SUA - 08.08.2005, Chicago, Illinois)

Editor american de reviste și cărți. S-a stabilit împreună cu familia la Chicago, unde și-a început cariera în jurnalistică. În 1942 a fondat *Negro Digest*, o publicație pentru populația de culoare. Trei ani mai târziu, a lansat revista *Ebony*, după modelul preluat de la *Life*. În anii 1990, revista avea un tiraj de două milioane de exemplare. La editura Johnson Publishing Co. a publicat cărți și reviste destinate afro-americanilor, implicându-se, de asemenea, și în radio, în asigurări și în industria cosmeticelor.

Johnson, Lyndon B(aines)

(27.08.1908, ținutul Gillespie, Texas, SUA - 22.01.1973, San Antonio, Texas)

Al 36-lea președinte al SUA (1963–1969). A fost profesor la o școală din Houston înainte de a pleca la Washington DC, pe post de referent la Congres, în 1932. Aici s-a împrietenit cu Sam Rayburn, iar cariera sa politică a luat o traiectorie ascendentă. A fost ales în Camera Reprezentanților (1937–1949) ca partizan al New Deal. Loialitatea sa l-a impresionat pe președintele Franklin Roosevelt, al cărui protejat a devenit. A câștigat alegerile pentru Senat în 1949, în urma unei campanii agresive, în timpul căreia s-au comis fraude în ambele tabere. Ca reprezentant al democraților (1951–1955) și lider al majorității (1955–1961), s-a remarcat prin talentul de negociator al părților în conflict, prin metode diplomatice și nu numai. El este răspunzător pentru adoptarea legilor pentru drepturile civile în 1957 și 1960, pentru prima dată în sec. XX. În 1960 a fost ales vicepreședinte. A devenit președinte după asasinarea lui John F. Kennedy, în 1963. A reușit să treacă prin Congres un număr mare de legi privind drepturile civile (1964), cele mai cuprinzătoare din istoria SUA. A câștigat alegerile din 1964 cu o majoritate covârșitoare și a anunțat lansarea programului Marea Societate (Great Society). Nu a putut supraveghea îndeplinirea acestuia din cauza implicării SUA în Războiul din Vietnam, odată cu aplicarea Rezoluției din golful Tonkin. Perioada a fost marcată de ample demonstrații de protest ale studenților și ale altor categorii sociale. În absența unor rezultate vizibile ale programului Marea Societate, nemulțumirea și înstrăinarea tinerilor și a minorităților rasiale s-a accentuat. Prestigiul lui s-a diminuat treptat, fapt ce l-a determinat să nu se mai lanseze într-o nouă campanie electorală prezidențială în 1968. S-a retras la ferma sa din Texas.

Johnson, Magic
născut **Earvin Johnson, Jr.**

(n. 14.08.1959, Lansing, Michigan)

Baschetbalist american. A condus echipa Universității de Stat din Michigan la campionatul NCAA din 1981. A fost conducătorul de joc al echipei Los Angeles Lakers timp de cinci campionate, în anii 1980. Având o înălțime de 2,06 m, era un jucător potrivit pentru orice poziție, atât în atac, cât și pe contraatac și în apărare. A adus un nou suflu în joc și a devenit una dintre primele vedete internaționale din baschet. Diagnosticat seropozitiv în 1991, Johnson s-a retras temporar din activitatea competițională, revenind pentru intervale scurte ca jucător sau antrenor.

Johnson, Michael (Duane)

(n. 13.09.1967, Dallas, Texas, SUA)

Sprinter american. A doborât recordul de viteză la 200 m sală în 1989, când era student la Universitatea Baylor. În anii 1990 a fost, practic, de neînvins în cursele de 200 m și 400 m. A câștigat titlul olimpic și medalia de aur în 1992, cu ștafeta de 4×400 m, iar la Olimpiada din 1996 a devenit primul atlet care a câștigat medalia de aur atât la

200 m, cât și la 400 m, stabilind recordul de 19,32 secunde în cursa de 200 m. În 1999 a realizat un nou record, de 43,18 secunde, în cursa de 400 m. La Jocurile Olimpice din 2000 a câștigat încă două medalii de aur.

Johnson, Philip (Cortelyou)

(n. 08.07.1906, Cleveland, Ohio, SUA - 25.01.2005, New Canaan, Connecticut)

Arhitect și critic american. A studiat filozofia și arhitectura la Universitatea Harvard. Coautor al volumului *Stilul internațional: arhitectura de după 1922* (The International Style: Architecture Since 1922, 1932) și director al Departamentului de Arhitectură al Muzeului de Artă Modernă (1932–1934, 1946-1957), a contribuit substanțial la familiarizarea americanilor cu arhitectura europeană modernă. A devenit celebru cu lucrarea *Casa de Sticlă* (1949), care impresionează prin echilibrul dintre influența lui Ludwig Mies van der Rohe (ulterior colaboratorul său la realizarea clădirii Seagram) și sugestiile clasice. Stilul său a luat o turnură neașteptată, odată cu proiectarea sediului central al companiei AT&T din New York (1982), o surprinzătoare realizare postmodernistă. În 1979, Johnson a fost primul laureat al Premiului Pritzker pentru arhitectură.

Rafer Johnson concurând la decatlon, proba de aruncare a greutății, în cadrul Jocurilor Olimpice de Vară, Roma, 1960

UP

Johnson, Rafer (Lewis)

(n. 18.08. 1935, Hillsboro, Texas, SUA)

Decatlonist american. A câștigat medalia de aur la decatlonul de la Jocurile Panamericane din 1955, când era student la UCLA. A câștigat medalia de aur la Jocurile Olimpice din 1960 și a fost primul atlet de culoare care a purtat steagul SUA la defilarea de la deschiderea Jocurilor Olimpice.

Johnson, Richard M(entor)

(1780, lângă Louisville, Virginia - 19.11.1850, Framkfort, Kentucky, SUA)

Politician american. A practicat dreptul în Kentucky, înainte de a fi ales în Camera Reprezentanților (1807–1819, 1829–1837). Colonel în Războiul din 1812, a fost rănit în Bătălia de la Thames, în care se presupune că l-a ucis pe Tecumseh. Și-a reluat funcția de parlamentar și a fost ales în Senat (1819–1829). A fost un susținător loial al președintelui Andrew Jackson, care l-a desemnat să facă echipă cu Martin Van Buren în alegerile din 1836. Nici unul dintre cei patru candidați la funcția de vicepreședinte nu a întrunit o majoritate de voturi. Decizia a fost luată de Senat, fiind singura hotărâre de acest fel din istoria SUA, iar Johnson a ocupat funcția de vicepreședinte pentru o scurtă perioadă de timp.

Johnson, Robert

(1911?, Hazlehurst, Mississippi, SUA - 16.08.1938, lângă Greenwood, Mississippi)

Chitarist de blues, cântăreț și compozitor american. Născut într-o familie de arendași, a învățat să cânte la muzicuță și la chitară. A călătorit mult și a ajuns la Chicago și New York, unde a cântat la diverse petreceri, în cârciumi și în taberele tăietorilor de lemne. Între 1936 și 1937, a înregistrat cântece compuse de House și de alții, dar și melodii proprii, precum *Me and The Devil Blues, Hellhound on My Trail* și *Love in Vain*. A murit la numai 27 de ani, după ce a băut într-o tavernă whisky cu stricnină (oferit probabil de un soț gelos). Tonalitatea misterioasă a vocii sale și măiestria cu care își interpreta cântecele la chitară i-au influențat ulterior pe mulți muzicieni de blues și rock.

Johnson, Robert Wood

(15.02.1845, Carbondale, Pennsylvania, SUA - 07.02.1910, New Brunswick, New Jersey)

Om de afaceri american. Inițial a lucrat ca farmacist și distribuitor de medicamente. În 1885 a înființat, împreună cu frații săi, compania Johnson&Johnson, al cărei președinte a fost până la moarte. Susținător al teoriilor lui Joseph Lister, Johnson a studiat mult pentru a obține produse sterile, iar produsele medicale ieftine și bune ale firmei, precum bandajele și halatele antiseptice, au avut un rol important în chirurgie. Fundația Robert Wood Johnson este una dintre cele mai mari instituții filantropice.

Johnson, Samuel

(18.09.1709, Lichfield, Staffordshire, Anglia - 13.12.1784, Londra)

Cunoscut ca „Dr. Johnson", a fost critic, biograf, eseist, poet și lexicograf englez, considerat una dintre figurile cele mai însemnate ale vieții literare din sec. XVIII

Johnson numea cândva biografiile literare „bocete narative" și era convins că avusese „o viață fundamental eșuată". Și totuși, cariera sa poate fi considerată povestea de succes a băiețandrului bolnăvicios

originar din centrul Angliei care, cu talent, tenacitate și inteligență, a devenit cel dintâi om de litere și cel mai sclipitor interlocutor al timpului său. Pentru generațiile care i-au urmat, Johnson a devenit simbolul celei de a doua jumătăți a sec. XVIII în Anglia. Contrastul dintre condițiile în care a trăit și anvergura izbânzilor profesionale dă vieții sale un interes aparte.

Copilăria și tinerețea

Samuel Johnson era fiul lui Michael Johnson, librar, și al soției acestuia, Sarah. Încă din copilărie a suferit de diverse afecțiuni fizice. După propriile-i cuvinte, s-a născut „aproape mort", iar la o vârstă fragedă a contractat scrofuloză (tuberculoza glandelor limfatice). În virtutea credinței populare că atingerea suveranului putea vindeca această boală, la vârsta de doi ani și jumătate Johnson a fost dus la Londra și atins de regină, a cărei „monedă vindecătoare" de aur a păstrat-o asupra lui tot restul vieții. Episodul a fost urmat de diferite tratamente medicale care i-au lăsat cicatrice desfigurante pe față și pe gât. Johnson era aproape orb de ochiul stâng și suferea de ticuri vizibile, probabil semne ale unui sindrom Tourette. Până când a început să vorbească, cei care abia îl cunoscuseră îl luau uneori drept idiot. Așa s-a întâmplat cu artistul William Hogarth, care ulterior a ajuns să-l admire profund. În ciuda deficiențelor fizice, Johnson era un individ puternic, viguros, într-un anume sens chiar atletic. Îi plăcea să călărească, să meargă pe jos și să înoate, chiar ajuns la o vârstă înaintată. Era înalt și a devenit foarte voluminos. Câteva istorii dau mărturie de forța sa fizică – și de caracter – de exemplu, episodul în care l-a azvârlit pe un spectator insolent, cu tot cu scaun, de pe scenă în fosa orchestrei, sau cel în care i-a reținut pe niște hoți până la venirea paznicului.

Din copilărie, Johnson a fost recunoscut nu doar pentru inteligența sa sclipitoare, ci și pentru mândria și indolența sa. În 1717 a intrat la liceul umanist din Lichfield. Directorul școlii, John Hunter, era un om învățat, dar brutal, care „nu învățase un singur băiat în toată viața lui – el îi bătea și ei învățau". Acest regim i-a inspirat adolescentului o asemenea teroare, încât, ani mai târziu, asemănarea dintre poetesa Anna Seward și bunicul ei Hunter îl făcea să tremure La școală, Johnson și-a făcut doi prieteni de o viață: Edmund Hector, devenit ulterior chirurg, și John Taylor, viitor prebendar al catedralei Westminster și judecător de pace la Ashbourne. În 1726, Johnson i-a făcut o vizită vărului său, cultivatul reverend Cornelius Ford din Stourbridge, Worcestershire, care e posibil să-i fi slujit drept model, deși probabil ceea ce l-a atras pe Johnson au fost firea sociabilă și cunoștințele lui Ford, ci frivolitatea lui (se crede că este unul dintre cei înfățișați benchetuind în gravura lui Hogarth *O conversație modernă în miez de noapte* (A Midnight Modern Conversation, 1733).

În 1728, Johnson a intrat la Colegiul Pembroke din Oxford. A rămas acolo numai 13 luni, până în decembrie 1729, căci i-au lipsit resursele financiare pentru a continua. Și totuși, acest an s-a dovedit important. Student fiind, Johnson, care pretindea că fusese ireligios în adolescență, a citit o carte nou apărută, *O chemare serioasă la devoțiune și viață sfântă* (A Serious Call To Devout and Holy Life) de William Call, lucrare care l-a determinat să decidă că grija pentru suflet avea să fie principiul conducător ale vieții sale. În ciuda sărăciei și a mândriei care l-au făcut să abandoneze colegiul, Johnson a păstrat o afecțiune profundă pentru Oxford. Mai târziu, avea să spună despre poeții din colegiul său: „Eram un cuib de păsări cântătoare". În 1731, anul morții tatălui său, Johnson a publicat pentru prima oară un text propriu, o traducere în latină a poemului *Mesia* (Messiah) de Alexander Pope, în volumul *Miscelaneu de poezie* (A Miscellany of Poems), alături de versuri ale altor studenți la Oxford. Pope era principalul poet al vremii și, pe parcursul întregii sale vieți, Johnson avea să-i comenteze reușitele literare în diferite ocazii.

În anul următor, Johnson a devenit director adjunct al gimnaziului clasic Market Bosworth, o poziție în care n-a putut rămâne prea mult din cauza lui Sir Wolstan Dixie, un personaj arogant și grosolan care controla angajările. Cu numai 20 de lire rămase moștenire de la tatăl său, Johnson și-a părăsit postul cu sentimentul că fuge dintr-o închisoare. După ce a eșuat în încercarea de a obține un alt post de profesor, Johnson s-a mutat în Birmingham, pentru a fi alături de prietenul său Hector. În 1732 sau 1733 a publicat câteva articole în *The Birmingham Journal*, dintre care nici unul nu ne-a parvenit. Tot în Birmingham, Johnson i-a dictat lui Hector traducerea în engleză a versiunii franceze (aparținând abatelui Joachim le Grand) a *Călătoriei în Abisinia*, istoria unei expediții misionare iezuite relatată de portughezul Jerónimo Lobo. Publicat în 1735, textul îl prefigurează pe

Johnson cel matur în anumite trăsături, cum ar fi laudele aduse iezuitului pentru că nu încercase să înfățișeze cititorului minuni: „Nu se întâlnește cu nici un bazilisc care nimicește cu privirea, crocodilii lui își devoră prada fără lacrimi în ochi, iar cataractele cad de pe stânci fără să-i surzească pe locuitorii din vecinătate."

În 1735, Johnson s-a căsătorit cu Elizabeth Porter, o văduvă cu 20 de ani mai în vârstă. Convins că nefericirea în căsnicie a părinților se datora lipsei de educație a mamei sale, el nu a vrut să le urmeze exemplul și și-a ales o femeie pe care o considera atrăgătoare și inteligentă în același timp. Averea adusă de soție i-a permis să deschidă anul următor o școală în localitatea Edial, lângă Lichfield. Unul dintre elevii săi, David Garrick, avea să devină cel mai mare actor englez al epocii și prieten de o viață al lui Johnson, o relație nu lipsită de tensiuni. Garrick se află la originea câtorva istorii neplăcute despre soția lui Johnson și imitația relației dintre cei doi avea să devină una dintre piesele sale comice favorite. În timp ce se afla la Edial, Johnson a început să lucreze la tragedia istorică *Irina* (Irene), care urmărește dragostea sultanului Mahomed (Mehmed II) pentru frumoasa Irina, o sclavă creștină capturată la Constantinopol. Școala s-a dovedit curând un eșec, iar Johnson și Garrick au plecat în 1737 la Londra.

The Gentleman's Magazine și publicațiile timpurii

În 1738, Johnson și-a început îndelungata colaborare cu *The Gentleman's Magazine*, considerat de mulți prima revistă modernă. Curând a început să publice aici poezii, apoi proză, inclusiv panegirice dedicate lui Edward Cave, proprietarul revistei, și unui alt scriitor prezent în paginile ei, erudita Elizabeth Carter. Johnson și-a propus să traducă *Istoria Conciliului de la Trent* (The History of the Council of Trent) de venețianul Paolo Sarpi, dar a abandonat proiectul în urma descoperirii surprinzătoarei coincidențe că un alt Johnson lucra la același proiect. În *The Gentleman's Magazine* a apărut însă biografia lui Sarpi scrisă de Johnson, viitoare prefață la volumul respectiv, așa cum s-a întâmplat și cu o serie de biografii timpurii pe care eruditul scriitor le-a dedicat unor savanți europeni, medici și amirali britanici.

În 1738 și 1739, Johnson a publicat texte care satirizau guvernul lui Sir Robert Walpole și chiar dinastia de Hanovra aflată în fruntea țării: *Londra* (London), care a fost prima sa poezie importantă, *Marmor Norfolciense* și *O apărare definitivă a controlorilor de teatru* (A Compleat Vindication of the Licensers of the Stage). Londra este o „imitație" a celei de a treia satire a scriitorului latin Iuvenal. (O imitație este o traducere liberă care adaptează stilul și subiectul unei poezii de demult la condițiile contemporane autorului.) Thales, principalul erou liric, seamănă întrucâtva cu poetul Richard Savage, pe care Johnson îl cunoștea și cu care e posibil să fi fost în relații de prietenie la vremea respectivă. Înainte de a pleca din metropola coruptă către Țara Galilor, Thales tună și fulgeră împotriva degradării vieții londoneze (și englezești, în general), pusă în evidență de maladii contemporane precum mascaradele, ateismul, accizele și posibilitatea pe care o au străinii de a ataca „onoarea englezească" fără a fi pedepsiți. Cel mai cunoscut vers al poemului (și singurul scris cu majuscule) este: *SLOW RISES WORTH, BY POVERTY DEPRESSED* (Încet se-nalță meritul, strivit de sărăcie), care poate fi considerat mottoul lui Johnson la vremea respectivă. În 1738, după publicarea anonimă a poeziei, Pope a prezis că autorul său va fi *déterré* (deshumat). Fără îndoială, Pope era de acord cu ideile lui Johnson, îi admira versurile și a încercat, fără succes, să-i caute un patron. *Marmor Norfolciense* îi satirizează pe Walpole și casa de Hanovra. *O apărare definitivă a controlorilor de teatru* este o pledoarie ironică în favoarea Legii de aprobare a producțiilor teatrale din 1737, care făcea necesară aprobarea lordului șambelan pentru toate piesele noi și a cărei aplicare dusese în 1739 la interzicerea piesei *Gustavus Vasa* a lui Henry Brooke, o critică la adresa monarhiei engleze și a premierului prin intermediul unei analogii cu Suedia. Aceste ultime două texte dovedesc influența literară a lui Jonathan Swift asupra lui Johnson.

În această perioadă, Johnson a fost, în mod clar, de partea opoziției politice, compusă din membrii nemulțumiți ai partidului Whig, din partidul Tory, din iacobiți (cei care susțineau, în continuare, casa Stuart reprezentată de Iacob II) și din nonjurori (cei care refuzaseră să depună jurământul de loialitate față de regii de Hanovra sau să-i renege pe Iacob II și pe Stuarți). În ciuda opiniilor contrare, Johnson nu a fost nici iacobit, nici nonjuror. Opiniile sale de natură Tory, exprimate uneori mai mult pentru a șoca, se bazau pe credința că partidul Tory era cel care avea să sprijine Biserica Angliei ca instituție de stat. Atunci

când ataca mentalitatea Whig sau apăra ideile Tory (care reprezentau pentru el, mai degrabă, o ideologie decât o politică, mai ales că partidul Tory a rămas în minoritate pe tot parcursul vieții lui Johnson), el adopta întotdeauna o poziție de observator. Mai târziu avea, de altfel, să dea glas unei mari admirații față de Walpole.

În 1739, Johnson a publicat o traducere adnotată a *Comentariului asupra poemului filozofic* Eseu despre om *al lui Alexander Pope* (Examen de l'essai de M. Pope sur l'homme), scris de filozoful elvețian Jean-Pierre de Crousaz. Deși a dovedit că multe dintre observațiile critice ale lui Crousaz se bazau pe o traducere franceză eronată a poemului, Johnson a fost, în mare, de acord cu concluzia acestuia că o parte dintre ideile filozofice și sociale ale lui Pope sunt desfigurate de o anume automulțumire. Cam în aceeași perioadă, Johnson a încercat din nou să obțină un post de profesor de școală. Din traduceri și textele publicate în reviste abia își ducea zilele; o scrisoare către Cave este semnată, la vremea respectivă, *impransus*, însemnând că în ziua aceea nu cinase. În ciuda afirmației sale că „numai capetele seci scriu pentru altceva decât bani", Johnson n-a negociat niciodată la sânge cu vreun librar și primea adeseori bani puțini, chiar și pentru proiecte substanțiale. Și-a contrazis, de asemenea, afirmația compunând frecvent prefețe și dedicații gratuite pentru cărțile unor prieteni.

Între 1741 și 1744, cea mai semnificativă contribuție a lui Johnson în revista *The Gentleman's Magazine* a fost o sumă de texte scrise sub formă de cuvântări, care pretindeau că reprezintă dezbateri autentice din Camera Comunelor. Era o inițiativă nu lipsită de riscuri, pentru că raportarea dezbaterilor din Parlament, multă vreme interzisă, se pedepsea începând din primăvara lui 1738. Seria de articole a fost numită *Dezbateri în Senatul din Magna Liliputia* (Debates in the Senate of Magna Lilliputia), și această aluzie la Swift dă întregii întreprinderi o notă satirică. Statutul acestor discursuri a fost complicat de faptul că Johnson, care vizitase Camera Comunelor o singură dată, compunea dezbaterile pe baza unor informații foarte sumare despre pozițiile vorbitorilor. Acestea erau așadar ficțiuni politice, deși, paradoxal, păreau să fie realități deghizate în ficțiune. Ulterior, Johnson a început să aibă scrupule pentru că a inventat discursuri luate drept autentice și e posibil să fi încetat să le scrie din acest motiv. Dacă afirmația lui că „a avut grijă ca jigodiile de Whig să nu aibă câștig de cauză" a devenit celebră, Walpole se apără totuși, sub pana lui Johnson, cu abilitate, și multe dintre dezbaterile născocite de el par să se încheie remiză.

La începutul anilor 1740, Johnson continua să muncească intens pentru *The Gentleman's Magazine*; concomitent, a colaborat cu William Oldys, anticar și editor, la alcătuirea unui catalog al marii Biblioteci Harleiene. L-a ajutat pe Robert James, fost coleg de școală la Lichfield, să scrie *Dicționar medical* (A Medicinal Dictionary); și a propus o nouă ediție Shakespeare. *Observații diverse asupra tragediei Macbeth* (Miscellaneous observations on the Tragedy of Macbeth, 1745), eseu conceput ca o primă mostră de critică pentru această nouă ediție, a fost întâiul său text semnificativ de investigație shakespeareană. În 1746, Johnson a elaborat *Plan pentru un dicționar al limbii engleze* (The Plan of a Dictionary of the English Language) și a semnat contractul pentru *Dicționar al limbii engleze* (A Dictionary of the English Language). Principala sa scriere în această perioadă a fost *Povestea vieții lui Richard Savage, fiul contelui Rivers* (An Account of the Life of Mr. Richard Savage, Son of the Earl Rivers, 1744). Dacă, așa cum afirma Johnson, biografiile cu adevărat bune sunt cele scrise de cei care au mâncat, au băut și au „trăit în relații sociale intime" cu subiecții lor, dintre toate biografiile scrise de el, aceasta avea cele mai mari șanse de reușită. Cartea a fost admirată, între alții, de pictorul Joshua Reynolds, iar traducerea franțuzească a fost comentată de filozoful Denis Diderot. Deși Johnson nu avea iluzii în privința comportamentului și caracterului prietenului său, care se pricepea să-și facă singur reclamă, el a devenit, într-o bună măsură, apărătorul acestuia. Titlul cărții susține afirmația lui Savage că ar fi fost fiul bastard al unui nobil – veleitate care a stârnit multă suspiciune –, dar biografia, amestecând patosul cu satira, cinstește memoria lui Savage și îl critică în același timp. Johnson credea că sărăcia lui Savage costase mult societatea. Și totuși, concluzia cărții nu lasă nici o îndoială asupra judecății ultime a lui Johnson: „neglijența și lipsa de disciplină, practicate prea mult timp, fac cunoștințele inutile, spiritul ridicol și geniul demn de dispreț". Dacă în cea mai mare parte a biografiei Johnson a fost avocatul lui Savage, nici un procuror n-ar fi putut să sintetizeze acuzațiile aduse acestuia într-un mod mai elocvent.

Maturitatea și recunoașterea literară

Deșertăciunea dorințelor omenești În 1749, Johnson a publicat *Deșertăciunea dorințelor omenești* (The Vanity of Human Wishes), poemul său cel mai impresionant și prima lucrare publicată sub numele său. Este o panoramă a eforturilor inutile depuse de om în căutarea măreției și fericirii. Ca și *Londra*, este o imitație a uneia dintre satirele lui Iuvenal, dar, spre deosebire de originalul latin, poemul lui Johnson subliniază latura morală a lucrurilor mai mult decât pe cea socială și politică. Câteva dintre definițiile pe care Johnson le-a introdus apoi în articolul „deșertăciune" din *Dicționarul* său sugerează amploarea semnificațiilor pe care el le atribuia cuvântului-titlu, între care „zădărnicie", „nesiguranță", „dorință stearpă, întreprindere stearpă", „plăcere deșartă, căutare vană, spectacol gratuit, distracție lipsită de substanță, obiect meschin al mândriei" și „aroganță". În poem, Johnson creionează portretele unor figuri istorice, în general din Anglia și Europa continentală (Thomas, cardinal Wolsey, Carol XI al Suediei, regele persan Xerxes I), alternându-le cu tipuri umane (călătorul, bogătașul, frumoasa, savantul), adesea juxtapuse cu contrariile lor, pentru a dovedi că toți sunt supuși aceleiași dezamăgiri în căutările lor. *Deșertăciunea dorințelor omenești* reflectă mesajul veterotestamentar al *Ecleziastului* cum că „totul e deșertăciune" și înlocuiește virtuțile stoice ale lui Iuvenal cu virtutea creștină a „răbdării". Poemul este superior tuturor celorlalte opere poetice ale lui Johnson prin bogăția imaginilor și prin expresivitatea concentrată.

Dramaturgia

Legăturile lui Johnson cu teatrul s-au afirmat prin compunerea câtorva prologuri, unul pentru farsa lui Garrick *Lethe*, în 1740, și un altul ocazionat de deschiderea teatrului Drury Lane. Garrick, devenit directorul teatrului, i-a returnat favoarea. La începutul lui 1749, piesa lui Johnson *Irina* a fost, în sfârșit, pusă în scenă. Mulțumită producției lui Garrick, care a folosit costume scumpe, o distribuție excelentă (în care intra el însuși) și adăugarea unor scenete dramatice foarte populare după ultimele trei spectacole, tragedia a fost reprezentată pentru respectabila perioadă de nouă zile. Publicul a obiectat văzând-o pe creștina apostată Irina strangulată de sultanul Mahomed – o inovație a lui Garrick –, așa încât, ulterior, crima a fost săvârșită în afara scenei. *Irina* este cea mai puțin captivantă dintre scrierile majore ale lui Johnson și se spune că, atunci când cineva i-a citit-o cu voce tare, autorul însuși ar fi spus: „Credeam că era mai bună."

De la *The Rambler* la *The Adventurer*

Odată cu fondarea revistei bisăptămânale *The Rambler* (1750– 1752), Johnson a intrat în cel mai bun deceniu al carierei sale. A scris peste 200 de numere și există numeroase istorii despre cum criticul își încheia articolele în timp ce curierul tipografului aștepta la ușă. În ultimul text publicat aici, Johnson își mărturisește „neliniștea de a fi un scriitor de periodice". Articolele sale tratează o mare diversitate de subiecte. Multe se ocupă, cum era de așteptat, de chestiuni cotidiene; altele sunt dedicate literaturii: Johnson face critică și discută meseria de scriitor (îndeosebi în articolele timpurii, stimulate de conștiința propriei îndeletniciri) sau genuri literare, precum romanul și biografia, care nu fuseseră încă examinate amănunțit. Indiferent de subiect, autorul își dorea ca articolele sale să „inspire înțelepciune și pietate" creștină. În tonul lor, aceste scrieri sunt mult mai serioase decât textele predecesorului său cel mai important, Joseph Addison, publicate în revista *The Spectator* (1711–1712; 1714). Johnson însuși le considera printre cele mai bune creații ale sale: „celelalte lucrări ale mele sunt vin cu apă; dar cele din *Rambler* sunt vin curat". Deși periodicul s-a vândut în numai 500 de exemplare la primele numere – în ultimul, Johnson afirmă că „n-a fost niciodată unul dintre favoriții publicului" –, el a fost retipărit pe larg în ziarele provinciale și numerele ulterioare s-au vândut mult mai bine.

Seria de articole din *The Rambler* a fost admirată și de soția lui Johnson, Elizabeth, care l-a lăudat: „Aveam o părere foarte bună despre tine și înainte; dar nu mi-am imaginat că ai putea scrie așa ceva". Elizabeth a murit pe 17 martie 1752, la numai trei zile după publicarea ultimului număr din revistă. În ultimii ani de viață, „Tetty" locuise adesea departe de soțul ei, în Hampstead. Tensiunile din căsnicie se întrezăresc în corespondența care ni s-a păstrat și în rugăciunile lui Johnson, publicate după moartea lui. Pentru înmormântarea ei, el a scris o predică în care îi elogiază pietatea și supușenia – devoțiunea „corectă și disciplinată" – ca și spiritul caritabil.

O însemnare din jurnal ne sugerează că, la un an după moartea lui Elizabeth, Johnson își căuta o nouă soție, „fără nici o derogare de la memoria dragei mele Tetty". Cel mai probabil o avea în minte pe pioasa Hill Boothby, căreia i-a scris relativ des în

anii imediat următori acestei hotărâri. Au fost tipărite trei duzini de scrisori ale lui Hill Boothby către Johnson, rareori citate de biografi. Relația s-a încheiat însă odată cu moartea ei, în 1756.

În cursul unui singur an, începând din martie 1753, Johnson a scris 29 de articole pentru periodicul prietenului său John Hawkesworth *The Adventurer*, o imitație a lui *The Rambler*, în care Johnson, intenționat, dar ineficient, a adoptat un stil mai jucăuș pentru a-și ascunde identitatea. Nu voia să fie recunoscut deoarece îi dădea, de fapt, articolele lui Richard Bathurst, prietenul pe care spunea că îl iubește cel mai mult, pentru ca acesta să le vândă sub nume propriu, dar și-a mărturisit fapta insistentei Hill Boothby.

Dicționarul

Dicționarul limbii engleze a fost publicat în două volume în 1755, șase ani mai târziu decât plănuise autorul său, dar remarcabil de repede pentru o operă atât de complexă. Diploma de masterat pe care i-o conferise Universitatea Oxford pentru articolele din *The Rambler* și pentru *Dicționar* era consemnată cu mândrie pe prima pagină. Johnson avea să fie cunoscut de acum încolo, colocvial, drept „Johnson, dicționarul" sau „The Rambler". Existaseră și înainte dicționare ale limbii engleze, dar nici unul de anvergura acestuia. Pe lângă consemnarea etimologiilor – care nu este un punct forte nici al lui Johnson, nici al vreunuia dintre contemporanii săi – și a definițiilor, în formularea cărora excelează, Johnson ilustrează uzul cu citate extrase aproape exclusiv din scrieri datând din epoca elisabetană până în zilele sale, deși include puțini autori în viață la vremea respectivă (între ei, romancierii Samuel Richardson și Charlotte Lennox, Garrick, Reynolds și Johnson însuși). Prefața sa afirmă, cu îndrăzneală, că „marea glorie a oricărui popor sunt scriitorii săi", iar „cartea mea" (expresia pe care îi plăcea s-o folosească pentru *Dicționar*) era propria lui pledoarie pentru a fi socotit unul dintre ei. Era încântat că ceea ce Academiei Franceze îi luase 40 de ani să finalizeze fusese înfăptuit de un singur englez în numai 9 ani. E posibil ca Johnson să-și fi dorit să schimbe limba prin lucrarea sa, dar își dădea seama foarte bine că limbile nu evoluează după prescripții, ci se schimbă continuu, de la sine. Johnson nu a lucrat sistematic cu o listă de cuvinte, ci a extras citate din cărțile pe care le citea, marcându-le. Nu e de mirare că unele dicționare mai vechi cuprind mai multe cuvinte și că opera lui prezintă omisiuni surprinzătoare (de pildă, însuși cuvântul „literar"). Și totuși, definițiile *Dicționarului* au reprezentat un mare pas înainte față de predecesorii săi, iar ilustrațiile alese de el au format o antologie și au stabilit un canon. Pentru că Johnson insista nu numai asupra uzului corect, ci și a moralității și pietății, citatele sale provin adesea din predici și cărți moralizatoare, nu doar din lucrări literare. Filozoful sceptic Thomas Hobbes, de exemplu, sau scriitorul Bernard de Mandeville, care elogia beneficiile publice ale bordelurilor, au fost excluși din considerente morale, iar în *Planul pentru dicționar* Johnson semnalează faptul că includerea unui autor în dicționar poate fi luată drept o invitație de a-i citi opera.

Johnson fusese sfătuit să dedice *Planul* contelui de Chesterfield, ca patron, dar apelul său fusese întâmpinat cu ani de tăcere. Mândria defensivă a lui Johnson a fost stârnită atunci când nobilul, aflând de iminenta publicare a *Dicționarului*, l-a lăudat în două articole apărute în hebdomadarul distractiv *The World*. Despre scrisoarea trimisă de Johnson lui Chesterfield în răspuns se afirmă adeseori că a fost clopotul funebru al patronajului, o dispariție care nu a survenit, de fapt. Dar ea a evidențiat, cu siguranță, demnitatea autorului. *Dicționarul* definește un „patron" drept „cel care îmbărbătează, susține sau protejează. De obicei, un mizerabil care sprijină cu insolență și este răsplătit cu lingușeli."

În alegerea autorilor și a citatelor, *Dicționarul* este o operă personală. Ele îi dau aerul unei enciclopedii și al unui manual de bună-purtare, în același timp. Deși Johnson a definit „lexicograful" drept „un scriitor de dicționare; un cal de povară inofensiv", efortul pentru conceperea *Dicționarului* s-a desfășurat în deceniul celor mai importante scrieri ale lui Johnson și este cu siguranță responsabil, în parte, și de conceperea acestora. Din remunerația pentru *Dicționar* n-a mai rămas prea mult după ce s-au dedus plata pentru cei șase copiști și propriile cheltuieli ale autorului. În 1759, Johnson s-a mutat din casa din piața Gough (acum cel mai faimos dintre muzeele sale memoriale), succesiv, în locuințe mai mici, încheind principalul deceniu de activitate literară celebru și sărac.

The Literary Magazine

Începând din 1756, Johnson a scris articole în care satiriza și critica dur politica Angliei în Războiul de Șapte Ani (1756–1763) purtat împotriva Franței (și a altor națiuni) în America de Nord, Europa și India.

Aceste texte au apărut inițial într-o nouă revistă editată de el însuși, *The Literary Magazine*, unde a publicat, de asemenea, biografia regelui prusac Frederic II (cel Mare). Tot aici i-au fost tipărite recenzii ale mai multor cărți nou-apărute, pe vremea când critica de întâmpinare era încă în fașă. Analiza caustică, uneori sardonică, a unui studiu diletant și arogant despre natura răului și a suferinței omenești, *O cercetare a naturii și originii răului* (A Free Enquiry into the Nature and Origin of Evil), aparținând teologului Soame Jenyns, este poate cea mai bună cronică de carte în limba engleză a sec. XVIII.

The Idler

Cel mai productiv deceniu din cariera lui Johnson s-a încheiat cu o altă serie de articole, numite *Pierde-vară* (The Idler). Mai lejere ca ton și ca stil decât eseurile din *The Rambler*, cele 104 texte au apărut din 1758 până în 1760 în săptămânalul *The Universal Chronicle*. Deși nu la fel de apreciată ca seria din *The Rambler*, această ultimă serie de eseuri include numeroase miniaturi remarcabile, precum articolul din numărul 84, în care Johnson face apologia autobiografiei în dauna biografiei și își schițează portretul drept „Domnul Sobrietate", un pierde-vară desăvârșit. Originala narațiune din numărul 22, istoria unui vultur bătrân care-i explică odraslei sale tendințele criminale ale omului și conchide că, mai mult ca oricare alt animal, omul este „un prieten al vulturilor", a fost considerată prea fioroasă pentru a fi inclusă în ediția operelor complete.

Rasselas

Printre articolele lui Johnson se numără și multe fragmente de ficțiune, dar singura sa povestire de dimensiuni mai mari este *Rasselas* (publicată inițial sub titlul *The Prince of Abissinia: A Tale* [Prințul din Abisinia; O legendă]), compusă în 1759, în serile unei singure săptămâni. Cu banii primiți pe ea, Johnson a putut plăti funeraliile mamei sale. Această „poveste orientală", gen popular la vremea respectivă, abordează din nou frivolitatea căutării fericirii, temă care o leagă de *Deșertăciunea dorințelor omenești*. Prințul Rasselas, sătul de viața în Valea Fericită, unde, în mod ironic, toți sunt nemulțumiți de ceva, fuge împreună cu sora sa și cu mult-umblatul poet Imlac să vadă lumea și să facă o „alegere de viață" în cunoștință de cauză. Dar călătoria lor e plină de dezamăgiri și deziluzii. Cei trei examinează o serie întreagă de ocupații și de stiluri de viață atât în orașe, cât și la țară – stăpâni și ciobani, filozofi, savanți, un astronom și un pustnic. Și descoperă că nici o îndeletnicire nu aduce fericire. Stăpânii sunt răsturnați de la putere. Ciobanii trăiesc în ignoranță și mizerie, nu într-o viață pastorală fără griji. Gândirea stoică a filozofului se dovedește găunoasă când el însuși suferă pierderea unei ființe dragi. Pustnicul, nenorocit în singurătatea sa, își părăsește adăpostul și pleacă la Cairo. În „concluzia fără nici o concluzie", Johnson satirizează reveriile de care e tentată întreaga omenire. Personajele principale decid să înlocuiască „alegerea unei vieți" cu „alegerea eternității" și să se întoarcă în Abisinia (dar nu în Valea Fericită), pentru a închide cercul.

După aceasta, Johnson nu a mai trebuit să scrie pentru bani. În 1762 a primit o pensie de 300 de lire pe an, „oferită", așa cum i-a spus lordul Bute, prim-ministru, „nu pentru ceva ce ați avea de făcut, ci pentru ceea ce ați făcut deja". După toate probabilitățile, politicianul se referea nu doar la toată opera literară a lui Johnson, ci și la opoziția sa față de Războiul de Șapte Ani, căruia noul rege, George III, și primul său ministru i se împotriviseră, de asemenea. Deși, în *Dicționar*, Johnson adăugase la definiția „pensiei": „În Anglia este, în general, înțeleasă drept o plată făcută unui mercenar al statului pentru a-și trăda țara", Johnson a considerat că o poate accepta pe a sa cu cugetul curat.

Prietenii și viața de familie

În 1763, Johnson l-a întâlnit pe James Boswell, un tânăr de 22 de ani care avea să-l transforme într-o zi în subiectul celei mai bine-cunoscute și mai apreciate biografii scrise în limba engleză. Prima întâlnire cu acest fiu libertin al unui moșier și judecător scoțian nu s-a petrecut sub cele mai bune auspicii, dar Johnson a ajuns repede să-l aprecieze pe impulsivul tânăr care știa să se facă plăcut. Boswell a ținut jurnale detaliate, publicate abia în sec. XX, care i-au furnizat datele fundamentale pentru biografia pe care avea să i-o facă lui Johnson și care aveau, de asemenea, să stea la baza propriei biografii.

Johnson a fost membru activ al mai multor cluburi. În 1764, el și bunul său prieten Sir Joshua Reynolds au înființat Clubul (cunoscut ulterior drept Clubul Literar), care a devenit celebru pentru distincția membrilor săi. Printre cei nouă membri fondatori se numărau politicianul Edmund Burke, dramaturgul Oliver Goldsmith și Sir John Hawkins, istoricul

muzical pe care Johnson avea să-l numească „insocializabil". Boswell, autor, în 1768, al unei cărţi despre lupta corsicanilor împotriva stăpânirii genoveze şi despre liderul lor revoluţionar, generalul Pasquale Paoli, carte care îl făcuse cunoscut în toată Europa, a fost primit în 1773. Printre membrii care au intrat ulterior în Club se numără Garrick, istoricul Edward Gibbon, dramaturgul Richard Brinsley Sheridan, economistul şi filozoful moral Adam Smith şi orientalistul Sir William Jones. În 1749, Johnson fusese unul dintre cei zece membri ai Ivy Lane Club, iar în anul dinaintea morţii a înfiinţat The Essex Head Club. Aceste grupuri, la întrunirile cărora Johnson adeseori „vorbea pentru victorie", îi asigurau conversaţiile şi compania de care avea nevoie, contracarând singurătatea şi insomnia cu care se lupta acasă.

Asta nu înseamnă că, după moartea soţiei sale, casa îi era goală. Pe rând, în casa lui Johnson fuseseră invitate să trăiască: Anna Williams, o poetă oarbă; Elizabeth Desmoulins, fiica naşului său, Dr. Samuel Swynfen, cu fiica ei; Poll Carmichael, probabil o fostă prostituată; „Dr." Robert Levett, care practica medicina pentru săraci; Francis Barber, servitorul negru al lui Johnson, pe care acesta l-a tratat, în multe privinţe, ca pe propriul copil şi care i-a devenit moştenitor, şi soţia lui Barber, Betsy. Toţi se bucurau de ospitalitatea lui Johnson şi îi furnizau, în acelaşi timp, companie, dar relaţiile dintre ei nu erau întotdeauna amiabile. Într-o scrisoare din 1778, Johnson spune: „Acasă există o anume înţelegere, dar nu dragoste. Williams îi urăşte pe toţi; Levett o urăşte pe Desmoulins şi nu o iubeşte pe Williams; Desmoulins îi urăşte pe amândoi; Poll nu iubeşte pe nimeni."

În 1765, Johnson a legat o prietenie care i-a permis curând să numească un alt loc „acasă". Henry Thrale, berar înstărit şi membru al Parlamentului din partea oraşului Southwark, şi soţia sa Hester, o femeie vivace şi inteligentă, i-au deschis porţile casei lor de la ţară, aflată în localitatea Streatham, şi l-au luat cu ei în călătorii prin Ţara Galilor şi, în 1775, în Franţa – singura excursie făcută de Johnson în afara Marii Britanii. Prietenia şi ospitalitatea lor au trezit în cărturarul în vârstă de 56 de ani o nouă poftă de viaţă. După moartea soţului ei în 1781 şi căsătoria cu profesorul de muzică al copiilor ei, Gabriel Piozzi, Hester Thrale a încetat prietenia cu Johnson. În perioada înfloririi relaţiei lor însă, scrisorile acestuia către doamna Thrale, remarcabile prin diversitatea subiectelor abordate şi prin atmosfera intimă, fac din Johnson unul dintre cei mai mari autori epistolari din literatura engleză.

Ediţia Shakespeare

Pensia pe care Johnson a primit-o în 1762 îl eliberase de necesitatea de a scrie pentru bani, dar nu şi de obligaţia de a definitiva noua ediţie Shakespeare, pentru care primise bani de la abonaţi. Ediţia a apărut, în fine, în opt volume în 1765. Johnson a editat şi a adnotat textul şi a scris o prefaţă care reprezintă cea mai importantă operă critică a sa. Ca redactor şi comentator, el a căutat să stabilească textul original, curăţat de denaturările de mai târziu şi să explice forme lexicale care la vremea lui deveniseră deja învechite sau obscure. Johnson a decis pentru aceasta să citească minuţios cărţile pe care le citise Shakespeare – lecturile extensive pe care le făcuse pentru dicţionar i-au uşurat această sarcină – şi să examineze ediţiile mai vechi, ca şi pe cele ale predecesorilor săi din sec. XVIII. Adnotările sunt adesea perspicace, deşi admiraţia pentru Shakespeare produce nedumerirea contemporanilor săi sau pe cea a unor specialişti ulteriori.

În „Prefaţă", Johnson abordează câteva chestiuni fundamentale. În primul rând, îl apără vehement pe Shakespeare de acuza că nu ar fi respectat principiul neoclasic al unităţii dramatice de timp, loc şi acţiune. Johnson observă cu agerime că timpul şi locul sunt creaţii mentale: dacă publicul nu confundă acţiunea de pe scenă cu realitatea, nu e deranjat nici de schimbarea locului desfăşurării acesteia de la Roma în Alexandria. Observaţii similare fuseseră făcute şi înainte, dar apărarea lui Johnson a fost decisivă. El pune, de asemenea, la îndoială necesitatea purităţii genurilor dramatice. Apărând tragicomediile shakespeariene împotriva detractorilor, el afirmă că critica simte mereu nevoia să apeleze la natură.

Parafrazându-l pe Hamlet, Johnson susţine că Shakespeare merită elogii, mai presus de toate, ca „poet al naturii; poet care pune în faţa cititorilor o oglindă fidelă a firii lor şi a vieţii". El continuă spunând că „în scrierile altor poeţi, un personaj este prea adesea un individ; în acelea ale lui Shakespeare este, de obicei, o specie" şi că „Shakespeare nu are eroi; scenele sale sunt populate numai de oameni". Asemenea comentarii reprezintă un protest vehement împotriva ideii rigide de adecvare susţinută de unii critici, precum Voltaire, care nu permiteau regilor să fie beţivani sau

senatorilor, bufoni. Interesul lui Johnson pentru „natură în general" îl face să fie interesat nu de trăsături accidentale de caracter precum „latinitatea" lui Iulius Caesar sau a lui Brutus, ci de cele comune întregii umanități.

Dr. Johnson

În 1765, Johnson a primit titlul de doctor în drept de la Trinity College, Dublin, iar, 10 ani mai târziu, pe cel de doctor în drept civil al Universității Oxford. El însuși nu s-a numit niciodată „Dr. Johnson" , deși o serie de contemporani au făcut-o, iar folosirea constantă a titlului academic în *Viața lui Samuel Johnson, LL.D.* de Boswell l-a făcut popular. Definitivarea ediției Shakespeare i-a permis lui Johnson să scrie după dorință, iar una dintre dorințele sale a fost colaborarea secretă cu Robert Chambers, profesor de drept englezesc la Universitatea Oxford între 1766 și 1773. Deși e dificil de stabilit cât din prelegerile lui Chambers îi aparține lui Johnson, ajutorul acestuia a fost, fără îndoială, substanțial, iar talentul lui de redactor trebuie să fi fost foarte prețuit de profesorul mai greoi în exprimare.

Pamfletele politice

La începutul anilor 1770, Johnson a scris o serie de pamflete politice favorabile guvernului, însă fără a abdica de la propriile păreri. Posteritatea le-a considerat adesea reacționare, dar merită să fie analizate în propriii termeni. *Alarmă falsă* (The False Alarm, 1770) sprijinea hotărârea Camerei Comunelor de a nu-l mai primi înapoi pe unul dintre membrii săi, scandalagiul John Wilkes, care fusese găsit vinovat de calomnie. Pamfletul îi ridiculizează pe toți cei care credeau că acest caz precipitase o criză constituțională. *Gânduri pe marginea ultimelor negocieri privind Insulele Falkland* (Thoughts on the Late Transactions Respecting Flakland's Islands, 1771) aducea argumente împotriva unui război cu Spania, conflict care ar fi trebuit să decidă cine urma să devină „stăpânul indiscutabil al unei pustietăți bântuite de furtuni". Cel mai admirat și mai puțin atacat dintre textele sale, acest pamflet satirizează „bolboroseala feudală" a contelui de Chatham și plângerile polemistului politic care publicase, sub pseudonim, scrisorile „Junius". *Patriotul* (The Patriot, 1774) își propunea să influențeze alegerile iminente. În anii 1740, Johnson fusese deziluzionat de acei membri ai opoziției politice care atacau guvernul din considerente „patriotice", numai pentru ca, odată ajunși la putere, să se poarte ca și cei admonestați cândva. Pamfletul analizează expresiile de fals patriotism, printre care include și justificările „ridicolei pretenții de uzurpare a Americii", subiectul tratatului său celui mai lung, *Impozitarea nu e tiranie* (Taxation No Tyranny, 1775). Titlul acesta sintetizează opoziția sa față de Congresul Continental American, care în 1774 adoptase rezoluții împotriva taxelor impuse de Anglia coloniilor americane, impozitare percepută ca o măsură opresivă, mai ales pentru că aceste colonii nu aveau nici un reprezentant în Parlament. Johnson argumentează că nu coloniștilor li s-a refuzat reprezentarea în Parlament, ci ei înșiși au părăsit din proprie voință țara în care aveau drept de vot, că Anglia cheltuise sume enorme în colonii și că acestora li se pretindea acum, pe drept cuvânt, să sprijine țara de baștină. Tratatul a devenit celebru în colonii, contribuind considerabil la caricaturizarea lui Johnson ca reprezentant tipic al politicii Tory. Și totuși, această imagine este simplistă. Întrebarea sa retorică adresată coloniștilor – „Cum se face că strigătele cele mai zgomotoase de libertate vin de la cei care îi țin în frâu pe negri?" – derivă, în bună măsură, dintr-o opoziție principială și consecventă față de opresiunea colonială.

Călătoria în Hebride

În 1773, Johnson a făcut o călătorie în Insulele Hebride. Dată fiind vârsta, suferințele fizice și presupusa lui părere despre scoțieni, o excursie în această regiune îndepărtată părea cu totul improbabilă, dar, în paginile de început ale scrierii *O călătorie în insulele vestice ale Scoției* (A Journey to the Western Islands of Scotland, 1775), el mărturisește că nutrea de mult dorința de a face această călătorie și de a-l lua pe Boswell drept însoțitor. Era împins de curiozitatea de a vedea locuri mai puțin obișnuite și de a studia stiluri de viață care nu-i erau familiare. Cartea sa, o contribuție excepțională la literatura de călătorie a sec. XVIII, combină informații istorice cu ceea ce astăzi am considera a fi observații sociologice și antropologice despre viața oamenilor obișnuiți. (Relatarea complementară a lui Boswell, *Jurnalul unei călătorii în insulele Hebride* [The Journal of a Tour to the Hebrides], a fost publicată abia în 1785, la un an de la moarte).

Viețile poeților

Ultima lucrare majoră a lui Johnson, *Prefețe biografice și critice la operele poeților englezi* (Prefaces, Biographical and Critical, to the Works of the English Poets), cunoscută, de regulă, drept *Viețile poeților* (The Lives of the Poets), a fost concepută cu modestie drept o serie de însemnări prefațatorii la o ediție

de poezie engleză. În 1777, când a fost abordat de câţiva librari londonezi pentru a scrie ceea ce el a numit nişte „mici biografii şi prefeţe la o mică ediţie din poeţii englezi", Johnson a fost imediat de acord. Îi plăceau latura anecdotică şi „partea biografică" a literaturii mai mult decât orice altceva. Proiectul s-a extins; numai prefeţele lui Johnson au umplut primele 10 volume (1779–1781), iar poezia a ajuns să cuprindă 56 de volume. Johnson a fost înfuriat de apariţia numelui său pe cotorul cărţilor, pentru că el nici nu îi „recomandase", nici nu îi „revizuise" pe aceşti poeţi, nefăcând altceva decât să-i adauge la lista iniţială pe Isaac Watts, Sir Richard Blackmore, John Pomfret, Thomas Yalden şi James Thomson. *Vieţile* sunt ordonate cronologic după data morţii, nu a naşterii, şi variază ca lungime de la câteva pagini la un volum întreg. Printre biografiile majore sunt cele ale lui Abraham Cowley, John Milton, John Dryden, Joseph Addison şi Alexander Pope; dintre cele minore, unele, precum ale lui William Collins şi William Shenstone, sunt surprinzătoare. Faptul că lui Johnson nu-i plăceau câţiva dintre poeţii cărora le-a compus biografia, precum John Milton şi Thomas Gray, a fost folosit ca motiv pentru a susţine că avea prejudecăţi împotriva poeziei lor, dar această idee a fost exagerată. Opiniile sale despre un poet şi, respectiv, despre opera sa puteau fi divergente, aşa cum se vede, de pildă, în cazul lui Collins. Johnson avea o părere bună despre omul Collins, dar îi respingea stilul poetic: „Îşi pune cuvintele într-o ordine neobişnuită, părând să creadă, asemeni unor candidaţi ulteriori la glorie, că a nu scrie proză înseamnă automat a scrie poezie". Era, pe bună dreptate, mândru de *Viaţa lui Cowley*, mai ales de lunga prezentare a poeţilor metafizici de secol XVII, al căror ultim reprezentant poate fi considerat Cowley. *Viaţa lui Pope* este cea mai lungă şi cea mai bună. Viaţa şi cariera lui Pope erau suficient de proaspete şi de publice încă pentru a-i furniza un amplu material biografic. Relatarea înduioşătoare, deşi nu sentimentală, a vieţii poetului dovedeşte sensibilitate faţă de suferinţele lui fizice, nefiind totuşi dispusă să le accepte drept scuze. Replica dată detractorilor lui Pope, precum poetul Joseph Warton, este plină de forţă, memorabilă: „Este, fără îndoială, de prisos să răspundem la întrebarea care a fost pusă cândva dacă Pope este sau nu poet, altfel decât prin a întreba, la rândul nostru: dacă Pope nu e poet, atunci cine este?" Şi totuşi, în remarcabila comparaţie pe care o face între Pope şi Dryden, Johnson îl consideră pe Dryden superior ca poet.

Biografiile sunt împărţite în trei părţi distincte: o relatare a vieţii poetului, o prezentare a caracterului său (trăsături esenţiale) şi o apreciere critică a principalelor opere. Johnson a adoptat această metodă nu pentru că nu putea stabili relaţiile dintre viaţa şi opera unui poet, ci pentru că nu credea că un bun poet e, în mod necesar, şi un om bun. Divizarea textului i-a permis să-şi ilustreze părerea că poate exista „o opoziţie vizibilă şi surprinzătoare între viaţa unui scriitor şi operele sale" şi să atribuie scopuri diferite analizei vieţii subiecţilor săi şi analizei poeziei lor. Îşi exprima speranţa că secţiunile biografice erau compuse „aşa încât să promoveze Pietatea" şi intenţiile sale moralizatoare sunt vizibile în tendinţa de a înfiera slăbiciunile şi de a lăuda virtutea. Johnson a dat cele mai bune verdicte critice poeţilor de la Dryden la Pope şi a fost sceptic faţă de poezia propriei generaţii, incluzând aici versurile lui Gray, Collins şi Shenstone, deşi admira *Elegie compusă în curtea unei biserici de ţară* (An Elegy Written in a Country Church Yard) a lui Gray.

Ultimii ani de viaţă

Mare parte din viaţa sa adultă, Johnson suferise de diferite afecţiuni fizice şi de deprimare („melancolie"). După pierderea a doi prieteni, Henry Thrale în 1781 şi Robert Levett în 1782, şi după încheierea *Vieţilor poeţilor*, sănătatea i s-a deteriorat. În primul rând, bronşita cronică şi „dropica" (hidropizia), o umflare a picioarelor şi tălpilor, i-au provocat mari neplăceri. În 1783 a suferit un atac cerebral. Ultimul an de viaţă i-a fost întunecat şi de despărţirea de doamna Thrale, în urma remăritişului. La un moment dat, Johnson se compara cu osândiţii cărora le erau puse pietroaie pe piept pentru a-i sili să mărturisească. Şi totuşi, a luptat cu îndârjire: „Voi fi învins: dar nu voi capitula". Anglican cucernic, Johnson era înspăimântat de ideea morţii şi a judecăţii, căci se temea de osânda veşnică. În iarna lui 1784, după o zi de rugăciune în care edemul i se retrăsese spontan, a fost cuprins de o stare de seninătate necunoscută până atunci. Johnson a acceptat această eliberare de boală ca pe un semn că s-ar putea totuşi să fie mântuit şi a numit-o „o conversiune târzie". A murit pe 13 decembrie şi a fost înmormântat la Westminster Abbey.

Realizări şi reputaţie

Johnson este bine-cunoscut pentru aforismele sale, cărora li se datorează, în parte,

faptul că astăzi este, după Shakespeare, cel mai citat autor englez. Multe dintre spusele sale – inclusiv faimoasa aserțiune „Patriotismul este ultimul refugiu al ticăloșilor" și avertismentul „Curăță-ți mintea de fățărnicie" – apar în *Viața lui Samuel Johnson, LL.D.* de Boswell. Altele provin din scrierile lui, de pildă: „Căsătoria aduce nenumărate suferințe, dar celibatul nu aduce nici o plăcere". Cărturarul poseda darul de a concentra „marile legi ale vieții în propoziții scurte".

Critica lui Johnson este, poate, cea mai importantă parte a scrierilor sale. Aprecierea pe care o face operei critice ale lui Dryden i se potrivește și lui însuși: „critica lui Dryden este critica unui poet; nu o colecție anostă de teoreme, nici o inventariere grosolană a defectelor pe care criticul poate nu a fost în stare să le comită; ci o disertație vie și energică, în care plăcerea se îmbină cu învățătura și în care autorul își dovedește dreptul de a judeca prin excelența prestației sale". Deși numit de unii „dictator literar", Johnson a refuzat un asemenea rol pentru sine și, în general, s-a pronunțat împotriva ideii de a impune anumite precepte. În calitate de critic și editor, prin *Dicționar*, prin ediția Shakespeare și, mai ales, prin *Viețile poeților*, el a contribuit la crearea a ceea ce astăzi numim „literatura engleză".

Religia a avut un rol central în modul cum Johnson a înțeles literatura și moralitatea vieții. Anxietatea sa religioasă pare să fi provenit din teama tradițională că s-ar număra printre cei condamnați la chinurile iadului. Se considera un om care nu practică tot ce predică și trăia cu spaima că se va dovedi, după spusele Sfântului Paul, un „netrebnic". Pe ceasul lui era inscripționat, în greacă, citatul biblic „vine noaptea", un memento al morții și al muncii neterminate.

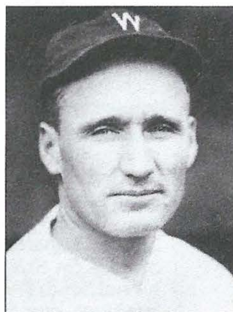
Johnson este un personaj mai complex decât este considerat deseori. Era interesat, între multe altele, de științe și de procesele industriale și pare să fi avut cunoștințe enciclopedice. Deși tratatele sale politice târzii în care ia apărarea guvernului sunt antidemocratice, Johnson a îmbinat respectul față de monarhie cu o opinie proastă despre majoritatea regilor. A exprimat, adesea, păreri minoritare sau nepopulare, așa cum a fost opoziția principială împotriva sclaviei, colonialismului și a răului tratament al populațiilor indigene. A cerut, de asemenea, un tratament mai omenos pentru prizonierii de război, pentru prostituate și săraci în general și o dată a încercat chiar să salveze un falsificator condamnat la galere.

Dacă, așa cum s-a afirmat deseori, îl cunoaștem pe Johnson – în bună parte grație biografiei lui Boswell – așa cum cunoaștem puțini alți mari oameni în istorie (sau puține alte personaje în literatură), îl știm, în primul rând, ca pe un om care a fost în stare să depășească o sumedenie de dificultăți, devenind principalul cărturar și scriitor al epocii sale. Anvergura preocupărilor l-a făcut ceea ce astăzi am numi probabil personalitate intelectuală publică. În sec. XIX, interesul față de Johnson s-a concentrat asupra personalității sale, subiectul biografiei lui Boswell. În sec. XX, scrierile sale și-au recăpătat importanța cuvenită.

Johnson, Walter (Perry)

(06.11. 1887, Humboldt, Kansas, SUA – 10.12.1946, Washington, DC)

Aruncător de baseball american. Se apreciază că arunca mingile cu cea mai mare viteză din istoria jocului. El deține recordul pentru cele mai multe jocuri fără a pierde nici un punct (110), ocupă locul al doilea la numărul de jocuri câștigate (416), după Cy Young, și a stabilit recordul vremii sale la numărul de aruncări validate (3 508, record doborât în 1983). A jucat pentru echipa Washington Senators între 1907 și 1927 și ulterior a devenit manager de baseball. A fost poreclit Trenul, pentru viteza pe care o avea la aruncarea mingilor.

Walter Johnson
UPI

Johnson, William *ulterior* Sir William

(1715, Smithtown, Irlanda – 11.07.1774, lângă Johnstown, New York, SUA)

Înalt funcționar colonial britanic. În 1737 a emigrat din Irlanda și s-a stabilit în valea Mohawk din New York, devenind unul dintre cei mai mari latifundiari din America de Nord britanică. A stabilit relații amicale cu indienii, iar în 1746 a fost numit colonel al Confederației irocheze. În Războiul francez și indian, a învins trupele franceze în confruntarea de la lacul George, New York (1755), și a capturat fortul Niagara (1759). A fost numit superintendent al Celor Șase Națiuni Irocheze (1756–1774), a contribuit la înăbușirea revoltei indiene

numită Războiul lui Pontiac (1763–1764), și a negociat primul Tratat de la Fort Stanwix (1768).

Johnston, Joseph E(ggleston)

(03.02.1807, lângă Farmville, Virginia, SUA – 21.03.1891, Washington DC)

Ofițer în armata americană. A absolvit academia West Point și a luptat în Războiul Mexican. La începutul Războiului Civil American a demisionat și a trecut de partea Confederației. Numit general de brigadă, a câștigat prima victorie a confederaților în Bătălia de la Bull Run. A fost avansat general, dar a rămas adversarul lui Jefferson Davis. A apărat orașul Richmond în campania peninsulară și a fost grav rănit în Bătălia de la Fair Oaks (1862). În 1863 a fost desemnat să întreprindă Campania de la Vicksburg. Ordinul său de evacuare a orașului a fost contramandat de Davis și Johnston a fost tras la răspundere pentru înfrângere. În calitate de comandant al armatei din Tennessee, a evitat înfrângerea pe măsură ce trupele unioniste avansau spre Atlanta, dar a fost schimbat din funcție pentru că nu a reușit să-i învingă pe adversari. Rechemat la datorie în 1865, a fost obligat să se predea lui William T. Sherman.

Johnstown, inundațiile din ~

Inundații dezastruoase (1889) care au afectat orașul Johnstown, din Pennsylvania, SUA. Localitatea se află la confluența râurilor Conemaugh și Stony Creek. În acea vreme, Johnstwon era unul dintre cele mai importante centre de producere a oțelului din SUA. Pe 31 mai, la ora 15:10, barajul South Fork, un dig de pământ prost întreținut, care forma un important lac de acumulare în amonte, a cedat din cauza ploilor torențiale și un val uriaș de apă s-a năpustit pe valea râului Conemaugh cu o viteză de 30–60 km/h. Un val de 9 m a inundat orașul Johnstown la ora 16:07, ucigând 2 209 de persoane.

Johore, Strâmtoarea ~

Braț de N al strâmtorii Singapore, situat între Republica Singapore și capătul de S al peninsulei Malay. Are o lungime de 50 km și o lățime de 1,2 km. În partea de E se află un canal cu apă adâncă, ce duce spre baza navală Changi, situată pe coasta de NE din Singapore. A fost scena unor lupte crâncene în 1942, în timpul atacurilor japoneze pentru cucerirea Singaporelui.

Joinville, Jean, Sire de ~

(1224?, Joinville, Champagne – 24.12.1317, Joinville)

Cronicar francez. Provenit din mica nobilime din Champagne, Joinville s-a împrietenit cu Ludovic IX în timp ce lua parte la cea de-a șaptea cruciadă (1248–1254). Faimoasa sa *Istoria Sfântului Ludovic* (Histoire de Saint Louis), încheiată în cca 1309, este o cronică în proză în care se prezintă desfășurarea cruciadei, dificultățile financiare, pericolele din timpul călătoriei pe mare, ravagiile făcute de boli, confuzia și lipsa de disciplină care domneau în armata cruciată, dar și obiceiurile musulmane. La întoarcerea în Franța, a fost numit seneșal de Champagne, împărțindu-și timpul între curtea regală și proprietățile de la Joinville.

Joja, Athanase

(03.06.1904, București, România – 08.11.1972, București)

Logician și filozof român. Profesor universitar la București, membru al Academiei Române (președinte între 1959–1963). A avut contribuții în domeniul logicii, al filozofiei culturii, al esteticii și al antropologiei filozofice (*Studii de logică* (4 vol.), *Logos și Ethos, Filozofie și cultură, Cunoaștere și acțiune, Istoria gândirii antice, Scrieri de filozofie socială și politică*).

Joliot-Curie, (Jean-) Frédéric
născut **Jean-Frédéric Joliot**

(19.03.1900, Paris, Franța – 14.08.1958, Arcouest)

Specialist francez în chimie-fizică. În 1926 s-a căsătorit cu Irène Curie (1900–1958), fiica lui Pierre și a Mariei Curie, luând și numele de familie al soției. În 1932 a urmărit formarea perechii electron-pozitron. Cei doi au descoperit noii izotopi radioactivi obținuți pe cale artificială, pentru care au primit Premiul Nobel în 1935. În Al Doilea Război Mondial, Frédéric a luptat în Rezistența Franceză și a devenit membru al Partidului Comunist. În anii de după război a ocupat cea mai importantă funcție guvernamentală în domeniul energiei atomice, dar a fost demis din cauza convingerilor sale politice. Între 1946 și 1956, Irène a fost directoare a Institutului Radium, unde lucrase pentru prima dată în 1918; postul a fost preluat de Frédéric. Amândoi au murit din cauza expunerii îndelungate la radiații.

Jolliet, Louis

(21.09.1645, Beaupré?, lângă Québec, Canada – mai 1700, provincia Québec)

Explorator și cartograf franco-canadian. În 1669 a condus o expediție în regiunea Marilor Lacuri. În 1673 a fost desemnat să exploreze fluviul Mississippi împreună cu Jacques Marquette și alte cinci persoane. În 1673, exploratorii au traversat lacul Michigan într-o canoe din coajă de

mesteacăn și au înaintat pe râurile Fox și Wisconsin până au ajuns pe Mississippi, apoi au navigat pe fluviu până la confluența cu Arkansas, ajungând la concluzia că fluviul curge înspre S, către golful Mexic, și nu se varsă în Oceanul Pacific, așa cum se crezuse până atunci. La întoarcere, Jolliet a explorat împrejurimile golfului Hudson și zona de coastă a peninsulei Labrador.

Jolson, Al *născut* Asa Yoelson

(26.05.1886, Srednike, Rusia - 23.10.1950, San Francisco, California, SUA)

Cântăreț, compozitor și comic american de origine rusă. Familia lui Jolson a ajuns în SUA în 1893 și s-a stabilit în Washington DC, unde artistul a debutat, în 1899, jucând în vodeviluri, după care, în 1909, a intrat într-o trupă de comici (*vezi* minstrel show). La New York, a jucat în musicaluri precum *La Belle Paree* (1911), *Expresul pentru luna de miere* (Honeymoon Express, 1913) și *Big Boy* (1925). În *Sindbad* (1918), a reușit să transforme cântecul anost al lui George Gershwin, *Swanee*, în cea mai bună piesă a sa.

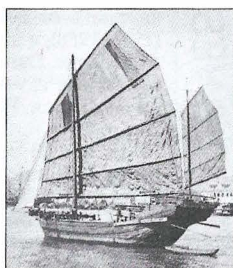
Jomini, (Antoine-) Henri, Baron de ~

(06.03.1779, Payerne, Eveția - 24.03.1869, Passey, Franța)

Strateg militar și general francez de origine elvețiană. După un stagiu voluntar în armata franceză (1798–1800), a scris lucrarea *Tratat despre marile operațiuni militare* (Traité de grande tactique, 5 vol., 1805). În același an, Napoleon, care i-a citit cartea, l-a numit colonel de stat-major. A fost ridicat la rangul de baron după Tratatele de la Tilsit (1807). A fost numit șef de stat-major, dar tratamentul nedrept la care l-au supus superiorii l-a determinat să demisioneze (1813) și să intre în armata Rusiei, rivala Franței. Dintre numeroasele sale lucrări de istorie și strategie militară, cele mai cunoscute sunt *Principii de strategie* (Principes de stratégie, 1818) și *Tratat de artă a războiului* (Précis de l'art de la guerre, 1838). El este cel care a separat strategia de tactică și de logistică, iar încercările sale sistematice de a defini principiile artei războiului îl impun ca unul dintre fondatorii gândirii militare moderne.

joncă

Vas clasic de navigație din China, a cărui origine nu este cunoscută, dar care se folosește încă pe scară largă. Cu pupa ridicată și cu prova alungită, jonca poate să aibă cinci catarge de care se prind pânzele pătrate, țesute sau împletite ca o rogojină, din coajă de bambus. Fiecare pânză poate să fie întinsă sau strânsă prin acționare verticală, ca în cazul jaluzelelor. O cârmă masivă ține loc de chilă. Joncile chinezești navighează în apele indoneziene sau indiene încă de la începutul Evului Mediu.

Joncă modernă cu pânze matisate și trincă de tip european

BIBLIOTECA BBC HULTON PICTURE

joncțiune p-n

Contact electric din tranzistori și dispozitive asemănătoare, care se stabilește între două tipuri diferite de material, cunoscute sub numele de semiconductori de tip p și respectiv n. Acestea sunt materiale semiconductoare pure (precum siliciul), cărora li s-au adăugat impurități. Materialele de tip p conțin niște goluri (spații ocupate anterior de electroni) care se comportă asemeni unor particule încărcate pozitiv, în timp ce materialele de tip n conțin electroni liberi. Curentul electric trece mai ușor într-o direcție decât în alta printr-o joncțiune de tip p-n. Curentul traversează această legătură dacă polul pozitiv al unei baterii este conectat la capătul p al legăturii, iar polul negativ la capătul n. Dacă polaritatea este inversată, joncțiunea permite trecerea unei cantități foarte mici de curent. Joncțiunea p-n reprezintă principiul de bază pentru cipurile (de calculator), celulele solare și alte dispozitive electronice.

Jones, (Alfred) Ernest

(1879, Rhosfelyn, Glamorgan, Țara Galilor - 11.02.1958, Londra, Anglia)

Psihanalist britanic galez. A fost acceptat ca membru în Colegiul Regal al Medicilor din Londra, devenind din ce în ce mai interesat de psihiatrie. A organizat, împreună cu Carl Gustav Jung, prima conferință de psihanaliză (Salzburg, 1908), unde l-a cunoscut pe Sigmund Freud. Jones a contribuit decisiv la dezvoltarea psihanalizei în Marea Britanie și în America de Nord. În 1919 a înființat Institutul Britanic de Psihanaliză, iar în 1920 a fondat *International Journal of Psycho-Analysis*, al cărui redactor-șef a fost până în 1939. După ce naziștii au cucerit Austria, i-a ajutat pe Freud și familia acestuia să se refugieze la Londra. Biografia lui Freud, scrisă de Jones (3 vol., 1953–1957), a fost mult timp cea mai cunoscută biografie a savantului.

Jones, Bill T. *născut* William Tass

(n. 15.02.1952, Bunnell, Florida, SUA)

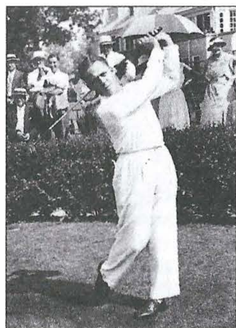
Dansator și coregraf american. A urmat cursuri de teatru și dans, iar în 1982,

împreună cu asociatul său, Arnie Zane (1948–1988), a înființat trupa Bill T. Jones/ Arnie Zane Dance Co. Coregrafia a fost realizată de el sau împreună cu cel mult un colaborator. Printre spectacolele a căror coregrafie a realizat-o se numără *Runner Dreams* (1978) și *Open Spaces* (1980). În spectacolele sale a făcut adesea trimiteri la dilemele sociale. Piesa *Still/Here* (1995) are în prim-plan suferințele provocate de SIDA, boală pe care a contractat-o și Jones și care a dus la decesul lui Zane.

Jones, Bobby *născut* Robert Tyre

(17.03.1902, Atlanta, Georgia, SUA - 18.12.1971, Atlanta)

Jucător de golf american. A câștigat 13 mari campionate între 1923 și 1930, performanță care nu a fost egalată până în 1973. În 1930 a devenit primul jucător de golf care a câștigat Marele Slam, prin victoriile obținute la openul britanic și la cel american, precum și la campionatele de amatori, după care s-a retras din activitatea competițională, la vârsta de 28 de ani, fără să treacă la profesioniști. Jones a contribuit la înființarea Masters Tournament, unul dintre cele patru mari turnee care alcătuiesc Marele Slam modern de golf.

Bobby Jones

UPI/EB INC.

Jones, Chuck *născut* Charles M.

(21.09.1912, Spokane, Washington, SUA - 22.02.2002, Corona del Mar, California)

Realizator de desene animate american. A fost angajat ca realizator de benzi desenate la Warner Brothers (1933–1962), unde a contribuit la crearea unor personaje precum Bugs Bunny, Road Runner și Wile E. Coyote. Trei dintre filmele sale de animație, remarcabile prin subiect și sunet, au primit Premiul Oscar. În anii 1960 a fost șeful departamentului de animație de la MGM, apoi și-a făcut propria companie și a regizat filme de animație precum *Închisoarea fantomei* (The Phantom Tollbooth, 1971) și seriale pentru televiziune. A primit Premiul Oscar pentru întreaga carieră în 1996.

Jones, George (Glenn)

(n. 12.09.1931, Saratoga, Texas, SUA)

Cântăreț și compozitor american de muzică country. S-a născut într-o familie săracă, stabilită în Beaumont când el avea 11 ani. În tinerețe a cântat pe străzi. A început să înregistreze la începutul anilor 1950. Primul său hit, *Why, Baby, Why* (1955), a fost urmat de altele. În 1957 s-a alăturat trupei Grand Ole Opry. A continuat și în anii 1980 să compună piese care au devenit hituri, la unele dintre ele colaborând cu fosta sa soție, Tammy Wynette.

Jones, Inigo

(15.07.1573, Smithfield, Londra, Anglia - 21.06.1652, Londra)

Pictor, arhitect și designer britanic. Fiu de țesător, a studiat pictura în Italia și a devenit protejatul regelui Danemarcei, pentru care se pare că a proiectat două palate înainte de reîntoarcerea în Anglia. Începând cu 1605 a realizat decorurile și costumele pentru piese scrise de Ben Jonson și alții. Din 1615 până în 1642 a fost supraveghetor al lucrărilor regale. Prima sa comandă importantă a fost Palatul Reginei din Greenwich (început în 1616), prima clădire în stil palladin din Anglia. Cea mai mare realizare a lui, sala de banchete de la Whitehall (1619–1622), este formată dintr-o cameră foarte înaltă, având coloane laterale pe care se sprijină un tavan drept, din bârne. Datorită proiectului său pentru Covent Garden (1630), prima piață publică din Londra, Jones este considerat un pionier al arhitecturii urbanistice în Anglia.

Jones, James Earl

(n. 17.01.1931, Arkabutla, Mississippi, SUA)

Actor american. A studiat actoria la New York și a debutat pe Broadway în 1957. A fost apreciat pentru rolul din *Othello* (1964) și pentru interpretările din cadrul Festivalului Shakespeare de la New York (1961–1973). A jucat rolul boxerului de culoare din *Marea speranță albă* (The Great White Hope, 1969, Premiul Tony; ecranizat în 1970). După ce a revenit pe Broadway cu *Paul Robeson* (1978) și *Garduri* (Fences, 1985, Premiul Tony), a apărut în serialele de televiziune *Paris* (1979–1980) și *Gabriel's Fire* (1990–1991, Premiul Emmy).

Jones, Jennifer *născută* Phyllis Isley

(02.03.1919, Tulsa, Oklahoma, SUA - 17.02.2009, Malibu, California)

Actriță americană. Din 1939 a apărut în roluri principale într-o serie de filme minore, dar, ulterior, a fost remarcată de David O. Selznick, care a distribuit-o în *Cântecul lui Bernadette* (The Song of Bernadette, 1943, Premiul Oscar). Selznick a continuat să-i aleagă rolurile și ea a apărut în filme precum *Scrisori de dragoste* (Love Letters, 1945), *Duel în soare* (Duel in the Sun, 1946) și *Dragostea e un lucru minunat* (Love is a

Many-Splendored Thing, 1955). În 1949 s-a căsătorit cu Selznick și a jucat până în anii 1960. După moartea lui, în 1965, s-a căsătorit cu industriașul Norton Simon.

Jones, Jim *născut* James Warren Jones
(13.05.1931, lângă Lynn, Indiana, SUA - 18.11.1978, Jonestown, Guyana)

Conducător american al sectei Noua Mișcare Religioasă. A devenit predicator în Indianapolis. A fondat grupul evanghelic Templul Poporului, afiliat Discipolilor lui Christos, grup ce se opune sărăciei și rasismului. Acuzat de faptul că i-a înșelat pe membrii bisericii, și-a condus grupul în Guyana în 1977, unde a pus bazele comunității agricole Jonestown, folosind amenințările și manipularea pentru a-și controla adepții. În 1978, congresmenul Leo Ryan și alți patru membri ai unui comitet de investigație al Congresului SUA au fost uciși de adepții cultului. Ca urmare, cea mai mare parte a locuitorilor au fost împușcați sau otrăviți în cadrul unui ritual de sinucidere în masă. Numărul total de victime din masacrul de la Jonestown a fost 913, printre care și mulți copii.

Jones, John Paul *născut* John Paul
(06.07.1747, Kirkbean, Kirkcudbright, Scoția - 18.07.1792, Paris, Franța)

Erou american de origine scoțiană. A plecat pe mare la 12 ani și a devenit comandant de vas la 21 de ani. În 1775, s-a alăturat fratelui său din Virginia. Când a început Revoluția Americană, s-a înrolat în marina continentală, sub comanda lui Esek Hopkins. În 1776 a navigat cu *Providence* de-a lungul coastei atlantice, capturând opt nave și scufundând alte opt. Între 1777 și 1778 a navigat spre Franța, având ordin să atace navele britanice.

John Paul Jones, portret de Charles Willson Peale, 1781

COLECȚIA DIN SALA INDEPENDENȚEI, PARCUL ISTORIC NAȚIONAL, PHILADELPHIA

În 1779, când se afla la comanda vasului *Bonhomme Richard,* a interceptat o flotă comercială. A atacat un vas-escortă, *Serapis,* și, cu toate că acesta avea mai multe tunuri în dotare, l-a silit să se predea, după o luptă crâncenă. Este celebră replica sa „Nici n-am început lupta încă!", pe care a dat-o somației de a depune armele. Vasul lui s-a scufundat la scurt timp după aceea, iar el s-a îndreptat spre Olanda cu două vase de captură britanice. În 1790 s-a retras în Franța din cauza sănătății precare, murind la 45 de ani.

Jones, Mary Harris *născută* Mary Harris *cunoscută ca* Mama Jones
(01.05.1830, Cork, Irlanda - 30.11.1930, Silver Spring, SUA)

Sindicalistă americană. A venit în SUA în 1835. În 1867 și-a pierdut copiii și soțul (muncitor în industria siderurgică) într-o epidemie de friguri galbene, la Memphis. Patru ani mai târziu, și-a pierdut toate bunurile în marele incendiu din Chicago. A fost ajutată de Cavalerii Muncii, după care a devenit extrem de activă în cadrul mișcării sindicaliste americane. A călătorit în întreaga țară, organizând sindicatul minerilor și sprijinind grevele din orice regiune. La vârsta de 93 de ani încă lucra, fiind alături de greviștii mineri din Virginia de Vest. A sprijinit activ legislația care interzicea exploatarea copiilor. A fost membră fondatoare a Partidului Social Democrat (1898) și a Asociației Mondiale a Muncitorilor (1905). Autobiografia ei a fost publicată în 1925. A murit la vârsta de o sută de ani.

Jones, Quincy *născut* Quincy Delight Jones, Jr.
(n. 14.03.1933, Chicago, Illinois, SUA)

Compozitor, șef de orchestră și producător american. În adolescență, Jones s-a alăturat unei mici orchestre de jazz, împreună cu prietenul său, Ray Charles. La începutul anilor 1950, a cântat la trompetă, împreună cu Lionel Hampton. A orchestrat melodii pentru Dizzy Gillespie și alții, iar în cele din urmă și-a format propria orchestră, din care au făcut parte muzicieni precum Count Basie, Sarah Vaughan și Dinah Washington. De la începutul anilor 1960 a realizat coloane sonore pentru zeci de filme, precum *Ia-o încet* (Walk Don't Run, 1966), *Cu sânge rece* (In Cold Blood, 1967) și *Culoarea purpurie* (The Color Purple, 1985). De la jumătatea anilor 1970 a lucrat în special ca producător. În calitate de fondator al companiei Qwest Productions, a fost producătorul unor albume de mare succes ale unor artiști precum Michael Jackson și Frank Sinatra.

Jones, Spike *născut* Lindley Armstrong
(14.12.1911, Long Beach, California, SUA - 01.05.1965, Los Angeles, California)

Șef de orchestră american, cunoscut pentru înregistrările sale novatoare. Jones a fost baterist în orchestrele de radio din anii 1930 și s-a făcut remarcat prin adăugarea de sunete de percuție bizare, precum cele

ale claxoanelor, tălăngilor și nicovalelor. În 1942 a înființat orchestra Spike Jones and His City Slickers. Orchestra a continuat să scoată albume de muzică dixieland până în anii 1960.

Jones, William *ulterior* Sir William

(28.09.1746, Londra, Anglia - 27.04.1794, Calcutta)

Orientalist, lingvist și jurist britanic. A terminat prestigioasa lucrare *Gramatica limbii persane* (Grammar of the Persian Language) în 1771. Din motive financiare, a urmat și a practicat dreptul. Lucrarea *Moallakât*, o traducere a șapte ode celebre arabe, a fost publicată în 1782. În anul următor i s-a conferit titlul nobiliar și a fost trimis la Calcutta (în prezent Kolkata), în calitate de judecător la Curtea Supremă de Justiție. A întemeiat Societatea Asiatică din Bengal pentru a încuraja studiile asiatice și a publicat lucrări științifice despre dreptul musulman și cel hindus. Ipoteza sa din 1786, conform căreia există o rădăcină comună a unor limbi variate, de la celtă la sanscrită, a dus la recunoașterea familiei limbilor indo-europene.

jongler

Artist de circ care ține simultan în aer mai multe farfurii, cuțite, mingi sau alte obiecte, pe care le aruncă și le prinde cu repeziciune. Arta jongleriei se practică încă din Antichitate. În sec. XVIII, jonglerii își făceau numerele la bâlciuri și târguri, iar în sec. XIX au avut mare succes în spectacolele de circ și musical. Această artă s-a dezvoltat și a atins perfecțiunea tehnică prin artiști ca Enrico Rastelli, care putea jongla cu zece mingi deodată. Jonglerii contemporani au diversificat numerele prin executarea de jonglerii legați la ochi, călare, pe sârmă sau pe monociclu.

Jonson, Ben(jamin)

(11.06.?1572, Londra, Anglia - 06.08.1637, Londra)

Dramaturg, poet și critic britanic. După ce a deprins tainele scenei ca actor ambulant, a scris piese pentru teatrele lui Philip Henslowe. În 1598 s-a remarcat prin comedia *Fiecare om cu toana lui* (Every Man in His Humour). A scris câteva spectacole de măști pentru curtea lui Iacob I și a creat „antimasca", predecesoarea măștii propriu-zise. În comediile sale clasice, *Volpone* (1605–1606), *Alchimistul* (The Alchemist, 1610) și *Târgul de Sfântul Bartolomeu* (Bartholomew Fair, 1614), a folosit satira pentru a evidenția răutatea și viciile epocii sale, atacând lăcomia, șarlatanismul și ipocrizia religioasă, batjocorindu-i și pe cei care se lăsau păcăliți. Considerat unul dintre cei mai importanți dramaturgi ai epocii după William Shakespeare, Jonson a influențat dramaturgia de mai târziu, în special pe autorii de comedie din perioada Restaurației. A fost și poet liric, autor a două elegii dedicate fiului și fiicei sale.

Jooss, Kurt

(12.01.1901, Wasseralfingen, Germania - 22.05.1979, Heilbronn, Germania de Vest)

Dansator, profesor și coregraf german ale cărui spectacole dramatice de dans au îmbinat dansul modern cu elementele de balet. După ce a studiat dansul cu Rudolf Laban (1920–1924), a înființat o școală și o trupă proprie. A devenit maestru de balet la Essen Opera House în 1930, unde a realizat coregrafia la baletul *Masa Verde* (Green Table, 1932). Silit să părăsească Germania, în 1934 și-a transferat școala și trupa în Anglia. A realizat turnee în întreaga lume, împreună cu trupa de balet Jooss. În 1947, aceasta s-a destrămat. S-a întors în Essen, unde a continuat să realizeze coregrafii pentru compoziții care îmbinau baletul cu dansul modern într-un stil expresionist.

Kurt Jooss în *Masa verde* (The Green Table), cca 1935

H. ROGER-VIOLLET

Joplin, Janis (Lyn)

(19.01.1943, Port Arthur, Texas, SUA - 04.10.1970, Los Angeles, California)

Cântăreață americană de rock și blues. Născută într-o familie din clasa mijlocie, a fugit de acasă la 17 ani și a început să cânte la Austin și în Los Angeles. S-a alăturat trupei Big Brother și Holding Company din San Francisco în 1966 și, în scurt timp, a devenit celebră pentru stilul său de blues pur, puternic și sentimental. Albumul *Cheap Thrills* (1968) cuprinde unele dintre cele mai cunoscute înregistrări ale sale. După ce a părăsit trupa, a continuat să înregistreze hituri, printre care *Me and Bobby McGee*. A murit la 27 de ani, din cauza unei supradoze de heroină.

Joplin, Scott

(24.11.1868, Bowie County, Texas, SUA - 01.04.1917, New York, New York)

Pianist și compozitor american, cel mai de seamă reprezentant al muzicii ragtime. A fost pianist și compozitor de formație

clasică. Compozițiile sale, printre care *Maple Leaf Rag* (1899), primul hit ragtime, și *The Entertainer* (1902), fac dovada unei logici profunde care transcende dimensiunea uneori mecanică a genului. A mai scris un balet și două opere, precum și câteva lucrări didactice. A suferit o cădere nervoasă în 1911 și a fost internat într-un azil în 1916.

Jordaens, Jacob

(19.05.1593, Antwerpen, Țările de Jos Spaniole, azi Belgia - 18.10.1678, Antwerpen)

Pictor flamand. A fost admis în breasla pictorilor în 1615 și, în anii 1620, avea un atelier prosper. După moartea lui Peter Paul Rubens, al cărui stil l-a preluat, a devenit principalul pictor flamand. Tablourile sale înfățișează figuri robuste și se remarcă prin contrastele puternice de lumini și umbre și prin impresia de vitalitate senzuală, vecină cu vulgaritatea. Cele mai importante comenzi care i s-au încredințat au fost două imense picturi murale pentru reședința regală Huis ten Bosch, de lângă Haga. Operele târzii sunt mediocre, fiind adesea executate de ucenicii săi.

Jordan, Barbara C(harline)

(21.02.1936, Houston, Texas, SUA - 17.01.1996, Austin, Texas)

Avocat și om politic american. Și-a luat diploma în drept în 1959 la Universitatea Boston și a făcut parte din Senatul Texasului (1966–1972), fiind apoi aleasă în Camera Reprezentanților SUA (1973–1979). A fost prima femeie de culoare din sudul extrem care a deținut o astfel de poziție. A devenit cunoscută pe plan național în timpul audierilor din 1974, legate de punerea sub acuzare a președintelui Richard Nixon, ca urmare a scandalului Watergate. Discursul său de deschidere la Convenția Națională Democratică din 1976 i-a confirmat reputația de bună oratoare. S-a retras din politică pentru a preda la Universitatea din Texas.

Jordan, David Starr

(19.01.1851, lângă Gainesville, New York, SUA - 19.09.1931, Stanford, California)

Profesor și ihtiolog american. A studiat la Universitatea Cornell și a predat la universități din statul Indiana până în 1885, când a devenit președintele Universității Indiana. În 1891 a devenit primul președinte al Universității Stanford, funcție pe care a deținut-o până în 1913. În explorările sale, a denumit 1085 de genuri și peste 2 500 de specii de pești. A fost coautor (cu W. Evermann) al lucrării *Speciile de pești din nordul și centrul Americii* (The Fishes of North and Middle America, 1896–1900) și autor al lucrării *Manualul vertebratelor din nordul Statelor Unite* (Manual of the Vertebrates of the Northern United States, 13 ediții, 1876–1929). Și-a dedicat cariera cauzei păcii internaționale, fiind director al Fundației pentru Pacea Internațională (World Peace Foundation).

Jordan, Michael (Jeffrey)

(n. 17.02.1963, Brooklyn, New York, SUA)

Jucător de baschet american, considerat cel mai mare nume din istoria acestui sport. A studiat la Universitatea Carolina de Nord unde, ca „boboc", a înscris punctul care a decis victoria din campionatul NCAA. Selectat de Chicago Bulls în 1984, a debutat ca profesionist în această echipă, în decursul aceluiași an. A câștigat de zece ori titlul de coșgheter și a fost de cinci ori numit cel mai valoros jucător. I-a condus pe cei de la Chicago Bulls în șase campionate (1991–1993, 1996–1998) și a câștigat două medalii de aur olimpice cu echipa SUA, în 1984 și 1992. În 1993 s-a retras pentru scurtă vreme, sperând să joace baseball profesionist, dar în 1995 s-a reîntors la Chicago Bulls, unde a jucat până în 1999, când s-a retras, fiind în acel moment cel mai cunoscut sportiv din America și o celebritate internațională.

Jordan, Neil

(n. 1950)

Regizor și scenarist irlandez. Inițial romancier și nuvelist, apoi a fost angajat de John Boorman în funcția de scenarist-consultant, experiență pe care a evocat-o într-un documentar. Apreciat pentru primul său film, *Îngerul* (Angel, 1982), pentru *În compania lupilor* (Company of Wolves, 1984) și *Mona Lisa* (1986). *Jocul de-a plânsul* (The Crying Game, 1992), bazat pe una dintre propriile povestiri, i-a adus prestigiul internațional. A regizat și filmele *Interviu cu un vampir* (Interview with the Vampire, 1994), *Michael Collins* (1996) și *Măcelarul* (The Butcher Boy, 1998).

Joseph Bonaparte

Golf în Marea Timor, în N Australiei. Are o lungime de 360 km de la E la V și pătrunde 160 km în coasta australiană. Descoperit de un navigator olandez în 1644, a fost explorat în 1803 de Nicolas Baudin, un francez care l-a numit astfel în onoarea fratelui lui Napoleon, Joseph Bonaparte.

Joseph

(1840, Valea Wallowa, Oregon, SUA - 21.09.1904, Rezervația Colville, Washington)

Căpetenie a tribului nez percé. În 1877, SUA a încercat să-i silească pe membrii

acestui trib să se mute într-o rezervaţie din Idaho. Iniţial, căpetenia Joseph a fost de acord, apoi a decis să-şi conducă tribul într-o călătorie spre Canada. Aceasta a durat trei luni, indienii parcurgând 1 000 de kilometri. Pe parcursul ei, au evitat trupele federale, dar s-au şi luptat cu acestea. Grupul condus de Joseph a fost, în final, înconjurat lângă frontiera canadiană şi apoi mutat în Teritoriul Indian (Oklahoma). În 1885 a fost mutat într-o rezervaţie din Washington.

Joseph *născut* François-Joseph le Clerc du Tremblay

(04.11.1577, Paris, Franţa - 18.12.1638, Rueil)

Mistic şi reformator religios francez. A intrat în rândurile capucinilor în 1599. Dorinţa sa arzătoare de a converti protestanţii din Europa la romano-catolicism a coincis cu planurile cardinalului Richelieu legate de dominaţia franceză în Europa. A devenit secretarul lui Richelieu în 1611, fiind cunoscut sub numele „eminenţa cenuşie" (datorită rasei sale gri de capucin), iar colaborarea sa cu Richelieu („eminenţa roşie") i-a conferit puteri echivalente cu cele ale unui ministru de externe, în special în timpul campaniei de finanţare a Franţei, care participa la Războiul de Treizeci de Ani, declanşat în mare parte din cauza politicii lui Joseph.

Joséphine *născută* Marie-Josèphe-Rose Tascher de la Pagerie

(23.06.1763, Trois Ilets, Martinica - 29.05.1814, Malmaison, Franţa)

Soţie a lui Napoleon şi împărătească a Franţei. În 1779 s-a căsătorit cu un ofiţer, Alexandre, viconte de Beauharnais. Acesta a fost ghilotinat în timpul Revoluţiei Franceze, iar Joséphine a fost închisă pentru scurt timp. Doamnă de vază a societăţii pariziene, s-a căsătorit cu Napoleon în cadrul unei ceremonii civile în 1796. A fost o soţie indiferentă şi extravagantă, dar în timpul Consulatului şi-a folosit poziţia socială pentru a-şi sprijini soţul în politică. După ce acesta a devenit împărat (1804), l-a convins să se căsătorească şi religios. S-a dovedit incapabilă de a-i aduce pe lume un fiu şi, în 1810, Napoleon a obţinut anularea căsătoriei, pentru a putea contracta un mariaj util din punct de vedere politic cu Marie-Louise.

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Joséphine, pictură în ulei de François Gérard; Muzeul Naţional Malmaison, Paris

Josephson, Brian (David)

(n. 04.01.1940, Cardiff, Ţara Galilor)

Fizician britanic. Şi-a luat doctoratul la Universitatea Cambridge. Cercetările sale au avut la bază studiile lui Leo Esaki de la IBM şi Ivar Giaever (n. 1929), de la General Electric. A descoperit efectul numit în prezent efectul Josephson în superconductivitate; a fost ales membru al Societăţii Regale în 1970 şi numit profesor la Cambridge în 1974. În 1973 a primit Premiul Nobel, împreună cu Esaki şi Giaever.

Josephson, efectul ~

Trecere a curentului electric între două bucăţi de material superconductor (*vezi* superconductibilitate), separate printr-un strat subţire de material izolant. Acest fenomen a fost anticipat de Brian Josephson în 1962, pornind de la teoria BCS (*vezi* John Bardeen). Potrivit teoriei lui Josephson, perechile de electroni pot trece dintr-un superconductor într-altul prin stratul de material izolant (efect de tunel). Locul acestei treceri se numeşte joncţiunea Josephson. Fluxul de curent apare numai dacă respectivii doi conductori nu sunt conectaţi la o baterie. O aplicaţie importantă a acestui fenomen sunt circuitele de comutaţie rapidă din computere, de 100 ori mai rapide decât circuitele cu semiconductori.

Josephus, Flavius *născut* Iosef ben Matityahou *în română* Iosif, fiul lui Matatiah

(37/38 d.Hr., Ierusalim - cca 100 d.Hr., Roma)

Preot, învăţat şi istoric evreu. Născut într-o familie de preoţi, a devenit fariseu. În timpul unei misiuni diplomatice, a fost impresionat de cultura şi măreţia Romei, iar în timpul revoltei iudeilor din 66–70 d.Hr., a sfârşit prin a susţine cauza Romei. Protejat la curţile împăraţilor Vespasian, Titus şi Domiţian, a scris opere istorice valoroase. *Războiul iudaic* (Istoria iudaikou pros Romaious, 79 d.Hr.), scrisă în aramaică, dar cunoscută în traducerea în greacă, este principala sursă de informaţii despre primul război dintre romani şi iudei şi prezintă pe larg tactica şi strategia romană. Cea mai importantă operă a sa, *Antichităţi iudaice* (Antiquitates Judaicae, 93 d.Hr.), urmăreşte istoria iudaismului de la crearea lumii până la revoltă. Lucrarea *Împotriva lui Apion* (Contra Apionem) apără iudaismul în faţa elenismului.

Joshua Tree, Parcul Naţional ~

Parc naţional din SE Californiei, SUA. Situat la graniţa dintre deşerturile Mojave şi Colorado, se întinde pe o suprafaţă de 3 214 kmp. A fost desemnat monument naţional în 1936 şi parc naţional în 1994. Este cunoscut pentru diversitatea plantelor de deşert, printre care şi copacul lui Iosua, tufa de creozot şi yucca de Mojave. Fauna este reprezentată de coioţi, râşi şi tarantule.

Jospin, Lionel

(n. 12.07.1937, Meduon, Franţa)

Politician francez, membru al Partidului Socialist Francez şi prim-ministru între 1997–2002. A fost admis în elita Şcolii Naţionale de Administraţie în 1963. După ce a absolvit-o, a intrat în diplomaţie, iar apoi a predat economia la Institutul Universitar de Tehnologie de la Paris-Sceaux. A fost ales în Adunarea Naţională în 1977 şi, ulterior, a fost numit preşedinte de partid de către preşedintele François Mitterrand. A fost ministru al educaţiei şi a pierdut la un scor strâns alegerile prezidenţiale din 1995, fiind surclasat de Jacques Chirac. În 1997, Jospin a fost numit prim-ministru de Jacques Chirac, după ce socialiştii şi aliaţii lor au câştigat majoritatea în Adunarea Naţională. A demisionat în 2002.

Josquin des Prés

(cca 1440, Condé-sur-l'Escaut, Hainaut, Burgundia - 27.08.1521, Condé-sur-l'Escaut)

Compozitor din N Franţei. Se pare că a fost elevul lui Johannes Ockeghem şi că a fost cântăreţ, străbătând diferite regiuni ale Italiei, ajungând la catedrala din Milano (1459–1472) şi la capela papală (1486–1494). S-a întors la Condé în 1504, unde şi-a petrecut tot restul vieţii. Josquin putea să echilibreze complexitatea contrapunctului imitativ cu talentul melodic. A scris peste 60 de motete (precum *Absalon, fili mi*), 18 cântece liturgice (cum ar fi *Missa Pange lingua*) şi multe cântece laice superbe, în stilul coral italian (printre care şi *El grillo*). Primul editor de partituri, Ottaviano Petrucci (1466–1539), a publicat un volum integral cu lucrările lui Josquin, onoare de care nu s-a bucurat nici un alt compozitor. Prestigiul său după moarte a fost mai mare decât al oricărui alt compozitor până la el, aşa cum arată Martin Luther, iar lucrările sale au fost imitate pe tot parcursul sec. XVI.

Jotunheim

Lanţ muntos din partea central-sudică a Norvegiei. Are lungimea de 130 km şi este cel mai înalt lanţ de munţi din Scandinavia. Cele mai înalte vârfuri sunt Glitter (2 452 m) şi Galdhø (2 470 m). Munţii sunt menţionaţi în primele saga norvegiene, dar au fost exploraţi în întregime abia la sfârşitul sec. XIX.

Joule, James (Prescott)

(24.12.1818, Salford, Lancashire, Anglia - 11.10.1889, Sale, Cheshire)

Fizician englez. După ce a studiat cu John Dalton, a descris, în 1840, legea care îi poartă numele, prin care afirma că un curent electric produce într-un fir o cantitate de căldură proporţională cu produsul dintre rezistenţa firului şi pătratul intensităţii curentului. În 1843 a determinat valoarea lucrului mecanic necesar pentru a produce o unitate de căldură, numită echivalent mecanic al căldurii, şi a stabilit că şi căldura este o formă de energie. A demonstrat că diversele forme de energie sunt, în principiu, la fel şi că se pot transforma una în alta, descoperire care stă la baza legii de conservare a energiei, prima dintre legile termodinamicii. În onoarea sa, valoarea echivalentului mecanic al căldurii este reprezentată de litera J, iar unitatea standard pentru lucrul mecanic se numeşte joule.

Joyce, James (Augustine Aloysius)

(02.02.1882, Dublin, Irlanda - 13.01.1941, Zürich, Elveţia)

Romancier irlandez cunoscut pentru experimentele sale de limbaj şi pentru testarea unor noi tehnici literare în lucrări importante de ficţiune precum *Ulise* (Ulysses, 1922) şi *Veghea lui Finnegan* (Finnegans Wake, 1939).

Copilăria şi tinereţea

Cel mai mare dintre cei zece copii ai familiei sale care au atins vârsta adultă, Joyce a fost trimis, pe când avea şase ani, la Clongowes Wood College, un liceu iezuit cu internat descris drept „Eton al Irlandei". Tatăl său nu era însă omul care să păstreze averea prea multă vreme; bea, îşi neglija afacerile şi împrumuta bani de la serviciu, aşa încât familia s-a scufundat tot mai adânc în sărăcie, iar copiii s-au obişnuit treptat cu condiţii de viaţă din ce în ce mai sordide. În 1891, Joyce nu s-a mai întors la Clongowes; următorii doi ani a rămas acasă şi a încercat să se educe singur, rugând-o pe mama lui să-l verifice. În aprilie 1893, el şi fratele Stanislaus au fost admişi, fără taxe, la Belvedere College, un liceu iezuit din Dublin. Joyce s-a descurcat bine la şcoală şi a fost ales de două ori preşedinte al Societăţii Mariane, poziţie echivalentă cu cea de şef de promoţie. A plecat, totuşi, cu

reputația pătată de suspiciunile (corecte) că își pierduse credința romano-catolică.

A intrat apoi la University College din Dublin, care avea, pe vremea aceea, profesori iezuiți. Aici a studiat limbi străine și și-a păstrat energiile pentru activități extrașcolare, citind mult – îndeosebi cărți nerecomandate de iezuiți – și participând activ la Societatea Istorică și Literară a colegiului. Mare admirator al lui Henrik Ibsen, a învățat dano-norvegiana pentru a-l citi în original și, în 1900, imediat după ziua sa de naștere, a publicat un articol, *Noua dramă a lui Ibsen* (Ibsen's New Drama) – o cronică a piesei *Când noi, morții, ne vom trezi* (Når vi døde vaagner) – în revista *London Fortnightly Review*. Acest succes timpuriu i-a întărit hotărârea de a deveni scriitor și i-a convins familia, prietenii și profesorii că decizia îi era justificată. În octombrie 1901, Joyce a publicat un articol, Ziua gloatei (The Day of the Rabblement), în care ataca Teatrul Literar Irlandez (numit, ulterior Teatrul Dublin Abbey) pentru satisfacerea gusturilor comerciale ale publicului.

În perioada aceasta, Joyce a dus o viață desfrânată, dar a muncit suficient pentru a-și trece examenele finale, absolvind cu onoruri la latină și obținându-și diploma pe 31 octombrie 1902. Nu a contenit să încerce să stăpânească la perfecție arta scrisului. Compunea versuri și experimenta scriind scurte pasaje în proză pe care le numea „epifanii", cuvânt prin care desemna relatările momentelor când i se revela adevărul deplin despre o persoană sau un obiect. Pentru a se întreține, a decis să devină medic, dar, după audierea câtorva prelegeri la Dublin, a împrumutat câți bani a putut și a plecat la Paris, unde ideea studiilor medicale a fost abandonată. Joyce s-a apucat să scrie cronici de carte și să studieze în biblioteca Sainte-Geneviève.

Rechemat acasă în aprilie 1903 pentru că mama lui era pe moarte, Joyce a încercat mai multe ocupații, inclusiv predatul, și a locuit la diverse adrese, între care, timp de câteva zile, turnul Martello din Sandycove, acum Muzeul Memorial Joyce al Irlandei. Începuse un roman lung, în stil naturalist, *Stephen Hero*, bazat pe evenimentele propriei biografii, dar în 1904 George Russell i-a oferit câte 1 liră pentru fiecare povestioară inspirată din viața irlandezilor, care urma să fie publicată într-o revistă pentru fermieri, *The Irish Homestead*. Joyce s-a apucat deci să scrie povestirile cunoscute drept *Oameni din Dublin* (The Dubliners, 1914). Trei dintre ele, *Surorile* (The Sisters), *Eveline* și *După cursă* (After the Race), au apărut sub pseudonimul Stephen Dedalus, dar, după publicarea lor, editorul a decis că textele nu erau potrivite pentru cititorii revistei. Între timp, Joyce întâlnise o fată pe nume Nora Barnacle, de care se îndrăgostise în ziua de 16 iunie, zi aleasă ulterior drept perioada când se petrece acțiunea romanului său *Ulise* (și cunoscută astăzi drept Bloomsday). Curând a convins-o pe Nora să plece din Irlanda cu el, deși a refuzat, din principiu, orice ceremonie de căsătorie.

Călătorii și scrieri de început

Joyce și Nora au părăsit Dublinul în octombrie 1904. El a obținut un post în școala Berlitz din orașul Pola, Austro-Ungaria, lucrând în timpul liber la roman și la povestiri. În 1905 s-au mutat la Trieste, unde li s-a alăturat fratele lui James, Stanislaus, și unde s-au născut Giorgio și Lucia, copiii Norei și ai lui Joyce. În 1906–1907, timp de opt luni, Joyce a lucrat la o bancă în Roma, impresionat negativ de aproape tot ce vedea în oraș. Irlanda i se părea plăcută, prin contrast; în această perioadă i-a scris lui Stanislaus că în povestirile sale nu acordase multă atenție virtuții irlandeze a ospitalității și a plănuit o nouă povestire, *Cei morți* (The Dead). În povestirile timpurii voise, spunea el, să arate inerția și conformismul social din Dublin, care bagatelizau totul – și totuși, toate sunt scrise cu o mare forță expresivă, provenită din faptul că Joyce reușește să facă fiecare cuvânt și fiecare detaliu semnificativ. Studierea literaturii europene îi trezise interesul față de simboliști și realiști; scrierile lui începeau să tindă a deveni o sinteză a acestor două curente rivale. Joyce a decis că *Stephen Hero* era lipsit de disciplină și de formă artistică și a rescris romanul sub forma unei „lucrări în cinci capitole", cu un titlu – *Portret al artistului în tinerețe* (A Portrait of the Artist as a Young Man) – care atrăgea atenția cititorului asupra faptului că romanul se învârtea în jurul personajului principal.

În 1909, Joyce a vizitat de două ori Irlanda încercând să publice *Oameni din Dublin* și să înființeze un lanț de cinematografe. Nici unul dintre aceste eforturi n-a fost încununat de succes și Joyce a suferit mult când un fost prieten i-a spus că, în vara lui 1904, împărțise cu el afecțiunea Norei. Un alt vechi prieten i-a dovedit că era o minciună, dar Joyce s-a simțit întotdeauna înșelat, iar tema trădării traversează mare parte din scrierile sale târzii.

Când, în 1915, Italia a intrat în Primul Război Mondial, Stanislaus a fost închis în lagăr, dar James și familia au primit

permisiunea să plece la Zürich. La început, pe când dădea lecții private de engleză și lucra la primele capitole din *Ulise* – conceput inițial ca o povestire despre un anume „domn Hunter" –, Joyce a dus-o greu. A fost ajutat de o bursă substanțială din partea lui Edith Rockefeller McCormick și, în cele din urmă, de o serie de burse primite de la Harriet Shaw Weaver, editoarea revistei *Egoist*, care până în 1930 totalizaseră peste 23 000 de lire. Generozitatea acestei femei se datora, în parte, admirației față de opera lui Joyce și, în parte, compasiunii față de dificultățile sale – căci, dincolo de sărăcie, Joyce lupta cu niște afecțiuni oculare care nu i-au dat niciodată pace. Din februarie 1917 până în 1930, a suferit o serie de 25 de operații de irită, glaucom și cataractă, rămânând uneori, pentru scurt timp, complet orb. În ciuda acestei situații, Joyce și-a păstrat moralul și a continuat să lucreze, unele dintre pasajele sale cele mai pline de viață fiind compuse pe vremea când sănătatea îi era în cea mai proastă stare.

Incapabilă să găsească un tipograf englez care să publice sub formă de carte *Portretul artistului în tinerețe*, Weaver a publicat romanul ea însăși, tipărind colile în Statele Unite, unde cartea a și apărut, pe 29 decembrie 1916, sub egida lui B.W. Huebsch, înaintea ediției engleze de la Egoist Press. Încurajată de recenziile elogioase, revista *American Little Review* a început să publice, din martie 1918, episoade din *Ulise*, până când textul a fost interzis în decembrie 1920. Roman autobiografic, *Portretul artistului* trasează evoluția intelectuală și emoțională a unui tânăr numit Stephen Dedalus și se încheie cu decizia acestuia de a pleca de la Dublin la Paris, pentru a se devota artei. Se crede că ultimele cuvinte ale lui Stephen înainte de plecare exprimă sentimentele autorului trecut prin aceeași situație: „Fii binevenită, o, viață! Mă duc să întâmpin, pentru a milioana oară, realitatea experienței și să făuresc în forja sufletului meu conștiința nezămislită a neamului meu."

Ulise

După Primul Război Mondial, Joyce s-a întors pentru câteva luni la Trieste și, apoi, în iulie 1920, a plecat – invitat de Ezra Pound – la Paris. Romanul *Ulise* a fost publicat aici, pe 2 februarie 1922, de către Sylvia Beach, proprietara librăriei Shakespeare and Company. *Ulise* este conceput ca o paralelă modernă la *Odiseea* lui Homer. Întreaga acțiune a romanului se petrece în Dublin într-o singură zi (16 iunie 1904). Cele trei personaje centrale – Stephen Dedalus (eroul din *Portretul artistului*), Leopold Bloom, un agent de publicitate evreu, și soția sa, Moly Bloom – sunt construite ca echivalente moderne ale lui Telemah, Ulise și Penelopa. Folosind monologul interior, Joyce dezvăluie gândurile și sentimentele cele mai intime ale acestor personaje pe măsură ce ele trec, succesiv, de la o baie publică la o înmormântare, o bibliotecă, o maternitate și un bordel.

James Joyce,
fotografie de Gisèle Freund, 1939
GISÈLE FREUND

Principala izbândă a autorului în *Ulise* este profunzimea caracterizării eroilor și umorul atotprezent. Și totuși, cartea este faimoasă în primul rând pentru că utilizează o variantă a monologului interior cunoscută drept fluxul conștiinței *(stream-of-consciousness)*. Joyce afirma că a preluat această tehnică de la un scriitor francez uitat, Édouard Dujardin (1861–1949), care făcuse uz de monologuri interioare în romanul *Dafinii au fost tăiați* (Les lauriers sont coupés, 1888), dar mulți critici au observat că „fluxul conștiinței" este cel puțin la fel de vechi ca și apariția romanului, deși nimeni înainte de Joyce nu l-a folosit atât de consecvent. Principala inovație a lui Joyce a fost să ducă monologul interior un pas mai departe, redând, pentru prima oară în literatură, fluxul polimorf de impresii, jumătăți de gânduri, asociații, salturi și ezitări, îngrijorări spontane și impulsuri bruște care alcătuiesc conștiința trează a unui individ la paritate cu gândurile sale raționale. Această tehnică s-a dovedit extrem de influentă apoi în literatura de ficțiune a sec. XX.

Uneori, abundența de figuri de stil și de procedee tehnice din *Ulise* devine obositoare, îndeosebi în mult-lăudatul capitol „Boii soarelui" (Episodul 14), în care limba trece prin fiecare stadiu de evoluție a prozei englezești de la anglo-saxonă până în prezent pentru a simboliza creșterea fătului în burta mamei. Execuția acestei piese este excepțională, dar intenția în sine a autorului este discutabilă. Mai adesea, sofisticarea stilistică adaugă textului intensitate și profunzime, cum este cazul, de pildă, în capitolul „Aeolus" (Episodul 7), a cărui acțiune este plasată în redacția unui ziar și în care tema fundamentală este retorica. Joyce a inserat aici sute de

figuri retorice și numeroase referințe la vânt - ceva „se stârnește ca o furtună" în loc să se „întâmple", se „încearcă marea cu degetul" atunci când oamenii primesc bani -, iar cititorul devine conștient de o neobișnuită vioiciune în însăși textura prozei. Faimosul ultim capitol al romanului, în care urmărim fluxul conștiinței lui Molly Bloom în timp ce stă întinsă pe pat, își datorează mare parte din efect faptului că este compus din opt paragrafe imense fără semne de punctuație.

Ulise, cunoscut dinaintea apariției din cauza problemelor cu cenzura, a devenit imediat celebru după publicare. Joyce se pregătise pentru receptarea sa critică rugându-l pe Valery Larbaud să țină o prelegere pentru a sublinia corespondențele homerice și faptul că „fiecare episod are de a face cu o anume artă sau știință, conține un anumit simbol, reprezintă un anumit organ al corpului omenesc, are propria culoare (...) folosește o tehnică adecvată și se petrece la un anumit moment". Joyce nu a publicat niciodată această schemă explicativă; mai mult, a șters titlurile capitolelor din carte așa cum fuseseră ele tipărite. E posibil ca această schemă să-i fi fost mai utilă autorului, pe când scria, decât cititorului.

Veghea lui Finnegan

În Paris, Joyce a lucrat la *Veghea lui Finnegan* (Finnegans Wake), al cărui titlu a rămas secret până când textul - anunțat doar ca „scriere în lucru" - a fost publicat integral în mai 1939. Pe lângă problemele cronice cu ochii, Joyce s-a confruntat în această perioadă cu o lungă și dureroasă neliniște produsă de sănătatea mentală a fetiței sale. Ceea ce păruseră la început semnele unei firi oarecum excentrice s-a transformat, cu timpul, într-o boală mentală evidentă și, uneori, violentă, pe care Joyce a încercat s-o vindece prin toate metodele posibile. În cele din urmă, a devenit totuși necesar s-o interneze pe Lucia într-un azil de lângă Paris. În 1931, el și Nora au vizitat Londra, unde s-au căsătorit în sfârșit, căci scrupulele scriitorului cedaseră în fața plângerilor fiicei sale.

În acest timp, Joyce scria și rescria fragmente din *Veghea lui Finnegan*; adeseori un pasaj a fost refăcut de peste zece ori înainte ca autorul să fie mulțumit. În esență, cartea este, la primul nivel de lectură, povestea unui cârciumar din Chapelizod de lângă Dublin, a soției sale și a celor trei copii ai lor; dar, în alt fel, domnul Humphrey Chimpden Earwicker (desemnat adesea prin variații ale inițialelor sale, HCE, interpretate, de pildă, drept *Here Comes Everybody* [Iată-i pe toți]), doamna Anna Livia Plurabelle, Kevin, Jerry și Isabel sunt familia la care tânjim cu toții, familia arhetipală la care visează întreaga omenire. Italianul de secol XVIII Giambattista Vico ne furnizează teoria fundamentală că istoria este ciclică; pentru a o demonstra, cartea începe cu sfârșitul propoziției lăsate neterminate pe ultima pagină. Sintetizează o mie de vise într-unul singur. Limbajele converg: Anna Livia are „vlosîpăr" - *włosy* fiind termenul polonez pentru „păr"; bate „un bad de vânt", *bâd* fiind cuvântul turcesc pentru „vânt". Personaje din literatură și istorie apar, se confundă și dispar, în timp ce „mințile reciproc neînțelegătoare ale anticolaboratorilor" continuă să viseze. La un alt nivel, protagoniștii romanului sunt orașul Dublin și râul Liffey - care curge fermecător printre pagini, „aplecându-se înspre partea ei, a blândo-lenevoasei, zurlio-buimacăi, buni-mami, bârfitoreascăi Anna Livia" - ca exponenți ai istoriei Irlandei și, prin extensie, ai istoriei întregii omeniri. Joyce însuși este prezent pe tot parcursul cărții, glumind, luându-și criticii în râs, apărându-și teoriile, amintindu-și de tatăl său, pur și simplu, simțindu-se bine.

După capitularea Franței în Al Doilea Război Mondial (1940), Joyce și-a dus familia înapoi la Zürich, unde a și murit, decepționat încă de modul în care fusese primită ultima sa carte.

Evaluare

Portretul subtil, dar onest, pe care Joyce l-a făcut naturii umane, ca și extraordinara sa măiestrie de limbaj și inventarea unor noi forme literare au exercitat una dintre cele mai copleșitoare influențe literare asupra romancierilor de sec. XX. *Ulise* a devenit o capodoperă esențială a literaturii, iar despre două dintre personajele sale, Leopold Bloom și soția sa, Molly, se poate spune că sunt descrise cu o intensitate și cu o căldură umană nedepășite în ficțiune. *Portret al artistului în tinerețe* este, de asemenea, remarcabil pentru intimitatea contactului pe care cititorul îl are cu personajul central și conține câteva pasaje de o excepțională expresivitate. Cele 15 povestiri adunate în *Oameni din Dublin* se concentrează, în mare parte, pe sordidul vieții dublineze, dar *Cei morți* este una dintre marile povestiri din istoria literaturii. Opiniile critice rămân împărțite în legătură cu ultima operă a lui Joyce, *Veghea lui Finnegan*, un vis universal despre o familie irlandeză, compus într-un stil multilingvistic, pe mai multe niveluri, care creează o rețea de semnificații; deși

aparent ininteligibilă la o primă lectură, cartea este plină de poezie și de spirit, conținând fragmente de o mare frumusețe. Celelalte lucrări ale lui Joyce – versuri (*Muzică de cameră* [Chamber Music, 1907]; *Poaeme de un penny* [Poame Penyeach, 1927]; *Culegere de poezii* [Collected Poems, 1936]) și o piesă, *Exilații* [Exiles, 1918]) – deși scrise cu talent, au contribuit prea puțin la reputația sa internațională.

Joyner-Kersee, Jackie
născută **Jacqueline Joyner**

(n. 03.03.1962, East St. Louis, Illinois, SUA)

Atletă americană, considerată de unii cea mai mare atletă americană a tuturor timpurilor. A câștigat consecutiv patru campionate naționale de juniori la heptatlon, s-a remarcat în jocurile de baschet și în întrecerile de atletism de la UCLA. În 1986 a devenit prima concurentă de heptatlon care a adunat 7 000 de puncte. A depășit acest punctaj de șase ori și a stabilit noi recorduri mondiale de patru ori. A câștigat medalii de aur la heptatlon la Olimpiadele din 1988 și 1992, devenind prima atletă care a câștigat consecutiv două titluri olimpice. A avut cele mai bune rezultate la săritura în lungime (record mondial în 1987; medalie de aur la Olimpiada din 1988), la 100 de metri garduri, la 200 de metri și la săritura în înălțime.

JPEG
/Joint Photographic Experts Group/

(format de fișier grafic)

Format standard al unor fișiere computerizate de stocare a imaginilor într-o formă comprimată, destinat uzului general. Imaginile JPEG sunt comprimate cu ajutorul unui algoritm matematic. Se pot folosi diverse proceduri de codificare, în funcție de intenția utilizatorului de a obține imagine de înaltă calitate sau de mici dimensiuni. Formatele JPEG și GIF sunt cele mai utilizate formate grafice pentru internet.

Juan Carlos I

(n. 05.01.1938, Roma, Italia)

Rege al Spaniei, din 1975. Nepot al lui Alfonso XIII, a trăit în exil până în 1974. După ce Francisco Franco a abolit republica și a declarat monarhia, el l-a pregătit pe Juan Carlos pentru atribuțiile de viitor monarh, acordând o importanță deosebită educației sale militare. În 1969, Juan Carlos a primit titlul de prinț. A fost încoronat la două zile după moartea lui Franco. Deși a jurat să fie loial Mișcării Naționale a lui Franco, s-a dovedit un conducător liberal, care a contribuit la restaurarea democrației parlamentare. Este primul rege spaniol care a vizitat cele două Americi și primul monarh care a făcut o vizită oficială în China.

Juan de Austria

(24.12.1547, Regensburg – 01.10.1578, Bouges, lângă Namur, Țările de Jos Spaniole)

Fiu nelegitim al împăratului Carol V și frate vitreg al lui Filip II. După moartea lui Carol, Filip i-a dat numele Don Juan de Austria (1559). A fost comandant al armatei spaniole și, în 1571, a fost numit comandant al flotei Ligii Sfinte, care a luptat împotriva turcilor și a obținut victoria în Bătălia de la Lepanto. În 1576 a fost numit guvernator general al Țărilor de Jos, care tocmai se revoltaseră împotriva dominației spaniole. Când eforturile diplomatice au eșuat, el a recurs la conflictul armat.

Juan de Fuca

Strâmtoare din N Oceanului Pacific. Situată între peninsula Washington și insula Vancouver din Canada, are o lățime de 18–27 km și o lungime de 130–160 km. Poartă numele unui grec care a navigat sub steag spaniol și care a trecut prin strâmtoare în 1592. Pe aici trece ruta navală care face legătura între Vancouver și Seattle. Printre așezările importante se numără Victoria, Columbia Britanică, și Port Angeles, Washington.

Juan Fernández

Arhipelag din Pacificul de S. Situat la 650 km V de Chile, este format din două insule și o insuliță. Insulele au fost descoperite în 1563 de navigatorul spaniol Juan Fernández. În 1704, navigatorul scoțian Alexander Selkirk a ajuns pe insule și a rămas până în 1709. Se crede că aventurile lui l-au inspirat pe Daniel Defoe să scrie *Robinson Crusoe*. Aflat sub stăpânirea statului Chile de la începutul sec. XIX, arhipelagul adăpostește o colonie penitenciară.

Juan José de Austria

(07.04.1629, Madrid, Spania – 17.09.1679, Madrid)

Nobil spaniol, cel mai cunoscut dintre copiii nelegitimi ai lui Filip IV. A fost comandant militar începând din 1647, iar în 1651 a condus forțele regale care au asediat Barcelona. A fost guvernator al Țărilor de Jos, între 1656 și 1658. După 1665 a avut un rol important în intrigile îndreptate împotriva noului rege, fratele său vitreg Carol II, al cărui prim-ministru a fost în perioada 1677–1679.

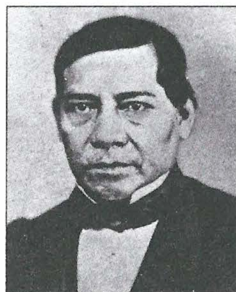
Juárez *sau* Ciudad Juárez

Oraș, 1 313 338 loc. (2005), la N de statul Chihuahua, Mexic. Situat pe Rio Grande, în partea opusă localității El Paso din Texas, a fost cunoscut în trecut sub numele El Paso del Norte. În 1888 a fost redenumit după Benito Juárez, al cărui cartier general s-a aflat în acest oraș, începând din 1865. Astăzi este o importantă localitate de frontieră și o mare piață de colectare a bumbacului cultivat în regiune. Aici se află misiunea Guadalupe, înființată în 1659.

Juárez, Benito (Pablo)

(21.03.1806, San Pablo Guelatao, Oaxaca, Mexic - 18.07.1872, Ciudad de México)

Erou național și președinte al Mexicului (1861–1872). Indian zapotec, Juárez a vrut inițial să devină preot, făcându-și studiile în acest domeniu, dar ulterior a obținut licența în drept și a devenit legiuitor, judecător și ministru de cabinet. A condus La Reforma și, în 1855, când forțele liberale au preluat controlul asupra guvernării naționale, a început să-și pună ideile în practică. Legea reformei agrare din 1856 a determinat desființarea marilor latifundii și a obligat Biserica Romano-Catolică să-și vândă terenurile. În 1857 a fost promulgată o constituție liberală. Conservatorii l-au înlăturat pe președinte în 1858 și Juárez a reușit să restaureze guvernarea liberală. A fost ales președinte în 1861, câștigând, de asemenea, alte două mandate. În timpul lui Napoleon III, francezii au invadat și au ocupat Mexicul, desemnându-l conducător pe Maximilian de Austria, dar după retragerea trupelor lui Napoleon, Juárez a revenit la putere și a ordonat executarea lui Maximilian. În ultimii ani de mandat a pierdut susținerea populației și viața sa a fost marcată de tragedii. A murit în timpul mandatului.

Benito Juárez

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Jubayl

Vezi Byblos

Jubba

Râu din Somalia. Izvorăște din S Ethiopiei și curge spre S, pe o lungime de 875 km, vărsându-se în Oceanul Indian la N de Kismaayo, unul dintre cele trei mari porturi ale Somaliei. Este singurul râu navigabil din regiune.

jucărie

Obiect de joacă pentru copii. Jucăriile își au originea în trecutul îndepărtat și se găsesc la foarte multe culturi. Ele pot să fie de la simple la complexe, de la bețe sau bucăți de sfoară care devin jucării în mâinile unui copil, la dispozitive mecanice și electronice complexe. Jucăriile favorite de-a lungul timpului includ mingi, păpuși, tobe, fluiere, zaruri, table pentru jocuri, bile, puști de jucărie și costume. În perioada modernă, industria jucăriilor s-a dezvoltat foarte mult, mai ales odată cu dezvoltarea jocurilor pe computer.

Juchen, dinastia ~ *sau* dinastia Jin

(1115-1234)

Dinastie care a condus imperiul format de triburile tunguse juchen din Manciuria. Se întindea pe o suprafață mare, în Asia Interioară și tot N Chinei. Ca și dinastia Liao, una dintre primele dinastii din Asia Interioară, conducătorii Juchen au practicat o birocrație în stil chinezesc pentru a conduce regiunile cucerite din S și au adoptat o formă de guvernare tribală pentru a conduce Asia. Foarte conștienți de identitatea lor etnică, ei și-au păstrat limba, au dezvoltat o scriere proprie și au interzis obiceiurile și hainele chinezești în armată.

Judd, Donald

(03.06.1928, Excelsior Springs, Missouri, SUA - 12.12.1994, New York, New York)

Sculptor american. Și-a făcut studiile la Universitatea Columbia și la Liga Artistică Studențească. În 1957 a avut prima expoziție individuală. În 1959 a început să scrie articole pentru *Art News* și *Art Magazine*. În perioada 1960–1962 a renunțat la pictură în favoarea sculpturii și a devenit unul dintre principalii reprezentanți ai minimalismului. O mare parte din opera sa înfățișează cuburi simple sau alte corpuri geometrice, din oțel inoxidabil sau metal și plexiglas, uneori pictate, așezate pe podea sau suspendate pe pereți, adesea în rânduri sau în progresie orizontală. După 1970 a început să plaseze sculpturi de dimensiuni mari în exteriorul atelierului său din Marfa, Texas; spațiul este acum un muzeu în aer liber.

Judecata de Apoi

În creștinism, judecată finală a tuturor oamenilor de către Dumnezeu la sfârșitul lumii. Aceasta va avea loc la cea de-a doua venire a lui Hristos, când morții vor învia. Este deosebit de importantă,

în special în referirile sectelor milenariste (*vezi* milenarism). În religia musulmană, ziua judecății este descrisă în Coran și în Hadith. Religiile care cred în reîncarnare (de ex. hinduismul) nu au o asemenea zi a Judecății de Apoi, fiindcă reîncarnarea unui om depinde de meritele vieții anterioare ale persoanei respective (*vezi* karma).

judecată

În drept, decizie sau hotărâre asupra unui caz, dată de o instanță de judecată. Judecățile se clasifică în: „in personam", „in rem" și „quasi in rem". O judecată „in personam" stabilește drepturile și îndatoririle unei persoane. O judecată „in rem" se referă la statutul unui anumit lucru (de ex., o proprietate). Termenul „quasi in rem" se referă la un tip de judecată în care curtea stabilește dacă proprietatea unei persoane poate acoperi daunele pe care le cere o altă persoană care a depus o plângere împotriva sa și care se dovedește că are câștig de cauză. Curtea este împuternicită să sancționeze, pentru sfidare, oricare dintre părțile care nu-i respectă ordinele. *Vezi și* apel; judecată; drept procedural.

judecător de instrucție

În Franța, magistrat desemnat să conducă ancheta care precede procesul penal. În timpul acestei proceduri se prezintă principalele probe, sunt audiați martorii și se iau depozițiii. Dacă la sfârșitul anchetei, magistratul nu este convins că probele vinovăției sunt suficiente pentru a garanta desfășurarea procesului, cazul nu mai ajunge în instanță. Procedura este diferită de cea a marelui juriu din sistemul de drept anglo-american.

judecător de pace

În sistemele juridice anglo-americane, magistrat local împuternicit să judece cazurile minore. În SUA, judecătorii de pace sunt aleși sau numiți și se ocupă de judecarea conflictelor civile minore sau a infracțiunilor penale mărunte. Ei sunt autorizați să oficieze căsătoriile, să emită mandate de arestare, să judece încălcările regulilor de circulație și să conducă unele cercetări penale.

judecător

Oficial învestit cu autoritatea de a audia, a conduce și a prezida cazurile juridice aduse în fața curții. În procesele cu jurați, judecătorul supervizează alegerea juraților și îi instruiește în problemele ce țin de legislația în vigoare. Judecătorul poate, de asemenea, să ia hotărâri înaintea sau în timpul desfășurării unui proces. În SUA, judecătorii sunt aleși sau numiți. Majoritatea judecătorilor federali sunt numiți pe viață de către președinte, la propunerea și cu acordul Senatului. În sistemul judiciar american, instanța cea mai importantă este cunoscută sub numele de șef al justiției al Curții Supreme. *Vezi și* judecată; justiție; curtea magistraților; planul Missouri.

judecătorie

Organ de jurisdicție superior, unde se ascultă plângeri și se iau hotărâri judecătorești în cazurile civile. Tribunalele erau, la început, organizate astfel încât în sala de judecată exista un spațiu îngrădit (curți în sens arhitectural), unde stăteau judecătorii, în timp ce avocații și publicul trebuiau să rămână în spatele unei bare (de aici cuvântul barou, în termeni juridici). Judecătoriile moderne în Marea Britanie se ocupă fie de cazurile de crimă, fie de cazurile civile; o a doua distincție este făcută între curțile inferioare, sau curțile de primă instanță, și curțile superioare, sau curțile de apel. În Statele Unite, fiecare stat are sistemul său propriu de curți, de obicei format dintr-o curte superioară (curte de apel), curți de judecată pentru jurisdicția generală și curți specializate (de ex., curți de atestare). Tot Statele Unite au un sistem de curți federale care judecă în cazuri de anvergură națională, nejudecate corect în curțile de stat. În fruntea sistemului național se află Curtea Supremă a Statelor Unite. Al doilea nivel constă în curțile de apel, iar cel de-al treilea, în curțile districtuale. Infracțiunile comise de militari se judecă de Curtea marțială; în trecut, curțile eclesiastice aveau o jurisdicție întinsă. *Vezi* Curtea Internațională de Justiție.

judecător itinerant

În SUA, act al unui judecător de a călători într-un district (sau circuit) judiciar, audiind cazuri. S-a renunțat, în mare parte, la această practică, odată cu apariția tribunalelor permanente și a legilor care cer părților să se prezinte în fața unui judecător de circumscripție.

judo

Artă marțială care utilizează mișcarea rapidă și pârghia pentru a arunca adversarul la pământ. Tehnicile generale sunt de a folosi forța adversarului în avantaj propriu. Adversarul trebuie aruncat la pământ și imobilizat prin aplicarea unei presiuni asupra articulațiilor brațelor sau gâtului. Judo este, în prezent, un sport. A devenit

probă olimpică în 1964. Proba feminină a fost introdusă în 1992. Sportul a apărut la sfârșitul sec. XIX, în Japonia, dezvoltându-se din jujitsu.

Jugendstil

Stil artistic dezvoltat spre sfârșitul sec. XIX în Germania și Austria. Denumirea a fost preluată de la numele revistei *Die Jugend*, înființată în 1896, în care apăreau proiecte Art Nouveau. În perioada timpurie, stilul avea un specific floral, inițial caracteristic mișcării engleze Art Nouveau și litografiilor japoneze. După 1900 s-a dezvoltat o fază mai abstractă a acestui stil. Mai ales stil arhitectonic și decorativ, Jugendstil a fost, totuși, ilustrat și în pictura marelui artist austriac Gustav Klimt.

Jugurtha

(cca 160-104 î.Hr., Roma)

Conducător al regatului nord-african Numidia, în timpul stăpânirii romane (118–105 î.Hr.). După moartea unchiului său, Micipsa, conducătorul Numidiei, Jugurtha a împărțit puterea cu verii săi. A ordonat uciderea unuia dintre ei și a cucerit capitala celuilalt. Romanii au intervenit cu trupe pe care Jugurtha a reușit să le evite, dar a fost prins în 105 î.Hr. *Vezi și* Caius Marius, Lucius Cornelius Sylla Felix.

Juilliard, Școala ~

Școală de arte dramatice din New York, cunoscută pe plan internațional. Își are originea în Institutul de Artă Muzicală (întemeiat în 1905) și în Colegiul înființat în 1924, prin donația omului de afaceri Augustus D. Juilliard (1840–1919). În prezent, este filiala educativă profesională a Centrului Lincoln pentru Artele Interpretative. Oferă diplome de absolvire pentru muzică, dans și dramaturgie și cursuri de masterat în muzică. Cvartetul de Coarde Juilliard (înființat în 1946) a avut un rol important în dezvoltarea muzicii de cameră în SUA.

jujitsu

Artă marțială în care se folosesc blocaje, aruncări și lovituri paralizante pentru a învinge sau neutraliza un adversar. S-a dezvoltat în casta războinică a samurailor japonezi, începând cu sec. XVII. O formă de luptă dură, implica folosirea unor tehnici de lovire a punctelor vulnerabile ale adversarului cu părțile dure ale propriului corp (de ex. cu monturile degetelor, cu pumnii, cu coatele sau cu genunchii). Jujitsu a intrat în declin în sec. XIX, dar multe dintre conceptele și tehnicile sale au fost preluate de judo, karate și aikido.

Jukov, Gheorghi (Konstantinovici)

(01.12.1896, provincia Kaluga, Rusia - 18.06.1974, Moscova)

Comandant militar sovietic în Al Doilea Război Mondial. S-a înrolat în Armata Roșie în Războiul Civil din Rusia și a devenit în scurt timp comandantul forțelor sovietice din Manciuria (1938–1939). În Al Doilea Război Mondial a fost șef de stat-major în armata sovietică și a organizat apărarea Leningradului și a Moscovei (1941). A condus ofensiva care a dus la ridicarea asediului în Bătălia de la Stalingrad (1943) și a fost numit mareșal în armata sovietică. După ce a participat la Bătălia de la Kursk, a condus ofensiva sovietică în Bielorusia (astăzi Belarus) și a comandat ultimul asalt asupra Berlinului. După război, creșterea popularității sale l-a făcut pe Iosif Stalin să-l numească în funcții mărunte în diverse regiuni. După moartea lui Stalin, a fost numit ministru al apărării (1955) și a încercat să obțină o mai mare autonomie a armatei, dar din cauza opoziției lui Nichita Hrușciov, a demisionat în 1957. Autoritățile l-au ținut în planul doi până după căderea lui Hrușciov în 1964, când i s-a acordat Ordinul Lenin (1966).

Julian of Norwich *sau* Iuliana de Norwich

(1342, Norwich?, Norfolk, Anglia - după 1416)

Mistică engleză. După ce s-a vindecat de o boală gravă (1373), ea și-a transpus pe hârtie viziunile avute. Lucrarea *Revelații despre iubirea dumnezeiască* (Revelations of Divine Love) se remarcă prin claritate, frumusețe și profunzime. Și-a petrecut ultima parte a vieții în izolare, la Norwich.

Julian, George W(ashington)

(05.05.1817, districtul Wayne, Indiana, SUA - 07.07.1899, Irvington, Indiana)

Politician american. A practicat dreptul și a scris articole împotriva sclaviei, înainte de a fi ales în Camera Reprezentanților (1849–1851). A fost candidatul Partidului Pământul Liber la funcția de vicepreședinte, în 1852, iar în 1856 a contribuit la formarea Partidului Republican. Ales încă o dată în Cameră (1861–1871), a transformat emanciparea într-unul din scopurile Războiului de Secesiune. În 1867 a contribuit la întocmirea documentelor de punere sub acuzare a președintelui Andrew Johnson. Ulterior, a scris cărți și articole despre reformă, inclusiv despre dreptul de vot al femeilor.

Juliana (Louise Emma Marie Wilhelmina)

(30.04.1909, Haga, Olanda - 20.03.2004, Baarn)

Regină a Olandei (1948–1980). În Al Doilea Război Mondial, s-a refugiat în Ottawa, iar soțul ei, prințul Bernhard, a rămas la Londra, alături de guvernul reginei Wilhelmina. Revenită în Olanda în 1945, Juliana a fost regentă în timpul bolii mamei sale și a devenit regină după abdicarea Wilhelminei. În 1980 a abdicat, la rândul ei, în favoarea fiicei sale, Beatrix.

Junayd, Shaykh

(cca 1430, Azerbaidjanul iranian - 1460, lângă râul Kura)

Al patrulea conducător al ordinului safavid al misticilor sufiști. A devenit conducătorul ordinului în 1447, după moartea tatălui său, și a transformat o societate de oameni pioși și de învățați într-o adevărată forță politică. Înarmarea adepților săi a declanșat conflictul cu șahul Jahan (m. 1467), conducătorul Azerbaidjanului iranian, încheiat cu expulzarea lui Junayd și a adepților săi din Ardabil, centrul tradițional al ordinului safavid, în 1448. Și-a continuat aventura militară în teritoriile din Siria și Turcia actuală și a fost, în cele din urmă, ucis într-o bătălie împotriva trupelor creștinilor circasieni. Politica lui a fost continuată de fiul său, Haidar, și a culminat cu întemeierea dinastiei Safavizilor de către nepotul lui Junayd, Ismail I, asigurându-se astfel dominația musulmanilor șiiți în Iran.

junco

Denumire comună pentru speciile de păsări asemănătoare cintezei (genul *Junco*, familia *Fringillidae*), cu o lungime de cca 15 cm, care trăiesc în Canada și SUA. Păsările junco sunt, de obicei, colorate într-o nuanță de cenușiu, cu penele exterioare ale cozii albe. În zbor, acestea sunt expuse intermitent, în ritmul ciripitului. Sunt păsări de iarnă. Habitatul lor preferat este pădurea de conifere sau pădurea mixtă, deși trăiesc și în regiunile de câmpie, în desișuri și în parcurile orașelor.

Junco-de-culoarea-ardeziei sau pasărea- omătului-cu-ochi-negri (*Junco hyemalis*)

STEVE AND DAVE MASLOWSKI

Juneau

Oraș, 30 711 loc. (2000), centrul administrativ al statului Alaska, SUA. Situat în SE Alaskăi, a fost întemeiat în 1880, când Joe Juneau și Richard Harris au descoperit aur în apropiere. Mineritul a avut un rol important, până la închiderea minei Alaska-Juneau în 1944. Juneau a devenit capitala statului în 1959. Pescuitul, silvicultura și serviciile administrative au devenit domenii de activitate la fel de importante ca turismul. În 1970, Juneau a fuzionat cu Douglas, situat pe o insulă dincolo de canal, formând împreună cea mai mare zonă urbană din SUA (8 050 kmp).

Jung, Carl Gustav

(26.07.1875, Kesswil, Elveția - 06.06.1961, Küsnacht)

Psihiatru elvețian. În tinerețe a studiat numeroase lucrări de filozofie și teologie. După licența în medicină (1902), a lucrat la Zürich cu Eugen Bleuler, cercetând bolile mintale. În urma acestor studii, Jung a formulat conceptul de complex sau ansamblu de asociații afective (adesea inconștiente). Între 1907 și 1912 a fost colaborator apropiat al lui Sigmund Freud și a fost considerat succesorul său, dar s-a despărțit de Freud când acesta a insistat asupra faptului că la baza nevrozelor stau cauze sexuale. În anii următori, el a fondat psihologia analitică, reacție la psihanaliza lui Freud. Jung a impus noțiunile de personalitate extrovertită și introvertită, de arhetip și de inconștient colectiv (sinteză a experienței umane, transmisă din generație în generație). A continuat să instituie noi tehnici psihoterapeutice menite să familiarizeze persoana cu mitul sau locul propriu în inconștientul colectiv, așa cum este acesta reprezentat în vise și în imaginație. Criticată uneori pentru caracterul religios deghizat și pentru imposibilitatea de a o verifica, opera sa a avut o mare influență asupra religiei, literaturii și psihologiei. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără *Psihologia inconștientului* (Uber die Psychologie des Unbewusten, 1912) revizuită sub titlul *Simbolurile transformării* (Symbols of Transformation), *Tipuri psihologice* (Psychologische Typen, 1921), *Psihologie și religie* (Psychologie und Religion, 1938) și *Amintiri, vise, reflecții* (Memories, Dreams, Reflections, 1962).

Junimea

Societate literară românească întemeiată la Iași în 1863 de un grup de tineri intelectuali (Titu Maiorescu, Petre P. Carp, Iacob Negruzzi, Vasile Pogor, Theodor G. Rosetti) cu vederi politice conservatoare și cu orientare proeuropeană, cu scopul de a moderniza societatea și cultura națională. Li s-au alăturat an de an (urmând

deviza „Entre qui veut, reste qui peut!") alți reprezentanți ai tinerei intelectualități ieșene - scriitori, filologi, istorici, filozofi - precum A.D. Xenopol, Mihai Eminescu, Nicolae Gane, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, Vasile Conta, Teodor T. Burada, Al. Philippide, A. Lambrior, G. Panu. Primul deceniu de existență a fost cel mai fructuos, întrunirile, care la început se țineau în casele lui Titu Maiorescu, iar apoi în cele ale lui V. Pogor, configurându-se ca veritabile instanțe de dezbatere a problemelor culturale importante ale timpului, cu evitarea expresă a celor politice și mondene. După 1876, societatea s-a mutat la București, împreună cu mentorul ei, Titu Maiorescu, pentru ca, în 1944, să-și înceteze activitatea. Prin prelegeri populare, prin reuniuni de cenaclu literar, dar mai ales prin revista proprie, *Convorbiri literare* (1867–1944), Junimea a jucat, decenii de-a rândul, un rol decisiv în formarea unei mentalități moderne în sânul societății românești. Junimismul, ideologie a societății, presupunea o critică socială și politică responsabilă, primatul judecății estetice față de orice alt criteriu în receptarea operei de artă și primatul criteriului etic în fața celui politic, respingerea oricărei forme de impostură în viața publică. Promovarea programatică a principiului autonomiei esteticului a stimulat dezvoltarea marii literaturi clasice românești, scriitori importanți ai epocii (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, Titu Maiorescu însuși în calitate de critic literar) datorând enorm spiritului și climatului instituit la Junimea. Nucleul doctrinei politice junimiste, promovată în spațiul public de personalități ca T. Maiorescu și P.P. Carp în cadrul Partidului Conservator, consta în respingerea formelor fără fond și, implicit, în opțiunea pentru o dezvoltare organică a instituțiilor moderne (din învățământ, cultură, știință, administrație politică). În problemele limbii literare, junimiștii, în frunte cu Maiorescu, s-au manifestat energic împotriva etimologismului latinizant dominant în Academia Română, reușind, în cele din urmă (în 1904), să impună prioritatea principiului fonetic în ortografia românească. Ferindu-se de excese de orice fel, Junimea a susținut principiile autonomiei esteticului, iar prin reunirea celor mai reprezentativi scriitori ai secolului, a fost cea mai importantă mișcare literară românească din sec. XIX.

Jupiter

A cincea planetă de la Soare, cel mai mare corp nestelar din sistemul solar. Are o masă de 318 ori mai mare decât a Pământului și un volum de 1 400 de ori mai mare decât al acestuia. Masa sa enormă generează o gravitație de 2,5 ori mai mare decât gravitatea Terrei la limita superioară a atmosferei și are efecte puternice asupra celorlalte corpuri din sistemul solar. Determină golurile Kirkwood din centura de asteroizi și schimbă traiectoria cometelor; se poate comporta ca o „santinelă", atrăgând corpurile care s-ar putea ciocni cu alte planete. Jupiter are cel puțin 60 de sateliți (*vezi* satelit galilean) și un sistem de inele difuze descoperit în 1979 de sonda spațială *Voyager*. Planeta este un gigant gazos format în special din hidrogen și heliu amestecate în proporție asemănătoare celei din Soare, în jurul căruia încheie un ciclu orbital în 11,9 ani tereștri, la o distanță medie de 778 de milioane de km. Rotația sa rapidă (9 h și 55,5 min.) acționează asupra curenților electrici, formând cel mai mare câmp magnetic din toate planetele, și generează furtuni intense, cum este cea care durează de sute de ani (*vezi* Marea pată roșie). Se cunosc foarte puține lucruri despre compoziția planetei, dar se presupune că are un nucleu solid și un strat adânc de hidrogen metalic. Temperatura în centru este estimată la 25 000°C. Planeta radiază de două ori mai multă căldură decât primește de la Soare, probabil căldură reziduală, datând de la formarea ei.

Jura

Lanț muntos din Europa Centrală. Se întinde pe o lungime de 230 km de-a lungul graniței dintre Franța și Elveția. Cel mai înalt vârf este Crêt de la Neige, cu o altitudine de 1 723 m, situat în Franța. Pe versanții de V ai masivului se află izvoarele râurilor Doubs și Ain din Franța.

Jurasic

Perioadă geologică, plasată în intervalul 206–144 m.a.u., care reprezintă una dintre cele trei diviziuni importante ale Mezozoicului, precedată de Triasic și urmată de Cretacic. În timpul Jurasicului, Pangeea a început să se despartă în continentele pe care le cunoaștem astăzi. Nevertebratele marine au trecut prin mai multe stadii evolutive, iar reptilele mari au dominat habitatele marine. Pe uscat s-au dezvoltat ferigile, mușchii și coniferele, iar la unele plante, în locul conurilor, s-au format structuri asemănătoare florilor. Dinozaurii au populat masiv uscatul, iar la sfârșitul Jurasicului au apărut cele mai mari specii. Arheopterix, prima pasăre primitivă, a apărut înainte de sfârșitul acestei perioade.

Primele mamifere, creaturi mici ca niște șoareci, care apăruseră înainte de sfârșitul Triasicului, au supraviețuit și au evoluat.

jurați

În drept, ansamblu de indivizi aleși, împuterniciți să cerceteze motive și fapte, pentru a da un verdict pe baza probelor aduse. În prezent, jurații dezbat atât probleme de drept, cât și fapte, deși juriile federale din SUA se limitează la analiza faptelor. Componența juriilor moderne variază în funcție de proceduri, de la șase la 12 membri. În dreptul american, jurații sunt selectați aleatoriu din toate păturile comunității din districtul sau regiunea aflată sub jurisdicția instanței respective. Selecția juraților în instanța supremă a statului diferă de la un stat la altul. Curtea Supremă a SUA a stabilit, prin mai multe decizii, că un juriu poate fi format din „persoane egale și cu același statut" și că excluderea din juriu a unei anumite clase (de ex. pe baza sexului, rasei sau descendenței) violează principiul protecției egale din Amendamentul 14 al Constituției SUA și dreptul inculpatului de a beneficia de o judecată dreaptă. Inculpatul nu are dreptul la un juriu constituit anume. *Vezi* marele juriu; curte cu juri; audiere preliminară.

jurământul cartei *sau* jurământul celor cinci articole

Jurământ emis în 1868 de împăratul Meiji al Japoniei. Articolul 1, urmărind crearea unui nou corp legislativ, prevedea că adunările vor fi larg răspândite și că deciziile se vor lua prin „discuție publică". Articolul 2 prevedea că se va pune capăt restricțiilor feudale de clasă și „obiceiurilor rele din trecut", iar următorul menționa că toate clasele trebuie să muncească împreună pentru „realizarea planului guvernului". Ultimul articol susținea că „vor trebui căutate cunoștințe peste tot în lume, pentru a promova bunăstarea imperiului". Jurământul cartei a fost punctul de plecare pentru perioada Meiji. *Vezi și* Restaurația Meiji.

Jurământul de la Jeu de Paume

(20 iunie 1789)

Jurământ depus de deputații din Starea a Treia, la începutul Revoluției Franceze. Crezând că nou-formata Adunare Națională era pe cale de a fi dizolvată, deputații s-au întâlnit pe un teren de jeu de paume (joc ce a precedat tenisul) atunci când nu au fost primiți la Versailles. Au jurat să nu se despartă până când Franța nu va avea o nouă Constituție. Solidaritatea lor l-a obligat pe Ludovic XVI să ordone clerului și nobilimii să se alăture Stării a Treia, în cadrul Adunării Naționale.

jurisdicție

Autoritate constituțională deținută de o instanță de judecată, care se ocupă cu audierile și soluționarea cazurilor. Printre exemplele de jurisdicție judiciară se numără: jurisdicția apelului, prin care o instanță superioară are puterea de a corecta erorile juridice comise de o instanță inferioară; jurisdicția concurentă, prin care un proces se poate desfășura în oricare din două sau mai multe instanțe; și jurisdicția federală. O instanță poate avea și autoritatea de a opera într-un anumit teritoriu. Jurisdicția restrânsă, prin care un magistrat sau un judecător are autoritatea de a conduce procedura de condamnare a unui inculpat, fără decizia unui juriu, este limitată în SUA exclusiv la infracțiunile mărunte.

jurisdicție

În drept, loc sau district unde se derulează evenimentele ce duc la o acțiune legală și de unde este constituit juriul care urmează să analizeze cazul. Statutul acesteia specifică faptul că un proces trebuie să aibă loc în districtul care are jurisdicție asupra cazului. Motivele schimbării de loc sunt, de asemenea, specificate; printre acestea se numără suspiciuni asupra obiectivității juraților, influența mass-media asupra cazului, pericolul violenței și prejudiciul rasial.

jurisprudență

Știință sau filozofie a dreptului. Jurisprudența se împarte în trei ramuri: analitică, sociologică și teoretică. Ramura analitică stabilește axiomele, definește termenii și prescrie metodele optime pentru stabilirea ordinii legale a unui sistem logic coerent. Ramura sociologică studiază efectele legilor asupra societății și influența fenomenelor sociale asupra aspectelor de substanță și procedurale ale dreptului. Ramura teoretică evaluează și critică legislația din perspectiva idealurilor și obiectivelor postulate.

jurisprudență medicală *sau* medicină legală

Știință care se ocupă cu folosirea informațiilor medicale în situații legale. Printre activitățile de rutină se numără completarea certificatelor de naștere, de deces, deciderea eligibilității pentru asigurări și raportarea bolilor infecțioase. Este importantă contribuția medicinei legale la procese. Relatând

exclusiv observațiile, doctorii devin martori obișnuiți; când interpretează faptele, bazându-se pe cunoștințele medicale, ei devin martori experți, solicitați de o anumită parte să-și prezinte opiniile în mod imparțial. Uneori apar conflicte între lege și medicină, de obicei în problemele de confidențialitate a actului medical. *Vezi* medicină legală.

jurnal

Consemnare în scris a evenimentelor, întâlnirilor și observațiilor cuiva, făcute zi de zi sau la intervale scurte de timp; jurnalul conține în special însemnarea zilnică a activităților, reflecțiilor sau sentimentelor personale. Scris, în general, doar pentru uz personal, jurnalul se caracterizează printr-o sinceritate ce nu se regăsește în scrierile publicate. Jurnalul, care s-a dezvoltat în Renașterea târzie, este important deoarece consemnează evenimente sociale și politice, ajutând la cunoașterea epocii respective. Cel mai cunoscut jurnal în limba engleză este cel al lui Samuel Pepys; alte jurnale celebre sunt cele scrise de John Evelyn, Jonathan Swift, Fanny Burney, James Boswell, André Gide și Virginia Woolf.

jurnalism

Colectare de informații, redactare a lor ca știri și distribuire prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, cum ar fi foi volante, broșuri de informare, ziare, reviste, radio, televiziune, filme și cărți. La început, termenul desemna modul de a prezenta evenimentele cotidiene în formă scrisă, mai ales în ziare, dar în sec. XX, jurnalismul se referă la toate formele de comunicare scrisă sau electronică, în care se prezintă problemele curente. Uneori termenul se referă și la prezentarea directă de fapte și evenimente, fără a fi interpretate. Există colegii și universități care acordă diplome în jurnalism și sponsorizează cercetarea în domenii adiacente, cum ar fi studii de media sau de etică jurnalistică.

jurnalism bulevardier

Publicare în ziare a unor știri scandaloase și senzaționale, pentru a atrage cât mai mulți cititori. Expresia a fost folosită în 1890, pentru a descrie tactica folosită în competiția acerbă dintre două ziare newyorkeze, ziarul *The World,* care îi aparținea lui Joseph Pulitzer, și *The Journal* al lui William Randolph Hearst. În momentul în care Hearst a angajat un caricaturist de la ziarul rival, autorul faimoaselor caricaturi cunoscute sub denumirea *The Yellow Kid,* un alt caricaturist angajat la ziarul *The World* a captat atenția publicului. Această rivalitate i-a atras pe cititori, iar competiția dintre ziare a fost numită jurnalism bulevardier (*în engleză: yellow journalism,* jurnalism galben, după numele faimoaselor caricaturi). Tehnicile din acea perioadă se folosesc cu succes și în ziarele de azi: titluri mari, benzi desenate, ilustrații senzaționale.

justiție

Departament al guvernului, învestit cu putere juridică. Principala sarcină a justiției este soluționarea tuturor litigiilor și controverselor. Reglementările stabilesc care sunt părțile ce au dreptul să apară în fața unui tribunal sau în fața unei instanțe, care sunt probele ce vor fi luate în considerație, ce procedură juridică va fi aplicată și ce tipuri de hotărâri judecătorești urmează a fi luate. De obicei, din instanță fac parte judecătorul care prezidează ședința, părțile implicate (numite uneori părți aflate în litigiu), avocații care reprezintă părțile și alte persoane, cum ar fi martorii, grefierii, aprozii și jurații, atunci când procedura implică participarea juraților. Deși o instanță are rolul de a lua hotărâri în conformitate cu legile aprobate de puterea legislativă, în mod inevitabil, instanța poate interpreta legea. De ex., pentru a decide cum se aplică prevederile legislative în anumite cazuri, instanța interpretează legea prin stabilirea unor reguli de judecată, care sunt de multe ori folosite în cazuri asemănătoare. Această procedură este cunoscută sub numele de precedent juridic.

Jutra, Claude

(1930, Montréal, Canada –
1986, fluviul St. Lawrence)

Regizor de film canadian. A lucrat ca scenarist de televiziune, apoi a făcut parte din Consiliul Național al Cinematografiei, începând din 1954. După realizarea unui documentar tematic de lungmetraj, a regizat apreciatul film *Ia tot* (Take it all, 1964, Premiul Canadian de Film). Următorul său film, *Unchiul meu, Antoine* (Mon oncle, Antoine, 1971, Premiul Canadian de Film), este considerat capodopera sa. Diagnosticat cu maladia Alzheimer, s-a sinucis, aruncându-se în fluviul St. Lawrence.

K2 *sau* Dapsang

Masiv din Munții Karakorum. Este al doilea vârf ca înălțime din lume, cu o altitudine de 8 611 m; este situat parțial în China și parțial în partea administrată de Pakistan a regiunii Kashmir. A fost descoperit și măsurat în 1856 de către colonelul T.G. Montgomerie și a primit denumirea K2 pentru că a fost cel de-al doilea vârf măsurat din lanțul Karakorum. În 1954, italienii Achille Compagnoni și Lino Lacedelli au devenit primii alpiniști care au escaladat masivul.

Kaaba

Loc de închinăciune sacru, prin excelență, al musulmanilor, situat în centrul Marii Moschei de la Mecca. În timpul rugăciunilor zilnice, toți musulmanii își îndreaptă fața către el. Structura cubică din piatră cenușie și marmură are colțurile orientate spre punctele cardinale; în interior se află doar coloane, argint și lămpi din aur. Pelerinii care ajung la Mecca înconjoară de șapte ori Kaaba și ating piatra neagră de la Mecca pe partea dinspre răsărit, ritual care se pare că datează din timpul religiei preislamice a arabilor. Conform tradiției, Kaaba a fost construit de Avraam și de Ismail. În 630 d.Hr., Mahomed a purificat locul de idolii păgâni și l-a dedicat islamului.

Kabalega, Parcul Național ~

Parc național din NV Ugandei. Înființat în 1952, se întinde pe 3 840 kmp de savană. Atracția principală o reprezintă cascada Kabalega, de pe cursul inferior al fluviului Nilul Victoria. Cascada are o lățime de cca 6 m, iar apa cade de la o înălțime de 40 m, formând prima dintre cele trei căderi de apă.

Kabbala *sau* Cabbala

Formă de misticism iudaic apărută la începutul sec. XII. Fiind esențialmene o tradiție orală, susține că deține cheia înțelepciunii ascunse a Torei, transmisă de Dumnezeu lui Adam și Moise. Furnizează o cale de abordare nemijlocită a lui Dumnezeu, noțiune considerată eretică și panteistă de iudaismul ortodox. Un text important în sec. XII a fost *Cartea strălucirii* (Sefer ha-Bahir), în care apare ideea transmigrației sufletelor în cadrul iudaismului și care a înzestrat Kabbala cu un mare ansamblu de simboluri mitice. În Spania sec. XIII au apărut *Cartea imaginii* (Sefer ha-Temuna), în care se afirmă că fiecare ciclu istoric are propria Tora, și *Cartea splendorii* (Sefer ha-Zohar), în care se dezbate misterul creației. În sec. XVI, centrul Kabbalei era stabilit la Safed, în Galileea, fundamentându-se pe învățăturile ezoterice ale celui mai mare cabbalist, Isaac ben Solomon Luria. Doctrina Kabbalei luriene, care îi îndemna pe evrei să dobândească echilibrul cosmic (*în ebraică, tiqqun*) printr-o intensă viață mistică și printr-o luptă continuă împotriva răului, a avut o puternică influență în dezvoltarea hasidismului modern.

Kabila, Laurent (Désiré)

(1939, Jadotville, Congo Belgian – 18?.01.2001, în drum spre Harare, Zimbabwe)

Conducător al rebelilor și președinte (1997–2001) al statului Congo (Kinshasa). A fost educat în străinătate și a urmat chiar cursurile unei școli militare din China, înainte de a lua parte la câteva revolte marxiste, desfășurate în Zair în anii 1960 și 1970. Ulterior, a devenit comerciant de metale prețioase și de fildeș. În timpul războiului civil din Rwanda, Kabila s-a aliat cu Paul

Kagame, atacând grupurile de gherilă hutu din Zair, dar și trupele guvernamentale zaireze. În 1997, forțele sale l-au înlăturat de la putere pe Mobutu Sese Seko, iar Kabila s-a autoproclamat președinte și a dat țării un nou nume. Politica sa de represiune a dus la izbucnirea unui nou război mai amplu, la care au participat multe state africane, prin ajutoarele și trupele trimise ambelor tabere de combatanți. Se pare că asasinarea sa a fost orchestrată de unul dintre ofițerii lui. Fiul său, Joseph (n. 1971), i-a urmat la conducere.

kabili

Populație berberă din Algeria de NE. Majoritatea sunt musulmani, existând și un număr mic de creștini. Formează colectivități predominant agricole, care cultivă cereale și măslini și se ocupă cu creșterea caprelor. Satele lor sunt guvernate de o adunare a bărbaților adulți. Satele sunt împărțite pe clanuri, iar societatea este organizată în caste. Numărul lor actual este de cca 2,5–3 milioane de persoane.

Kabir

(1440, Varanasi, Jaunpur, India - 1518, Maghar)

Mistic și poet indian. A fost țesător în Benares, a predicat despre unicitatea esențială a tuturor religiilor și a criticat atât hinduismul, cât și islamul pentru repetarea irațională a unor rituri lipsite de semnificație. Din hinduism a preluat concepte precum reîncarnarea și legea karmei, dar a respins idolatria, ascetismul și sistemul castelor. Din islam a preluat ideea existenței unui singur Dumnezeu și a egalității dintre oameni. Respectat atât de hinduși, cât și de musulmani, este considerat un precursor al sikhismului, iar o parte din opera sa poetică a fost inclusă în Adi Granth. Ideile sale au generat apariția câtorva secte, precum Kabir Panth, care îl consideră pe Kabir cel mai important guru sau chiar o divinitate.

kabuki

Formă populară de divertisment în Japonia, care combină muzica, dansul și mimica într-un spectacol de mare artă. Cuvântul este format din trei ideograme japoneze – *ka* (cântec), *bu* (dans) și *ki* (îndemânare). Kabuki datează de la sfârșitul sec. XVI, când s-a dezvoltat din teatrul no al nobilimii și a fost adoptat de populația urbană. Inițial, avea reputația unei manifestări licențioase, din cauză că actorii practicau adesea prostituția. Prin urmare, femeile și băieții tineri nu aveau voie să apară în asemenea spectacole. Astăzi, teatrul kabuki este interpretat exclusiv de bărbați adulți. Textele sale, spre deosebire de textele no, sunt foarte accesibile. Piesele lirice, dar cu acțiune foarte dinamică și care se combină chiar cu numere acrobatice, se remarcă prin spectaculozitate, prin costumele complicate și prin machiajul strident care ține loc de măști, permițând actorilor să-și arate o vastă serie de calități. În kabuki se folosesc două tipuri de acompaniamente muzicale, unul interpretat pe scenă, live, și un altul care se aude din culise. Repertoriul este comun cu cel al teatrului bunraku, un teatru tradițional de păpuși.

Kabul

Oraș, 700 000 loc. (1993), capitala statului Afghanistan, situat în apropierea râului Kabul, într-o vale așezată strategic între două trecători montane. Așezarea are o vechime de 3 500 de ani. În sec. XVI, a fost capitala Imperiului Mogul și a rămas sub stăpânire mogulă până în 1738, când a fost capturat de cuceritorul iranian Nadir Șah. Din 1776, Kabul a devenit capitala statului Afghanistan. Uniunea Sovietică a invadat țara în 1979 și a instaurat un regim militar la Kabul. După retragerea sovietică din 1989, lupta dintre grupările gherilelor afghane a continuat, cu intermitențe, iar orașul a fost în mare parte distrus. În 1996, talibanii au pus stăpânire pe oraș și au impus un regim fundamentalist islamic. Orașul a început să-și revină după ani de violență doar după ce guvernul taliban a fost răsturnat, în 2001.

Kabul

Curs de apă din E Afghanistanului și din NV Pakistanului. Izvorăște din V orașului Kabul, curge spre E către Pakistan și, după ce parcurge o distanță de 700 km, se varsă în fluviul Ind, la NV de Islamabad. Valea râului Kabul reprezintă o cale naturală de comunicație între Afghanistan și Pakistan. Alexandru cel Mare a folosit ruta pentru a invada India în sec. IV î.Hr. O mare parte din cursul râului este amenajată pentru irigații.

Kachchh, Mlaștina de sare ~ *sau* mlaștina de sare Kutch

Câmpie de sare din partea central-vestică a Indiei și din S Pakistanului. Partea de N, Marea Sărărie, ocupă 18 000 kmp din statul indian Gujarat. Partea estică, Mica Sărărie, ocupă numai 5 100 kmp din statul Gujarat. La început, zona a făcut parte din Marea Arabiei, dar a fost izolată de aceasta prin secole de depuneri de aluviuni. În 1965, conflictul dintre India și Pakistan, legat de stabilirea granițelor din Marea

Sărărie, s-a încheiat cu un arbitraj internațional care a atribuit 10% din suprafață Pakistanului și restul Indiei.

kachin

Populații tribale care locuiesc în anumite regiuni din NE statului Myanmar și în teritoriile învecinate din India (Arunachal Pradesh și Nagaland) și în China (Yunnan). Numără peste 700 000 de persoane care vorbesc diverse limbi din grupul limbilor tibeto-birmane, care fac parte din limbile sino-tibetane. Comunitățile tradiționale kachin trăiesc din cultivarea prin rotație a orezului în regiunile de deal, dar și din tâlhărie și conflicte de tip feudal. Religia tradițională kachin este o formă străveche de animism, bazată pe sacrificii animale.

Kachina lui Laqán, spiritul veveriță; tribul hopi, cca 1950; Muzeul Indienilor Americani, Fundația Heye, New York

MUZEUL INDIENILOR AMERICANI, FUNDAȚIA HEYE, NEW YORK

kachina

Spirit străvechi al indienilor pueblo. Există peste 500 de astfel de spirite, considerate intermediari între divinitate și oameni. Fiecare trib are propriile sale spirite *kachina*, despre care se crede că locuiesc cu tribul jumătate din fiecare an. Se pot arăta în comunitate, cu condiția ca bărbații să îndeplinească, cum se cuvine, un ritual în care poartă măști de *kachina*. Se crede că spiritul reprezentat de mască se întrupează în purtătorul acesteia, transfigurându-l pentru o scurtă perioadă. Spiritele *kachina* sunt reprezentate și prin niște păpuși mici de lemn, sculptate și decorate de bărbații tribului.

Kaczynski, Theodore
cunoscut drept **Unabomber**

(n. 22.05.1942, Evergreen Park, Illinois, SUA)

Criminal în serie american. A urmat cursurile Universității Harvard și a obținut titlul de doctor în matematică la Universitatea din Michigan. A predat la Universitatea California-Berkeley între 1967 și 1969, apoi a plecat brusc într-o zonă umedă din Montana, unde a trăit într-o cabană mică, izolată. Timp de 17 ani, a trimis scrisori-bombă unor oameni pe care îi considera dușmanii umanității, majoritatea profesori și cercetători în știință și tehnologie. A ucis astfel trei persoane și a rănit alte 23. Manifestul său, prin care condamna societatea industrială, a fost publicat pe larg în 1995. Arestat în 1996, în urma unei informații furnizate de fratele său mai mic, a fost condamnat la închisoare pe viață.

Kádár, János *născut* Czermanik János

(26.05.1912, Fiume, Austro-Ungaria - 06.07.1989, Budapesta, Ungaria)

Premier al Ungariei (1956–1958, 1961–1965) și prim-secretar al Partidului Comunist Ungar (1956–1988). A intrat în Partidul Comunist în 1931, în perioada în care organizația se afla încă în ilegalitate, și în Biroul Politic în 1945. În 1950, a intrat în conflict cu staliniștii, care l-au dat afară din partid și l-au întemnițat (1951–1953). Reabilitat în 1954, a făcut parte din efemerul guvern al lui Imre Nagy. După ce trupele sovietice au invadat țara în 1956, Kádár a format un nou guvern cu ajutorul sovieticilor și a înăbușit revolta populară. Mai târziu, a convins Uniunea Sovietică să-și retragă trupele, ceea ce a permis Ungariei să aibă un regim moderat de independență internă.

Kadare, Ismail

(n. 28.01.1936, Gjirokastër, Albania)

Poet și prozator albanez. Fiu al unui poștaș, Kadare a devenit jurnalist. Nemulțumit de climatul politic din Albania, s-a stabilit în cele din urmă la Paris. Printre cele mai apreciate opere ale sale se numără *Generalul armatei moarte* (Gjenerali i Ushtrisë së Vdekur, 1963), o carte despre Albania postbelică, și *Castelul* (Kështjella, 1970), în care dezbate problema naționalismului albanez. Povestirile din volumul *Elegie pentru Kosovo* (Tri këngë zie për Kosovën, 1999) au ca subiect o bătălie din sec. XIV dintre conducătorii din Balcani și Imperiul Otoman. Este singurul scriitor albanez de renume internațional din sec. XX.

kaddish

Doxologie (imn de laudă închinat lui Dumnezeu) iudaică, recitată de obicei în aramaică la finele principalelor secțiuni ale tuturor slujbelor religioase din sinagogi. Rostite la început în academiile rabinice, au devenit rugăciuni obișnuite în slujbele religioase ale sinagogilor. Pe lângă lauda adusă lui Dumnezeu, rugăciunea exprimă dorința unei veniri rapide a lui Mesia. Faptul că au fost asociate cu venirea lui Mesia și cu învierea din morți le-a transformat în principalele rugăciuni funerare. Există patru alte forme de kaddish folosite în slujbe.

Kadesh

Oraș antic din V Siriei. Situat la SV de actualul Hims, a fost cucerit de faraonul egiptean Tutmes III în sec. XV î.Hr. A rămas un avanpost egiptean până a fost cucerit de hitiți, la mijlocul sec. XIV î.Hr. Regele egiptean Seti I a pus stăpânire pe oraș, iar în 1275 î.Hr. așezarea a fost scena unei bătălii dintre Ramses II și regele hitit Muwatalli. După invazia popoarelor mării, cca 1185 î.Hr., orașul a dispărut din istorie.

Kadesh-barnea *sau* Kadesh

Oraș din Palestina antică. Nu se cunoaște cu exactitate localizarea sa, dar se știe că se afla în țara amaleciților, la SV de Marea Moartă și la extremitatea de V a ținutului sălbatic Zin. A fost de două ori cartierul războinicilor israeliți.

Kaduna

Râu din centrul Nigeriei. Este principalul afluent al fluviului Niger. Izvorăște din podișul Jos, curge spre NV și apoi spre SV, înainte de a se vărsa în Niger, la Mureji, după ce parcurge 550 km. Kaduna („crocodili" în limba hausa) este navigabil doar într-o anumită perioadă a anului.

Kael, Pauline

(19.06.1919, Petaluma, California, SUA - 03.09.2001, Great Barrington, Massachusetts)

Critic de film american. A fost administratoarea unui cinematograf din Berkeley (1955–1960), perioadă în care a scris cronici de film pentru diverse reviste și posturi de radio. După publicarea unui volum de cronici și eseuri, *Pierdut la film* (I lost It at the Movies, 1965), a intrat în atenția publică și s-a stabilit la New York, unde a devenit critic de film pentru *The New Yorker* (1968–1991). Cronicile ei inteligente, acide, originale și presărate cu exemple extrem de concrete (cronici publicate în cele din urmă în cinci volume) au făcut-o cel mai important critic de film al timpului său.

Kafka, Franz

(3.07.1883, Praga, Boemia, Austro-Ungaria, azi Republica Cehă - 3.06.1924, Kierling, lângă Viena, Austria)

Scriitor de proză vizionară în limba germană, ale cărui romane publicate postum – mai ales *Procesul* (Der Prozess, 1925) și *Castelul* (Das Schloss, 1926) – exprimă anxietățile și alienarea omului din sec. XX.

Viața

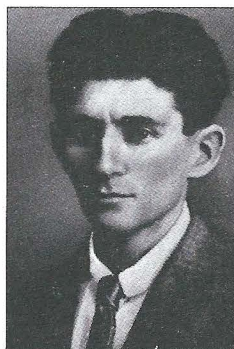
Franz Kafka, fiu al lui Julie Löwy și al negustorului Hermann Kafka, provenea dintr-o familie de evrei burghezi prosperi. După moartea prematură a celor doi frați mai mari, el a devenit conștient pentru totdeauna de rolul său de frate mai vârstnic; Ottla, cea mai mică dintre cele trei surori ale sale, i-a devenit cea mai apropiată rudă. Kafka s-a identificat puternic cu strămoșii din partea mamei, datorită spiritualității lor, calităților intelectuale distincte, milei, a învățăturilor rabinice, excentricității, predispoziției către melancolie și unei constituții mintale și fizice delicate. Totuși, nu a fost prea atașat de mama sa, o femeie simplă, devotată copiilor. Supusă bărbatului dominant și temperamental și negustoriei grele a acestuia, mama a manifestat aceeași lipsă de înțelegere față de pasiunea neprofitabilă și posibil nesănătoasă pentru „înregistrarea literară a... vieții [lui]... interioare fantastice".

Imaginea tatălui avea să domine opera și existența lui Kafka; acest personaj este unul dintre cele mai impresionante creații ale sale, deoarece, în imaginația sa, patronul de magazin, patriarhul aspru, practic și dominant, care nu prețuia decât succesul material și ascensiunea în societate, aparținea unei rase de uriași și era un tiran uimitor, demn de admirație, dar și respingător. În cea mai importantă încercare de autobiografie a lui Kafka, *Scrisoarea către tată* (Brief an den Vater, 1919), o scrisoare care nu a ajuns niciodată la destinatar, Kafka a atribuit imaginii prohibitive a tatălui eșecul său de a trăi – de a se elibera de legăturile parentale și a se așeza, căsătorindu-se și devenind tată –, precum și evadarea sa prin literatură; tatăl i-a inoculat simțul propriei incapacități. A simțit că i-a distrus până și voința. Conflictul cu tatăl este reflectat direct în povestirea *Judecata* (Das Urteil, 1913), apoi este proiectat la o scară mai mare în romane; într-o proză aparent simplă, lucidă, ele ilustrează lupta disperată a unui om cu o putere copleșitoare, una care își persecută victima (așa cum se întâmplă în *Procesul*) sau una care este căutată și implorată degeaba pentru aprobare (ca în *Castelul*). Totuși, la Kafka, rădăcinile anxietății și ale disperării sunt mult mai adânci decât relația cu tatăl și cu familia, cu care a ales să trăiască foarte aproape și prea puțin liber în cea mai mare parte a maturității sale. Sursa disperărilor lui Kafka este simțul unei izolări finale de adevărata comuniune cu toate ființele umane – prietenii pe care i-a prețuit, femeile pe care le-a iubit, ocupația pe care a detestat-o, societatea în care a trăit – și cu Dumnezeu, sau, așa cum spunea el, Ființa cu adevărat indestructibilă.

Fiu al unui evreu asimilat care ținea doar superficial la practicile religioase și la formalitățile sociale ale comunității evreiești, Kafka a fost german atât prin limbă, cât și prin cultură. A fost un copil timid, dominat de culpabilitate și ascultător, care a învățat bine în școala primară și la Altstädter Staatsgymnasium, un liceu exigent, destinat elitei academice. A fost respectat și plăcut de profesori. Cu toate acestea, s-a revoltat în sine împotriva instituției autoritare și a disprețuit programa de profil umanist, care punea accent pe învățarea pe dinafară și pe limbile clasice. Opoziția lui Kafka față de societatea stabilită a devenit vizibilă în adolescență, când s-a declarat socialist și ateu. Pe tot parcursul vieții și-a exprimat simpatia pentru socialiști, a participat la întâlnirile Anarhiștilor Cehi (înainte de Primul Război Mondial) și, în ultimii săi ani, a arătat un interes și o simpatie puternică pentru o societate sionistă. Dar chiar și atunci a fost esențialmente pasiv și neangajat politic. Ca evreu, Kafka a fost izolat de comunitatea germană din Praga, dar, ca intelectual modern, s-a îndepărtat, de asemenea, de moștenirea culturală evreiască. A simpatizat cu aspirațiile politice și culturale ale Cehiei, însă identificarea sa cu tradiția culturală germană a inhibat chiar și aceste simpatii. Astfel, izolarea socială și lipsa rădăcinilor au contribuit la nefericirea personală. Totuși, Kafka s-a împrietenit cu câțiva intelectuali evrei și oameni de litere din Praga și, în 1902, l-a cunoscut pe Max Brod, un scriitor minor, care a devenit cel mai apropiat și binevoitor prieten al lui Kafka și, în cele din urmă, promotorul, salvatorul și interpretul scrierilor lui Kafka și cel mai important biograf al său.

Cei doi s-au cunoscut pe când Kafka studia Dreptul la Universitatea din Praga. A luat licența în 1906, iar în 1907 s-a angajat într-o companie de asigurări. Orele lungi de lucru și condițiile aspre de la Assicurazioni Generali nu i-au permis să se dedice scrisului. În 1908 a găsit la Praga o slujbă la Institutul de Asigurări pentru Accidente de Muncă în Regatul Boemiei. A rămas acolo până în 1917, când tuberculoza l-a obligat să ia concedii medicale frecvente și, în final, să iasă la pensie în 1922, cu aproape doi ani înainte să moară. La serviciu a fost considerat neobosit și ambițios; foarte curând a devenit mâna dreaptă a șefului și a fost stimat și plăcut de toate persoanele cu care lucra.

De fapt, Kafka era un om fascinant, inteligent și cu simțul umorului, însă a simțit ca pe o tortură îngrozitoare rutina slujbei sale și obositoarea viață dublă pe care era obligat să o trăiască (deoarece își petrecea frecvent nopțile scriind); relațiile personale mai profunde au avut de suferit de pe urma acestei nevroze. Înclinațiile conflictuale ale personalității sale complexe și ambivalente și-au găsit o expresie în relațiile sexuale. Inhibițiile i-au afectat dureros relația cu Felice Bauer, cu care a fost logodit de două ori înainte de despărțirea finală din 1917. Și iubirea sa pentru Milena Jesenská Pollak a fost nefericită. Sănătatea i se deteriorase, iar munca de birou îl extenuase. În 1917 a fost diagnosticat cu tuberculoză și de atunci a petrecut mult timp în sanatorii.

Franz Kafka
ARHIVA DE ISTORIE ȘI ARTĂ, BERLIN

În 1923, Kafka a plecat la Berlin pentru a se dedica scrisului. În timpul unei vacanțe pe coasta Mării Baltice, mai târziu în acel an, a cunoscut-o pe Dora Diamant, o tânără socialistă evreică. Cuplul a trăit la Berlin până când sănătatea lui Kafka s-a agravat puternic, în primăvara lui 1924. După o scurtă ședere la Praga, unde l-a însoțit și Dora, a murit de tuberculoză într-o clinică de lângă Viena.

Opera

Kafka a fost apreciat de principalii editori de avangardă, de aceea a acceptat – fără entuziasm – să publice câteva dintre scrierile sale. Aceste ediții cuprind două secțiuni (1909) din *Descrierea unei lupte* (Beschreibung eines Kampfes, 1936); *Opinie* (Betrachtung, 1913), o colecție de piese în proză scurtă; și alte opere reprezentative pentru maturitatea artistică a lui Kafka – *Judecata*, o nuvelă scrisă în 1912, două nuvele mai lungi, *Metamorfoza* (Die Verwandlung, 1915) și *Colonia penitenciară* (In der Strafkolonie, 1919), și o colecție de proză scurtă, *Un medic de țară* (Ein Landarzt, 1919). *Un artist al foamei* (Ein Hungerkünstler, 1924), patru nuvele care ilustrează concizia și luciditatea caracteristice stilului de maturitate al lui Kafka, fuseseră pregătite de autor, dar au apărut abia după moartea sa.

Îndoielile privind receptarea operei sale l-au făcut pe Kafka să ceară înainte de

moarte ca toate manuscrisele nepublicate să fie distruse; executorul său literar, Max Brod, nu a ținut seama de instrucțiuni. Brod a publicat romanele *Procesul, Castelul* și *America* în 1925, 1926 și 1927; plus o colecție de proză scurtă, *La construirea Zidului Chinezesc* (Beim Bau der chinesischen Mauer), în 1931. Primele lucrări ale lui Kafka, între care *Descrierea unei lupte* (începută prin 1904) și *Opinie*, au un stil mai concret din punctul de vedere al imaginilor și o structură mai puțin coerentă decât cele de la maturitate, însă au de la început o originalitate caracteristică. Personajele din aceste scrieri nu reușesc să găsească un mod de comunicare cu ceilalți; ele urmăresc o logică ascunsă care nu ține cont de logica obișnuită; lumea lor se sfâșie în incidente grotești și în violență. Fiecare personaj este o voce chinuită, încercând zadarnic să înțeleagă lumea și să găsească răspunsuri și o cale de a crede în propria identitate și propriul scop.

Multe dintre alegoriile lui Kafka cuprind un amestec enigmatic de normal și fantastic, chiar dacă, ocazional, acest tip de straniu poate fi înțeles ca o consecință a unui dispozitiv literar sau verbal; delirul dintr-o stare patologică este confundat cu realitatea, sau o metaforă comună este tratată literal. Așadar, în *Procesul,* fiul se sinucide fără să pună întrebări, la porunca bătrânului său tată. În *Metamorfoza,* fiul se trezește transformat într-o insectă monstruoasă și respingătoare; el moare încet, nu doar din cauza rușinii familiei și a neglijenței din partea acesteia, ci din cauza propriei disperări vinovate.

Multe dintre istorisirile sale sunt și mai insondabile. În *Colonia penitenciară,* un ofițer își demonstrează devotamentul pentru datorie supunându-se la mutilările înspăimântătoare (și descrise clinic) ale propriului instrument de tortură. Tema ambiguității valorii unei sarcini și ororile devotamentului față de aceasta – una dintre preocupările constante ale lui Kafka – apare din nou în *Un artist al foamei.* Fabula *În fața legii* (Vor dem Gesetz, 1914, încorporată mai târziu în *Procesul*) prezintă atât inaccesibilitatea sensului („legea"), cât și năzuința nestăvilită a omului către acesta. Câteva fabule scrise în perioada 1923–1924, ultimul an de viață, se concentrează asupra luptei zadarnice, dar neîntrerupte, a individului pentru înțelegere și siguranță.

Multe dintre motivele din nuvele apar și în romane. De exemplu, în *America,* băiatul Karl Rossmann este trimis de familie în America. Aici caută adăpost pe lângă mai multe personaje care îi amintesc de tatăl său. Inocența și simplitatea sa sunt exploatate peste tot, și un ultim capitol descrie pătrunderea sa într-o lume onirică, „teatrul naturii din Oklahoma"; Kafka a lăsat o notiță în care menționa că Rossmann va pieri în cele din urmă. În *Procesul,* Joseph K., un funcționar la bancă, burlac conștiincios și capabil, este trezit de agenți care îl arestează. Investigația de la tribunal se transformă într-o farsă murdară, acuzația împotriva sa nu este exprimată niciodată și, din acest punct, curtea nu mai ia alte inițiative. Dar Joseph K. se consumă într-o căutare a unei justiții inaccesibile, încercând să obțină achitarea de o vină necunoscută. El face apel la intermediari ale căror sfaturi și explicații produc noi consternări; adoptă stratageme absurde; în căutările sale se confruntă cu mizeria, întunericul și desfrâul. Într-o catedrală, un preot îi spune că faptul de a-și susține nevinovăția este el însuși un semn de vinovăție și că dreptatea pe care este obligat să o caute trebuie să îi fie veșnic interzisă. Ultimul capitol îi descrie execuția, în vreme ce, căutând încă ajutor cu disperare, protestează până la sfârșit. Aceasta este cea mai sumbră lucrare a lui Kafka: răul este peste tot, achitarea sau mântuirea nu este accesibilă, efortul frenetic reflectă doar neputința reală a omului.

În *Castelul,* una dintre ultimele lucrări ale lui Kafka, cadrul este un sat dominat de un castel. Timpul pare să se fi oprit în acest ținut al iernii și aproape toate scenele au loc în întuneric. K. sosește în sat afirmând că este un arpentor trimis de cei de la castel. Postul său este respins de mai-marii satului, iar romanul descrie eforturile lui K. de a-și câștiga recunoașterea din partea unei autorități la fel de iluzorii ca tribunalele lui Joseph K. Dar K. nu este o victimă; el este un agresor, provocându-i atât pe funcționarii mărunți, aroganți, cât și pe sătenii care acceptă autoritatea lor. Toate stratagemele sale eșuează. La fel ca Joseph K., el iubește o servitoare, barmanița Frieda, dar ea îl părăsește atunci când descoperă că doar se folosește de ea. Brod a observat că intenția lui Kafka a fost ca personajul principal să moară extenuat de eforturi, dar, pe patul de moarte, avea să primească permisiunea de a rămâne în sat. În acest roman există elemente noi; romanul este tragic, nu cu final nefericit. Chiar dacă majoritatea personajelor lui Kafka sunt simple ficțiuni, Frieda este o persoană

indecisă, calmă și lipsită de imaginație. Cu ajutorul personalității ei, K. obține o privire mai aprofundată pentru o posibilă rezolvare a căutării sale și, când vorbește afectuos despre ea, pare să își depășească sentimentul de izolare.

Nuvelele și romanele lui Kafka au dat naștere la numeroase interpretări. Principalii traducători în limba engleză ai lui Brod și Kafka, Willa și Edwin Muir, i-au considerat romanele alegorii ale grației divine. Existențialiștii au văzut în mediul de vinovăție și de disperare al lui Kafka temelia pe care poate fi construită o existență autentică. Unii au crezut că relația tensionată cu tatăl reprezintă esența operei sale; alții au practicat critica socială, denunțând lipsa de umanitate a celor puternici și a agenților lor, violența și barbarismul care stau ascunse dincolo de rutina normală. Alții au găsit o anticipare imaginativă a totalitarismului în teroarea birocratică aleatoare și anonimă a *Procesului*. Suprarealiștii au fost încântați de permanentele intruziuni ale absurdului. Fiecare dintre aceste interpretări este probată atât de operele, cât și de jurnalele lui Kafka, însă, ca întreg, opera trece dincolo de toate aceste teorii. Un exeget a subliniat poate cel mai bine acest lucru atunci când a scris că lucrările lui Kafka sunt „parabole deschise", a căror semnificație finală nu poate fi niciodată epuizată.

Însă opera lui Kafka nu este nelimitată. Fiecare dintre lucrări poartă amprenta unui om care suferă fizic și psihic și care caută cu disperare, însă întotdeauna în interiorul său, un sens, securitate, încredere în sine și un scop. Kafka însuși și-a considerat scrierile și actul lor de creație o cale de „mântuire", o „formă de rugăciune" prin care se poate împăca totuși cu lumea sau prin care își poate depăși experiențele negative. Caracterul sumbru, descris cu luciditate, dar inexplicabil al lucrărilor sale dezvăluie luptele lui Kafka cu propriile frustrări, dar, prin intermediul personajelor fără putere și al straniilor incidente care se abat asupra lor, autorul a creat un simbolism convingător care, într-un sens mai larg, ilustrează anxietatea și alienarea lumii sec. XX.

În momentul morții, Kafka era apreciat doar de un mic cerc literar. Numele și scrierile sale nu ar fi supraviețuit dacă Max Brod i-ar fi respectat testamentul – două note prin care solicita ca prietenul lui să îi distrugă toate manuscrisele nepublicate și să nu îi republice lucrările tipărite deja. Brod a făcut exact invers și, astfel, numele și opera lui Kafka au ajuns să fie cunoscute în întreaga lume. Acest lucru s-a întâmplat inițial în perioada lui Adolf Hitler, în Franța și în țările vorbitoare de limbă engleză – chiar în vremea când cele trei surori ale lui Kafka erau deportate și ucise în lagăre de concentrare. După 1945, Kafka a fost redescoperit în Germania și Austria și a început să influențeze considerabil literatura germană. Prin 1960, această influență s-a extins chiar și în viața intelectuală, literară și politică a Cehoslovaciei comuniste.

Kafue

Râu ce izvorăște la granița dintre Republica Democrată Congo și Zambia. Curge neregulat spre S, apoi spre SE și se varsă în fluviul Zambezi, aproape de Chirundu, Zimbabwe, după ce parcurge 960 km. Traversează platoul central din Zambia, iar în bazinul său se află Parcul Național Kafue. Este unul dintre cele mai mari râuri din Zambia, apa sa fiind folosită pentru irigații și pentru producerea de energie hidroelectrică.

Kafue, Parcul Național ~

Parc național din partea central-sudică a Zambiei. Situat la V de Lusaka, a fost înființat în 1950. Se întinde pe 22 400 kmp și este alcătuit dintr-un podiș vast, întins de-a lungul cursului mediu al râului Kafue. Se remarcă prin abundența vegetației și a faunei, aici trăind animale precum hipopotami, zebre, elefanți, rinoceri-negri și lei. Expedițiile de safari se fac pe jos.

Kagame, Paul

(n. oct. 1957, Rwanda)

Președinte al Rwandei din 2000. De origine tutsi, Kagame a crescut în exil în Uganda, unde a contribuit la înlăturarea lui Milton Obote, în 1986, în favoarea lui Yoweri Museveni. În 1990 a pus la cale o lovitură de stat, nereușită, în Rwanda, dar în 1994, după genocidul în urma căruia au murit aproape un milion de rwandezi (cei mai mulți tutsi), a preluat controlul forțelor de opoziție tutsi-hutu care, în scurt timp, au ajuns să controleze întreaga Rwanda. În iulie 1994 a fost numit vicepreședinte și ministru al apărării în noul guvern, sub conducerea președintelui hutu Pasteur Bizimungu. În 2000 a devenit președinte, ca urmare a demisiei lui Bizimungu. În 1997 a contribuit decisiv la îndepărtarea de la putere a lui Mobutu Sese Seko din țara vecină, Zair (Congo), și la instalarea lui Laurent Kabila ca președinte.

Kaganovici, Lazar (Moiseevici)

(22.11.1893, Kabani, lângă Kiev, Ucraina, Imperiul Rus - 25.07.1991, Moscova, URSS)

Conducător politic sovietic. S-a alăturat bolșevicilor în 1911, devenind șeful guvernului sovietic din Tașkent, în 1920. Ca președinte al organizației de partid din Moscova (1930–1935), a sprijinit ascensiunea lui Iosif Stalin și, împreună cu Viaceslav Molotov, a format Biroul Politic al „postepurării" staliniste. Până în 1953 a coordonat dezvoltarea industriei grele din Uniunea Sovietică. În timpul lui Nikita Hrușciov a deținut funcții administrative, dar s-a opus destalinizării și a făcut parte dintr-un complot care a încercat, însă fără succes, să-l îndepărteze de la putere pe Hrușciov în 1957, fapt pentru care și-a pierdut toate funcțiile.

Kagera

Râu din NV Tanzaniei. Cel mai important braț al fluviului Nil și cel mai mare afluent al lacului Victoria. Izvorăște din Burundi, în apropiere de capătul de N al lacului Tanganyika și curge spre N, unde formează granița dintre Tanzania și Rwanda. Cotește spre E și formează granița dintre Tanzania și Uganda, după care se varsă în lacul Victoria. Are o lungime de cca 400 km.

kagura

În shintoism, stil tradițional de muzică și dans din ceremoniile religioase. Dansurile kagura sunt dedicate zeităților autohtone și reprezintă o reactualizare a dansului mitic de mulțumire care a atras-o pe zeița soarelui, Amaterasu, afară din peștera în care locuia. Neschimbat de aproape 1 500 de ani, dansul se desfășoară în acompaniamentul tobelor, al gongurilor de alamă și al flautelor. Muzica este de două feluri: cea de laudă, prin care spiritele sunt proslăvite și li se cere ajutorul, și cea menită să-i înveselească pe zei.

Kahlo (y Calderón de Rivera), (Magdalena Carmen) Frida

(06.07.1907, Coyoacán, Mexic - 13.07.1954, Coyoacán)

Pictoriță mexicană. Fiică a unui fotograf evreu german, a suferit de poliomielită în copilărie, iar la vârsta de 18 ani a fost rănită într-un grav accident de autobuz. Ulterior, a suferit 35 de intervenții chirurgicale. În timpul convalescenței a început să picteze. S-a remarcat prin autoportretele de o mare complexitate, misterioase și strălucitor colorate, din care multe ilustrează suferința fizică. La fel ca mulți artiști activi din Mexicul postrevoluționar, Kahlo a fost influențată de arta populară mexicană; acest lucru este evident în felul în care folosește elementele fantastice și în tușele îndrăznețe de culoare, precum și în modul în care se înfățișează purtând haine tradiționale mexicane mai degrabă decât europene. Căsătoria ei cu Diego Rivera (1929) a fost agitată, dar i-a adus satisfacții artistice. Suprarealiștii André Breton și Marcel Duchamp au ajutat-o să organizeze expoziții în SUA și în Europa; deși ea însăși a negat vreo legătură, caracterul oniric al operei sale i-a făcut pe mulți istorici să o considere suprarealistă. A murit la 47 de ani. Casa ei din Coyoacán a devenit Muzeul Frida Kahlo.

Diego și eu, ulei pe masonită, autoportret de Frida Kahlo, 1949 (pe frunte este pictat portretul lui Diego Rivera); Galeria Mary-Anne Martin/Arte frumoase, New York

MARY-ANNE MARTIN/ARTE FRUMOASE, NEW YORK

Kahn, Albert

(21.03.1869, Rhaunen, Westfalia - 08.12.1942, Detroit, Michigan, SUA)

Arhitect american de origine germană. În 1904 a proiectat fabrica de automobile a companiei Packard Motor Car Co. Timp de 30 de ani a fost principalul proiectant al celor mai multe dintre marile companii de automobile din SUA. Firma sa a realizat mai mult de 1 000 de proiecte pentru Ford, printre ele numărându-se uzina de fabricare și asamblare din River Rouge, Michigan, care era unul dintre cele mai mari complexuri industriale din lume. În 1937, firma sa proiecta 19% din toate clădirile industriale din SUA, primind comenzi pentru fabrici, topitorii și depozite de pe toate continentele. Firma lui Kahn a proiectat 521 de fabrici în URSS și a pregătit mai mult de 1 000 de ingineri sovietici în anii 1930.

Kahn, Herman

(15.02.1922, Bayonne, New Jersey, SUA - 07.07.1983, Chappaqua, New York)

Fizician și inginer american. A studiat la Caltech și a fost angajat de RAND Corp., unde a făcut cercetări de strategie militară, în domeniul unor noi metode analitice precum teoria jocului, cercetarea operațională și analiza sistemelor. S-a făcut cunoscut prin lucrarea *Războiul termonuclear* (On Thermonuclear War, 1960), în care a subliniat specificul acestui război

și necesitatea de a analiza și planifica un astfel de conflict. În 1961 a înființat Institutul de Cercetare Hudson pentru securitate națională și politici publice.

Kahn, Louis I(sadore)

(20.02.1901, Osel, Estonia, Imperiul Rus - 17.03.1974, New York, New York, SUA)

Arhitect american de origine estoniană. Pe când era copil a imigrat în SUA, iar mai târziu a absolvit cursurile Universității din Pennsylvania. Unul dintre cei mai originali arhitecți ai secolului, Kahn s-a distanțat de stilul internațional, printr-un stil elegant, fără vârstă, numit brutalism, care amintește de ruinele antice. În proiectul său pentru clădirea Institutului Richards de Cercetări Medicale Universitare (1960–1965), a izolat scările, lifturile, ieșirile de urgență și țevile în patru turnuri, pe care le-a separat de laboratoare și birouri. Proiectul pentru clădirea Adunării Naționale din Dhaka, Bangladesh (1962–1974), asemănător unei fortărețe, se remarcă prin folosirea unor spații geometrice pentru a permite luminii să intre în interiorul semisferic al moscheii. Ca și R. Buckminster Fuller, Kahn a fost preocupat de folosirea ineficientă a resurselor naturale. Schemele sale de planificare urbană propun construirea unor zgârie-nori geodezici și a unor hangare uriașe pentru mașini. A predat la Universitatea Yale (1947–1957) și la Universitatea Pennsylvania (1957–1974), unde s-a bucurat de un prestigiu cu totul deosebit.

Kaibara Ekiken

(17.12.1630, Fukuoka, Japonia - 05.10.1714, Japonia)

Filozof japonez, autor al unor jurnale de călătorie și pionier al botanicii. Deși a studiat medicina, a renunțat la profesia de medic în 1657, pentru a studia scrierile neoconfucianiste ale lui Zhu Xi. A scris circa o sută de volume de filozofie în care a evidențiat natura ierarhică a societății și a tradus doctrina confucianistă în termeni înțeleși de toți membrii claselor sociale japoneze. Una dintre operele sale este *O mai mare înțelepciune pentru femei* (Onna Daigaku), un tratat asupra bunelor maniere care a fost multă vreme considerat cel mai important cod de etichetă pentru femeile japoneze. Este considerat părintele botanicii în Japonia.

Kaieteur

Cascadă de pe râul Potaro, din partea central-vestică a Guyanei. După ce cade de la o înălțime de 226 m, apa pătrunde într-un defileu lung de 8 km, căzând din nou de la 25 m. Cascadele au o lățime cuprinsă între 90 și 105 m în punctele cele mai înalte și reprezintă atracția principală a Parcului Național Kaieteur (înființat în 1930).

Kaifeng *sau* K'ai-feng

Oraș, 594 887 loc. (2003), situat în N provinciei chineze Henan. În sec. IV î.Hr. a devenit capitala statului Wei, tot atunci fiind construit și primul dintre canalele orașului. A fost distrus în timpul dinastiei Qin, la sfârșitul sec. III î.Hr. A fost doar un târg până în sec. V d.Hr. A devenit un important centru comercial în sec. VII d.Hr., grație traficului de pe Marele Canal și a fost capitala celor Cinci Dinastii și a dinastiei Song. În Kaifeng a existat singura mare comunitate de evrei atestată din China (sec. XII–XV).

Kaikei

(perioadă de glorie 1183-1236)

Sculptor japonez care a contribuit la formarea modelului tradițional de sculptură budistă. Tehnica sa, cunoscută drept stilul Anami, se remarcă prin grație și finețe. Împreună cu mentorul său, Kokei, și cu colegul său, Unkei, a realizat statui pentru templele Kofuku și Todai din Nara, vechea capitală a Japoniei. Ulterior s-a călugărit, primind numele Anami Butsu.

Kairouan *sau* Qayrawan

Oraș, 102 600 loc. (1994), situat în NE Tunisiei. Centru religios al islamului, a fost întemeiat în 670 de generalul arab Sidi Okba și a devenit primul oraș arab din Maghreb. A fost desemnat capitală a Maghrebului în vremea dinastiei Aghlabizilor, cca 800 d.Hr. În timpul dinastiei Fatimizilor și a Zirizilor, a fost un centru administrativ, comercial, religios și intelectual. Dezvoltarea orașului Tunis, noua capitală, a dus la declinul orașului Kairouan, care a fost devastat de invazia beduinilor în sec. XI. Aici se află Marea Moschee, una dintre cele 150 de moschei ale orașului, care datează din sec. IX d.Hr.

Kaiser, Henry J(ohn)

(09.05.1882, Sprout Brook, New York, SUA - 24.08.1967, Honolulu, Hawaii)

Industriaș american și fondator a peste 100 de companii, incluzând Kaiser Aluminum, Kaiser Steel și Kaiser Cement and Gypsum. A început să lucreze în domeniul proiectelor de lucrări publice în 1914, construind baraje în California, diguri pe fluviul Mississippi și autostrăzi în Cuba. Între 1931 și 1945 a organizat consorții de companii de construcții pentru a ridica barajele Hoover, Bonneville și Grand Coulee,

precum și alte proiecte publice de mare anvergură. În Al Doilea Război Mondial, a condus șapte șantiere navale, a produs oțel în propria oțelărie și a folosit linii de asamblare pentru a construi nave în mai puțin de cinci zile. A înființat primul sistem de asigurări de sănătate sau Planul Kaiser, pentru angajații de pe șantierele navale; a lucrat cu peste un milion de oameni, iar activitatea sa a devenit un model pentru programele federale ulterioare. În perioada postbelică, a făcut afaceri profitabile cu aluminiu, oțel și autoturisme.

Kakinomoto Hitomaro
cunoscut ca **Hitomaro**
(m. 708 d.Hr., Japonia)

Poet japonez. A intrat în serviciul curții imperiale, devenind mai târziu înalt funcționar provincial. Primul mare reprezentant al literaturii japoneze, a trăit în perioada în care civilizația japoneză devenea una a scrisului. Scrierile sale, abordând subiecte foarte diverse, combină calitățile domestice ale cântecelor primitive cu tehnici și metode literare sofisticate. Cele 77 de poeme care i-au fost atribuite cu certitudine, dar și multe altele, al căror prezumtiv autor este, au fost publicate în volumul *Culegerea celor 1000 de zile* (Man'yoshu), prima și cea mai mare antologie de poezie japoneză.

Kalacuri, dinastia ~
sau **dinastia Kalachuri**

Denumire generică a câtorva dinastii din istoria Indiei. Dincolo de numele dinastic și de credința în existența unor strămoși comuni, nu există suficiente argumente pentru a dovedi înrudirea lor. Prima familie cunoscută de conducători Kalacuri a domnit, cu aproximație, între 550–620 d.Hr. în centrul și V Indiei. Puterea lor a decăzut odată cu ascensiunea unei alte ramuri, dinastia Calukya. Înflorirea unei alte dinastii Kalacuri (1156–1181), cu centrul la Karnataka, a coincis cu dezvoltarea sectei hinduse Lingayat sau Virashiva. Cea mai cunoscută familie Kalacuri a domnit în centrul Indiei, având capitala în vechiul oraș Tripuri (Tewar). A apărut în sec. VIII, s-a dezvoltat semnificativ în sec. XI și a intrat în declin în sec. XII–XIII.

Kalahari

Deșert din S Africii. Se întinde pe 930 000 kmp și este situat în mare parte în Botswana, dar ocupă și regiuni din Namibia și Africa de Sud. A fost traversat de exploratorii britanici David Livingstone și William C. Oswell, în 1849. Deși nu există nici un curs de apă de suprafață, cu excepția râului Boteti, în regiune cresc copaci, tufe și iarbă, iar fauna este variată. Cuprinde Parcul Național Kalahari Gemsbok și Parcul Național Gemsbok.

kalam

Teologie islamică speculativă. A apărut în vremea dinastiei Omeiazilor din variatele interpretări ale Coranului și din controversele legate de predestinare, liberul-arbitru și natura lui Dumnezeu. Una dintre primele școli importante, cea a mutaziliților, s-a dezvoltat în sec. VIII și a susținut supremația rațiunii, existența liberului-arbitru, dar a respins reprezentarea antropomorfă a lui Dumnezeu. Școala Ashariya, apărută în sec. X, a reprezentat o revenire la învățăturile tradiționale, acceptând, de ex., natura eternă și noncreată a Coranului și adevărul său literal. Școala a reprezentat, de asemenea, adoptarea cu succes a raționamentului filozofic elenist la teologia musulmană ortodoxă.

kalamukha

Vezi kapalika și kalamukha

kalanchoe

Specii de plante erbacee suculente, care formează genul *Kalanchoe*, din familia *Crassulaceae*, cunoscute ca plante de interior. Plantele *K. blossfeldiana*, sădite în ghivece, sunt foarte apreciate pentru că înfloresc în timpul iernii, iar florile, roșii sau portocalii, își păstrează prospețimea timp de opt săptămâni. Nu au nevoie de îngrijiri speciale, ci doar de lumină puternică, naturală sau artificială, și se udă din când în când, nefiindu-le necesară multă apă. La unele specii, lăstarii cresc în formă de V pe tulpina plantei-mamă, apoi cad pe pământ și prind rădăcini.

Kalaupapa

Peninsulă de pe țărmul de N al insulei hawaiene Molokai. Ocupă un platou de 13 kmp și este despărțită de restul insulei prin stânci cu altitudini de 600 m. În satul Kalawao, în prezent abandonat, s-a aflat colonia de leproși (*vezi* lepră) înființată de regele Kamehameha V, în 1866. Părintele Damien a îngrijit bolnavii, slujind în acest loc în perioada 1873–1889. Întreaga peninsulă a fost o leprozerie de stat până în 1969, când legile izolaționiste din Hawaii au fost abolite.

Kalb, Johann
(29.06.1721, Hüttendorf, lângă Erlangen – 19.08.1780, Camden, Carolina de Sud, SUA)

Ofițer de armată german care a luptat în Revoluția Americană. A făcut parte din

regimentul german al infanteriei franceze din 1743. În 1768, francezii l-au trimis într-o misiune secretă în coloniile americane pentru a vedea care este atitudinea cetățenilor acestora față de regatul britanic. În 1776 a fost detașat în Armata Continentală. A ajuns la Philadelphia în iulie 1777 și a fost, în cele din urmă, numit general maior de către Congresul Continental. A devenit un puternic admirator al generalului George Washington și a luptat alături de el la Valley Forge. În 1780 i s-a alăturat generalului Horatio Gates la Camden, Carolina de Sud, într-un atac eșuat asupra trupelor britanice. După ce Gates a fost obligat să se retragă, Kalb a continuat lupta, fiind rănit mortal.

kale

Plantă erbacee legumicolă, o formă de varză comestibilă, la care frunzele nu formează o căpățână (*Brassica oleracea*, grupul *Acephala*); aparține familiei muștarului (*Brasicaceae*). Varza-kale comună (scoțiană) sau varza-sfredel are tulpina înaltă de aproape 60 cm, cu frunze alungite, de culoare verde-închis, dispuse pe tulpină ca niște rozete. Este recoltată toamna sau iarna, deoarece frigul îmbunătățește calitatea acestei legume, care se consumă gătită. Este foarte hrănitoare.

Kalevala

Epopee națională finlandeză. A fost compilată de Elias Lönnrot, din cântecele și baladele care circulă în literatura populară orală din Finlanda și publicată în formă completă în 1849. Kalevala, reședința eroilor din poem, este un nume poetic pentru Finlanda, în traducere însemnând țara eroilor. Epopeea include povestea genezei și aventurile unor eroi legendari. Personajul principal este Väinämöinen, muzician și clarvăzător, cu origini supranaturale. Alte personaje sunt Ilmarinen, fierarul care a făurit învelișul cerurilor, Lemminkäinen, războinicul aventurier și cuceritorul de femei, și Louhi, femeia care stăpânea un tărâm din N. Deși Kalevala prezintă elemente din perioada precreștină, pare să profețească dispariția vechilor religii.

Kalf, Willem *sau* Willem Kalff

(03.11.1619, Rotterdam, Țările de Jos - 31.07.1693, Amsterdam)

Pictor olandez, unul dintre cei mai cunoscuți pictori olandezi de natură moartă. Primele sale tablouri ilustrează interioare de bucătărie, cu tărtăcuțe și oale aruncate pe podea. Picturile din ultima parte a vieții prezintă obiecte scumpe și luxoase, cum ar fi obiecte din sticlă de Veneția sau din porțelan chinezesc, pictate obiectiv și cu multe detalii. Chiar dacă naturile sale moarte urmau o formulă consacrată, Kalf a îmbogățit consistent genul prin folosirea unei compoziții simple, a unui fundal întunecat și a unor focalizări percepute cu acuitate. În ce privește obiectivitatea și bogăția texturii, naturile moarte ale lui Kalf nu au egal. Lucrări precum *Natură moartă cu o cupă Nautilus* (Stilleven met Nautilus, cca 1660) erau foarte căutate de către oamenii cu stare din Amsterdam.

Kali

Zeiță hindusă a distrugerii și a morții. Este o ipostază înfricoșătoare a zeiței-mamă Devi, care în alte reprezentări are o înfățișare blândă și plină de bunătate. Este adesea asociată cu moartea, violența, sexualitatea și, paradoxal, cu dragostea maternă. Cunoscută pentru uciderea demonului Raktavija, este înfățișată, de obicei, ca o scorpie hidoasă, cu față neagră și mânjită de sânge. În cele patru mâini ține o sabie, un scut, capul tăiat al unui gigant și un laț de spânzurătoare. Aproape goală, ea poartă doar o ghirlandă de cranii și o centură de capete tăiate. Este reprezentată în picioare sau dansând deasupra soțului ei, Shiva. Până în sec. XIX, secta asasinilor tugi din India o venera pe Kali, oferindu-i victimele. În sec. XX, în unele cercuri a devenit un simbol al emancipării feminine.

Kali, basorelief în gresie; Bheraghat, în apropiere de Jabalpur, statul Madhya Pradesh, India, sec. X î.Hr.

PRAMOD CHANDRA

Kalidasa

(perioadă de glorie sec. V d.Hr.)

Poet și dramaturg indian. Se cunosc foarte puține despre viața sa. Poemele lui sugerează că ar fi fost brahman (preot). Multe opere îi sunt atribuite prin tradiție, dar cercetătorii au identificat doar șase ca fiind autentice, a șaptea fiind probabil tot o creație a sa. *Sakuntala*, cea mai cunoscută creație, este considerată cea mai importantă operă literară indiană, iar Kalidasa este considerat poate cel mai mare scriitor indian.

Kalinga

Regat antic și medieval din NE Indiei. Se afla în regiunea unde astăzi se află zona

nordică din Andhra Pradesh, o mare parte din Orissa și o porțiune din Chhatotisgarh. A fost cucerit de Mahapadma, fondatorul dinastiei Nanda, în sec. IV î.Hr. Începând cu mijlocul sec. XI d.Hr., puterea a fost preluată de ramura estică a dinastiei Ganga. Templul zeului Soare de la Konarak a fost construit în sec. XIII de Narasimha I. Dinastia s-a prăbușit când, în 1324, sultanul din Delhi a invadat regatul Kalinga dinspre S.

Kalinin, Mihail (Ivanovici)

(19.11.1875, Verhniaia Troița, Rusia - 03.06.1946, Moscova, URSS)

Lider comunist rus și politician. Susținător al bolșevicilor încă de la începuturile mișcării, a luat parte la Revoluția Rusă din 1905 și a fost cofondator al ziarului *Pravda*. După Războiul Civil din Rusia, a fost primar al Petrogradului (Sankt Petersburg). În 1919 a devenit președintele comitetului executiv al Comitetului Executiv Central al Sovietelor, ajungând astfel șeful statului în Rusia (1919–1922) și în URSS (1938–1946); a ocupat această funcție până la moarte. Din 1925 a fost membru al Biroului Politic și l-a susținut pe Iosif Stalin în situații cruciale, păstrându-și astfel funcția înaltă în partid.

Kaliningrad *anterior* Königsberg

Oraș, 427 200 loc. (1999), în V Rusiei, situat pe râul Pregolia. Întemeiat în 1255 sub numele Königsberg, a fost reședința ducilor de Prusia și, ulterior, capitala Prusiei Orientale. În 1724 s-a unit cu orașele vecine, Löbenicht și Kneiphof. Distrus practic de sovietici în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, a intrat sub suveranitatea URSS și a fost reconstruit în 1946, sub numele Kaliningrad. Orașul găzduiește Universitatea din Kaliningrad și este locul natal al lui Immanuel Kant.

Kalliope

Vezi Calliope

Kalmar, Uniunea de la ~

(1397-1523)

Uniune scandinavă, în care au intrat regatele Norvegiei, Suediei și Danemarcei și care se afla sub conducerea unui singur monarh. În 1388, Margareta I a devenit regenta celor trei regate; ea l-a desemnat succesor pe nepotul său, Erik de Pomerania, care a fost încoronat la Kalmar, în Suedia, în 1397. Fiecare țară își păstra propriile legi, obiceiuri și propria administrație. Suedezii s-au revoltat și și-au proclamat independența în 1523, sub conducerea lui Gustav I Vasa, iar Norvegia a devenit provincie daneză în 1536.

Kama

Zeu al iubirii în mitologia indiană. În epoca vedică, a personificat dorința cosmică sau impulsul creator și a fost numit primul-născut din haosul primordial. Mai apoi, a fost înfățișat ca un tânăr fermecător, curtat de nimfe cerești, care trăgea cu săgeți dintr-un arc confecționat din trestie de zahăr. Acestea declanșau procesul îndrăgostirii. A fost la un moment dat ucis de Shiva, care s-a înfuriat când Kama i-a întrerupt meditația în timp ce se afla într-un vârf de munte; zeul l-a iertat apoi și l-a readus la viață.

Kama

Râu din partea central-vestică a Rusiei. Este cel mai mare afluent al fluviului Volga, izvorăște din Udmurtia și curge pe o distanță de 1 805 km pentru a se vărsa în Volga, mai jos de Kazan. Este navigabil pe o lungime de 1 535 km. Este unul dintre cele mai importante cursuri de apă din Rusia, atât din punct de vedere istoric, ca rută spre Urali și Siberia, cât și din punct de vedere economic, ca parte a vastului bazin hidrografic al Volgăi.

Kamakura, perioada ~

(1192-1333)

Perioadă din istoria japoneză marcată de prima eră de guvernare militară a țării. Shogunatul Kamakura a fost întemeiat de Minamoto Yoritomo, după ce acesta a învins, în 1185, familia rivală, a samurailor Taira *(vezi* Taira Kiyomori). Sediul principal se afla în Kamatura. Pentru a-și impune autoritatea, Yoritomo a numit *jito* (administratori) în toate domeniile *(shoen)*, pentru a aduna taxele, și *shugo* (protectori) într-una sau mai multe provincii, pentru a le conduce în vreme de război. Sistemul a fost îmbunătățit de familia Hojo, care a preluat puterea în shogunat după moartea lui Yoritomo. Întemeierea shogunatului Kamakura marchează începutul epocii medievale sau feudale în Japonia, caracterizată de etica războinică a datoriei, loialității și supunerii. Ceea ce occidentalii au perceput ca elemente specific japoneze, cum ar fi budismul zen, samuraii, seppuku și ceremonia ceaiului, datează din această perioadă. Budismul Pământului Pur și cultul nichiren, care puneau accentul pe mântuirea doar prin credință, ofereau consolare populației, în timp ce poveștile despre aventurile războinicilor circulau ca forme de divertisment. *Vezi și* bushido.

Kamceatka

Peninsulă din E Rusiei. Se învecinează la V cu Marea Ohotsk, iar la E cu Oceanul Pacific și Marea Bering. Are o lungime de 1 200 km, o lățime maximă de 480 km și o suprafață de 370 000 kmp. De-a lungul ei se întind lanțuri muntoase, cu 22 de vulcani activi, precum Kliucevski (4 750 m), cel mai înalt vârf din Siberia.

Kamehameha I *născut* Paiea *cunoscut drept* Kamehameha cel Mare

(nov. 1758?, regiunea Kohala, Hawaii - 08.05.1819, Kailua)

Rege și conducător hawaian, care a unificat insulele din arhipelag. S-a născut imediat după apariția cometei Halley, ceea ce i-a determinat pe clarvăzători să prorocească sosirea pe lume a unui mare conducător. În tinerețe s-a luptat cu vărul său pentru a prelua puterea asupra insulei Hawaii. În 1795 l-a învins, cucerind insulele hawaiene, cu excepția a două dintre ele, care i-au fost cedate în 1810. A menținut un sistem juridic foarte dur, dar i-a protejat pe oamenii de rând de abuzurile stăpânitorilor puternici și a interzis sacrificiile umane. În vremea sa, regatul a prosperat prin introducerea unui monopol de guvern asupra comerțului cu santal și prin taxele de import pe care le-a impus navelor străine, reușind să păstreze independența statului în perioada de expansiune europeană. A întemeiat cea mai cunoscută și mai longevivă linie de conducători hawaieni.

Kamehameha I, litografie în culori de D. Veelward, 1822, după o gravură de Louis Choris, 1816

MUZEUL EPISCOPAL BERNICE PAUAHI, HONOLULU

Kamehameha IV *născut* Alexander Liholiho

(09.02.1834, Ewa, Oahu, insulele Hawaii - 30.11.1863, Honolulu, Oahu)

MUZEUL EPISCOPAL BERNICE PAUAHI, HONOLULU; FOTO DE H.L. CHASE

Kamehameha IV, cca 1862-1863

Conducător hawaian (1855–1863). Adoptat în copilărie de unchiul său, Kamehameha III (1813–1854), a fost educat de misionarii protestanți. În calitate de rege, a încercat să limiteze influența misionarilor americani. A dezvoltat comerțul cu alte state și, pentru a stopa influența SUA, a invitat Biserica Anglicană să-și trimită reprezentanți în arhipelag. Conducător apreciat și binevoitor, a modernizat porturile pentru a le adapta la dezvoltarea comerțului rezultat din vânătoarea de balene și a introdus servicii medicale gratuite pentru poporul său. S-a opus cu hotărâre anexării insulelor Hawaii de către SUA.

Kamenev, Lev (Borisovici) *născut* Lev Borisovici Rosenfeld

(18.07.1883, Moscova, Rusia - 24.08.1936, Moscova, URSS)

Conducător politic rus. Bolșevic din 1903, a lucrat cu Vladimir Ilici Lenin în Europa între 1909 și 1914, apoi s-a întors în Rusia, unde a fost arestat și trimis în Siberia. După Războiul Civil din Rusia din 1917, a fost secretarul organizației de partid din Moscova între 1919 și 1925. Când Lenin s-a îmbolnăvit grav, în 1922, Kamenev, Iosif Stalin și Grigori E. Zinoviev au format triumviratul de la conducere, atacându-l pe Lev Troțki. În 1925, Stalin s-a întors împotriva lui Zinoviev și a lui Kamenev, îndepărtându-l pe acesta din urmă din funcția de secretar al organizației din Moscova a partidului. În 1926 a fost exclus din partid pe motiv că a conspirat cu Troțki și Zinoviev împotriva lui Stalin. În 1936 a fost primul judecat în procesele Marii Epurări și a recunoscut toate acuzațiile fabricate care îi fuseseră aduse, în speranța că-și va salva familia. A fost executat, iar soția sa, sora lui Troțki, a murit în gulag.

Kamerlingh Onnes, Heike

(21.09.1853, Groningen, Olanda - 21.02.1926, Leiden)

Fizician olandez. A predat la Universitatea din Leiden între 1882 și 1923, iar în 1884 a înființat Laboratorul de Criogenie (care acum îi poartă numele) ce a transformat orașul Leiden în cel mai important centru de cercetare în fizica temperaturilor foarte scăzute din întreaga lume. A fost primul cercetător care a obținut heliu lichid (1908) și a descoperit supraconductibilitatea. A studiat ecuațiile care descriu stările materiei și proprietățile termodinamice ale lichidelor la o mare varietate de temperaturi și presiuni. În 1913 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru fizică.

kamikaze

Denumire dată piloților japonezi din Al Doilea Război Mondial care se prăbușeau în mod deliberat cu avioanele în țintele

inamice, de obicei nave, sinucigându-se. Termenul înseamnă „vânt divin" și face referire la taifunul care a împrăștiat flota mongolă ce urma să invadeze Japonia din V, în 1281. Fenomenul a luat amploare în ultimul an de război. Majoritatea avioanelor kamikaze erau avioane de vânătoare sau bombardiere ușoare, adesea încărcate cu bombe sau cu un surplus de combustibil, înainte de a pleca în misiunea sinucigașă. Aceste atacuri au scufundat 34 de nave și au avariat alte câteva sute. La Okinawa au provocat cele mai mari pierderi suferite vreodată de marina americană într-o singură bătălie, făcând aproape 5 000 de victime. *Vezi și* Zero.

Kammu
(737 d.Hr., Nara, Japonia - 09.04.806 d.Hr., Kyoto)

Împărat al Japoniei (781–806 d.Hr.). Pentru a limita influența și puterea templelor budiste de la Nara, a mutat capitala de la Heijo-kyo (Nara) la Nagaoka, în 784 d.Hr., și apoi la Heian-kyo, în 794 d.Hr. Stabilirea capitalei la Heian-kyo a marcat începutul perioadei Heian.

Kamono Chōmei
(1155, Japonia - 24.07.1216, Kyoto)

Poet și critic japonez. Autor al operei *Însemnări din coliba mea* (Hojoki, 1212), un jurnal poetic în care își prezintă viața de ascet pe care a dus-o după ce a demisionat dintr-un birou imperial, pentru a deveni călugăr și sihastru budist. Poezia sa este reprezentativă pentru o perioadă în care au creat mulți poeți de prim rang. Volumul *Note anonime* (Mumyosho, 1208–1209) este o colecție foarte valoroasă de comentarii critice, de anecdote și de înțelepciune poetică.

Kampala
Oraș, 1 154 000 loc. (1998), capitala statului Uganda. Cel mai mare oraș al țării, situat în S Ugandei, la N de lacul Victoria. În 1890 a fost ales de căpitanul Frederick Lugard drept cartier general al Companiei Britanice a Africii de Est. Fortul lui Lugard de pe vechiul deal Kampala a rămas cartierul general administrativ al coloniei până în 1905. În 1962, Kampala a devenit capitala statului independent Uganda. În oraș se află sediile celor mai importante companii ugandeze, Universitatea Makerere și Muzeul Ugandei.

Kampuchia
Vezi Cambodgia

Kan
Vezi Gan

Kanawha
Râu din Virginia de Vest, SUA. Format prin confluența râurilor New și Gauley, curge spre NV pe o distanță de 156 km și se unește cu râul Ohio la Point Pleasant. Pe râu se află baraje și ecluze, iar cursul este navigabil până la cascada Kanawha, situată la 48 km în amonte de Charleston, Virginia de Vest. Pe valea lui se află zăcăminte importante de sare și de gaze naturale, iar puțurile petroliere sunt foarte numeroase.

Kanchenjunga
Vârf din Munții Himalaya. Este al treilea vârf ca înălțime din lume, atingând o altitudine de 8 586 m. Se află la granița dintre Nepal și regiunea indiană Sikkim, situată la NV de Darjiling. Rinzin Namgyal, un explorator din sec. XIX, a fost primul care a realizat o hartă a vârfului. În 1955, o expediție engleză condusă de Charles Evans a realizat prima ascensiune reușită.

Kandel, Eric
(n. 07.11.1929, Viena, Austria)

Neurobiolog american. Născut în Austria, a primit titlul de doctor în medicină la Universitatea din New York, SUA. Cercetările sale au evidențiat importanța transmiterilor sinaptice în învățare și în memorare. A demonstrat că stimulii slabi determină apariția unor transformări chimice în sinapse, modificări ce formează baza memoriei de scurtă durată; stimulii puternici, însă, determină alte reacții chimice sinaptice care duc la formarea memoriei de lungă durată. A primit Premiul Nobel în 2000, împreună cu Paul Greengard și Arvid Carlsson. Descoperirile celor trei cercetători au dus la dezvoltarea unor noi medicamente pentru tratarea bolii Parkinson și a altor boli.

Kander, John
(n. 18.03.1927, Kansas City, SUA)

Compozitor american. A studiat muzica la Colegiul Oberlin și la Universitatea Columbia, iar mai târziu a compus muzică pentru piese de teatru. Împreună cu textierul Fred Ebb (n. 1932), un newyorkez care a studiat tot la Universitatea Columbia și care a scris cântece pentru numerele de revistă, a realizat câteva dintre cele mai cunoscute musicaluri de la Hollywod, cum ar fi: *Cabaret* (1966; ecranizare în 1972), *Zorba* (1968), *Chicago* (1975; ecranizare în 2002) și *Sărutul femeii-păianjen* (Kiss of the Spider Woman, 1992) și filme precum *Un cântec pe Broadway* (Funny Lady, 1975) și *New York, New York* (1977).

Kandinsky, Wassily (Vasilievici)

(4.12. [16.12 stilul nou] 1866, Moscova, Rusia - 13.12.1944, Neuilly-sur-Seine, Franța)

Artist rus, unul dintre primii creatori ai abstracționismului pur din pictura modernă. După o serie de expoziții de avangardă de succes, a înființat importantul grup de la München Der Blaue Reiter (Călărețul Albastru, 1911–1914) și s-a dedicat în întregime picturii abstracte. Formele sale au evoluat de la fluide și organice la geometrice și, în final, pictografice (de ex., *Elan temperat*, 1944).

Tinerețea

Mama lui Kandinsky era moscovită, una dintre străbunici era prințesă mongolă, iar tatăl provenea din Kiahta, un oraș siberian de la granița cu China; prin urmare, băiatul a crescut cu moștenire culturală jumătate europeană, jumătate asiatică. Familia era de bună extracție, prosperă și pasionată de călătorii; încă din copilărie a călătorit la Veneția, la Roma, la Florența, în Caucaz și în peninsula Crimeea. La Odessa, unde părinții lui s-au stabilit în 1871, a terminat gimnaziul și a devenit instrumentist amator la pian și violoncel. De asemenea, a devenit pictor amator și mai târziu și-a reamintit că simțea un fel de impuls către abstracțiuni, o convingere adolescentină că fiecare culoare are o viață misterioasă proprie.

În 1886 a început să studieze dreptul și economia la Universitatea din Moscova, dar a continuat să aibă sentimente stranii pentru culoare în vreme ce contempla arhitectura plină de viață a orașului și colecțiile sale de icoane; în icoane, a spus el odată, se aflau rădăcinile propriei arte. În 1889, universitatea l-a trimis într-o misiune etnografică în provincia Vologda, în ținuturile împădurite din nord, și s-a întors de acolo cu un interes permanent pentru stilurile țipătoare, nerealiste ale picturii populare rusești. În același an, l-a descoperit pe Rembrandt la Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg și a continuat să se autoeduce vizual călătorind la Paris. Și-a urmat cariera academică și, în 1893, i s-a acordat gradul echivalent cu un doctorat.

La acel moment, conform memoriilor sale, pierduse o mare parte din entuziasmul inițial pentru științele sociale. Totuși, a simțit că arta este „un lux interzis unui rus". În final, după o perioadă când a predat la universitate, a acceptat postul de director al secțiunii fotografice al unei tipografii din Moscova. În 1896, când se apropia de vârsta de 30 de ani, a fost obligat să facă o alegere în privința viitorului, deoarece i se oferise un post de profesor de jurisprudență la Universitatea din Dorpat (mai târziu Tartu), în Estonia, care trecea în acel moment prin procesul de rusificare. În starea pe care el a numit-o „acum ori niciodată", a refuzat oferta și a luat trenul pentru Germania, cu intenția de a deveni pictor.

Perioada de la München

Kandinsky degaja aerul de autoritate care avea să contribuie la succesul său ca profesor din ultimii ani. Era înalt, bine făcut, îmbrăcat impecabil și purta pince-nez; avea obiceiul de a-și ține capul sus și părea că privește lumea cu superioritate. După spusele cunoștințelor, părea o combinație între diplomat, om de știință și prinț mongol. Dar, în acel moment, era un simplu student la Arte, înscris la școala particulară din München condusă de Anton Azbé. După doi ani de studii la școala lui Azbé, a urmat un an de muncă, apoi s-a înscris la Academia din München, la clasa lui Franz von Stuck. Kandinsky a terminat Academia în 1900 și, în următorii câțiva ani, a avut un succes moderat ca artist profesionist competent, în contact cu tendințele moderne. Având la bază realismul sec. XIX, a fost influențat de impresionism, de liniile tremurătoare și de efectele decorative din Art Nouveau (denumită Jugendstil în Germania), de tehnica punctului din neoimpresionism (sau pointilism), precum și de culorile puternice, nerealiste ale expresionismului Europei Centrale și ale fovismului francez. Adesea, a dezvăluit că nu uitase icoanele din Moscova și arta populară din Vologda; uneori s-a dedicat unor modele în nuanțe agresive care i-ar fi încântat pe strămoșii săi asiatici. Și-a expus lucrările împreună cu grupurile de avangardă și în marile expoziții non-academice care se răspândiseră în întreaga Europă – cu grupul Phalanx de la München (al cărui președinte a devenit în 1902), cu grupul Sezession de la Berlin, la Salon d'Automne și Salon des Indépendants de la Paris, și cu grupul de la Dresda care se autodenumise Die Brücke (Podul). În 1903, la Moscova, a avut prima expoziție individuală, urmată în anul următor de încă două expoziții, în Polonia. Între 1903 și 1908 a călătorit foarte mult, din Olanda până departe în sud, în Tunisia, și din Paris înapoi în Rusia, oprindu-se câteva luni pentru a locui în Kairouan (Tunisia), la Rapallo

(Italia), la Dresda, în suburbia pariziană Sèvres și la Berlin.

În 1909, Kandinsky și pictorița germană Gabriele Münter, care devenise iubita sa în 1902, au cumpărat o casă în orășelul Murnau, în sudul Bavariei. Lucrând atât la Murnau, cât și la München, el a început procesul care a condus la nașterea primului său stil bine definit și, în final, la trecerea istorică la pictura pur abstractă. Treptat, numeroasele influențe pe care le-a avut au fuzionat. Trebuie reținut însă că impulsul de a elimina în întregime subiectul nu s-a datorat doar, sau în primul rând, judecății sale estetice. Nimeni altul decât Kandinsky nu ar fi putut fi mai puțin dependent de estetică, de teoria „artei pentru artă", decât Kandinsky. În plus, nu era tipul de pictor înnăscut care se bucură de proprietățile fizice ale uleiului și ale pigmenților fără a-i păsa ce înseamnă acestea. El și-a dorit un tip de pictură în care culorile, liniile și formele se eliberează de funcția lor confuză de a ilustra obiecte recognoscibile și pot evolua într-un „limbaj" vizual capabil – la fel cum era, pentru el, „limbajul" abstract al muzicii – să exprime idei generale și să transmită emoții puternice.

Proiectul său nu era în întregime nou. Analogiile dintre pictură și muzică existau de mult timp; mulți gânditori încercaseră să codifice presupusa expresivitate a culorilor, liniilor și formelor; și multe dintre schițele foarte vechi pot intra în competiția pentru onoarea de a fi numite prima pictură abstractă. În plus, în anii imediat premergători Primului Război Mondial, Kandinsky nu era deloc singur în criticile sale împotriva artei figurative. Prin 1909, cubiștii denunțau viziunile intelectualizante și fragmentate ale realității care îl derutau pe spectatorul obișnuit. Între 1910 și 1914, lista primilor artiști abstracți cuprindea numeroși pictori valoroși. O examinare strictă a lucrărilor și a datelor din acea vreme arată că, în realitate, Kandinsky nu prea merită să fie numit, așa cum se întâmplă adesea, „fondatorul" picturii nonfigurative; cel puțin nu unicul. Dar, atunci când se reconsideră acest moment istoric, el rămâne un pionier de prim rang.

Prioritatea istorică larg acceptată a lui Kandinsky se bazează în principal pe o lucrare fără titlu din 1910, denumită de regulă *Prima acuarelă abstractă*. Totuși, pe baza cercetărilor efectuate în anii 1950, această lucrare poate fi datată oarecum mai târziu și poate fi considerată un studiu pentru *Compoziție VII* din 1913; și, în orice caz, trebuie considerată o simplă întâmplare – printre multe altele care nu s-au păstrat – în traiectoria lui Kandinsky. În *Munte albastru* (1908), evoluția către nonreprezentare se întrevedea clar; formele sunt schematice, culorile nenaturale, iar efectul general era cel al unui ținut oniric. În *Peisaj cu clopotniță* (1909) sunt evidente tendințe similare, împreună cu începutul a ceea ce se poate numi o explozie a compoziției. Prin 1910, *Improvizație XIV* este, așa cum sugerează oarecum titlul său muzical, practic abstractă; cu *În cerc*, el dezvoltase un tip de pictură care, deși nu era chiar decorativă, nu avea nici un punct de plecare perceptibil în ilustrarea obiectelor recognoscibile. După aceea au urmat lucrări majore precum *Cu arcada neagră, Linii negre* și *Toamnă*; în astfel de tablouri, realizate între 1912 și 1914 într-un stil neregulat, dramatic, care anticipează expresionismul abstract din New York din anii 1950, majoritatea istoricilor de artă văd punctul culminant al realizărilor artistice ale lui Kandinsky.

Kandinsky a fost un susținător activ al mișcării avangardiste de la München, contribuind la înființarea în 1909 a Asociației Noilor Artiști (Neue Künstlervereinigung). După o dispută cu acest grup, Kandinsky și pictorul german Franz Marc au fondat în 1911 un grup rival informal organizat, denumit Der Blaue Reiter (Călărețul Albastru), după titlul unui tablou al lui Kandinsky din 1903.

Perioada rusă

În 1914, când a izbucnit Primul Război Mondial, Kandinsky s-a despărțit de Gabriele Münter și s-a întors în Rusia prin Elveția, Italia și Balcani. O căsătorie de tinerețe cu o verișoară se încheiase în 1910 după o lungă perioadă de separare și, în 1917, s-a căsătorit cu o moscovită, Nina Andreevskaia, pe care a cunoscut-o în anul următor. Chiar dacă trecuse de 50 de ani, iar soția sa era mult mai tânără, căsătoria a fost extrem de reușită. Kandinsky s-a stabilit la Moscova, cu intenția de a se reintegra în viața rusească. Intenția a fost încurajată de noul guvern sovietic, care la început s-a arătat nerăbdător să câștige favorurile și serviciile artiștilor de avangardă. În 1918 a devenit profesor la Academia de Arte Frumoase de la Moscova și un membru al secțiunii de arte a Comisariatului Popular pentru Instrucție Publică. Lucrarea sa autobiografică *Retrospectivă* (Rückblicke) a fost tradusă în rusă și publicată de autoritățile municipale moscovite. În 1919 a creat

Institutul de Cultură Artistică, a devenit directorul Muzeului de Artă din Moscova și a contribuit la organizarea a 22 de muzee din Uniunea Sovietică. În 1920 a devenit profesor la Universitatea din Moscova și a fost onorat cu o expoziție individuală organizată de stat. În 1921 a fondat Academia Rusă de Științe Artistice. Dar, până atunci, guvernul sovietic își schimbase orientarea de la arta de avangardă către realismul socialist și, în aceste circumstanțe, Kandinsky și soția sa au plecat din Moscova la sfârșitul anului și s-au stabilit la Berlin.

În pofida războiului, a revoluției din Rusia și a îndatoririlor oficiale, Kandinsky a găsit timp să picteze în timpul șederii sale în Rusia și chiar să înceapă o transformare destul de drastică a artei sale. Dacă în opera creată la München în 1914 se pot găsi încă trimiteri ocazionale la peisaj, pânzele și acuarelele din anii petrecuți la Moscova ilustrează hotărârea de a deveni complet abstract. De asemenea, ele dezvăluie o tendință tot mai pronunțată de a abandona stilul spontan, liric și organic din primii ani în favoarea unei abordări mai ostentative, mai raționale și mai concentrate pe construcție. Modificarea este evidentă în lucrări precum *Linie albă* și *Segment albastru*.

Perioada Bauhaus

Kandinsky își câștigase faima internațională ca pictor. Totuși, fusese interesat întotdeauna să predea, mai întâi ca lector în drept și economie imediat după ce a obținut diploma universitară, apoi ca maestru într-o școală de pictură pe care o organizase la München și, mai târziu, ca profesor la Universitatea din Moscova. Așadar, nu a avut nici o ezitare să accepte, la începutul anilor 1922, postul de profesor la Weimar, în școala deja faimoasă de arhitectură și arte aplicate Bauhaus. La început, îndatoririle sale erau puțin diferite de activitățile personale, deoarece Bauhaus nu avea ca domeniu de interes formarea „pictorilor" în sensul tradițional al cuvântului. Kandinsky a ținut cursuri despre elementele formei, a predat despre culori și a condus atelierul de pictură murală. Abia în 1925, când școala s-a mutat de la Weimar la Dessau, a obținut o catedră de profesor de pictură „liberă", neaplicată. Totuși, în pofida naturii oarecum de rutină a lucrului, se pare că a considerat perioada de la Bauhaus agreabilă și plină de satisfacții. Climatul a fost unul al cercetării și măiestriei, combinat cu un anumit grad de puritanism estetic; era clasic, pentru a utiliza termenul într-o accepție laxă, prin comparație cu romantismul cald al perioadei de la München de dinainte de 1914.

Kandinsky a răspuns la acest climat continuând să evolueze în direcția generală a abstracționismului geometric, dar cu un dinamism și un apetit pentru spațiul pictural încărcat de detalii ce reamintesc de tehnica sa de tinerețe, cu gesturi impetuoase. Kandinsky a fost foarte interesat de teorie în timpul acestor ani, fapt evident în publicarea în 1926 a celui de-al doilea tratat important al său, *Punct și linie pe plan* (Punkt und Linie zu Fläche). În primul tratat, *Despre spiritualul din artă*, subliniase mai ales expresivitatea presupusă a culorilor, comparând galbenul, de exemplu, cu sunetul agresiv, pământean al trompetei și albastrul cu sunetul așa-zis divin al orgii. Acum, în același spirit, a analizat presupusele efecte ale elementelor abstracte ale desenului, atribuind, de exemplu, unei linii orizontale calitatea rece și unei linii verticale calitatea fierbinte.

Perioada pariziană

Chiar dacă a devenit cetățean german din 1928, a imigrat la Paris atunci când, în 1933, naziștii au impus închiderea Școlii Bauhaus. Ultimul și unul dintre cele mai reușite tablouri ale sale din Germania este sobrul *Dezvoltare în maro*; titul său trimite probabil la trupele naziste cu cămăși brune, care considerau arta abstractă drept „degenerată". Și-a petrecut ultimii 11 ani din viață într-un apartament din suburbia pariziană Neuilly-sur-Seine, devenind în 1939 cetățean francez naturalizat.

Ultima perioadă de creație, pe care a preferat să o denumească mai degrabă „concretă" decât „abstractă", a devenit într-o oarecare măsură o sinteză a manierei organice a perioadei din München și a manierei geometrice a perioadei Bauhaus. Limbajul vizual pe care îl urmărea cel puțin din 1910 s-a transformat în colecții de semne care păreau mesaje aproape descifrabile, scrise în ideograme și hieroglife; multe dintre semne se aseamănă cu niște larve acvatice și, din când în când, apare o mână figurativă sau o față umană lunară. Printre lucrările tipice se numără *Violet dominant, Curbă dominantă, Cincisprezece, Moderație* și *Elan temperat*. Realizarea acestor opere a fost însoțită de scrierea unor eseuri în care artistul a subliniat eșecul pretins al pozitivismului științific modern și necesitatea de a percepe ceea ce el a denumit „caracterul simbolic al substanțelor fizice".

Kandinsky a murit în 1944. Influența sa asupra artei sec. XX a fost foarte profundă.

Kändler, Johann Joachim
(1706, Fischbach, Saxonia - 18.05.1775, Meissen)

Sculptor baroc german. În 1731 a reorganizat departamentul de modelare a fabricii de porțelan de la Meissen; a deținut postul de modelator-șef din 1733 până la moarte. Datorită geniului lui Kändler, porțelanul de Meissen a devenit vestit în toată lumea. Printre cele mai cunoscute creații ale sale sunt statuetele tip commedia dell'arte, realizate în cea mai mare parte între 1736 și 1744.

Arlechin, figurină din porțelan de Meissen, reprezentând un personaj din commedia dell'arte, modelat de Johann Joachim Kändler, cca 1738; Muzeul Victoria și Albert, Londra

Kandy
Importantă monarhie independentă din Ceylon (Sri Lanka) de la sfârșitul sec. XV și ultimul regat sinhalez care a fost subjugat de puterile coloniale. Kandy a supraviețuit atacurilor portughezilor prin alianța cu olandezii și nu a intrat sub stăpânire olandeză datorită sprijinului obținut din partea britanicilor; când britanicii au cucerit Ceylonul, în 1796, Kandy a rămas independent. Primul atac al britanicilor asupra regatului, din 1803, a eșuat. În 1815, căpeteniile din Kandy au cerut ajutorul britanicilor pentru a înlătura de la putere un rege tiranic, iar revolta lor din 1818 împotriva dominației britanice a fost înăbușită.

Kane, Paul
(03.09.1810, Mallow, Irlanda - 20.02.1871, Toronto, Ontario, Canada)

Pictor canadian de origine irlandeză. Familia sa a emigrat în Canada în 1819. A lucrat mai ales în Toronto, dar a călătorit până pe coasta Pacificului pentru a picta peisaje, dar și portrete de amerindieni, negustori de blănuri și misionari. A publicat un jurnal de călătorii intitulat *Peregrinările unui artist* (Wanderings of an Artist, 1859). Jumătate dintre picturile sale sunt portrete, cu mare valoare istorică, în care a surprins cu deosebită acuratețe îmbrăcămintea și accesoriile personajelor. A excelat în realizarea unor portrete de grup într-un stil asemănător cu cel din Europa acelor timpuri.

Kanem-Bornu
Fost imperiu african situat în jurul lacului Ciad. A fost condus de dinastia Sef între sec. IX și XIX. Teritoriul stăpânit a variat în timp, incluzând regiuni care astăzi fac parte din S Ciadului, N Camerunului, NE Nigeriei, E Nigerului și S Libiei. Întemeiat probabil la mijlocul sec. IX d.Hr., a devenit stat islamic la sfârșitul sec. XI. Datorită poziției sale, a devenit centrul comercial de legătură dintre Africa de N, valea Nilului și regiunea subsahariană. Din sec. XVI, Imperiul Kanem-Bornu, numit câteodată doar Bornu, s-a extins și s-a consolidat. Dinastia Sef s-a stins în 1846.

Kang Yuwei
(19.03.1858, provincia Guangdong, China - 31.03.1927, Qingdao, Shandong)

Învățat chinez care a avut un rol foarte important în dezvoltarea vieții intelectuale din China modernă. În 1895 a convins sute de absolvenți din provincie să protesteze față de termenii umilitori impuși Chinei în tratatul cu Japonia, după Războiul sino-japonez, și să depună petiții pentru reforme de consolidare a statului. În 1898, împăratul Qing a lansat un program de reforme, care a inclus simplificarea birocrației, întărirea forțelor armate, promovarea guvernării locale și deschiderea Universității din Beijing. Împărăteasa Cixi a anulat reformele și a executat șase conducători ai acestora, iar Kang a fost nevoit să părăsească țara. În exil, el s-a opus revoluției; a sprijinit reconstrucția Chinei prin știință, tehnologie și industrie. A revenit în 1914 și a luat parte la o încercare eșuată de a-l reînscăuna pe împărat; temerile sale legate de divizarea țării l-au determinat să se împotrivească guvernului lui Sun Yat-Sen din S Chinei. Kang este cunoscut totodată și pentru revigorarea învățăturilor lui Confucius, în care el a văzut un mare reformator.

KaNgwane
Fostă enclavă a populației de culoare din E Transvaalului, în Africa de Sud. A fost creată în 1977, în perioada de apartheid, ca teritoriu natal al populației swazi care nu locuia în Swaziland. Constituția sud-africană din 1994 a abolit existența enclavelor create în vremea sistemului de apartheid, iar în prezent regiunea face parte din provincia Mpumalanga.

Kangxi *sau* K'ang-hsi
(04.05.1654, Beijing, China - 20.12.1722, Beijing)

Al doilea împărat din dinastia Qing. Numele său adevărat era Xuanye. A fost unul dintre cei mai capabili conducători ai Chinei; a domnit între 1661 și 1722 și a pus bazele

unei perioade îndelungate de stabilitate politică și prosperitate. A semnat cu Rusia Tratatul de la Nercinsk, a anexat la teritoriul chinez părți din Mongolia Exterioară și a extins controlul asupra Tibetului. Pe plan intern, s-a preocupat de lucrări publice majore, a reparat Marele Canal pentru a permite transportul orezului spre populația din N și a amenajat cursul fluviului Huang He (Galben) pentru a preveni inundațiile catastrofale. A redus de mai multe ori taxele și a inaugurat patru porturi pentru comerțul exterior. Deși a fost un adept înfocat al neoconfucianismului, i-a primit cu ospitalitate pe misionarii iezuiți și a permis răspândirea creștinismului catolic în China. A autorizat publicarea multor cărți, cum ar fi dicționarul Kangxi și istoria dinastiei Ming. *Vezi și* dinastia Manchu; împăratul Qianlong.

Kaniska *sau* Kanishka
(perioadă de glorie, sec. I d.Hr.)

Cel mai mare rege din dinastia Kushanilor, care a domnit în partea de N a subcontinentului indian, în Afghanistan și, probabil, în regiunile nordice ale Kashmirului din Asia Centrală. Se crede că a fost înscăunat între 78 și 144 d.Hr. și că ar fi domnit timp de 23 de ani. S-a remarcat prin înființarea unui consiliu budist, fapt care a marcat începuturile dezvoltării budismului mahayana. A fost un conducător tolerant, care a acceptat atât existența lui Buddha, cât și a zeităților din zoroastrism, a celor grecești și brahmanice. În vremea domniei sale, s-a dezvoltat comerțul cu Imperiul Roman, iar legăturile sale cu chinezii din Asia Centrală au favorizat răspândirea budismului în China.

kannada, limba ~
anterior limba kanareză

Limbă dravidiană considerată limba oficială a statului indian Karnataka. Este vorbită de 33 de milioane de oameni din Karnataka; alte 11 milioane de indieni o vorbesc ca pe a doua limbă. Primele atestări scrise ale sale datează din sec. VI d.Hr. Scrierea kannada are o origine comună cu scrierea limbii telugu. Ca și alte limbi dravidiene importante, kannada are mai multe dialecte regionale și sociale și mărci care fac distincția dintre contextele formale și cele familiare.

Kannon
Vezi Avalokitesvara

Kano
Oraș, 2 166 554 loc. (1991), situat în N Nigeriei. Potrivit tradiției, a fost întemeiat de Kano, un fierar din tribul Gaya venit să caute zăcăminte de fier în regiunea dealurilor Dalla. A devenit capitala statului Hausa din Kano la începutul sec. XII. În sec. XIX, înainte să intre sub stăpânire britanică (1903), a fost capitala unui emirat. Actualul oraș este un mare centru comercial și industrial. Vechiul oraș este înconjurat de un zid masiv care datează din sec. XV. Aici se află cea mai mare moschee din Nigeria.

Kano, Școala ~
(sec. XV–XIX)

Stil japonez de pictură din sec. XV–XIX. Practicat de o familie de artiști japonezi de la curtea shogunilor Ashikaga din perioada Muromachi, a lui Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi și a shogunilor din perioada shogunatului Tokugawa. Au realizat desene îndrăznețe, de mari dimensiuni, pe paravanele și pereții culisanți care despărțeau încăperile castelelor în timpul zilei. Stilul chinezesc de pictură în cerneală a fost combinat cu cel policromatic *yamato-e* („pictură japoneză"). Unii artiști au folosit fundaluri din frunze aurite sau alte efecte și mai puternice.

kanphata yogi
Membri ai unui ordin religios de asceți care îl venerau pe zeul hindus Shiva. Sunt urmașii lui Gorakhnath, un guru yogin care a trăit în sec. XII sau chiar mai devreme. Doctrina lor cuprinde elemente de magie, misticism și alchimie, preluate atât din sistemul ezoteric hindus, cât și din cel budist. Adepții preferă să se concentreze pe dobândirea unor puteri supranaturale, decât să urmeze practicile ortodoxe de meditație și devoțiune. Pot fi identificați prin cerceii mari pe care-i poartă în urechi.

Kanpur *sau* Cawnpore
Oraș, 2 532 138 loc. (2001), situat în statul Uttar Pradesh din N Indiei. A fost cucerit de britanici în 1801 și transformat în așezare de frontieră. În 1857, în timpul Răscoalei indiene, războinicii locali au masacrat aici civili și militari britanici. Este unul dintre cele mai mari orașe din India, fiind totodată un nod rutier și feroviar și un mare centru comercial și industrial. În oraș se află o universitate și Institutul Indian de Tehnologie.

Kansas
Stat din centrul SUA. Suprafața: 213 097 kmp; 2 688 418 loc. (2000). Centrul administrativ: Topeka. Se află în regiunea Marilor Câmpii, iar de la preriile estice până la câmpiile vestice altitudinea crește cu 915 m. Înainte de venirea

europenilor, regiunea era locuită de indienii kansa, osage, pawnee și wichita. Primul explorator european a fost Francisco Vázquez de Coronado, venit din Mexic în 1541, în căutarea aurului. În 1682, La Salle a declarat regiunea teritoriu francez. Kansas a fost achiziționat de SUA ca parte a teritoriilor incluse în Achiziția Louisiana din 1803. La începutul sec. XIX, guvernul federal a decis strămutarea indienilor din E în Kansas. Prin Legea Kansas-Nebraska, din 1854, a fost creat Teritoriul Kansas pentru coloniștii albi. A fost scena unor conflicte pe tema sclaviei, cum ar fi cel iscat de John Brown (*vezi* Kansasul însângerat). A aderat la Uniune în 1861, fiind cel de-al 34-lea stat. După Războiul Civil American, dezvoltarea căilor ferate a dus la înființarea orașelor în care marea majoritate a populației se ocupa cu creșterea animalelor. Pentru a ajunge la capetele de cale ferată, cowboy-i din Texas veneau cu cirezile la Wichita și Abilene. Agricultura a devenit un sector important datorită fermierilor care munceau pe Marile Câmpii. În timpul și după Al Doilea Război Mondial, s-a dezvoltat industria producătoare de avioane și s-a consolidat sectorul agricol.

Kansas *sau* Kaw

Râu din NE statului Kansas. Curge spre E și se varsă în fluviul Missouri, în apropiere de Kansas City. Are o lungime de 272 km și un bazin hidrografic de 158 770 kmp, care se întinde în N Kansasului, în regiuni din S statului Nebraska și E statului Colorado.

Kansas City

Oraș, 441 545 loc. (2000), în V statului Missouri, pe malul fluviului Missouri. A fost întemeiat de negustorii francezi de blănuri în 1821, iar atunci se numea Westport. A prosperat în calitate de port fluvial și ca punct terminus al căii ferate Santa Fe și al căii ferate Oregon. A primit statutul de oraș și numele Kansas în 1850, a ajuns municipiu în 1853 și a devenit Kansas City în 1889, pentru a se deosebi de regiunea cu același nume. Este al doilea oraș ca mărime din stat, centru feroviar cu numeroase depozite, hale de ambalare și buncăre. Aici se află Universitatea Missouri din Kansas City; orașul este sediul central mondial al Bisericii Nazarinene.

Kansas-Nebraska, Legea ~

(1854)

Măsură legislativă prin care teritoriile Kansas și Nebraska erau organizate conform doctrinei suveranității populare. Introdusă de senatorul Stephen A. Douglas pentru a opri divizarea sclaviei, legea a fost criticată de grupurile antisclavagiste, care o vedeau ca pe o capitulare în fața susținătorilor sclaviei. Grupurile din ambele tabere s-au grăbit să colonizeze teritoriul Kansas cu adepți proprii, rezultatul fiind o perioadă de haos, cunoscută sub numele de Kansasul însângerat. Acest act a dus la formarea Partidului Republican, ca organizație politică oponentă extinderii sclaviei în teritoriile Statelor Unite.

Kansasul însângerat

Termen utilizat pentru a defini o perioadă zbuciumată (1854–1859), de conflicte între susținătorii și detractorii sclaviei, cu scopul obținerii controlului asupra teritoriului Kansas. Adepți ai doctrinei suveranității populare, emigranții antisclavagiști din N s-au ciocnit cu grupările armate sclavagiste din Missouri. În 1856, un atac-fulger venit din partea apărătorilor sclaviei a condus la incendierea unui hotel și a redacției unui ziar din Lawrence, incidentul fiind urmat de o serie de omucideri instigate de radicalii antisclavagiști, sub conducerea lui John Brown. Bătălii sporadice au mai avut loc până în 1861, când Kansasul a fost admis în Uniune ca stat liber.

Kansu

Vezi Gansu

Kant, Immanuel

(22.04.1724, Königsberg, Prusia, azi Kaliningrad, Rusia – 12.02.1804)

Filozof german a cărui operă extinsă și sistematică, vizând teoria cunoașterii, etica și estetica, a influențat puternic toate curentele filozofice ulterioare, mai ales școlile diverse ale kantianismului și idealismului.

Kant a fost gânditorul cel mai important al Iluminismului german și unul dintre cei mai mari filozofi ai tuturor timpurilor. A întruchipat toate tendințele care începuseră să se manifeste odată cu raționalismul (care punea accent pe rațiune) lui René Descartes și empirismul (care punea accent pe experiență) lui Francis Bacon. Astfel a inaugurat o nouă eră în dezvoltarea gândirii filozofice.

Copilăria și tinerețea

Kant a trăit toată viața în provincia îndepărtată în care s-a născut. Tatăl său, un șelar, era, după spusele lui Kant, descendentul unui imigrant scoțian, însă cărturarii nu au găsit nici o dovadă în sprijinul acestei afirmații; mama sa, o nemțoaică fără școală, se

remarca prin caracter și inteligența nativă. Ambii părinți erau credincioși fervenți ai ramurii pietiste a Bisericii Luterane, care considera că religia aparține vieții interioare exprimate prin simplitate și supunere în fața legilor morale. Influența pastorului lor l-a ajutat pe Kant – al patrulea din nouă copii, însă cel mai mare care a supraviețuit – să meargă la școală.

La vârsta de opt ani, Kant a intrat la școala pietistă pe care o conducea pastorul. Era o școală în limba latină și se presupune că în cei opt ani și jumătate pe care i-a petrecut acolo a dobândit dragostea pentru clasicii latini, mai ales pentru poetul naturii Lucretius. În 1740 s-a înscris la Universitatea din Königsberg ca student la teologie. Însă, deși a participat la multe cursuri de teologie și chiar a predicat în câteva ocazii, era atras mai ales de matematică și de fizică. Cu ajutorul unui tânăr profesor care îl studiase pe Christian Wolff, un sistematizator al filozofiei raționaliste, și care era, de asemenea, entuziasmat de știința lui Sir Isaac Newton, Kant a început să citească lucrările fizicianului englez, iar în 1744 a început să scrie prima carte, care trata problema forțelor cinetice. Deși pe atunci se hotărâse să urmeze o carieră academică, moartea tatălui său în 1746 și încercarea eșuată de a obține postul de subtutore într-una dintre școlile care țineau de universitate l-au făcut să se retragă și să caute un mijloc de a-și câștiga existența.

Tutore și Privatdozent

A găsit o slujbă de profesor particular și, în timpul celor nouă ani în care a practicat-o, a lucrat pentru trei familii diferite. Astfel a pătruns în societatea înaltă a orașului, a dobândit un statut social, și a făcut cele mai îndepărtate călătorii, la o distanță de 96 km, în orașul Arnsdorf. În 1755, grație generozității unui prieten, a absolvit universitatea și a obținut postul de *Privatdozent* (lector).

Cele trei disertații pe care le-a prezentat pentru a primi slujba demonstrează interesul și direcția gândirii sale în acel moment. Într-una dintre acestea, *Despre foc* (De Igne), susținea că toate corpurile se influențează reciproc prin intermediul unei materii elastice și subtile, răspândite uniform, ce reprezintă substanța de bază a căldurii și luminii. A predat întâi matematică și fizică și nu și-a pierdut niciodată interesul pentru știință. Faptul că nu era vorba de un simplu interes de amator este demonstrat de publicarea, în anii următori, a mai multor lucrări științifice despre diverse rase de oameni, despre natura vântului, despre cauzele cutremurelor și teoria generală a cerului.

În acea perioadă, fizica newtoniană era importantă pentru Kant atât din punctul de vedere al implicațiilor filozofice, cât și pentru conținutul său științific. A doua disertație, *Monodologia physica* (1756), punea în contrast metodele newtoniene de gândire cu cele utilizate în filozofia promovată atunci în universitățile germane. Aceasta era filozofia lui Gottfried Wilhelm Leibniz, un cărturar universal, sistematizată și popularizată de Wolff și de Alexander Gottlieb Baumgarten, autorul unui text foarte popular, *Metaphysica* (1739). Lucrările lui Leibniz, așa cum sunt cunoscute astăzi, nu erau disponibile în întregime acestor scriitori; iar filozofia lui Leibniz pe care o prezentau ei era exagerat de raționalistă, abstractă și definitivă. Însă a rămas o forță puternică, iar eforturile unor gânditori independenți germani ai timpului erau dedicate examinării ideilor lui Leibniz.

În a treia disertație, *Principiorum Primorum Cognitionis Metaphysicae Nova Dilucidato* (1755), despre primele principii ale metafizicii, Kant a analizat mai ales principiul rațiunii suficiente, care, conform formulării lui Wolff, spune că pentru toate lucrurile există mai degrabă o rațiune suficientă de a exista decât de a nu exista. Deși avea o atitudine critică, Kant a rămas precaut și încă departe de a pune la îndoială presupunerile metafizicii lui Leibniz.

În cei 15 ani petrecuți ca *Privatdozent*, renumele de profesor și scriitor al lui Kant a crescut rapid. Curând avea să țină cursuri despre diverse subiecte, altele decât fizică și matematică, printre care logica, metafizica și filozofia morală. A ținut cursuri chiar și despre artificii și fortificații, iar timp de 30 de ani, în fiecare vară, a predat un curs popular de geografie fizică. S-a bucurat de un mare succes ca lector; stilul său de a ține cursurile, foarte diferit de cel al cărților sale, era plin de umor și viu, pigmentat cu multe exemple din lecturi din literatura engleză și franceză și despre subiecte precum călătoriile și geografia, știința și filozofia.

Cu toate că a eșuat de două ori în încercarea de a obține un post de profesor la Königsberg, a refuzat să accepte oferte care l-ar fi dus în alt oraș, inclusiv un post de profesor de poezie la Berlin, care i-ar fi adus un prestigiu foarte mare. A preferat pacea și liniștea orașului natal, în care să-și dezvolte și să-și maturizeze propria filozofie.

Critica raționalismului lui Leibniz

În anii 1760 a început să îl critice din ce în ce mai mult pe Leibniz. Conform unuia dintre studenții săi, Kant îi ataca atunci pe Leibniz, Wolff și Baumgarten, era un adept declarat al lui Newton și avea o mare admirație pentru filozofia morală a romanticului Jean-Jacques Rousseau.

Lucrarea principală a acelei perioade a fost *Cercetare asupra caracterului distinct al principiilor fundamentale ale teologiei naturale și moralei* (Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral, 1764). În această lucrare a atacat pretenția lui Leibniz, potrivit căreia filozofia trebuie să aibă drept model matematica și drept scop construirea unui lanț de adevăruri demonstrate, bazate pe premise evidente prin ele însele. Kant a afirmat că matematica începe de la definiții arbitrare, prin operații care sunt definite clar și concis, după concepte care pot fi prezentate în formă concretă. În contrast cu această metodă, filozofia trebuie să înceapă de la concepte deja date, „însă determinate neclar sau insuficient", astfel că filozofii nu pot începe cu definiții fără să se închidă în interiorul unui cerc de cuvinte. Filozofia nu poate, așa cum face matematica, să funcționeze sistematic; trebuie să analizeze și să clarifice. Importanța ordinii morale, pe care o învățase de la Rousseau, i-a întărit convingerea pe care și-o formase studiindu-l pe Newton, și anume că filozofia sintetică e găunoasă și falsă.

În afară de faptul că ataca metodele promovate de susținătorii lui Leibniz, a început să le critice și ideile principale. În eseul *Încercare de introducere a conceptului de mărimi negative în filozofie* (Versuch den Begriff der negativen Grössen in die Weltweisheit ein-zuführen, 1763) afirma că opoziția fizică, așa cum apare la lucruri, nu poate fi redusă la o contradicție logică, în care același predicat este acceptat și respins în același timp, și, astfel, că este inutil să reducem cauzalitatea la relația logică dintre antecedent și consecință. Într-un eseu scris în același an, *Unicul argument posibil ca sprijin pentru demonstrarea existenței lui Dumnezeu* (Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseyns Gottes), a criticat aspru conceptul leibnizian de *ființă*, spunând că așa-zisul argument ontologic, care ar dovedi existența lui Dumnezeu doar prin logică, este fals, deoarece confundă afirmațiile existențiale cu cele atributive: existența, afirma el, nu este un predicat al atribuirii. Mai mult, în privința naturii spațiului, Kant i-a luat partea lui Newton în confruntarea acestuia cu Leibniz. A ajuns la concluzia că viziunea lui Leibniz – conform căreia spațiul este „o ordine a coexistenței" și că diferențele spațiale se pot afirma în termeni conceptuali – nu se susține.

Anumite indicii despre o posibilă alternativă a poziției lui Kant comparativ cu cea a lui Leibniz pot fi găsite în ciudata lucrare *Visurile unui clarvăzător spiritual* (Träume eines Geistersehers erläutert durch Träume der Metaphysik, 1766). Aceasta reprezintă o punere în discuție a întregii noțiuni a lumii spiritelor, în contextul unei cercetări a pretențiilor spiritualiste ale lui Emanuel Swedenborg, om de știință și savant religios. Inițial, poziția lui Kant pare să fi fost complet sceptică, iar influența scepticului scoțian David Hume este mai sesizabilă aici decât în toate lucrările anterioare; după cum afirma ulterior, Hume l-a trezit din somnul său dogmatic. Și totuși, Kant nu susținea, de fapt, că noțiunea de lume a spiritelor este iluzorie, ci insista că oamenii nu cunosc natura unei astfel de lumi, o concluzie cu implicații devastatoare pentru metafizică, așa cum era concepută de Leibniz și de adepții săi. Metafizicienii pot să viseze la fel de mult ca spiritualiștii, însă nu se putea spune că visele acestora sunt neapărat lipsite de substanță; deja există indicii că experiența morală poate să ofere conținut idealului unei „lumi inteligibile". În acest caz, Rousseau a acționat asupra lui Kant ca o contrainfluență la cea a lui Hume.

Primii ani de profesorat la Königsberg

În sfârșit, în 1770, după ce a fost 15 ani *Privatdozent*, Kant a primit Catedra de logică și metafizică, o poziție pe care a păstrat-o până cu câțiva ani înainte de moarte. În această perioadă – denumită de obicei perioada critică, deoarece atunci a scris marile sale *Critici* – a publicat o serie uimitoare de lucrări originale despre subiecte diverse, în care și-a elaborat și și-a prezentat filozofia.

Dizertația inaugurală din 1770, pe care a susținut-o la preluarea postului, conținea multe dintre elementele importante ale filozofiei sale de maturitate. După cum indică titlul, *Despre forma și principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile. Disertație* (De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis: Dissertatio), este explicitat dualismul implicit al *Visurilor*; acest lucru se face pe baza unei interpretări complet diferite de cea a lui Leibniz privind deosebirea dintre simțuri și înțelegere. Simțul

nu este, după cum presupunea Leibniz, o formă confuză de gândire, ci o sursă de cunoaștere de sine stătătoare, însă obiectele cunoscute astfel sunt doar „aparențe" – termenul pe care îl folosea și Leibniz. Acestea sunt aparențe, deoarece toate simțurile sunt condiționate de prezența, în sensibilitate, a formelor timpului și spațiului, care nu sunt caracteristici obiective sau cadre ale lucrurilor, ci „intuiție pură". Însă, deși cunoașterea lucrurilor sensibile reprezintă, astfel, un fenomen, aceasta nu înseamnă că nu se știe nimic despre lucrurile în sine. Desigur, oamenii nu au intuiție, sau cunoaștere directă, a lumii inteligibile; însă prezența în oameni a anumitor concepte intelectuale pure, cum ar fi posibilitatea, existența, necesitatea, substanța, cauzalitatea, le permite să aibă o anumită cunoaștere descriptivă despre ea. Prin intermediul unor astfel de concepte, omul poate ajunge la un exemplu care îi furnizează „măsura comună a tuturor lucrurilor reale". Acest exemplu îi oferă omului o idee de perfecțiune pentru ordinea teoretică, dar și pentru cea practică: în prima, este vorba despre Ființa Supremă, Dumnezeu; în a doua, despre perfecțiunea morală.

După *Disertație*, Kant nu a mai publicat aproape nimic timp de 11 ani. Și totuși, când i-a trimis *Disertația* unui prieten, în momentul publicării acesteia, a scris: „În urmă cu aproape un an am ajuns la acel concept pe care nu mă tem că voi fi obligat vreodată să-l schimb, însă va fi probabil nevoie să-l extind, și prin care tot soiul de întrebări metafizice pot fi testate după criterii în întregime sigure și simple, și la o decizie sigură dacă acestea sunt solubile sau insolubile."

Perioada celor trei „critici"

În 1781 a fost publicată *Critica rațiunii pure* (Kritik der reinen Vernunft – scrisă „Critik" în prima ediție), urmată în următorii nouă ani de lucrări importante și originale care, în scurt timp, au adus o adevărată revoluție în gândirea filozofică și au stabilit noua direcție a acesteia pentru anii care au urmat.

Critica rațiunii pure

Critica rațiunii pure a reprezentat rezultatul a zece ani de gândire și meditație. Însă, chiar și așa, Kant a publicat prima ediție cu îndoială, după multe amânări; deoarece, deși era convins de adevărul doctrinei sale, avea dubii cu privire la expunerea ei. Îndoielile sale s-au dovedit întemeiate, iar Kant s-a plâns că interpreții și criticii lucrării nu o înțeleseseră deloc. Pentru a corecta interpretările greșite ale gândirii sale, a scris *Prolegomene la orice metafizică viitoare* (Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik die als Wissenschaft wird auftreten können, 1783), iar în 1787 a publicat o a doua ediție, revizuită, a primei „critici". Există și astăzi controverse privind meritele celor două ediții: cititorii care adoptă interpretarea idealistă preferă de obicei prima ediție, în timp ce aceia cu viziuni raționaliste aderă la a doua. Însă, în privința dificultății și a simplificării citirii și înțelegerii doctrinei, părerea generală este că între cele două ediții diferențele sunt minime. Toți cei care deschid pentru prima dată oricare dintre cărți o găsesc foarte dificilă și obscură.

Motivul acestei dificultăți se datorează în parte lucrărilor pe care Kant le-a luat drept modele pentru scrierile sale filozofice. A fost primul mare filozof modern care și-a petrecut timpul predând această materie la universitate. Regulile cereau ca la toate cursurile să fie folosit un anumit set de cărți; astfel, toate cursurile de filozofie ale lui Kant se bazaseră pe manuale precum cele ale lui Wolff și Baumgarten, pline de clișee tehnice, cu o împărțire artificială și schematică și care pretindeau că sunt complete și definitive. Urmându-le exemplul, Kant a furnizat un schelet artificial, rigid și greu de înțeles pentru toate cele trei *Critici*.

După introducere, *Critica rațiunii pure* este împărțită în două părți de lungimi diferite: o „Doctrină transcendentală a elementelor", care cuprinde aproape 400 de pagini în ediția standard, urmată de o „Doctrină transcendentală a metodei", care abia ajunge la 80 de pagini. „Elementele" tratează sursele cunoașterii umane, în timp ce „Metoda" conturează o metodologie pentru utilizarea „rațiunii pure" și a ideilor sale a priori. Ambele sunt „transcendentale", prin faptul că implică analiza rădăcinilor cunoașterii și condițiilor tuturor experiențelor posibile. La rândul lor, „Elementele" sunt împărțite în „Estetica transcendentală", „Analitica transcendentală" și „Dialectica transcendentală".

Metoda cea mai simplă de a descrie conținutul *Criticii* este să spunem că reprezintă un tratat de metafizică: încearcă să arate imposibilitatea unui tip de metafizică și să pună bazele altuia. *Metafizica* lui Leibniz, obiectul atacului său, este criticată pentru că afirma că mintea umană poate ajunge, prin gândire pură, la adevăruri despre entități care, prin însăși natura lor, nu pot reprezenta niciodată obiectul experienței, printre acestea numărându-se Dumnezeu, libertatea umană și nemurirea. Însă Kant

susținea că mintea nu are astfel de putere și că metafizica atât de lăudată e un fals.

În opinia lui Kant, problema metafizicii, ca a tuturor științelor, este să explice felul în care principiile sale pot fi necesare și universale (aceasta fiind o condiție pentru orice cunoaștere științifică) și totuși, pe de altă parte, implică și cunoașterea realității și furnizează posibilitatea unei cunoașteri mai extinse decât cea inclusă în mod analitic în ceea ce știm deja; cu alte cuvinte, decât cea implicită în sensul ei. Pentru a îndeplini aceste două condiții, afirma Kant, cunoașterea trebuie să se bazeze pe judecăți a priori, deoarece acestea pot fi necesare și, în același timp, sintetice doar dacă sunt separate de faptele experienței; adică, dacă termenul predicat conține ceva mai mult decât este inclus în mod analitic în subiect. Astfel, de exemplu, afirmația că toate corpurile sunt extinse nu este sintetică, ci analitică, deoarece noțiunea de extindere este inclusă în însăși noțiunea de corp; în timp ce afirmația că toate corpurile sunt grele este sintetică, deoarece greutatea implică, pe lângă noțiunea de corp, și pe aceea a corpurilor aflate în relație. Astfel, problema de bază, în opinia lui Kant, este de a determina „Cum [în ce condiții] sunt posibile judecățile sintetice a priori?"

După Kant, această problemă apare în trei domenii: matematică, fizică și metafizică; iar cele trei mari secțiuni ale primei părți a *Criticii* tratează aceste domenii. În „Estetica transcendentală", Kant afirma că matematica tratează spațiul și timpul, apoi că acestea reprezintă forme a priori ale sensibilității umane ca o condiție a oricărui lucru perceput prin intermediul simțurilor. În „Analitica transcendentală", partea cea mai importantă, dar și cea mai dificilă a cărții, a afirmat că fizica este a priori și sintetică, deoarece în felul în care ordonează experiența folosește un anumit tip de concepte. Aceste concepte – „categorii", după cum le numea el – sunt citite mai puțin în exteriorul experienței și mai mult în interiorul ei și sunt astfel apriorice sau pure, opuse celor empirice. Însă diferă de conceptele empirice din mai multe puncte de vedere decât cel al originii; întregul lor rol în cunoaștere este diferit; câtă vreme conceptele empirice ajută la corelarea experiențelor particulare și la explicarea detaliată a modului în care este ordonată experiența, categoriile au funcția de a prescrie forma generală pe care această ordine detaliată trebuie să o ia. Acestea aparțin cunoașterii. Însă, cu toate că sunt indispensabile pentru cunoașterea obiectivă, singura cunoaștere pe care o oferă categoriile respective este aceea a obiectelor experienței posibile; oferă cunoaștere validă și reală doar atunci când ordonează în spațiu și timp ceea ce este dat prin simțuri.

În „Dialectica transcendentală", Kant a analizat judecățile sintetice apriorice din metafizică. Aici, afirma el, situația este inversă decât cea din matematică și din fizică. Metafizica se detașează de experiența prin simțuri, în încercarea de a trece dincolo de ea, și, din acest motiv, nu reușește să ajungă la o judecată adevărată sintetică unică a priori. Pentru a justifica această afirmație, Kant a analizat felul în care metafizica utilizează conceptul de necondiționat. Conform lui Kant, rațiunea urmărește necondiționatul sau absolutul în trei sfere distincte: (1) în psihologia filozofică, ea caută un subiect absolut al cunoașterii; (2) în sfera cosmologiei, ea caută un început absolut al lucrurilor în timp, o limită absolută a lor în spațiu și o limită absolută a divizibilității lor; (3) în sfera teologiei, ea caută o condiție absolută a tuturor lucrurilor. În toate cazurile, Kant susținea că demonstrează faptul că încercarea este sortită eșecului, ducând la o antinomie în care pot fi date motive la fel de bune atât pentru opinia afirmativă, cât și pentru cea negativă. „Științele" metafizice ale psihologiei raționale, cosmologiei raționale și teologiei naturale, cu care Kant era familiarizat din textele lui Baumgarten, despre care trebuia să vorbească la cursuri, se dovedeau astfel neîntemeiate.

Odată cu această lucrare, Kant afirma cu mândrie că realizase o revoluție coperniciană în filozofie. Așa cum fondatorul astronomiei moderne, Nicolaus Copernic, explicase mișcările aparente ale stelelor atribuindu-le în parte mișcării observatorilor, Kant explicase aplicația principiilor a priori ale minții demonstrând că obiectele se conformează minții: în cunoaștere, nu mintea se conformează lucrurilor, ci lucrurile se conformează minții.

Critica rațiunii practice

Datorită insistenței în privința necesității unei componente empirice a cunoașterii și din cauza antipatiei sale față de metafizica speculativă, Kant este descris uneori ca un pozitivist timpuriu; iar atacul său împotriva metafizicii era considerat de mulți contemporani un atac aplicat în același timp religiei și moralei. Însă aceasta era departe de a fi intenția lui Kant. El a propus aducerea metafizicii „pe calea sigură a științei" și, în același timp, era pregătit să

spună că, „inevitabil", credea în existența lui Dumnezeu și a vieții de apoi. De asemenea, e adevărat că ideea originală privind filozofia sa critică anticipa pregătirea unei critici a filozofiei moralei. *Critica rațiunii practice* (Kritik der praktischen Vernunft, 1788), rezultatul acestei intenții, reprezintă o carte standard pentru doctrina sa etică. *Fundamentarea metafizicii moravurilor* (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785), publicată anterior, este mai mică și, în ciuda titlului, reprezintă o abordare mai ușor de înțeles a aceluiași subiect general. Ambele diferă de *Metafizica moravurilor* (Die Metaphysik der Sitten, 1797) prin faptul că tratează etica pură și încearcă să elucideze principii de bază, în timp ce lucrarea ulterioară tratează aplicarea principiilor la concret, un proces care implica luarea în considerație a virtuților și a viciilor și bazele dreptului și politicii.

Există multe puncte asemănătoare între etica lui Kant și epistemologia acestuia sau teoria cunoașterii. A folosit aceeași structură pentru ambele – o „Doctrină a elementelor", care include o „Analitică" și o „Dialectică", urmată de o „Metodologie"; însă a doua *Critică* este mult mai scurtă și mult mai puțin complicată. Așa cum distincția dintre simțuri și inteligență era fundamentală pentru prima, tot așa este cea dintre impulsuri și rațiune morală pentru a doua. Și, așa cum natura cognitivă umană a fost elucidată în prima *Critică* prin referința la noțiunea ipotetică a înțelegerii intuitive, la fel moralitatea umană este clarificată prin referința la noțiunea de „voință sfântă". Pentru o voință de acest tip nu există o deosebire între rațiune și impuls; o ființă posedată de voință divină va acționa întotdeauna așa cum trebuie. Însă nu va ține seama de conceptele de datorie și de obligație morală, care apar doar când rațiunea și dorința intră în contradicție. În cazul oamenilor, această opoziție este permanentă, deoarece omul este alcătuit în egală măsură din trup și din spirit; aici, influența formației religioase a lui Kant este foarte proeminentă. Astfel, viața morală reprezintă un efort permanent în care moralitatea pare să fie răufăcătorul potențial, sub forma unei legi care cere să fie respectată pentru ea însăși, însă o lege ale cărei comenzi nu sunt date de o autoritate străină, ci reprezintă vocea rațiunii, pe care subiectul moral o poate recunoaște ca propria voce.

În „Dialectică", filozoful a reluat noțiunile de Dumnezeu, libertate și nemurire. Deși le-a respins în prima *Critică* drept obiecte pe care oamenii nu le vor cunoaște niciodată, pentru că transcend experiența simțurilor umane, acum afirma că acestea reprezintă postulate esențiale pentru viața morală. Cu toate că nu se pot atinge în metafizică, ele sunt fundamentale pentru filozofia morală.

Kant este descris de obicei ca un raționalist etic, iar această descriere nu este în întregime eronată. Însă nu a îmbrățișat niciodată raționalismul radical al unora dintre contemporanii săi sau al unor filozofi din perioada mai recentă, a căror rațiune făcea trimitere directă la o lume a valorilor sau la puterea de a intui adevărul unui principiu moral. Astfel, rațiunea practică, asemenea celei teoretice, era pentru el mai mult formală decât materială – mai degrabă un cadru de principii formatoare decât un set de reguli propriu-zise. De aceea a pus accent pe prima formulare a primului său imperativ categoric: „Acționează doar prin acea maximă pe care ți-o dorești să devină lege universală". Pentru că nu cunosc domeniul moralei, oamenii nu pot decât să se întrebe dacă ceea ce propun ei are caracterul formal al unei legi – caracterul de a fi același lucru pentru toate persoanele cu circumstanțe asemănătoare.

Critica facultății de judecare

Critica facultății de judecare (Kritik der Urteilskraft, 1790) – una dintre cele mai originale și mai instructive lucrări ale lui Kant – nu a fost anticipată în concepția lui originală despre filozofia critică. Probabil aceasta este interpretată cel mai bine drept o serie de anexe la celelalte două *Critici*. Lucrarea cuprinde două părți principale, denumite „Critica judecății estetice" și „Critica judecării teologice". În prima, după o introducere în care vorbește despre „intenționalitatea logică", a analizat noțiunea de „intenționalitate estetică" prin judecăți care atribuie frumusețe unui lucru. Considera că o astfel de judecată, spre deosebire de simpla chestiune de gust, se bazează pe validitate generală; și totuși, nu poate fi considerată cognitivă, deoarece se sprijină pe sentimente, nu pe argumente. Explicația constă în faptul că, atunci când o persoană contemplă un obiect și îl găsește frumos, există o anumită armonie între imaginația și capacitatea sa de înțelegere, de care este conștientă odată cu plăcerea imediată care apare la perceperea obiectului respectiv. Imaginația preia obiectul, însă nu se restrânge la un concept bine definit, în timp ce persoana atribuie celorlalți plăcerea simțită, deoarece aceasta apare din jocul liber al facultăților sale cognitive, care sunt aceleași pentru toți.

În a doua parte, Kant considera că teologia în natură este reprezentată de existența în corpurile organice a lucrurilor ale căror părți sunt mijloace și scopuri reciproce. Confruntându-se cu aceste corpuri, o persoană nu se poate mulțumi cu simplele principii mecanice. Și totuși, dacă mecanismul este abandonat, iar noțiunea de scop al naturii este analizată la propriu, acest lucru implică faptul că lucrurile la care se aplică trebuie să fie lucrarea unui creator supranatural; însă aceasta ar însemna o trecere de la sensibil la suprasensibil, un pas dovedit ca imposibil în prima *Critică*. Kant a răspuns acestei obiecții recunoscând că limbajul teologic nu poate fi evitat atunci când luăm în considerație fenomenele naturale, ci trebuie înțeles doar în sensul în care organismele trebuie considerate „ca și cum" ar fi fost produsul unui proiect, ceea ce nu înseamnă același lucru ca atunci când spunem că au fost produse în mod intenționat.

Ultimii ani

Curând, filozofia critică avea să fie predată în toate universitățile importante de limbă germană, iar tinerii au început un adevărat pelerinaj la Königsberg, ca la un altar al filozofiei. În unele cazuri, guvernul prusac chiar suporta cheltuielile de călătorie. Kant ajunsese să fie consultat ca un oracol, punându-i-se tot felul de întrebări, inclusiv despre subiecte precum legitimitatea vaccinării. Aceste omagii nu au întrerupt activitățile cotidiene ale lui Kant. Înalt de doar 1,50 m, cu pieptul deformat și o sănătate fragilă, a ținut toată viața un regim strict. Era atât de ordonat, încât oamenii își potriveau ceasul în funcție de plimbările lui zilnice pe strada pe care o supranumiseră „Aleea Filozofului". Până foarte târziu, când bătrânețea nu i-a mai permis, se spune că a renunțat o singură dată la aparițiile sale regulate, când a fost atât de adâncit în lectura lui *Émile* al lui Rousseau, încât a rămas în casă câteva zile.

Odată cu publicarea celei de-a treia *Critici*, se încheia principala lucrare filozofică a lui Kant. După 1790 sănătatea lui a început să se înrăutățească vizibil. Încă avea multe proiecte, însă i-a fost imposibil să scrie mai mult de câteva ore pe zi. Scrierile pe care le-a terminat constau, în parte, din analiza unor subiecte pe care nu le tratase anterior în detaliu și, în parte, din replici la critici și clarificarea neînțelegerilor. Odată cu publicarea, în 1793, a lucrării *Religia doar în limitele rațiunii* (Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft), Kant s-a implicat într-o dispută cu autoritățile prusace în privința dreptului de exprimare a opiniilor religioase. Cartea a fost considerată prea raționalistă pentru gusturile ortodoxe; a fost acuzat de folosirea greșită a filozofiei sale, în scopul „distorsionării și desconsiderării multor doctrine principale și fundamentale ale Scripturii sacre și ale creștinismului", iar guvernul i-a cerut să nu mai vorbească ori să scrie despre subiecte religioase. Kant a acceptat, însă, în particular, a interpretat interdicția ca promisiune personală în fața regelui, de care s-a simțit absolvit la moartea acestuia în 1797. Atunci a revenit la subiectul interzis, pe care l-a tratat în ultimul său eseu principal, *Conflictul facultăților* (Der Streit der Fakultäten, 1798).

Opera extinsă la care a lucrat până la moarte – anumite fragmente din ea umplând cele două volume finale ale marii ediții de la Berlin a lucrărilor sale – se voia o contribuție majoră la filozofia critică. Însă ceea ce rămâne nu este neapărat o operă neterminată, ci mai degrabă o serie de note pentru o lucrare care nu a fost scrisă niciodată. Titlul inițial era *Tranziția de la bazele metafizice ale științelor naturale la fizică* (Übergang von den metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft zur Physik), iar intenția sa era probabil aceea de a duce mai departe argumentul propus în *Fazele metafizice ale științei naturii* (Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft, 1786), demonstrând că este posibilă construirea a priori nu doar a unei simple schițe generale a științei naturii, ci și a multora dintre detaliile sale. Însă, judecând după fragmentele existente, oricât de numeroase ar fi acestea, rămâne sub semnul întrebării dacă terminarea acesteia ar fi constituit o adăugire importantă la filozofia și reputația sa.

După un declin treptat, dureros atât pentru prieteni, cât și pentru el însuși, Kant a murit la Königsberg pe 12 februarie 1804. Ultimele lui cuvinte au fost *Es ist gut* („E bine"). Pe mormântul său din catedrală au fost scrise (în germană) următoarele cuvinte: „Cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine", cele două lucruri care, după cum a menționat în încheierea celei de-a doua *Critici*, „umplu mintea de admirație și mirare mereu mai noi și mai mari, cu cât reflectăm mai des și mai constant la ele".

kantianism

Sistem al filozofiei critice creat de Immanuel Kant, cuprinzând și filozofiile dezvoltate ca urmare a studierii operei sale. Kantianismul cuprinde diverse filozofii

care împărtășesc interesul lui Kant pentru natura și limitele cunoașterii umane, în speranța de a face din filozofie o știință. Fiecare ramură a kantienilor a încercat să aprofundeze o linie proprie și selectivă de lectură a plurivalentei opere a lui Kant. După 1790, în Germania au apărut așa-numiții semikantieni, care au modificat caracteristici ale sistemului lui Kant, considerându-le nepotrivite, neclare sau greșite. Printre aceștia se numără Friedrich Schiller, Friedrich Bouterwek (1766–1828) și Jakob Friedrich Fries (1773–1843). Perioada 1790–1835 s-a numit epoca idealiștilor postkantieni *(vezi* idealism). O importantă revigorare a interesului pentru filozofia kantiană s-a înregistrat după 1860. *Vezi și* Johann Gottlieb Fichte; Georg Wilhelm Friedrich Hegel; neokantianism; Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling.

Kantorovici, Leonid (Vitalievici)

(19.01.1912, Sankt Petersburg, Rusia – 07.04.1986, URSS)

Matematician și economist sovietic. Profesor la Universitatea de Stat din Leningrad (1934–1960), a dezvoltat modelul de programare liniară ca instrument al planificării economice. A folosit mijloace matematice pentru a demonstra că descentralizarea factorilor de decizie dintr-o economie planificată se bazează, în ultimă instanță, pe sistemul în care prețurile depind de relativa insuficiență a resurselor. Analizele sale critice la adresa politicii economice sovietice au intrat adesea în conflict cu viziunile colegilor săi marxiști. Cea mai importantă lucrare a sa este *Folosirea eficientă a resurselor economice* (Ekonomiceskii rasciot nailucișego ispol'zovania resursov, 1959). În 1975 a primit Premiul Nobel, împreună cu Tjalling Koopmans (1910–1985), pentru cercetările în domeniul folosirii eficiente a resurselor insuficiente.

kanuri

Populație africană din NE Nigeriei și din SE Nigerului, întâlnită în număr mai mic în Ciad, Camerun și Sudan. Numără cca patru milioane. Kanuri este și una dintre limbile nilo-sahariene. Membrii acestei populații au dezvoltat puternicul Imperiu Kanem-Bornu, care a atins apogeul în sec. XVI. Au devenit musulmani încă din sec. XI. Economia kanuri se bazează pe cultivarea meiului și pe comerțul cu păstorii fulani sau arabi.

kapalika și kalamukha

Membri ai unuia din cele două grupuri de sihaștri hinduși extremiști, apărute în India între sec. VIII și XIII. Sunt descendenți ai shivaiștilor *(vezi* shivaism), care îl venerau pe Shiva, iar practicile lor includeau și sacrificiile umane. După sacrificarea unui brahman sau a unei alte persoane de rang înalt, urmau 12 ani de pocăință, timp în care mâncau și beau din craniul persoanei sacrificate, umblau goi, mâncau carne de mort și se ungeau cu cenușă pe corp. Descendenții lor din epoca modernă sunt aghori sau aghorapanthi.

Kapila

(perioadă de glorie sec. VI î.Hr.)

Întemeietor al școlii de filozofie vedică indiană Samkhya. Legenda spune că era descendentul lui Manu, ființa umană primordială, și strănepot al zeului creației, Brahma. A fost considerat și o reîncarnare a zeului Vishnu. Potrivit surselor budiste, a fost un filozof foarte cunoscut, ai cărui elevi au construit Kapilavastu, locul nașterii lui Gautama Buddha. A dus o viață de sihastru și se credea că, datorită ascezei, ar fi acumulat o energie interioară atât de intensă, încât putea transforma în cenușă 60 000 de bărbați.

Kaplan, Mordecai Menahem

(11.06.1881, Švenčionys, Lituania – 08.11.1983, New York, New York, SUA)

Teolog evreu american de origine lituaniană. S-a mutat cu familia în SUA în 1889. Hirotonisit la Seminarul Teologic Iudaic, a predat acolo timp de 50 de ani. În 1916 a înființat Centrul Iudaic de la New York, instituție laică organizată în jurul sinagogii. În 1922 a fondat Societatea pentru Dezvoltarea Iudaismului, care a devenit nucleul reconstrucționismului. Negând semnificația literală a Bibliei, a susținut formarea unei noi concepții despre Dumnezeu, în încercarea de a adapta iudaismul la necesitățile lumii moderne. A fondat publicația *The Reconstructionist* în 1935; printre lucrările sale se numără *Iudaismul ca o civilizație* (Judaism as Civilization, 1934) și *Iudaismul fără superstiții* (Judaism without Superstition, 1958).

kapok

Fibră obținută din arborele tropical de bumbac-mătăsos sau arborele-kapok (*Ceiba pentandra*, familia *Bombacaceae*), care are sute de păstăi cu semințe fibroase. Copacul este cultivat în special în Asia și Indonezia. Numită uneori și bumbac mătăsos sau bumbac de Java, fibra ușoară, rezistentă și care se usucă rapid după spălare se utilizează la confecționarea vestelor de salvare și a altor echipamente de acest fel. Fibrele

de kapok sunt folosite ca umplutură pentru perne și saltele, ca izolator și ca substitut al bumbacului în chirurgie. Cu toate acestea, prezintă anumite inconveniente: se aprind foarte ușor și se torc cu dificultate, fiind prea fragile. Importanța lor economică a scăzut odată cu creșterea producției de cauciuc spongios, de plastic și de fibre sintetice.

Kapoor, Raj

(14.12.1924, Peshawar, India - 02.06.1988, New Delhi)

Actor și regizor de film indian. În anii 1930 a lucrat ca figurant pentru Compania de filme Bombay și ca actor pentru teatrul Prithvi, ambele companii fiind deținute de tatăl lui. A jucat primul său rol important în filmul *Focul* (Aag, 1948), al cărui producător și regizor a fost. În 1950 și-a făcut la Bombay (Mumbay) propriul studio de film, RK, iar în anul următor a devenit vedetă cu rolul romantic din filmul *Vagabondul* (Awara, 1951). A scris, a produs, a regizat și a jucat în multe filme de succes. Deși în primele pelicule a interpretat roluri romantice, cele mai cunoscute personaje ale sale au fost cele inspirate de vagabondul lui Charlie Chaplin. Scenele cu implicații sexuale au fost adeseori o provocare pentru tradiția strictă a filmelor indiene, iar multe cântece din filmele sale au devenit hituri.

Kaposi, sarcom ~

Cancer care se manifestă prin apariția unor pete purpurii sau mov pe piele și pe alte organe. A fost asociat cu unul dintre virusurile herpesului și încă nu este clar în ce categorie ar trebui încadrat. În 1872, când a fost descris de Moritz Kaposi (1837–1902), era o afecțiune foarte rară, care se manifesta la anumite populații mediteraneene și africane. După 1980 s-a manifestat la majoritatea bolnavilor de SIDA. Bărbații homosexuali infectați cu HIV suferă de această boală mai mult decât persoanele heterosexuale infectate cu HIV prin administrarea intravenoasă a medicamentelor. Deși s-au înregistrat atenuări ale bolii, nu se cunoaște încă nici un tratament.

Kapp, puciul ~

(1920)

Lovitură de stat din Germania, prin care s-a încercat răsturnarea Republicii de la Weimar. Cauza imediată a fost încercarea guvernului de a demobiliza două brigăzi Freikorps. Una dintre brigăzi a preluat controlul Berlinului, cu ajutorul comandantului districtual al forțelor militare din Berlin. Wolfgang Kapp (1858–1922), un membru reacționar din Reichstag, a format un guvern împreună cu Erich Ludendorff, iar regimul republican legitim s-a refugiat în S Germaniei. După patru zile, greva generală a uniunilor sindicale și refuzul civililor de a urma ordinele lui Kapp au dus la eșecul loviturii de stat.

Kara Koiunlu

(*în turcă*, Oaia Neagră)

Federație tribală turkmenă care a condus Azerbaidjanul și Irakul (cca 1375–1468). Cel de-al doilea conducător al federației, Kara Yusuf (a condus între 1390 și 1400, 1406 și 1420), a obținut independența celor două state prin cucerirea capitalei jalayiride Tabriz. A fost învins de armatele lui Timur, însă a recucerit orașul Tabriz în 1406. A ocupat Bagdadul în 1410. Succesorul său, șahul Jihan, a murit în bătălia împotriva unei federații rivale turkmene, la Ak Koiunlu, în 1466, iar imperiul s-a destrămat în 1468.

Karachi

Oraș, 12 130 000 loc. (2007), în Pakistan. Este situat în S țării, cu ieșire la Marea Arabiei, la NV de gura de vărsare a fluviului Ind. La sosirea negustorilor, în prima jumătate a sec. XVIII, era doar un mic sat de pescari. A fost cucerit de britanici în 1839, iar în 1914 a devenit un important port al Imperiului Britanic. Capitală a provinciei Sind din 1936, a fost și capitală a Pakistanului între 1947 și 1959. Este principalul port maritim din Pakistan, un mare centru industrial și comercial și unul dintre cele mai populate orașe din lume. În oraș se află Universitatea Karachi și punctul terminus al sistemului de căi ferate din Pakistan.

Karadžić, Radovan

(n. 19.06.1945, Petnijca, Iugoslavia)

Politician sârb bosniac. A studiat psihiatria și a scris poezie și cărți pentru copii. În 1990 a contribuit la înființarea Partidului Sârbilor Democrați din Bosnia și Herțegovina. În 1992, când sârbii bosniaci și-au declarat independența, a devenit președintele noului stat. Cu ajutorul președintelui iugoslav Slobodan Milošević și al conducătorului militar de origine sârbă bosniacă, generalul Ratko Mladić, Karadžić a instituit în Bosnia o campanie de purificare etnică, pentru a elimina toate grupurile etnice nesârbe. În 1995 a fost acuzat de Tribunalul pentru Crime de Război al Națiunilor Unite. În 1996 a fost obligat să semneze acordul de pace de la Dayton și să demisioneze din funcția de președinte al statului și al partidului. Cu toate acestea, a continuat să-și

exercite influența asupra unor regiuni din Bosnia și Herțegovina aflate sub controlul sârbilor, acționând dintr-o ascunzătoare situată în afara orașului Sarajevo. În ciuda tentativelor de a-l aresta, a reușit să nu fie prins în anii 1990 și la începutul sec. XXI. Pe 21 iunie 2008, la aproape 13 ani după ce a fost pus sub acuzare de Tribunalul Penal Internațional, Radovan Karadžić a fost arestat lângă Belgrad de autoritățile sârbe și, imediat după aceea, a fost transferat la Haga, pentru a fi judecat. După ce a fost arestat, s-a aflat că, în perioada în care fusese pus sub urmărire, Karadžić s-a deghizat, luându-și în ultimul an numele fictiv Dragan Dabić, și a practicat, fără probleme, medicina alternativă în Belgrad.

Karadžić, Vuk Stefanović

(06.11.1787, Tršić, Serbia, Imperiul Otoman - 06.02.1864, Viena)

Lingvist și folclorist sârb. A fost un scriitor autodidact. După eșecul revoltei sârbești împotriva dominației turcești, a plecat la Viena (1813), unde a fost elevul slavistului Jernej Kopitar. În 1814 a publicat o gramatică a limbii sârbe (*vezi* limba sârbo-croată), iar în 1818, un dicționar; ambele au impus un alfabet chirilic reformat și o nouă limbă literară, bazată mai degrabă pe sârba vorbită, decât pe cea literară anterioară, care era o combinație între sârba veche și slavona bisericească (*vezi* limba slavonă). După decenii de opoziție și polemici, noul stat sârb renăscut i-a acceptat reformele în 1868.

Karaganda

Oraș, 436 900 loc. (1999), situat în centrul Kazahstanului. Prima așezare a fost întemeiată în 1856, iar exploatarea cărbunelui la scară redusă a început în anul următor. Mineritul s-a dezvoltat rapid după 1930, iar orașul a devenit municipiu în 1934. Este al doilea oraș ca mărime din Kazahstan și cuprinde orașul vechi, care s-a dezvoltat în jurul a 20 de mine, și orașul nou, centrul cultural și administrativ al regiunii, unde se află o universitate și institute de medicină și politehnice.

Karagheorghević, dinastia ~

Conducători descendenți din conducătorul rebel sârb Karagheorghe (1762–1817). În sec. XIX au rivalizat cu membrii dinastiei Obrenović pentru preluarea puterii în Serbia și între 1842 și 1858, respectiv 1903 și 1945 au condus țara și statul nou format, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (ulterior Iugoslavia). *Vezi și* Alexandru I; Petru I; Petru II.

karaism *sau* qaraism

Mișcare religioasă iudaică. A negat autenticitatea canonului oral și a apărat Biblia ebraică doar pe baza doctrinei și a practicii. A apărut în sec. VIII d.Hr. în Persia, iar adepții se numeau ananiți, după numele lui Anan ben David, cel care a instituit preceptele de viață independente de Talmud. Ulterior, membrii mișcării au adoptat numele de karaiți, provenit de la termenul *qara* (*în ebraică*, a citi), pentru a evidenția încrederea în înțelegerea individuală a Bibliei. Mișcarea s-a răspândit în Egipt și în Siria, dar a strâns doar un număr mic de adepți și a suferit multe schisme. Acum mai are în jur de 10 000 de membri în Israel.

Karajan, Herbert von

(05.04.1908, Salzburg, Austria - 16.07.1989, Anif, lângă Salzburg)

Dirijor austriac. Un copil-minune al pianului, a urmat cursurile de la Mozarteum, în Salzburg. A primit primul post de dirijor la Ulm, în 1929. În 1933 a intrat în Partidul Național-Socialist, iar în timpul celui de-al Treilea Reich reputația lui a cunoscut o pantă ascendentă. După Al Doilea Război Mondial, nu i s-a permis să dirijeze pentru o scurtă perioadă, dar în 1947 a început să facă înregistrări cu Filarmonica din Viena, lăsând o moștenire de peste 800 de înregistrări. Debutul american din 1955 a fost marcat de controverse legate de activitățile sale din perioada nazistă. În același an, a devenit succesorul lui Wilhelm Furtwängler la Filarmonica din Berlin, iar din 1964 și până la moarte a prezidat festivalul de la Salzburg.

karak

Vezi kaya

Karakorum

Veche capitală a Imperiului Mongol. Ruinele sale se află pe cursul superior al râului Orhon, în partea central-nordică a Mongoliei. Așezarea a fost întemeiată pe la 750 d.Hr. Genghis-Han și-a stabilit capitala în acest loc în 1220. În 1235, fiul și succesorul său, Ögödei, a înconjurat orașul cu ziduri și a construit un palat. Forțele chineze au invadat Mongolia și au distrus Karakorum în 1388. Ulterior, orașul a fost parțial reconstruit, dar a fost abandonat în sec. XVI. Ruinele sale sunt parte dintr-un sit regional al Patrimoniului Mondial UNESCO, desemnat în 2004.

Karakorum *sau* Karakoram

Lanț muntos din Asia Centrală. Se întinde pe 480 km, din E Afghanistanului până în Kashmir, și este unul dintre cele mai

înalte lanţuri muntoase din lume. Cel mai înalt vârf este K2 (8 611 m). Înconjurat de şiruri muntoase abrupte, lanţul munţilor Karakorum este aproape inaccesibil, deşi finalizarea autostrăzii Karakorum, în 1978, a îmbunătăţit condiţiile de transport în regiune. Din cauza condiţiilor climaterice aspre, zona este slab populată.

Karakum

Zonă foarte aridă din centrul Asiei. Situat în Turkmenistan, deşertul se învecinează la E cu valea râului Amu-Daria. Poate fi împărţit în trei mari regiuni: podişul Trans-Unguz - erodat de vânturi, situat la N - câmpia centrală joasă şi câmpia de sare din SE. Este locuit de foştii turkmeni nomazi, care trăiesc din pescuitul în Marea Caspică sau din creşterea vitelor.

Karamanlis, Kostantinos *sau* Constantin Caramanlis

(08.03.1907, Próti, lângă Sérrai, Macedonia, Imperiul Otoman - 23.04.1998, Atena, Grecia)

Prim-ministru (1955–1963, 1974–1980) şi preşedinte (1980–1985, 1990–1995) al Greciei. A deţinut diverse funcţii în guvernele de după Al Doilea Război Mondial (1946–1955) şi a contribuit la refacerea economiei greceşti distruse de război. Numit prim-ministru în 1955, a format guvernul şi un nou partid conservator, Uniunea Naţională Radicală. În 1960 a sprijinit independenţa unei republici în Cipru pentru a reduce tensiunile cu Marea Britanie şi Turcia, legate de insulă. A demisionat în 1963 şi a trăit în exil la Paris până în 1974. Numit prim-ministru din nou, a subordonat armata autorităţii civile şi a reinstaurat democraţia, a evitat războiul cu Turcia pentru Cipru şi a impus adoptarea unei noi constituţii care a întărit rolul preşedintelui. În 1975 a organizat un referendum prin care monarhia a fost abolită. În 1980 a demisionat din funcţia de prim-ministru şi a fost ales preşedinte. A contribuit la acceptarea Greciei în Comunitatea Economică Europeană în 1981. A demisionat în 1985, dar a fost reales preşedinte în 1990.

karaoke

(*în japoneză,* orchestră fără muzicieni)

Folosirea unui aparat care emite acompaniamentul muzical al cântecelor, eliminând vocea originală, permiţând diverselor persoane să interpreteze melodia. Karaoke pare să fi apărut în parcul de distracţii din Kobe, Japonia, şi s-a bucurat de succes în mediul oamenilor de afaceri de la sfârşitul anilor 1970. A căpătat popularitate largă în SUA în anii 1980. Este folosit mai ales în baruri, unde clienţii interpretează, pe o scenă, cântece cunoscute, citind versurile afişate pe un monitor. Muzica este adesea însoţită de un film video.

karate

Artă marţială care constă în scoaterea din luptă a adversarului prin lovituri de picior şi de pumn. Se pune mare accent pe concentrare, pentru a aduna cât mai mult din energia corpului în momentul şi în locul impactului. Loviturile se aplică cu mâinile (mai ales articulaţiile degetelor şi latul palmei), laba piciorului, călcâiul, antebraţul, genunchiul şi cotul. În confruntările sportive (care durează, de regulă, trei minute) şi la antrenamente, loviturile cu pumnul şi cu piciorul sunt doar mimate, fără a-l atinge pe oponent. Punctajul este acordat de un juriu. Karate s-a dezvoltat de-a lungul secolelor în Asia de E, fiind sistematizat la Okinawa în sec. XVII, probabil de către persoane care nu aveau voie să poarte arme. Stilul s-a răspândit în Japonia după 1920, de aici preluându-l şi alte ţări. *Vezi şi* tae kwon do.

Karbala, Bătălia de la ~

(10.10.680 d.Hr.)

Scurtă confruntare în care o armată omeiadă trimisă de Yazid I l-a ucis pe al-Husayn ibn Ali şi un grup restrâns format din membri ai familiei sale şi susţinători. Al-Husayn, nepot al profetului Mahomed, se îndrepta spre Al-Kūfah, unde fusese invitat să revendice califatul, când el şi însoţitorii săi au fost atacaţi şi ucişi, lângă oraşul irakian Karbala. Cei mai mulţi şiiţi consideră data bătăliei o zi sfântă de doliu, repunând în scenă, în acea zi, moartea lui Husayn, ca un ritual; de asemenea, mormântul acestuia din Karbala este considerat un loc sacru. *Vezi şi* Alī, fitnah, al-Muawiyah I.

Kardelj, Edvard

(27.01.1910, Ljubljana, Slovenia, Austro-Ungaria - 10.02.1979, Ljubljana, Iugoslavia)

Revoluţionar şi administrator iugoslav. În 1926 s-a înscris în Partidul Comunist aflat pe atunci în ilegalitate; a fost întemniţat între 1930 şi 1932 şi s-a refugiat în Uniunea Sovietică în 1934. Reîntors în Iugoslavia în 1937, a contribuit la organizarea rezistenţei împotriva ocupaţiei germane în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial şi i s-a alăturat lui Tito în lupta partizanilor. În 1946 a conceput constituţia de inspiraţie sovietică, după ce Tito a devenit prim-ministru, şi a coordonat elaborarea constituţiilor succesive. A fost principalul

creator al autoguvernării socialiste, care a deosebit sistemul politic și economic iugoslav de sistemul sovietic. În politica externă, a fost pionierul conceptului de nealiniere a Iugoslaviei.

karen
Denumire a unor triburi din S Myanmarului. A doua minoritate ca mărime din Myanmar, karen nu reprezintă un grup unitar din punct de vedere etnic, deoarece între triburi există diferențe lingvistice, religioase și economice. Se definesc mai ales prin neîncrederea față de dominația politică a Myanmarului, care s-a menținut încă de la dobândirea independenței de stat, în 1948.

Karisimbi
Cel mai înalt vârf din Munții Virunga, în Africa Centrală și de Est, având o altitudine de 4 507 m. Se află la granița dintre Rwanda și Republica Democrată Congo (Zair), în Parcul Național Virunga. Aici trăiesc gorile, muntele fiind foarte cunoscut și pentru numeroasele sale plante exotice.

Karkar *sau* Qarqar
Veche fortăreață de pe râul Orontes, din V Siriei. Avanpost strategic, a fost atacată de asirieni în 853 î.Hr. Fortăreața a fost apărată de arameii conduși de Ben-hadad I de Damasc și de aliații lui, printre care se număra și regele Ahab I al Israelului. În 720 î.Hr. a fost scena unei bătălii, la sfârșitul căreia Sargon II al Asiei a capturat-o și i-a dat foc.

Karl Franz Iosef
Vezi Carol I (Austria)

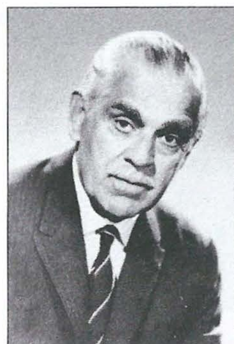
Karlfeldt, Erik Axel
(20.07.1864, Folkärna, Suedia - 08.04.1931, Stockholm)

Poet suedez. Legăturile puternice cu lumea rurală din locul natal au reprezentat de-a lungul întregii vieți o influență dominantă asupra scrierilor sale. Poemele lui tradiționaliste, cu specific regional, au fost publicate în engleză în volumul *Arcadia Borealis* (1938), fiind foarte apreciate. A fost ales membru în Academia Suedeză în 1904, al cărei secretar permanent a devenit în 1912. A refuzat Premiul Nobel în 1918, dar distincția i s-a acordat postum, în 1931.

Karl-Marx-Stadt
Vezi Chemnitz

Karloff, Boris *născut* William Henry Pratt
(23.11.1887, Londra, Anglia - 02.02.1969, Midhurst, West Sussex)

Actor american de origine britanică. A emigrat din Anglia în Canada în 1909 și a jucat în companii de actori ambulanți înainte de a pleca la Hollywood. Aici, începând din 1919, a interpretat roluri secundare în filme. Rolul său blând și simpatic din primul film semnificativ cu monștri realizat la Hollywood, *Frankenstein* (1931), regizat de James Whale, a fost primit foarte laudativ de către critică, devenind o senzație peste noapte. A jucat în peste o sută de filme, specializându-se în roluri de groază în filme precum *Mumia* (The Mummy, 1932), *Masca lui Fu Manchu* (The Mask of Fu Manchu, 1932), *Mireasa lui Frankenstein* (Bride of Frankenstein, 1935) și *Fiii lui Frankenstein* (Son of Frankenstein, 1939), iar numele său s-a identificat cu genul horror. A revenit la rolurile de scenă de pe Broadway în *Arsenic și dantelă veche* (Arsenic and Old Lace, 1941) și a jucat rolul căpitanului Hook în *Peter Pan* (1950). Cea mai faimoasă performanță a sa în televiziune a fost în desenul animat *Cum a furat Grinch Crăciunul* (How the Grinch Stole Christmas, 1966) în care a fost atât vocea lui Grinch, cât și a naratorului.

Boris Karloff

AP

Karlovy Vary
în germană **Karlsbad** *sau* **Carlsbad**

Oraș, 53 857 loc. (2001), situat în V Republicii Cehia. Stațiune balneară cu izvoare sulfuroase, a fost dezvoltată în 1358 de împăratul Sfântului Imperiu Roman de națiune germană, Carol IV. În această localitate s-au emis Decretele de la Carlsbad (1819).

Karlowitz, Tratatul de la ~
(1699)

Acord de pace care a încheiat ostilitățile (1683–1699) dintre Imperiul Otoman și Liga Sfântă (Austria, Polonia, Veneția și Rusia). Semnat la Karlowitz (în prezent Sremski Karlovći), în apropiere de Belgrad, a diminuat în mod semnificativ sfera de influență a Turciei în estul Europei și a impus dominația Austriei în regiune. Austria a primit o mare parte din Ungaria, Transilvania, Croația și Slovenia. Veneția a primit o parte din Dalmația, iar Poloniei i-au fost acordate Podolia și o parte din Ucraina. Rușii au încheiat un armistițiu de doi ani la Karlowitz, iar prin semnarea unui

tratat, în 1700, Rusiei i-a revenit regiunea Mării Azov, recucerită de turci în 1711.

karma

În filozofia indiană, influență a faptelor din trecutul unei persoane asupra vieților sale viitoare; reîncarnări. Are la bază convingerea că viața actuală face parte dintr-un lanț de vieți *(vezi* samsara). Acumularea de energie morală din viața unei persoane determină temperamentul, statutul social și predispoziția din viața următoare. Procesul este automat, iar intervenția zeilor nu este posibilă. Prin trecerea dintr-o viață în alta, oamenii se pot autoperfecționa pentru a atinge nivelul brahma sau pot involua până când se reîncarnează în animale. Conceptul karma, fundamental în hinduism, a fost preluat de budism și de jainism.

Karma-pa

Vezi Dge-lugs-pa

Kármán, Theodore von

(11.05.1881, Budapesta, Imperiul Austro-Ungar- 06.05.1963, Aachen, Germania de Vest)

Inginer american de origine maghiară. După ce a fost director al Institutului de Aeronautică de la Aachen, Germania (1912–1930), a emigrat în SUA; a predat la Institutul de Tehnologie din California (1930–1944) și, ulterior, a condus Grupul de Consiliere pentru Cercetare și Dezvoltare Aeronautică al NATO (1951–1963). Munca sa de pionierat în aeronautică și astronautică include contribuții aduse mecanicii fluidelor, teoriei turbulențelor, zborului supersonic, ingineriei matematice și domeniului componentelor aeronautice. Racheta cu decolare pe bază de propulsie (JATO) a servit ca prototip pentru motoarele actuale ale rachetelor cu rază lungă de acțiune. A contribuit la prima decolare a unui avion american propulsat de combustibili solizi și lichizi, la zborul unui avion propulsat de un motor de rachetă și la dezvoltarea combustibililor lichizi cu aprindere spontană (folosiți mai apoi de modulele Apollo). În 1963 a primit prima Medalie Națională pentru Știință.

Theodore von Kármán

INSTITUTUL DE TEHNOLOGIE DIN CALIFORNIA, PASADENA

Karnak

Așezare din Egiptul de Sus, al cărei nume a fost dat jumătății de N a ruinelor de la Teba (cca 3200 î.Hr.), de pe malul de E al Nilului (partea sudică se numește Luxor). Printre multele clădiri religioase se află și cel mai mare templu egiptean, Templul lui Amon. Ea însăși un complex de temple, suportând adăugiri și modificări de-a lungul timpului, construcția reflectă evoluția Egiptului. Templul este susținut de nu mai puțin de zece piloni, separați de curți și încăperi. Cea mai interesantă trăsătură arhitecturală este existența sălii hipostil, construită de Ramses I (sec. XIV î.Hr.), cu o suprafață de 5 000 mp. Douăsprezece coloane enorme, de 24 m înălțime, susțin plafonul navei centrale, pentru a face loc unei lucarne. Karnak este parte a unui sit al Patrimoniului Mondial UNESCO, înființat în 1979 și având centrul în Teba.

Karnali

Vezi Ghaghara

Karnātaka *anterior* Mysore

Stat în SV Indiei. Suprafața: 191 791 kmp; 52 733 958 loc. (2001). Centrul administrativ: Bangalore. Se învecinează cu Marea Arabiei și cu statele Goa, Maharashtra, Andhra Pradesh, Tamil Nadu și Kerala. Ocupă regiunea de podiș din S Deccanului și regiunea deluroasă din Ghații de Vest. Regiunea s-a aflat sub stăpânirea unor dinastii de conducători hinduși înainte ca, în 1831, să fie cucerită de britanici. Mysore a redevenit stat princiar în 1881, întorcându-se la o conducere autohtonă. Numele s-a schimbat în Karnātaka (ținut înalt) în 1793. Aproape 80% din populație lucrează în agricultură. Orezul și trestia de zahăr se cultivă în câmpia de coastă, iar cafeaua și ceaiul, în regiunea deluroasă. Populația este în mare parte dravidiană și se vorbește limba kannada pe scară largă.

Karo, Iosef ben Efraim

(1488, Spania - 1575, Safed, Palestina)

Învățat evreu de origine spaniolă. Când iudeii au fost alungați din Spania, în 1492, el și părinții lui s-au stabilit în Turcia. Prin 1536 a emigrat la Safed, în Palestina, unde a studiat Talmudul și a sistematizat marele ansamblu de lucrări ale scriitorilor posttalmudici. Este autorul marelui cod de drept iudaic *Casa lui Iosif* (Beth Yosef), ulterior prescurtat în varianta *Masa bine întinsă* (Bedek Ha-Bayit), care încă reprezintă o autoritate în iudaismul ortodox.

Károly, Mihály, Conte ~

(1875, Fót, Austro-Ungaria - 20.03.1955, Vence, Franța)

Om de stat maghiar. Membru al uneia dintre cele mai bogate familii din aristocrația

maghiară, a fost ales parlamentar în 1910 și a încercat să impună idei radicale într-un stat conservator, fiind un adept al votului universal, al concesiunii de terenuri cetățenilor din alte țări și al politicii de apropiere de alte state decât Germania. După Primul Război Mondial, a fost prim-ministru între 1918 și 1919 și a încercat, fără succes, să încheie un acord de pace favorabil cu Aliații. După ce a fost timp de două luni președinte al efemerei Republici Ungaria, a demisionat în 1919 și a fost înlocuit de Béla Kun. A plecat în străinătate, dar a revenit în Ungaria în 1946 și a fost numit ambasador la Paris între 1947 și 1949.

Karpov, Anatoli (Evghenievici)

(n. 23.05.1951, Zlatoust, URSS)

Maestru șahist rus. Primul său mare succes a fost câștigarea Campionatului Mondial pentru Juniori (sub 20 de ani), în 1969. A devenit campion mondial în 1975, când campionul mondial en titre Bobby Fischer și Federația Internațională de Șah (FIDE) nu s-au putut pune de acord în privința condițiilor de desfășurare a partidei. Karpov și-a apărat titlul de mai multe ori, înainte de a-l pierde, în 1985, în fața lui Garri Kasparov. A câștigat iar titlul mondial în 1993, după ce i-a fost retras lui Kasparov. În 1999 a refuzat să-și apere titlul, care a fost câștigat de rusul Aleksandr Khalifman.

Karsavina, Tamara (Platonovna)

(9/10.03.1885, Sankt Petersburg, Rusia - 26.05.1978, Beaconsfield, Buckinghamshire, Anglia)

Dansatoare britanică de origine rusă. A urmat Școala Imperială de Balet din Sankt Petersburg și a intrat în compania Teatrului Mariinski în 1902. A făcut parte din trupa Ballets Russes încă de la înființarea acesteia, în 1909; l-a avut ca partener pe Vaslav Nijinski până în 1913 și a fost distribuită în majoritatea rolurilor importante din repertoriul neoromantic al lui Mihail Fokin, precum *Silfidele* (Les sylphides), *Carnaval*, *Spectrul trandafirului* (Le spectre de la rose), *Pasărea de foc* (L'oiseau de feu). S-a stabilit la Londra, unde a contribuit la întemeierea Academiei Regale de Dans, în 1920, și a Societății Camargo, în 1930, iar mai apoi a antrenat-o pe Margot Fonteyn.

Karsh, Yousuf

(23.12.1908, Mardin, Turcia - 13.07.2002, Boston, Massachusetts, SUA)

Fotograf canadian. Armean din Turcia, a fost persecutat înainte de a emigra, la vârsta de 16 ani, pentru a ajunge la unchiul său fotograf din Canada. A lucrat la Boston pentru un fotograf portretist (1928–1931), apoi s-a întors în Canada și și-a deschis propriul atelier la Ottawa. În 1935 a fost numit fotograf portretist oficial al guvernului canadian. A devenit celebru prin portretul pe care i l-a făcut lui Winston Churchill (1941). „Karsh din Ottawa" a continuat să fotografieze sute de personalități din întreaga lume, precum monarhi, politicieni, artiști și scriitori, folosind o lumină subtilă pentru a obține imagini idealizate.

Yousuf Karsh, autoportret, 1988

1988 KARSH, OTTAWA/WOODFIN CAMP & ASOC.

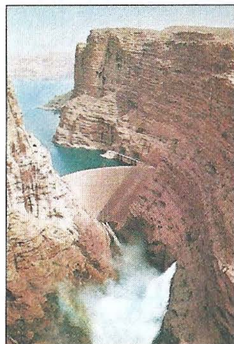
Karter *sau* Kartir

(sec. III d.Hr.)

Înalt preot persan al zoroastrismului. Aflat sub protecția regilor persani, a revigorat puritatea zoroastrismului și a încercat să elimine celelalte religii din imperiu. Principalul său rival a fost profetul Mani, întemeietorul maniheismului. La instigările lui Karter, Mani a fost întemnițat și a murit. După moartea lui Karter, toleranța religioasă a fost parțial reinstaurată în Persia.

Karun

Râu din SV Iranului. Afluent al Shatt al-Arab, izvorăște din Munții Bakhtiari și străbate zone muntoase pe o lungime de 829 km. Canalul Haffar, săpat în 986 d.Hr., i-a schimbat cursul, provocând dispute teritoriale între Iran și Imperiul Otoman; Iranul a intrat în stăpânirea cursului de apă printr-un tratat încheiat în 1847.

Baraj pe râul Karun, Iran

DENNIS BRISKIN/TOM STACK & ASOCIAȚII

Kasai

Râu din Africa Centrală. Este principalul afluent sudic al fluviului Congo și are o lungime de 2 153 km de la izvorul din Angola până la punctul de confluență cu fluviul Congo. Curge spre E pe o lungime de 400 km, apoi se îndreaptă spre N formând granița dintre Angola și Republica Democrată Congo (Zair).

Sectorul nordic nu este navigabil, dar traficul pe apă este intens între Kinshasa și Ilebo. După ce Kwango se varsă în Kasai, noul curs se numește Kwa.

Kasanje

Regat african istoric, aflat pe cursul superior al râului Kwango, în Angola de astăzi. Fondat în 1620 de un grup din Lunda, locuitorii săi se numeau imbangala. La sfârșitul sec. XVII, regatul era angajat în activități comerciale intense cu statele din interiorul continentului și cu negustorii portughezi. Monopolul său asupra comerțului portughez-african a durat până în 1850, când populația ovimbundu a deschis rute și piețe alternative. Ocupat de portughezi, a fost anexat Angolei Portugheze în perioada 1910–1911.

Kasavubu, Joseph

(1910/?/, Tshela, Congo Belgian - 24.03.1969, Boma)

Primul președinte al republicii independente Congo (Kinshasa), între 1960 și 1965. A avut mai multe funcții administrative înainte de a accepta să devină președinte în timpul guvernului lui Patrice Lumumba. Când provincia Katanga, condusă de Moise Tshombe, s-a separat la câteva zile de la declararea independenței, Kasavubu l-a susținut pe Tshombe și, împreună cu colonelul J. Mobutu *(vezi* Mobutu Sese Seko), l-a înlăturat de la putere pe Lumumba. Patru ani mai târziu, ruptura dintre Kasavubu și Tshombe i-a permis lui Mobutu să preia puterea.

Joseph Kasavubu

AP

Kashmir

Regiune din partea de NV a subcontinentului indian. Se învecinează la NE și E cu China, la S cu India și la V cu Pakistanul, iar la NV cu Afghanistanul. Relieful este predominant muntos: aici se află K2 și alte vârfuri din Munții Karakorum. Regiunea a creat dispute între India și Pakistan, încă de la împărțirea Indiei din 1947. Pakistanul ocupă părțile de N și de V, iar India administrează cea mai mare parte, din S și SE, organizată administrativ în statul Jammu și Kashmir. În plus, China administrează părți din zona de NE încă din 1962.

Kaskaskia

Râu din Illinois, SUA. Izvorăște în apropiere de Urbana și curge spre SV, unde se varsă în fluviul Mississippi, după ce parcurge 515 km. Satul Kaskaskia, situat în zona confluenței râului cu Mississippi, se află în apropierea unui oraș întemeiat de misionarii iezuiți în 1703. A fost capitala Teritoriului Illinois (1809) și a statului cu același nume (1818–1820). În câteva rânduri, a fost grav afectat de inundații.

Kasparov, Garri

(n. 13.04.1963, Baku, Azerbaidjan, URSS)

Maestru șahist rus. A devenit Mare Maestru Internațional ca urmare a victoriei din Campionatul Mondial pentru Juniori (sub 20 de ani) în 1980. În perioada 1984-1985 l-a înfruntat pe campionul mondial Anatoli Karpov într-un meci care a fost anulat după cinci luni de joc; la finele lui 1985, Kasparov a câștigat o revanșă de 24 de partide, cu scorul de 13 la 11. Federația Internațională de Șah (FIDE) i-a retras titlul în 1993, ca urmare a unui conflict privind locul de desfășurare a unui meci pentru campionat, dar restul lumii șahului a continuat să-l accepte drept campion. În 1996, Kasparov a învins puternicul computer IBM, Deep Blue, special programat să joace șah. Meciul a atras atenția întregii lumi. În 1997, computerul Deep Blue, într-o versiune îmbunătățită, a câștigat meciul. În 2000, Kasparov a pierdut un meci decisiv pentru campionat, de 16 partide, împotriva rusului Vladimir Kramnik.

Katagum

Emirat tradițional din N Nigeriei. În 1903, în vremea dominației britanice, a devenit o parte a provinciei Katagum. Capitala sa, numită tot Katagum, a fost mutată la Azare în 1916. Emiratul a fost inclus în statul Bauchi în 1926.

Kathiawar

Peninsulă din SV statului Gujarat, în partea central-vestică a Indiei. Are 60 000 kmp și se învecinează cu Marea Arabiei la SV. Inițial, a fost locuită de oamenii din Epoca Pietrei, apoi de populația harappa, între mileniile III și II î.Hr. A fost stăpânită de mai multe dinastii importante, începând cu conducătorii Imperiului Maurya din sec. III î.Hr. Regiunea a intrat în stăpânirea musulmanilor în sec. XIII și a fost anexată la Imperiul Mogul în sec. XVI. După 1820, multe dintre statele princiare din zonă au devenit protectorate britanice. Inclusă în statul Gujarat în 1960, peninsula are un

parc național în care trăiesc ultimii lei sălbatici asiatici din India.

Kāthmāndu *sau* Katmandu

Oraș, 701 499 loc. (2000), capitala statului Nepal. Situat în apropiere de confluența râurilor Baghmati și Vishnumati, la o altitudine de 1 324 m, a fost întemeiat în 723 d.Hr. Numele său se referă la un templu (*kath* înseamnă lemn și *mandir* – templu), despre care se spune că ar fi fost construit din lemnul unui singur copac, în 1596. Capitală a familiei Shah, care conducea populația Gurkha din 1768, este cel mai important centru economic și comercial din Nepal și locul în care se află Universitatea Tribhuvan.

Katin, masacrul de la ~

Execuție în masă a ofițerilor armatei poloneze de către trupele Uniunii Sovietice, în Al Doilea Război Mondial. După încheierea Pactului de neagresiune germano-sovietic (1939) și după victoria Germaniei asupra Poloniei, forțele sovietice au ocupat E Poloniei și au deportat mii de persoane din armata poloneză. După invazia Germaniei în Uniunea Sovietică (1941), guvernul polonez aflat în exil a decis să colaboreze cu sovieticii împotriva germanilor; generalul polonez însărcinat cu formarea unei noi armate a cerut eliberarea prizonierilor polonezi pentru a-i avea sub comanda sa, dar guvernul sovietic l-a informat că majoritatea prizonierilor fugiseră în Manciuria și nu puteau fi localizați. În 1943, nemții au descoperit gropi comune în pădurea Katin din V Rusiei. S-au descoperit 4 443 de cadavre; victimele fuseseră împușcate pe la spate, apoi adunate în grămezi și îngropate. Guvernul sovietic a pretins că aceștia au fost uciși de armata invadatoare germană, dar a refuzat cererile polonezilor de a accepta o anchetă a Crucii Roșii. În 1992, guvernul rus a dat publicității documente care demonstrau că poliția secretă sovietică se face vinovată de execuții și de mușamalizare.

Katmai, Parcul Național și Rezervația ~

Parc național din extremitatea de SV a peninsulei Alaska. Ocupând 1 655 000 ha, regiunea a fost declarată monument național în 1918, după erupția vulcanului Novarupta, din 1912. Erupția a transformat valea într-un teren arid, cunoscut sub numele Valea celor Zece Mii de Fumuri, iar craterul vulcanic s-a transformat ulterior în lac. Fauna din parc este diversificată, printre specii remarcându-se urșii bruni și grizzly.

Katowice

Oraș, 340 539 loc. (2000), în partea central-sudică a Poloniei. Situat în mijlocul depozitelor de cărbune din Silezia Superioară, a fost întemeiat în 1598. A devenit oraș în 1865, când a început exploatarea cărbunelui în regiune. A fost inclus în Polonia în 1922, iar de atunci a încorporat satele adiacente. Este centru minier și de industrie grea și un important nod feroviar.

Katsina

Oraș, 207 000 loc. (1996), în N Nigeriei. Întemeiat probabil în jurul anului 1100, a fost capitala regatului Katsina, unul dintre primele state hausa și un vechi centru cărturăresc. Emirii fulani ai orașului și-au păstrat rolurile tradiționale de consilieri. Reprezintă o piață agricolă pentru comercializarea produselor, dar și un centru recunoscut pentru meșteșugurile și ocupațiile tradiționale.

Katsura, vila imperială ~

Reședință construită în perioada 1620–1624 în SV orașului japonez Kyoto. Îmbină fericit stilul din epoca Heian cu inovațiile arhitectonice impuse de ceremonia ceaiului. Cărările întortocheate, proiectate cu grijă, duc spre complexul central prin grădini înzestrate cu mici pavilioane și chioșcuri de servire a ceaiului, care oferă priveliști minunate. Clădirile principale cu împrejurimi special create sunt formate din trei corpuri unite, în stilul shoin-zukuri.

Kattegat

Braț al Mării Nordului, dintre Suedia și Iutlanda, Danemarca. Lățimea maximă este de 142 km. Are legătură atât cu Marea Nordului, cât și cu Marea Baltică. Principalele porturi de pe malurile sale sunt Göteborg și Halmstad, în Suedia, și Aarhus, în Danemarca. Este un important canal pentru navele comerciale și o populară destinație turistică de vară.

Kauffmann, (Maria Anna) Angelica (Catharina)

(30.10.1741, Chur, Elveția – 05.11.1807, Roma, Statele Papale)

Pictoriță italiană de origine elvețiană. În copilărie, a început să studieze arta în Italia și s-a dovedit foarte talentată, astfel că prietenul ei, Joshua Reynolds, a dus-o la Londra în 1766. Aici s-a remarcat prin decorațiunile realizate în colaborare cu arhitecți precum Robert Adam. Compozițiile sale pastorale sunt reprezentări pline de grație ale unor zei și zeițe; deși picturile ei se apropie de stilul rococo prin tehnică și

Angelica Kauffmann, *Autoportret*, pictură pe pânză; Muzeul Național, Patrimoniul Cultural Prusac, Berlin

MUZEUL NAȚIONAL, PATRIMONIUL CULTURAL PRUSAC, GALERIA GEMALDE, BERLIN/ART RESOURCE, NEW YORK

nuanțe, portretele sunt neoclasice (*vezi* clasicism și neoclasicism). Portretele pictate de ea, înfățișând diverse femei în poziții statice, sunt lucrări de mare rafinament. În 1781, după căsătoria cu pictorul Antonio Zucchi (1726–1795), s-a întors în Italia.

Kaufman, George S(imon)

(16.11.1889, Pittsburgh, SUA - 02.06.1961, New York, New York)

Dramaturg și regizor american. A fost critic dramatic pentru *New York Times* între 1917 și 1930. Cunoscut pentru inteligența sa acidă și talentul briliant pentru satiră, a scris multe piese în colaborare cu alți dramaturgi, printre care Marc Connelly, Morrie Ryskind (1895–1985) și Edna Ferber. Cea mai memorabilă colaborare a sa a fost cu Moss Hart, cu care a scris *O dată în viață* (Once in a Lifetime, 1930), *Nu o poți lua cu tine* (You Can't Take It with You, 1936; Premiul Pulitzer) și *Omul care a venit la cină* (The Man Who Came to Dinner, 1939).

Kaunas *în rusă* Kovno

Oraș, 378 943 loc. (2001), situat în S Lituaniei. Întemeiat ca fortăreață în 1030, a fost cucerit de Rusia în 1795, după cea de-a treia împărțire a Poloniei. A fost capitala Lituaniei independente între 1920 și 1940, apoi a fost anexat de URSS. Multe clădiri istorice s-au păstrat în partea veche a orașului. Pe lângă faptul că este un centru industrial, este și unul educațional și cultural, în care se află multe institute politehnice, medicale și agricole.

Kaunda, Kenneth (David)

(n. 28.04.1924, Lubwa, lângă Chinsali, Rhodesia de Nord)

Lider politic și primul președinte (1961–1991) al Zambiei. În 1959–1960 a câștigat notorietate în cadrul mișcării ce viza să împiedice Marea Britanie să formeze o federație între Rhodesia de Nord, Rhodesia de Sud și Nyassaland. Ca președinte al Zambiei independente, a reușit să evite războiul civil la sfârșitul anilor 1960, dar a impus dominația unui singur partid. După 1970, a condus și alte națiuni sud-africane în confruntarea cu guvernele minorității albe din Rhodesia și Africa de Sud. A mărit dependența Zambiei de exporturile de cupru și de ajutorul extern, însă a neglijat agricultura, educația și serviciile sociale, ceea ce a dus la sărăcie și șomaj. La începutul anilor 1980 au avut loc câteva lovituri de stat, însă toate au eșuat. În 1990 a fost obligat să declare legale partidele de opoziție, iar în 1991 a fost îndepărtat din funcție.

Kenneth Kaunda

CAMERA PRESS

Kaunitz, Wenzel Anton von, Prinț de Kaunitz-Rietberg

(1711-1794)

Cancelar al Austriei (1753–1792). A intrat în diplomația austriacă în 1740 și a fost responsabil pentru politica externă a monarhiei habsburgice, fiind consilierul Mariei Tereza și al succesorilor acesteia. A reprezentat Austria la conferința de pace de la Aix-la-Chapelle, din 1748, iar în perioada 1750–1752 a fost ambasador la Paris. Fiind un inamic consecvent al Prusiei, a reușit să schimbe sistemul de alianțe al Austriei în timpul Războiului de Șapte Ani, aducând Franța și Rusia sub influența Habsburgilor, pentru a izola Prusia. Revoluția Franceză a pus capăt sistemului de alianțe creat de el, iar Kaunitz a demisionat în 1792.

kauri *sau* ghioc

Denumire comună pentru melcii marini (genul *Cypraea*) care trăiesc mai ales în apele de coastă ale oceanelor Indian și Pacific. Cochilia bombată și groasă este frumos colorată (uneori având și picățele) și strălucitoare. Cochiliile de kauri-auriu, măsurând 10 cm, erau purtate în mod tradițional de regii din insulele Pacificului. Kaurii-bani, o specie galbenă, măsurând 2,5 cm, au fost folosiți ca bani în Africa și în alte regiuni.

kauri (*Cypraea*)

BUCKY REEVES DIN COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS–EB INC.

Kautsky, Karl

(16.10.1854, Praga, Boemia - 17.10.1938, Amsterdam, Olanda)

Teoretician și lider marxist german. A fost autorul Programului de la Erfurt, adoptat de Partidul Social Democrat din Germania în 1891, program care a făcut

din ideologia partidului o formă evoluționară de marxism, opusă atât radicalismului Rosei Luxemburg, cât și socialismului evoluționar al lui Eduard Bernstein. A fondat, în 1883, publicația marxistă *Neue Zeit*, care a apărut în diferite orașe europene până în 1917, și a scris câteva lucrări despre doctrina lui Marx și despre Sf. Thomas Morus. A trecut de partea social-democraților independenți, pentru a protesta față de Primul Război Mondial.

kava *sau* kava kava

Băutură nealcoolică, galbenă-verzuie, cu un gust înțepător, preparată din rădăcinile piperului (în special din *Piper methysticum*) și consumată în majoritatea insulelor din Pacificul de S. În mod tradițional, se bea în cadrul ceremoniei kava, care include prepararea rituală, consumarea băuturii și o sărbătoare ceremonială. Se consumă pentru a combate stresul și stările de anxietate; are proprietăți euforice.

Kavafis, Konstandinos
născut Constantine Cavafy

(17.04.1863, Alexandria, Egipt - 29.04.1933, Alexandria)

Poet egiptean care a scris în limba greacă. Născut din părinți greci, a lucrat toată viața pe un post mediocru de funcționar public în Alexandria. Opera sa, redusă cantitativ (cca 200 de poezii în stil liric, intim, realist), este scrisă într-un amestec neobișnuit de greacă modernă și greacă clasică. Multe poezii au caracter istoric, vizând mai ales era elenistică, iar altele sunt inspirate din experiența homosexuală a lui Kavafis. Poemele au devenit cunoscute și au exercitat o oarecare influență după moartea lui Kavafis. În prezent este considerat unul dintre cei mai reprezentativi poeți greci din epoca modernă.

Konstandinos Kavafis

DIMITRI PAPADIMOS

Kavaratti

Insulă din cadrul teritoriului unional Lakshadweep. Situată în insulele Amindivi (în Marea Arabiei), în apropiere de coasta Malabor din S Indiei, are o lungime de 5,6 km și o lățime maximă de 1,2 km. Singurul său oraș, Kavaratti, 10 119 loc. (2001), este centrul administrativ al teritoriului indian Lakshadweep. Orașul se remarcă prin pilonii ornamentați și prin acoperișurile decorate ale moscheilor.

Kaveri *sau* Cauvery

Râu din S Indiei. Izvorăște în partea de SV a statului indian Karnataka și curge spre SE, pe o lungime de cca 765 km, vărsându-se în golful Bengal. La E de orașul Mysore formează insula Sivasamudram, de o parte și de alta a acesteia aflându-se brațe ale cascadei Kaveri (Cauvery), cu o lungime de 515 m. Râul este sursa unui vast sistem irigațional și de energie hidrelectrică. Este considerat unul dintre râurile sacre ale Indiei.

Kaw

Vezi râul Kansas

Kawabata, Yasunari

(11.06.1899, Ōsaka, Japonia - 16.04.1972, Zushi)

Prozator japonez. Scrierile sale amintesc de formele tradiționale de proză japoneză influențate de curentele literare franceze de după Primul Război Mondial, cum ar fi dadaismul (*vezi* dadaism) și expresionismul. Cel mai cunoscut roman al său este *Țara zăpezilor* (Yukiguni, 1948), povestea unei gheișe decăzute. Alte opere importante (publicate împreună în 1952) sunt *O mie de cocori* (Senbazuru) și *Vocea muntelui* (Yama no Oto). Singurătatea și interesul pentru tema morții, prezente în multe dintre operele sale de maturitate, se datorează, probabil, pierderii rudelor în anii tinereții. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1968. S-a sinucis la scurt timp după prietenul său, Yukio Mishima.

Kawasaki

Oraș și port, 1 249 851 loc. (2000), situat pe insula Honshu, Japonia. Este amplasat în golful Tokyo, între Tokyo și Yokohama. Distrus aproape în totalitate în Al Doilea Război Mondial, orașul a fost reconstruit. Este un centru industrial important pentru producția de mașini și substanțe chimice, dar are și un șantier naval. În localitate se află un templu budist din sec. XII.

Kawatake Mokuami
născut Yoshimura Yoshisaburo

(01.03.1816, Edo, Japonia - 22.02.1893, Tokyo)

Dramaturg japonez. A fost elev al dramaturgului kabuki Tsuruya Namboku V și a devenit prim-dramaturg al Teatrului Kawarasaki (1843). S-a remarcat prin piese care au ca personaje principale orășeni obișnuiți sau care descriu episoade din viața hoților. După 1868 a scris piese istorice prin care evidenția autenticitatea faptelor, fiind unul dintre primii autori de texte care descriau procesul de modernizare și

occidentalizare a societății din perioada Meiji. S-a retras din viața publică în 1881, dar a continuat să scrie scenarii pentru balet. Este autorul a peste 360 de texte, iar opera sa reprezintă aproape jumătate din repertoriul kabuki contemporan.

Kay, Alan
(n. 1940, Springfield, Massachusetts, SUA)

Informatician american. Și-a luat titlul de doctor la Universitatea din Utah. În 1972 a devenit cercetător al Centrului de Cercetare Xerox de la Palo Alto și a lucrat la dezvoltarea aplicațiilor educaționale ale primului limbaj de programare orientată pe obiect (Smalltalk, vezi OOP). A contribuit la dezvoltarea ethernetului, a tipăririi cu laser și a configurației sistemului utilizator-server. A părăsit compania Xerox în 1983, iar în 1984 s-a angajat la Apple Computer. Proiectul său de interfață grafică pentru utilizator *(vezi* Graphical User Interface) a fost încorporat în computerul Macintosh conceput de Apple și în sistemele de operare Windows produse de Microsoft. A lucrat pentru Walt Disney Co. (1996–2001) și pentru Hewlett-Packard Co. (din 2002).

Kay, John
(16.07.1704, lângă Bury, Lancashire, Anglia - 1764?, Franța)

Mașinist și inginer britanic. În 1733 a primit un brevet pentru „Noul motor sau mașina de desfăcut și țesut lână", care includea și suveica zburătoare, un semnificativ pas înainte spre țesătoria automatizată. Invenția lui a crescut atât de mult consumul de fire de tors, încât a stimulat inventarea mașinilor de tors (precum roata de tors și selfactorul), dar adevărata ei importanță a fost adaptarea la războaiele de țesut.

Kay, Ulysses (Simpson)
(07.01.1917, Tucson, Arizona, SUA - 20.05.1995, Englewood, New Jersey)

Compozitor american. Nepot al cornetistului de jazz King Oliver, a fost încă din copilărie capabil să cânte la mai multe instrumente. După ce a absolvit Universitatea din Arizona, a mers să studieze la Școala Eastman și la Yale, unde a fost elevul lui Paul Hindemith. A predat mai ales la Universitatea din New York, având o reputație remarcabilă ca profesor. Muzica sa – în stil neoclasic, dar caracterizată de vervă și căldură – a fost premiată de multe ori. În mare parte orchestrală și corală, cuprinde și cinci opere și mai multe coloane sonore de film și pentru seriale de televiziune.

kaya *sau* karak *în japoneză* mimana

Organizație tribală organizată înainte de sec. III d.Hr. în Coreea de Sud, care a durat până la cucerirea de către regatul Silla, în sec. VI d.Hr. Se crede că populația kaya este înrudită îndeaproape cu triburile care au trecut din Coreea în Japonia cu unul sau două secole mai devreme, iar kaya considera Japonia propria feudă, alături de regatele învecinate Silla și Paekche. Populația kaya a inventat o țiteră unică cu 12 coarde, numită kayagum.

Kaye, Danny
născut **David Daniel Kaminski**
(18.01.1913, New York, New York, SUA - 03.03.1987, Los Angeles, California)

Actor și comediant american. A lucrat în restaurantele din stațiunea Catskill încă de la vârsta de 13 ani, iar mai apoi a apărut în vodeviluri și a susținut spectacole în cluburi de noapte, unde și-a perfecționat numerele inconfundabile de pantomimă, cântecele fără sens interpretate în ritm alert și strâmbăturile specifice. A cunoscut succesul pe Broadway, în *Revista pălăriei de paie* (The Straw Hat Revue, 1939) și *Doamna din întuneric* (Lady in the Dark, 1940). A debutat în filmul *Recrutarea* (Up in Arms, 1944) și a avut roluri principale în peliculele *Viața secretă a lui Walter Mitty* (The Secret Life of Walter Mitty, 1947), *Inspectorul general* (The Inspector General, 1949), *Hans Christian Andersen* (1952) și *Feeria Crăciunului* (White Christmas, 1954). A fost gazda spectacolului de televiziune *The Danny Kaye Show* (1963–1967). Majoritatea materialelor sale comice au fost scrise de soția lui, Sylvia Fine. Kaye a primit un Premiu Oscar onorific, în 1955. În 1953 a început o lungă colaborare cu UNICEF și a călătorit mii de kilometri (adeseori cu propriul avion) în numele organizației. A primit Premiul Jean Hersholt pentru Activități Umanitare în 1982 și Legiunea de Onoare a Franței în 1986.

Kaysone Phomvihan
(13.12.1920, Na Seng, Laos - 21.12.1992, Vientiane)

Revoluționar din Laos, prim-ministru (1975–1991) și președinte (1991–1992). Fiu al unei femei din Laos și al unui vietnamez, Kaysone l-a cunoscut pe Ho Chi Minh în timp ce studia dreptul la Hanoi; a revenit în Laos, unde a devenit conducătorul mișcării revoluționare antifranceze Pathet Lao. În 1975, mișcarea sa a răsturnat monarhia veche de 600 de ani, iar Kaysone a ajuns prim-ministrul Republicii Democratice

Laos. A încheiat o alianță strânsă cu Vietnamul și a fost adeptul unei politici de izolaționism până la terminarea Războiului Rece, când a cerut ajutor financiar Franței și Japoniei. Ca președinte, a impus o guvernare mai flexibilă și i-a eliberat din închisori pe aproape toți deținuții politici.

Kazahstan

denumire oficială **Republica Kazahstan**

Stat situat în V Asiei. Suprafața: 2 724 900 kmp; 15 186 000 loc. (2005). Capitala: Astana. Kazahii, o populație vorbitoare a unei limbi turcice, locuitorii autohtoni ai statului, reprezintă mai mult de jumătate din populație; rușii constituie cca o treime, ca și micile minorități de ucrainieni, uzbeci, germani și altele. Limbi vorbite: kazaha (oficială), rusa. Religii: islam (în cea mai mare parte sunnit), creștinism. Moneda națională: tenge. Pornind de la stepele și deșerturile din partea centrală și cea de V a Kazahstanului, relieful se înalță, transformându-se în munți la granița de S cu Republica Kîrgîzstan și China. Cea mai mare înălțime este atinsă în vârful Han-Tengri, cu o altitudine de 6 995 m. Are o agricultură dezvoltată, dar majoritatea terenurilor sunt folosite pentru pășunat, în special pentru turmele de oi și capre. Industria manufacturieră cuprinde prelucrarea fierului și a oțelului; mineritul și extragerea petrolului sunt și ele importante. Kazahstanul este o republică cu un parlament format din două camere; șeful statului și al guvernului este președintele, asistat de prim-ministru. Regiunea a fost cucerită de mongoli în sec. XIII. Kazahii au întemeiat un imperiu de nomazi în sec. XV–XVI. Aflată sub stăpânirea rusă de la jumătatea sec. XIX, a devenit parte din Republica Autonomă Kirghiză întemeiată de sovietici în 1920, iar în 1925 numele a fost schimbat în Republica Socialistă Sovietică Autonomă Kazahă. În 1991, Kazahstan a obținut independența față de Uniunea Sovietică. După mai mulți ani de probleme economice, a început o perioadă de creștere economică susținută.

Kazan

Oraș, 1 090 200 loc. (2001), centrul administrativ al republicii Tatarstan din V Rusiei. Situat la confluența fluviului Volga cu râul Kazanka, a fost întemeiat în sec. XII de mongolii din Hoarda de Aur și a devenit capitala unui hanat independent în sec. XV. În 1552, Ivan IV (cel Groaznic) a cucerit orașul Kazan și a luat în stăpânire hanatul. Orașul a fost incendiat în timpul unei revolte (1773–1774), dar după reconstrucție a devenit un important centru comercial și până la începutul sec. XX devenise unul dintre cele mai importante orașe industriale ale Rusiei.

Kazan

Râu din centrul Canadei. Izvorăște în Nunavut și curge prin câteva lacuri, vărsându-se în lacul Baker după ce parcurge 732 km. Este unul dintre principalele râuri care curg prin zonele sterpe din regiunea situată la NV de golful Hudson, caracterizată prin existența unor întinderi mlăștinoase fără copaci și a numeroase lacuri.

Kazan, Elia *născut* Elia Kazangioglu

(07.09.1909, Istanbul, Imperiul Otoman - 28.09.2003, New York, New York, SUA)

Regizor american de teatru și film, născut într-o familie de greci din Istanbul. La

vârsta de 4 ani a emigrat în SUA, cu familia. Actor în cadrul Group Theatre între 1932 și 1939, a regizat pe Broadway piese precum *Ca prin urechile acului* (The Skin of Our Teeth, 1942), *Toți băieții mei* (All My Sons, 1947), *Un tramvai numit dorință* (A Streetcar Named Desire, 1947, ecranizare în 1951), *Moartea unui comis-voiajor* (Death of a Salesman, 1949), *Pisica pe acoperișul fierbinte* (Cat on a Hot Tin Roof, 1952), *J.B.* (1958, Premiul Tony) și *Dulcea pasăre a tinereții* (Sweet Bird of Youth, 1959). În 1947 a fost unul dintre fondatorii Actors' Studio. A fost apreciat pentru maniera naturalistă în care a realizat filme cum ar fi *Un copac crește în Brooklyn* (A Tree Grows in Brooklyn, 1945), *Pe cuvânt de onoare* (Gentleman's Agreement, 1947, Premiul Oscar), *Pe chei* (On the Waterfront, 1954, Premiul Oscar) și *La Est de Eden* (East of Eden, 1955). Deși a fost aspru criticat pentru colaborarea cu Comitetul pentru Activități Antiamericane de la începutul anilor 1950, când a dezvăluit numele unor presupuși comuniști, în 1999 a primit Premiul Oscar pentru întreaga carieră.

Kazantzákis, Nikos

(02.12.1885, Iráklion, Creta, Imperiul Otoman - 26.10.1957, Freiburg im Breisgau, Germania de Vest)

Scriitor grec. A studiat dreptul și filozofia și a călătorit mult înainte de a se stabili pe insula Egina, în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial. Este cunoscut pentru romanele de mare circulație internațională, precum *Zorba Grecul* (Vios kai politeia tou Alexi Zorba, 1946, ecranizare în 1964), *Hristos răstignit a doua oară* (O Christos ksabastauronetai, 1954) și *Ultima ispită a lui Hristos* (O telentoios peirasmos, 1955; ecranizare în 1983). Opera sa cuprinde și eseuri, jurnale de călătorie, tragedii și traduceri ale unor opere clasice, precum *Divina Comedie* a lui Dante sau *Faust* de Goethe.

Kazembe

Cel mai mare și cel mai bine organizat regat din Imperiul Lunda *(vezi* statele Luba-Lunda), situat în centrul Africii. În timpul perioadei sale de apogeu (cca 1800), regatul se întindea pe teritoriul inclus astăzi în regiunea Shaba a Republicii Democrate Congo și în N Zambiei. Întemeiat în jurul anului 1740, de către exploratori veniți din V Lundei, regatul a devenit din ce în ce mai puternic prin anexarea teritoriilor învecinate și prin transformarea într-un important centru comercial, unde se făcea negoț între populațiile din interiorul Africii și portughezii și arabii de pe coasta de E. În 1850 a izbucnit un război civil, regatul destrămându-se pe la 1890.

Kazin, Alfred

(05.06.1915, Brooklyn, New York, SUA - 05.06.1998, New York, New York)

Critic literar american. A urmat cursurile CCNY. Studiul său despre istoria literaturii americane moderne, *Bazele literaturii americane* (On Native Grounds, 1942), i-a adus recunoașterea internațională. Recenziile sale au fost publicate în *Partisan Review*, *The New Republic* și *The New Yorker*. Printre volumele sale se numără: *Anii '30* (Starting Out in the Thirties, 1965), *Cartea vieții* (Bright Book of Life, 1973), *Literatura evreiască din New York* (New York Jew, 1978), *Despre festivismul american* (An American Procession, 1984), *America unui scriitor* (A Writer's America, 1988) și *Dumnezeu și scriitorul american* (God and the American Writer, 1997).

Kazvin

Vezi Qazvin

kea

Papagal de talie mare (*Nestor notabilis*, subfamilia *Nestoridae*), care se întâlnește în Noua Zeelandă. Trăiește în zonele montane și este cunoscut pentru caracterul său curios și jucăuș. Cu toate acestea, din când în când pătrunde în blana oilor pentru a ajunge la grăsimea din zona perirenală; câteodată atacă oi vii.

Kean, Edmund

(17?.03.1789, Londra, Anglia - 15.05.1833, Londra)

Actor britanic. În 1805 s-a alăturat unei trupe de actori ambulanți, iar în 1814 a fost apreciat la Londra pentru interpretarea inovatoare a rolului lui Shylock din piesa *Negustorul din Veneția* (The Merchant of Venice). A preferat rolurile personajelor negative shakespeariene, în special Richard III, Jago și Macbeth. A interpretat cu măiestrie rolurile lui Othello și Hamlet și pe cel al lui Barabas din *Evreul maltez* (The Jew of Malta) al lui Christopher Marlowe. Deși apreciat pentru modul original

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Edmund Kean, desen de Samuel Cousins, 1814; Galeria Națională de Portrete, Londra

în care a dat viață personajelor sale, a fost criticat pentru comportamentul necontrolat din viața cotidiană, fiind un alcoolic înrăit. În 1825 i s-a intentat un proces de adulter. Fiul său, Charles (1811–1868), a fost de asemenea actor și manager de teatru, remarcându-se prin reprezentațiile originale ale pieselor shakespeariene.

Kearny, Stephen Watts

(30.09.1794, Newark, New Jersey, SUA - 31.10.1848, St. Louis, Missouri)

Ofițer de armată american. A luptat în Războiul din 1812 și ulterior pe frontiera de V. Odată cu izbucnirea Războiului Mexican, a primit ordinul de a cuceri New Mexico și California. Prin diplomație, a convins trupele mexicane să se retragă și a mărșăluit nestingherit până la Santa Fe, unde a proclamat guvernarea civilă a provinciei, în 1846. Îndreptându-se spre California, a fost informat că Robert F. Stockton și John C. Frémont o cuceriseră deja. Ajuns acolo, a descoperit că rebelii mexicani recuceriseră cea mai mare parte a provinciei. Și-a unit forțele cu ale lui Stockton și împreună au reușit să-i învingă pe rebelii mexicani în 1847. După împotrivirea inițială a lui Frémont, care îl convinsese pe Stockton să-l numească guvernator, Kearny a pacificat restul Californiei și a instaurat un guvern stabil. Trimis în Mexic, a murit de febră galbenă.

Keaton, Buster *născut* Joseph Francis

(04.10.1895, Piqua, Kansas - 01.02.1966, Woodland Hills, California, SUA)

Actor și regizor de film american. A jucat alături de părinții săi în vodeviluri (1899–1917), învățând să execute cu mare măiestrie căderi comice și sincronizări subtile și să afișeze o figură sobră, specifică stilului său. A debutat în filmul *Măcelarul* (The Butcher Boy, 1917) al lui Fatty Arbuckle, după care au urmat câteva filme de scurtmetraj (1917–1919). În calitate de director al propriei companii de film (1920–1928), a regizat și a jucat în filme clasice, precum *Navigatorul* (The Navigator, 1924), *Sherlock, Jr.* (1924), *Generalul* (The General, 1927) și *Marinar de apă dulce* (Steamboat Bill, Jr., 1928). Pentru MGM a realizat pelicula *Malec, reporter cinematografic* (The Cameraman, 1928), dar nu a deținut controlul artistic asupra filmelor sale, iar cariera lui a intrat în declin. Mai târziu, a mai apărut în *Bulevardul amurgului* (Sunset Boulevard, 1950) și în *Luminile rampei* (Limelight, 1952). La sfârșitul anilor 1940, comediile sale au fost redescoperite, în prezent el fiind considerat unul dintre cei mai mari actori ai filmului mut.

Keaton, Diane *născută* Diane Hall

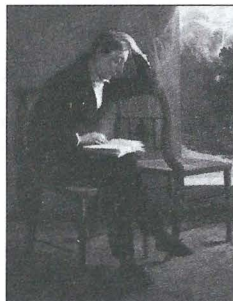
(n. 05.01.1946, Santa Ana, California, SUA)

Actriță americană de film. A jucat pe Broadway în *Hair* (1968) și a fost partenera lui Woody Allen în *Mai cântă o dată, Sam* (Play It Again, Sam, 1969), reluând rolul și în versiunea cinematografică (1972). A avut un rol secundar în filmul *Nașul* (The Godfather, 1972), precum și în episoadele acestuia. A jucat și în alte filme ale lui Allen, cum ar fi *Somnambulul* (Sleeper, 1973), *Annie Hall* (1977, Premiul Oscar), *Interioare* (Interiors, 1978) și *Manhattan* (1979). A apărut și în peliculele *Căutându-l pe dl. Goodbar* (Looking for Mr. Goodbar, 1977), *Roșii* (Reds, 1981), *Dna Soffel* (Mrs. Soffel, 1984), *Clubul nevestelor părăsite* (First Wives Club, 1996) și *Puterea iubirii* (The Other Sister, 1999). Remarcată inițial pentru originalele sale roluri comice, a devenit una dintre cele mai respectate actrițe dramatice de la Hollywood.

Keats, John

(31.10.1795, Londra, Anglia - 23.02.1821, Roma, Statele Papale)

Poet romantic englez. Fiu al unui administrator de grajd, a avut parte de o educație instituționalizată limitată. A fost ucenicul unui chirurg și a lucrat ca asistent timp de câțiva ani, înainte de a se dedica poeziei, la vârsta de 21 de ani. Prima sa operă de maturitate a fost sonetul *La primul contact cu Homerul lui Chapman* (On First Looking into Chapman's Homer, 1816). În 1818 a apărut poemul *Endymion*; în acel an, poetul s-a îmbolnăvit de tuberculoză, afecțiune care i-a curmat viața la numai 25 de ani. În 1819 a creat cele mai importante opere ale sale: câteva mari ode – printre care *Odă la o urnă grecească* (Ode on a Grecian Urn), *Oda privighetorii* (Ode to a Nightingale) și *Toamna* (To Autumn) –, două versiuni ale poveștii titanului Hyperion și *La Belle Dame Sans Merci*. Majoritatea au fost publicate în cunoscuta colecție *Lamia, Isabella, Ajunul Sf. Agnes și alte poezii* (Lamia, Isabella, The Eve of St. Agnes and Other Poems). Caracterizându-se prin elemente

John Keats, pictură în ulei de Joseph Severn, 1821; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

ale unei imaginații vii, prin senzualitate și abundând de melancolie față de dispariția valorilor clasice, cele mai bune texte ale sale se numără printre cele mai importante opere din literatura engleză. Este autorul unora dintre cele mai interesante scrisori din literatura engleză.

Keb

Vezi Geb

Kediri

Oraș indonezian, 261 000 loc. (1995), situat în E Javei, pe valea râului Brantas, la SV de Surabaya. Între sec. XI–XIII, a format centrul puternicului regat hindus numit tot Kediri. După 1830 a devenit capitala administrativă a guvernării olandeze. Orașul actual este un centru comercial, fiind și o importantă piață de desfacere a produselor agricole locale, precum zahărul, cafeaua și orezul.

Keeling, arhipelagul ~

Vezi insulele Cocos

Keen, William (Williams)

(1837, Philadelphia, SUA - 07.06.1932, Philadelphia)

Primul neurochirurg american. Și-a luat doctoratul la Colegiul Medical Jefferson. A fost primul medic care a extirpat o tumoare pe creier (1888) și a făcut parte din echipa de doctori care i-au extirpat președintelui Grover Cleveland ramura stângă a maxilarului superior (1893), la nivelul căreia prezenta o tumoare malignă. Pe lângă profesorat și opera medicală, a editat tratatul *Chirurgia: principii și aplicații* (Surgery: Its Principles and Practice, 8 vol., 1906–1913).

kegon

Filozofie budistă adusă în Japonia din China în sec. VIII d.Hr. Cuvântul *kegon* (ornament floral) este o traducere a termenului sanscrit *avatamsaka*, adică textul fundamental al școlii Avatamsaka-sutra, în care apare Buddha Vairocana. Școala a fost întemeiată la sfârșitul sec. VI d.Hr. în China, sub numele Huayan, și s-a răspândit în Japonia către anul 740 d.Hr. Potrivit învățăturilor kegon, toate ființele vii trăiesc în interdependență, iar universul se creează singur, în centrul său aflându-se Vairocana. Deși școala kegon nu mai este o religie vie cu o doctrină distinctă, adepții săi continuă să administreze faimosul templu Todai din mănăstirea de la Nara.

Keillor, Garrison (Edward)

(n. 07.08.1942, Anoka, Minnesota, SUA)

Prezentator de emisiuni radio și scriitor american. A început să colaboreze la *The New Yorker* încă din facultate, fiind angajat al publicației până în 1992. În 1974 a creat și a devenit gazda unui serial umoristic radiofonic, intitulat *A Prairie Home Companion*, despre un oraș imaginar din Minnesota, Lake Wobegon. L-a reluat după o perioadă de câțiva ani, timp în care a realizat *Compania Americană de Radio* (The American Radio Company, 1987–1991). Printre cărțile sale se numără volumul de succes *Viața în orașul Lake Wobegon* (Lake Wobegon Days, 1985), *Despărțirea de casă* (Leaving Home, 1987), *Orchestra Sandy Bottom* (The Sandy Bottom Orchestra, 1996) și *Eu* (Me, 1999).

Keino, Kip
născut Hezekiah Kipchoge Keino

(n. 17.01.1940, dealurile Nandi, Kenya)

Alergător kenyan de cursă lungă. Era un păstor de capre și s-a antrenat pentru cursele pe distanță lungă în ținuturile deluroase. La Jocurile Olimpice din 1968, desfășurate la mare altitudine în Ciudat de México, a câștigat medalia de argint în cursa de 5 000 de metri și a fost una dintre marile revelații ale competiției de atletism, câștigând medalia de aur la 1 500 de metri în detrimentul americanului Jim Ryun. La Olimpiada din 1972, Keino a câștigat medalia de argint în cursa de 1 500 m și pe cea de aur în cursa cu obstacole de 3 000 de metri.

Keita, Modibo

(04.06.1915, Bamako, Sudanul Francez - 06.05.1977, Bamako, Mali)

Primul președinte al statului Mali (1960–1968). A contribuit la dobândirea independenței statului Mali (numit pe atunci Sudanul Francez) față de Franța (1960). În calitate de președinte, a naționalizat toate sectoarele-cheie ale economiei și a stabilit legături strânse cu statele comuniste. În timpul crizei economice din 1967, a inițiat o revoluție culturală, în genul celei maoiste, însă fără succes; în 1968 a fost înlăturat de la putere și întemnițat pe viață.

Keitel, Harvey

(n. 13.05.1939/1941, Brooklyn, New York, SUA)

Actor american de film. S-a înrolat în infanteria marină, iar apoi a urmat cursurile de la Actors' Studio. A debutat în filmul *Cine-mi bate la ușă?* (Who's That Knocking at My Door?, 1968), în regia lui Martin Scorsese, cu care a colaborat frecvent în continuare. Cunoscut pentru accentul inconfundabil, a jucat roluri principale sau secundare în filme precum *Crimele din Mica Italie* (Mean Streets, 1973), *Șoferul de taxi* (Taxi Driver, 1976), *Lipsă de sincronizare* (Bad Timing, 1980), *Bugsy* (1991), *Thelma și Louise* (Thelma

and Louise, 1991), *Profesioniştii crimei* (Reservoir Dogs, 1991), *Pianul* (The Piano, 1993) şi *Dragonul Roşu* (Red Dragon, 2002).

Keitel, Wilhelm

(22.09.1882, Helmscherode, Germania - 16.10.1946, Nürnberg)

Mareşal german. După ce a luptat în Primul Război Mondial, a deţinut funcţii administrative în perioada 1918–1933; apoi a fost numit ministru de război, în 1935, şi comandant al forţelor armate germane, în 1938. Deşi a fost unul dintre cei mai loiali locotenenţi ai lui Adolf Hitler, a fost considerat un ofiţer slab, un lacheu al acestuia. A semnat actul de capitulare a Germaniei în 1945. După război, a fost condamnat în procesele de la Nürnberg şi a fost executat drept criminal de război.

Keizan Jokin

(13.11.1268, provincia Eduzen, Japonia - 22.09.1325, provincia Nato)

Preot budist japonez, fondator al templului Soji, unul din cele două temple importante ale cultului Soto ce aparţine budismului zen. A intrat în cinul preoţesc la vârsta de 12 ani, iar după încheierea studiilor a propovăduit doctrina Soto timp de zece ani. A fost numit conducătorul preoţilor de la templul Shogaku, pe care în 1321 l-a afiliat cultului Soto. Lăcaşul a fost distrus de un incendiu în 1898, iar apoi reconstruit în localul actual din Yokohama. Keizan s-a dedicat construcţiei de temple şi răspândirii învăţăturilor Soto în întreaga Japonie. Numit în prezent Taiso (Marele Maestru), este apreciat ca un restaurator al cultului Soto.

Kekri

În vechea religie finlandeză, zi de sărbătoare care marca sfârşitul sezonului agricol şi care coincidea cu perioada în care vitele erau aduse pentru iernat. Iniţial era celebrată pe 29 septembrie, dar a fost mutată pe 1 noiembrie sau Ziua Tuturor Sfinţilor. Era perioada în care strămoşii îşi vizitau fostele locuinţe, iar viii celebrau memoria morţilor. De obicei era considerată o sărbătoare de familie şi era marcată uneori de sacrificarea, în comunitate, a unei oi.

Kekule von Stradonitz, (Friedrich) August *născut* (Friedrich) August Kekule

(07.09.1829, Darmstadt, Hesse, azi Germania - 13.07.1896, Bonn)

Chimist german care a pus bazele teoriei structurale moderne în chimia organică. Se pare că studiile în domeniul arhitecturii l-au ajutat să-şi conceapă teoria. În 1858 a demonstrat că elementul carbon are valenţa 4 şi că atomii săi se pot uni în lanţuri lungi. Se spune că în 1865 ar fi visat o moleculă de benzen, sub forma unui şarpe care-şi muşca coada, reuşind astfel să conceptualizeze inelul carbonic de benzen. A pus cap la cap mai multe elemente de chimie organică cunoscute în vremea sa. A făcut cercetări valoroase asupra compuşilor de mercur, a acizilor nesaturaţi şi a tioacizilor şi este autorul unui manual în patru volume.

Keller, Helen (Adams)

(27.06.1880, Tuscumbia, Alabama, SUA - 01.06.1968, Wesport, Conneticut)

Profesoară şi autoare americană. Când avea 19 luni, a rămas fără auz şi văz, în urma unei boli, pierzându-şi apoi şi capacitatea de a vorbi. Cinci ani mai târziu şi-a început educaţia cu Anne Sullivan (1866–1936), care a învăţat-o numele obiectelor prin apăsarea în palmă a alfabetului surdo-muţilor. În cele din urmă, Keller a învăţat să citească şi să scrie în alfabetul Braille. A scris mai multe cărţi, printre care şi *Povestea vieţii mele* (The Story of My Life, 1902). Copilăria i-a fost pusă în scenă de William Gibson, în piesa *Lucrătoarea miraculoasă* (The Miracle Worker, 1959, ecranizare în 1962).

Helen Keller la vârsta de 66 de ani

FUNDAŢIA AMERICANĂ PENTRU NEVĂZĂTORI

Kellogg, Frank B(illings)

(22.12.1856, Potsdam, New York, SUA - 21.12.1937, St. Paul, Minnesota)

Avocat şi diplomat american. A reprezentat guvernul Statelor Unite în procese antitrust, înainte de a fi membru al Senatului american (1917–1923) şi ambasador în Marea Britanie (1923–1925). Numit de preşedintele Calvin Coolidge secretar de stat al Statelor Unite (1925–1929), a negociat şi încheiat Pactul Multinaţional Kellogg-Briand, în urma căruia a primit Premiul Nobel pentru pace, în 1929. Ulterior, a lucrat la Curtea Permanentă pentru Justiţie Internaţională (1930-1935).

Kellogg, John Harvey *şi* W(ill) K(eith)

(22.12.1852, Tyrone, Michigan, SUA - 14.12.1943, Battle Creek; 07.04.1860, Battle Creek - 06.10.1951, Battle Creek)

Producători americani de cereale pentru micul dejun. John, medic şi vegetarian, a

contribuit, în 1876, la fondarea unui sanatoriu adventist de ziua a șaptea, în Battle Creek, Michigan. Aici a creat și dezvoltat diverse produse alimentare bazate pe alune și plante, printre care și un tip de fulgi din cereale administrat pacienților, unul dintre aceștia fiind C. W. Post. Fratele mai mic al lui John, W. K., a înființat în 1906 Compania W. K. Kellogg, producătoare de cereale uscate pentru micul dejun, fulgii de porumb constituind singurul lor produs în primii ani. În scurt timp, compania s-a situat printre primele din Statele Unite în acest domeniu; în prezent, vânzările anuale depășesc nouă miliarde de dolari. Fundația W. K. Kellogg este una dintre cele mai mari instituții filantropice din SUA.

Kellogg-Briand, Pactul ~ *sau* Pactul de la Paris

(1928)

Acord internațional de a nu folosi războiul ca instrument de politică națională. A fost conceput de Aristide Briand, care spera să implice SUA într-un sistem de alianțe de apărare împotriva agresiunii din partea Germaniei. Frank Kellogg, secretarul de stat american, a propus un tratat multilateral general, iar Franța și-a dat acordul. Cele mai multe state au semnat tratatul, dar lipsa aplicabilității și excepțiile aduse clauzelor pacifiste l-au făcut inutilizabil. *Vezi și* Pactul de la Locarno.

Kells, Cartea de la ~

Versiune de manuscris miniat al celor patru Evanghelii, realizată către sfârșitul sec. VIII – începutul sec. IX d.Hr. Capodoperă a stilului decorativ irlandezo-saxon, caracterizată prin modele geometrice ce înlocuiesc reprezentările naturaliste, prin zone plate de culoare și modele grafice complexe, care se întrepătrund. Inluminarea a început, probabil, la o mănăstire irlandeză, aflată pe insula scoțiană Iona; se pare că, în urma unui raid al vikingilor, cartea a fost dusă la mănăstirea din Kells, în ținutul irlandez Meath, unde este posibil să fi fost finalizată. *Vezi și* evangheliile din Lindisfarne.

Kelly, Ellsworth

(n. 31.05.1923, Newburgh, New York, SUA)

Pictor și sculptor american. În 1948 a mers la Paris, unde s-a familiarizat cu diverse mișcări avangardiste. În 1949 a realizat prima sa lucrare complet abstractă; de-a lungul carierei sale va lucra abstract. S-a mutat înapoi în SUA în 1954. Până la sfârșitul anilor 1960 a devenit unul dintre principalii reprezentanți ai picturii hard-edge, în care contururile abstracte și suprafețele mari de culoare plată sunt definite cu siguranță și precizie. A respins ideea iluziei de adâncime în lucrările sale, ce constau în special din suprafețe rectangulare adiacente, acoperite de culori primare pure, în tentă plată. Influențat de abstracțiile biomorfice ale lui Jean Arp și de decupajele din hârtie ale lui Henri Matisse, a folosit liniile geometrice pure din picturile sale în sculpturile decupate în tablă. Spre sfârșitul sec. XX, Kelly și-a rafinat căutările unui stil pur, în cele din urmă realizând și gravuri și sculpturi publice de dimensiuni mari.

Kelly, Gene *născut* Eugene Curran Kelly

(23.08.1912, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA – 02.02.1996, Beverly Hills, California)

Dansator, coregraf, actor și regizor de film american. Inițial a urmat școala de dans a mamei sale, din Pittsburgh; în 1938 s-a stabilit la New York, unde a dansat în comedii muzicale pe Broadway, obținând rolul principal în *Pal Joey,* în 1940. Începând din 1942, stilul său atletic și felul dezinvolt în care juca – exemplificate în cunoscutele filme *Ridicăm ancora* (Anchors Aweigh, 1945), *În oraș* (In the Town, 1949), *Un american la Paris* (An American in Paris, 1951) și *Cântând în ploaie* (Singing in the Rain, 1952), la a cărui coregrafie și regie a contribuit – au devenit mărci ale filmului muzical. Pentru realizările sale deosebite, în 1951 i-a fost oferit un Premiu Oscar Special. Mai târziu, a regizat și a asigurat coregrafia pentru numeroase alte filme și a realizat un spectacol de balet pentru Opera din Paris (1960).

Kelly, George *născut* George Kelly Barnes, Jr. *cunoscut drept* Kelly Mitraliera

(1897?, Memphis, Tennessee, SUA – 17.07.1954, Leavenworth, Kansas)

Gangster american. A devenit renumit după o serie de jafuri și crime în Midwest. În 1933 l-a răpit pe milionarul Charles F. Urschel; arestat la scurt timp după aceea, și-a petrecut restul vieții în închisoarea Alcatraz. Deși a fost declarat inamicul public nr. 1, nu a reprezentat, în nici un caz, cel mai periculos infractor al momentului.

Kelly, Grace *ulterior* Prințesa Grace de Monaco

(12.11.1929, Philadelphia, Pennsylvania, SUA – 14.09.1982, Monte Carlo, Monaco)

Actriță americană de film. Născută într-o familie bogată din Philadelphia, a studiat actoria și a debutat pe Broadway în 1949. Debutul său în film a fost în *Paisprezece ore*

(Fourteen Hours, 1951). A obținut aprecierea criticilor și a publicului în urma rolurilor din *Amiază de foc* (High Noon, 1952), *Aventură în junglă* (Mogambo, 1953) și *O viață pe scenă* (The Country Girl, 1954, Premiul Oscar). Era remarcabilă pentru frumusețea statuară și discreția fermecătoare, astfel că Alfred Hitchcock a sesizat în ea o „eleganță sexuală" și a distribuit-o în trei filme ale sale: *C de la Crimă* (Dial M for Murder, 1954), *Fereastra din spate* (Rear Window, 1954) și *Goana după hoț* (To Catch a Thief, 1955). Ultimul film în care a jucat, înainte de a se căsători cu prințul Rainier III de Monaco, a fost *Înalta societate* (High Society, 1956). A murit într-un accident de mașină, pe serpentinele unui drum de munte, pe Coasta de Azur.

Kelly, Walt(er Crawford)

(25.08.1913, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 18.09.1973, Los Angeles, California)

Creator american de desene animate. Din 1935 a realizat desene animate pentru Walt Disney Productions, iar în anii 1940 a lucrat ca artist publicitar în New York. Personajul său cel mai cunoscut, oposumul Pogo, a apărut inițial într-o carte de benzi desenate, în cca 1943. În 1948, Pogo a început să fie publicat ca rubrică specială de benzi desenate în *New York Star* și apoi în numeroase alte ziare. Realizate cu îndemânare și însoțite de text sarcastic, cultivat, desenele îi prezentau pe Pogo și pe prietenii săi încântători în mlaștina Okefenokee, personajele fiind deseori folosite de Kelly pentru a satiriza oameni politici notorii.

Kelly, William

(21.08.1811, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 18.10.1888, Louisville, Kentucky)

Om de afaceri american, din industria fierului. A cumpărat mai multe turnătorii de fontă în Eddyville, Kentucky, unde a început să conducă experimente cu un anumit tip de foale, pentru a pregăti fonta în vederea transformării ei în fier forjat. Din cauza asemănării mașinăriei sale cu prima formă de convertizor Bessemer (*vezi* și procedeul Bessemer), Kelly a primit un brevet american pentru procesul pneumatic de fabricare a oțelului. Nu există însă nici o dovadă care să ateste că el a obținut oțel în timpul vreunei încercări.

Kelvin (de Largs), William Thomson, Baron ~ *cunoscut ca* Lord Kelvin

(26.06.1824, Belfast, ținutul Antrim, Irlanda - 17.12.1907, Netherhall, Ayrshire, Scoția)

Fizician britanic. A intrat la Universitatea din Glasgow la vârsta de 10 ani, publicând până la 17 ani două studii, iar la 21 de ani a devenit absolvent al Universității Cambridge. În anul următor i-a fost acordată Catedra de filozofie naturală a Universității din Glasgow, unde a predat până la pensionare, în 1899. A ajutat la dezvoltarea celei de-a doua legi a termodinamicii, iar în 1848 a inventat scala absolută de temperatură, care îi poartă numele (*vezi* zero absolut). A ocupat funcția de consultant-șef în procesul de realizare și de întindere a primului cablu transatlantic (1857–1858). S-a îmbogățit în urma brevetului obținut pentru un galvanometru cu reflexie, capabil să recepționeze semnale telegrafice (1858). Cercetările sale în domeniul electricității și al magnetismului au fost folosite de James Clerk Maxwell la elaborarea teoriei electromagnetismului. Kelvin a contribuit, de asemenea, la stabilirea vârstei Pământului și la studiul hidrodinamicii. A fost înnobilat în 1892. A publicat peste 600 de studii științifice și a primit zeci de titluri onorifice.

Kemal, Yaşar *sau* Yasar Kemal *născut* Kemal Sadik Goguli

(n. 1922, Hemite, Turcia)

Romancier turc de origine kurdă. La vârsta de cinci ani a asistat la uciderea tatălui său într-o moschee, incident în urma căruia și-a pierdut vederea la un ochi. A fost arestat de mai multe ori pentru activismul său politic. Este cunoscut mai ales pentru povestirile sale inspirate din viața satului și pentru susținerea activă a cauzei celor expropriați. Romanul său *Memed, șoimul meu* (Ince Memed) a fost tradus în 20 de limbi și ecranizat în 1983. Printre romanele sale se numără și *Vântul dinspre câmpie* (Orta Direk, 1960), *Iarba nemuritoare* (Ölmez otu, 1968), *A strivi șarpele* (Silani Öldüseler, 1976).

Kemeny, John G(eorge)

(31.05.1926, Budapesta, Ungaria - 26.12.1992 Hanover, New Hampshire, SUA)

Matematician, informatician și programator american de origine maghiară. A emigrat împreună cu familia sa în SUA, la vârsta de 14 ani. A renunțat timp de un an la studiile din cadrul Universității Princeton, pentru a lucra la Proiectul Manhattan, iar mai târziu a devenit unul dintre asistenții de cercetare ai lui Albert Einstein. A obținut doctoratul în 1949 și s-a alăturat în 1953 Colegiului Dartmouth, contribuind la dezvoltarea secției de matematică. La mijlocul anilor 1960, el și Thomas E. Kurtz (n. 1928) au creat limbajul de programare BASIC. A fost printre primii care au promovat „noua matematică" și folosirea computerelor în

educație. A fost președinte la Dartmouth în perioada 1970-1991.

Kemp, Jack (French)
(n. 13.07.1935, Los Angeles, California, SUA)

Om politic american. A jucat fotbal american de performanță, în cadrul echipei Buffalo Bills (New York). Ca membru republican al Camerei Reprezentanților (1971–1989), a susținut cauze conservatoare, dar și legislația drepturilor civile. După ce a pierdut nominalizarea la președinție în 1988, a fost numit secretar al dezvoltării urbane și locuințelor de către președintele George Bush (1989). În 1996 a candidat, fără succes, pentru postul de vicepreședinte al SUA, alături de republicanul Bob Dole.

Kempe, Margery
(1373-1440)

Mistică engleză. A avut 14 copii până să plece într-o serie de pelerinaje la Ierusalim, Roma, în Germania și Spania, în 1414. Se presupune că era analfabetă și că și-a dictat autobiografia, *Cartea lui Margery Kempe* (Book of Margery Kempe), în care și-a descris călătoriile și extazele religioase într-un stil sincer și firesc (cca 1432–1436). Lucrarea amintită este una dintre cele mai vechi autobiografii din literatura engleză.

Kempton, (James) Murray
(16.12.1917, Baltimore, Maryland, SUA - 05.05.1997, New York, New York)

Jurnalist american. Absolvent al Universității Johns Hopkins, a lucrat începând din anii 1940 ca reporter, iar apoi ca ziarist la publicația *New York Post*. Comentariile sale politice și sociale, remarcabile prin stilul unic, bogat și elegant, discernământul moral și simțul pentru corectitudine, au abordat multe subiecte, în special problemele contemporane. Cu excepția a două perioade când a părăsit redacția de la *New York Post*, a lucrat pentru acest ziar până în 1981. Ulterior a scris pentru *Newsday*, câștigând Premiul Pulitzer în 1985. Printre cărțile sale se numără *O parte din timpul nostru* (Part of Our Time, 1955), despre mișcările radicale din Statele Unite din anii 1930, și *Peticul de mărăcini* (The Briar Patch, 1973, Premiul Național al Cărții), având ca subiect procesul intentat Panterelor Negre în New York.

Kenai Fjords, Parcul Național ~

Parc național în S Alaskăi, SUA. Situat pe coasta de S a peninsulei Kenai și declarat monument național în 1978, a devenit parc național în 1980. Suprafața de 271 100 ha include Harding Icefield, cu ghețari în mișcare și fiorduri de coastă. Fauna parcului include vidra-de-mare, foca și păsările marine.

kendo

Sport japonez de scrimă cu săbii de bambus. Provenit din metodele de luptă ale vechilor samurai, a fost introdus în sec. XVIII. Participanții poartă îmbrăcăminte tradițională de protecție, iar sabia (*shinai*) este ținută cu amândouă mâinile. Punctele sunt acordate pentru lovituri directe îndreptate spre anumite zone din partea superioară a corpului. Primul concurent care acumulează două puncte câștigă lupta.

Kendrew, John Cowdery *ulterior* Sir John
(24.03.1917, Oxford, Oxfordshire, Marea Britanie - 23.08.1997, Cambridge, Cambridgeshire)

Biochimist britanic. Și-a susținut doctoratul la Universitatea Cambridge; ca membru în cadrul acesteia (1945–1975), a studiat structura proteinelor. A stabilit structura mioglobinei, proteină musculară în care se găsește oxigenul folosit de mușchi. Utilizând computerul și diferite tehnici de difracție a razelor X, a conceput un model tridimensional al dispunerii corpurilor de aminoacizi, realizare datorită căreia, în 1962, a primit Premiul Nobel, împreună cu Max Ferdinand Perutz.

Kennan, George F(rost)
(16.02.1904, Milwaukee, Wisconsin, SUA - 17.03.2005, Princeton, New Jersey)

Diplomat și istoric american. După absolvirea Universității Princeton în 1925, a intrat în serviciul diplomatic american, a studiat limba și cultura rusă la Universitatea din Berlin (1929–1931), fiind în cele din urmă numit în cadrul Ambasadei Statelor Unite de la Moscova (1933–1935). A lucrat în Viena, Praga, Berlin și Lisabona, întorcându-se la Moscova în timpul și după Al Doilea Război Mondial. Conceptul său de politică de îngrădire a fost publicat într-un articol din 1947, semnat *X*, în revista *Foreign Affairs*. Kennan punea sub semnul întrebării atitudinea politică conciliatoare a Statelor Unite față de Uniunea Sovietică, pe care o considera a fi una de împăciuire; pleda în schimb pentru o contrabalansare a tendinței de expansiune a Uniunii Sovietice. Acest concept a stat la baza politicii Statelor Unite față de Uniunea Sovietică în primele decade ale Războiului Rece. După ce a fost, pentru o scurtă perioadă, consilier al Departamentului de Stat, a devenit membru al Institutului de Studii Avansate din cadrul Universității

Princeton, ca profesor de studii istorice (1956–1974); și-a întrerupt activitatea de la institut pentru o scurtă perioadă în care a fost ambasador al Statelor Unite în Iugoslavia (1961–1963). A câștigat concomitent Premiul Pulitzer și Premiul Național al Cărții, pentru *Rusia părăsește războiul* (Russia Leaves the War, 1956) și *Memorii* (Memoirs, 1925–1950, 1967).

Kennebec

Râu situat în partea central-vestică a statului Maine, SUA. Izvorăște din lacul Moosehead și curge cca 240 km spre S, vărsându-se în Oceanul Atlantic. A fost explorat de Samuel de Champlain între 1604 și 1605. Împreună cu afluentul său principal, râul Androscoggin, formează golful Merrymeeting, care se extinde 26 de km până la Atlantic.

Kennedy, Anthony M(cLeod)

(n. 23.07.1936, Sacramento, California, SUA)

Jurist american. A absolvit facultatea de drept la Harvard și a practicat dreptul în San Francisco și Sacramento, înainte de a fi numit, în 1975, la Curtea de Apel a SUA. A fost nominalizat în 1988, de către președintele Ronald Reagan, pentru Curtea Supremă de Justiție. Activitatea lui reflectă, în general, concepția sa conservatoare, el votând constant împotriva măsurilor precum acțiunea afirmativă și dreptul la avort. Momentele de despărțire de jurisprudența conservatoare își au originea în perspectiva sa libertariană asupra anumitor drepturi individuale.

Kennedy, Centrul pentru Arte Interpretative ~

Complex cultural de proporții (inaugurat în 1971) în Washington DC, cuprinzând în total șase scene, fiind proiectat de Edward Durell Stone. Complexul, placat cu marmură, folosește fațada ornamentală ca ecran, pentru care arhitectul a devenit cunoscut. Cele trei amfiteatre principale își au intrarea în marele foaier, îndreptat spre râul Potomac. Sala de concerte (cea mai mare sală) a fost declarată monument național; acustica sa este considerată de excepție, iar tavanul decorat și candelabrele de cristal sunt foarte admirate.

Kennedy, Ted

nume întreg **Edward M(oore) Kennedy**

(22.02.1932, Boston, Massachusetts, SUA – 25.08.2009, Hyannis Port, Massachusetts)

Senator american. Este fiul cel mai mic al lui Joseph P. Kennedy, frate cu John F. Kennedy și cu Robert F. Kennedy. A absolvit Universitatea Harvard în 1956 și și-a luat licența în drept în 1959, la Universitatea din Virginia. În 1962 a fost ales în Senatul Statelor Unite în locul fratelui său John, care a devenit președinte în 1960. Ales în 1969 reprezentantul majorității democratice, a fost considerat un candidat principal la nominalizările democrate pentru președinție în 1972. În 1970 a fost implicat într-un accident de mașină pe insula Chappaquiddick, în apropiere de Martha's Vineyard, Massachusetts, accident în urma căruia o persoană din mașina lui s-a înecat. Kennedy a fost găsit vinovat pentru părăsirea locului accidentului. Deși a fost reales în Senat în 1970, a decis să renunțe la candidatura la președinție din 1972. A câștigat un al treilea mandat de senator în 1976 și a fost din nou un contracandidat puternic pentru nominalizarea democrată la președinție în 1980, dar s-a retras în timpul convenției. În anii următori, perspectivele președinției i-au fost limitate de incidentul de la Chappaquiddick și de viața sa personală oarecum tumultuoasă. În anii 1980 și 1990 a continuat să reprezinte statul Massachusetts în Senat, unde a fost un purtător de cuvânt constant și puternic al cauzelor liberale, cum ar fi drepturile civile, protecția consumatorului și asigurarea națională de sănătate.

Kennedy, John F(itzgerald)

(29.05.1917, Brookline, Massachusetts, SUA – 22.11.1963, Dallas, Texas)

În noiembrie 1960, la 43 de ani, John F. Kennedy a devenit cel mai tânăr președinte ales din istoria Statelor Unite. Theodore Roosevelt devenise președinte la 42 de ani, după asasinarea președintelui William McKinley, însă nu fusese ales la acea vârstă. Pe 22 noiembrie 1963, Kennedy a fost împușcat mortal la Dallas, Texas, devenind al patrulea președinte al Statelor Unite care a murit asasinat.

Kennedy a fost primul președinte romano-catolic al Statelor Unite. Și-a început mandatul în ianuarie 1961, urmându-i președintelui republican Dwight D. Eisenhower. L-a învins pe contracandidatul său republican, vicepreședintele Richard M. Nixon, la o diferență puțin mai mare de 100 000 de voturi. A fost una dintre alegerile cele mai strânse din istoria țării. Deși Kennedy și colegul său de cursă, vicepreședintele propus Lyndon B. Johnson, au obținut mai puțin de jumătate dintre cele 68 de milioane de voturi valabile, ei au câștigat votul colegiului electoral. Kennedy a devenit astfel al 14-lea președinte american ales în minoritate.

Din cauza votului strâns, rezultatul alegerilor a fost contestat în multe state. Rezultatul electoral oficial al voturilor a fost: Kennedy, 303 voturi, Nixon, 219, iar senatorul Harry F. Byrd din Virginia, 15.

Familia lui Kennedy

Străbunicii președintelui Kennedy au imigrat în Statele Unite din Irlanda în 1858 și s-au stabilit la Boston, în Massachussetts. Bunicii săi, Patrick J. Kennedy și John F. (Honey Fitz) Fitzgerald, s-au născut acolo. Ambii au exercitat influență în politica statului. Honey Fitz a avut mai multe mandate de primar al orașului Boston și de membru al Camerei Reprezentanților a Statelor Unite. Patrick Kennedy a fost un șef de circumscripție puternic și a avut funcții în ambele camere ale puterii legislative din Massachusetts.

Fiul lui Patrick, Joseph, a fost un matematician strălucit. La vârsta de 25 de ani a devenit cel mai tânăr președinte de bancă din Statele Unite. Averea sa a continuat să crească, iar el a fost unul dintre puținii bancheri care au anticipat prăbușirea Bursei din 1929. A făcut o avere de sute de milioane de dolari.

Joseph s-a căsătorit cu Rose Fitzgerald, fiica lui Honey Fitz, pe 7 octombrie 1914. Primul lor copil, Joseph Jr., s-a născut în 1915. John s-a născut pe 29 mai 1917. Au urmat alți șapte copii: Rosemary, Kathleen, Eunice, Patricia, Robert, Jean și Edward (alintat Teddy). Toți s-au născut în Brookline, Massachusetts, o suburbie a Bostonului.

Răsplata instruirii

Joseph Kennedy Sr. a înființat un fond de un milion de dolari pentru fiecare dintre copiii săi. Acest lucru i-a scutit de viitoare griji financiare și le-a permis să se dedice serviciului public, dacă doreau acest lucru. Pe măsură ce copiii creșteau, părinții au pus accent pe importanța spiritului competitiv. Unul dintre sloganurile preferate ale tatălui era: „Locul doi este un învins". Dorința de a câștiga a prins rădăcini adânci în mintea copiilor, care nu au făcut niciodată nimic cu jumătate de măsură.

Părinții au avut grijă să nu neglijeze dezvoltarea fizică și intelectuală a copiilor. Pe măsură ce creșteau, copiii luau masa împărțiți în două grupuri, în funcție de vârstă. Domnul și doamna Kennedy mâncau cu ambele grupuri. Acest lucru le-a permis să vorbească despre subiecte care li se păreau interesante celor două grupuri. Toți copiii au luat cursuri de dans încă de când erau foarte mici și toți, cu excepția lui Rosemary, iubeau activitățile sportive. Rosemary nu lua parte la jocurile care implicau astfel de activități. Însă ceilalți copii le iubeau. Chiar și când au devenit adulți, una dintre activitățile lor preferate era un meci de fotbal, care se termina de obicei cu zgârieturi.

În zilele frumoase, doamna Kennedy își însoțea copiii în plimbări lungi. În fiecare zi îi ducea la biserică. „Am vrut să le formez obiceiul de a-l considera pe Dumnezeu și religia parte a vieții lor", mărturisea ea mai târziu.

Astfel, era destul de firesc pentru John Kennedy și frații și surorile lui să se remarce la școală și în sporturi. John a mers la școli publice din Brookline. Ulterior, a intrat la școli private din Riverdale, New York, și Wallingford, Connecticut. În 1935 și 1936 a studiat la Școala de Economie din Londra. Apoi l-a urmat pe fratele său mai mare, Joe, la Universitatea Harvard. Un atlet excelent, John era un înotător remarcabil și un jucător de golf foarte bun. Însă activitățile sportive au fost întrerupte după ce a suferit o accidentare la spate într-un meci de fotbal de la Harvard. Rana avea să-l chinuie și mai târziu.

John și fratele său mai mare erau foarte apropiați. Când era copil, Joe a spus că, într-o zi, va ajunge președintele Statelor Unite. Familia l-a crezut. Dintre toți copiii, Joe părea cel mai potrivit să intre în politică.

În 1937, Joseph Sr. a fost numit ambasador în Marea Britanie. John și fratele său mai mare lucrau atunci ca reporteri internaționali pentru tatăl lor. John își petrecea verile în Anglia și mare parte a restului timpului la Harvard. Frații călătoreau des în regiuni îndepărtate ale lumii ca să relateze pentru tatăl lor evenimente de importanță internațională. La acea vreme, norii celui de-Al Doilea Război Mondial planau deasupra Europei.

Întoarcerea în Statele Unite și colegiul

Tatăl Kennedy a fost un ambasador controversat. Remarcile sale sincere despre progresul războiului în Europa i-au adus disprețul englezilor și al unora dintre conaționalii din Statele Unite. Familia lui s-a întors acasă în 1939, iar el în anul următor.

John și-a terminat studiile la Harvard, unde a absolvit cu onoruri în 1940. Mai târziu în același an a absolvit studiile economice la Universitatea Stanford din California. De asemenea, a transformat teza de licență într-o carte pe care a numit-o *De ce a dormit Anglia* (Why England slept). Aceasta trata lipsa de pregătire a Angliei pentru Al Doilea Război Mondial și se baza

pe propria experiență în timp ce lucrase pentru tatăl său. Cartea a devenit bestseller.

Cu marina în Pacific

Cu câteva luni înainte ca japonezii să atace Pearl Harbor în decembrie 1941, John a încercat să se înroleze în armata SUA. A fost respins din cauza rănii. Însă, după câteva luni de exerciții, i s-a oferit un post în marină. A devenit comandantul unui torpilor și a participat la multe acțiuni în Pacificul de Sud.

În august 1943, în timpul unei acțiuni de noapte din Insulele Solomon, torpilorul lui John a fost distrus și tăiat în jumătate de un distrugător japonez. Forța coliziunii l-a aruncat pe punte și i-a provocat o nouă rană la gât. În ciuda acestui lucru, a adunat cei zece membri ai echipajului. Unul dintre ei era rănit atât de grav, încât nu putea să înoate. I s-a dat o vestă de salvare. Kennedy a apucat cu dinții una dintre corzile jachetei lui și l-a remorcat pe rănit în timp ce echipajul înota către o insulă din apropiere. Le-au trebuit cinci ore pentru a ajunge acolo. Pentru eroismul său, Kennedy a primit Medalia Corpurilor de Marină, Inima Purpurie, și o mențiune. Însă rana de la spate l-a scos din luptă pentru tot restul războiului.

La aproape un an după acțiunea de salvare a lui John, Joe Jr., pilot în marină, a fost ucis atunci când avionul său a explodat în aer deasupra coastei engleze. În memoria fratelui său, John a scris *Cum ni-l amintim pe Joe* (As We Remember Joe), o culegere de omagii. În 1948, sora lui John, Kathleen, a murit într-un accident de avion în sudul Franței. Era văduva marchizului de Hartington din Anglia. Și el murise la datorie în Al Doilea Război Mondial, în timp ce conducea un atac al infanteriei în Normandia, Franța.

Începutul carierei politice

Moartea fratelui său l-a afectat foarte mult pe John Kennedy. Înainte de război, Joe se hotărâse să-și urmeze ambiția de a intra în politică. Acest lucru l-a dezamăgit oarecum pe John, deoarece și el se gândea la acel domeniu. Dar simțea că un singur Kennedy în politică era suficient și s-a decis să devină ziarist. După ce a ieșit din marină a fost pentru o scurtă perioadă de timp corespondent pentru *Chicago Herald American* și pentru Serviciul Internațional de Știri. În 1946 a decis să intre în politică. Pentru familie, acesta era lucrul cel mai firesc.

Ca primă țintă, Kennedy a ales să candideze pentru un fotoliu în Camera Reprezentanților a Statelor Unite. Ar fi reprezentat al 11-lea district congregațional al Massachusetts. Familia l-a susținut în campania pentru nominalizare. Deoarece al 11-lea district era predominant democrat, nu ar fi fost nici o problemă să fie ales dacă obținea nominalizarea. Kennedy și familia sa au lucrat tot timpul. Eforturile lor, propriul dosar impresionant de război și trecutul politic al familiei l-au ajutat foarte mult în campanie. I-a înfrânt ușor pe ceilalți opt candidați care concurau pentru aceeași nominalizare.

John F. Kennedy, 1961

ARTHUR RICKERBY - BLACK STAR/PNI

În funcție, Kennedy s-a remarcat rapid ca gânditor independent moderat. Uneori vota împotriva unor măsuri aprobate de colegii săi de partid. A fost reales în 1948 și 1950. Un orator desăvârșit, tânărul congresman a devenit un vorbitor popular.

Însă rana de la spate continua să-l stânjenească. De multe ori apărea la parterul Camerei și la tribună susținut de cârje. În 1946 a fost numit de Camera de Comerț a Statelor Unite unul dintre cei mai importanți oameni ai țării în acel an.

Alegerea în Senat

În 1952, Kennedy s-a hotărât să candideze pentru Senat. Contracandidatul său era senatorul republican Henry Cabot Lodge Jr. Din nou, familia Kennedy a contribuit la alegerea lui John. Kennedy l-a înfrânt pe Lodge cu o diferență de peste 70 000 de voturi. Victoria era impresionantă, mai ales pentru că în restul țării candidații republicani ajungeau în funcție cu ajutorul numărului copleșitor de voturi în favoarea noului președinte republican, Dwight D. Eisenhower.

În Senat, Kennedy a mărit taxele pentru textilele din lână și l-a îndemnat pe președintele Eisenhower să încheie un acord cu Japonia pentru a întrerupe importul de textile. Președintele a acceptat. Kennedy a contribuit și la aprobarea altor măsuri importante pentru industria textilă din Massachusetts. De asemenea, a susținut legi care au îmbunătățit programele de conservare ale statului său.

Unul dintre numeroasele comitete în care a activat Kennedy a fost Comitetul Selectat al Senatului pentru investigarea activităților inadecvate în relațiile gestionării muncii. Fratele său mai mic, Robert,

era consilierul legal principal al acestui grup. Cei doi Kennedy au fost frecvent în atenția publicului în 1959, când comitetul a investigat șantajul la nivelul principalilor oficiali ai sindicatului. John a susținut o lege a muncii care a avut o contribuție importantă la eliminarea practicilor criminale din sindicate.

Căsătoria cu frumoasa din Long Island

Kennedy a întâlnit-o pe viitoarea lui soție, Jacqueline Lee Bouvier, la o petrecere din Washington DC, la scurt timp după alegerea sa în Senat. Considerată o mare frumusețe, Jackie era fiica unei familii din Long Island. În perioada în care s-au cunoscut, ea era fotograf și artist desenator pentru un ziar din Washington DC. S-au căsătorit la 12 septembrie 1953. Fiica lor, Caroline, s-a născut în 1957. Fiul lor, John Fitzgerald, s-a născut pe 25 noiembrie 1960, la 17 zile după ce Kennedy a fost ales președinte al Statelor Unite. Ca soție a președintelui, Jackie a devenit una dintre cele mai elegante și mai frumoase prime-doamne de la Casa Albă.

Operația la spate

Vechea rană a lui Kennedy încă îi provoca probleme. Din octombrie 1954, a făcut o serie de operații la coloana vertebrală. În timp ce se recupera, în 1955, s-a hotărât să scrie o carte la care se gândea de mulți ani. Era vorba de o serie de portrete a opt dintre cei mai curajoși senatori din istoria țării. Denumită *Profiluri de curaj* (Profiles in Courage), aceasta a devenit bestseller și i-a adus lui Kennedy Premiul Pulitzer pentru biografie în 1957.

Pierderea nominalizării pentru vicepreședinte

În timpul campaniei pentru nominalizările democrate din 1960, Kennedy își începea de obicei discursurile cu următoarea remarcă: „Vă mulțumesc că nu m-ați votat în 1956". Acela a fost anul în care a pierdut nominalizarea la funcția de vicepreședinte din partea democraților. Senatorul Estes Kefauver din Tennessee, care a câștigat nominalizarea, și Adlai E. Stevenson, candidatul la președinție, au pierdut alegerile. Dacă Kennedy ar fi obținut nominalizarea și ar fi pierdut alegerile, nu ar mai fi avut nici o șansă la fotoliul prezidențial.

Nominalizarea pentru funcția de președinte

După alegerile naționale din 1956, Kennedy a început o campanie complexă pentru nominalizarea la președinție din 1960 din partea democraților. Popularitatea sa era în creștere. În 1958 a fost reales în Senat cu o diferență de 874 000 de voturi, mai multe decât primise vreodată orice alt senator de Massachusetts. Fratele său, Robert, a coordonat campania senatorială a lui John. În 1958, Teddy, cel mai tânăr dintre frații Kennedy, a lucrat cu Robert la coordonarea campaniei lui John pentru nominalizarea democrată.

În primele luni ale lui 1960, Kennedy a participat și a câștigat șapte alegeri principale în țară. La convenția Partidului Democrat din 1960 de la Los Angeles, a primit din primul tur nominalizarea din partea partidului său

În timpul campaniei, Kennedy și vicepreședintele Richard M. Nixon s-au întâlnit în patru dezbateri televizate în întreaga țară. Aceste apariții televizate l-au ajutat mai mult pe Kennedy decât pe Nixon.

Problemele noului președinte

Când Kennedy a preluat funcția, tensiunile Războiului Rece dintre țările comuniste și cele occidentale se amplificau. Forțele comuniste au pătruns în Laos și amenințau Vietnamul de Sud. Noul președinte s-a angajat să facă eforturi mari pentru a opri răspândirea comunismului. În acest scop, a creat un Corp al Păcii, format din tineri americani, pentru a activa în țările subdezvoltate.

După ce sovieticii au lansat cu succes prima misiune spațială cu oameni în aprilie 1961, Kennedy a cerut un buget mult mai mare pentru cercetarea spațială. Această fază nouă a Războiului Rece a fost denumită cursa spațială. Primul zbor spațial cu oameni la bord al Statelor Unite a avut loc în mai.

Mai târziu, în primăvara lui 1961, Golful Porcilor de lângă Havana, Cuba, a fost invadat de oponenții premierului comunist al Cubei, Fidel Castro. Rebelii au fost înfrânți rapid. Invazia a fost susținută de Agenția Centrală de Informații a Statelor Unite (CIA). Kennedy a fost criticat de unii pentru aprobarea dată CIA de a sprijini invazia. Alții l-au blamat pentru eșecul operațiunii. Kennedy s-a întâlnit în iunie cu Nikita Hrușciov, premierul Uniunii Sovietice, la Viena, în Austria, pentru a discuta problema germană. Conferința nu a modificat obiectivele comuniste. În august a fost construit Zidul Berlinului (*vezi* Berlin).

Politica internă și cea din America Latină

Pe plan intern, Kennedy a obținut aprobarea Congresului pentru multe dintre propunerile sale, cum ar fi cele privind o

securitate socială mai extinsă, salariu minim mai mare și sprijin pentru zonele țării aflate în criză economică. Al 23-lea Amendament la Constituția SUA a fost ratificat la începutul administrației Kennedy. Prin acesta, rezidenții din Washington DC primeau drept de vot la alegerile prezidențiale.

În martie 1961, Kennedy a propus un program internațional de dezvoltare economică pentru SUA și 22 de țări latino-americane. Carta programului, denumită Alianța pentru Progres, a fost ratificată în august de către Organizația Statelor Americane (OAS).

Evenimentele din 1962

În martie 1962, Kennedy și-a folosit influența pentru a încheia un acord referitor la salariile din industria oțelului, privit în general ca un program antiinflație. Însă, la începutul lui aprilie, mai multe companii au anunțat creșterea prețului la oțel. Kennedy a reacționat puternic. A pus o presiune neobișnuită, schimbând ordinele guvernamentale pentru a rivaliza cu producătorii de oțel și amenințând cu darea în judecată a companiilor care încercau să crească prețul oțelului. În patru zile, hotărârea de creștere a prețurilor a fost abandonată.

Cel mai important succes legislativ al lui Kennedy din 1962 a fost aprobarea Legii pentru extinderea comerțului. Aceasta îi dădea președintelui o putere mai mare, cum ar fi autoritatea de a tăia sau de a elimina impozite. Legea era concepută pentru a ajuta Statele Unite să concureze ori să facă schimburi comerciale cu Comunitatea Economică Europeană (CEE) la același nivel. Proiectul lui Kennedy privind asistența medicală a fost respins de Congres. Prin acest plan, anumite cheltuieli de spitalizare pentru persoanele foarte vârstnice ar fi urmat să fie plătite prin programul pentru securitate socială.

În octombrie 1962, Kennedy s-a confruntat cu cea mai serioasă criză internațională a administrației sale. Fotografiile aeriene au demonstrat că în Cuba se construiau baze sovietice pentru rachete. Declarând că acest lucru constituia o amenințare pentru națiunile din emisfera vestică, Kennedy a avertizat că orice atac din partea Cubei va fi considerat un atac din partea sovieticilor, iar SUA vor riposta împotriva URSS. De asemenea, a impus un embargou asupra navelor care transportau arme ofensive către Cuba. Au avut loc negocieri între președinte și Hrușciov. La sfârșitul lui noiembrie, rachetele erau transportate înapoi către Uniunea Sovietică, Statele Unite ridicau embargoul, iar criza se termina după o lună.

Criza drepturilor civile din 1963

În 1963, ciocnirile dintre poliție și demonstranții afro-americani din Birmingham, Alabama, și din alte zone, mai ales din Sud, l-au determinat pe președinte să elaboreze legislația privind drepturile civile. Noul mesaj pentru drepturi civile al lui Kennedy includea legi care interziceau discriminarea în spațiile comerciale, accelerau desegregarea în școlile publice și puneau capăt discriminării prin angajarea de muncitori la proiectele federale de construcție.

În iunie 1963 a fost semnat un acord pentru stabilirea unei legături de tip telex între Kennedy și Hrușciov. Această realizare minoră, dar promițătoare, era concepută ca o măsură de precauție împotriva unui eventual război provocat de un accident sau de o neînțelegere.

De asemenea, președintele a acordat o atenție din ce în ce mai mare întăririi Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Când a vizitat Europa, la începutul verii lui 1963, s-a consultat cu șefii de guvern din Germania de Vest, Italia și Marea Britanie. În Germania de Vest, președintele a insistat ca forțele militare ale SUA să rămână pe continentul european. De asemenea, Kennedy a vizitat Irlanda, țara de unde străbunicii săi emigraseră către Statele Unite.

Un tratat limitat de interzicere a testelor nucleare a fost semnat de reprezentații Statelor Unite, Uniunii Sovietice și Marii Britanii în vara lui 1963. Acordul permitea testele nucleare secrete, iar națiunile semnatare se puteau retrage după o înștiințare emisă cu 90 de zile înainte. Kennedy a denumit tratatul o „victorie a umanității".

Jacqueline Kennedy a născut al doilea fiu, pe Patrick Bouvier, la 7 august 1963. Născut prematur, copilul a murit după doar 39 de ore de viață.

În noiembrie, pregătindu-se pentru alegerile prezidențiale din 1964, Kennedy a făcut o vizită politică în Florida și Texas, cele două state din Sud cu populația cea mai numeroasă. Soția sa, vicepreședintele Johnson și doamna Johnson l-au însoțit în excursia din Texas.

Fusese avertizat că în Texas ar putea fi primit cu ostilitate. În Dallas, cu doar o lună înainte, Adlai Stevenson, ambasadorul Statelor Unite la ONU, fusese scuipat și lovit cu o pancartă. Însă în San Antonio, Houston și Fort Worth, mulțimile fuseseră prietenoase și încântate de tânăra și fermecătoarea Jacqueline Kennedy.

Asasinarea lui Kennedy

O mulțime numeroasă și entuziastă a întâmpinat grupul prezidențial când acesta a ajuns la aeroportul din Dallas în dimineața de 22 noiembrie. De-a lungul parcursului coloanei de mașini către centrul orașului Dallas, oamenii stăteau în șiruri groase de 10–12 persoane, aplaudând cu căldură. Alături de președinte, într-o limuzină mare deschisă, stătea soția lui. În fața lor, pe strapontină, stăteau John B. Connally, guvernatorul Texasului, și soția lui, Nellie. A treia mașină din coloană îi transporta pe vicepreședinte și pe doamna Johnson. Când coloana se apropia de un pasaj subteran, doamna Connally s-a întors și a spus: „Nu puteți spune că Dallas nu vă iubește, domnule președinte".

În acel moment s-au auzit trei focuri de armă. Președintele, împușcat în gât și cap, s-a prăbușit în brațele soției. Al doilea foc l-a lovit pe guvernatorul Connally, străpungându-i spatele, pieptul, încheietura mâinii și coapsa. Un reporter, privind în sus, a văzut pușca dispărând de la fereastra din colț a unei clădiri cu șase etaje a Texas School Book Depository, un depozit care dădea spre autostradă. În Dallas era ora 12:30.

Președintele Kennedy a murit la Parkland Memorial Hospital fără să-și recapete conștiența. Ora morții a fost stabilită la 13:00. Guvernatorul Connally și-a revenit din rănile multiple.

La șase minute după împușcături, prin radioul poliției au fost transmise semnalmentele unui bărbat văzut în timp ce părăsea depozitul de cărți. La ora 13:18, polițistul J.D. Tippit a oprit și a interogat un bărbat care corespundea descrierii. Bărbatul l-a împușcat. La 13:35, poliția din Dallas l-a prins pe Lee Harvey Oswald într-un cinematograf, unde se presupunea că se ascunsese după ce îl omorâse pe polițistul Tippit.

În ciuda mulțimii de dovezi, printre care testele balistice, care îl incriminau pe Oswald ca ucigaș al președintelui Kennedy, simpatizantul lui Castro, de orientare marxistă, în vârstă de 24 de ani, nu a putut fi trimis în instanță. Duminică, 24 noiembrie, în timp ce era condus la subsolul primăriei pentru a fi transferat în altă închisoare, Jack Ruby (născut Rubenstein), proprietarul unui club de noapte din Dallas, a trecut de un cordon de poliție și l-a împușcat pe Oswald. Asasinatul a fost comis în fața camerelor de televiziune și a milioane de telespectatori.

Sicriul în care se afla trupul lui Kennedy a fost dus la avionul prezidențial, Air Force One, unde Lyndon B. Johnson a depus jurământul ca președinte al Statelor Unite. Trecuseră doar 98 de minute de la moartea lui Kennedy.

În toată acea lungă după-amiază și dimineața devreme în ziua următoare, doamna Kennedy a refuzat să plece de lângă trupul soțului ei. Alături de ea, după întoarcerea în Washington DC, s-a aflat tot timpul fratele și consilierul cel mai apropiat al soțului ei, procurorul general Robert F. Kennedy. Doamna Kennedy a coordonat cu grijă detaliile înmormântării, consultându-se cu istorici pentru a afla procedurile tradiționale de înmormântare pentru ceilalți președinți care muriseră în timpul mandatului.

Înmormântarea de la Arlington

Trupul a fost depus timp de o zi în Camera Estică a Casei Albe. La 24 noiembrie, într-o procesiune solemnă, în bătaia înfundată a tobelor, sicriul a fost dus în Rotonda Capitoliului și așezat pe catafalcul unde fusese pus și sicriul președintelui Abraham Lincoln.

În ziua următoare, procesiunea funerară s-a mutat din Capitoliu în Casa Albă, apoi la catedrala St. Matthew. Acolo, cardinalul Richard Cushing, arhiepiscop romano-catolic al Bostonului, a ținut slujba de înmormântare. Între Casa Albă și catedrală, doamna Kennedy a mers în procesiune între frații soțului ei, Robert și Edward. Într-o scenă neegalată în istorie, 220 de lideri străini i-au urmat.

Înmormântarea a avut loc la Cimitirul Național Arlington, așezat pe panta unui deal cu vedere către fluviul Potomac și către orașul Washington. La încheierea slujbei, doamna Kennedy a aprins la mormânt o flacără eternă.

Ulterior, doi copii Kennedy aveau să fie înmormântați de o parte și de alta a tatălui lor. Aceștia erau Patrick Bouvier și o fiică fără nume, născută moartă în 1956.

Pe 8 iunie 1968, familia Kennedy și o mulțime de alți oameni îndurerați s-au adunat la mormântul lui Kennedy, de data aceasta pentru înmormântarea lui Robert F. Kennedy. Fratele președintelui, care devenise senator al SUA, a fost împușcat pe 5 iunie la Los Angeles, California, în timpul campaniei pentru nominalizarea la funcția de președinte din partea democraților. A murit pe 6 iunie. Sirhan Bishara Sirhan, imigrant iordanian care a fost prins pe loc, a fost condamnat pentru crimă.

Era a doua oară când președintele Johnson declara zi de doliu pentru un Kennedy. Mulți dintre americanii care au ținut un moment de reculegere în memoria lui Robert Kennedy pe 9 iunie 1968 și-au amintit cu tristețe de o altă zi asemănătoare.

În proclamația prin care declara 25 noiembrie 1963 Zi Națională de Reculegere pentru John Kennedy, președintele Johnson a adus un omagiu președintelui asasinat, citând încheierea discursului inaugural al lui Kennedy din ianuarie 1960: „Așa cum nu a fugit de responsabilități, ci le-a întâmpinat, tot așa nu ne-ar fi împiedicat să-i continuăm munca dincolo de acest moment de tragedie națională. El însuși a spus-o: «Energia, credința și devotamentul pentru acest demers vor lumina țara noastră și pe cei care o servesc, iar strălucirea acelui foc poate, într-adevăr, să aprindă lumea»".

Comisia Warren

La 29 noiembrie 1963, președintele Johnson a creat Comisia Prezidențială pentru cercetarea asasinării președintelui John F. Kennedy, pentru a investiga și raporta toate întâmplările legate de tragedie. Aceasta nu funcționa nici ca tribunal, nici ca procuratură. Președintele Curții Supreme, Earl Warren, a fost numit șeful comisiei.

Ceilalți membri ai comisiei bipartizane erau senatorii Richard B. Russell din Georgia și John Sherman Cooper din Kentucky, reprezentanții Hale Boggs din Louisiana și Gerald R. Ford din Michigan, Allen W. Dulles și John J. McCloy. J. Lee Rankin era consilier general. Raportul a fost publicat pe 24 septembrie 1964.

Cum Oswald nu putea să apară la proces și să se apere și în semn de corectitudine față de el și familia lui, comisia i-a cerut lui Walter E. Craig, președintele Asociației Baroului American, să participe la investigații și să verifice dacă procedurile comisiei se conformau principiilor fundamentale ale justiției Statelor Unite.

Comisia a descoperit că focurile de armă care l-au ucis pe președintele Kennedy și l-au rănit pe guvernatorul Connally au fost trase de Lee Harvey Oswald. Atunci nu existau dovezi că Oswald sau Jack Ruby făceau parte din vreo conspirație, internă sau externă, pentru a-l asasina pe președintele Kennedy. Nu a fost descoperită nici o relație, directă sau indirectă, între Oswald și Jack Ruby. Pe baza dovezilor anterioare, comisia a ajuns la concluzia că Oswald a acționat independent. În ciuda descoperirilor comisiei, teoriile conspirației au persistat timp de mai multe decenii.

Comisia a criticat atât Serviciile Secrete, cât și Biroul Federal pentru Investigații (FBI). Unele dintre pregătirile premergătoare vizitei și măsurile de securitate din Dallas coordonate de Serviciile Secrete au avut lacune. Mai mult, cu toate că FBI obținuse informații considerabile despre Oswald, nu avea responsabilitatea oficială de a transmite aceste informații Serviciilor Secrete. „O gestionare mai atentă a cazului Oswald de către FBI ar fi putut aduce activitățile lui Oswald în atenția Serviciilor Secrete", menționa raportul.

Comisia a făcut sugestii pentru îmbunătățirea măsurilor de protecție ale Serviciilor Secrete și pentru legături mai strânse cu FBI, Departamentul de Stat și alte agenții federale. Printre alte recomandări s-au numărat următoarele: ca un comitet al membrilor cabinetului, sau Consiliul pentru Securitate Națională, să revizuiască și să coordoneze activitățile de protecție ale Serviciilor Secrete și ale altor agenții care contribuie la paza președintelui; Congresul să adopte o legislație care să facă din asasinarea președintelui și a vicepreședintelui o crimă federală; ca reprezentanții baroului, asociațiile pentru aplicarea legii și mass-media să stabilească standarde etice privind colectarea și prezentarea de informații către public, pentru a nu mai interveni în investigațiile criminale în derulare, în procedurile tribunalului sau în dreptul indivizilor la un proces corect.

Kennedy, Joseph P(atrick)

(06.09.1888, Boston, Massachusetts, SUA – 18.11.1969, Hyannis Port, Massachusetts)

Om de afaceri și bancher american. A absolvit Universitatea Harvard în 1912. A devenit președinte de bancă la vârsta de 25 de ani și milionar la 30 de ani. A fost armator, magnat în domeniul producției de filme și sponsor generos al Partidului Democrat. În anii 1920 a câștigat o avere imensă în urma speculațiilor bursiere și se crede că ar fi vândut la negru băuturi alcoolice în timpul prohibiției. Mai târziu, ca președinte al Comisiei de Garanții și Schimburi (1934–1935), a interzis practicile speculative. A fost primul american de origine irlandeză care a ocupat poziția de ambasador în Marea Britanie (1937–1940). Împreună cu soția sa, Rose, a insuflat copiilor săi competitivitatea academică și atletică și i-a încurajat pe băieți — John F. Kennedy, Robert F. Kennedy și Edward Kennedy – să urmeze cariere în serviciul public. Rolul său în victoria la limită a lui John F. Kennedy asupra lui Richard Nixon, în alegerile prezidențiale din 1960, a fost mult timp subiect de controverse.

Kennedy, Robert F(rancis)

(16.01.1925, Brookline, Massachusetts, SUA - 06.06.1968, Los Angeles, California)

Om politic american. Fiul lui Joseph P. Kennedy, și-a întrerupt studiile pentru a lupta în Al Doilea Război Mondial; a absolvit Universitatea Harvard în 1948 și a devenit licențiat în drept la Universitatea din Virginia, în 1951. În 1952 a condus cu succes campania electorală pentru alegerea în Senat a fratelui său, John F. Kennedy. În 1957 a devenit consilier-șef al Comitetului senatorial pentru investigarea fraudelor de muncă; în 1960 a demisionat pentru a conduce campania fratelui său în cursa prezidențială. Ca Procuror General (1961–1964), a condus o campanie împotriva crimei organizate, în urma căreia liderul sindical Jimmy Hoffa a fost condamnat. După asasinarea fratelui său și-a dat demisia, iar în 1964 a fost ales în Senat, din partea statului New York. A devenit purtător de cuvânt pentru democrații liberali și critic al politicii de război în Vietnam purtate de Lyndon B. Johnson. În 1968, la Los Angeles, când participa la campania electorală pentru nominalizarea la președinție din partea Partidului Democrat, a fost asasinat de Sirhan Sirhan, un imigrant palestinian.

Kennedy, William

(n. 16.01.1928, Albany, New York, SUA)

Romancier și jurnalist american. A lucrat ca jurnalist în New York și Puerto Rico, iar în 1963 s-a întors în orașul natal Albany, New York, pe care îl considera sursa inspirației sale literare. Printre romanele a căror acțiune se desfășoară în Albany și conțin elemente de culoare locală și de supranatural se numără *Camionul cu cerneală* (The Ink Truck, 1969), *Picioare* (Legs, 1975), *Cel mai bun joc al lui Billy Phelan* (Billy Phelan's Greatest Game, 1978) și *Iarba râului* (Ironweed, 1983, Premiul Pulitzer; ecranizare, 1987).

Kenneth I *sau* Kenneth MacAlpin

(m. 858 d.Hr., Fortviot, Scoția)

Primul rege al scoților uniți din Dalriada și al picților. A moștenit (834? d.Hr.) regatul scoțian Dalriada de la tatăl său, Alpin, despre care se presupune că a fost omorât de picți. De asemenea, a obținut controlul asupra Pictaviei, iar începând din 843 d.Hr., cele două regate au fost treptat unite, fapt considerat un pas important spre o Scoție unită. Unirea a fost înfăptuită atât prin căsătorii, cât și prin cucerire armată.

Kent

District administrativ, geografic și istoric, 1 329 653 loc. (2001), în SE Angliei. Este situat de-a lungul Canalului Mânecii. Romanii au condus regiunea începând cu 43 d.Hr., folosind orașul Canterbury drept bază. A fost invadat de iuți și saxoni în sec. V d.Hr. și a devenit unul dintre cele șapte regate ale Britaniei anglo-saxone. Regele din Kent a găzduit, în 587 d.Hr., misiunea creștină a Sfântului Augustin; Sf. Thomas Becket a fost ucis în catedrala din Canterbury, în 1170. Districtul este cunoscut de multă vreme sub denumirea de Grădina Angliei, cultivarea merelor, a cireșelor, a orzului și a grâului fiind răspândită pe scară largă.

Kent, James

(31.07.1763, Fredericksburg, districtul Putnam, New York - 12.12.1847, New York, New York, SUA)

Jurist american care a ajutat la structurarea dreptului comun american. A practicat dreptul în Poughkeepsie, New York, începând din 1785, iar din 1790 a devenit legislator al statului New York. A predat dreptul la Universitatea Columbia (1793–1798, 1823–1826), a fost judecător-șef în cadrul Curții Supreme din New York (1804–1814) și cancelar al Curții de Justiție a Lordului Cancelar (1814–1923), la momentul respectiv cea mai înaltă curte de judecată a statului. Se consideră că, în perioada cât a fost cancelar, a făcut eficientă pentru prima dată jurisprudența americană. Cartea sa *Comentarii despre dreptul american* (Comentaries on American Law, 1826–1830) a exercitat o influență semnificativă atât în SUA, cât și în Anglia.

Kent, Rockwell

(21.06.1882, Tarrytown Heights, New York, SUA - 13.03.1971, Plattsburgh, New York)

Pictor și grafician american. A studiat arhitectura la Universitatea Columbia, dar ulterior a ales să studieze pictura cu William Merrit Chase și Robert Henri. A lucrat în diferite domenii, ca proiectant, pescar de homari și tâmplar în industria construcției de nave în Maine. A călătorit în Țara de Foc, Newfoundland, Alaska și Groenlanda, adunând material pentru picturile și cărțile sale de călătorie. Spectaculoasele lui desene în creion și peniță, în mare parte asemănătoare gravurilor în lemn, au ilustrat multe cărți scrise de autori contemporani lui sau clasici. A devenit unul dintre cei mai cunoscuți artiști din SUA, în ciuda hărțuirii pentru principiile sale politice radicale de stânga.

Kenton, Stan(ley Newcombe)

(19.02.1912, Wichita, Kansas, SUA – 25.08.1979, Los Angeles, California)

Pianist, compozitor, aranjor și șef al uneia dintre cele mai cunoscute și controversate trupe de jazz. Și-a întemeiat prima trupă în 1941. Grupul a manifestat o înclinație pentru exactitatea instrumentelor de suflat din alamă (influența lui Jimmy Lunceford) și și-a câștigat o reputație pentru stilul orchestral prețios, deseori cântând piese aranjate de Pete Rugolo. Printre muzicieni se numărau saxofonistul Art Pepper (1925–1982), trompetistul Maynard Ferguson, toboșarul Shelly Manne (1920–1984) și cântărețele Anita O'Day (n. 1919) și June Christy (1925–1990). Eforturile depuse de el pentru a organiza formarea tinerilor studenți muzicieni reprezintă una dintre primele încercări de a implementa o educație formală de jazz.

Kentucky

Lac la V de statele Kentucky și Tennessee. Unul dintre cele mai mari lacuri artificiale din lume, măsoară 296 km lungime și acoperă mai mult de 3 700 km de coastă. A fost creat în 1944, odată cu ridicarea barajului Kentucky, pe râul Tennessee. Barajul este cel mai mare din sistemul Autorității Văii Tennessee și reglează debitul de apă al râului Tennessee, direcționându-l în râul Ohio.

Kentucky

Afluent al râului Ohio, în partea de N a statului Kentucky. S-a format prin confluența ramificațiilor de N, S și de mijloc, care izvorăsc din Munții Cumberland. Este navigabil de-a lungul cursului său de 417 km, folosindu-se stăvilare. Se varsă în râul Ohio la Carrollton.

Kentucky *sau* Commonwealth of Kentucky

Stat, situat în partea central-sud-estică a SUA. Are graniță cu Ohio, Virginia de Vest, Virginia, Tennessee, Missouri, Illinois și Indiana. Suprafața: 104 664 kmp; 4 041 769 loc. (2000). Centrul administrativ: Frankfort. Printre caracteristicile sale geografice se numără Munții Apalași de E, câmpiile centrale (printre care regiunea Bluegrass) și luncile bogate, de-a lungul fluviului Mississippi. Înaintea sosirii coloniștilor albi, regiunea era o zonă de vânătoare pentru triburile de indieni, precum shawnee, irochezi și cherokee. Daniel Boone, unul dintre primii coloniști albi, s-a stabilit aici în 1769; un val de imigrare a urmat Revoluției Americane. Așezările s-au creat ca parte a districtului Virginia, dar în 1792 Kentucky a aderat la Uniune, ca al cincisprezecelea stat. A reprezentat un stat-graniță în timpul Războiului Civil American, rămânând în Uniune, dar punând la dispoziție trupe ambelor tabere. Deschiderea căilor ferate în partea de E a țării, zonă carboniferă, și introducerea unei politici bazate pe cultivarea și valorificarea tutunului au accelerat creșterea economică spre sfârșitul sec. XIX. În anii 1970, Kentucky a prosperat în urma unei crize energetice naționale, care a dus la amplificarea cererii de cărbune, însă în anii 1980 aceasta s-a diminuat, ducând la pierderea multor locuri de muncă. Produsele de manufactură constituie principala sursă de venit, iar tutunul este recolta cea mai importantă. Kentucky este cunoscut pentru tipul de whisky produs din porumb sau grâu, dar și pentru caii pursânge. Derby-ul Kentucky este organizat anual la Churchill Downs.

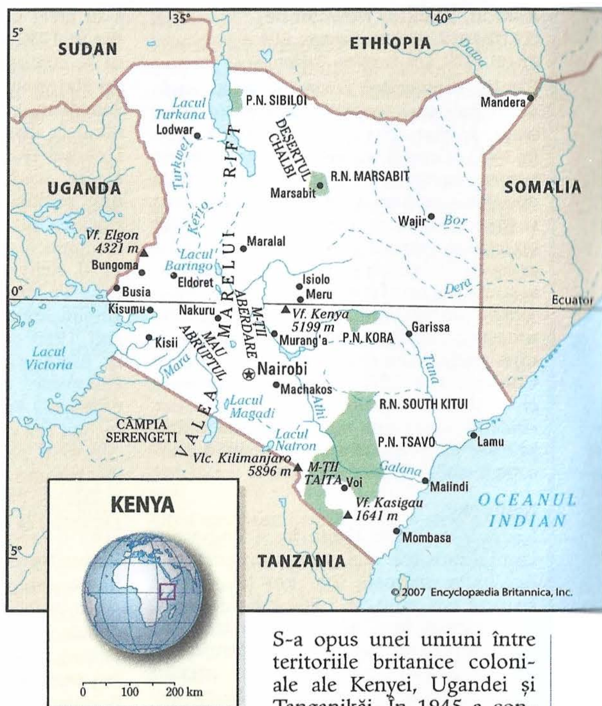
Kentucky, derby-ul ~

Întrecere hipică clasică americană, inaugurată în 1875, care se desfășoară anual pe hipodromul Churchill Hills, în Louisville, în prima sâmbătă a lunii mai. Formează împreună cu cursele Preakness și cursele Belmont râvnitul derby Tripla Coroană. Sunt admiși doar caii în vârstă de doi ani. Distanța parcursă este de 2 km.

Kenya *denumire oficială* Republica Kenya

Stat situat în E Africii. Suprafața: 582 646 kmp; 33 830 000 loc. (2005). Capitala: Nairobi. Populația: un grup restrâns de coloniști europeni și zeci de grupuri etnice, precum kikuyu, luhya, luo, kamba, kalenjin și masai. Limbi vorbite: swahili, engleza (ambele oficiale), kikuyu, luhya, luo și altele. Religii: creștinism (romano-catolici, protestanți, alți creștini), de asemenea religii tradiționale, islam. Moneda națională: șiling kenyan. Kenya poate fi împărțită în cinci regiuni: bazinul lacului Victoria în SV, marele podiș al Kenyei de E, centura de pe coasta Oceanului Indian (măsurând 400 km), ținuturile muntoase ale povârnișului Mau, la V de Valea Marelui Rift în partea de V a Kenyei, și podișurile și munții lanțului Aberdare, la E de Marele Rift, cuprinzând și muntele Kenya. Țara este cunoscută prin fauna sa, care cuprinde: leul, leopardul, elefantul, bizonul, rinocerul, zebra, hipopotamul și crocodilul. Doar 4% din suprafața solului este arabilă, iar mai mult de o treime este folosită pentru creșterea vitelor, a caprelor

și a oilor. Agricultura antrenează o bună parte din forța de muncă, iar ceaiul și cafeaua constituie exporturile principale. Este o republică având o singură instituție legislativă; președintele este șeful statului și al guvernului. Regiunea de coastă a fost dominată de arabi, până când a fost cucerită de portughezi, în sec. XVI. Populația masai a stăpânit N, apoi, în sec. XVIII, și Kenya centrală, iar grupurile kikuyu și-au extins dominația din regiunile de origine în părțile de S ale Kenyei centrale. Teritoriile din interior au fost explorate de misionari europeni în sec. XIX. După ce britanicii au obținut controlul, Kenya a devenit protectorat britanic (1890) și colonie regală în 1920. Rebeliunea Mau Mau, din anii 1950, a avut ca obiectiv lupta împotriva colonialismului european. În 1963, țara a devenit complet independentă, un an mai târziu fiind ales un guvern republican, condus de Jomo Kenyatta. În 1992, președintele kenyan Daniel Arap Moi a permis, pentru prima dată în trei decenii, alegeri pluripartite, dar acestea au fost marcate de fraudă și violență. Tensiuni și tulburări politice s-au produs și în anii următori.

Kenya *în swahili* Kirinyaga

Vulcan stins, în centrul Kenyei. Așezat imediat la S de ecuator, este cel mai înalt munte din Kenya, cu 5 199 m. Primul european care a descoperit muntele a fost Johann Ludwig Krapf, în 1849. Parcul Național Muntele Kenya, cu 718 kmp, cuprinde o varietate de vânat mare, precum elefantul și bizonul. Orașul Nanyuki este așezat la poalele muntelui din NV și reprezintă baza principală pentru expediții montane.

Kenyatta, Jomo

(1894, Ichaweri, Africa de Est Britanică – 22.08.1978 Mombasa, Kenya)

Întâiul prim-ministru (1963–1964) și apoi președinte (1964–1978) al Kenyei independente. De origine kikuyu, a părăsit ținuturile muntoase ale Africii de Est pentru a deveni funcționar civil și activist politic în Nairobi, în cca 1920. S-a opus unei uniuni între teritoriile britanice coloniale ale Kenyei, Ugandei și Tanganikăi. În 1945 a contribuit la organizarea celui de-al VI-lea Congres Panafrican, la care au participat personalități precum W. E. B. Du Bois și Kwame Nkrumah (*vezi* Mișcarea Panafricană). În 1953 a fost condamnat la șapte ani de închisoare, pentru că s-a aflat în fruntea rebeliunii Mau Mau, deși el a respins acuzațiile. În 1962 a participat la negocierea bazelor constituționale care au dus la independența Kenyei. În funcția de conducător al Kenyei a condus un puternic guvern central, respingând cererile de naționalizare a proprietății; a adus Kenya în rândul celor mai stabile și economic dinamice state africane. Criticii i-au imputat dominația asupra Partidului Uniunii Naționale Africane Kenya și crearea unei elite politice și economice. Multe dintre politicile lui au fost continuate de succesorul său, Daniel Arap Moi.

BLACK STAR

Jomo Kenyatta

Keokuk

(1790?, lângă Rock River, aproape de orașul actual Rock Island, Ilinois, SUA - 1848?, actualul ținut Franklin, Kansas)

Orator și om politic, indian sauk. De-a lungul întregii vieți a luptat pentru putere cu șeful rival Black Hawk, care milita împotriva așezării albilor pe teritoriile tribului. Spre deosebire de acesta, Keokuk a susținut o politică de acomodare și de concesii. Mulți indieni, martori ai multor daruri și distincții primite de Keokuk din partea agenților americani și a liderilor militari, s-au unit sub conducerea lui. În 1832, Black Hawk a inițiat un scurt efort de rezistență împotriva expansiunii coloniștilor albi; Keokuk a îndemnat la pace și la abandonarea luptei, avertizând chiar Statele Unite în legătură cu intențiile lui Black Hawk. Pentru ajutorul oferit, în 1837, guvernul l-a numit pe Keokuk conducător al națiunii sauk. Keokuk a răspuns prin cedarea pământurilor tribului său din Illinois și mutarea împreună cu oamenii săi în Kansas, unde a murit în dizgrație, în ciuda averii și a puterii acumulate.

Kepler, Johannes

(27.12.1571, Weil der Stadt, Württemberg - 15.11.1630, Regensburg)

Astronom german. Născut într-o familie săracă, a primit o bursă la Universitatea din Tübingen. Și-a dat licența în 1594, iar apoi a devenit profesor de matematică în Austria. A dezvoltat o teorie mistică, potrivit căreia cosmosul este construit din cinci poliedre regulate, cuprinse într-o sferă. I-a trimis această lucrare lui Tycho Brahe, care i-a propus să facă parte din grupul său de cercetare. Încercând să înțeleagă refracția atmosferică a luminii, a fost primul care a explicat cu acuratețe mecanismul de funcționare a ochiului, felul în care ochelarii îmbunătățesc vederea și ce se întâmplă cu lumina într-un telescop. În 1609 a publicat descoperirea sa privind orbita în formă de elipsă a planetei Marte, care până atunci era considerată a fi un cerc perfect, specific orbitei tuturor corpurilor cerești. Această lucrare a devenit baza celei dintâi dintre cele trei legi ale lui Kepler referitoare la mișcările planetare. A stabilit, de asemenea, că planetele se deplasează mai repede pe măsură ce se apropie de Soare (a doua lege), iar în 1619 a demonstrat că o simplă formulă matematică leagă perioadele orbitale ale planetelor de distanța lor față de Soare (a treia lege). În 1620 și-a apărat mama, acuzată de vrăjitorie, păstrându-și astfel intactă propria reputație.

Kerala

Stat, situat în partea de SV a Indiei. Suprafața: 38 863 kmp; 31 838 619 loc. (2001). Centrul administrativ: Thiruvananthapuram. Așezat în vecinătatea Mării Arabiei, se învecinează cu statele Karnataka și Tamil Nadu și încercuiește enclava de coastă a populației mahe (parte a teritoriului uniunii Pondicherry). În sec. III î.Hr. a fost un regat dravidian independent, cunoscut sub numele Keralaputra. Dinastia Kulashekhara a stăpânit regiunea între sec. IX–XII, când s-a impus limba regională malayalam, care este și în prezent limba dominantă. Intervenția portugheză din 1498 a fost urmată în sec. XVII de stăpânirea olandeză. În 1741, olandezii au fost înlăturați de la conducere de statul princiar Travancore, care, la rândul lui, a intrat sub protectorat britanic în timpul ultimului deceniu al sec. XVIII. A primit numele actual în 1956. Kerala este statul indian cu cea mai mare densitate a populației.

Kerenski, Aleksandr (Fiodorovici)

(02.05.1881, Simbirsk, Rusia - 11.06.1970, New York, New York, SUA)

Conducător politic rus. Avocat marcant, a intrat în Partidul Socialist Revoluționar și a fost ales în cea de-a patra Dumă (1912), unde a devenit un orator cunoscut. În timpul Revoluției Ruse din 1917 a ocupat diferite posturi, atât în guvernul sovietic din Petrograd, cât și în guvernul provizoriu, devenind o figură populară. În luna mai a fost numit ministru de război, iar în iulie, prim-ministru. Socialist moderat, a încercat să unească fracțiunile, însă a pierdut sprijinul moderaților și al ofițerilor (prin demiterea comandantului armatei, Lavr Kornilov), precum și pe cel al politicienilor de stânga, refuzând să implementeze programele lor radicale. Când bolșevicii au preluat puterea, în octombrie, nu a putut aduna forțe suficiente pentru a-și apăra guvernul. S-a ascuns, iar în 1918 a emigrat în Europa Occidentală. În 1940 s-a stabilit în SUA, unde a predat la mai multe universități și a scris cărți despre revoluție.

Kerguelen

Arhipelag în S Oceanului Indian. Este format din insula Kerguelen (cunoscută și sub numele de Insula Dezolării) și din cca 300 de insulițe, care acoperă împreună cca 6 200 kmp. Insula Kerguelen, lungă de circa 160 km, are ghețari activi și înălțimi de până la 1 956 m. Descoperit în 1772 de navigatorul francez Yves-Joseph de Kerguélen-Trémarec, arhipelagul a fost

anexat Franței în 1893, devenind parte din Teritoriile Australe și Antarctice Franceze. Port-aux-Français este o bază științifică, amplasată pe insula principală.

Kermadec

Grup de insule vulcanice, în S Oceanului Pacific. Amplasat la NE de Auckland, Noua Zeelandă, include insulele Raoul, Macauley și Curtis, precum și stânca l'Esperance, totalizând 34 kmp. Explorate spre sfârșitul sec. XVIII de britanici și francezi, insulele au fost anexate Noii Zeelande în 1887. O stație de meteorologie și comunicații a fost construită în 1937 pe Raoul, cea mai mare insulă, dar locuirea permanentă este imposibilă.

Kern, Jerome (David)

(27.01.1885, New York, New York, SUA - 11.11.1945, New York)

Compozitor american, unul dintre marii creatori ai musicalului. A studiat muzica în orașul natal, New York, și în Heidelberg, Germania, apoi a căpătat experiență teatrală la Londra. Întors la New York, a lucrat ca pianist și ca agent de vânzări al unor editori de muzică și a scris aranjamente noi pentru operete europene. În 1912 a compus *Combinezonul roșu* (The Red Petticoat), primul musical conținând exclusiv muzică proprie; succesul acestuia a fost depășit de *Eddie cel bun* (Very Good Eddie, 1915). Printre alte musicaluri ce au urmat se numără și *Oh, Doamne!* (Oh, Boy!, 1917) și *Sally* (1920). În 1927, piesa *Show Boat*, bazată pe romanul Ednei Ferber și pe versurile lui Oscar Hammerstein, a devenit primul musical american cu o intrigă serioasă, inspirată din surse literare; reprezintă un reper în istoria teatrului muzical. Au urmat *Pisica și vioara* (The Cat and the Fiddle, 1931), *Muzică în aer* (Music in the Air, 1932) și *Roberta* (1933). După 1933, a compus pentru Hollywood. Celebre printre cântecele lui Kern sunt *The Song Is You*, *All the Things You Are*, *Smoke Gets in Your Eyes* și *Ol' Man River*.

kerosen

Petrol lampant. Compus organic, lichid limpede, uleios, foarte inflamabil, cu un miros puternic, distilat din petrol (10–25% din volumul total). În funcție de origine, este un amestec din zece tipuri diferite de hidrocarburi relativ simple. Este mai puțin volatil decât benzina, fierbând la 140–320°C. Este folosit în lămpi, radiatoare, cuptoare și constituie combustibilul (sau parte din acesta) pentru motoare Diesel, de tractor, pentru motoarele avioanelor și ale rachetelor, dar se folosește și ca solvent pentru grăsimi și ca insecticid.

Kerouac, Jack
născut **Jean-Louis Lebris de**

(12.03.1922, Lowell, Massachusetts, SUA - 21.10.1969, St. Petersburg, Florida)

Poet și romancier american. Născut într-o familie franco-canadiană, a urmat cursurile Universității Columbia, a fost comerciant pe mare și a colindat SUA și Mexicul înainte de apariția primei sale cărți. La Universitatea Columbia l-a cunoscut pe Allen Ginsberg, dar și alte personalități de același gen; a devenit purtător de cuvânt pentru ceea ce se va numi mișcarea beat (cuvânt inventat de el). A celebrat codul mișcării – sărăcie și libertate – în romanul *Pe drum* (On the Road, 1957). Acesta este cel mai cunoscut roman al său și primul scris într-un flux continuu, necizelat, stil pentru care milita. S-a bucurat de un enorm succes în rândurile tinerilor, Kerouac devenind un erou. Toate romanele sale, inclusiv *Hoinarii din Dharma* (The Dharma Bums, 1958), *Cei din subterană* (The Subterraneans, 1958) și *Îngerii părăsiți* (Desolation Angels, 1956), sunt autobiografice. Moartea sa, la 47 de ani, a fost cauzată de alcoolism.

Kerr, Deborah
născută **Deborah Jane Kerr-Trimmer**

(30.09.1921, Helensburgh, Dunbartonshire, Scoția - 16.10.2007, Suffolk, Anglia)

Actriță scoțiană. După ce a jucat în filme britanice, precum *Maiorul Barbara* (Major Barbara, 1940) și *Narcis cel Negru* (Black Narcissus, 1947), a venit la Hollywood, unde i-au fost oferite roluri principale, deși cel din *De aici până în eternitate* (From Here to Eternity, 1953) a îndepărtat-o de imaginea ei de doamnă. Cunoscută pentru siguranța și seninătatea sa, a portretizat caractere complexe, apărând în filme precum *Eu și regele* (The King and I, 1956), *Ceai și simpatie* (Tea and Simpathy, 1956), *Dumnezeu știe, Domnule Allison!* (Heaven knows, Mr. Allison, 1957), *Mese separate* (Separate Tables, 1958), *Călăreții de la apusul soarelui* (The Sundowners, 1960) și *Noaptea iguanei* (Night of the Iguana,1964). S-a retras în 1969 și a primit un Oscar special în 1994.

Kertanagara

(perioadă de glorie sec. XII, Java)

Ultimul rege (1268–1292) din Tumapel (Singhasari), în Java. Nașterea sa a reunit cele două jumătăți ale regatului javanez, iar numele lui înseamnă „ordine în regat". Pentru a-și întări domeniul împotriva lui Kubilai Han, l-a extins, căsătorindu-se cu

Sculptură reprezentându-l probabil pe Kertanagara sub forma hari-hara ardhanari (zeu jumătate bărbat, jumătate femeie), începutul sec. XIV; Muzeul de Etnologie, Berlin

o prințesă de Champa (centrul Vietnamului), trimițând emisari în Malayu (Sumatra) și cucerind Bali. A refuzat să se închine lui Kubilai Han, dar a fost ucis de un vasal înainte ca forțele armate ale hanului să-l pedepsească. Două vechi cronici javaneze prezintă imagini contradictorii ale regelui: una îl descrie ca fiind bețiv și incompetent, iar cealaltă îl portretizează ca un rege înțelept și practicant al budismului tantric. Este încă venerat ca unul dintre cei mai de seamă conducători ai Javei.

Kertész, André

(02.07.1894, Budapesta, Imperiul Austro-Ungar - 27.09.1985, New York, New York, SUA)

Fotograf și fotoreporter american de origine maghiară. A plecat de la Budapesta la Paris în 1925, în căutare de slujbă, devenind un colaborator important pentru publicațiile periodice ilustrate din Europa. A fost prieten cu mulți artiști influenți, printre care Marc Chagall și Piet Mondrian; astfel de personalități i-au permis să creeze un portret definitoriu al mediului cultural parizian al perioadei respective. În 1928 a cumpărat un mic aparat de fotografiat Leica. Ușurința manevrării aparatului i-a oferit libertatea de mișcare pe străzile Parisului și posibilitatea de a surprinde momente spontane ale vieții urbane, subiect care îl va fascina de-a lungul întregii sale cariere. A ajuns la New York în 1936, intenționând să lucreze pentru un atelier publicitar timp de un an, dar s-a stabilit acolo și a realizat în special fotografii de modă pentru importante publicații americane. Prin 1962 s-a întors la pasiunea sa pentru mediul urban, iar în 1964, Muzeul de Artă Modernă a organizat o expoziție a lucrărilor sale. Pozele, spontane și neregizate, au exercitat o mare influență în sfera fotografiei publicistice.

kerygma și cateheză

În teologia creștină se referă la predicarea și învățarea celorlalți. Kerygma reprezintă proclamarea Evangheliei, în special de către apostoli, conform Noului Testament. În stadiile timpurii ale Bisericii, cateheza se referea la educația orală (determinată de numărul mare de persoane neinstruite) pe care o primeau înainte de botez cei care acceptaseră mesajul mântuirii. Pe măsură ce practica botezării copiilor mici s-a răspândit, s-a produs o schimbare de direcție în instruirea celor deja botezați, în scopul pregătirii pentru aprofundare, iar bisericile au dezvoltat dogme doctrinare esențiale, numite catehisme.

Kesey, Ken (Elton)

(17.09.1935, La Junta, Colorado, SUA - 10.11.2001, Eugene, Oregon)

Scriitor american. A urmat cursurile Universității Stanford, iar apoi a servit ca subiect de experimente și ca ajutor într-un spital, experiență ce a dus la apariția romanului *Zbor deasupra unui cuib de cuci* (One Flew over the Cuckoo's Nest, 1962, ecranizat în 1975), care a devenit una dintre cele mai citite cărți în SUA anilor 1960. A fost urmat de *Câteodată o mare noțiune* (Sometimes a Great Notion, 1964) și mai multe proze nonficționale care ilustrează transformarea lui Kesey dintr-un romancier într-un guru al generației hippy. Scrierile prezintă călătoriile psihedelice, libere de constrângeri, într-un autobuz vopsit strident, realizate împreună cu un grup de prieteni, rude și fani care se autointitulau Merry Pranksters (farsorii veseli). Povestea lor este descrisă în *Electric Kool-Aid Acid Test* (1968), scrisă de Tom Wolfe, ea însăși o carte clasică a perioadei respective.

Kesselring, Albert

(20.11.1885, Marktstedt, Bavaria, Germania - 16.07.1960, Bad Nauheim, Germania de Vest)

Mareșal german. A devenit șeful aviației germane în 1936 și a comandat primele atacuri aeriene asupra Poloniei, Franței, Marii Britanii și Uniunii Sovietice. În 1941 a fost numit comandant suprem în S, pentru a sprijini eforturile Italiei în Africa de N și împotriva Maltei. A contribuit la conducerea campaniei Axei în Africa de N, împreună cu Erwin Rommel. În 1943, după invazia aliaților în Sicilia și Italia, a împiedicat printr-o defensivă eficientă o victorie aliată în acea zonă de război, până în 1944. Numit în 1945 comandant suprem în V, nu a reușit să-i oprească pe Aliați să intre în Germania și a predat jumătatea de S a forțelor germane în mai, 1945. A fost închis pentru crime de război între 1947 și 1952.

ketonă dimetilică

Vezi acetonă

Kettering, Charles F(ranklin)

(29.08.1876, Loudonville, Ohio, SUA - 25.11.1958, Dayton, Ohio)

Inginer american. În 1904 a inventat prima casă de bani electrică. Împreună cu Edward Deeds a fondat Delco, cca 1910; în 1916, Delco a devenit o companie subordonată concernului General Motors, iar Kettering a ocupat pozițiile de vicepreședinte și director de cercetare pentru GM, între 1920 și 1947. Multe dintre invențiile sale au fost folosite în evoluția automobilului modern - printre acestea: primul demaror electric (1912), combustibili antișoc, benzina cu plumb, lacuri de finisare cu uscare rapidă (împreună cu Thomas Midgley, Jr.), motorul Diesel în doi timpi, de mare viteză, și un motor revoluționar, de înaltă compresie (1951). A contribuit la fondarea Institutului Sloan-Kettering pentru Cercetare a Cancerului, în New York.

kevlar

Nume (înregistrat ca marcă) al poliparafenilen tereftalamidei, un polimer asemănător nailonului, produs pentru prima dată de către Du Pont în 1971. Kevlarul poate lua formă de fibre rezistente, dure, rigide, de cinci ori mai rezistente la greutate decât oțelul, care se topesc la temperaturi înalte; este folosit la fabricarea anvelopelor radiale, a materialelor rezistente la căldură sau la foc, a îmbrăcămintei antiglonț și a materialelor compozite, întărite cu fibră, pentru secțiuni ale avioanelor, corpuri de barcă, crose de golf și biciclete din material ușor.

Kevorkian, Jack

(n. 26.05.1928, Pontiac, Michigan, SUA)

Medic patolog american, militant și practicant al sinuciderii asistate de medic. Și-a manifestat interesul timpuriu pentru experimentele pe deținuții condamnați la moarte care și-au pierdut doar cunoștința în urma execuției; ideile sale i-au influențat negativ cariera medicală. În anii 1980 a conceput așa-numita mașină de sinucidere, cu care o persoană se putea sinucide prin simpla apăsare a unui buton; în anii 1990 a asistat la sinuciderile a peste o sută de pacienți în stadii terminale de boală. Acțiunile sale au provocat controverse puternice și au dus la referendumuri și măsuri legislative; a fost judecat, condamnat de două ori și închis, licența medicală fiindu-i revocată. În 1998 a fost condamnat în urma unei acuzații de crimă pentru administrarea unei injecții letale. Sentința a fost de 10–25 ani de închisoare.

Kew, Grădinile ~ *denumire oficială* Grădina Botanică Regală Kew

Grădină botanică, amplasată în Kew, loc al unei foste reședințe regale în districtul londonez Richmond, pe Tamisa. În 1759, Augusta, prințesa văduvă de Wales și mama lui George III, a amenajat o parte din domeniul său ca o grădină botanică. Aceasta a devenit o cunoscută instituție științifică, sub conducerea neoficială a lui Joseph Banks. În 1840, grădinile au fost donate statului. Sub conducerea lui Sir William Jackson Hooker (1785–1865), a devenit cea mai importantă instituție botanică din lume. Astăzi, grădina botanică găzduiește peste 50 000 de specii de plante, un ierbar de peste cinci milioane de specimene conservate prin uscare și o bibliotecă de peste 130 000 de volume. Cele trei muzee de la Kew prezintă în mare parte produsele pe bază de plante, un laborator de genetică și clasificarea plantelor.

Key, David M(cKendree)

(27.01.1824, districtul Greene, Tennessee, SUA - 03.02.1900, Chattanooga, Tennessee)

Politician american. Admis în Barou în 1850, a practicat dreptul în Chattanooga și s-a implicat activ în politica Partidului Democrat. S-a opus secesiunii Sudului, dar a făcut parte din armata Confederației, în timpul Războiului Civil American, ajungând la gradul de locotenent-colonel. După război s-a implicat în atenuarea diferențelor de opinii și în restabilirea Uniunii. A fost numit senator în 1875, în locul fostului președinte Andrew Johnson, dar doi ani mai târziu a fost învins în alegeri și și-a pierdut locul. Când alegerile prezidențiale controversate din 1876 au ajuns să fie discutate în cadrul unei comisii electorale speciale, candidatul republican, Rutherford B. Hayes, și-a asigurat sprijinul democraților sudiști prin angajamentul de a numi un sudist în cabinetul său. Astfel, în 1877, Key a fost numit diriginte general al poștelor. Din 1880 până în 1894, a fost judecător de district în Tennessee.

Key, Francis Scott

(01.08.1779, districtul Frederick, Maryland, SUA - 11.01.1843, Baltimore, Maryland)

Avocat american, autor al imnului *The Star Spangled Banner*. După incendierea orașului Washington DC, în Războiul din 1812, a fost trimis în golful Chesapeake, pentru eliberarea unui prieten de pe o navă britanică. A fost martor la bombardarea britanică a fortului McHenry, în noaptea de 13 spre 14 septembrie 1814; a doua zi

dimineață, când a văzut steagul american fluturând, a scris poemul *Apărarea fortului M'Henry* (Defence of Fort M'Henry). Publicat în ziarul *Baltimore Patriot*, a fost pus mai târziu pe muzica unui cântec de beție englez, *Lui Anacreon în rai* (To Anacreon in Heaven). A fost adoptat ca imn național al Statelor Unite în 1931.

Key West

Oraș, 25 478 loc. (2000), situat în SV Floridei. Cel mai sudic oraș al părții continentale a Statelor Unite, este așezat pe o insulă de 6,5 km lungime și 2,4 km lățime, în V Cheilor Floridei. Numele este o formă engleză distorsionată a cuvântului Cayio Hueso (Insulița Osului), așa cum fusese numită insula de exploratorii spanioli care găsiseră aici oseminte umane. În 1822 a fost construit în Key West un depou naval al SUA, ca bază de operații împotriva piraților. Acum este o stațiune de iarnă, fiind și o destinație turistică. Mulți scriitori și artiști au trăit aici, casele lui Ernest Hemingway și John James Audubon fiind păstrate până astăzi.

Keynes, John Maynard, Baron Keynes (de Tilton)

(05.06.1883, Cambridge, Cambridgeshire, Anglia - 21.04.1946, Firle, Sussex)

Economist britanic, cunoscut pentru teoriile sale revoluționare privind cauzele șomajului. A fost fiul ilustrului economist John Neville Keynes (1852–1949). Angajat al Trezoreriei britanice în timpul Primului Război Mondial, a participat la Conferința de Pace de la Versailles. A demisionat, în semn de protest față de Tratatul de la Versailles, denunțându-i clauzele în lucrarea *Consecințele economice ale păcii* (The Economic Consequences of the Peace, 1919), și s-a întors să predea la Universitatea Cambridge. Criza economică internațională din perioada 1920–1930 l-a stimulat să scrie *Teoria generală a angajării, dobânzii și a banilor* (The General Theory of Employment, Interest and Money, 1935–1936), cel mai semnificativ eseu economic al sec. XX. A contestat teoriile economice laissez-faire, susținând că soluția pentru criza economică era fie extinderea investițiilor private, fie crearea de substitute publice pentru investiția privată.

John Maynard Keynes, acuarelă de Gwen Raverat, cca 1908; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

În cazul scăderilor economice slabe, politica monetară sub forma creditelor mai ușor de obținut și a scăderii ratelor dobânzilor poate stimula investiția. Crizele mai severe necesitau deficite publice intenționate *(vezi* finanțarea deficitului), fie sub forma lucrărilor publice, fie ca suport financiar pentru săraci și șomeri. Teoriile sale au fost puse în practică de multe democrații vestice, mai ales în SUA, sub forma New Deal. Interesat în proiectarea instituțiilor financiare internaționale la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, Keynes a participat la Conferința de la Bretton-Woods, din 1944.

Kgalagadi, Parcul Transfrontalier ~

Arie de protecție a naturii în deșertul Kalahari. Se află la granița dintre Africa de Sud și Botswana și se întinde pe o suprafață de 37 991 kmp, trei sferturi din aceasta aflându-se în Botswana. Fauna sa include gazele gemsbok, gnu, antilope săritoare, lei, șacali și struți. A fost înființat în mod oficial în 2000, prin alipirea Parcului Național Kalahari Gemsbok din Africa de Sud și a Parcului Național Gembsok din Botswana. Ambele parcuri au fost înființate în anii 1930 pentru a proteja populațiile de animale migratoare care treceau granița între cele două țări.

KGB *în rusă* Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti

(Comitetul pentru Securitatea Statului)

Agenție sovietică având ca obiect spionajul, contraspionajul și securitatea internă. Era descendenta agenției anterioare Ceka, înființată în 1917 pentru a investiga contrarevoluția și sabotajul. A urmat așa-numita GPU (ulterior OGPU), prima agenție de poliție secretă (1923) a Uniunii Sovietice; administra, de asemenea, lagărele de muncă și supraveghea colectivizarea forțată a fermelor rusești. Până în 1931 a avut la dispoziție propria armată, iar spionii și informatorii săi erau omniprezenți. În 1934 a fost inclusă în NKVD, care organiza exterminări masive. În 1941, funcțiile care asigurau spionajul și securitatea statală au fost unite în MGB. În 1954 a fost creat KGB. La apogeul său, a fost cea mai mare poliție secretă și organizație de spionaj din lume. A pierdut din putere sub Mihail Gorbaciov, mai ales după ce a condus o lovitură de stat eșuată (1991). A fost redenumită după destrămarea Uniunii Sovietice, iar funcțiile sale de securitate internă au fost separate de operațiunile de spionaj și contraspionaj.

Khabur *în turcă* Hadur

Râu situat în SE Turciei și SE Siriei. Izvorăște din munții de SE ai Turciei și continuă spre SE, în Siria, unde se unește cu apele râului Jaghjaghah; pornește apoi spre S, vărsându-se în Eufrat, după un curs de 320 km. Constituie o sursă importantă de irigație pentru NE Siriei.

Khalkís *sau* Chalkis *anterior* Euripus

Oraș, 53 584 loc. (2001), pe insula Eubeea, Grecia. Este situat dincolo de strâmtoarea Evripos, care separă Eubeea de partea continentală a Greciei. Orașul a fost un important centru comercial încă din sec. VII î.Hr. A întemeiat colonii în Macedonia, Italia și Sicilia, fiind o bază a campaniilor militare împotriva Atenei, până în 411 î.Hr. Aristotel a murit aici în 322 î.Hr. Orașul a devenit parte din Grecia în 1830.

Khama III

(1837, Mushu, Bechuanaland – 21.02.1923, Serowe)

Conducător sud-african. În 1885 a reușit să declare Bechuanaland (actuala Botswana) protectorat al Imperiului Britanic. A sprijinit militar o expediție britanică, ce s-a soldat cu zdrobirea lui Lobengula în 1893. Nepotul său, Sir Seretse Khama (1921–1980), a fost primul președinte al Botswanei independente (a guvernat între 1966 și 1980).

Khambhat *sau* Cambay

Golf în Marea Arabiei, pe coasta de V a Indiei, la SE de peninsula Kathiawar. Are 190 km în zona de lățime maximă, dar se îngustează rapid. În el se varsă mai multe râuri, inclusiv Tapti și Mahi. Orientarea golfului spre vânturile musonice de SV explică raza mare a fluxurilor și a refluxurilor. Toate porturile sale au avut de suferit în urma acumulărilor de pământ și noroi cauzate de fluxuri și torentele inundațiilor. În partea de E se situează porturile Bharuch (unul dintre porturile cele mai vechi ale Indiei) și Surat. La capul golfului este situat orașul Khambhat, 80 452 loc. (2001), menționat de Marco Polo ca unul dintre cele mai importante porturi marine ale Indiei.

kharaj

Taxă impusă proaspeților convertiți la islam, în sec. VII și VIII d.Hr. În teritoriile islamice, evreii, creștinii și zoroastrienii care nu se converteau la islam erau obligați să plătească taxa numită *jizya*. Mulți s-au convertit pentru a evita această taxă sau pentru a scăpa de interdicția de a fi posesori de pământ. Pe măsură ce problemele financiare se agravau pentru conducătorii omeiazi, autoritățile au impus kharajul ca taxă de proprietate pentru proaspeții convertiți. Opoziția generalizată împotriva taxei a condus la o revoltă în 747 d.Hr., accelerând prăbușirea dinastiei Omeiazilor.

kharigit

Membru al primei secte a islamului, apărută la mijlocul sec. VII d.Hr., în timpul conflictelor privind succesiunea califatului (*vezi* calif). Kharigiții (separatiști) s-au unit împotriva lui Ali, ginerele Profetului (ai cărui adepți au creat mai târziu ramura șiită a islamului), și au condus o serie de revolte, asasinându-l pe Ali și hărțuindu-l pe rivalul său, Muawiyah I. Mai târziu au cauzat și alte probleme califilor omeiazi. Atacurile lor constante asupra conducerilor musulmane se întemeiau pe credința conform căreia califul ar trebui ales în mod democratic, de întreaga comunitate musulmană. Cereau o interpretare literală a Coranului, fiind duri și puritani în aplicarea religiei lor. Gruparea ibadiyah, o subsectă a mișcării, a supraviețuit până în sec. XX în Africa de N, Oman și Zanzibar.

Kharj, Al-

Oază situată în partea central-estică a Arabiei Saudite. Se află la SE de Riyadh și intră în administrația acestui oraș. Se întinde în jurul unor lacuri cu ape adânci și a fost aleasă în 1938 ca loc al unei ferme guvernamentale experimentale. Industria tradițională a prelucrării laptelui s-a dezvoltat puternic în 1981 prin deschiderea unei linii industriale pentru carne și produse lactate.

Khartoum

Oraș, 3 949 000 loc. (2000), capitala Sudanului. Amplasat imediat la S de confluența Nilului Albastru cu Nilul Alb, a fost inițial o tabără egipteană de instrucție militară (1821). Mahdiștii au asediat și distrus orașul în 1885, ucigându-l pe guvernatorul britanic Charles George Gordon. Recucerit de britanici în 1898, a fost sediul guvernului anglo-egiptean până în 1956, când a devenit capitala Republicii independente Sudan. Mare centru comercial și de comunicații, găzduiește mai multe universități.

khat

Arbore drept, subțire, întâlnit în E Africii (*Catha edulis*; familia *Celastraceae*). Cu înălțimi de până la 25 m, khatul are frunze mari, ovate, dințate fin, cu gust amărui. Cei mai cunoscuți copaci înrudiți sunt cei

din genurile eunymus și celastrus. Frunzele de khat sunt mestecate pentru substanțele stimulante pe care le conțin, acest drog constituind în unele țări o parte importantă a vieții sociale.

Khatami, Mohammad *sau* Muhammad Khatami

(n. 29.09.1943, Ardakan, Iran)

Președinte al Iranului (1997–2005). A studiat în cadrul unei madrasa tradiționale în orașul sfânt Qom (1961), iar apoi s-a implicat în activități politice, în timp ce studia filozofia la Universitatea Esfahan. A condus Centrul Islamic Hamburg în Germania în timpul Revoluției Iraniene (1979) și s-a întors acasă, în vederea alegerilor pentru Majles (Parlament), în 1980. A ocupat posturi guvernamentale în timpul Războiului irano-irakian (1980–1988) și funcțiile de consilier cultural al președintelui Ali Akbar Hashemi Rafsanjani și director al Bibliotecii Naționale (1992–1997). A câștigat președinția pe baza unui program de guvernare ce prevedea reforme sociale și economice. A fost reales în funcție cu o majoritate zdrobitoare în alegerile din 2001.

Khayr al-Din

Vezi Barbarossa

Khayyam, Omar

Vezi Omar Khayyam

khazar *sau* kazar

Oricare dintre membrii confederației de triburi vorbitoare de limbă turcică și care au întemeiat spre sfârșitul sec. VI d.Hr. un imperiu comercial în partea europeană a Rusiei. Popor din N regiunii Caucaz, khazarii s-au aliat cu bizantinii împotriva persanilor în sec. VII d.Hr., luptându-se cu arabii până la mijlocul sec. VIII d.Hr. Imperiul lor s-a extins spre V, de-a lungul Mării Negre, ei controlând drumurile comerciale și pretinzând tribut din partea vecinilor. Clasa conducătoare s-a convertit la iudaism și a menținut legături strânse cu împărații bizantini. Imperiul Khazar a intrat în declin începând cu sec. X d.Hr. și a fost distrus de Rusia Kieveană în 965 d.Hr.

Khensu

Vezi Khons

Khidr, Al-

Figură legendară islamică, înzestrată cu darul nemuririi, care a devenit un sfânt popular, mai ales printre marinari și misticii sufiți. Legenda își are originea într-o povestire din Coran, în care un om al Domnului îl ajută pe Musa (Moise) să caute un pește, în același timp făcând lucruri aparent fără sens, cum ar fi scufundarea unei bărci și uciderea unui tânăr. Întrebându-l de ce a făcut așa ceva, Musa pierde ajutorul acestuia. Comentatorii arabi au înfrumusețat povestea, dându-i acestei apariții numele Khidr (verde) și susținând că s-a făcut verde odată cu scufundarea în izvorul vieții. În Pakistan este identificat cu o zeitate acvatică, protectoare a marinarilor și a călătorilor pe râuri. Printre sufiști, este pus în legătură cu funcția spirituală nemuritoare care poate să ghideze oamenii pe calea spirituală.

Khíos

Vezi Chios

Khitan

Vezi Liao, dinastia ~

khmer

Grup etnolingvistic care cuprinde majoritatea populației din Cambodgia. Mici grupuri de populație khmeră se întâlnesc și în S Thailandei și în delta fluviului Mekong, în S Vietnamului. Khmerii tradiționali sunt în mare parte un popor agrar, trăind în sate și ocupându-se cu cultivarea orezului și cu pescuitul. Printre meșteșugurile practicate se numără împletitul, olăritul și prelucratul metalelor. Sunt adepții budismului Theravada, care coexistă cu credințe animiste prebudiste. Cultura indiană a exercitat, de-a lungul timpului, o influență puternică asupra culturii khmere.

Khmerii Roșii

(*în franceză*, Khmer Rouge)

Mișcare comunistă radicală care a stăpânit Cambodgia între 1975 și 1979. Khmerii Roșii, sub conducerea lui Pol Pot, s-au opus guvernării popularului prinț Norodom Sihanouk. Au obținut sprijin după ce Sihanouk a fost înlăturat de către Lon Nol (1970) și după ce forțe americane au bombardat regiunile rurale, la începutul anilor 1970. În 1975, Khmerii Roșii l-au alungat pe Lon Nol. Regimul lor extrem de brutal a dus (prin foamete, sărăcie și execuții) la moartea a 1–2 milioane de persoane. Îndepărtați de la putere de către vietnamezi (1979), s-au retras în zone izolate și au continuat lupta pentru putere în Cambodgia. Ultimele gherile de Khmeri Roșii s-au predat în 1998.

khmeră, limba ~ *sau* limba cambodgiană

Limbă mon-khmer, vorbită de peste șapte milioane de oameni în Cambodgia (unde

este limba națională), S Vietnamului și în unele părți ale Thailandei. Limba khmeră este scrisă cu caractere speciale, care, la fel ca sistemele de scriere birmaneză thai și lao, își au originea în scrierea sud-asiatică pallava (*vezi* sisteme de scriere indiene); prima inscripție în khmera veche datează din sec. VII d.Hr. În timpul perioadei Angkor (între sec. IX și XV), khmera a împrumutat multe cuvinte limbilor din regiune, precum thai și lao (*vezi* limbile thai). Khmera însăși a împrumutat multe cuvinte din sanscrită și pali.

Khnum *sau* Khnemu

Zeu egiptean antic al fertilității, asociat cu apa și procrearea. Venerat începând din 2800 î.Hr., era reprezentat ca un berbec cu coarne întoarse sau ca un om cu cap de berbec. Se credea că a creat omenirea din lut, ca un olar. Templul lui principal era la Elephantina, în apropierea actualului Assuan. Forma o triadă de zeități împreună cu zeițele Satis și Anukis. Lui Khnum i-a fost dedicat, de asemenea, un cult important la Esna, la S de Teba.

khoisan, limbi ~

Grup de cca 20 de limbi, vorbite în prezent de peste câteva sute de mii de hotentoți și de populațiile san din S Africii. O parte dintre limbile khoisan sunt fie moarte, fie vorbite de un număr foarte mic de oameni. Trăsătura distinctivă a limbilor khoisan este folosirea originală și extinsă a consoanelor de tip clic. Unitatea genetică a limbilor khoisan rămâne disputată.

Khomeini, Ruhollah *născut* Ruhollah Musawi

(17.05.1900?, Khomein, Iran – 03.06.1989, Teheran)

Cleric șiit și lider al Iranului (1979–1989). A primit o educație tradițională religioasă și s-a stabilit în 1922 la Qom, unde a devenit un cărturar șiit cu reputație și un opozant fățiș al primului conducător al Iranului, Reza Khan Pahlavi (1926–1941) și al fiului acestuia, Mohammad Reza Khan Pahlavi (1941–1979). Recunoscut public ca un mare ayatollah la începutul anilor 1960, a fost închis și apoi exilat (1964), în urma criticilor deschise aduse regimului. S-a stabilit mai întâi în Irak, unde a predicat câțiva ani în orașul în care este înmormântat, Al-Najaf; în 1978, după ce a fost alungat din Irak, s-a stabilit în apropierea Parisului, unde a continuat să militeze împotriva șahului. În acea perioadă și-a rafinat propria teorie despre *velâyat-e faqih* (*în arabă*, stăpânirea legiuitorilor), prin care clerul șiit, care în mod tradițional nu ar trebui să aibă putere politică, ar conduce țara. În Iran, tulburările s-au intensificat până când șahul a fugit, în 1979; Khomeini s-a întors în țară la puțin timp după aceea, iar în cele din urmă a fost numit lider politic și religios al Iranului (*rahbar*). A condus un sistem politic în care guvernarea aparținea clerului, iar politica sa externă era atât antioccidentală, cât și anticomunistă. În timpul primului an de guvernare, luptători iranieni au ocupat ambasada americană din Teheran – accentuând tensiunile cu Statele Unite ale Americii –, contribuind la izbucnirea Războiului dintre Iran și Irak (1980–1988).

Khons *sau* Khensu *sau* Chons

Zeu egiptean al lunii. Era fiul zeului Amon și al zeiței Mut. De obicei, era înfățișat ca un tânăr purtând un disc lunar și o cobră pe cap. Era asociat și cu babuinii și cu Thot, alt zeu al lunii. Spre sfârșitul Regatului Nou (cca 1100 î.Hr.), a fost construit un mare templu în numele lui, în complexul Karnak, la Teba.

Khorana, Har Gobind

(n. 09.01.1922, Raipur, India)

Biochimist american de origine indiană. A obținut doctoratul la Universitatea din Liverpool, apoi a predat în Canada și în SUA, iar din 1970 la MIT. În 1968 a primit Premiul Nobel, împreună cu Marshall Warren Nirenberg și Robert William Holley, pentru cercetarea ce a contribuit la explicarea modului în care componentele genetice ale nucleului unei celule controlează sinteza de proteine. Contribuția sa a constat în sintetizarea unor mici molecule de acid nucleic, ale căror structuri erau stabilite exact. Combinate cu substanțe potrivite, acizii săi nucleici sintetici au declanșat sinteza de proteine, la fel ca într-o celulă; comparând aceste proteine cu acidul nucleic, Khorana a arătat care sunt porțiunile din acidul nucleic ce conțineau codurile pentru fiecare parte din proteină. În 1970 a realizat prima copie artificială a unei gene de ciupercă.

Khorasan *sau* Khurasan *sau* Khorassan

Provincie, 6 048 000 loc. (1996), în NE Iranului. Centrul administrativ: Mashhad. Regiunea a fost denumită astfel pentru prima oară de dinastia sassanidă, în a cărei limbă înseamnă Pământul Soarelui. Stăpânită în trecut de arabi, cuprindea un mare teritoriu, inclusiv S Turkmenistanului și N Afghanistanului de azi. A fost invadată de musulmani în

650 d.Hr. A fost cucerită de Genghis-Han în 1220, iar în 1380, de Timur. Granițele actuale, ca provincie a Iranului, au fost definite în 1881. Populația este alcătuită din mai multe grupuri etnice, ca rezultat al numeroaselor migrații și invazii de-a lungul secolelor. Limbile vorbite sunt turca, persana și kurda. Provincia dă numele covorului Khorasan, țesut de mână.

Khorassan

Vezi Khorasan

Khorram-dinan *sau* Khorramiyeh

Sectă islamică, a cărei perioadă de dezvoltare a fost între sec. IX d.Hr. și XI. Deși erau musulmani, unii membri ai sectei credeau în transmigrarea sufletelor și în dualismul zoroastrian al zeităților bune și rele. La fel ca șiiții, erau partizani ai lui Ali în succesiunea califatului și erau de părere că islamul ar trebui condus de descendenții lui Mahomed. Se deosebeau de șiiți prin susținerea alegerii ereditare a conducerii, în persoana lui Abu Muslim. Susținând că este un descendent al lui Abu, liderul lor, Babak, a condus o rebeliune împotriva califatului abbasid din Bagdad, care s-a încheiat cu prinderea și executarea sa în 838 d.Hr. Secta a dispărut în sec. XI.

Khosroe I *sau* Khosroe Anushirvan

(m. 579 d.Hr.)

Rege persan (531–579 d.Hr.) din dinastia Sassanizilor. A reformat sistemul de taxe, a reorganizat armata și a condus campanii militare împotriva heftaliților (un popor din centrul Asiei), apoi în Armenia, Caucaz și Yemen. Se spune că ar fi deținut texte sanscrite, aduse în vederea traducerii. În timpul domniei sale, jocul de șah a fost adus din India, iar astronomia, astrologia, medicina și filozofia au prosperat. Se afirmă că Avesta a fost codificată în timpul domniei sale, iar în epocile ulterioare numele său a devenit legendar. Aproape orice structură preislamică din Iran, ale cărei origini nu sunt cunoscute, îi este atribuită lui.

Khosroe II *sau* Khosroe Parviz

(m. 628 d.Hr.)

Rege din dinastia Sassanizilor (590–628 d.Hr.), ale cărui succese militare au dus imperiul la cea mai mare suprafață din istoria sa. A obținut tronul – sprijinit de împăratul Mauritius al Imperiului Bizantin – în vremuri agitate. Când, în schimb, un nou împărat bizantin a preluat tronul, Khosroe a lansat un război împotriva Imperiului Bizantin, cucerind Armenia și Anatolia centrală. În 613 d.Hr., trupele sale au cucerit Damascul; Ierusalimul a căzut în 614 d.Hr. Destinul său s-a schimbat când forțele bizantine au recucerit teritoriile pierdute și cei mai abili generali ai săi au fost uciși. A urmat o revoluție în sânul familiei regale, iar Khosroe a fost executat. În timpul domniei lui, prelucrarea argintului și țesutul covoarelor au atins apogeul; există dovezi care susțin și o renaștere în sculptura pietrei. După moartea lui, imperiul a intrat într-un declin rapid, căzând în fața arabilor în timpul cuceririlor islamice, în 640 d.Hr.

Khuddaka Nikaya

(în *pali*, colecția scurtă)

Colecție de texte budiste. Reprezintă a cincea și ultima parte din *Sutta Pitaka* (scrisă în limba pali), unul dintre textele sacre ale budismului Theravada. Scrise între 500 î.Hr. și sec. I d.Hr., includ predici și discursuri doctrinare și etice atribuite lui Buddha. Conțin, de asemenea, toate marile lucrări poetice ale canonului pali (*vezi* Tripitaka).

Khulna

Oraș, 1 287 987 loc. inclusiv zona metropolitană (2001), în SV Bangladeshului. Așezat la N de Kolkata (Calcutta), India, constituie un important port fluvial, centru comercial și este legat prin șosele și cale ferată de marile orașe din S deltei Gange–Brahmaputra. A devenit municipiu în 1884 și găzduiește o universitate.

Khurasan

Vezi Khorasan

Khuriya Muriya *sau* Kuria Muria

Grup de insule situat în Oman, localizat în Marea Arabiei, dincolo de coasta de SE a țării. Este format din cinci insule, în mare parte nelocuite, cu o suprafață totală de 73 kmp. Insula Al-Hallaniyah, cea mai mare, este slab populată. Sultanul Omanului a cedat insulele Marii Britanii, în 1854, ele devenind parte din colonia britanică Aden în 1937. Anglia a retrocedat insulele Omanului în 1967.

Khwarezm *sau* Khwarizm

Vezi Horezm

Khwarezm-Shah, dinastia ~

Vezi dinastia Horezm-șahi

Khwarizmi, al-

Vezi Al-Horezmi

Khyber

Trecătoare în lanțul Spin Ghar (Safed Koh), la granița dintre Afghanistan și Pakistan.

Cu o lungime de cca 53 km, a fost poarta dinspre NV a invaziilor asupra subcontinentului indian; a fost traversată de persani, greci, moguli, afghani dinspre N și de britanici dinspre S. Populația paștuni afridi din zona Khyber s-a opus mult timp controlului străin, însă, în timpul celui de-al doilea război anglo-afghan, în 1879, triburile khyber au trecut sub stăpânire britanică. În prezent, pasul este controlat de Pakistan.

Kiarostami, Abbas

(n. 22.06.1940, Teheran, Iran)

Regizor iranian. A fost angajat în 1969 de către Institutul pentru Dezvoltare Intelectuală a Copiilor și Tinerilor Adulți, în vederea instituirii departamentului de film. Primul său film realizat ca regizor în cadrul institutului a fost unul liric, de scurtmetraj, intitulat *Pâinea și aleea* (Nan va Koutcheh, 1970), care prezenta elemente ce-i definesc opera: simțul improvizației, spiritul de documentare și ritmul vieții. Primul său lungmetraj, *Călătorul* (Mossafer, 1974), este un portret al unui adolescent dificil. În anii 1980 a realizat documentare despre viața elevilor iranieni. *Unde este casa prietenului?* (Khane-ye doust kodjast?, 1987) i-a adus recunoașterea internațională, fiind urmat de mai multe capodopere, inclusiv *Prim-plan* (Nema-ye Nazdik, 1990), *Printre măslini* (Zire darakhatan zeyton, 1994), *Gustul cireșei* (Ta'm e guilass, 1997) și *Vântul ne va purta* (Bad ma ra khahad bord, 1999). În anii 1980, Kiarostami a creat documentare analizând viețile școlarilor iranieni, iar filmul său *ABC Africa* (2001) înfățișează viața nefericită a orfanilor din Africa devastată de SIDA.

kibbutz

Așezare israeliană de tip comună, în care întreaga avere este administrată în comun, iar profitul reinvestit în așezare. Primul kibbutz a fost înființat în Palestina în 1909; multe dintre kibbutzuri au caracter agricol. În prezent sunt în jur de 200, cu o populație ce depășește 100 000 de oameni. Adulții trăiesc în locuințe private; copiii sunt în general cazați și îngrijiți ca grup. Mesele sunt pregătite și luate împreună. Membrii se întâlnesc regulat pentru a discuta despre afaceri și pentru a vota în chestiuni ce necesită o decizie. Sarcinile pot fi îndeplinite prin rotație, din inițiativă proprie sau după competență. Tendința de a trăi în kibbutz s-a restrâns în ultimele decenii. Dar kibbutzurile au continuat să joace un rol important în industria israeliană a turismului, atrăgând elevi și alți rezidenți pe termen scurt, majoritatea evrei de peste hotare, care caută o legătură cu trecutul. *Vezi și* Moshav.

kickapoo

Populație amerindiană nord-americană, înrudită cu indienii sauk și fox. Membrii săi trăiesc în Kansas, Oklahoma și Texas, SUA, precum și în N Mexicului. Numele este o variantă a cuvântului algonkin *kiwegapawa* care înseamnă „el e în preajmă" sau „el se mișcă dintr-un loc în altul". Limba lor este o limbă algonkină, iar în trecut locuiau pe teritorii din partea central sudică a statului Wisconsin, SUA. Kickapoo erau războinici formidabili; atacurile lor îi duceau până în S și NE Statelor Unite. Prin 1765, în urma alungării indienilor din Illinois, s-au așezat în apropiere de Peoria, Illinois; ulterior, sub presiunea avansării albilor, s-au mutat în Missouri, Kansas, Oklahoma, Texas și Mexico. Până în sec. XIX, autoritatea centrală a triburilor s-a destrămat, șefii diferitelor fracțiuni devenind autonomi. Indienii kickapoo au rezistat integrării culturale și au încercat să-și păstreze vechile tradiții. Aproximativ 3 500 de indieni au declarat că sunt de origine kickapoo, la recensământul din SUA, în 2000; această cifră nu-i include pe cei care trăiesc în Mexic.

Kidd, Michael *născut* Milton Gruenwald

(12.08.1919, Brooklyn, New York, SUA – 23.12.2007, Los Angeles, California)

Dansator, coregraf și regizor american. A studiat la Școala Americană de Balet, dansând cu respectiva companie în 1937, apoi s-a angajat la Teatrul de Balet American, unde a creat coregrafia pentru *Pe prima scenă* (On Stage I, 1945). A regizat multe musicaluri pe Broadway, dintre care patru au câștigat succesiv Premii Tony: *Băieți și păpuși* (Guys and Dolls, 1951), *Can-Can* (1953), *Micul Abner* (Li'l Abner, 1956) și *Destry și-a revenit* (Destry Rides Again, 1959). Printre filmele sale se numără *Orchestra ambulantă* (The Bandwagon, 1953), *Șapte mirese pentru șapte frați* (Seven Brides for Seven Brothers, 1954) și *Hello, Dolly!* (1969).

Kidd, William

cunoscut drept **Căpitanul Kidd**

(cca 1645, Greenrock, Renfrew, Scoția – 23.05.1701, Londra, Anglia)

Marinar și pirat britanic. Era marinar pe o navă de atac britanică atunci când, în 1695, a fost trimis să prindă pirații care jefuiau navele companiei East India. În acea călătorie a devenit el însuși pirat și a capturat câteva nave, rănindu-și mortal tunarul, pe William Moore. S-a predat la New York în

1699, pentru că-i fusese promisă iertarea. Trimis în Anglia pentru judecată, a fost găsit vinovat pentru uciderea lui Moore și pentru cinci acte de piraterie și condamnat la moarte prin spânzurare. O parte din comoara sa a fost găsită pe insula Gardiners (lângă Long Island), dar cea mai mare parte se pare că nu s-a găsit niciodată. După moarte, a câștigat un statut semilegendar și a devenit o figură romantică, de aventurier sălbatic și fermecător.

Kidder, Alfred V(incent)

(29.10.1885, Marquette, Michigan - 1963, Cambridge, Massachusetts)

Arheolog american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Harvard (1914), în urma dezvoltării sistemice a primei tipologii a ceramicii din perioada preistorică a SV Statelor Unite. Ulterior, și-a extins interesul pentru un studiu clasic (1924) privind dezvoltarea culturilor pueblo (1927) și conceperea unui sistem arheologic de clasificare foarte des folosit (sistemul Pecos) pentru SV. De asemenea, în 1929 a organizat un program interdisciplinar, în urma căruia a fost realizată o analiză a istoriei culturale în Vechiul și Noul Imperiu Maya din Mexic și America Centrală. A predat la Academia Andover (Philips) (1915–1935) și la Universitatea Harvard (1939–1950); a coordonat numeroase programe la Institutul Carnegie (1927–1950). A fost considerat cel mai important arheolog al Americii de Nord și al Americii Centrale din generația sa.

kiddush

Rugăciune sau binecuvântare iudaică, recitată la un pahar de vin chiar înaintea mesei din ajunul Sabatului sau a unei sărbători mari și care afirmă sfințenia zilei care începe. Este, de obicei, spusă de capul familiei, dar îi poate implica pe toți membrii ei. După recitare, fiecare persoană bea vin din pahar. În tradiția așkenază, două bucăți de pâine pe masă simbolizează mana adunată de evrei în timpul rătăcirii prin deșert.

Kiderlen-Wächter, Alfred von

(10.07.1852, Stuttgart, Württemberg - 30.12.1912, Stuttgart)

Diplomat german. Diplomat de carieră, a devenit în 1910 ministru de externe și a dus o politică externă beligerantă, străduindu-se să transforme Germania în prima putere europeană, prin Tripla Alianță. În cea de-a doua dintre Crizele Marocane (1911), a refuzat ofertele de pace ale guvernului francez și a exclus Marea Britanie de la negocieri. Deși expansioniștii germani au denunțat tratatul de pace ca fiind prea indulgent, atitudinea dură și puternică a lui Kiderlen din timpul crizei a agravat semnificativ tensiunile internaționale care au dus la izbucnirea Primului Război Mondial.

Kido Takayoshi *sau* Kido Koin

(11.08.1833, Chôshû, provincia Nagato, Japonia - 26.05.1877, Tokyo)

Alături de Saigo Takamori și Okubo Toshimichi, unul dintre cei trei giganți ai Restaurației Meiji din 1868. A devenit șeful guvernului domeniului din Choshu, iar din această poziție a complotat împreună cu Saigo și Okubo din Satsuma pentru răsturnarea shogunatului Tokugawa. În noul guvern, Kido a fost responsabil pentru transferarea capitalei din Kyoto în Edo (redenumit Tokyo), având sarcina de a-i convinge pe marii nobili să-și predea domeniile împăratului. A vizitat Europa în 1871, iar la întoarcere a contribuit la blocarea unui plan de a invada Coreea. Spre sfârșitul anilor 1870 a acționat pentru implementarea unei constituții după model occidental.

Kiefer, Anselm

(n. 08.03.1945, Donaueschingen, Germania)

Pictor german. În 1970 a fost elevul artistului conceptual Joseph Beuys. În picturi monumentale precum *Resurrexit* (1973) a folosit simboluri vizuale, culori sumbre și desene naive pentru a caracteriza cu ironie și sarcasm trecutul tragic al Germaniei. În anii 1980, în picturile sale uriașe a folosit tehnici de perspectivă și texturi neobișnuite. Este unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai neoexpresionismului de la sfârșitul sec. XX.

Kiel

Oraș, 232 242 loc. (2002), centrul administrativ al landului Schleswig-Holstein, din N Germaniei. A fost fondat în 1242, fiind un port la capătul de E al Canalului Kiel. A aderat în 1284 la Liga Hanseatică; în 1773 a devenit parte din Danemarca. Schleswig-Holstein a revenit Prusiei în 1866, Kiel devenind capitală în 1917. Importantă bază navală, a constituit ținta raidurilor aeriene ale aliaților în Al Doilea Război Mondial. Adăpostește biserica Sf. Nicolae (cca 1240), un palat ducal (cca 1280) și Universitatea Christian-Albrechts din Kiel (fondată în 1665).

Kienholz, Edward

(23.10.1927, Fairfield, Washinghton, SUA - 10.06.1994, Hope, Idaho)

Sculptor american. Mai întâi a pictat, dar, când și-a schimbat reședința la Los

Angeles, a început să lucreze reliefuri mari din lemn pentru pereți (1954). Controversatele sale sculpturi publice, începute la sfârșitul anilor 1950, erau asamblaje tridimensionale foarte detaliate, constituindu-se ca un rechizitoriu aspru al societății americane. Printre cele mai cunoscute asamblaje se numără *La Roxy* (Roxy's) (replica unui bordel din 1943 în Los Angeles) și *Bodega* (The Beanery) (o reproducere a unui bar decrepit cu 17 personaje, mirosuri de canal, muzică de tonomat și conversație în fundal). Criticii au catalogat unele dintre imaginile sale ca respingătoare sau pornografice.

Kieran cel Tânăr

Vezi Sfântul Ciáran de Clonmacnoise

Kierkegaard, Søren (Aabye)

(05.05.1813, Copenhaga, Danemarca - 11.11.1855, Copenhaga)

Filozof religios danez, considerat fondatorul existențialismului. A studiat teologia la Universitatea din Copenhaga. Este cunoscut pentru critica adusă filozofiei rațional-sistematice, în special hegelianismului, pe baza argumentului că viața reală nu poate fi subscrisă unui sistem conceptual abstract. De pe această poziție, a încercat să pregătească terenul pentru o interpretare adecvată a credinței și religiei, în special a creștinismului. Printre operele sale celebre se numără *Sau-sau* (Enten-Eller, 1843), *Frică și cutremurare* (Frygt og Baeven, 1843) și *Maladia mortală* (Sygdommen til Doden, 1849). În ultimii ani de viață a atacat insistent instituția Bisericii; epuizat de stres, a murit la 42 de ani. A exercitat o influență puternică asupra filozofilor și teologilor continentali din sec. XX, precum Karl Barth, Karl Jaspers, Martin Heidegger și Martin Buber.

Søren Kierkegaard, desen de Christian Kierkegaard, cca 1840; colecție privată

MINISTERUL REGAL DANEZ AL AFACERILOR EXTERNE

Kiev *în ucraineană* Kiiv

Oraș, 2 611 000 loc. (2001), capitala Ucrainei. Așezat de-a lungul fluviului Nipru, a fost fondat în sec. VIII d.Hr., iar spre sfârșitul sec. IX d.Hr. principii săi au extins teritoriul, pentru a crea Rusia Kieveană. În 1240 a fost distrus de tătarii Hoardei de Aur; după reconstrucție, a intrat sub controlul lituanienilor, polonezilor și cazacilor. A fost alipit Rusiei în 1793, iar în 1934 a devenit capitala Republicii Socialiste Sovietice Ucraina. A devenit capitala Ucrainei odată cu obținerea independenței, în 1991. Important oraș industrial, este și un centru educațional și cultural; găzduiește o universitate de stat și Academia de Științe a Ucrainei.

Kigali

Oraș, 603 049 loc. (2002), capitala Rwandei. Situat în mijlocul țării, a constituit un centru comercial în timpul administrației coloniale germane (după 1895) și un centru regional de-a lungul perioadei coloniale belgiene (1919–1962). A devenit capitala Rwandei independente în 1962. Aflat în rapidă creștere, orașul a avut de suferit în urma tulburărilor politice din anii 1990.

kikuyu *sau* gikuyu

Populație vorbitoare de limbă bantu; trăiește în zona muntoasă a Kenyei central-sudice, în apropierea muntelui Kenya. Numărând peste șase milioane de locuitori, sunt cel mai mare grup etnic din Kenya. În mod tradițional, oamenii trăiau în locuințe separate, însă în timpul rebeliunii Mau Mau, guvernul colonial britanic i-a mutat în sate, din motive de securitate, iar acest mod de așezare a devenit permanent. Economia lor tradițională se baza pe cultura intensivă de mei și pe alte recolte; printre cele profitabile în prezent se numără cafeaua, porumbul, fructele și legumele. Mulți kikuyu ocupă slujbe în administrație.

Kilauea

Crater, în partea de E a Mauna Loa, în Parcul Vulcanic Național Hawaii. Cel mai mare crater de vulcan activ din lume, are cca 5 km lungime, este larg de 3,2 km, are o adâncime de 150 m și se află la o altitudine de 1 250 m. La baza lui se află așa-numita Groapă Halemaumau, casa legendară a zeiței focului, Pele. Erupțiile frecvente sunt de obicei reținute în crater, sub forma unui lac de lavă fierbinte, dar câteodată aceasta se revarsă; din 1983, o serie de erupții au produs lavă care a ajuns la ocean, la 48 km depărtare.

Kilburn, Tom

(11.08.1921, Dewsbury, Yorkshire, Anglia - 17.01.2001, Manchester)

Cercetător informatician britanic. Cartea sa *Un sistem de stocare pentru mașinile de calcul digitale binare* (A Storage System for Use with

Binary Digital Computing Machines, 1947) a determinat o serie de organizații americane și rusești să-i adopte tehnicile. Împreună cu Frederic C. Williams (1911–1977), a proiectat și construit Manchester Mark I (1949), unul dintre primele computere de stocat programe din Anglia (1951), care a dus la realizarea primului computer comercial, Ferranti Mark I (1949). În 1964 a fondat cel dintâi departament universitar de informatică din Marea Britanie, devenind primul profesor al acestuia.

Kilby, Jack (St. Clair)

(08.11.1923, Jefferson City, Missouri, SUA - 20.06.2005, Dallas, Texas)

Inventator american. A studiat la Universitatea din Wisconsin. În 1958 s-a alăturat companiei Texas Instruments; acolo a construit primul circuit integrat, un dispozitiv în cadrul căruia toate componentele circuitului sunt integrate pe o singură suprafață semiconductoare. De asemenea, a contribuit la inventarea unui calculator portabil, dotat cu o imprimantă termală, folosit în terminalele de date portabile. Deținător a peste 60 de brevete de invenții, i-au fost decernate Medalia Națională pentru Știință (1970), Premiul Kyoto (1993) și Premiul Nobel pentru fizică (2000, alături de Hervert Kroemer și Jores Alferov).

Kilimanjaro

Munte vulcanic în NE Tanzaniei. Situat în Parcul Național Kilimanjaro (înființat în 1973), cuprinde vârfurile a trei vulcani stinși: Kibo, Mawensi și Shira. Înălțimea maximă o atinge vârful Kibo, 5 895 m, care este și cel mai înalt punct din Africa. Primii europeni care au observat muntele Kilimanjaro au fost misionarii germani (1848). Kibo a fost escaladat pentru prima dată în 1889, iar vârful Mawensi (5 150 m), în 1912.

Marginea craterului vulcanului Kilimanjaro în zori

GERALD CUBITT

Killy, Jean-Claude

(n. 30.08.1943, Saint-Cloud, lângă Paris, Franța)

Schior francez. A crescut într-o stațiune de schi din Alpi. A devenit campion european în 1965, iar în 1966 a câștigat campionatul mondial la individual compus (coborâre, slalom și slalom uriaș). În 1967 a câștigat prima Cupă Mondială la masculin, repetând succesul în 1968. La Olimpiada de Iarnă din 1968 a fost al doilea schior care a câștigat toate medaliile din cadrul probelor alpine (după austriacul Toni Sailer, în 1956). S-a retras din competiții în 1968, dar a revenit în branșă în 1972.

kilt

Accesoriu vestimentar pentru bărbați, similar unei fuste, până la nivelul genunchilor, care face parte din portul tradițional scoțian sau din îmbrăcămintea de muntean din Scoția. Este făcut din stofă de lână plisată și se înfășoară în jurul taliei, cu pliurile în spate, părțile drepte suprapunându-se în față. De obicei este purtat împreună cu pelerina scoțiană, o bucată de stofă dreptunghiulară, drapată peste umărul stâng. Atât fusta, cât și pelerina sunt făcute din stofă tartan. Acest ansamblu, care s-a dezvoltat în sec. XVII, este purtat la ocazii speciale, dar și în mod obișnuit. Costumul tradițional de muntean constituie uniforma regimentelor scoțiene din armata britanică; kiltul era purtat în bătălii, chiar și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Kilwa (Kisiwani)

Fost oraș-stat islamic, așezat pe o insulă lângă coasta de S a actualei Tanzanii. A devenit până în 1100 unul dintre cele mai active centre comerciale ale coastei de E a Africii, aici fiind bătute monede de aur. După ce a fost pentru scurt timp sub stăpânire portugheză, în sec. XVI, și-a pierdut din importanță și a fost abandonat. Există și azi ruine extinse, printre care moschei, o fortăreață portugheză și un palat din sec. XIII–XIV. Orașul modern Kilwa, de pe coasta Tanzaniei, a fost fondat, se pare, la începutul sec. XIX, de către emigranți din insulă, fiind în perioada respectivă un centru important pentru exportul de sclavi.

Kimberley

Oraș, 185 000 loc. (2005), situat în Africa de Sud. Fondat în 1871, la scurt timp după descoperirea în zonă a zăcămintelor de diamante, a fost centrul administrativ al districtului Griqualand West (1873–1880), înainte de a deveni parte din Colonia Capului. A fost asediat de buri timp de patru luni (1899–1900), în timpul Războiului sud-african. Este și acum un centru de exploatare a diamantelor; la periferiile orașului există gropi și grămezi uriașe de pământ, ca rezultat al exploatărilor miniere. Mina Kimberley, astăzi închisă și denumită Marea Groază, se află în apropiere.

kimberlit

Rocă vulcanică de culoare închisă, grea, deseori brecioasă, care poate conține diamante. Este un peridotit cu mică, un tip de rocă ultrabazică, având o compoziție minerală complexă, frecvent modificată postmagmatic. Se găsește în districtul Kimberley din Africa de Sud, în regiunile lacului Argyle și Kimberley din Australia, precum și în apropierea orașului Ithaca, New York, SUA.

Kim Dae Jung

(n. 06.01.1924?, Mokp'o, insula Haeui, Coreea, azi în provincia Cholla, Coreea de Sud - 18.08.2009, Seul)

Om politic sud-coreean și primul lider al opoziției care a devenit președinte. A intrat în politică în 1954, împotrivindu-se politicii lui Syngman Rhee, dar nu a obținut vreun post în guvern până în 1961. După ce a fost arestat de câteva ori în anii 1970, a fost condamnat la moarte pentru instigare la revoltă și conspirație; sentința a fost comutată în 20 de ani de închisoare. În 1985, după un scurt exil în SUA, a redevenit liderul politic al opoziției. În 1997 a fost ales președinte al Coreei de Sud, funcție pe care a deținut-o în perioada 1998–2003. În 2000 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace.

Kim Ir Sen *sau* Kim Il-sung

(15.04.1912, Man'gyŏndae, Coreea - 08.07.1994, Phenian)

Lider comunist al Coreei de Nord, din 1948 până la moarte. Când Coreea a fost divizată, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, în două jumătăți - cea nordică sub control sovietic, iar cea sudică sprijinită de SUA –, Kim Ir Sen a contribuit la crearea unui guvern provizoriu comunist și a devenit prim-ministru. Coreea de Nord a invadat Coreea de Sud în încercarea de a reunifica țara, dar Războiul din Coreea astfel rezultat s-a sfârșit fără reunificare. După război, Kim a introdus o politică de autosuficiență *(juche)*, prin care Coreea de Nord a încercat să-și dezvolte economia cu cât mai puțin ajutor din partea altor țări. Cultul permanent și omniprezent al personalității sale i-a permis să conducă țara fără rival timp de 46 de ani, într-una dintre societățile cele mai izolate și represive din lume.

Kim Jong Il *sau* Kim Chong Il

(n. 16.02.1941, Siberia, URSS)

Fiu al lui Kim Ir Sen. A fost numit succesorul tatălui său în 1980, devenind conducătorul de facto al Coreei de Nord după moartea acestuia în 1994. Cunoscut în țara sa drept „conducătorul iubit", apare rar în public. După o perioadă de foamete accentuată (1995–1998), politica lui s-a schimbat, diferite măsuri de relaxare începând să scoată țara din izolarea extremă.

kimono

Veșmânt purtat de bărbații și femeile din Japonia, din perioada Nara timpurie (645–724 d.Hr.) până în prezent. Kimonoul este un halat care ajunge până la glezne, cu mâneci lungi, ample și decolteu în formă de V. Se înfășoară de la stânga la dreapta pe piept și se leagă în talie cu o eșarfă lată, numită obi. Actualul obi, mai lat, datează abia din sec. XVIII. Deși kimonoul este originar din China, marea sa frumusețe se datorează maeștrilor japonezi din sec. XVII și XVIII.

Kim Young Sam

(n. 20.12.1927, insula Kŏje, lângă Pusan, Coreea)

Lider moderat al opoziției sud-coreene, președinte al țării între 1993 și 1998, după ce partidul său a fuzionat cu cel aflat la guvernare. Ales pentru prima dată în Adunarea Națională a Coreei de Sud în 1954, a activat în cadrul ei până în 1979, când a fost destituit de către președintele Park Chung Hee. Înlăturarea lui a dus la declanșarea de revolte și demonstrații, care au precedat asasinarea lui Park. După preluarea militară a puterii de către generalul Chun Doo Hwan, în 1980, Kim a fost pus sub arest la domiciliu până în 1983. În 1990, partidul său a fuzionat cu Partidul Justiției Democrate, aflat la guvernare, mișcare ce l-a ajutat să câștige alegerile prezidențiale din 1992. A lansat reforme împotriva corupției politice, iar sub conducerea sa Coreea a cunoscut o perioadă de continuă dezvoltare și prosperitate până în 1997, când țara a fost antrenată în criza financiară asiatică.

Kindi, al- *nume complet* Yakub ibn Ishaq al-Sabah al-Kindi

(m. 870 d. Hr.)

Primul filozof important al islamului. Și-a desfășurat activitatea în Irak, sub califii al-Mamun și al-Mutasim. Unul dintre primii savanți arabi care i-au studiat pe filozofii greci, a introdus cuvinte grecești importante în arabă și a încercat să combine într-un nou sistem concepțiile lui Platon cu cele ale lui Aristotel. Scurtele sale eseuri au tratat problemele filozofice aduse în discuție de neoplatonism. De asemenea, a scris peste 270 de tratate științifice în

domenii precum astrologia, aritmetica indiană, fabricarea săbiilor și arta culinară.

King, B. B. *născut* Riley B.

(n. 16.09.1925, Itta Bena, lângă Indianola, Mississippi, SUA)

Chitarist american de blues. Crescut în delta fluviului Mississippi, a fost influențat de timpuriu de muzica gospel. A lucrat pentru un timp ca disc-jockey în Memphis, unde a primit porecla B. B. (de la Blues Boy). Primul său hit, *Three O'Clock Blues* (1951), a fost urmat de o lungă suită de alte succese, printre care se numără și *Every Day I Have the Blues* și *The Thrill is Gone*. Strigătele lui vocale, pronunțate fără inflexiuni pasionale, erau acompaniate de sunete de chitară, pe o singură coardă, cu o vibrație distinctă, într-un stil influențat de chitariștii de blues din deltă și de chitaristul de jazz Django Reinhardt. Spre sfârșitul anilor 1960, chitariștii rock i-au recunoscut influența și i-au prezentat pe King și pe Lucille, chitara sa, publicului alb. Rămâne cel mai cunoscut cântăreț de blues al tuturor timpurilor.

B.B. King, 1972

SIDNEY A. SEIDENBERG, INC

King, Billie-Jean *născută* Billie-Jean Moffitt

(n. 22.11.1943, Long Beach, California, SUA)

Jucătoare americană de tenis. Când a câștigat primul open la Wimbledon la dublu, în 1961, făcea parte din cea mai tânără echipă care a atins această performanță. A continuat să câștige, acumulând un număr record de 20 de titluri la Wimbledon (simplu, dublu feminin și dublu mixt), începând de la jumătatea anilor 1960 până spre jumătatea anilor 1970; în 2003, recordul său a fost egalat de Martina Navratilova. A câștigat, de asemenea, câteva titluri de Mare Slem (SUA; 1967, 1971, 1972, 1974, Australia: 1968, Franța: 1972). A fost de șapte ori numărul 1 în America și de cinci ori numărul 1 în lume. În 1973 l-a învins pe fostul campion la bărbați Bobby Riggs, în vârstă de 55 de ani, într-o intens mediatizată „bătălie a sexelor". A fost cofondatoarea și prima președintă a Asociației de Tenis Feminin, iar în același an (1974) a fondat World Team Tennis, împreună cu soțul său, Larry King, unde a lucrat ca director. A scris două autobigrafii (în colaborare cu alți autori) și o istorie a tenisului feminin, contribuind și la fondarea revistei *Womensport*.

COLORSPORT

Billie-Jean King

King, Larry *născut* Lawrence Harvey Zeiger

(n. 19.11.1933, Brooklyn, New York, SUA)

Moderator american de dezbateri televizate. A fost disk-jockey la radio în Miami, gazdă de talk-show și moderator, dar și scriitor freelancer (1957–1978). A fost moderatorul cunoscutei emisiuni radio *The Larry King Show* (1978–1994), iar din 1985, al dezbaterii televizate *Larry King Live*, pe postul CNN. Faimos pentru stilul său degajat de intervievare a celebrităților, jurnaliștilor și a liderilor din întreaga lume, a realizat peste 30 000 de interviuri în cadrul celor două emisiuni.

King, Martin Luther, Jr. *născut* Michael Luther King, Jr.

(15.01.1929, Atlanta, Georgia, SUA - 04.04.1968, Memphis, Tennessee)

Lider american al luptei pentru drepturi civile. Fiu și nepot al unor preoți baptiști, a devenit, în timpul facultății, adept al nonviolenței. El însuși preot baptist din 1954, a devenit pastorul unei biserici din Montgomery, Alabama. În anul următor și-a luat doctoratul la Universitatea Boston. A fost ales să coordoneze activitatea Asociației Montgomery pentru Îmbunătățire, ale cărei eforturi de boicotare s-au concretizat, în final, prin eliminarea politicii de segregare rasială în mijloacele publice de transport. În 1957 a instituit Conferința Comandamentului Creștin din Sud și a început să predice pe tot teritoriul Statelor Unite, îndemnând la acțiuni nonviolente, în favoarea obținerii drepturilor civile pentru afro-americani. În 1960 s-a întors în Atlanta pentru a deveni pastor, împreună cu tatăl său, la Biserica Baptistă Ebenezer. A fost arestat și închis pentru că a protestat într-un restaurant față de segregare; cazul său a atras atenția națională, iar candidatul la președinție John F. Kennedy a intervenit pentru a obține eliberarea lui. În 1963, King a contribuit la organizarea marșului de la Washington, care a adunat peste 200 000 de protestatari, în fața cărora a ținut celebrul discurs *I have a dream* (Eu am un vis). Marșul a influențat emiterea Declarației Drepturilor Civile din 1964; tot în 1964 i-a fost decernat Premiul

Martin Luther King, Jr.

JULIAN WASSER

Nobel pentru pace. În 1965 a fost criticat în sânul Mișcării pentru Drepturi Civile pentru că a cedat în fața soldaților într-un marș în Selma, Alabama, și pentru eșecul în eforturile de a schimba politica de segregare rasială a locuințelor din Chicago. Apoi și-a extins cauzele pentru care milita, pledând pentru susținerea populației sărace din toată lumea și împotrivindu-se Războiului din Vietnam. În 1968 a mers la Memphis, Tennessee, pentru a sprijini o grevă a lucrătorilor sanitari; aici, pe 4 aprilie, a fost asasinat de către James Earl Ray. A treia zi de luni din luna ianuarie este considerată sărbătoare națională, în memoria lui Martin Luther King, Jr.

King, Rufus

(24.03.1755, Scarborough, Massachusetts - 29.04.1827, Jamaica, New York, SUA)

Diplomat american. A fost delegat în cadrul Congresului Continental (1784–1787), unde a făcut apel pentru adoptarea unei noi constituții. A colaborat la elaborarea Constituției SUA și a obținut ratificarea ei din partea statului Massachusetts. În 1788 s-a stabilit la New York, unde a fost ales printre primii senatori ai statului în Senatul american (1789–1796, 1813–1825). A devenit un lider puternic al Partidului Federalist, introducând prevederea împotriva sclaviei în documentul din 1787, care a făcut parte din Ordonanțele Nord-Vest. A fost ambasador în Marea Britanie în perioadele 1796–1803 și 1825–1826.

King, Stephen (Edwin)

(n. 21.09.1947, Portland, Maine, SUA)

Scriitor american. Educat la Universitatea din Maine, a scris numeroase cărți extrem de populare, care l-au făcut unul dintre scriitorii cei mai bine vânduți din lume. În cărțile sale, horrorul, macabrul, fantasticul și elementele science-fiction se combină permanent. *Carrie* (1974, ecranizat în 1976), primul său roman publicat, care s-a bucurat de un succes imediat, a fost urmat de o lungă serie de cărți foarte cunoscute, printre care *Strălucirea* (The Shining, 1977, ecranizare în 1980, adaptat pentru televiziune în 1997), *Zona moartă* (The Dead Zone, 1979, ecranizare în 1983), *Cimitirul animalelor* (Pet Sematary, 1983, ecranizare în 1989) și *Misery* (1987, ecranizare în 1990). Majoritatea romanelor sale au fost adaptate pentru televiziune sau pentru marele ecran, cele mai multe dintre ele fiind traduse în diverse limbi.

King, W(illiam) L(yon) Mackenzie

(17.12.1874, Berlin, Ontario, Canada - 22.07.1950, Kingsmere, Québec)

Prim-ministru al Canadei (1921–1926, 1926–1930, 1935–1948). Nepot al lui William L. Mackenzie, a fost ministru adjunct al muncii (1900–1908), înainte de fi numit primul ministru al muncii din Canada (1909–1911). Reales în Parlamentul canadian (1919), a devenit liderul Partidului Liberal. Ca prim-ministru, a sprijinit reforma socială fără socialism; a condus guvernul cu sprijinul unei alianțe între liberali și progresiști. A dus o politică de o mai mare independență în cadrul relațiilor dintre națiunile din Commonwealth și Marea Britanie. În Al Doilea Război Mondial, dar și ulterior, a reușit să unifice o țară adesea divizată între partea engleză și cea franceză.

King, William Rufus de Vane

(07.04.1786, districtul Sampson, Carolina de Nord, SUA - 18.04.1853, Cahaba, Alabama)

Om politic american. A fost membru al Camerei Reprezentanților din partea statului Carolina de Nord din 1811, demisionând în 1816 pentru a lucra ca secretar al delegației lui William Pinkney, ministru american plenipotențiar în Rusia. La întoarcere, s-a mutat în Alabama, devenind unul dintre primii senatori care au reprezentat acest stat în Senatul amercian (1819–1844, 1848–1852). Ca ministru în problemele legate de relațiile cu Franța (1844–1846), a convins guvernul francez să nu se amestece în anexarea la SUA a statului Texas, pe atunci parte a Mexicului. În 1852 a fost ales vicepreședinte al Statelor Unite în timpul mandatului lui Franklin Pierce, dar a murit la puțin timp după ce a depus jurământul.

King George

Golf în Oceanul Indian, pe coasta de S a Australiei de Vest. Cu o suprafață de 91 kmp, găzduiește porturile Oyster Harbor și Princess Royal Harbor (port al orașului Albany). A fost cartografiat în 1791, de căpitanul George Vancouver, și a servit inițial ca bază pentru vânătoarea balenelor.

Kings Canyon, Parcul Național ~

Parc național în Sierra Nevada, situat în partea central-sudică a Californiei. Ocupând 1 870 kmp, este administrat împreună cu Parcul Național Sequoia, aflat

în apropiere. A fost înființat în 1940 și cuprinde arbori giganți sequoia. Cea mai spectaculoasă parte este canionul Kings, de pe râul Kings, care a fost modelat în urma acțiunii ghețarilor.

Kings, Bătălia de pe Muntele ~
(7 octombrie 1780)

Bătălie în cadrul Revoluției Americane, între revoluționarii americani și loialiști. În jur de 2 000 grăniceri au fost adunați pentru a se împotrivi avansării britanice în Carolina de Nord; ei i-au înconjurat pe cei 1 100 de soldați, majoritatea loialiști, din New York și Carolina de Sud, pe Muntele Kings, situat în Carolina de Sud, în apropierea graniței cu Carolina de Nord. Grănicerii au ucis sau au capturat aproape întreg efectivul alcătuit din loialiști, iar bătălia a marcat începutul schimbării de situație în războiul împotriva britanicilor.

Kingsley, Charles
(12.06.1819, Holne Vicarage, Anglia - 23.01.1875, Eversley, Hampshire)

Cleric și romancier englez. După studii la Cambridge, a devenit preot de parohie și, ulterior, capelanul reginei Victoria, profesor de istorie modernă la Cambridge și canonic la Westminster. Susținător entuziast al socialismului creștin, a publicat câteva romane axate pe probleme sociale, înainte de a scrie romanele istorice de mare succes *Hypatia* (1853), *Westward Ho!* (1855) și *Hereward the Wake* (1866). Deoarece Biserica Anglicană tindea să se apropie de catolicism, s-a angajat într-o cunoscută dispută cu John Henry Newman. Acceptarea deplină a teoriei evoluționiste a lui Charles Darwin a inspirat și cartea sa pentru copii *Copiii apelor* (The Water-Babies, 1863).

Kingston
Oraș, 594 500 loc., inclusiv zona metropolitană (2004), port important și capitala statului Jamaica. Localizat pe coasta de SE a insulei, a fost fondat în 1692, în urma distrugerii orașului Port Royal de un cutremur. A devenit curând centrul comercial al Jamaicăi, fiind declarat capitală politică în 1872. Printre clădirile istorice se numără o biserică din sec. XVII, o fortăreață cu pod extensibil și sediul central al puterii, Headquarters House, datând din sec. XVIII. Aici se află Universitatea Indiilor de Vest.

Kingston, Maxine Hong *născută* Maxine Hong
(n. 27.10.1940, Stockton, California, SUA)

Scriitoare americană. Născută într-o familie de imigranți, a învățat la mai multe școli și universități. În romanele și operele sale nonficționale examinează miturile, realitățile și identitățile culturale ale familiilor americane și chineze, precum și rolul femeilor în cultura chineză. Romanele sale foarte apreciate *Femeia războinic* (The Woman Warrior, 1976) și *Bărbați din China* (China Men, 1980) combină realitatea cu fantezia, relevând aspecte din istoria familiei sale.

Kingston, Queen's University din ~
Universitate privată din Kingston, Ontario, în Canada. A fost fondată în 1841, după modelul Universității din Edinburgh. Este o mare instituție de cercetare, cuprinzând colegii și facultăți în majoritatea domeniilor. Printre instituțiile sale de cercetare se află centre pentru studiul relațiilor internaționale, al relațiilor industriale și al resurselor naturale.

Kingston upon Hull
Oraș, 243 595 loc. (2001), autoritate unitară, district geografic din East Riding în Yorkshire, district istoric în Yorkshire, Anglia. Se află pe malul nordic al râului Humber, la confluența acestuia cu râul Hull, la 35 km de Marea Nordului. Hull era un port medieval specializat în comerțul cu lână, care a trecut din administrația călugărilor de la Meaux Abbey sub tutela lui Eduard I, în 1293. Mai bine de 400 de ani a fost portul principal pentru rutele pe apele interne ce se uneau pe râul Humber. Ridicat la statut de oraș în 1897, este un port național important la mare, unde pot să acosteze vapoare oceanice de mare gabarit. Partea medievală a orașului cuprinde câteva clădiri istorice; în 1486 a fost înființată o școală de gramatică.

Kingstown
Oraș, 13 044 loc. (2004), capitală și port principal al Insulelor St. Vincent și Grenadine, în America Centrală insulară. Așezat la capătul de SV al insulei St. Vincent, este situat deasupra nivelului portului Kingstown Harbor. Printre punctele de interes se numără grădinile botanice (fondate în 1763), cele mai vechi din emisfera vestică; în 1787, căpitanul William Bligh a călătorit pe nava *Bounty* pentru a aduce arbori de pâine din Tahiti pentru această grădină.

Kinnock, Neil (Gordon)
(n. 28.03.1942, Tredegar, Monmouthshire, Wales)

Om politic britanic. Ales în Parlament în 1970, a ocupat funcții din ce în ce mai importante în cadrul Partidului Laburist și a fost numit în comitetul executiv al

acestuia în 1978. În 1983, după cea mai mare înfrângere a partidului din ultimii 48 de ani, a fost ales în funcția de conducător al formațiunii (cel mai tânăr lider din istorie). Până în 1989, a reușit să convingă partidul să renunțe la politicile radicale de dezarmare și naționalizare pe scară largă. Deși partidul a obținut mai multe locuri în Parlament, a pierdut alegerile generale din 1992 în fața conservatorilor, iar Kinnock a demisionat din postul de conducere. A devenit vicepreședinte al Comisiei Europene a Uniunii Europene în 1999.

Kinsey, Alfred (Charles)

(23.06.1894, Hoboken, New Jersey, SUA - 25.08.1956, Bloomington, Indiana)

Zoolog și expert american în comportamentul sexual uman. După ce a obținut doctoratul la Universitatea Harvard (1920), a predat zoologia la Universitatea Indiana, unde, în 1942, a devenit director-fondator al Institutului pentru Cercetare în Domeniul Sexologiei din cadrul universității (în 1981 redenumit Institutul Kinsey pentru Cercetare în Domeniul Sexologiei, Inc.). Cercetările sale referitoare la sexualitatea umană au condus la publicarea lucrărilor *Comportamentul sexual la bărbați* (Sexual Behavior in the Human Male, 1948) și *Comportamentul sexual la femei* (Sexual Behavior in the Human Female, 1953). Aceste lucrări, bazate pe 18 500 de interviuri personale, au avut parte de o mediatizare extraordinară datorită concluziilor asupra moravurilor și comportamentelor sexuale contemporane. În ultimii ani însă, metodologiile și modelele statistice ale lui Kinsey au fost puse serios sub semnul întrebării și au fost îndelung criticate.

Kinshasa *anterior* Léopoldville

Oraș, 5 717 000 loc. (2005), capitală și cel mai mare oraș al Republicii Democrate Congo. Așezat pe malul de S al fluviului Congo, a fost fondat sub numele Léopoldville, în 1881, de către Henry Morton Stanley. A devenit capitala Congoului Belgian în anii 1920. După Al Doilea Război Mondial, a evoluat până la statutul de cel mai mare oraș al Africii subsahariene, fiind desemnat capitala republicii independente în 1960. Numele actual i-a fost dat în 1966. Important port fluvial și centru comercial, găzduiește Universitatea Kinshasa (înființată în 1954).

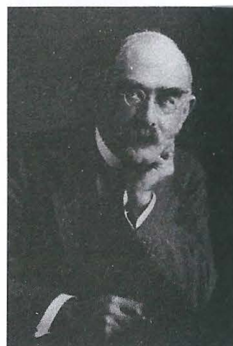
kiowa

Populație amerindiană. Majoritatea membrilor tribului trăiesc în prezent în Oklahoma, SUA, în cadrul unei rezervații pe care o împart cu comanche și apași. Limba lor face parte din grupa lingvistică kiowa-tanoană. Numele kiowa poate fi o variantă a numelui pe care și l-au dat singuri, kai-i-gwu, însemnând „poporul cel mai important". Kiowa s-au mutat din Montana de V mai spre S, adoptând stilul de viață al indienilor de prerie. Vânau bizoni și trăiau în corturi indiene (*vezi* tepee) mari, sprijinite pe trei piloni. Erau organizați în societăți războinice, ai căror membri își câștigau poziția în funcție de actele de vitejie săvârșite în luptă. Credeau că visele și viziunile le dădeau puteri supranaturale și participau la ceremonia dansul soarelui. Se remarcă prin ilustrările pictografice sau „istoriile calendaristice" ale evenimentelor importante din cadrul tribului. Au fost printre ultimii indieni din câmpie care au cedat în fața Statelor Unite. În cadrul recensământului din 2000, cca 8 600 de oameni s-au declarat descendenți direcți kiowa.

Kipling (Joseph) Rudyard

(30.12.1865, Bombay, India - 18.01.1936, Londra, Anglia)

Romancier, nuvelist și poet britanic născut în India. Fiu al unui curator de muzeu, a fost educat în Anglia, dar s-a întors în India ca jurnalist. A devenit în scurt timp celebru pentru volumele de povestiri, începând cu *Povestiri simple din ținutul deluros* (Plain Tales from the Hills, 1888) cuprinzând și *Omul care voia să fie rege* (The Man Who Would Be King), și apoi pentru colecția de poezii *Baladele de cazarmă* (Barrack-Room Ballads, 1892) incluzând *Gunga Din* și *Mandalay*. Poemele sale, în general foarte ritmate, sunt adeseori balade epice. În timpul unei perioade în care a locuit în SUA, a publicat: romanul *Lumina care s-a pierdut* (The Light That Failed, 1890); cele două volume ale *Cărților junglei* (Jungle Books, 1894, 1895), aventurile băiatului sălbatic Mowgli în jungla indiană, care au devenit clasice în literatura pentru copii. Romanul de aventuri *Căpitanii curajoși* (Captains Courageous, 1897) și *Kim* (1901) sunt cele mai bune romane despre India. A mai scris alte șase volume de povestiri scurte și câteva

Rudyard Kipling

ELLIOTT & FRY

de versuri. Printre cărțile sale pentru copii se numără și *Povestiri aievea* (Just So Stories, 1902) și colecția de basme *Puck de pe dealul lui Pook* (Puck of Pook's Hill, 1906). I-a fost decernat Premiul Nobel în 1907. Popularitatea sa extraordinară din timpul vieții a scăzut după Primul Război Mondial, din cauza imaginii sale larg mediatizate, de imperialist șovin.

Kirchhoff, Gustav Robert

(12.03.1824, Königsberg, Prusia - 17.10.1887, Berlin, Germania)

Fizician german. Legile lui Kirchhoff (1845) permit calcularea curenților, voltajelor și rezistențelor rețelelor electrice (a fost primul care a demonstrat că viteza curentului care trece printr-un conductor este egală cu viteza luminii) și au dus la generalizarea ecuațiilor privind fluxul curentului în trei dimensiuni. Împreună cu Robert Bunsen, a demonstrat că fiecare element emite lumină colorată, atunci când este încălzit, pe lungimile de undă specifice lui, fapt care a constituit baza analizei spectrale. Cei doi savanți au folosit această nouă metodă de cercetare pentru a descoperi elementele cesiu (1860) și rubidiu (1861); totodată au deschis o nouă eră în astronomie, atunci când au aplicat această metodă la spectrul Soarelui.

Kirchhoff, regulile circuitelor lui ~ *sau* legile lui Kirchhoff

Două principii, dezvoltate de Gustav Kirchoff, în legătură cu circuitele complexe, care exemplifică legile conservării (*vezi* legea conservării) sarcinilor electrice și a energiei. Sunt folosite pentru a determina valoarea curentului electric în fiecare segment al circuitului. Prima lege afirmă că suma curenților dintr-un nod al circuitului este egală cu suma curenților din afara respectivei joncțiuni. A doua lege afirmă că în jurul fiecărei bucle dintr-un circuit electric suma forței electromotoare este egală cu suma tuturor căderilor de potențial (schimbări ale voltajului) de-a lungul componentelor buclei. Folosindu-se aceste legi, pot fi rezolvate ecuații algebrice pentru a stabili valorile curenților aflați în diferite bucle ale unui circuit.

Kirchner, Ernest Ludwig

(06.05.1880, Aschaffenberg, Bavaria - 15.06.1938, în apropiere de Davos, Elveția)

Pictor, gravor și sculptor german. S-a numărat printre fondatorii grupului expresionist Die Brücke. Stilul său foarte personal, influențat de Albrecht Dürer, Edvard Münch și de arta africană și polineziană, a devenit bine-cunoscut pentru tensiunea psihologică și erotismul lucrărilor. A făcut uz de forme simple, puternic conturate și culori adesea țipătoare pentru a crea opere expresive, adeseori amenințătoare, așa cum se poate observa în cele două versiuni ale picturii *Stradă, Berlin* (Straße, Berlin, 1907, 1913). Foarte tensionat și adesea deprimat, s-a sinucis când naziștii i-au catalogat lucrările ca „degenerate".

Stradă, Berlin, ulei pe pânză de Ernst Ludwig Kirchner, 1913; Muzeul de Artă Modernă, New York

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ, NEW YORK

Kiriac, D.G. *născut* Dumitru Georgescu

(06.03.1866, București, România - 08.01.1928, Viena, Austria)

Compozitor, profesor, dirijor de cor și etnomuzicolog român. A urmat Facultatea de Drept din București. Creator al unui stil personal în care se îmbină elemente ale tradiției muzicale bizantine cu sugestii din folclor. A realizat câteva culegeri de folclor muzical românesc (*Cântece populare românești culese cu ajutorul fonografului, Cântece populare românești*) și a compus în special piese vocale și corale (*Liturghia psaltică, Foaie verde lămâiță, Haide, mândruțo, Morarul*). A fost membru fondator al Societății compozitorilor români (1920).

Kiribati
denumire oficială **Republica Kiribati**

Stat insular în centrul Oceanului Pacific. Este alcătuită din 33 de insule. Cele trei grupuri insulare principale sunt Gilbert, Phoenix și insulele Line (cu excepția celor trei insule Line care aparțin Statelor Unite); Kiribati cuprinde, de asemenea, insula Banaba, 95 300 loc. (2005), fosta capitală a coloniei Insulele Gilbert și Ellice. Suprafața: 811 kmp. Capitala: Bairiki, pe atolul Tarawa. Populația indigenă este constituită în mare parte din micronezieni. Limbi vorbite: engleza (oficială), gilbertana. Religii: creștinism (romano-catolic, protestant), baha'i. Moneda națională: dolarul australian. Cu excepția Banabei (care este o insulă de corali și mai mare ca înălțime), toate insulele aparținând statului Kiribati sunt atoli joși de corali, formați pe un lanț vulcanic subacvatic și înconjurate de recife. Doar cca 20 de insule sunt locuite; mai mult de 95% din populația țării trăiește pe insulele Gilbert. Economia este bazată

pe agricultură și pescuit, pentru consumul intern. Este o republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele. Insulele au fost locuite încă din sec. I î.Hr., de populații care vorbeau limbi austroneziene. În sec. XIV au sosit pe aceste teritorii fijienii și tonganii. În 1765, comandorul britanic John Byron a descoperit insula Nikunau; primii imigranți permanenți din Europa au ajuns în 1837. În 1916, insulele Gilbert și Ellice, împreună cu Banaba, au devenit o colonie regală a Marii Britanii; insulele Phoenix s-au alăturat coloniei în 1937. Majoritatea insulelor din arhipelagul Line au fost integrate coloniei în 1972, dar, în 1976, insulele Ellice s-au separat, pentru a constitui statul Tuvalu. Colonie autonomă în 1977, în 1979 a devenit Republica Kiribati.

Kirin
Vezi Jilin

Kiriwina
Vezi Trobriand

Kirkland, (Joseph) Lane
(12.03.1922, Camden, SUA - 14.08.1999, Washinghton DC)

Lider american de sindicat. A lucrat ca ofițer în marina comercială americană și s-a alăturat Federației Americane a Muncii în calitate de cercetător, în 1948. A fost ales trezorier al AFL-CIO (American Federation of Labor - Congress of Industrial Organization) în 1969, iar în 1979 i-a succedat la președinție lui George Meany. În timpul mandatului său (1979–1995), influența politică și numărul membrilor AFL-CIO au scăzut, ca urmare a scăderii ratei șomajului din sectorul de producție.

Kirkland, Samuel
(01.12.1741, Norwich, Connecticut - 28.02.1808, Clinton, New York, SUA)

Cleric american. A devenit misionar congregaționist pentru triburile indiene ale Confederației Irocheze și a învățat câteva limbi indiene. În timpul Revoluției Americane a fost preot al trupelor coloniale, încheind un tratat de alianță cu tribul oneida. A fost răsplătit prin acordarea unei suprafețe de teren în statul New York, unde a fondat Academia Hamilton Oneida pentru elevi indieni și albi (ulterior Colegiul Hamilton).

Kirkuk
Oraș, 750 000 loc. (2003), situat în NE Irakului, la N de Bagdad. A fost una dintre primele zone din Orientul Mijlociu în care s-a descoperit petrol în sec. XX. Este centru comercial și de export, dar și un centru al industriei petroliere irakiene, cu o rețea de conducte petroliere care se întinde până la Tripoli și Yumurtalik, pe coasta Turciei. Tradițional, orașul are o majoritate kurdă și turkmenă, dar un mare număr de arabi s-au stabilit acolo către sfârșitul sec. XX.

Kirkwall
Burg regal și centru administrativ, 7 000 loc. (1995), situat în insulele Orkney. Este așezat pe insula Pomona, lângă extremitatea de N a Scoției; există dovezi care atestă influența norvegiană ce se poate observa până în sec. XII în tipul de construcție al catedralei Sf. Magnus. Kirkwall este în special un centru comercial și de servicii al insulelor Orkney, fiind în același timp capitala istorică a insulelor. Exploatarea petrolului din Marea Nordului a condus la dezvoltarea serviciilor și a aprovizionării pentru industria petrolului.

Kirkwood, golurile ~
Întreruperi în distribuirea asteroizilor din cadrul centurii de asteroizi dintre Marte și Jupiter, care apar acolo unde oricare dintre perioadele orbitale ale acestor mici corpuri coincid cu o mică fracțiune a orbitei lui Jupiter. Prin 1860, Daniel Kirkwood (1814–1895) a observat câteva zone cu densitate mică din centura de asteroizi. A explicat existența acestor spații libere ca fiind rezultatul perturbărilor cauzate de Jupiter. Orice obiect care se învârtea într-una dintre aceste zone ar fi fost influențat regulat de atracția gravitațională a planetei și, în cele din urmă, poziționat pe altă orbită.

Kirov, Serghei (Mironovici)
născut **Serghei Mironovici Kostrikov**
(27.03.1886, Urjum, provincia Viatka, Rusia - 01.12.1934, Leningrad, URSS)

Lider politic sovietic. După ce s-a alăturat bolșevicilor, a extins controlul Partidului Comunist în Transcaucazia, iar în 1926 a fost numit de Iosif Stalin șef al organizației de partid din Leningrad (1926). A modernizat zona industrială a orașului, a fost ales în Biroul Politic (1930) și a dobândit o putere care aproape că rivaliza cu a lui Stalin. În 1934 a fost asasinat de un tânăr membru al partidului, Leonid Nikolaev, care ulterior a fost împușcat, împreună cu alți 13 suspecți complici. Susținând că un complot extins al comuniștilor antistaliniști urmărește să asasineze întreaga conducere sovietică, Stalin a folosit asasinatul ca pretext pentru procesele de epurare. În 1956,

Nikita Hrușciov a sugerat că Stalin ar fi plănuit uciderea lui Kirov.

Kirov, Teatrul ~

Vezi Mariinski, Teatr

Kirovabad

Vezi Gandja

Kirstein, Lincoln (Edward)

(04.05.1907, Rochester, New York, SUA - 05.01.1996, New York)

Personalitate pregnantă în domeniul dansului, impresar și scriitor american. A absolvit Universitatea Harvard, unde a fondat revista literară *Hound & Horn*. Independent financiar, și-a concentrat interesele artistice asupra baletului, iar în 1933 l-a convins pe George Balanchine să vină în SUA, pentru a fonda o companie și o școală de balet. Școala Americană de Balet s-a deschis în 1934, iar Kirstein a fost director între 1940 și 1989. Împreună cu Balanchine, a creat o serie de companii pentru balet, culminând cu New York City Ballet (1948), unde a fost director general până în 1989. A scris șapte cărți despre balet, printre care se numără clasica istorie *Dans* (Dance, 1935). Influența sa asupra baletului american a rămas neegalată.

Kisangani

anterior (până în 1966) **Stanleyville**

Oraș, 417 517 loc. (1994), în NE Republicii Democrate Congo (Zair). Cel mai important port al țării după Kinshasa este situat pe fluviul Congo, mai jos de cascada Boyoma. Orașul a fost fondat de europeni în 1883, fiind inițial cunoscut sub numele Portul Cascadei, iar apoi ca Stanleyville (numit astfel după Henry Morton Stanley). Începând cu sfârșitul sec. XIX, a devenit cel mai important centru din partea de N a țării. Găzduiește Universitatea din Kisangani (1963), precum și alte instituții de învățământ superior.

Kishon

Vezi Qishon

Kissinger, Henry A(lfred)

(n. 27.05.1923, Fürth, Germania)

Politolog american de origine germană, consilier în probleme de politică externă (1969–1976). A emigrat în SUA împreună cu familia în 1938. A predat la Universitatea Harvard, unde a condus Programul pentru Studii de Apărare între 1959 și 1969. În 1968 a fost numit de președintele Richard Nixon consilier pentru securitatea națională și a fost directorul Consiliului de Securitate Națională în perioada 1969–1975; a fost secretar de stat între 1973 și 1977. A dus o politică de destindere a relațiilor cu Uniunea Sovietică, ce a condus la încheierea înțelegerilor SALT - Tratatul de Limitare a Armelor Strategice. Tot el a inițiat primele contacte oficiale între SUA și China comunistă. Chiar dacă la început a susținut o politică dură în privința Vietnamului, ulterior a negociat acordul de încetare a focului care a pus capăt Războiului din Vietnam, pentru care în 1973 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace alături de Le Duc Tho (care însă l-a refuzat). După ce a părăsit serviciile guvernamentale, a devenit consultant politic internațional, profesor și scriitor.

Kiș

Vechi oraș-stat mesopotamian, așezat la E de Babilon, pe locul din S actualului Irak. Se găsea pe malul fluviului Eufrat, înainte ca acesta să-și schimbe cursul. Ruinele orașului datează din mileniul IV î.Hr. și din timpul culturii sumeriene; au fost, de asemenea, găsite dovezi arheologice ale palatului lui Sargon I și ale templului lui Nabucodonosor II.

Kitaj, R(onald) B(rooks)

(n. 29.10.1932, Chagrin Falls, Ohio, SUA)

Pictor britanic de origine americană. A studiat la New York, Viena, Oxford și Londra. În anii 1960 era un membru important al mișcării pop art din Marea Britanie. Lucrările sale îmbină caracteristicile impersonale desăvârșite ale pânzelor, din cadrul curentului pop, cu pensulația plastică a expresionismului abstract, dar se diferențiază de cele ale contemporanilor săi din cadrul mișcării pop prin imagistica lor figurativă, complexă și aluzivă. Picturile semiabstracte ale lui Kitaj înfățișează figuri umane în culori vii, interpretate cu imaginație în relațiile lor enigmatice și ambigue. A avut expoziții internaționale și a predat la diverse școli britanice de artă.

Kitakami

Lanț muntos, în NE districtului Honshu, Japonia. Este așezat în paralel cu coasta Pacificului și se întinde pe o distanță de cca 250 km, până la peninsula Ojika. Cel mai înalt vârf are 1 914 m. Deseori numit Tibetul Japoniei, lanțul muntos Kitakami este regiunea cea mai izolată din punct de vedere cultural a districtului Honshu. Rămășițe ale vechilor obiceiuri agrare au supraviețuit până la mijlocul sec. XX, printre care se numără și sistemul de lucrare a pământului prin intermediul șerbilor, cunoscut sub numele *nago*.

Kitakyushu

Oraș, 1 011 491 loc. (2000), în districtul Kyushu, Japonia. A fost creat în 1963, prin fuziunea câtorva orașe. O parte din lunga sa linie de coastă este inclusă în Parcul Național al Mării Interne Seto. Constituie unul dintre centrele importante de producție manufacturieră ale Japoniei. Tuneluri subacvatice și un pod constituie legăturile cu orașul Shimonoseki din districtul Honshu.

Kitami

Lanț muntos, în NE districtului Hokkaidō, Japonia. Întinzându-se pe 290 de km de-a lungul coastei Mării Ohotsk, înălțimile sale variază între 750 și 950 m, dar cel mai înalt vârf atinge 1 980 m.

Kit-Cat, Clubul ~

Asociație a liderilor whig de la începutul sec. XVIII, care își organiza întâlnirile în Londra. Printre membrii săi s-au numărat scriitorii Richard Steele, Joseph Addison și William Congreve și politicieni precum Robert Walpole și ducele de Marlborough. Inițial s-au întâlnit în taverna lui Christopher Cat, ale cărui plăcinte cu carne erau numite și *kit-cat*. Portretele celor 42 de membri au fost pictate de Godfrey Kneller (1646–1723), iar mărimea lor caracteristică (91×71 cm) a rămas cunoscută drept măsură kit-cat.

Kitchener

Oraș, 190 399 loc. (2001), situat în partea de SE a regiunii Ontario, Canada. Este așezat în Valea Marelui Râu, la SV de Toronto. Fondat de episcopul Benjamin Eby și populat de imigranți germani în cca 1807, a fost organizat ca oraș în 1912. A fost cunoscut sub mai multe nume, ca Sand Hill, Ebytown și Berlin, înainte de a primi numele actual, în onoarea lui H.H. Kitchener, în 1916. Casa unde a copilărit W.L. Mackenzie King este păstrată în Parcul Național Istoric Woodside.

Kitchener, H(oratio) H(erbert) *ulterior* Conte Kitchener (de Khartoum și de Broome)

(24.06.1850, lângă Listowel, Co. Kerry, Irlanda - 05.06.1916, în largul mării, lângă insulele Orkney)

Mareșal și administrator imperial britanic. Educat ca inginer militar, a ocupat posturi în Orientul Mijlociu și în Sudan înainte ca în 1892 să fie numit comandant suprem al armatei din Egipt. În 1898 a înfrânt mișcarea mahdistă în Bătălia de la Omdurman și a obligat Franța la concesii în incidentul de la Fashoda. În 1899 a fost prim-consilier de război în Războiul cu burii, un an mai târziu fiind numit în postul de comandant suprem. În ultimele 18 luni ale războiului a recurs la metode brutale, arzând fermele burilor și adunând femeile și copiii buri în lagăre de concentrare. Ulterior a fost trimis în India, pentru a reorganiza armata. O dispută cu lordul Curzon privind conducerea armatei a dus la demisia acestuia din urmă, în 1905. În 1911 s-a întors la Khartoum ca proconsul al Egiptului și al Sudanului. În funcția de secretar de stat pentru război în timpul Primului Război Mondial, a organizat armatele la un nivel nemaiîntâlnit în istoria Marii Britanii, devenind un simbol al dorinței naționale de victorie. A murit într-o misiune în Rusia, când nava sa a fost scufundată de o mină germană.

kiva

Cameră subterană a satelor de indieni pueblo, situate în SV Statelor Unite, care se remarcă prin picturile murale care îi decorează pereții. O mică groapă în podea, denumită *sípapu*, reprezintă locul simbolic de origine a tribului. Deși funcția principală a încăperii *kiva* este aceea de găzduire a ceremoniilor rituale, camera era folosită și pentru adunări politice sau întâlniri informale. Intrarea femeilor în *kiva* era interzisă, cu unele excepții. Forma tradițională rotundă a primelor *kiva*, în contrast cu arhitectura pueblo, mai degrabă pătrată sau dreptunghiulară, amintește de cavernele săpate în pământ, caracteristice culturilor preistorice care se ocupau cu împletitul coșurilor și din care descind aceste triburi, în special hopi și zuni.

Kivu

Lac în centrul Africii de E. Așezat între Rwanda și Republica Democrată Congo (Zair), ocupă 2 700 kmp, are o lungime de 90 km și o lățime de 48 km, iar adâncimea maximă este de 475 m. Cuprindea mai multe insule și făcea parte dintr-o suprafață de apă mai mare, până când materiile vulcanice revărsate pe malul său nordic au creat un baraj care l-a separat de lacul Edward.

PICTORIAL PARADE

kiwi (*Apteryx australis*)

kiwi

Denumire comună pentru oricare dintre cele trei specii de ratite (genul *Apteryx*), brun-cenușii, de dimensiunea unei găini, întâlnite în Noua

Zeelandă. Numele lor în limba maori se referă la strigătul puternic al masculului. Păsările kiwi au aripi rudimentare, ascunse în penaj, nări la vârful (și nu la baza) ciocului lung și flexibil, pene moi, asemănătoare perilor, și picioare robuste, musculoase. Fiecare dintre cele patru degete ale membrelor posterioare este prevăzut cu o gheară mare. Trăiesc în păduri unde dorm ziua, iar noaptea vânează viermi, insecte (și larvele lor) și culeg fructe de pădure. Fug cu viteză și folosesc ghearele pentru apărare, când sunt în pericol.

kiwi

Fruct comestibil al arbustului cu vițe lungi *Actinidia chinensis* (familia *Actinidiaceae*), originar din China și Taiwan, cultivat pentru comerț în Noua Zeelandă și California. A devenit cunoscut în cadrul noii bucătării a anilor 1970. Are un gust ușor acid și este bogat în vitamina C. Poate fi mâncat crud sau gătit, iar sucul este uneori folosit pentru a frăgezi carnea.

Kizil *în Antichitate* Halys

Fluviu în centrul și partea central-nordică a Turciei. Cel mai lung fluviu aflat integral în Turcia și cel mai mare din Anatolia. Izvorăște din N Turciei centrale și curge spre SV. Se întoarce apoi spre N, vărsându-se în Marea Neagră, după un curs total de 1 182 km. Nefiind navigabil, constituie sursa hidroelectrică și de irigație din regiune.

Kîrgîzstan
denumire oficială
Republica Kîrgîzstan

Stat din centrul Asiei. Suprafața: 199 945 kmp; 5 146 000 loc. (2005). Capitala: Bișkek. Lanțul Kok Shaal-Tau, parte din Tian-Shan, formează la SE granița cu China. Poporul kirghiz constituie cca două treimi din populație; restul sunt ruși și uzbeci. Limbi vorbite: kirghiza, rusa (amândouă oficiale). Religia: islam (în mare parte sunnit), creștinism. Moneda națională: som. Kîrgîzstan este o țară în mare parte muntoasă. La capătul estic se ridică vârful Victoria (Podeby), cea mai mare înălțime din țară (7 439 m). Văile și câmpiile țării, doar o șeptime din suprafața totală, găzduiesc majoritatea populației. Economia este în mare parte bazată pe agricultură, incluzând creșterea animalelor domestice și cultivarea cerealelor, a cartofilor, bumbacului și trestiei-de-zahăr. Minele de aur și industrii precum cea alimentară și cea producătoare de mașini sunt, de asemenea, importante. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului și al guvernului este președintele, asistat de prim-ministru. Kirghizii, popor nomad din Asia Centrală, au populat regiunea Tian Shan în timpuri străvechi. Au fost cuceriți de fiul lui Genghis-Han, Jöchi, în 1207. Regiunea a devenit parte din Imperiul Chinez Qing la mijlocul sec. XVIII. Zona a fost apoi preluată de ruși în sec. XIX, iar revolta împotriva Rusiei (ulterior Uniunea Sovietică), care a început în 1916, a dus spre o lungă perioadă de represalii brutale. Kirghizia a devenit o provincie autonomă a Uniunii Sovietice în 1924 și a fost declarată Republica Autonomă Socialistă Sovietică Kirghiză în 1936. Kîrgîzstanul și-a dobândit independența în 1991. Ulterior, a luptat din greu pentru crearea unui proces de democratizare și pentru instaurarea unei economii stabile.

Kîzîlkum *în uzbecă* Qizilqum *în kazahă* Qysylkum

Deșert în Kazahstan și Uzbekistan. Ocupând cca 300 000 kmp, este așezat între fluviile Sîr-Daria și Amu-Daria, la SE de Marea Aral. La marginile nisipoase cresc plante de deșert, servind drept hrană oilor, cailor și cămilelor; se întâlnesc și câteva așezări de oază. Printre resurse se numără gazele naturale și depozitele aurifere.

KKK

Vezi Ku Klux Klan

Klaipeda *în germană* Memel

Oraș, 192 954 loc. (2001), port în Lituania. Este așezat pe canalul care leagă râul Neman de Marea Baltică. O cetate construită aici în sec. XIII a fost distrusă de cavalerii teutoni în 1252; au construit o fortăreață nouă, numită Memelburg. Aceasta a intrat sub controlul prusac în sec. XVII, iar orașul (Memel) a fost populat de germani. În 1923, Memel a devenit parte a Lituaniei, fiind redenumit Klaipeda. Cucerit de Germania în 1939, a trecut sub control sovietic în 1945. În 1991 a fost integrat noii țări independente Lituania. Orașul modern găzduiește importante șantiere navale și este baza unei flote de pescuit marin.

klamath

Populație făcând parte din grupul amerindienilor de platou, care locuiește în special în Oregon, SUA. Numele poate fi o variantă a numelui dat de ei regiunii în care locuiau (scris Clemmat sau Tlamath); este numele prin care erau cunoscuți de către tribul chinook. Se autointitulau *maqlaq*, termen însemnând „poporul", de obicei urmat de un determinant (cum ar fi *ewksikni* – „al lacului"). Ocupațiile de bază erau pescuitul și vânatul păsărilor de apă. Indienii klamath erau împărțiți în sate relativ autonome, fiecare având conducători și vraci proprii. În caz de război, satele se aliau; adesea, membrii diferitelor comunități se înrudeau prin căsătorie. Familiile trăiau iarna în case mici, acoperite cu pământ, iar vara în corturi construite din stâlpi acoperiți cu piei. Colibele sacre aveau și rolul de centre ale activități religioase ale comunității. Vecinii înrudiți de aproape ai indienilor klamath au fost indienii modoc. Împreună cu indienii modoc și ramura yahooskin a indienilor snake, au format o entitate cunoscută drept Triburile Klamath. Aproximativ 2 700 de oameni au declarat că sunt urmașii indienilor klamath, la recensământul din 2000 din SUA.

Klamath

Râu în S statului Oregon și NV Californiei. Izvorând din lacul superior Klamath, imediat deasupra cascadei Klamath, Oregon, curge spre S și SV pe o lungime de 400 km, prin Munții Klamath în California, vărsându-se în Oceanul Pacific.

klebsiella

Bacterii în formă de baston care alcătuiesc genul *Klebsiella*. Sunt gramnegative (*vezi* colorație gram), se dezvoltă mai bine fără oxigen și sunt imobile. *K. pneumoniae*, numită și bacilul lui Friedländer, poate infecta căile respiratorii ale omului, cauzând pneumonia, iar împreună cu alte specii poate afecta căile urinare umane și cauza infecții ale rănilor.

Klee, Paul

(18.12.1879, Münchenbuchsee, lângă Berna, Elveția - 29.06.1940, Muralto, lângă Locarno)

Pictor elvețian, unul dintre cei mai importanți artiști ai sec. XX.

Tinerețea și educația

Mama lui Klee, Ida Maria Frick din Basel, și tatăl său născut în Germania, Hans Klee, erau muzicieni. După legea din Elveția, Paul Klee a păstrat naționalitatea tatălui și, chiar dacă ulterior a cerut cetățenia elvețiană, a murit înainte să i se acorde. Violonist talentat, el a considerat pentru scurt timp muzica un domeniu de carieră și, între 1903 și 1906, a cântat ocazional în orchestra de la Berna. Klee a învățat la Literarschule clasică (o școală literară gimnazială) din Berna. În tinerețe a compus poezii și a încercat să scrie chiar și piese de teatru. Jurnalele pe care le-a păstrat din 1897 până în 1918 sunt documente valoroase, bogate în istorisiri detaliate despre experiențele sale, și cuprind observații despre artă și literatură.

În copilărie, Klee a făcut desene delicate de peisaje, în care atât el, cât și părinții săi au văzut promisiunea unei cariere, și a umplut caietele de școală cu schițe comice. La absolvirea Literarschule în 1898, a plecat la München, pe atunci capitala artistică a Germaniei, și s-a înscris în școala particulară de artă a lui Heinrich Knirr. În 1899 a fost admis la Academia din München, condusă atunci de Franz von Stuck, cel mai important pictor din München. Stuck era mai degrabă un pictor academic strict de tablouri alegorice, însă importanța pe care a acordat-o imaginației s-a dovedit valoroasă pentru tânărul Klee.

Klee și-a terminat educația artistică printr-o vizită de șase luni în Italia, înainte de

a reveni la Berna. Frumusețea artei Romei antice și a Renașterii l-a făcut să pună sub semnul întrebării stilurile imitative ale profesorilor săi și al lucrărilor sale anterioare. Manifestându-și atitudinea în general sardonică față de persoane și instituții, Klee s-a dedicat talentului său necontestat pentru caricatură, transformându-l într-unul dintre punctele forte ale artei sale. Primele lucrări importante, o serie de *Invenții* gravate în 1903–1905 după întoarcerea din Italia și trasate într-o tehnică inspirată îndeaproape de gravurile din Renaștere, sunt alegorii grotești de inspirație socială, despre triumf și eșec artistic și despre natura femeii și a pericolelor născute de aceasta.

În 1906, Klee s-a căsătorit cu Lily Stumpf, o pianistă pe care o întâlnise când era student la arte, și s-a stabilit la München pentru a-și urma cariera. Debutul public din acel an – o expoziție a *Invențiilor* sale la Frankfurt am Main și München – a fost în mare parte ignorat. A încercat să își câștige existența scriind recenzii despre expoziții de artă și despre concerte, predând cursuri de desen și făcând ilustrații pentru ziare și cărți. A avut un mic succes ca ilustrator, cu desenele pe care le-a făcut în 1911–1912 pentru romanul satiric *Candide* al lui Voltaire. Numărându-se printre cele mai reușite lucrări de tinerețe, aceste desene încearcă să captureze umorul și universalitatea satirei lui Voltaire prin reducerea personajelor, a decorurilor și a detaliilor la o serie de linii comice tulburătoare. Ca și caricaturile lui Klee, acestea au fost respinse și considerate idiosincrazii și, timp de mai mulți ani, mica familie a lui Klee – care, în 1907, cuprindea trei membri, după nașterea singurului său copil, Felix – a trăit în mare parte din lecțiile de pian predate de Lily.

În următorii ani, Klee a început să-și dea seama de ignoranța sa relativă față de arta franceză modernă. În 1905 a vizitat Parisul, unde a apreciat mai ales impresioniștii și, între 1906 și 1909, s-a familiarizat cu opera postimpresioniștilor Vincent van Gogh și Paul Cézanne și a artistului belgian James Ensor. De asemenea, a început să exploreze posibilitățile expresive ale desenelor copiilor. Diversele influențe i-au dat operei sale o libertate de expresie și un stil ostentativ egalat doar de câțiva artiști ai vremii.

Klee a prins din urmă avangarda în 1911, când a intrat în cercul Der Blaue Reiter, o organizație a artiștilor înființată la München în acel an de pictorul rus Wassily Kandinsky și de pictorul german Franz Marc. Kandinsky se afla în acea vreme în procesul de formulare a teoriei sale influente despre arta abstractă ca expresie spirituală și, deși Klee avea doar o toleranță limitată față de misticismul său, artistul rus și Marc i-au arătat cât de departe pot fi duse abstracția și abordările vizionare ale conținutului. De asemenea, Klee a ajuns să cunoască o varietate largă de picturi cubiste franceze din expozițiile Der Blaue Reiter din 1911–1912 și dintr-o vizită pe care a făcut-o la Paris în aprilie 1912. A fost deosebit de impresionat de cubismul orfic al artistului francez Robert Delaunay.

Modalitatea proprie în care Klee a adoptat stilul geometric abstract al cubiștilor este observabilă într-un număr de desene pe care le-a efectuat în 1912–1913, care merg de la imagini comice ale poftelor trupești și ale mutilării până la reprezentări simbolice ale sorții. Acestea nu sunt la fel de complexe precum compozițiile cubiste – realizate mai târziu, după ce Klee asimilase noua descoperire –, ci se aseamănă cu modelele simple din desenele copiilor și au fost în mare parte inspirate de acestea. Klee a combinat cubismul cu arta copiilor, deoarece ambele, credea el, întorceau arta la aspectele ei fundamentale: arta copiilor prin reprezentările sale directe și naive și cubismul prin geometria sa atemporală. Alături de gustul lui Klee pentru caricatură, aceste elemente se transformă într-o uniune caracteristică a burlescului și a sublimului, două calități aparent contradictorii ținute laolaltă de compozițiile riguroase ale lui Klee și, mai târziu, de frumusețea culorilor sale. Din cubism a derivat și utilizarea frecventă a literelor și a altor semne din opera sa; în cubism, acestea sunt de obicei simpli indicatori ai obiectelor reprezentate, dar, la Klee, au devenit obiecte de sine stătătoare, dând scenelor o semnificație enigmatică și de prevestire.

Maturitatea artistică

Până în 1914, pictura a fost o îndeletnicire grea pentru Klee; el nu avea încredere în abilitățile sale de colorist și cea mai mare parte a lucrărilor din acel timp au fost realizate în alb și negru. Însă în luna aprilie a acelui an a făcut o călătorie de două săptămâni în Tunisia alături de prietenul său din copilărie Louis Moilliet și de amicul pictor August Macke din Der Blaue Reiter. Reacțiile intense ale lui Klee la peisajul nord-african și exemplul lui Macke, care întrebuințase într-un mod mai elaborat cubismul colorat al lui Delaunay, i-au adus o nouă încredere în sine ca pictor. Acuarelele sale lirice din Tunisia, în care peisajul este simplificat în planuri de culori

transparente, sunt primele realizări serioase ale sale în culori. Ca stil și subiect, acestea au devenit în următorii ani baza unei mari părți a picturii sale.

Cum era cetățean german, Klee a fost încorporat în armata germană în 1916, în Primul Război Mondial. Ca elvețian, a împărtășit prea puțin din zelul patriotic și entuziasmul marțial trăit de mulți artiști și intelectuali germani și a fost scutit de obligația de a face parte din linia întâi, datorită legislației adoptate recent, care îi scutea pe artiști să participe la bătălie. A rămas astfel în Bavaria, unde și-a putut continua arta. Multe dintre picturile realizate de Klee în timpul războiului sunt peisaje romantice, copilărești, în care războiul își face apariția indirect, în imagini cu demoni sau conflicte cu soarta. Farmecul său a devenit căutat în rândul publicului, iar lucrările au început să se vândă.

La sfârșitul războiului, în 1918, și în momentul Revoluției din Octombrie care a urmat, Klee, la fel ca mulți alți artiști germani, a nutrit speranța realizării unei societăți noi. Optimismul său politic poate explica exuberanța operei din această perioadă. A continuat să picteze peisaje, dar a revenit la imaginarul burlesc de dinainte de război. I-a vizitat pe dadaiști la Zürich, iar lucrările sale se apropie de ale lor prin umor și prin spiritul absurdului. Printre cele mai remarcabile tablouri ale lui Klee din perioada postbelică se numără picturile în ulei, create cu o tehnică distinctivă pe care a dezvoltat-o în 1919. Desenele sale esențial colorate sunt create prin trasarea unui desen – de obicei pe hârtie de acuarelă – pe o hârtie de transfer îmbrăcată cu cerneală sau vopsea neagră lipicioasă, și prin colorarea rezultatului. Liniile sale caracteristice, neclare, dispersate, sunt unice în rândul lucrărilor artistice ale perioadei și dau o nuanță bogată la imaginile hazlii sau fantastice ale lui Klee. Printre acestea se numără lucrări bine-cunoscute precum *Cameră în perspectivă cu locuitori* (1921), ai cărei locuitori nu se află în cameră, ci în liniile de perspectivă care o creează; și *Mașina de ciripit* (1922), care înfățișează un aparat comic pentru a face păsările să cânte.

În 1920, Klee a primit un post de profesor la Bauhaus, școala de artă modernă înființată în 1919 la Weimar, Germania, de către arhitectul Walter Gropius. Principala sarcină a lui, ca și a prietenilor săi artiști de la Bauhaus, Kandinsky și László Moholy-Nagy, era să țină cursuri în programul principal de design despre mecanica artei. Cursurile de la Bauhaus, înregistrate în peste 3 300 de pagini de note și desene, au fost o încercare remarcabilă de a arăta modul în care elementele formale ale artei – construcțiile lineare simple și motivele geometrice – pot fi utilizate pentru a realiza compoziții simbolice complexe. Klee și-a expus metodele în *Caiet de schițe pedagogice* (Pädagogisches Skizzenbuch, 1925).

Estetica geometrică prevalentă a anilor 1920 și încercările lui Klee de a preda o metodologie a artei l-au determinat să își raționalizeze și propria practică. Opera din perioada Bauhaus este mai geometrică decât înainte și numărul de forme al unei compoziții date se reduce drastic. Printre numeroasele tipuri de compoziții care datează din această perioadă se numără lucrări realizate exclusiv din pătrate colorate, din striații orizontale sau modele asemănătoare cu împletiturile coșurilor și, printre cele mai remarcabile, câteva picturi în care obiecte misterioase disparate – fețe, animale, cupe, corpuri celești – coexistă într-un spațiu negru, nediferențiat.

Pe la jumătatea anilor 1920, reputația lui Klee se răspândise mult dincolo de Germania, iar în 1925 a avut prima sa expoziție la Paris, capitala artei europene. Spre sfârșitul deceniului, cursurile sale de două ori pe săptămână și atribuțiile administrative, precum și tensiunea aproape constantă din Bauhaus pe tema politicii și a politicilor au devenit din ce în ce mai greu de suportat și, în 1931, a demisionat pentru un post mai puțin solicitant, la Academia din Düsseldorf. A continuat să lucreze cu forme geometrice, cel mai notabil în picturile sale pointiliste din 1930–1932, complexe, dar realizate cu migală, cu suprafețe de puncte colorate ca mozaicul – printre acestea se numără cea mai mare pictură individuală de până atunci, *Ad Parnassum* (1932). Dar majoritatea picturilor de la începutul și mijlocul anilor 1930 ilustrează diverse încercări de a-și destinde stilul, prin compoziții mai libere și prin lucrări în pensulă.

Klee a rămas la Academia din Düsseldorf până în 1933, când Adolf Hitler a ajuns la putere; din acest moment, nu mai era posibil să lucreze în Germania. Ca artist modern, Klee a fost concediat, iar casa și studioul au fost cercetate de Gestapo, din cauza simpatiilor lui bine cunoscute pentru aripa de stânga. În pofida acestor dificultăți, Klee a continuat să lucreze fără constrângeri. Desenele pe care le-a efectuat în acest moment sunt mai ales figurative și chiar narative; multe reflectă direct conflictele politice ale momentului,

tratând în manieră ironică demagogia, militarismul, violența politică și emigrarea.

Însă activitatea creatoare a lui Klee nu avea să continue fără întreruperi. La sfârșitul anilor 1933 s-a întors într-o izolare artistică relativă în Elveția, unde rupturile cauzate de mișcarea sa, împreună cu nesiguranța financiară bruscă, și-au lăsat amprenta asupra cantității și calității operei. Problemele au fost accentuate în vara anului 1935 de declanșarea unei boli incurabile. Diagnosticat greșit inițial, cu o serie de afecțiuni diverse mai puțin grave, i s-a descoperit în cele din urmă sclerodermie, o afecțiune care provoacă întărirea și îngroșarea țesuturilor conectoare ale organismului. Simptomele inițiale severe, care cuprindeau de la eczeme până la probleme glandulare și respiratorii și dificultăți digestive, l-au pus pe Klee în imposibilitatea să lucreze timp mai bine de un an. Dar, în 1937, ameliorarea temporară a sănătății a condus la o dezlănțuire remarcabilă a energiei creatoare, care a fost susținută până înainte de ultimele luni de viață, în 1940.

Picturile și desenele de maturitate ale lui Klee sunt puternic influențate de distorsiunile aspre ale lucrărilor lui Pablo Picasso din 1920 și 1930. Maestrul spaniol i-a dat lui Klee în acești ultimi ani o metodă de exprimare a urgenței pe care Klee a simțit-o pe măsură ce sănătatea i se deteriora. Micile detalii și umbrele și nuanțele delicate care däduseră lucrărilor anterioare rafinamentul caracteristic sunt înlocuite de tușe simple, îngroșate și de o nouă intensitate a culorii. Simțul umorului din aceste ultime lucrări este acum anihilat de gravitatea stilului și, mai presus de toate, de imaginile și de sentimentul morții. Printre aceste lucrări se numără desenele ciudate de îngeri (1939–1940), încă legate pe jumătate de amintiri și de dorințe de a-și atinge fostul sine, și *Moarte și foc* (1940), în care Klee evocă lumea infernului, unde o față jalnică a morții este plasată într-un cadru infernal de un roșu aprins. Aceste imagini de maturitate se numără printre cele mai memorabile lucrări ale lui Klee și sunt unele dintre cele mai semnificative ilustrări ale morții din istoria artei.

Evaluare

Deși Klee nu a aparținut nici unei mișcări, el a asimilat, și chiar a anticipat prin opera sa majoritatea tendințelor artistice ale timpului său. Utilizând abordări atât figurative, cât și abstracte, a creat o operă imensă, de cca 9 000 de picturi, desene și acuarele, într-o mare diversitate de stiluri. Lucrările sale tind să fie reduse ca scară și sunt remarcabile pentru nuanțele delicate de linie, culoare și tonalitate. În arta foarte sofisticată a lui Klee, ironia și simțul absurdului sunt alăturate într-o evocare intensă a misterului și a frumuseții naturale. Considerând arta o parabolă a Creației, Klee a reprezentat totul, de la figuri umane și slăbiciuni până la peisaje și microcosmosuri din regnul vegetal și animal, cu un ochi care a ironizat la fel de mult pe cât a lăudat; a fost unul dintre cei mai mari umoriști ai artei sec. XX și artistul său satiric suprem. Muzica este prezentă în mod proeminent în opera sa – în multe dintre imaginile cu operă și muzicieni și, până la un anumit punct, ca model pentru compozițiile sale. Dar cea mai mare atracție a avut-o pentru literatură; arta sa este plină de aluzii poetice și mitice, iar titlurile pe care le-a dat tablourilor tind să le încarce cu semnificații suplimentare. Opera lui Klee a fost mult prea personală pentru a înființa o școală sau un stil, însă a exercitat o influență largă și profundă.

Paul Klee, 1939

AUFNAHME FOTOPRESS

Kleiber, Erich

(05.08.1890, Viena, Austria – 27.01.1956, Zürich, Elveția)

Dirijor austro-ungar. După debutul la Praga, în 1911, a deținut o serie de posturi care l-au propulsat la Opera de Stat din Berlin, unde, între 1923 și 1934, a fost director muzical. Acolo a dirijat în premieră lucrări importante, precum opera *Wozzeck* (1925) a lui Alban Berg. Când naziștii au interzis, în 1934, premiera operei *Lulu* de Berg, el a reușit, totuși, să programeze interpretarea suitei acestei opere în cadrul ultimului său concert. S-a mutat la Buenos Aires, unde a fost directorul Operei Germane, la Teatro Colón, între 1937 și 1949. Fiul său, Carlos (n. 1930), a devenit, de asemenea, un dirijor recunoscut internațional, mai ales în domeniul operei, având o reputație egală cu a tatălui său în privința perfecționismului.

Klein, Calvin (Richard)

(n. 19.11.1942, New York, SUA)

Creator de modă american. A absolvit Institutul de Tehnologie a Modei. Și-a deschis propria companie în 1968, când erau la modă hainele confortabile, hippy,

dar s-a orientat spre o altă direcție, creând o linie de îmbrăcăminte simplă, discretă, elegantă. Deși inițial cunoscut pentru costumele și hainele sale elegante, a pus în timp accentul din ce în ce mai puternic pe îmbrăcămintea sport, în special pe piesele separate, care se pot înlocui reciproc. A fost primul creator de modă care a câștigat trei Premii Coty consecutive pentru îmbrăcăminte feminină (1973–1975). De-a lungul anilor 1980 și 1990 a devenit cunoscut pentru liniile sale de haine, cosmetice, lenjerie și alte colecții de design, dar și pentru fotografiile cu tentă erotică pentru reclame, unele dintre ele atrăgând proteste publice. Realizările sale au reprezentat maturizarea industriei americane de modă.

Klein, Melanie *născută* Melanie Reizes

(30.03.1882, Viena, Austria - 22.09.1960, Londra, Anglia)

Psihanalistă britanică de origine austriacă. S-a căsătorit la vârsta de 21 de ani și a avut trei copii, înainte de a studia psihanaliza cu Ferenczi Sándor, în Budapesta, Ungaria. A studiat psihanaliza infantilă și a devenit membră a Institutului de Psihanaliză din Berlin (1921–1926), pentru ca, ulterior, să se mute la Londra. În lucrări precum *Psihanaliza copiilor* (The Psychoanalysis of Children, 1932) și *Povestea unei analize de copil* (Narrative of a Child Analysis, 1961), a susținut că jocul copiilor reprezintă un mod simbolic de controlare a anxietății și că observarea jocului liber al acestora cu anumite jucării poate servi ca mijloc pentru determinarea impulsurilor psihologice timpurii.

Klein, Yves

(28.04.1928, Nisa, Franța - 06.06.1962, Paris)

Pictor, sculptor și artist francez care a realizat performance-uri. Fără a avea o educație artistică formală, la mijlocul anilor 1950 a început să expună pictură nonfigurativă, în care pânza era acoperită cu o singură culoare, de obicei albastru; de asemenea, a folosit această tehnică pentru figuri sculptate și reliefuri. În 1958 a fost pe punctul de a produce tulburări de stradă cu o „expoziție a golului", o galerie goală, vopsită în alb, intitulată *Vidul* (Le vide). A folosit diferite metode excentrice în realizarea picturilor, cum ar fi imprimări ale corpului uman pe hârtie sau pânză (*anthropométries* – antropometrii). Arta sa a fost intenționat situată la extreme și experimentală. Membru al mișcării Fluxus, a influențat în mare parte dezvoltarea minimalismului.

Kleist, (Bernd) Heinrich (Wilhelm) von

(18.10.1777, Frankfurt an der Oder - 21.11.1811, Wannsee, lângă Berlin)

Scriitor german. Timp de șapte ani a făcut parte din armata prusacă, iar opera sa a atras atenția pentru prima dată atunci când autorul era în închisoare, sub acuzația de spionaj. Textul grav și tensionat din drama *Penthesilea* (1808) conține unele dintre cele mai reprezentative poezii ale sale; *Ulciorul sfărâmat* (Der zerbrochne Krug, 1808) este, de asemenea, o capodoperă a comediei dramatice. Operele care au urmat sunt *Katerina din Heilbronn* (Das Käthchen von Heilbronn, 1810), *Die Hermansschlacht* (1821) și *Prințul de Homburg* (Prinz Friedrich von Homburg, 1821). În 1811 a publicat o culegere de opt nuvele extraordinare, dintre care amintim *Michael Kohlhaas*, *Cutremurul din Chile* (Das Erdbeben in Chili) și *Marchiza de O* (Die Marquise von O). Dezamăgit de lipsa recunoașterii, s-a sinucis împreună cu o tânără femeie, la vârsta de 34 de ani. În prezent este considerat cel mai mare dramaturg german al sec. XIX, iar ficțiunile sale tulburătoare și dense sunt admirate de scriitori pe scară largă.

Klemperer, Otto

(14.05.1885, Breslau, Germania - 06.07.1973, Zürich, Elveția)

Dirijor german. După ce a studiat compoziție cu Hans Pfitzner (1869–1949), în 1905 l-a cunoscut pe Gustav Mahler, care l-a recomandat pentru ocuparea diferitelor posturi, printre care și cel de dirijor-șef la Opera din Hamburg (1910). La Opera Kroll (instituție care a rezistat puțin în timp, 1927–1931) a dirijat premierele berlineze ale multor opere importante create de compozitori contemporani. În 1933 a fugit din Germania în SUA, dirijând în Los Angeles (1933–1939) și studiind cu Arnold Schönberg. În 1939 a rămas parțial paralizat în urma unei tumori cerebrale. Începând cu anii 1950, deși stătea așezat pe scaun în fața orchestrei, a înregistrat împreună cu Filarmonica din Londra o serie de concerte care s-au constituit într-o moștenire îndelung admirată.

Klimt, Gustav

(14.07.1862, Viena, Austria - 06.02.1918, Viena)

Pictor austriac. În 1897, după o perioadă în care a fost pictor muralist în manieră academică, a ajuns la maturitatea stilului de creație. Opunându-se artei academice, în favoarea unui stil decorativ similar mișcării Art Nouveau, a fondat la Viena stilul Sezession. Picturile sale murale ulterioare

se caracterizează printr-un desen liniar precis și modele plate, decorative de culori. Printre lucrările sale de mare succes se numără *Sărutul* (Der Kuß, 1908) și o serie de portrete ale doamnelor la modă din Viena. În aceste opere, tratează figura umană fără umbră, sugerând senzualitatea pielii prin înconjurarea acesteia cu suprafețe plate și cu ornamente foarte decorative. I-a influențat puternic pe Oskar Kokoschka și pe Egon Schiele. *Vezi și* Jugendstil.

Kline, Franz

(1910, Wilkes-Barre, Pennsylvania, SUA - 13.05.1962, New York, New York)

Pictor american. A studiat arta în Londra, înainte de a se stabili în New York. A devenit unul dintre artiștii cei mai importanți ai mișcării expresionismului abstract, a fost cunoscut pentru utilizarea vopselelor comerciale ieftine și a pensulelor mari la vopsirea pereților, pentru realizarea unor rețele grafice de linii dure de vopsea neagră pe fundal alb. În picturi de dimensiuni mari, precum *Mahoning* (1956), a reușit să ajungă la un înalt nivel al măiestriei și puterii artistice. Spre sfârșitul anilor 1950 a început să folosească culoarea în pictura sa.

Klinefelter, sindromul ~

Dereglare a cromozomilor care se întâlnește la unul din 500 de bărbați. Având un cromozom X în plus în fiecare celulă (XXY), pacienții au aspect bărbătesc, dar testicule tari, mici, care nu produc spermă; pot avea sâni și fese mărite, picioare foarte lungi. Nivelul de testosteron este mic, iar hormonii reproductivi pituitari sunt în număr mare. Nivelul de inteligență este, de obicei, normal, dar adaptarea socială se poate dovedi dificilă. Variante mai rare cauzează și alte anomalii, inclusiv retardare mintală. În sindromul masculin XX, conținutul cromozomului Y a fost transferat altui cromozom, cauzând schimbări tipice sindromului Klinefelter. Toate tipurile sunt tratate cu androgeni.

Klinger, Max

(18.02.1857, Leipzig, Germania - 05.07.1920, lângă Naumburg)

Pictor, sculptor și gravor german. Este cunoscut pentru folosirea simbolurilor, a fanteziei și a situațiilor onirice, reflectând o conștiință tipică sfârșitului sec. XX, a adâncimilor psihologice. Imaginile sale vibrante, deseori morbide, și interesul pentru grotesc și terifiant se întâlnesc în desenele realizate în stilul gravurilor lui Goya. Este foarte cunoscut pentru seriile de desene în peniță și tuș numite *Desene pe tema lui Hristos* (Zeichnungen über das Thema Christus) și *Parafrază despre găsirea unei mănuși* (Paraphrase über den Fund eines Hausschuks), care înfățișează o parabolă stranie despre un tânăr nefericit și obsesia lui pentru o mănușă lungă a unei femei. De asemenea, a realizat interpretări controversate ale temelor religioase. În ultimii ani ai vieții s-a ocupat în special de sculptură. A influențat puternic numeroși artiști, precum Edvard Munch, Käthe Kollwitz, Max Ernst și Giorgio de Chirico.

Klondike, goana după aur din ~

Goană după aur în Canada, la sfârșitul anilor 1890. Aurul a fost descoperit pe 17 august 1896, aproape de confluența râurilor Klondike și Yukon, în V teritoriului Yukon. Vestea s-a răspândit repede, iar până la sfârșitul anului 1898, mai mult de 30 000 de căutători de aur au ajuns în zonă. Producția anuală s-a ridicat la 22 milioane de dolari în 1900, iar exploratorii s-au mutat în curând spre Alaska. Când activitatea minieră s-a terminat, în 1966, producția din zonă s-a ridicat la 250 de milioane de dolari în aur.

Kluane, Parcul Național ~

Parc național, în SV regiunii Yukon. Situat la granița cu Alaska și fondat în 1972, se întinde pe cca 2 201 500 ha. Principalul punct de atracție este Muntele Logan, cel mai înalt vârf din Canada. Parcul găzduiește, de asemenea, un mare sistem de ghețari și o faună abundentă.

Kmart Corp.

anterior (până în 1977) **S.S. Kresge Co.**

Mare lanț de distribuție cu amănuntul, ce comercializează în general diverse stocuri de marfă cu reducere și de mărunțișuri. A început cu deschiderea a două magazine în care produsele costau cinci și zece cenți. Au fost înființate în 1897 de către S.S. Kresge și un partener. La început, în magazinele Kresge se fixase prețul maxim al produselor la 10 cenți, dar apoi limita a crescut la un dolar. În 1962, magazinele Kresge au intrat pe piața vânzărilor cu reducere pe scară largă, construind primul magazin Kmart lângă Detroit. După succesul acestuia, compania s-a extins în ritm accelerat, deschizând 85 de magazine în fiecare an, în următoarele două decenii. În 1977 a devenit al doilea comerciant cu amănuntul ca mărime din SUA. După ce Martha Stewart a devenit purtătoare de cuvânt a lanțului în 1987, Kmart a devenit distribuitorul exclusiv al mărcii Martha Stewart Everyday, în 1997. Și-a declarat

falimentul în 2002, după ani de competiție dăunătoare cu cel mai mare distribuitor cu amănuntul din lume, Wal-Mart, și cu alte magazine de reduceri. În 2005 a fuzionat cu Sears, Roebuck and Co., devenind parte din Sears Holdings Corporation.

Knesset

(*în ebraică*, adunare)

Corp legislativ național unicameral al Israelului. Primul Knesset a fost constituit în 1949. Numele și numărul său de locuri (120) sunt bazate pe structura adunărilor evreilor din timpurile biblice; tradițiile și organizarea lui sunt inspirate din Congresul Sionist (sistemul politic al comunității evreiești în Palestina preisraeliană) și, în termeni largi, din Camera Comunelor britanică. Membrii sunt aleși pe o perioadă de patru ani de către partidele din care fac parte, în funcție de proporția de reprezentare pe care o dețin.

Knight, Frank H(yneman)

(07.11.1885, parohia White Oak, McLean County, Illinois, SUA - 15.04.1972, Chicago, Illinois)

Economist american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Cornell, în 1916. A predat la Universitatea din Chicago, între 1927 și 1952; Milton Friedman a fost unul dintre numeroșii studenți pe care i-a influențat. Cartea sa *Risc, incertitudine și profit* (Risk, Uncertainty and Profit, 1921) făcea distincția între riscurile care se pot asigura și cele care nu se pot asigura, autorul susținând că profitul este răsplata obținută de antreprenorii care suportă riscuri neasigurabile. Tratatul său *Organizarea economică* (Economic Organization) este o exemplificare clasică a teoriei microeconomiei. Este considerat fondatorul școlii economice de la Chicago.

Knopf, Alfred A.

(12.09.1892, New York, New York, SUA - 11.08.1984, Purchase, New York)

Publicist american. A lucrat pentru scurt timp în publicistică, înainte ca el și soția sa, Blanche, să întemeieze propria firmă, Alfred A. Knopf, Inc., în 1915. Comentariile sale asupra literaturii contemporane și contactele literare l-au ajutat ca firma lui să devină renumită pentru publicarea operelor de înaltă calitate literară. La data morții sale, autori care își publicaseră operele prin intermediul editurii lui câștigaseră 16 Premii Nobel și 27 de Premii Pulitzer. În 1966, compania a devenit filială a editurii Random House, Inc. Knopf a publicat de asemenea *American Mercury* (1924–1934), un periodic important, înființat împreună cu H.L. Mencken și George Jean Nathan.

Knowles, John

(16.09.1926, Fairmont, Virginia de Vest, SUA - 29.11.2001, Fort Lauderdale, Florida)

Absolvent al Universității Yale, a devenit cunoscut datorită primului său roman, *O pace separată* (A Separate Peace, 1959), o poveste despre prietenia dintre doi elevi de școală privată, aflați în competiție. Majoritatea romanelor sale, printre care se numără și *Vară indiană* (Indian Summer, 1966), *Focuri care se întind* (Spreading Fires, 1974) și *Izbucnește pacea* (Peace Breaks Out, 1981), sunt analize psihologice ale personajelor surprinse în momente de conflict între aspectul rebel și cel pragmatic al personalității lor.

Knox, Henry

(25.07.1750, Boston, Massachusetts - 25.10.1806, Thomaston, Maine, SUA)

Ofițer revoluționar american. Membru activ al miliției coloniale, a intrat în Armata Continentală, fiind trimis de George Washington să transporte artileria britanică capturată în Bătălia de la Ticonderoga. În plină iarnă, a supravegheat transportul cu boi și cai, pe zăpadă și gheață, a 55 tone de artilerie, până în Boston, pe o distanță de 480 km. Promovat general, a comandat artileria în bătăliile de la Monmouth și Yorktown, iar în 1783 i-a urmat lui Washington în postul de comandant al armatei. A fost secretar de război în cadrul legislativ oferit de Articolele Confederației (1785–1789), iar apoi a fost numit primul secretar de război al Statelor Unite (1789–1795).

Knox, John

(1514, lângă Haddington, East Lothian, Scoția - 24.11.1572, Edinburgh)

Cleric scoțian, conducător al Reformei scoțiene și fondator al prezbiterianismului scoțian. Educat, se pare, pentru a deveni preot la Universitatea St. Andrews, a fost hirotonisit în 1540. S-a alăturat unui grup de protestanți care au apărat castelul St. Andrews, dar au fost capturați de catolicii francezi și luați sclavi în 1547. Eliberat în urma intervenției engleze în 1549, a predicat patru ani în Anglia, timp în care a influențat dezvoltarea Bisericii Anglicane. Odată cu

John Knox, gravură de T. Beza, 1580

ascensiunea la tron a reginei catolice Maria I, a fugit pe continent. A fost pastor în Frankfurt am Main și în Geneva până în momentul întoarcerii sale în Scoția, în 1559. În Anglia, regina Elisabeta I i-a sprijinit pe prezbiterienii scoțieni pentru eventualitatea în care francezii ar fi obținut controlul Scoției și ar fi sprijinit-o pe Maria, regina catolică a Scoției. Knox a supraviețuit conflictelor cu regina Maria și și-a petrecut restul vieții punând bazele Bisericii Prezbiteriene.

Knox, Philander Chase

(06.05.1853, Brownsville, Pennsylvania, SUA - 12.10.1921, Washington DC)

Avocat și politician american. După ce a fost admis în barou în 1875, a devenit un avocat corporatist de succes în Pittsburgh. A fost numit procuror general (1901-1904) și, la sfatul președintelui Theodore Roosevelt, a inițiat mai multe procese sub incidența Legii Sherman Antitrust. A ocupat un loc în Senatul american (1904–1909). Ca secretar de stat sub președintele William H. Taft (1909–1913), a contribuit la realizarea politicii externe de investiții americane extinse, criticată ca diplomația dolarului. În timpul celui de-al doilea mandat al său în Senat (1917–1921), s-a opus creării Ligii Națiunilor.

Knoxville

Oraș, 173 890 loc. (2000), în E statului Tennessee, SUA. În 1786, generalul James White a întemeiat un avanpost la frontieră, lângă râul Tennessee. În 1791, Fortul Albilor a fost redenumit Knoxville, după Henry Knox. A fost centrul administrativ al statului Tennessee între 1796 și 1812, respectiv 1817 și 1819. În timpul Războiului Civil American, a fost ocupat de forțele Confederației până în 1863. Găzduiește Universitatea din Tennessee și Colegiul Knoxville, dar și sediul Autorității Văii Tennesse.

Knudsen, William Signius
inițial **Signius Wilhelm Poul Knudsen**

(25.03.1879, Copenhaga, Danemarca - 27.04.1948, Detroit, Michigan, SUA)

Industriaș american de origine daneză. A emigrat în SUA în 1900. În 1914 a început supravegherea fabricilor de asamblare ale Ford Motor Co. și a condus, în timpul Primului Război Mondial, activitatea firmei de producție a vaselor de patrulare împotriva submarinelor și a altor echipamente de război. A devenit membru al General Motors Corp. în 1922 și președinte în 1937. A fost numit director al producției industriale pentru Comitetul de Cercetare pentru Apărarea Națională și a condus activitatea de producere de echipament de război, ca șef al direcției de management a Biroului de Producție American.

Knut

Vezi Canut cel Mare

Knuth, Donald E(rvin)

(n. 10.01.1938, Milwaukee, Wisconsin, SUA)

Om de știință american în domeniul computerelor. A obținut doctoratul în matematică în 1963, la Institutul de Tehnologie, California. Pionier în informatică, în anii 1970 a întrerupt scrierea foarte apreciatului volum *Arta programării pe computer* (The Art of Computer Programming) pentru a dezvolta TeX, un sistem de preparare a documentelor. Datorită controlului precis asupra caracterelor speciale și formulelor matematice, TeX și variante ale sale au devenit rapid standard pentru trimiterea de lucrări de cercetare științifice și matematice bune de tipar, în vederea publicării. A primit multe premii și distincții, cum ar fi Premiul Kyoto (1996), Turing Award (1974) și Medalia Națională pentru Știință (1979).

koala

Marsupial (*Phascolarctos cinereus*) arboricol, de pe coasta de E a Australiei. Cu o lungime de cca 60–85 cm și lipsit de coadă, koala are corp masiv, de culoare gri-pal sau gălbuie, față mare și lată, nas mare, rotund, pielos, ochi mici, galbeni și urechi pufoase. Picioarele îi sunt prevăzute cu gheare puternice și degete opozabile. Se hrănește doar cu frunze de eucalipt. Unicul pui (koala naște, pe rând, câte un pui) rămâne în marsupiul din spate chiar și până la șapte luni. Populațiile de koala au scăzut mult, inițial din cauza vânătorii (pentru blană), iar în prezent din cauza pierderii habitatului și a răspândirii continue a bolilor.

koala (*Phascolarctos cinereus*)

ANTHONY MERCIECA–COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

koan

Afirmație sau întrebare scurtă, paradoxală, în budismul zen, folosită ca disciplină în meditație. Scopul efortului de a rezolva un koan este de a epuiza voința și spiritul analitic, lăsând mintea deschisă la răspunsuri,

la un nivel intuitiv. Există cca 1 700 de koan tradiționale, bazate pe anecdotele vechilor maeștri zen. Un exemplu cunoscut este: „Când bați din ambele palme, este produs un sunet; ascultă sunetul produs de bătaia unei singure palme".

kobdas

Tobă folosită de șamanii sami (laponi) pentru inducerea stării de transă și pentru divinație. Era construită dintr-un cadru de lemn, peste care era întinsă o piele de ren; pielea era acoperită cu desene reprezentând spirite sau zeități. În divinație, toba era bătută cu un ciocan făcut dintr-un corn de ren, făcând să se miște pe suprafața ei o bucată triunghiulară de os sau metal (numită arpa). În funcție de aceste mișcări, șamanul ghicea natura unei boli sau afla locul unui obiect pierdut sau furat.

Kobe

Oraș, 1 493 595 loc. (2001), în partea central-vestică a districtului Honshū, Japonia. Situat în golful Osaka, ocupă o fâșie îngustă de pământ între mare și munți. Împreună cu orașele vecine Osaka și Kyoto, este centrul unei importante zone industriale. Până la Restaurația Meiji a fost doar un oraș de pescari, dar s-a dezvoltat rapid spre sfârșitul sec. XIX. A suferit bombardamente masive în Al Doilea Război Mondial, fiind reconstruit complet după 1945. A avut de suferit în urma unui mare cutremur în 1995. Kobe este un important port japonez și un centru siderurgic și de construcții navale; aici se află Universitatea Kobe.

Koblenz *sau* Coblenz *în Antichitate* Confluentes

Oraș, 107 730 loc. (2002)., în V Germaniei. Așezat la confluența Rinului cu râul Moselle, a fost fondat de romani în 9 î.Hr. A reprezentat o reședință regală a francilor din sec. VI d.Hr., fiind declarat oraș în 1214. Francezii l-au ocupat în 1794; a trecut sub control prusac în 1815. După Primul Război Mondial a fost reședința Comisiei de Control inter-Aliate pentru regiunea Renania (1919–1929). Devastat în Al Doilea Război Mondial, a fost reconstruit. Este un centru al comerțului german cu vin; dintre alte industrii, cele mai importante sunt turismul, producerea mobilierului, industria vestimentară și cea chimică.

Kobo Daishi

Vezi Kukai

Kobuk Valley, Parcul Național ~

Parc național, în NV statului Alaska, SUA. La N de Cercul Polar Arctic, a fost declarat monument național în 1978 și parc național în 1980. Ocupând o suprafață de 708 730 ha, cuprinde valea râului Kobuk (cu râurile Kobuk și Salmon), teritorii împădurite și Marile Dune de Nisip Kobuk. Excavări arheologice au dovedit că zona a fost locuită de oameni încă de acum 10 000 de ani. Apără drumurile de migrație ale caribu; alte animale din rezervație sunt ursul grizzly, ursul negru, vulpea, elanul și lupul.

Koch, (Heinrich Hermann) Robert

(11.12.1843, Clausthal, Hanovra - 27.01.1910, Baden-Baden, Germania)

Medic german. A fost primul om de știință care a izolat bacilul antraxului, a observat ciclul lui de viață și a conceput un vaccin preventiv împotriva acestuia; a fost primul care a dovedit relația între un bacil și o boală. A perfecționat tehnicile de distilare fină în laborator, bazate pe conceptul lui Louis Pasteur. A izolat bacilul tuberculozei și a stabilit rolul acestuia în boală (1882). În 1883 a descoperit vibrionul holerei, felul în care aceasta se transmite și a produs un vaccin împotriva pestei bovine. Afirmația lui Koch rămâne fundamentală în patologie: bacilul trebuie întotdeauna găsit în animale bolnave, niciodată în cele sănătoase; trebuie cultivat în laborator, într-o cultură pură; astfel cultivat, trebuie să îmbolnăvească un animal sănătos; el trebuie reizolat din animalul bolnav și recultivat, rămânând același. I-a fost acordat Premiul Nobel (1905) și este considerat fondatorul bacteriologiei.

Koch, Ed(ward Irving)

(n. 12.12.1924, New York, New York, SUA)

Politician american. După ce a servit în armată în Al Doilea Război Mondial, a absolvit Facultatea de Drept a Universității din New York. A fost ales în Congresul american în 1968. În 1978 a fost ales în primul din cele trei mandate ca primar al New Yorkului. Koch este creditat cu stabilizarea financiară a unui oraș falimentar și cu instituirea alegerilor judecătorilor locali în funcție de merit. Franchețea lui brutală l-a făcut un personaj popular și amuzant, dar comportamentul și retorica sa au devenit din ce în ce mai aspre și separatiste, ducând în cele din urmă la înfrângerea sa. A devenit ulterior ziarist și gazdă de emisiuni televizate.

Köchel, Ludwig (Alois Ferdinand) von

(14.01.1800, Steiu, lângă Krems, Austria - 03.06.1877, Viena)

Specialist și muzicolog austriac. După ce a dobândit o licență în drept, a educat copii

din familii bogate și a călătorit, cercetând diferite subiecte, inclusiv botanică, mineralogie și muzică. Este cunoscut pentru catalogul tematic al operei lui Mozart (1862), lucrările compozitorului fiind încă identificate după „măsura K". Acest catalog reprezintă un monument de erudiție muzicală. De asemenea, a editat scrisorile lui Ludwig van Beethoven.

Kocher, Emil Theodor

(25.08.1841, Berna, Elveția - 27.07.1917, Berna)

Chirurg elvețian. A fost primul chirurg care a înlăturat glanda tiroidă pentru a trata gușa (1876). Ulterior, a descoperit că înlăturarea totală a glandei tiroide poate cauza o stare asemănătoare cretinismului, dar păstrarea unei anumite părți din glandă făcea ca acest efect să fie doar temporar. A introdus o metodă chirurgicală pentru a reduce dislocările de umăr, pe lângă multe alte tehnici chirurgicale, instrumente și aparate. Un anume tip de clește chirurgical și o anume incizie chirurgicală a vezicii biliare poartă numele său și se folosesc încă. A adoptat principiile lui Joseph Lister privind asepsia completă în operație. A primit Premiul Nobel pentru medicină în 1909.

Kodály, Zoltán

(16.12.1882, Kecskemét, Ungaria - 06.03.1967, Budapesta)

Compozitor, etnomuzicolog și profesor de muzică maghiar. Când era copil a cântat la mai multe instrumente, apoi a studiat simultan la Universitate și la Academia de Muzică din Budapesta, câștigând diplome pentru compoziție și predare și dându-și doctoratul în cântece populare maghiare. Împreună cu prietenul său de o viață, Béla Bartók, a compilat importantele *Cântece folclorice ungare* (Magyar népdalok, 1906) și a continuat să facă înregistrări pe teren, până când Primul Război Mondial le-a făcut imposibile. A atras atenția internațională cu *Psalmus hungaricus* (1923) și cu opera *Háry János* (1926). Kodály a creat un stil individual cu origini în muzica populară maghiară, muzica franceză contemporană și muzica religioasă a Renașterii italiene. Și-a dedicat o bună parte din energie elaborării unei programe școlare pentru muzică. „Metoda Kodály" se folosește mult și astăzi.

Kodiak

Insulă, 13 913 loc. (2000), situată în golful Alaska. Are o lungime de 160 km și o lățime de 16–96 km, acoperind 9 293 kmp. Rezervația Națională de Faună Sălbatică Kodiak acoperă 75% din insulă și este habitatul ursului de Kodiak. Descoperită în anul 1763 de către un comerciant de blănuri rus, insula, cunoscută drept Kikhtak, a devenit primul loc (1784) al unei colonii rusești în America. Stăpânirea rusă s-a încheiat în 1867; insula a fost redenumită Kodiak în 1901. În 1964, un cutremur distrugător a coborât nivelul insulei cu 1,5–1,8 m.

Koestler, Arthur

(05.09.1905, Budapesta, Ungaria - găsit mort pe 03.03.1983, Londra, Anglia)

Romancier, jurnalist și critic maghiaro-britanic. Este cunoscut pentru opera *Întuneric la amiază* (Darkness at Noon, 1940); roman politic examinând pericolul moral al unui regim totalitar care folosește orice mijloace pentru a-și atinge scopul, cartea reflectă evenimente care au condus la despărțirea sa de Partidul Comunist și experiența de prizonier închis de fasciști, în timpul Războiului Civil din Spania. A scris și despre dezamăgirea față de comunism, în colecția de eseuri *Dumnezeul care a dat greș* (The God That Failed, 1949). Lucrările sale ulterioare, majoritatea despre știință și filozofie, includ *Actul creației* (The Act of Creation, 1964) și *Fantoma din mașină* (The Ghost in the Machine, 1967). Suferind de leucemie și de boala lui Parkinson și crezând în eutanasie voluntară, a murit alături de soția sa într-un pact suicidar.

Kogălniceanu, Mihail

(06.09.1817, Iași, Moldova, România - 02.07.1891, Paris, Franța)

Om politic, istoric, publicist și scriitor român. După studii în Germania și Franța, s-a angrenat în mișcarea ideologică și politică de înnoire a societății românești, ca unul dintre liderii generației pașoptiste. A condus revista *Alăuta românească*, a cumpărat o tipografie și a inițiat un program vast de stimulare a creației culturale naționale. A editat revista *Dacia literară* (Iași, 1840), încercând să impună, în plan literar, criteriul valorii intrinseci a operei și, în plan democratic, principiile democrației burgheze. A mai editat revistele *Arhiva românească* (1841), *Propășirea* (1844) și *Steaua Dunării* (1855–1860), care au jucat și ele un rol important în propagarea ideilor revoluționare. Preocupat de a face cunoscută lumii occidentale istoria poporului român, a publicat la Berlin, în limba germană, un amplu articol despre limba și literatura română (1837) și a început un vast proiect de redactare a unei istorii complete a românilor, din care nu a reușit să publice decât

Mihail Kogălniceanu

primul volum, *Istoria Valahiei, a Moldovei și a valahilor transdanubieni* (Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, 1837). Mentor al generației sale, s-a orientat către studiul istoriei naționale, deschizând cursul de istorie națională la Academia Mihăileană cu celebra disertație *Cuvânt înainte*, în care insistă asupra valorii educative a istoriei naționale. A tipărit pentru prima oară *Letopisețele Țării Moldovei* și a fost codirector al Teatrului Național din Iași. După eșecul mișcării revoluționare de la 1848 în Moldova, a redactat la Cernăuți textul-program al mișcării, intitulat *Dorințele partidei naționale din Moldova*. Reîntors la Iași, își va pune întreaga energie în slujba realizării obiectivului politic major, unirea Moldovei cu Țara Românească, fiind apoi principalul inspirator și realizator al reformelor întreprinse de domnitorul Al.I. Cuza, în calitate de prim-ministru (1863–1865). Va juca un rol de prim rang în proclamarea și consolidarea independenței României, ca ministru de externe (1876, 1877–1878) și drept cel dintâi ambasador al României la Paris (1880). Senator, orator strălucit, animator de excepție al vieții parlamentare, a fost socotit de contemporani cel mai de seamă bărbat de stat român al sec. XIX. Ca scriitor, a creat schițe, fiziologii, romane epistolare, realizând o adevărată frescă a societății ieșene din perioada 1835–1850, amestec pitoresc de orientalism și incipientă modernitate de tip occidental. Jurnalele de călătorie în Austria (1844) și Spania (1846) au valoare atât documentară, cât și literară. Alte scrieri: *Iluzii pierdute. Un întâi amor* (1841), *Scrisori și discursuri* (1939).

Koguryo

Cel mai mare din cele trei regate în care era împărțită Coreea, până în 668 d.Hr. Tradiția spune că a fost fondat în 37 î.Hr., însă istoricii moderni cred că statul tribal a fost creat în sec. II î.Hr. Într-un final, Koguryo a ajuns să controleze jumătatea nordică a peninsulei coreene, peninsula Liaodong și mare parte din Manciuria. Budismul, confucianismul și taoismul au influențat regatul, care a fost cucerit de forțele dinastiei Tang din China, unite cu împărăția nord-coreeană Silla, în 668 d.Hr. Numeroase picturi funerare păstrate oferă o perspectivă despre viața, ideologia și caracterul puternicului popor nordic de călăreți koguryo. *Vezi și* Parhae.

kohen

Vezi cohen

Kohima

Oraș, 78 854 loc. (2001), centrul administrativ al statului Nagaland, în NE Indiei. Este așezat în apropierea graniței de N cu districtul Manipur, pe dealurile Naga. A reprezentat cel mai avansat punct al invaziei japonezilor în Al Doilea Război Mondial. A fost ocupat pentru scurt timp de trupe japoneze, în timpul campaniei Manipur (1944), și cucerit apoi de către britanici. Găzduiește Universitatea Nagaland.

Koh-i-noor

Diamant indian celebru, cu o istorie datând posibil din în sec. XIV. Inițial o piatră de 191 de carate (neavând sclipiri de culoare), a fost șlefuită în 1852 și adusă la 109 carate în încercarea de a i se spori strălucirea. Piatra Koh-i-noor (*în hindi,* muntele luminii) a fost obținută de către britanici în 1849 și a devenit o piesă din bijuteriile coroanei în timpul reginei Victoria. Piatra a fost montată în coroana regală a reginei Elisabeta, soția lui George VI, la încoronarea acesteia în 1937.

Kohl, Helmut

(n. 03.04.1930, Ludwigshafen an Rhein, Germania)

Cancelar al Germaniei de Vest (1982–1990) și al Germaniei reunificate (1990–1998). După un doctorat la Universitatea din Heidelberg, a fost ales în cadrul legislativului în landul Renania Palatină, devenind ministrul-președinte al landului (1969). În 1973 a fost ales șef al Uniunii Creștin-Democrate, iar în 1982 a devenit cancelar german al unui guvern de coaliție. Politica de centru a lui Kohl a inclus mici scăderi de costuri guvernamentale și puternicul sprijin pentru angajamentele Germaniei de Vest în cadrul NATO. După căderea Zidului Berlinului în 1989, Kohl a încheiat un tratat cu Germania de Est, prin care a unit sistemele economice ale celor două țări. Asimilarea economiei muribunde a Germaniei de Est s-a dovedit a fi dificilă, iar guvernul Kohl a trebuit să mărească taxele și să reducă din costurile guvernamentale, după reunificare. În 1998, guvernul său de coaliție, împreună cu Partidul Liber Democrat, a fost înfrânt

de social-democrații lui Gerhard Schröder. Descoperiri ale unor nereguli financiare din timpul conducerii lui Kohl au ieșit în scurt timp la suprafață, pătându-i reputația și slăbindu-i partidul.

Kohler, Kaufmann

(10.05.1843, Fürth, Bavaria - 28.11.1926, New York, New York, SUA)

Rabin american de origine germană. A fost crescut în mediul iudaismului ortodox, dar a intrat repede sub influența liderului Reformei, Abraham Geiger. Scrierile inițiale priveau dintr-o perspectivă critică textele biblice și au condus la excluderea sa din rabinatul german. În 1869 a emigrat în SUA și a sprijinit congregațiile Reformei în Detroit, Chicago și New York. În 1885 a fost cel mai important lider din cadrul Platformei Pittsburgh. A fost președintele Colegiului Uniunii Ebraice în Cincinnati, între 1903 și 1921. Lucrarea sa principală a fost *Teologia iudaică* (Jewish Theology, 1918).

Köhler, Wolfgang

(21.01.1887, Tallinn, Estonia, Imperiul Rus - 11.06.1967, Eufeld, New Hampshire, SUA)

Psiholog german. Studiul său privind rezolvarea problemelor de către cimpanzei, *Gândirea maimuțelor* (The Mentality of Apes, 1917), în care a examinat învățarea și percepția structurată ca întreg, a dus la o revizie radicală a teoriei existente, iar Köhler a devenit o figură de bază în dezvoltarea psihologiei gestaltiste. Și-a continuat cercetările la Universitatea din Berlin de-a lungul anilor 1920 și începutul anilor 1930, unde a publicat *Psihologia gestaltistă* (Gestalt Psychologie, 1929, rev. 1947), dar a emigrat în SUA, după ce naziștii au preluat puterea, și a predat la Colegiul Swarthmore (1935–1955). Printre alte lucrări se numără *Dinamismul în psihologie* (Dynamics in Psychology, 1940), *Locul valorilor într-o lume a faptelor* (The Place of Values in a World of Facts, 1938) și *Scopul psihologiei gestaltiste* (The Task of Gestalt Psychology, 1969).

Ko Hung

Vezi Ge Hong

koine

Limbă de compromis, nou-formată, care se naște de obicei printr-o nivelare a caracteristicilor distinctive ale dialectelor unei limbi de bază sau ale atributelor care separă câteva limbi strâns înrudite. Ca rezultat, noua limbă este deregionalizată și nu reflectă dominația politică sau socială a unuia dintre grupurile de vorbitori. Exemplul clasic de koine (și sursa termenului) este greaca elenistică, dezvoltată din greaca atică, prin înlocuirea celor mai distinctive caracteristici atice cu atribute ionice sau ale altor dialecte. O koine poate servi ca lingua franca și, deseori, formează bazele unui nou standard lingvistic.

Kokand *sau* Quqon Kokand

Regiune în E Uzbekistanului. A fost un hanat puternic până în sec. XVIII. A fost cucerit de Rusia în 1876 și a devenit provincie a Turkistanului sub numele vechi, Fergana. A devenit parte a noii Republici Sovietice Socialiste Uzbece în 1924 și a Uzbekistanului independent în 1991. Orașul său principal, purtând același nume, Kokand, 192 500 loc. (1999), a fost fondat în 1732, deși prima așezare datează încă din sec. X d.Hr.

Kokoschka, Oskar

(01.03.1886, Pöchlarn, Austria - 22.02.1980, Villeneuve, Elveția)

Pictor și scriitor austriac. A studiat și predat la Școala de Arte și Meserii din Viena, dar a fost dezamăgit de omiterea din programul de studii a figurii umane, interesul său artistic principal. Primele picturi erau realizate în linii delicate, tremurate și în culori relativ naturaliste. După cca 1912 a devenit un reprezentant important al expresionismului; portretele sale au fost pictate în tușe mai groase, în culori mai variate și contururi mai puternice. În timpul convalescenței datorate unei răni primite în Primul Război Mondial, a scris, produs și adus pe scenă trei piese; lucrarea *Orfeu și Euridice* (Orpheus und Eurydike, 1918) a devenit o operă de Ernst Krenek (1926). Peisajele pe care le-a produs timp de zece ani, predând ca profesor și călătorind, marchează al doilea vârf din cariera sa. Cu puțin timp înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, a fugit la Londra, unde picturile sale au căpătat tot mai mult caracter politic și antifascist. A continuat să picteze tablouri cu caracter politic și după ce s-a stabilit în Elveția, în 1953.

Kola, peninsula ~

Promontoriu în N Rusiei. Separă Marea Albă de Marea Barents; ocupă 100 000 kmp și se întinde peste Cercul Polar Arctic. Are o vechime geologică de peste 570 de milioane de ani. Clima din timpul iernii este aspră; cel mai mare oraș este portul Murmansk, pe coasta de N, unde gheața nu ajunge. Adăpostește cele mai mari rezerve de apatit din lume.

Kolbe, Sfântul Maximilian Maria *inițial* Rajmund Kolbe

(08.01.1894, Zdunska Wola, lângă Lodz, Imperiul Rus - 14.08.1941, Auschwitz; canonizat la 10.10.1982; sărbătorit pe 14 august)

Preot franciscan polonez, martirizat de naziști. Uns în 1918, a fondat centrul religios Orașul Imaculatei Maria (1927), pe care l-a condus, pe lângă cel mai mare complex publicistic romano-catolic din Polonia. În 1939 a fost arestat de Gestapo, apoi din nou, în 1941, acuzat că ar fi ajutat evreii și rezistența poloneză. A fost încarcerat în Varșovia, apoi deportat la Auschwitz, unde și-a oferit viața în schimbul celei a unui deținut condamnat.

Kolceak, Aleksandr (Vasilievici)

(16.11.1874, Sankt Petersburg, Rusia - 07.02.1920, Irkutsk, Siberia, Rusia Sovietică)

Ofițer naval și conducător politic rus. În 1917 a fost forțat să demisioneze din funcția de comandant al flotei din Marea Neagră, din cauza începerii Revoluției Ruse din 1917. După o lovitură de stat la Omsk, în 1918, a dobândit putere în rândul contrarevoluționarilor ruși (denumiți albi), iar în 1919 a fost recunoscut de aceștia ca lider suprem în Rusia. După succese inițiale împotriva Armatei Roșii, forțele sale au fost învinse în 1919; anul următor a fost prins și executat de către bolșevici.

Kolîma

Fluviu în NE Siberiei, E Rusiei. Izvorând din Munții Kolîma și vărsându-se în Marea Siberiei Orientale, măsoară 2 129 km lungime. Este navigabil în aval până la Verhne-Kolimsk, dar este acoperit de gheață tot anul, exceptând lunile iunie–septembrie. În timpul lui Iosif Stalin, erau organizate lagăre de muncă în câmpurile aurifere ale cursului superior al râului, unde au murit mai mult de un milion de prizonieri (1932–1954).

Kollontai, Aleksandra (Mihailovna) *inițial* Aleksandra Mihailovna Domontovici

(31.03.1872, Sankt Petersburg, Rusia - 09.03.1952, Moscova, Rusia, URSS)

Administrator și diplomat rus. Ca prim-comisar pentru bunăstarea publică în guvernul bolșevic (1917), a militat pentru simplificarea procedurilor de căsătorie și divorț, pentru îmbunătățirea statutului femeii. A fost prima femeie acreditată ambasador într-o țară străină, când a fost numită în acest post în Norvegia (1923–1925, 1927–1930); a ocupat apoi același post în Mexic (1926–1927) și Suedia (1930–1945). În 1944 a condus negocierile care au dus la sfârșitul ostilităților dintre Rusia și Finlanda, în al Doilea Război Mondial.

Kollwitz, Käthe *născută* Käthe Schmidt

(08.07.1867, Königsberg, Prusia Orientală - 22.12.1945, lângă Dresda, Germania)

Graficiană și sculptoriță germană. A studiat pictura în Berlin și München, dar s-a specializat cu precădere în gravură, desen, litografie și xilogravură (gravură în lemn). A avut parte de experiența directă a condițiilor mizere în care trăiau orășenii săraci, atunci când soțul ei a deschis o clinică în Berlin. A fost ultima mare reprezentantă a expresionismului german și un artist remarcabil în abordarea temei protestului social. Două serii de ilustrate timpurii, *Revolta țesătorilor* (Weberaufstand, 1895–1898) și *Războiul Țărănesc* (Bauernkrieg, 1902–1908), au ilustrat viața celor asupriți, prin forme puternic simplificate, cu accente îngroșate, care au devenit stilul ei caracteristic. După moartea fiului său în Primul Război Mondial, a creat un ciclu de gravuri dedicate temei dragostei materne. A fost prima femeie aleasă în Academia Prusacă de Arte, în cadrul căreia a ocupat postul de șef al Studioului de Artă Grafică (1928–1933). Naziștii au interzis expunerea operelor sale. Bombardarea casei și a atelierului ei, în Al Doilea Război Mondial, a distrus mare parte din lucrări.

Käthe Kollwitz, *Autoportret cu mâna la frunte*, gravură, 1910

GALERIA NAȚIONALĂ DE ARTĂ, WASHINGTON DC

Köln

Oraș, 967 900 loc. (2002), în zona metropolitană 1 823 500 loc., situat în V Germaniei. Aflat pe fluviul Rin, este unul dintre porturile fluviale cheie ale Europei. Primii care s-au stabilit aici au fost romanii, în sec. I î.Hr., iar importanța comercială a orașului se datorează amplasării sale pe rutele comerciale cele mai importante din Europa. În Evul Mediu, a fost atât centru ecleziastic, cât și un important centru de artă și învățământ. În ciuda faptului că a fost distrus aproape complet în Al Doilea Război Mondial, în oraș s-au păstrat clădiri și monumente din toate perioadele evoluției sale. Catedrala de aici, cea mai mare catedrală gotică din N Europei, este simbolul neoficial al orașului. Köln rămâne

un centru bancar, așa cum a fost și în Evul Mediu. Aici se mai fabrică încă apa de colonie, produsă și comercializată pentru prima dată în sec. XVIII. Orașul este și un centru cultural, având multe tipografii și rețele de producție pentru radio și televiziune. Este renumit pentru carnavalul organizat aici înaintea Postului Mare.

Kol Nidre

Rugăciune cântată în sinagogile evreiești, la începutul slujbei în ajunul sărbătorii Yom Kippur. Rugăciunea începe cu exprimarea pocăinței în urma tuturor jurămintelor și promisiunilor neîmplinite făcute lui Dumnezeu, de-a lungul anului precedent. A fost folosită începând cu sec. VIII d.Hr., probabil ca o metodă de a anula jurămintele evreilor impuse de către asupritorii creștini. Melodia cântată de evreii așkenazi a devenit celebră când compozitorul Max Bruch a folosit-o în lucrarea sa *Kol Nidre* (1880).

Kölreuter, Josef Gottlieb

(27.04.1733, Sulz, Württemburg - 12.11.1806, Karleruhe, Baden)

Botanist german. Pionier în studiul plantelor hibride, a fost primul cercetător care a creat o aplicație științifică a descoperirii (în 1694, de către Rudolph Camerarius) sexului la plante. Cultivând plante pentru a le studia fertilizarea și dezvoltarea, a realizat experimente, în special cu tutunul, printre care se numără fertilizarea artificială și producerea de hibrizi fertili între specii diferite. Rezultatele lui au prefigurat opera lui Gregor Mendel. Kölreuter a înțeles importanța insectelor și a vântului, ca agenți de transfer al polenului. A aplicat sistemul sexual de clasificare al lui Carl von Linné la formele inferioare de plante. Contribuția sa nu a fost recunoscută decât la mult timp după moartea lui.

Komarov, Vladimir (Mihailovici)

(16.03.1927, Moscova, Rusia, URSS - 24.04.1967, Kazahstan)

Cosmonaut sovietic. A devenit membru al Aviației Sovietice la vârsta de 15 ani, a început să piloteze în 1949 și a pilotat *Voshod-1*, prima navă care a transportat mai mult de un singur om în spațiu, în 1964. A fost primul rus care a realizat două zboruri în spațiu, după lansarea în 1967 a rachetei *Soiuz-1*. În timpul celei de-a 18-a orbitări, a încercat să aterizeze; a murit când, conform rapoartelor oficiale, nava s-a încurcat în parașuta principală la o altitudine de câțiva km și a căzut pe pământ.

Komodo, dragonul-de-~

Vezi varan-uriaș

Komsomol

Organizație de tineret (între 14–28 ani) în fosta Uniune Sovietică. Servea în principal ca organ politic, având scopul de a răspândi doctrina comunistă în rândul tinerilor și de a pregăti viitorii membri ai Partidului Comunist. A fost înființată în 1918. Membrii săi participau la activități de sănătate, sport și educație, pe lângă însușirea unor deprinderi jurnalistice și familiarizarea cu proiecte industriale. De obicei, membrii erau preferați pentru angajări, burse etc. în detrimentul celor care nu făceau parte din organizație. A atins un număr maxim de 40 de milioane de membri, în anii 1970 și la începutul anilor 1980. S-a destrămat odată cu prăbușirea comunismului sovietic, la începutul anilor 1990.

Kondratiev, Nikolai (Dmitrievici)

(04.03.1892 - 1938?)

Economist și statistician rus. În anii 1920 a contribuit la dezvoltarea primului plan cincinal sovietic, în studiul căruia a analizat factori care ar stimula dezvoltarea economiei sovietice. După ce a criticat planul lui Iosif Stalin de a colectiviza întreaga agricultură, a fost destituit din postul de director al Institutului de Studii pentru Activități de Afaceri, în 1928. A fost arestat în 1930 și condamnat la închisoare; sentința a fost apoi schimbată, în 1938 el fiind condamnat la moarte, pedeapsă aplicată, probabil, în același an. Este cunoscut pentru teoria sa privind ciclurile de afaceri de 50 de ani, cunoscute drept ciclurile Kondratiev. *Vezi și* Gosplan.

Konev, Ivan (Stepanovici)

(28.12.1897, Lodeino, lângă Veliki Ustiug, Rusia - 21.05.1973, Moscova, Rusia, URSS)

General sovietic din Al Doilea Război Mondial. Când trupele germane au invadat Uniunea Sovietică în 1941, Konev a condus primul contraatac al războiului. A oprit înaintarea lui Heinz Guderian spre Moscova și a stopat forțe germane masive în 1942 și 1943. În 1944, armata sa a fost prima care a ajuns pe teritoriu german; împreună cu forțele lui Gheorghi K. Jukov a capturat Berlinul. După război, a ocupat postul de comandant suprem al trupelor terestre sovietice (1946–1950) și apoi al forțelor Tratatului de la Varșovia (1955–1960).

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat,
conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate, planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie,
care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

ISBN 978-973-675-776-1

9 789736 757761

Tipărit la G. Canale, Bucureşti